

ТРЕЋА ЛИЧКА
ПРОЛЕТЕРСКА
БРИГАДА

• СЕЋАЊА БОРАЦА •

ИЗДАВАЧ:

СЕКЦИЈА БОРАЦА 3. ЛИЧКЕ БРИГАДЕ У БЕОГРАДУ
Београд, Трг Братства и јединства бр. 9/1У

НАСЛОВ

ТРЕЋА
ЛИЧКАПРОЛЕТЕРСКА БРИГАДА
(Сећања бораца)

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР

Никола Гњатовић генерал-мајор, председник, Раде Суша генерал-пуковник, Владимир Мандарић пуковник, Војислав Радаковић пуковник, Јово Бабић \ пуковник, Ђуро Ђаковић пуковник, Илија Радаковић пуковник, Славко Ђерић пуковник, Милан Жигић пукпвник и Сава Тодорић потпуковник — сви у пензији

РЕЦЕНЗЕНТИ

Раде Суша генерал-пуковник у пензији
Сава Тодорић Савица потпуковник у пензији

РЕДАКТОР

Сава Крстић пуковник

КОРЕКТОРИ

Наиље Маља

Ивица Марковић

ЛИКОВНО И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Слободан Јовић Ети

Академски сликар-графичар

ТРЕЋА ЛИЧКА ПРОЛЕТЕРСКА БРИГАДА

• СЕЋАЊА БОРАЦА •

БЕОГРАД
1991.

САДРЖАЈ

I

	Страна
УСТАНАК И ЊЕГОВО ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ БОРБЕ	
Милан Баста	
УСТАНАК И ЊЕГОВО ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ БОРБЕ — — —	15

II

	Страна
ФОРМИРАЊЕ БАТАЉОНА И ЊИХОВА БОРБЕНА ДЕЈСТВА ДО УЛАСКА У САСТАВ БРИГАДЕ	
Јован Његомир Јоцо	
БАТАЉОН „ВЕЛЕБИТ" — — — — — — — — —	35
Раде Суша	
БАТАЉОН „БИЋО КЕСИЋ" — _ _ _ — — _ _ _ — — — — —	45;
Никола Гњатовић	
БАТАЉОН „МИРКО ШТУЛИЋ" — _ — — — — — — — — —	59'
Ђуро Радованац	
БАТАЉОН „КРБАВА" — — — — — — — — — — — — — —	65
Владимир Мандарић	
ПРВИ ЗАРОБЉЕНИ ТЕНКОВИ У ХРВАТСКОЈ _ _ — _ — — — —	75 ^
Владимир Мандарић	
ЗДРУЖЕНА ДЕЈСТВА У ЗАПАДНОЈ ЛИЦИ — _ — _ — — — — —	81
Дане Поповић	
ПЕРСПЕКТИВА ПАПАД НА ЛИЧКИ НОВИ _ _ _ — — — — — — — —	86 j,
Перица Градмановић	
СМРТ ТРИНАЕСТ ХРАБРИХ ОСТРВЧАНА У ЛИЧКОМ НОВОМ — —	90 V
Војислав Радаковић	
БОРБА НА МОГОРИЋУ _ _ _ — _ _ — — — — — — — — —	92/
Марко Тодорић	
РУШЕЊЕ ПРУГЕ _ — — — — — — — — — — — — — —	95
Раде Суша	
НА ЉУБИНОЈ ПОЉАНИ — _ _ _ — — — — — — — — — —	96
Саво Тодорић	
ЛОВАЧКОМ, ДО ВОЈНИЧКЕ ПУШКЕ _ _ _ — — — — — — — —	98
Војислав Радаковић	
„АВАНТИ ПОПОЛО" — _ — — — — — — — — — — — — —	99
	5

	Страна
Раде Суша	
ДЕБЕЛО БРДО — — — — —	100
Ђуро Ђаковић	
УСТАШКА ЗАСЈЕДА ПОД ОШТРОМ	103
Ђуро Беоковић	
ОМЛАДИНКЕ — БОРЦИ БРИГАДЕ	104

III

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ПРУЗИ ГОСПИЋ—КНИН И ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА

Милан Баста	
ФОРМИРАЊЕ И ДЕЈСТВА БРИГАДЕ ДО IV НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ	109
Божо Тојагић	
НАПАД НА КОМАНДУ ЧЕТНИЧКОГ ПУКА „ВОЖД КАРАЂОРЂЕ“ — —	124
Ђуро Шербечија	
БОРБА КОД ШИМЕЛИНЕ КУЋЕ	126
Мане Смиљанић	
МЛАДОСТ ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА“ — — —	128
Ђуро Беоковић	
УСПЕШНА ОДБРАНА ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА“ КОД РИБНИКА	131
Владо Божић — — — — —	
САМОИНИЦИЈАТИВА КОМАНДИРА МИТРАЉЕСКОГ ОДЕЉЕЊА — —	133
Никола Ђатовић	
НАПАД НА ЛОВИНАЦ	134
Владо Божић	
ПОВЛАЧЕЊЕ УЗ ПОМОЋ ДИМНЕ ЗАВЕСЕ — — — — —	137
Славко Ђерић Брацо	
ОДЛАЗАК БРИГАДЕ ИЗ ЛИКЕ И ДЕЈСТВА ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА	137
Сока Рајшић Тета	
БРИГАДНИ САНИТЕТ	148
Ђуро Бањеглад	
ВЕЗА У БРИГАДИ	152

IV

БРИГАДА У ЧЕТВРТОЈ ОФАНЗИВИ И БОРБЕ ДО ОДЛАСКА ИЗ ЛИКЕ

Војислав Радаковић Војо	
БРИГАДА У ЧЕТВРТОЈ ОФАНЗИВИ — — — — —	159
Миле Маљковић	
САМОИНИЦИЈАТИВА СТАРЕШИНА И ХРАБРОСТ БОРАЦА БАТАЉОНА „МИРКО ШТУЛИЋ“ — — — — —	176
Ковиљка Рајић — Ковач	
НЕЗАБОРАВАН ДАН — — — — —	179

Никола Гњатовић	НАПАД НА ЖЕЛЕЗНИЧКУ СТАНИЦУ РАДУЧ И НА ЛОВИНАЦ — —	180
Никола Гњатовић	ПЛАНИРАЛИ НАПАД НА ДОМОБРАНЕ, А ДОЧЕКАЛЕ НАС УСТАШЕ —	182
Никола Гњатовић	БОРБЕ У ГАЦКОЈ ДОЛИНИ — — — — — — — —	184
Никола Гњатовић	ПОНОВО НА БРУШАНЕ _ — _ _ — — — — — — — —	186
Ђуро Ђаковић	НЕЋЕ МУ БИТИ ХЛАДНО _ — _ _ — — — — — — — —	18Д
Данило Кораћ Миле Маљковић	БОРБА НА МАРИНОЈ ГЛАВИ — — — — — — — — — —	191
Павле Новаковић Пајо	СТРАВИЧНО ЈАДОВНО — _ — _ — — — — — — — — —	194
Владимир Мандарић	НАПАД НА ГОСПИЋ _ _ _ _ _ _ — — — — — — — —	195
Вујо Дејановић	АКЦИЈЕ САМОЗВАНЕ „ЖУТЕ ГАРДЕ“ _ _ _ — — — — — — —	198
Владимир Мандарић	ПРВЕ БОРБЕ СА НЕМЦИМА — _ — — — — — — — — —	199
Миле Маљковић	МАЛО ЈЕ ШВАБА ПОГИНУЛО _ _ — _ — — — — — — —	201
Владимир Мандарић	ПОНОВО КОД ГОСПИЋА, ПА У БОСНУ _ _ _ _ _ — — — —	202

V

ОДЛАЗАК У БОСНУ, БОРБЕ ПРОТИВ ДЕСАНТА НА ДРВАР
И МАРШ ЗА СРБИЈУ

Дане Поповић	ДОМОБРАНИ НИСУ ОДРЖАЛИ РЕЧ _ _ _ _ _ — — — —	207
Јово С. Ћурчић	НЕЗВАНИ ГОСТИ НА СЛАВИ _ _ _ _ — — — — — — —	208
Сока-Софија Рајшић Тета	„СНАШЛЕ ТЕ МОЈЕ РАНЕ“ _ — _ _ — — — — — — —	209
Саво Тодорић	ПОСЛЕ ВЕЧЕРЕ ДОМАЋИН ЈЕ КЛАЊАО _ _ _ _ — — — —	210
Др Иван Лесић	НОВОГОДИШЊА „ЧЕСТИТКА“ — — — — — — — — — —	211
Јован Ћурчић	НЕ ИТАЛИЈАНИ, ВЕЋ ДРУГОВИ — — — — — — — — — —	212
Др Иван Лесић	ПОЛКА ЦИГАРЕТЕ ЗА РОБЕНДАН — — — — — — — — — —	217

Сава Тодорић Савица СВА ЗЛА У ЈЕДНОМ ДАНУ — — — — —	214
Др Иван Лесић ХВАЛА КУВАРУ — — — — —	216
Милан Шијан БОРБА СА ВАЗДУШНИМ ДЕСАНТОМ У ДРВАРУ — — — — —	216
Дане Поповић БОРБЕ ОКО ДРВАРА — — — — —	220
Милан Жигић „ЦОН БУЛОМ" НА ПАДОБРАНЦЕ — — — — —	223
Сава Тодорић Савица „ШАРАЦ" И РАНАЦ НЕМАЧКОГ ПАДОБРАНЦА — — — — —	225
Евица Рапајић — Дивјак МАРИЈУ СУ РАНИЛИ И ПРЕВИЛИ ПАДОБРАНЦИ — — — — —	227
Др Иван Лесић САНИТЕТСКА СЛУЖБА БРИГАДЕ — — — — —	228
Бранко Крњић БОРБЕ ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА ПОСЛИЈЕ ДЕСАНТА НА ДРВАР — — — — —	232
Бранко Крњић ДРУГА ЧЕТА ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА НА ПОСЕБНОМ ЗАДАТКУ — — — — —	235
Тодор Радаковић ОД ЦИНЦАРА ДО ЗЛАТИБОРА — — — — —	237
VI	
БОРБЕ У СРБИЈИ И ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА	
Илија Рашета ОД ЗЛАТИБОРА ДО БЕОГРАДА — — — — —	259
Бранко Крњић ЗАРОБЉАВАЊЕ КОМОРЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА — — — — —	263
Сава Тодорић ПРВО ГАЂАЊЕ „ЦОН БУЛОМ" — — — — —	265
Сава Тодорић Савица СРБИЈАНЦИ СА ЛИЧКИМ ПРОЛЕТЕРИМА — — — — —	267
Лазо Радаковић БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА — — — — —	270
Илија Радаковић КАКО САМ РАЂЕН У БЕОГРАДУ — — — — —	273
Илија Радаковић и Раде Ђукић Рацо ПОЗДРАВ КОМАНДИРУ ОД „ПОГИНУЛОГ" БОРЦА — — — — —	275
Др Александар Николић ПРВИ СУСРЕТ СА „КАЋУШОМ" — — — — —	276
Новак Маљковић Нове ПОСЛЕДЊИ ЈУРИШ НА ЧУКАРИЦИ — — — — —	277

VII

ОД БЕОГРАДА ДО КРАЈА РАТА

Илија Радаковић		
БОРБЕ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ	— — — — —	281
Милан Жигић		
ДВОДНЕВНЕ БОРБЕ ЗА ВРБАЊУ	— — — — —	288
Марко Баста		
ТРИ ЈУРИША НЕМАЦА	— — — — —	291
Раде Суша		
ПРВИ ХИТАЦ — ПУН ПОГОДАК	— — — — —	292
Милан Жигић		
НОВИ БОРЦИ СРБИЈАНЦИ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ	— — — — —	294
Дане Поповић		
НА ПРВОМ КОНГРЕСУ ОМЛАДИНЕ СРБИЈЕ	— — — — —	297
Миодраг Гавриловић		
ЧИКА ВАСИНЕ СУЗЕ	— — — — —	300
Миодраг Гавриловић		
ТРАЖИЛИ ДОБОШ — НАШЛИ ТОРБУ СА ОКВИРИМА	— — — — —	300
Миодраг Гавриловић		
КОМАНДИР МИ ЈЕ СПАСИО ЖИВОТ	— — — — —	301
Миодраг Андрејић		
СУКОБ СА НЕМАЧКОМ ПАТРОЛОМ	— — — — —	301
Милош Крњајић		
НА ПРИЛАЗИМА СЛАВОНСКОМ БРОДУ	— — — — —	302
Сока Софија Рајшић — Тета		
СУСРЕТ ПОСЛЕ ШЕСТ ГОДИНА	— — — — —	304
Дмитар Раковић Тих		
ОСТАО ЈЕДИНИ ИЗ ПРВОГ СТРОЈА ЧЕТЕ	— — — — —	305

VIII

ХЕРОЈИ И ОСТАЛИЈУНАЦИ

Никола Гњатовић		
ЗАСЛУЖИЛИ СУ МНОГО ВИШЕ	— — — — —	309
НАРОДНИ ХЕРОЈИ	— — — — —	313
Никола Гњатовић		
БОМБАШИ	— — — — —	335
Душан Миљуш		
КУРИРИ	— — — — —	339
БОРЦИ — ЈУНАЦИ	— — — — —	343
Илија Радаковић		
ПОГИНУЛИ НА ШТРБИНИ	— — — — —	406

ПРЕДГОВОР

Пред нама су сећања бораца 3. личке пролбтерске бригаде. Дуго припремана и најављивана заслужују да се прихвате са дужном пажњом и уважавањем. Иницијатива за писање сећања потекла је од бораца Секције 3. бригаде са седиштем у Београду.

Као што се већ из наслова види, књига третира проблематику из НОБ и револуције. Написана је с циљем да се не заборави четворогодишња ослободилачка епопеја кроз коју су прошли борци ове прослављене јединице НОВЈ.

Зборник је уједно и својеврсна реконструкција борбеног пута Бригаде дугог око 10.000 километара. У преко 140 дужих и краћих прилога, описане су све важније борбе које је Бригада водила на готово свим деловима југословенског простора.

Међутим, посебна вредност и значај књиге је у томе што садржи аутентична сведочења о јунаштву и херојским подвизима великог броја дивних другова бораца, командира, комесара и команданата, од којих су многи дали своје животе за ослобођење наше земље од окупатора и домаћих колаборациониста – усташа и четника.

Током рата, у Бригади се борило око 7.000 бораца. Због свакодневних губитака у борбеним окршајима, бројно стање Бригаде је смањивано и њени редови су проређивани. На места погинулих ступали су нови борци: Истрани, Далматинци, Италијани, Босанци, Србијанци и други. У последњој години рата Србијанци су били најбројнији. Они су дали огроман допринос успеху Бригаде у завршним операцијама рата. Истовремено, они су дали и велике жртве. Само у периоду од октобра 1944. до 15. маја 1945. године у борби за ослобођење Београда, на сремском фронту и у Славонији, погинуло је око 1.000 бораца, синова слободарске Србије.

Отуда је ова књига и својеврсна посвета и успомена на све погинуле борце 3. личке бригаде и значајно сведочанство о херојској борби њених припадника.

У припреми грађе за Зборник било је доста тешкоћа. Свакако, најтежи проблем је у томе што су сећања писана након четрдесет и пет година од завршетка другог светског рата. Тако велика временска дистанца неповољно се одразила на још масовнији одзив бораца у писању својих прилога, па су многа сећања на поједине борбе и борце

доста избледела. Сем тога, у последњих петнаестак година умро је велики број бораца и старешина па је њихов удео у овом послу изостао. Наравно, заједно са њима отишло је у заборав и много њихових сведочења која су могла бити драгоцене.

За реализацију овог подухвата заслуга у првом реду припада борцима Бригаде који су се одазвали позиву за писање сећања. Драгоцене је помоћ ВИНЦ-а, односно људи из њега који су бринули о штампању књиге.

Значајна је и финансијска помоћ добијена од удружења Срба у Хрватској „Никола Тесла“, чији је генерални секретар Војислав Радаковић.

Користимо прилику <а се најсрданије захвалимо свим појединцима и установама, који су својим личним радом и финансијском подршком допринели да се ово значајно дело успешно оконча.

Истовремено, извињавамо се свим борцима чији прилози нису штампани. Основни разлог је у томе што је о појединим борбама и борцима писало по неколико аутора. Тако се Редакција нашла у ситуацији да има више прилога са скоро идентичним садржајем.

Свесни да књига има и одређених мањкавости, најтоплије је препоручујемо читаоцима.

Београд, августа 1991. године

РЕДАКЦИЈА

I

УСТАНАК И ЊЕГОВО
ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ
БОРБЕ

УСТАНАК И ЊЕГОВО ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ БОРБЕ

Послије априлског рата 1941. године, Лика се нашла у саставу II италијанске окупационе зоне I италијанске армије. Њен V корпус држао је територију Лике и то: средишњи дио Лике од Сења до Доњег Лапца покривала је италијанска дивизија „Ре“, а јужни и сјеверни дио дијелови дивизије „Ломбардија“ и „Сассари“. Жељезничку пругу и важнија мјеста и раскрснице у унутрашњости Лике држале су специјалне јединице.

Под заштитом италијанских окупатора, усташе и Мачекова „Селачка заштита“ (која је разоружавала јединице бивше југословенске војске) преузеле су власт у Лици 10. и 11. априла 1941. године. За два мјесеца у Лици су формиран — усташка бојна, домобранска пуковнија, жандармерија (оружништво) и од наоружаних сељака, сеоске усташке јединице. Крајем јуна створен је усташко-домобрански пук („Лички здруг“ генерала Лукића) који је бројао око 5.000 војника. У том периоду створени су органи усташке власти — од општинских поглаварстава до жупа.

Рачуна се да је до устанка у Лици било око 20.000 Италијана из V корпуса који су били размјештени у Госпићу, Оточцу, Удбини, Кореници, Доњем Лапцу и неким мањим мјестима дуж комуникације Врховине — Госпић — Книн. Поред Италијана налазило се око 5.000 усташа, домобрана и жандарма, који су били лоцирани, углавном, по среским и општинским мјестима.

СТРАХОВИТИ ПОКОЉ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА

Прве покоље Срба у Лици отпочеле су усташе из Госпића и Перушића. Касније су, под њиховим утицајем, клале и вршиле терор и усташе из других мјеста из Лике, које су се, нешто касније, организовале и укључиле у злочин, пљачку и паљење српских села. Најприје су под удар стављени Срби, а потом, нарочито последије напада Нијемаца на СССР, и комунисти, без обзира којој су националности припадали, да би, убрзо, тај терор био усмјерен и на све антифашистички определијелене Хрвате који нису прихватили усташки режим и њихове злочиначке методе владања.

Одмах по узимању власти, прије него што су се боље организовали, у априлу и мају 1941, хапсили су и ликвидирали виђеније љу-

де, да би већ у јуну, када је степен њихове организованости био већи — подузимали походе по српским селима, одводили и убијали све затечене одрасле Србе (Личко Петрово Село, Мељиновац, Небљусе и др.). Почетком јула врше покоље над цјелокупним становништвом, људима, женама, дјецом и старцима. Послије избијања устанка у доњо-лапачком срезу, врше масовне покоље и у августу, тамо гдје још није било организоване одбране. Тада се масовни злочини врше и у грачачком, госпићком, удбињском и кореничком, оточком и брињском срезу.

Познат је широм земље усташки логор у Јадовном на Велебиту, недалеко од Госпића, у коме је, по одређеним подацима, за кратко вријеме (неколико мјесеци његовог постојања и премјештања у Јасеновац) убијено око 55—60.000 људи прикупљених са цијеле територије НДХ. Познати су покољи у српском селу Дивоселу код Госпића, гдје је у једном дану убијено 780 људи и бачено у велебитске јаме, у Петровом селу је убијено, у више наврата, близу 900 лица. У Горњој Суваји, Бубњу и Осредцима код Срба, убијено је око 400 лица. У селу Косињу убијено је око 340 сељака. У Смиљану, родном селу Николе Тесле, од око 700 становника српске националности, убијено је у једном дану близу 600. У разним другим селима убијено је на десетине људи, жена и дјеце. Исељена је била Плитвичка опћина. Убијани су и комунисти. Многи срески комитети КП остали су са пола свога састава. Од 8 чланова Окружног комитета остала су само 4 члана. Само у прва четири мјесеца окупације и спровођења геноцидне политике, у Лици је убијено око 4.500 лица. Терор и покољи натјерали су многе Србе да бјеже у Србију, затим у Далмацију, на територију коју је припојила Италија, и на рад у Њемачку, а највећи дио Личана се склањао у шуме и збијегове, који су постали центри окупљања и припреме за устанак.

ПРИПРЕМЕУСТАНКА

Устанак у Лици ширио се из неколико жаришта. Најмасовније се развио у југоисточној Лици, у Србу, повезан са Дрварским центром за устанак. У Србу, под руководством Иницијативног одбора, на чијем челу је стајао Ђоко Јованић, предратни комуниста из колонишког села Жедника из Бачке, устанак је отпочео 27. јула 1941. године и брзо се ширио у правцу Грачаца, Книна и Бихаћа.

Припреме народа за устанак вршене су под руководством Комунистичке партије, иако у већини села није било комунистичких организација. Појединци, комунисти, без везе са руководством, самоиницијативно су вршили припреме за устанак, а на много мјеста су се устаничке масе спонтано дизале на оружје. Битно је било да су масе свуда знале да су комунисти позвали, и у многим мјестима повели, масе у оружану борбу. Напад хитлеровских армија на СССР свакако је у масама учврстио вјеру у комунисте и побједу Совјетског Савеза и антифашистичких снага.

Комунистичка партија Лике је имала око 57 ћелија и близу 240 чланова. Било је 6 котарских руководства (без Бриња, које је организационо припадало приморско-горанској зони) и Окружни комитет КПЈ за Лику који је изабран 1940. године у Плитвичким језерима.

У априлском рату и усташком терору КПЈ је у Лици изгубила око 50 чланова. Један број чланова Партије се склонио у Далмацију, а око 50 чланова је било искључено из редова КП због опортунизма и неприхватања директиве о дизању оружаног устанка. Може се слободно рећи да је КП за Лику сачувала основно језгро, без обзира на отежавајуће околности: заробљавање, погибију, бјежање испред терора у друге крајеве, ван Лике, опортунизам итд. Отежавајућа околност је била и у томе што су у Партију примани старији људи, угледни домаћини у предратном мирнодопском животу, који су редовно имали много дјеце, чија одлучност за устанак није била тако велика, нити су били способни да виде перспективу побједе. Може се слободно рећи да је око педесетак чланова Партије било способно да прихвати и пренеси идеје оружаног устанка, да масе организује и организационо повезује.

Преостали дио чланова Окружног комитета (Јаков Блажевић, Миле Почућа, Томо Никшић и Ката Пејиновић), као и многи чланови котарских комитета и вићенији комунисти, били су у вријеме окупације у дубокој илегалности. Неки од познатих комуниста били су од усташких власти уцјењени и за њихове главе су биле одређене знатне новчане награде. Због свега тога, може се слободно рећи да је оружани устанак у Србу отпочео мимо непосредне директиве и помоћи Окружног и ЦК. Директива о оружаном устанку ЦК КПХ је касније стигла, када се масовни народни устанак у југоисточној Лици већ разбуктао.

УСТАНАК

Одлука о дизању устанка у Србу донијета је на основу прогласа ЦК КПЈ, који је добијен из Босне. Устанак су организовали, углавном, колонисти, комунисти из Војводине, који су се вратили у старе крајеве, у Срб и околна села, и повезали са дрварским комунистима са којима су се договорили да дигну устанак истовремено 27. јула 1941. године. Послије неколико дана оружани устанак неравномјерно је отпочео у средишњем дијелу Лике, Крбави, у котару Госпић. Мјесец дана касније, постепено, без ерупције, оружани устанак је отпочео у срезу Оточац и Бриње, а у перушићком срезу, гдје су усташе похапсиле и ликвидирале велики број комуниста и напредних људи, оружани устанак је почео још касније, узимајући већи замах тек по доласку у тај крај батаљона „Огњен Прица“.

ТЕЖИШТЕ УСТАНАКА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЛИЦИ

Распадом бивше војске, велики број Личана одведен је у заробљеништво иако су многи са оружјем побјегли својим кућама. Рачуна се да је из бивше војске у Лику донесено око 900 пушака и око 20 пушкомитраљеза. Сматра се да је у лапачком и грачачком срезу било око 500 пушака и око 10 пушкомитраљеза. Многи Личани били су мобилисани у Јадранску дивизију бивше војске која се распала у рејону Обровца, Зрмање и Книна. Највише оружја својим кућама донијели су Личани који су били у саставу те дивизије. (Око 500 Личана је избјегло испред усташког терора у Србију и исто толики број се склонио у Далмацију, која је била под италијанском управом.)

Устанак у Лици није се одвијао по јединственом плану. На бази спће директиве и највише потакнути почетком устанка у Србу, комунисти и њихови симпатизери су самоиницијативно дизали устанак и стављали се свуда на чело устанка.

Иницијативни револуционарни одбор, на чијем је челу Ђоко Јованић, убрзо се претворио у Штаб герилских одреда за Срб и околину. У штабу су били у том крају, браћа Милеуснићи и Милан Шијан који је био обалски радник у Београду, синдикалист и предратни кандидат Партије. Тих дана у Србу и околини у десетак одреда је било око 200—250 наоружаних људи. С њима су командовали најборбенији другови као што су: Данић Дамјановић, Душан Дамјановић, Илија Радаковић, Петар Бабић, Милан Танкосић, Глишо и Милојко Ђук, Бранко Десница, Драго Ожеговић, Милан Жежељ и др.

Герилски одреди из Отрића, Зрмање и Велике Попине ликвидирали су ноћу 27/28. августа 1941. године усташку жандармеријску посаду у Отрићу и Зрмањи. Убијено је око 15, заробљено 7 непријатељских војника, а заплењено је 40 пушака и 1 пушкомитраљез. Срушена је жељезничка пруга између Прибудића и Малована. У возу је, том приликом, погинуло 4, а рањено 35 Италијана.

Већ 2. августа 1941. године ослобођено је цијело подручје доњо-лапачког среза и већина грачачког среза сем Грачаца и Ловињца. На тој територији су биле разбијене и растјеране све усташке и оружничке посаде и прекинута важна комуникација Грачац — Книн. Све усташке интервенције из Госпића, Книна и Доњег Лапца су одбијене. На Српском кланцу је, сутрадан, 28. јула, дочекан усташки аутобус и том приликом је убијено 12 усташа.

Непријатељ 30. јула 1941. напушта Доњи Лапац, тако да је то било прво ослобођено среско мјесто у Хрватској. А 28. јула 1941. била је ликвидирана усташка власт у с. Мазину, дан касније у с. Брувну (грачачки срез). Осмог августа у Тушићима, у с. Курјаку, у удбињском срезу, устаници нападају и пале усташки аутобус и убијају неколико усташа, а 3. августа ослобођен је Бунић (веће село у Кореничком срезу). Наредну ноћ отпочиње оружана борба у с. Дивоселу, надомак Госпића, а 5. августа протјерана је усташка посада и ослобођено је с. Медак и с. Плоче, итд. За неколико дана устанка било је ослобођено 7 општина и један срез. Било је избачено из строја око 100 непријатељских војника, а на страни устаника је пало око 20 бораца.

Дошло је и до обједињавања устаничких снага, тако да се 23. августа, ствара Штаб батаљона герилских одреда за Лику (командант Стојан Матић, а политкомесар Гојко Половина). Помоћ партијској организацији Лике и велики допринос дали су Марко Орешковић, Раде Кончар и Стипе Угарковић. Посебно су велику улогу одиграли комунисти из Војводине који су као колонисти били протјерани из мјеста гдје су живели, радили и школовали се.

Комунисти Лике су у борби против окупатора и њихових помагача устрајно указивали на издају бивше буржоазије и ранијих носилаца националних раздора и припрему устанка усмјеравали на заједничку борбу Срба и Хрвата за ослобођење земље. С обзиром на велики утицај усташке организације у Лици, посебно издајничког др-

жања клера, ХСС и Мачекове сељачке заштите, која се готово сва ставила у службу усташтва, ширење братства и јединства је било отежано. Значајан допринос братству и јединству био је долазак у Лику стотињак бораца Далматинаца, Хрвата који су били свјесни и добри партизански борци.

Карактеристично за прву фазу устанка је стварање многобројних сеоских одреда и стража, које међусобно нису биле баш најбоље повезане и само су се ад хоц обједињавале када се радило о неким већим акцијама. Зато је било потребно створити крупније јединице које ће бити покретљивије и спремне да дисциплиновано слушају команду и боре се ван својих села, општина и среза.

Изузимајући Батаљон герилских одреда за Лику, чије дејство се највише осјећало у лапачком и грачачком срезу и који се чешће прикупљао тамо одакле је долазила непријатељска опасност, односно офанзива на нашу слободну територију, имамо један од првих герилских батаљона „Велебит“, формиран 18. августа 1941. који је крајем септембра прерастао у I НОП одред „Велебит“. Он је такође био територијалног карактера, али се чешће и више снага могло концентрисати за већа борбена дејства. Обједињавање се врши и у другим срезovima, тако да се ствара Штаб удбињског сектора, затим Штаб герилских одреда за Кореницу и околицу. Крајем августа 1941. године оснивају се устаничке јединице у срезovima Бриње и Оточац (Скарама, Брлогу, Дабру и Горњем Крају).

Од босанских и личких устаничких снага, на граници, у долини р. Уне и рејона Кулен Вакуфа, формира се герилски батаљон „Слобода“. Први командант је био Мацука Филиповић, а политкомесар Ђоко Јованић. Од више мањих герилских одреда у зрмањској опћини, који су више били оријентисани према Грачацу и Сјеверној Далмацији, формирана су два одреда. Командант једног је био Глишо Ћук, а политкомесар Илија Радаковић, а другог Милојко Ћук, а политкомесар Васо Шијан.

ПОРАЗ ПРВЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

Изузетно буран развој устанка у Лици изазвао је јаче реаговање непријатеља, који је припремио снаге за већу офанзиву, усмјерену на најјаче устаничке снаге на тремеђи Лике, Босанске крајине и Далмације. Павелићева команда успјела је да на брзину прикупи своје разбацане снаге из Грачаца, Ловињца, Коњички пук из Загреба и походни батаљон из Вараждина. Све те снаге назване су Лички здруг, на чијем челу је био генерал Лукић. Бројао је око 5000 људи.

Лички здруг концентрисан на железничкој прузи Госпић — Ловињац — Грачац, кренуо је на нашу слободну територију 17. августа 1941. године у два правца. Један део снага је наступао правцем Ловињац — Горња Плоча — Ондић — Брувно, који се, послије мањих борби у Тушицама и Ондићу, спојио код с. Брувна са снагама које су наступале правцем Грачац — Брувно — Мазин — Д. Лапац. Народ се повлачио у збјегове у планину Чемерницу и Сулешевицу. Послије спајања снага у Брувну, непријатељ је формирао гонећи одред јачине око 500 војника, који дејствује преко Мазина, пл. Сулешевице, ка Бо-

ричевцу и Кулен Вакуфу. Већ истог дана, 19. августа, свих 500 Павелићевих војника упадају у устаничку засједу, организовану на путу између Боричевца и Кулен Вакуфа, у тзв. Пиштелској дрази. Обједињене снаге лапачке, дугопољске, сувајске и цветничке чете, јачине око 200 бораца, обухватиле су непријатељску колону по цијелој дубини. Гонећи одред био је потпуно разбијен. Том приликом убијено је око 200 непријатељских војника и 6 официра, а заплијењено је око 200 пушака, 7 тешких митраљеза и 11 пушкомитраљеза, доста муниције и другог материјала. Наши губици су били 2 погинула и 2 рањена борца.

Дебакл Павелићеве војске у Пиштелској дрази била је до тада највећа побједа устаника у Лици и Хрватској, што је утицало на даљни полет и веће самопоуздање устаничких редова и даљну мобилизацију маса у НОБ. С друге стране, тај пораз је унио већу пометњу и панику у непријатељске редове. Окупатор губи повјерење у усташе и присиљен је да довлачи своје снаге и проширује своју окупациону зону.

ИТАЛИЈАНСКА РЕОКУПАЦИЈА ЛИКЕ

Као директна посљедица великих пораза снага НДХ против устаника дошло је 26. августа 1941. године до споразума Италијана и Павелића, по коме Италијани преузимају окупацију и сву одговорност у тзв. другој демилитаризованој зони која је обухватала цијелу Лику и дио Босанске крајине. Ту су Италијани преузели сву војну и цивилну власт и тако привремено окупирали слободну партизанску територију која је постојала мјесец дана.

Непријатељ је осјетио да између босанских и личких устаника постоји велика повезаност још од првог дана устанка, када с[^]. по договору, истовремено опалили прве устаничке пушке у Србу и Дрвару. Те устаничке снаге је повезивао познати шпански борац и члан ЦК КПХ и ЦК КПЈ Марко Орешковић. Од личких, кордунашких и крајишких герилаца, Марко Орешковић је створио познату Дрварску бригаду, која у почетку није могла испољити јачи утицај на тако широку територију. Командант бригаде био је Љубо Бабић, а политкомесар Вељко Стојнић — познати предратни комуниста из Бања Луке. Непријатељ је хтио, успоставом своје контроле на граничној линији у долини р. Уне, да раздвоји личке и крајишке устанике.

Руководство устаничких снага уочило је ту непријатељску намјеру, па је већ 1. септембра 1941. године на комуникацију више Кулен Вакуфа био упућен батаљон Слобода, јачине око 120 бораца. Већ у првом окршају погинуо је командант батаљона Маћука Филиповић. Али, батаљон је под командом комесара Ђоке Јованића разбио двије домобранске чете у с. Врточу (више Кулен Вакуфа) и том приликом било је убијено и заробљено око 121 домобранских војника и официра.

Уплашен великим успјехом устаника, непријатељ, ноћу 5/6. септембра 1941. године, покушава побјећи из Кулен Вакуфа и евакуисати цјелокупно становништво из града. Приликом повлачења усташе су као заштиту испред себе гонили жене и дјецу. Све им то није помогло. Главнина непријатељских снага из Кулен Вакуфа била је

у повлачешу уништена. Истовремено су лапачке устаничке снаге, под командом Стојана Матића, ослободиле многа гранична мјеста према Бихаћу. Тим акцијама осујећена је намјера непријатеља и поново је успостављена веза између устаничких слободних територија Босанске крајине и Лике.

Послије састанка Окружног комитета КПХ за Лику, у Д. Лапцу (11. IX), у с. Дреновачи формирана је прва летећа партизанска чета, која није била везана за одређену територију. У почетку је носила назив Летећи партизански одред Чапајев. Тај одред је био формиран од прекаљених бораца из Срба и околине и спреман да се бори под руководством КП на сваком мјесту и под најтежим условима. Већ 27. септембра летећи одред се, под командом Ђоке Јованића, пребацио преко Уне у позадину бихаћког усташко-домобранског пука, који је кренуо у офанзиву на нашу слободну територију из К. Вакуфа према Д. Лапцу. У с. Човци (више Кулен Вакуфа) Одред је успешно ликвидирао штаб пука на челу са пуковником Матагићем. И та Павелићева офанзива била је кратког даха. Успјели су преко Боричевца продријети до Доњег Лапца, стално нападани од устаника Д. Лапца, Мазина, Удбине и других мјеста, на узастопним линијама. Били су присиљени да се већ слиједећег дана из Д. Лапца повуку за Бихаћ, претрпјевши губитке од преко 100 мртвих и двоструко више рањених. У наше руке је пало доста плијена, па чак и једна исправна хаубица.

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА У УСТАНИЧКИМ РЕДОВИМА

Италијански окупатори привидно нису учествовали у првим борбама између устаничких снага и војске НДХ, иако су усташе довели на власт, али су хтјели нашу територију анектирати или окупирати. Зато су подстрекивали Србе на борбу, правећи се, вештим демагошким паролатама и поступцима, спасиоцима Срба од покоља усташа. Инсистирали су на враћању опљачкане сопске имовине, откопавали и сахрањивали, уз дужне погребне обреде, српске жртве, обећавали Србима власт у мјестима гдје су они били у већини итд. Уствари, хушкали су једне на друге, Србе и Хрвате. не би ли кроз њихову братоубилачку борбу успјели да се наметну и једнима и другима и одрже, са што мање жртава, своју владавину.

Италијани су, за такву политику, нашли упориште у одређеним дефетистичким круговима коју су сачињавали бивши политичари, трговци, официри, једном рјечју бивши режимски људи, који су сматрали да је ликвидацијом усташке власти у рејонима гдје живе Срби и спасавање од даљњих покоља, устанак завршио своју улогу. Они су сматрали да једноставно треба прихватити статус кво, односно прихватити реокупацију Лике и са окупатором сарађивати.

С обзиром на то да се, на Трмеђи, цјелокупни српски народ ди-гао на устанак, Италијани и њихови сарадници су сматрали да је потребно направити раслојавање устаничких редова и спријечити да устанак прерасте у антифашистички ослободилачки рат, усмјерен, у првом реду, против фашистичких окупатора и против свих њихових помагача. Преко книнског адвоката и сенатора Нике Новаковића — Лонга, великосрпски елементи покушавају се приказати као „спасиоци

српства". Они најприје инсистирају да окупатор дозволи исељавање Срба из Лике и Босанске крајине у Далмацију, одакле би лакше могли да их мобилишу у своју четничку војску, коју би могли формирати и наоружати италијански окупатори и ставити их у своју службу у борби против партизана. Преко братоубилачког рата, чији су у почетку били носиоци усташе, Италијанима су били потребни четници, да би угушили устанак и потпуно се наметнули и хрватском и српском народу.

Четници покушавају на све могуће начине да устаничке снаге истргну испод утицаја комуниста. Не презају да врше атентате и убиства најистакнутијих руководилаца НОБ-а. Убијају Марка Орешковића, Мићу Радаковића, Пекишу Буксана, Владу Церину, Бићу Кесића, Блишу Чука, Смиљу Покрајац и друге.

Бивши режимски људи, народни посланици, средски начелници, општински биљежници, официри, жандарми, трговци, као што су: Рађеновић, Кеча, Омчикус, Торбица, мајори Рашета и Оклопција и њима слични, покушавају да се са окупаторима споразумију о сарадњи и гурну у страну комунисте, натбројније и најсмјелије борце за слободу. Одлучно су ишли на колаборацију са окупатором и на тај начин извршили велику издају свога народа.

Један од првих разговора са представницима италијанских окупатора био је састанак на Отрићу 11. септембра 1941. године. У тим разговорима, у делегацији су прочетнички националистички кругови, који су исфорсирали и потписивање неке изјаве да се неће борити против италијанских окупатора. Тај састанак и разговор са нижим официрима италијанске војске није имао неког озбиљнијег ефекта и за устанике у Лици је био ништаван и није ни на шта обавезивао. Отрићки разговори били су сондирање терена за преговоре одржане нешто касније у Паћенима 26. септембра 1941. У тим преговорима учествовали су италијански генерали и бивши министар краљевске Југославије Нико Новаковић — Ланго и будућа четничка елита. Они су и потписали споразум.

Као слиједећи корак био је формирање четничког пука „Краљ Петар II" у Србу, а у Грачацу четничког пука „Вожд Карађорђе". Отпочео је бјесомучни притисак и насиље над свима онима који нису хтјели поћи њиховим путем и ускоро затварање и мучење породица које су имале неког свог члана у партизанима. Нешто касније, у прољеће 1942. године, заједно са Италијанима и усташама учествовали су у офанзивама на нашу слободну територију, пљачкали, палили партизанске куће и убијали и одводили у ропство сва жива бића на која су наилазили.

Италијански окупатори и њихови трабанти успјели су пасивизирати један дио устаничких маса и тиме отворити простор великосрпским четничким снагама за шире дјеловање. Та пасивизација и утицај на дио маса, нарочито се односила на насељена мјеста која су била ближа окупаторским гарнизонима и тамо гдје су се код појединих руководилаца НОП-а појавила лијева скретања. Тако је дошло до осипања у једном броју устаничких чета и одреда, нарочито у јужној Лици. Четнички пучеви су се појавили у грачачком, лапачком, а дјелимично у госпићком (Медак) и оточачком срезу.

КРИЗА УСТАНКА ИМАЛА ЈЕ ДУБЉЕ КОРИЈЕНЕ

Изузимајући партијске организације у Перушићу и Госпићу, које су формиране непосредно после првог светског рата, у Лици су се почеле масовније стварати партијске ћелије тек уочи другог светског рата (1939. и 1940. године). Стварање и ширење фронта левих прогресивних струја у Југославији било је условљено све већим приближавањем фашистичке опасности, агресије и продубљавањем све веће унутрашње кризе и притиска на радне масе у земљи. Јачим продирањем Партије на село, стварањем све масовнијег антифашистичког фронта напредних људи града и села, ишло се у сусрет судбоносним догађајима и инвазији фашизма на нашу земљу. Такав процес позитивно се одразио и на већу политизацију и диференцијацију сељачких маса, што није мимоишло ни Лику.

Али, уочи самог рата, у Лици су, у једва педесетак села, биле формиране партијске ћелије које су, по неким подацима и проценама, бројале око 240 чланова. Окружни комитет КП за Лику био је створен само 7 мјесеци пре априлског рата, а срески комитети мјесец—два прије окупације, тако да неки нису успјели ни да се честито конституишу, а камоли да испоље неки јачи политички и организациони утицај.

Младост личке партијске организације, која је учинила тек своје прве кораке, ниска идејно-политичка изграђеност већине њених чланова, изузимајући педесетак нешто изграђенијих комуниста, није омогућила Партији да изврши на личке сељачке масе неки већи политички утицај, нити да се јаче афирмише путем политичких акција. Неколико политичких манифестација на појединим мјестима говорило је само о томе да су учињени тек први кораци.

Поред почетних продора комуниста и прогресивних левих снага, Лика је у суштини остала на периферији великих друштвених догађаја и политичких потреса који су се догађали у земљи. Као јако неразвијено подручје, до Лике је долазио само ехо тих великих политичких битака. демонстрација и штрајкова, које су у већим центрима водили синдикати и Партија.

Даљни развитак личке партијске организације, који је свакако пошао узлазном линијом, био је прекинут априлским ратом и окупацијом земље у којој су фашисти заиграли крваво коло, завели невиђени терор и масовну ликвидацију становништва, међу којима су страдали и многи чланови КП, скојевци и други прогресивни и антифашистички оријентисани људи. Оцјену стања и степена политичке активности и организационе развијености личке партијске организације у периоду уочи рата, дао је Јаков Блажевић у свом реферату „Кријешавању организационог питања“ који је поднио на Другој окружној партијској конференцији за Лику, одржаној у Кореници од 17—21. маја 1942. године. У реферату те, између осталог печено:

„Тада још није било, осим изнимних случајева, на територији наше окружне организације таквих партијских организација које би стварно биле организатор и руководилац борбе маса. Већина наших партијских организација биле су изолиране групе изолираних секташа које су беспомоћно ишле на репу догађаја“.

Међу веома борбеним заговорницима оружане борбе налазило се доста скојеваца око којих се окупио цвијет младости, који су касније постали комунисти и чланови партијских руководства, партизански јунаци, познати бомбаши, командири, команданти и комесари, народни хероји, који су славу НОВ пронели далеко ван Лике. Многи су пали смрћу изузетно храбрих, за слободу и револуцију.

Али, у цјелини, ситуација је у почетку устанка била тешка, организоване свјесне снаге биле су малобројне, а требало је припремити народ да се туче не само против усташа него и против фашистичких окупатора и нових непријатеља који се испилио из устаничких редова — четничких издајника. У 80 одсто личких села није било партијских организација. Почетне тешкоће биле су огромне. Требало је проћи један кризни период од неколико мјесеци, да с[^], уз огроман организован рад, потешкоће преброде и да се пређе у нову фазу, квалитативно сасвим другачију, у фазу успона и наглог развитка револуције.

О тим проблемима и тешкоћама прве фазе устанка у поменутом реферату Јакова Блажевића између осталог се каже:

„У вријеме оружаног устанка Срба у Лици, наше партијске организације, осим у изнимним случајевима, нису успјеле одиграти улогу организатора устанка, иако су највећим дијелом те борбе започеле под вођством комуниста појединаца, који су били одсјечени од својих партијских руководства и који су према томе били изложени свим опасностима и грешкама несналажења у руковођењу борбом. . . Због тога су се многи Партији одани другови, па и читаве организације, потпуно изгубили, осјетили беспомоћни пред величином задатка и одговорности која је падала на њих, тер их је народ тражио за вође. . . Наша партијска организација осим у изнимним случајевима, не постоји, нити као организација дјелује на неослобођеном територију, нарочито у хрватским селима Лике. Дапаче, још нису активирани у хрватским селима оне партитске организације које су некада радиле. Па и на слободној територији Лике ни[^]е наша окружна организација задатак организације Партите у пуној мјери извршила. Голем је број ослобођених села у којима не постоји парти[^]ска организација, дапаче ни кандидатске групе или симпатизерски кружоци. . .”

КРИЗА УСТАНКА КРОЗ ОКРУЖНИЦУ БР. 1 И 3

О свим тим слабостима и грешкама говори и Окружница бр. 1 усвојена на састанку ОК КПХ за Лику одржаном у Д. Лапцу 11. септембра 1941. године, на коме је присуствовао и Владимир Поповић, делегат ЦК КПЈ и секретар Оперативног руководства ЦК КПХ. Наводимо само неке одломке те Окружнице која даје оцјене стања устанка и рада партијске организације у Лици. На примјер:

„Многи чланови, као и поједине партијске организације, у свим моментима нису се разликовали од грађанских и малограђанских политичара и организација. Они с[^] или побјегли или се легализовали тј. потпуно одвојили од народа, ппижељкујући спас и ослобођење од СССР-а и Црвене армије и на тај начин оставили масе саме себи. Било је и таквих случајева гдје су поједини чланови бремзали народни

устанак. . . Партијско руководство за Лику није одговорило својим задацима. . . сташе партијске организације у цијелости не задовољава. . . партијска организација није била у сташу да буде прави руководилац устанка већ се у већини случајева лашило на репу догађаја. Многи чланови средњих и окружних руководства ишли су толико далеко да су водили преговоре са талијанским окупаторима по питању лажног државља према окупатору, чиме су наслели и упрегли се у кола италијанског фашизма. . . Рад с омладином био је потпуно занемарен. . . Организованог рада са женама може се рећи није ни било. . ."

Појава секташтва у партитским организацијама у Хрватској осуђује се и у Окружници бр. 3 ЦК КПХ од 30. септембра 1941. године у којој између осталог стоји: „ . . многи функционери, организације и чланови су се оријентирали на пролетерску револуцију и непосредно заузимање власти од стране пролетеријата. Та „литева“ секташка оријентација, која је дошла до изражања у прогласу Штаба партизанских одреда за Лику и Кордун,¹ мопала је неизбјежно довести до сужавања масовне базе народноослободилачке борбе. . ."

Та „лијева“ опортунистичка опшентација на прескакање нужних етапа борбе довела је многе организације и другове до тога да фразирају о великим, у том часу неактуелним и неостварљивим плановима — звучним фразама: . . . „власт ће се за три дана ваљати на улици, а неће је имати тко да покупи. . ."

Међутим, мора се истаћи да, без сбзира на мањи или већи ауторитет и способност локалних партитских организација и појединих комуниста, без обзира на њихову бројност, углед КПЈ и у личким масама био је велики, далеко већи него што би се то могло изразити у бројности организације и њеном политичком и организационом дјеловању. Лички сељаци, који су већином радили на сезонским пословима и грађевинским радовима широм Југославије, знали су за демонстрације, штрајкове које су водили синдикати и Партија. повремено читали летке итд. Таквих сељака, полупролетера, било је у Лици 1941. године по једној апроксимативној процјени 500—600.

Огроман ауторитет КПЈ и њен позив на устанак био је пресудан и тамо гдје није било комуниста. Општепознато је било да су комунисти једини остали са народом, позивали га и припремали за устанак. Не треба заборавити заразан утицај примјера покретања устанка под вођством комуниста у Србиту и Црној Гори, гдје је устанак иочео 2—3 седмице раније. Не треба испустити из вида и чињеницу да је учешће Совјетског Савеза у рату поотив фашизма, у савезу са Енглеском (САД су ступиле у рат тек децембра 1941) био гаранција да НОБ има перспективу коначне побједе. То је такође допринело подизању угледа комуниста у масама.

Све су то били објективни Фактори који су у масама уздизали углед и повјерење у Партију. Снага свих тих потицаја обично ломилорсторну удаљеност. Свјест маса и неодложна потреба да се изађе из веома тешке ситуације у којој те наше народе ставио окрутни фашизам, дјеловала је као објективни фактор. присутан на сваком мје-

¹ Тај штаб је створен на иницијативу Марка Орешковића септембра 1941. Није се успео потпуно оформити нити дејствовати.

сту. Често је било потребно да један напредан и угледан човјек покрене масе и да оне крену у устанак. Познато је да су поједине спонтане оружане акције, обично, престале и угасиле се, уколико им на време нису стали на чело комунисти и дали јој политички смисао, одлучност и доследност.

ОШТРИ КРИТИЧКИ ПРИСТУПИ ЗАНЕМАРИЛИ ВЕЛИКЕ УСПЕХЕ

Оцјене Окружнице бр. 1 донесене на, после окупације, првом састанку ОК КПХ за Лику у Д. Лапцу, биле су веома критички интонирани, што се може разумјети када се узме у обзир дотадашњи стил и начин руковођења у Партији у илегалним условима. Веома критичке оцјене се односе у првом реду на организационо-политичко стање и рад партијских организација у Лици. Истиче се: разбијеност партијских организација, недовољна њихова повезаност са руководством, указује се на појаве бесперспективности комуниста и њихову изолованост у условима окупације и фашистичког терора, несналажење у припремном периоду и после дизања устанка, истичу се појаве опортунизма и преговарања са Италијанима итд.

Све те оштре критике, које су недвојбено биле донесене и под утицајем критичког става В. Поповића, без обзира на претеривања у изношењу појединих неуспеха и негативности, те оцјене су у основи одражавале слабости које су постојале у раду партијских организација Лике. Али се мора тзметити да Окоужница недовољно објективно оцјењује велике успјехе устанка у Лици, посебно у јужној Лици, гдје су у нешто ширем појасу готвег тока обте стране р. Уне. нанесени Павелићевој војсци такви ударци, да је италијански окупатор био приморан да реокупацијом Лике спасава НДХ.

Устанак у Лици је био први масовни наоодни устанак у Хрватској који је постигао велике вотне и политичке резултате, уливао перспективу и био подстрек другим за развијање устанка. Став изнесен у Окружници није одражавао право стање устанка нити је истакао и недовољну улогу и присутност у тим устаничким догађајима и ОК, што је објективно условило и појаву таквих грешака и слабости, несналажења и одређених сукоба коте су имале свога одраза на дубину почетне кризе устанка.

Међутим, упркос таквих оцјена, историјска је чињеница да је личка партијска и скопевска организацита V опужаном устанку, упркос своје младости, неискуства и недовољне идејно-политичке и организационе изграђености, постигла блиставе успјехе који су превазишли свака очекивања.

Морало се из почетка кризе изаћи. Оштрина критике није могла замаглити постигнуте почетне резултате оружане борбе, нити је у пракси могла значити генерализацију неуспјеха. Оштра комунистичка критика и максимално постављање задатака које је вјеројатно дати тренутак изискивао, имали су велику мобилизаторску улогу у редовима Партије и устаничких снага, које су располагале с довољно енергије и људског потенцијала да наставе борбу до побједоносног завршетка.

Треба рећи да су основне грешке, слабости и тешкоће које су биле раније испољене до краја 1941. године, односно пролећа 1942. године, у принципу превазиђене. Било је потребно нешто више времена да се партијска и скојевска организација омасови, створе масовне организације НОП-а, да се учврсти и више осјети утицај Окружног комитета на целокупно! територији Лике и испољи већа помоћ ЦК КПХ. Све се то повољно одrazilо на успјех по свим линијама рада и борбе.

ПОВЕЗИВАЊЕ И ЈАЧАЊЕ ОРГАНА БОРБЕ

Слабости партизанских снага у првој фази устанка огледале су се у томе што сеоске чете и одреди нису били довољно повезани, нити су били спремни и способни да превазиђу територијалну ограниченост и да се лако и брзо окупе у неку већу акцију, посебно у борби против Итдлијана. Да би се превазишао систем сеоских чета и партизанских стража и створила већа, јача и покретљивија борбена јединица, морали смо имати јасну оријентацију и учинити додатне напоре да се то створи. Било је потребно чврсто организовати позадину, створити у сваком селу масовне организације као што су: Народни фронт, АФЖ, Антифашистичку организацију омладине, сеоске НОО, јачати и ширити партијску и скојевску организацију. Потребно је било све те организације вертикално повезати од општине, среза до округа. Требало је створити и објединити војну организацију од стварања покретних партизанских батаљона, великих партизанских одреда, до војног руководства на нивоу Лике. Штаб батаљона за Лику није успио војно-политички наметнути се као команда за цијелу Лику. Његов утицај, како смо рекли, испољио се само у лапачком и грачачком сектору и на рубу удбињског среза.

У то вријеме привременог затишја вршила се припрема борбе са Италијанима. Али, припремала се и стварала четничка организација односно четничке јединице. Са њима смо се управо разишли и диференцирали по линији борбе против окупатора и братства и јединства Срба и Хрвата. Тада је у Лици одржано неколико значајних савјетовања.

За даљи развој НОБ-а значајан те састанак Окружног комитета КПХ за Лику (одржан 11. септембра 1941. године у Д. Лапцу). Из њему је претресана ситуација у Лици и смлењен дотадашњи секретар ОК Јаков Блажевић. Дошло се до закључка да ОК није био на висини задатка. ОК није испољио довољно активности нити у вријеме окупације и припреме устанка, нити довољно утицала у вријеме устанка и кризе која је наступила. Није се испољио организован утицај и помоћ (изузимајући Марка Орешковића који те био члан ОК) тамо у југоисточној Лици гдје су оружане боје биле најоштрије, гибања маса највећа и диференцијација и утицај прчетничких елемената и италијанске обавештате службе наЦачи. На чело ОК КПХ дошао је Раде Жигић (Блажевић је остао члан Комитета). Нешто прије овог састанка одржано је савјетовање руководећих кадрова са територије Тронеђе, односно Дрварске бригаде у Дрвару, да би потом било одржано познато савјетовање на Каменском (Пјешивица) 21. септембра

1941. свих војних делегата Лике. Одржано је затим, савјетовање војних и политичких руководилаца Лике, Кордуна, Баније и Горског котара и представника ЦК КПХ у Крбавици (почетком октобра 1941). На свим тим састанцима анализиран је дотадашњи развој НОБ, објашњен и истакнут значај борбе против фашистичких окупатора као главног непријатеља. Истакнута је и потреба да се од сеоских чета и водова прилагођених за одбрану села, отпочне процес формирања партизанских батаљона. Што је веома важно, оформљен је штаб групе НОП одреда за Лику (командант Владо Ћетковић, шпански борац, а политкомесар Шиме Бален). Најприје је био постављен за првог политкомесара Марко Орешковић који је убијен на прелазу из Лике у Босанску крајину у с. Очијеву 20. октобра 1941. године.

Крајем новембра 1941. године формиран је батаљон „Марко Орешковић“, а до краја године: лапачки батаљон „Стојан Матић“, коренички батаљон „Огњен Прица“, затим Брињска чета (1942. године ушла у састав приморско-горанских јединица). У том периоду су се наоружавали и постајали покретнији сва три батаљона I личког НОП одреда (батаљони „Велебит“, „Мирко Штулић“ и „Пекиша Вуксан“). До краја 1941. године постављене су биле организационе основе удбињског батаљона „Крбава“, грачачког батаљона „Гаврило Принцип“ (касније „Бићо Кесић“) и оточачког батаљона „Божидар Аџија“. Њихова војничка организација, наоружање, попуна људством и кадровима била је у основи довршена већ у јануара 1942. године.

Изузев батаљона „Марко Орешковић“, Јуришне чете и одређеног броја бораца из других јединица, нису тош сви борци били спремни да се боре против Италијана. Добар дио оружја је остао по сеоским стражама и мањим територијалним одредима. Оружје које се налазило у новоформираним батаљонима није било употребљиво против окупатора. Тако је на савјетовању V Главном штабу Хрватске одржаном у Збијегу (на Кордуну) 12. децембра 1941. године оцијенио командант личке групе В. Цветковић. Тако је било све до краја 1941. године изузимајући спорадичне боје против Италијана које су се водиле у Прибудицу, Мекињару и Погледалу. Почетком 1942. године у Лици је било наоружаних око 1.800 бооаца. Да је било оружја могло се са слободне територије наоружати још око 4.000 бораца. Према једном извјештају ГШХ од 19. 2. 1942. године. у Лици је крајем 1941. године било око 1.575 пушака, 16 митраљеза, 74 пушкомитраљеза, једна хаубица и 2 брдска топа. У истом извјештају се говори да су борци по националности били претежно Спби. а да је било 200 Хрвата, 6 Словенаца, 5 Муслимана и 1 Италијан. На трећем савјетовању у ГШХ, одржаном половином априла 1942. године, изнесено је да је од 220 бораца Хрвата из личких јединица било око 70 из Лике, а остали су дошли из Далмације.

ОПШТИ РАТ ПРОТИВ ИТАЛИЈАНСКИХ ОКУПАТОРА

Преласку у општи рат против италијанске окупаторске војске претходиле су мање акције против Италијана које је водио партизански одред „Кик“. Под командом Милоша Узелца и Срђана Брујића, тај одред је извршио напад 27. 9. 1941. код Црне Власти (данас Горње Врхсвине) на италијанску колону. Исти одред је два дана касније, за-

једно са групом партизана из села Шкара, напао једну италијанску колону на мјесту Погледало више Коренице. Том приликом је убијено 11, а рањен 21 италијански војник. Као мјеру одмазде Италијани су запалили село Врело и један заселак у селу Залужници.

Почетком новембра 1941. године средњогорски сеоски партизански одред под командом Милоша Чанковића, напао је италијанску колону на простору између села Мекињара и Брештана, на комуникацији Удбина — Подлапача. Том приликом је убијено неколико италијанских војника, а двојица су била заробљена. У току ноћи ступио је у борбу и летећи партизански одред „Чапајев“. Непријатељ се пробио за Подлапачу, али је сутрадан са Удбине интервенисао један батаљон јачине од 500 војника из планинског пука дивизије „Ре“; Дошло је до борби на Црном Врху те је после неколико сати борбе, под притиском јаких непријатељских снага, дошло до нашег повлачења. Непријатељ је за одмазду убио неколико лица у селу Мекињару, а запалено је и неколико кућа у Средњој Гори.

Послије претходних чарки код села Бијело Поље, дошло је до блокаде италијанског гарнизона у Кореници. У помоћ кореничком гарнизону по великом снијегу, стизале су италијанске снаге из Врховина у два наврата. У првом налету оставили су своју чету у Хомољачком кланцу која је сутрадан 1. јануара кренула према Кореници. На Погледалу, на преводу више саме Коренице, једна чета батаљона „Огњен Прица“ и један вод батаљона „Крбава“ водиле су тешку борбу и приморале непријатеља на предају. Заробљено је 125 непријатељских војника међу котима су била и 4 официра. Двадесет их је било убијено, а 10 рањено. Око 60 војника и 3 официра су успјели да се пробију у Кореницу. Непријатељ је покушао из Коренице да интервенише, али су га наше снаге које су блокирале Кореницу, вратиле на полазне положаје.

Другу групу која је кретала из Врховине према Кореници у јачини око 300 војника, на хомољачком кланцу, дочекао је батаљон „Марко Орешковић“. Било те то ноћу 31. јануара 1942. године, када је заробљено око 95 непријатељских војника и официра, а убијено је око 50. На нашој страни је погинуо само један борац.

Напад на Кореницу извршен је 20. јануара, а поновљен је сутрадан. Напад није успио јер са добијеним појачањем, непријатељ је био неколико пута надмоћнији и вешто је организовао систем одбране. Наши су се били докопали првих зграда са јужне стране и болнице. У тим нападима наши су имали око 30 избачених бораца из строја. Али, у цијелој тој ситуацији било је најважније, у ствари, држати коренички гарнизон под блокадом, а тући непријатеља на отвореном простору, на прилазима Кореници.

Највећи дебакл Италијани су доживјели на Љубову 24. јануара 1942. године. Други батаљон партизанског одреда „Велебит“ под командом Јоце Његомира зауставио је италијанску колону јачине око 2000 војника која је кренула из Широке Куле преко Љубова за Кореницу. Резултат је био невјероватан. Десетоструко слабији противник нанио је непријатељу велики ударац. Наше снаге су непријатеља зауставиле, присиле да се врати назад. На бојном пољу су Италијани претрпјели велике губитке: 419 погинулих, рањених и заробље-

них војника и официра. Заплијењена су 2 тенка, 4 топа, 20 митраље-за и пушкомитраљеца, 200 пушака и другог материјала.

Кореница је деблокирана од стране јаких италијанских снага, до-вучених из Херцеговине и Словеније, тек 28. марта 1942. године.

Доњи Лапац је ослобођен 27. фебруара 1942. године. У њему се налазило око 230 италијанских војника из трећег батаљона 1. пука дивизије „Ре“ и нешто четника. У нападу је учествовао батаљон „Марко Орешковић“ (без једне чете), 2. чета батаљона „Огњен Прица“ и једна чета Лапачког батаљона. Око 50 Италијана је погинуло, а сви остали су, заједно са официрима, били заробљени. Цјелокупно наоружање и опрема су пали у наше руке. Наши су имали 15 поги-нуних и 23 рањена. Погинуо је командант лапачког батаљона Стојан Матић, а теже је био рањен командант батаљона „М. Орешковић“ Ђоко Јованић.

Петог марта отпочео је напад наших снага на непријатељски гар-низон Срб. Нападали су батаљон „Марко Орешковић“ и три чете I крајишког одреда. Касније се нападу прикључила и 2. чета батаљона „Огњен Прица“. Срб су бранили, поред четника, 44. батаљон црних кошуља из дивизије „Сассари“. Непријатељ је стално притискао спо-ља од Отрића и тукао наше положаје јаком артиљеријском ватром. Тек 26. марта, ојачани 151. пук италијанске дивизије „Сассари“, ус-пио се пробити из устаничког мјеста Срба. Борбама око Срба, у ства-ри, су отпочеле прве борбе против четника војводе Ђујића. Срб је 27. марта био слободан. У борбама око Срба погинуо је народни хе-рој Бранко Владушић.

Непријатељ се из Коренице извукао 28. марта. Ослобођењем При-јебоја и Плитвичких језера, крајем априла 1942. године, створена је велика слободна територија у југоисточној и средњој Лици, са цен-тром у Кореници, која је добро повезана са слободном територијом Кордуна. Успјешне борбе против Италијана унијеле су велики полет у масама и довеле до мобилизације нових бораца. Поред Првог лич-ког партизанског одреда, формирана су средином априла, 2. лички партизански одред који је покривао котар Кореницу и Удбину (први командант био је Стеван Опсеница, а политкомесар Милан Баста) и 3. партизански одред, кога су сачињавали батаљони са котара Д. Ла-пац и Грачац (први командант је био Ђоко Јованић, а политкомесар Јосип Цази). Сви одреди су имали по 3 батаљона. Нешто касније фор-миран је 4. партизански одред на територији оточачког и перушић-ког среза у чијем саставу су била два батаљона „Б. Ација“ и „Матија Губец“, (командант је био Милан Бобић, а политкомесар Срђан Бру-јић). У првој половини маја 1942. године формиран су још: Први пролетерски батаљон Хрватске, Ударни батаљон и неколико технич-ких јединица и служби. Ова два батаљона, Први пролетерски и Удар-ни, заједно са батаљоном „М. Орешковић“, судјеловали су у саставу Комбинованог одреда у успјешним борбама на сузбијању четништва на тремеђи Лике, Босне и Далмације маја 1942. године. Тада је од бораца Зрмање и дијела кадрова из батал>она „М. Орешковић“ и „Бу-де Борјан“ формиран батаљон „Бранко Владушић“, који је ушао у састав јединица у Далмацији.

У исто вријеме батаљон „Б. Аџија и Брињска чета ослободили су хрватска села у оточком срезу Красно и Кутерево, чиме је отпочела борба за масовније ширење НОП-а у западној Лици. Тако је Лика по броју бораца, елитних партизанских јединица, наоружања, по великим борбама против усташа, италијанских окупатора и четника била једна од најјачих база НОР-а у Хрватској. Поткрај априла 1942. године из околине Дрежнице у Лику су прешли ЦК КПХ и ГШХ, најприје у Кореницу, а затим у Доњи Лапац, односно Каменско, Бијеле Потоке у Пљешевицу. Уз њих се кретала Официрска школа пре-сељена из Кордуна.

Друга окружна партијска конференција за Лику одржана је у Кореници од 17. до 21. маја. За секретара ОК је умјесто Раде Жигића (који је нешто касније отишао на дужност политкомесара VI личке дивизије) дошао поново Јаков Блажевић. Обновљене су старе и створене многе нове ћелије КП са укупно 340 чланова. Конституисани су свих осам средњих комитета. Усмјерене су активности на ширење НОП-а у хрватским дјеловима Лике и ликвидацију четништва. Већ у првој половини 1942. године смо имали око 7.300 чланова Савеза омладине сврстане у организације од сеоских до окружног одбора. Исто тако се организација СКОЈ-а организовала по селима и по зерткалима. Већ тада, половином исте године, формиране су омладинске чете (од којих 5 женских) које су, сем жетелачких акција, рушиле пруге, цесте, носиле рањенике, прикупљале и носиле храну војсци итд. Крајем 1941. године основан је и Окружни одбор АФЖ-а, а затим њихови одбори у сваком селу. У вријеме прве окружне конференције АФЖ-а, која је одржана у Шаламунићу 15. 9. 1942. дјеловале су у Лици 203 одбора, са укупно 1.399 чланова. Почетком устанка формирају се и први органи власти, НОО, да би до краја 1941. године дејствовали у сваком ослобођеном селу и у многим неослобођеним селима Лике. Половином 1942. године постојало је у Лици 8 средњих, 36 општинских и 254 мјесних НОО, 14 полулегалних и 4 илегална одбора. Крајем 1942. године одржани су избори и, на бази слободног гласања, конституисани на демократски начин, мјесни, општински и средњи одбори, а Окружни НОО за Лику је конституисан по завршетку четврте непријатељске офанзиве 25. марта 1943. године.

Пуне 4 године народноослободилачки рат трајао је у Лици и ниједан дио њене територије није остао нетакнут. У борби је учествовало око 25.000 људи, од којих 16.000 у оперативним Јединицама. За слободу је пало 6.079 бораца, а од фашистичког терора је убијено или од посљедица заробљавања умрло 16.535 лица. (Од тога је 3.566 умрло од тифуса.) Укупно са палим борцима Лика је дала 22.614 жртава. Двије трећине Лике те било потпуно разорено, јер је спаљено 35.019, а разорено 3.425 кућа и господарских кућа. Опљачкано је 78.308 крупне и 300.782 грла ситне стоке и знатне количине других добара. Лика је из рата изашла опустошена, али са моралном чврстином и мотивираношћу њеног становништва да се прихвати обнове по-паљених села и разорене привреде.

Милан Баста

ФОРМИРАЊЕ БАТАЉОНА
И ЊИХОВА БОРБЕНА ДЕЈСТВА
ДО УЛАСКА У САСТАВ БРИГАДЕ

БАТАЉОН „ВЕЛЕБИТ“

У првим данима устанка 1941. године у Врепцу и околним селима формирано је неколико борбених група састављених од људи из тога дела Лике. То је уједно и почетни облик војне организације у овом крају. Активност борбених група и координацију њихових борбених акција усмеравао је Јоцо Његомир ког су непосредно пред устанак изабрали сами мештани. Међутим, развој догађаја и борбене акције које су свакодневно вођене, императивно су налагали промену дотадашње војне организације и система командовања. Поред осталог, на ово је у великој мери утицао и све масовнији прилив бораца — добровољаца из Врепца, Завођа, Павловца, Барлета, Острвице и Широке Куле, одлучних да се боре против усташа и њихове тираније.

С тим у вези, одлучено је да се у другој половини августа 1941. године у Врепцу одржи збор бораца и народа. Том приликом изабрани су чланови заједничког војног руководства за руковођење борбом и даље ширење устанка. Ново руководство добило је назив: КОМАНДА ГЕРИЛСКИХ ОДРЕДА ЗА ВРЕБАЦ И ОКОЛИНУ са седиштем у Врепцу. За команданта је изабран Јоцо Његомир, за обавештајног официра Милош Узелац, а за референта санитета Јово Павичић.

Тад су формирана и четири мања герилска одреда. Први за подручје Завођа и Павловца, чији је командир најприје био Милан Његомир, а касније Симо Тодорић Мимо. Други за Вребац на челу са командиром Душаном Чурчићем. Трећи за Барлете, Острвицу и Ћуковац са командиром Дањешом Радмановићем и Четврти за Широку Кулу са командиром Јовом Жигићем.

Овако формирана заједничка команда и одреди самостално су дејствовали на својим територијама до краја августа 1941. године. Међутим, како је у међувремену дигнут устанак и у другим селима средње Лике, било је потребно да се за шире подручје котара Госпић формира заједничко војно руководство које је требало да усмерава развој устанка, формирање нових герилских јединица и да координира извођење борбених дејстава. У том циљу 18. августа 1941. године у Метку је секретар ОК КПХ за Лику Јаков Блажевић одржао састанак свих команданата и командира са шире територије госпићског котара. На састанку је размотрена војно политичка ситуација у земљи и свету. Анализирани су до тада постигнути успеси, рад и пропусти на развоју устанка у појединим селима. Донета је и одлука о формирању герилског батаљона „Велебит“ који је у свом саставу

имао два сектора. Први је обухватао снаге од Плоче до Широке Куле, а други од Радуча до Смиљана. У Штаб батаљона су изабрани: Милан Купрешанин, Јоцо Његомир и Ђуро Петковић.

Батаљон „Велебит“ и одреди за Вребац и околину кратко су дејствовали под називом „герилски“. Већ крајем септембра 1941. године укинут је назив „герилац“ и усвојен јединствен назив „партизан“ за све борце НОР-а на целој територији Југославије.

ФОРМИРАЊЕ 1. ЛИЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА „ВЕЛЕБИТ“

Током октобра 1941. године дошло је до расформирања батаљона „Велебит“. Уместо њега формиран је 1. ЛПО „Велебит“. Штаб одреда сачињавали су: Милан Купрешанин командант, Петар Клеут политички комесар, Јоцо Његомир начелник штаба и Ђуро Петковић задужен за рад по позадинским питањима. Од постојећих партизанских снага формирана су четири батаљона који су ушли у састав 1. ЛПО. Први батаљон је био састављен од бораца из Плоче, Кика, Радуча и Могорића, други су сачињавали борци Павловца, Завођа, Врепча, Барлета, Острвице и Широке Куле, трећи је покривао подручје Радуча, Медка и Почитеља, док је четврти батаљон био састављен од бораца Читлука, Дивосела и Смиљана. Сви батаљони су имали по три чете, сем другог који је до априла 1942. године имао четири. Заправо, у саставу овог баталљона била је и чета из Широке Куле, која је по наређењу Штаба групе партизанских одреда за Лику априла 1942. године комплетно ушла у састав батаљона „Огњен Прица“.

Након формирања 1. ЛПО, расформиран је Штаб герилских одреда за Вребац и околину. Од снага које су се налазиле на том подручју формиран је 2. батаљон са четири чете са нешто измењеним задацима. Командни састав батаљона остао је без значајнијих промена. Међутим, по четама је дошло до извесних кадровских померања и корекција у њиховим задацима:

— прва чета са седиштем у Павловцу и Завођу, поседала је положај испред ових села, са задатком њихове одбране од непријатеља са правца Медка и Рибника. Командир чете је био Симо Годорић, а командири водова: Владо Томаш, Душан Зороја и Стево Новковић;

— друга чета, са седиштем у Врепцу. Њен основни задатак је био одбрана села од непријатељских напада из Билаја и Рибника. Командир чете је био Душан Ђурчић, а командири водова: Максим Драгосавац, Владимир Мандарић и Миле Мандарић;

— трећу чету, су претежно сачињавали борци Барлета, Острвице и Ђуковца. Бранила је ова насеља од напада непријатеља из правца Личког Осика, Будака и Госпића. Командир чете је био Милан Димић, а командири водова: Јанко Радмановић, Дањеш Радмановић и Илија Репач Ића;

— четврта чета је била лоцирана у засеоцима Кленовац, Сердари и Кузмановача. Чета је имала задатак да дејствује према Широкој Кули и Перушићу, као и да затвара саобраћајницу између Широке Куле и Подлопаче. Командир чете је био Стојан Сердар, а командири водова: Драган Ракић, Рајко Вујиновић и Јован Ковач.

Г р у п а бораца 1. чете 2. батаљона са оладином Вреца, мај 1942. године

Првих месеци после дизања устанка партизанске јединице у нашем крају имале су обележје територијалне војске. Самим тим и акције које су изводиле биле су претежно дефанзивно-одбрамбеног карактера. Њихов превасходни задатак био је одбрана властите територије, односно села из којих су попуњаване.

АКТИВНОСТ 2. БАТАЉОНА ДО БОРБЕ НА ЉУБОВУ ЈАНУАРА 1942. ГОДИНЕ

Формирањем 1. ЛПО „Велебит“ у госпићком котару, створени су знатно повољнији услови за извођење офанзивнијих борбених дејстава према појединим непријатељским упориштима, као и успешнију одбрану устаничких села. У том смислу до краја 1941. године, изведено је више офанзивних акција на ширем подручју котара. Међу значајније акције које су извршили борци 2. батаљона убрајају се: напад на Подлопачу, Барлете, Широку Кулу, железничку станицу Билај — Рибник. Извршен је и напад на усташку посаду у Острвици и том приликом убијено 5 усташа. Једна чета 2. батаљона садејствовала је 1. батаљону у заузимању Медка. Почетком октобра извршен је поновни напад на Барлете и Острвицу и из тих села протеране усташе.

Све ове акције говоре да су наше снаге из дефанзиве и чекања да буду нападнуте, све чешће прелазиле у офанзивна дејства, остварујући на тај начин принцип, да је напад најбоља одбрана. У том времену борци 2. батаљона били су ти, који су бирали објекте и време з-Биховог напада. Прелазак наших снага у офанзивна дејства, натерао је усташе да се повуку у гарнизоне под заштитом италијанских оку-

патора. У таквој ситуацији усташе су само повремено вршиле испаде према слободној територији. Тако су они не само губили иницијативу, већ све више и снагу да одрже власт коју им је у почетку окупатор омогућавао. Због све веће немоћи усташа, Италијани су у току септембра 1941. године преузели потпуну власт на највећем делу територије Лике и запосели сва важнија места и саобраћајнице својим трупама. Истовремено, био је и својесврстан притисак на квислиншко руководство НДХ у циљу добжања још неких територија Хрватске које дотле нису биле у саставу италијанске окупационе зоне.

Офанзивна дејства Јединица 1. ЛПО која су изведена до краја 1941. године омогућила су да се чврсто очува слободна територија. Сем тога, тим акцијама долазило се до већих количина оружја, муниције и друге ратне опреме, а стицана су нова борбена искуства.

РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА НАОРУЖАЊА

Свакако, једно од најтежих питања са којим се од првог дана устанка суочавао Штаб герилског одреда за Вребац и околину, а касније и Штаб 2. батаљона био је недостатак оружја и муниције. У таквим условима једини начин снабдевања оружјем било је његово отимање и заробљавање од усташа и Италијана. Требало је испољити много храбрости, одважности и вештине да би се од непријатеља отела пушка, пушкомитраљез, бомба или нешто друго од патне опреме. У првим данима ослободилачке борбе једном броту борбених група и појединаца пошло је за руком да заробе извесну количину оружја и муниције. Међутим, то је ипак било сувише мало и готово симболично у односу на огроман број добровољаца који су били спремни да се боре.

Поред заробљавања оружја од непријатеља Штаб 2. батаљона је изналасио и друге могућности да се дође до наоружања. Тако је од руководства устанка у Доњем Лапцу добијен тедан пушкомитраљез „Брно“ и два сандука муниције. Учествујући на војном саветовању крајем августа 1941. године у Дрвару, командант герилског одреда за Вребац и околину Јоцо Његомир добио је од Љубе Бабића 1 пушкомитраљез, 6 пушака, неколико сандука муниције и два сандука ручних бомби.

Кад се сазнало за могућност куповине наоружања у северној Далмацији, наредбом Штаба 2. батаљона регулисано је да борци по групама одлазе и себи купују наоружање за овце, козе, говеда и поједине врсте прехрамбених намирница. До краја новембра 1941. године само у Далмацији купљено је око 60 пушака, неколико пушкомитраљеза и веће количине муниције, бомби и друге ратне опреме.

До краја 1941. године у батаљону је било око 200 пушака, три пушкомитраљеза и један тешки митраљез „Бреда“, а првих дана устанка било је свега 7 војничких и 12 ловачких пушака. То оружје је представљало врло значајан ослонац за заробљавање нових количина наоружања од непријатеља као главног извора снабдевања јединица НОВЈ до завршетка рата.

ОРГАНИЗОВАЊЕ И ИЗВОЂЕЊЕ ВОЈНО-СТРУЧНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ОБУКЕ

У склопу осталих активности које су предузимане у 2. батаљону од првих дана његовог формирања спада и извођење војне и политичке обуке. Обуком су били обухваћени сви борци од 16 до 20 година који нису служили бившу југословенску војску. А таквих бораца је било највише у батаљону и они су представљали његову окосницу и ударну снагу. Да би се избегло масовније гињење ових младића, Штаб 2. батаљона је приступио организацији и реализацији програма обуке. С тим у вези, разрађен је јединствен наставни план у ком је било прецизирано: теме које треба обрадити, време и место извођења обуке, старешине наставних група и наставнике за поједине предмете.

Са свим наставним групама обрађивана су углавном практична наставна питања и теме везане за извођење борбених дејства. Као што су: познавање и руковање пешадијским наоружањем, кретање бораца на земљишту, коришћење природних и израда вештачких заклона, основна знања о тенковима, заштита од авијације¹ стражарска служба, извиђање и осматрање.

Планом политичке обуке такође је обрађивано више тема у чијој су реализацији учествовали политички комесари и изграђенији чланови партије и СКОЈ-а. У овом погледу значајну улогу су имали поједини чланови ОК КПХ за Лику Јаков Блажевић, Миле Почуча, Кага Пејиновић и други. Боравећи на слободној територији они су одржавали састанке са борцима на којим су им говорили о најважнијим актуелним политичким питањима.

Почетком децембра 1941. године Штаб батаљона је извршио проверу стечених знања. Анализиране су добре и лоше стране изведене обуке. Оцењено је да је иста имала велики значај за сваког појединца и јединице у којим су се они борили. Јер, сви борци који су завршавали обуку правилно су и на најбољи начин користили стечена знања. Били су много прецизнији у гађању и сналажљивији у разним борбеним ситуацијама у којим су се налазили.

Како су у јединице стално пристизали нови млади борци, наређењем Штаба батаљона од 22. децембра 1941. године наложено је командирима чета да и у наредном периоду поодуже са извођењем обуке. Тако је и у 1942. години извођена обука са борцима и то два пута недељно: средом и недељом од 10,00 до 12,00 часова.

ПОЛАГАЊЕ ПРВЕ ЗАКЛЕТВЕ

Почетком октобра 1941. године Штаб 1. ЛПО „Велебит“ добио је наредбу од Штаба групе партизанских одреда за Лику о полагању заклетве свих бораца у партизанским јединицама на територији Лике. Уз наредбу достављен је и текст заклетве.¹ Други батаљон је заклетву полагао 24. октобра 1941. године. На место полагања заклетве дошли су сви борци без обзира да ли су имали оружје или нису. Смотру бораца извршио је Милан Купрешанин, командант одреда. Он је потом полагао читао реч по реч текста заклетве, што су борци за њим понављали.

¹ Колико је утврђено текст заклетве саставио је Марко Орешковић Крнтија, члан ЦК КПЈ, организатор устанка у Лици.

По завршеном полагању заклетве Милан Купрешанин је чести-
тао борцима на успешно обављеном чину, потсећатући их на озбиљ-
ност преузетих обавеза. Потом је батаљон у парадном поретку прошао
кроз Завође и Вребац. Целим путем народ је поздрављао борце.

ПРВЕ БОРБЕ БАТАЉОНА ПРОТИВ ИТАЛИЈАНСКИХ ОКУПАТОРА

Борба против италијанских окупатора у Лици је отпочела нешто
касније него у другим окупираним крајевима Југославије. Заправо,
првих неколико месеци од дизања устанка, све устаничке снаге биле
су ангажоване у борби против усташа и њиховог насиља над српским
народом. Међутим, 30. и 31. августа 1941. године у Дрвару је одржано
саветовање воших представника северне Далмације, Лике и Босанске
крајине. На саветовању је усвојена заједничка резолуција о почетку
вођења оружане борбе и против Италијана.

Одмах после повратка личке делегације² приступило се спрово-
ђењу конкретних војно-политичких шзипрема за спровођење закљу-
чака из Дрвара. Али, још у то време, код једног броја људи у нашим
селима владали су страх, скептицизам и невоица у могућност успе-
шне борбе против италијанских топа које су биле далеко бројније
и технички опремљеније. Отуд се на такав корак није гледало са сим-
патијама. Појединци су отворено говоили да је то најобичнија аван-
тура која ће довести до потп^ног уништења наоода и његове имовине.
Тај страх и неверица нису се могли отклонити обичним причама и
паролама. У том погледу били су потоебни виднији војнички успеси
који у првим данима устанка нису били могући са слабо наот^жаним
борцима против усташа и модеоно наооужане италијанске армије ко-
ја се налазила на врхунцу сво^е моћи.

Пратећи развој ситуације у српским устаничким селима итали-
јански окупатор је све отвореније показивао своје право лице. Уви-
девши да су партизани прозоели италијанску дволичну улогу исто-
временог кокетирања са усташама и партизанима и њихову тобожњу
„заштиту“ Срба, све отвореније су стајали на страну усташа. Пру-
жали су им сваку помоћ и заштиту. Заједнички су изграђивали утвр-
ђења ока Госпића и других места у којим су се заједно налазили. По-
ред тога, почели су вршити и нападе на околна устаничка села, плач-
кати имовину и хапсити поединце људе, које су после краћег или дужег
задржавања у затвору пуштали кућама. У таквој ситуацији по-
ловином новембра 1941. године и на теиториш Лике дошло је до пр-
вих оружаних сукоба и са Италијанима. Све чешће су вршени напади
на њихове колоне, патроле и положаје.

Тако је 16. новембра 1941. године у ноћном нападу на железнич-
кој прузи између Билаја и Рибника, група добро наоружаних бораца
2. батаљона напала мању јединицу италијанских војника који су се
налазили на обезбеђењу п^ге. Итали^ани нису давали никакав отпор
већ су побегли у Рибник.

² Пор-ед осталих у личкој делегацији на саветовању у Дрвару присуствовали су
Марко Орешковић, Милан Купрешанин командант 1. ЛПО „Велебит“, Петар
Клеут политички комесар одреда и Јоцо Његомир начелник Штаба одреда и
командант 2. батаљона.

Прва чета 2. батаљона одреда „Велебит“ Врбац мај 1942. године

Пет дана касније, 21. новембра, друга група бораца 2. батаљона сачекала је на прузи Лички Осик — Госпић италијанску патролу. Патрола је уништена, а њено оружје заробљено.

Седмог децембра у ноћном нападу тедна десетина бораца 2. чете, 2. батаљона поставила је заседу на прузи између Рибника и Билаја. На заседу је наишла мања колона италијанских војника на коју је отворена ватра. У овој борби убијено те седам Италијана и заробљено наоружање и опрема која им је припадала. Десетина се повукла без губитака.

БОРБА НА ЉУБОВУ — НАЈВЕЋА ПОБЕДА НАД ИТАЛИЈАНИМА У 1942. ГОДИНИ

Победа извојевана над Италијанима 23. и 24. јануара 1942. године представља највећи успех 2. батаљона до његовог уласка у 9. хрватску, касније 3. личку бригаду. Значат ове победе је утолико већи, јер је извојевана над далеко тачим и надмоћнишм противником и под врло тешким климатским условима.³ Бпојни однос наших и непријатељских снага био је већи од 10:1 у копист Италијана. Техничку надмоћност непријатеља готово те немогуће поредити јер Италијани су у том погледу били апсолутно супериорниш и надмоћнији.

Међутим, правилним избором положаја за одбрану и упорношћу после вишечасовне борбе, боппи 2. батаљона нанели су непријатељу врло тешке губитке. Према извештату команданта V италијанског

³ Температура 24. јануара 1942. године износила је на Љубову минус 28° Ц што је врло неповољно утицало на извођење борбе.

корпуса који је достављен Команди II армије између осталог се истиче да су италијански губици у љубовској бици били: погинуло 8 официра, 8 подофицира, 120 војника; рањено 5 официра, 1 подофицир и 145 војника. Због врло ниске температуре промрзло је око 300 војника. Заробљена су 4 топа, 2 тенка, 1 митраљез, 12 пушкомитраљеза и разни други материјал. Убијено је 38 грла стоке — товарних грла.⁴

Италијанске губитке на Љубову и на правцу Врховине — Бабин Поток — Копеница прокоментарисао је генерал Зануси начелник II армије рекавши: „Све у свему изгледа, да је из строја избачено око 1.000 војника, укључујући овде и велики биој смрзнутих. Једном речју црни дан, најцрни од почетка рата са Југославијом”.⁵

Вест о поразу Италијана на Љубову брзо се ширила Ликом и Хрватском. Настала је радост и одушевљење бораца и народа. Растао је морал и вера у сигурну победу. Био је то најочигледнији пример разбијања и демантовања гплате четничке пропаганде о непобедивости јаче и добро наоружане италијанске армије. Из борбе на Љубову извучена су драгоцена борбена искуства за даље вођење борбених дејстава против италијанских окупатора и домаћих издајника, усташа и четника.

БОРБЕНЕ АКТИВНОСТИ 2. БАТАЉОНА ПОСЛЕ БОРБЕ НА ЉУБОВУ

Након победе над Италијанима на Љубову 2. батаљон се поново нашао у комплетном саставу на територији Врепца, Завођа и Павловца одакле је и кренуо на Љубово. Краће време борци су се одмарали и припремали за нове борбене окршаје. Међутим, почетком фебруара дошло је до одређених кадровских промена у саставу команде батаљона. Наредбом Штаба групе партизанских одреда за Лику, командант 2. батаљона Јоцо Његомир је постављен за оперативног официра тог штаба. За вршиоца дужности команданта батаљона одређен је Јово Драгосавац Јосура.

Истовремено, наређено је Штабу 1. ЛПО да из свог састава издвоји три чете од којих је Љормиран комбиновани батаљон чији је задатак био даље држање Коренице V блокади. Из састава 2. батаљона у опсади Коренице учествовале су 1. и 2. чета. Ови делови батаљона учествовали су и у нападу на овај град половином фебруара 1942. године. Али, како су удоужене италијанско-четничке снаге и 7/сташке снаге почетком марта 1942. године почеле припреме офанзиве на слободну територију Лике 1. и 2. чета враћене су у састав батаљона.

Ове две чете учествовале су V спречавању колоне од 200 усташа у покушају њиховог продора од Широке Куле према Подлопачи. У овој борби непријатељу су нанесени озбиљни губици. Усташе су после вишечасовне борбе биле потиснуте да се повуку у Широку Кулу.

У заједници са 1. батаљоном 1. ЛПО и батаљоном „Крбава” 2. батаљон је учествовао у муњевитом нападу 31. марта 1942. године на

* Зборник докумената НОР-а, књига 2, страна 179.

¹ Рат и катастрофа Италије, Рим, издање 1946. године, стр. 98.

Део бораца 3. омладинске чете 2. батаљона одреда „Велебит“, Почитељ
Јун 1942. године

Подлопачу. У нападу је постигнут потпун успех. После тога 1. чета 2. батаљона водила је жестоку борбу са Италијанима у Средњој Гори. У овој борби Италијани су имали доста велике губитке. Убијено је 50, а заробљено 20 непријатељских ВОЈника, док је заробљено 1 тешки митраљез „Бреда“, 12 пушака, 1 камион, 3 мотоцикла и веће количине друге ратне опреме.

Сем тога, током априла 1942. године, делови 2. батаљона извршили су више успешних борбених акција на објектима на железничкој прузи Госпић — Грачац. У тим акцијама непријатељу су нанесени доста велики људски и материјални губици.

МАЈСКА РЕОРГАНИЗАЦИЈА 2. БАТАЉОНА

Већ у другој половини 1941. године проблеми организације и реорганизације герилских и партизанских јединица налазили су се у центру пажње војног и политичког руководства оружане борбе у Лици. О овим питањима расправљао је ОК КПХ за Лику на састанку одржаном 11. септембра 1941. године. Међутим, у овом погледу од посебног је значаја било саветовање војних и политичких делегата са подручја Лике одржаном 21. септембра 1941. године у Каменском. Поред осталих питања која су том приликом разматрана, посебно доста је било речи о организацији и реорганизацији војних јединица. Процес реорганизације настављен је и у 1942. години.

Тако је половином маја 1942. године дошло до реорганизације 2. батаљона. Њен циљ је био стварање јаке и покретне тактичке јединице, способне за сва борбена дејства према плану војног и политичког руководства. Како се у то време у батаљону налазио један број

бораца нешто старијих годишта, исте ле требало заменити са млађим и то пре свега добровољцима, обученим и спремним за извршавање свих задатака као и за подношење највећих физичких и психичких напора. Борци старијих годишта стављени су на располагање Команди места Медак и МНОО. Од њих су формиране сеоске страже чији је основни задатак био обезбеђење села и важнијих објеката у њима.

После реорганизације 2. батаљон је имао три чете од којих једна омладинска. Штаб батаљона су сачињавали: Јово Драгосавац Јосур командант, Стево Маодуш политички комесар, Милан Димић заменик команданта, Владо Томаш оперативни официр, Милош Узелац обавештајни официр, референт санитета Јово Павичић. За рад при Штабу батаљона одређени су Милан Грубић и Милош Граовац.

Прву чету су сачињавали борци из Врепча, Завођа и Павловца. Командир чете је био Симо Тодорић, политички комесар Душан Драгосавац. Командири водова: Максим Драгосавац, Владимир Мандарић и Стево Новковић. Делегати водова: Петар Сунајко Перцан, Милан Доброта и Ђуро Кричковић-Ђурица.

Друга чета је састављена од бораца из Барлета, Острвице и Ђуковца. Командир чете је био Дањеш Радмановић, политички комесар Милош Мандарић. Командири водова: Нино Репац, Петар Сердар и Никица Радмановић. Делегати водова: Никола Радмановић, Бошко Клашњић и Баћо Јерковић.

Трећу, омладинску чету попуњавали су борци из села које су сачињавали борци 1. и 2. чете. Командир омладинске чете био је Никола Драгосавац-Ражовина, политички комесар Милорад Мишчевић. Командири водова: Ђуро Угаоак-Цого. Тово Драгосавац Ђедов и Бранко Рудић. Делегати водова: Никола Мандарић-Никица. Никола Маљковић и Јово Новковић.

Дотадашњи командант батаљона Јоцо Његомио прекомандован је у 3. ЛПО на нову дужност. Због болести Душан Ђурчић командир 2. чете ослобођен је дужности и пуштен кући на лечење и опоравак.

И после мајске реорганизације 2. батаљон те наставио серију успешних победа над непријатељем. Омладинска чета је упућена у подвелебитска села где је извршила низ успешних акција. Поред осталог, борци ове чете оборили су један непријатељски авион. Међу значајније успехе у том времену убрата се напад на Широку Кулу извршен од 16. до 18. јуна 1942. године. У овом нападу разбијена те посада јачине око 150 усташа и жандаома. Убитено ле 45, а заробљено 5 усташа и 20 наоружаних цивила. Батаљон те имао три погинула борца: Јово Угарак и Никола Мандарић-Никица из Врепча и Ђуро Граовац из Барлета.

НАПАД НА ЛИЧКИ НОВИ — ПРВИ ВЕЋИ НЕУСПЕХ

После низа успешних борбених акција које су извеле јединице 2. батаљона, уследио је и један од најтежих похода. Реч је о неуспешном нападу на Лички Нови КОИИ те извошен 13/14. Јула 1942. године. Напад је извошен у склопу оланзивних дејстава комбинованог одоода У западној Лици ког су сачињавали: 1. и 2. батаљон 1. ЛПО „Велебит“ и батаљон „Мирко Штулић“.

По плану 2. батаљон је требао да уништи усташке посаде у Личком Новом и околним засеоцима. Због више објективних и субјективних околности напад није успео. Батаљон је претрпио дотле свој највећи пораз. Из 1. и 2. чете погинуло је 19 бораца. Пораз на Личком Новом болно је одтекнуо међу борцима и народом устаничких села Лике. Али, није било војена за туговање. Требало је наставити извршење планираних задатака.

Већ неколико дана касните, извршен је напад на усташка упоришта у Смиљану, Бужиму и Пазариштима. У свим овим местима непријатељу су нанесени доста велики губици. И у овим борбама погинуло је више бораца 2. батаљона. Поред војне победе у западној Лици, посебно је постигнут значајан успех на политичком плану. Правилним односом према хрватском народу и његовој имовини наши борци су на најбољи начин демантовали усташку пропаганду чији је основни циљ да прикаже партизане као обичну банду и пљачкаше која врши насиље над хрватским народом.

Снаге комбинованог одреда остале су на новоослобођеној територији западне Лике до краја јула 1942. године. Почетком августа 2. батаљон је повучен на подочје Дивосела са задатком да организује одбрану слободне територије од могућих напада из Госпића и Личког Новог. Половином августа батаљон је учествовао у жестоким окршајима против јаким италијанских и усташких снага на Ћуковац, Острвицу, Барлете и Вребац. Упорношћу бораца 2. батаљона осујећене су намере непријатеља.

После ових борби, 2. батаљон је пребачен у Мекињар ради припрема за учешће у нападу на Удбину. Овај напад је изведен 2. августа 1942. године, а извршили су га делови 2. личке бригаде. Други батаљон је укључен у напад тек пошто је „Мићо Радаковић“ претрпио врло тешке губитке.

Након борби око Удбине борци 2. батаљона су враћени на подручје Врепца, Завођа и Павловца. На том терену батаљон је остао на краћем одмору и попуњавању новим борцима уз истовремену одбрану ових села. У постојећем саставу 2. батаљон је ушао у састав 9. хрватске, односно 3. личке бригаде која је формирана 9. септембра 1942. године. Уласком у бригаду 2. батаљон је постао 1. батаљон „Велебит“. У саставу бригаде остао је до коначног завошетка рата.

Јован Његомир — Јоцо I

БАТАЉОН „БИЋО КЕСИЋ“

Батаљон „Бићо Кесић“ формиран је од сеоских територијалних чета и водова са територије котара Грачац у току јануара месеца 1942. године. До тада је на територији котара Грачац постотала доста развијена организација сеоских чета и водова. Људство се налазило код својих кућа и повремено излазило на положаје за заштиту својих села не улазећи у веће борбе и избегавајући сукобе са Италијанима.

Под конач 1941. године отпочео је процес сређивања и организације партизанских јединица у Лици, и тај процес је неминовно захватио и котар Грачац. То је ишло споро и уз много тешкоћа и проблема. Око основне дилеме за или против окупатора одвијала се борба за утицај на сеоске чете између снага народноослободилачког покрета и четничких елемената које су издашно подржавали и помагали Италијани. Четници су развили снажну пропагандну акцију о томе како још није време за борбу против окупатора и да је главни задатак сеоских чета и водова заштита села и борба против усташа. Италијани су представљани као заштитници српског народа, па треба избегавати сукобе са њима, и ослањати се на њихову заштиту и подршку. На тој основи четници су хтели остварити утицај у сеоским јединицама и ставити их под окриље четничке организације и под своју команду. У таквим условима процес диференцијације око питања за или против окупатора, одвијао се веома споро, а даљи утицај народноослободилачке борбе зависио је пре свега од утицаја и деловања организација КП које иако малобројне и недовољне повезане, улажу велике напоре да савладају настале тешкоће.

Значајнију активност КК КПХ за Грачац и партијских организација, представља доста широка акција која је у току новембра и децембра предузета на територији целог котара за уписивање бораца у партизански батаљон. У тој акцији учествовало је преко 40 чланова КП и СКОЈ-а, са конкретним задужењима за поједине општине, села и засеоке. Ова акција се одвијала споро, па су ОК КПХ и Штаб групе ПО за Лику захтевали да се убрза посао око организације и формирања грачачког партизанског батаљона, јер су полазили од процене да свако даље одлагање и тактизирање иде на руку четницима и прочетничким снагама. Након тога и других мера припреме за формирање батаљона су убрзане. Ј

ФОРМИРАЊЕ БАТАЉОНА „ГАВРИЛО ПРИНЦИП“

Почетком децембра месеца 1941. године, Штаб групе партизанских одреда за Лику издао је наредбу за формирање партизанског батаљона на подручју грачачког котара. Батаљон је добио име „Гаврило Принцип“. За команданта батаљона постављен је Милојко Ћук, учитељ из Зрмање, за политичког комесара Петар Кесић-Бићо радник, а за оперативног официра Ђућа Покрајац, подофицир Б. Ј. војске. Наредба о формирању батаљона саопштена је команданту батаљона 25. децембра 1941. године у Брувну. Истовремено са издавањем наредбе за формирање батаљона, политички комесар и оперативни официр упућени су на политички курс, тако да је све послове око формирања преузео на себе командант батаљона. Батаљон је формиран од добровољаца и сеоских чета и водова из Мазина, Брувна, Рудопоља, Штикаде, Руишта и заселака Дукићи и Поткокирна. 21. јануара у Брувну је прикупљено 5 бораца из Мазина, 28 бораца из Брувна и Рудопоља, 4 борца из с. Дукићи и Поткокирна и 1 борац из с. Отона код Книна. Људство из с. Штикаде (13 бораца), и с. Руиште (1 борац) дошло је на Глогово око 12. јануара и ту сачекало главнину чете, која је након прикупљања у Брувну 21. јануара 1942. године увече стигла

у с. Глогово. За командира чете постављен је Перица Кртинић, сељак а за политичког комесара Љубо Кнежевић учесник шпанског грађанског рата.

Првобитно је предвиђено да база батаљона буде у Дробчевој долини, одакле би се изводиле акције на пругу Грачац — Отрић и италијанске и четничке снаге у њеном захвату. У међувремену дошло је до појачаног утицаја четника у селима око Грачаца, а посебно у Грачацу и Вучипољу, те је оцењено да та база није довољно сигурна, па је одлучено да чета базира на Љубиној пољани која се налази око 10 км северно од Зрмање. Та база је била релативно безбедна, али слабо обезбеђена храном за дужи боравак. Чета је из Глогова за Љубину пољану цраћена јаком мећавом кренула 22. јануара 1942. године у сумрак. Тамо је стигла у преподневним часовима 23. јануара и смештена је у Бурсаћеве колибе. По доласку на Љубину пољану у чети је заједно са старешинама био 51 борац који су били наоружани са 2 пушкомитраљеза, 49 пушака и нешто ручних бомби. На Љубиној пољани чета се задржала око 9—10 дана. Високи снег, јака зима, неактивност у извођењу акција и недостатак хране, иако се одвијао интензиван војно-стручни и политички рад — условио је нерасположење код бораца, те је одлучено да се чета пребаци на Руиште, а затим за Брувно. Некако у то време је упућена једна група бораца за Мазин и Брувно по храну. Враћајући се на Љубину пољану наишла је на усев код с. Грцале којом приликом је погинуо Раде Војновић-Медан, један од најомиљенијих бораца у чети.

Са Пољане чета је 1. фебруара увече кренула за с. Руиште. На путу за с. Руиште она је ноћу 1/2. фебруара зарушила жељезничку пругу између Прибудића и Отрића и порушила 28 телефонско-телеграфских стубова. Та прва акција чете била је добро организована и унаточ лошем времену успешно изведена. Након извршене акције чета је наставила покрет преко Мрачаја и Гудуре за Руиште. Тамо је стигла у свитање и размештена по кућама где је изванредно примљена. На Руиштима борци су свакодневно учествовали са омладином у разним политичким акцијама и другим манифестацијама. За време боравка на Руиштима у чету су ступила три нова борца, који су са собом донели два пушкомитраљеза.

Из Руишта 9. фебруара чета је пребачена у Брувно где је борцима, по одлуци КК КПХ за Грачац саопштено да иду својим кућама на одмор и да тамо чекату позив за повратак у чету.

Почетком марта наређено је прикупљање чете у Брувну. У строју 3. марта 1942. године налазило се 65 бораца. Од наоружања чета је располагала са 5 пушкомитраљеза и око 60 пушака. У чети се није јавило 12 бораца, а дошло је нових 26 добровољаца из Грачаца, Рудопоља и Попине. Уместо одсутног командира Перице Кртинића који је у међувремену упућен на куос пои ГШХ, за командира чете одређен је Љубо Кнежевић, који је уједно обављао и дужност политичког комесара чете на којој се од раније налазио. Командири водова су били Ђуро Дробац, Илија Јованић и Петар Чутурило-Зебић, а политички делегати Стеван Грубишић, Милош Опачић и Савица Јапунцић.

Крајем јануара 1942. године након ослобођења Лапца приступило се организованом раду на формирању 2. чете батаљона „Гаврило

Принцип". После формирања 1. чете, требало је још више од месец дана организованог и упорног политичког рада по селима и у сеоским четам, чији су се борци тешко одвајали од својих села и споро одлучивали за борбу против Италијана. У оквиру припрема за формирање 2. чете, крајем јануара 1942. године, одржан је у Омсици састанак, на којем су поред 80 омладинаца из околних села присуствовали чланови КК КПХ за Грачац и командант и политички комесар батаљона „Гаврило Принцип”, на коме је било говора о ситуацији на терену подручја Лике и потреби да се омладина брже одлучује за добровољно ступање у партизанске јединице. Већ на овом састанку се добровољно јавило преко 40 младића за чету. Послије састанка у Омсици припреме на организовању 2. чете настављене су цео фебруар, а окончане су 3. марта 1942. године када је завршено њено формирање. Она је формирана на истом принципу као и прва чета, од бораца сеоских чета и водова из Мазина, Клапавица, Дерингаја. Омсице, Губавчево Поља и Брувна. 3. марта 1942. године у чету се јавило из Брувна 29, из Клапавица 2, из Дерингаја 6, из Омсице 6, из Мазина 2 и из Губавчевог Поља 5 бораца. Њено брошо стање на дан формирања износило је 50 бораца. За командира чете одређен је Мићо Обрадозић, сељак, а за политичког комесара Стево Плећаш, пекарски радник. Командири водова били су Богдан Миљуш, Мићо Кривошија и Илија Краиновић.

Одмах по завршеном формирању чета је пребачена на правац Зрмања — Српски Кланац, где је са запаженим успехом учествовала у борбама са Италијанима код Зрмање, Отрића и на Српском Кланцу од 4. до 25. марта 1942. године, када је заједно са првом четом пребачена на правац: Ловинац — Плочански кланац — Удбина. У току борбе на Српском кланцу чета је попуњена са 16 бораца из Брувна, Мазина и Омсице, тако да је доласком на нове положаје имала 68 бораца. Након успешно извршеног задатка код Комића и Плочанског кланца чета је по наређењу команде батаљона пребачена на подручје Брувна где је стигла 10. априла 1942. године увече. 12 јула у чети је извршен четнички пуч којом приликом су разоружани командант и политички комесар батаљона и неколико бораца из прве чете који су у другу чету прекомандовани у току борбе на Српском кланцу. Енергичном акцијом батаљона „Крбава”, дела јединица батаљона „Огњен Прица” и прве чете батаљона „Гаврило Принцип” пучисти су савладани, а друга чета разоружана 17. јула 1942. године.

После разоружања друге чете и неких сеоских јединица са подручја Брувна, Мазина, Дерингаја, Омсице, Кијана, Губавчевог Поља и Глогова сакупљено је доста оружја и муниције. Извршена је анализа стања у пучу и око пуча и потачан организован политички рад на територији целог котара, након чега је одлучено да се формира нова друга чета.

Почетком маја за команданта батаљона постављен је Мане Брека а за политичког комесара Бранко Десница који приступају формирању нове друге чете од доброволца са ширег подручја котара Грачац. Истовремено батаљон је добио ново име „Бићо Кесић” по првом политичком комесару кога су четници убили у току пуча у селу Вучипољу. У састав нове друге чете дошло је из Мазина 37, Дерингаја

20, Доњи Кијани 7, Губавчева Поља 5, Омсице 8, Брувна 12 и Велике Попине 1 омладинац — добровољаца. Након формирања чета је пребачена у Мазин 16. 05. 1942. године, где је остала на обуци све до 15. 06. 1942. године. За командира чете одређен је Дукић Богдан, политичког комесара Стево Грубишић, за командира водова Душан Војиновић, Илија Крајиновић и Никола Бајић, а за политичке делегате Стево Илић, Раде Гутеша и Никола Зорић.

Паралелно са формирањем 2. чете концем маја 1942. године наређено је формирање и 3. чете батаљона „Бићо Кесић”. Чета је формирана из сеоских водова који су у саставу територијалне чете држали положаје на Реснику и Јасенару штитећи своја села од упада усташа и Италијана са правца Ловинца. У састав чете ушли су Рудопољски вод са 38 бораца, Воденоглавски вод са 33 борца и Томингајски вод са 34 борца. На дан формирања 25. маја 1942. године чета је имала 106 бораца. Од наооужања располагала је са 3 пушкомитраљеза и око 95 пушака. За командира чете одређен је Илија Утвић, а за политичког комесара Драган Дукић. Командири водова били су Миле Јапунцић, Ђатовић Душан и Дошен Илија, а политички делегати Драгосавац Стево, Кртинић Ђуро и Остојић Марко. По завршетку формирања чета је након 15 до 20 дана премештена за Мазин на обуку, а њене положаје на Реснику и Јасенару преузела је 2. чета батаљона „Бићо Кесић”. По завршеној обуци у Мазину, 3. чета је поново запосела своје старе положаје на Јасенару где је остала све до напада на Удбину 21. августа 1942. године. Тако је после пуна четири месеца, након упорног и стрпљивог политичког рада и ангажовања на разбшању четничке пропаганде и утицаја и придобијања устаничких маса организованих у сеоске чете и водове за борбу против окупатора, коначно оформљен Грачачки партизански батаљон „Бићо Кесић” у пуном саставу.

БОРБЕ БАТАЉОНА НА СРПСКОМ КЛАНЦУ

V

Непосредно после ослобођења Лапца планиран је напад јачих партизанских снага на италијански гарнизон у Србу ради проширења слободне територије и стварања сигуоније и постојаније везе са ослобођеном територијом на подручју Босанске крајине. У овом нападу батаљон „Бићо Кесић” је од Штаба личких партизанских одреда 4. марта 1942. године добио задатак да поседне положаје на Српском кланцу, Љубиној пољани и Маглају и да не дозволи Италијанима да са правца Отрића пруже помоћ нападнутом гарнизону у Србу.

Батаљон је по веома хладном времену и високом снегу 3. марта увече кренуо из Брувна са 1. четом правцем Глогово — Велика Попина — Српски кланац — Љубина пољана, а са 2. четом преко Вучипоља на Зрмањски кланац. Прва чета је 4. марта ујутру са једним водом запосела Српски кланац, а са друга два вода продужила покрет и затворила правце који преко Љубине пољане воде за Срб. У раним ипоподневним часовима 2. чета је 5. марта стигла на положаје на Зрмањском кланцу где се већ од раније налазио сеоски зрмањски вод под командом познатог јунака из тог краја Глише Ђука. Овај вод је претходних дана водио бообу са Италијанима који су са два до три камиона из Зрмање кренули у правцу Отрића али су одбачени натраг у Зрмању. У поподневним часовима истог дана Италијани су осули

снажном ватром артиљерије и минобацача по положајима друге чете а затим су продужили напад са пешадијом. Сачекани на блиском одстојању са сређеном пушчано-митраљеском ватром, непријатељ је после краће али жестоке борбе одбачен на полазне положаје. Наредног дана у јутарњим часовима Италијани су поновили напад и уз јаку подршку артиљерије и минобацача око подне успели су да овладају Зрмањским кланцем и јужним падинама брда Вијојла. Увече, остављајући мање снаге на положају чета је повучена на одмор у село Мала Попина. Седмог марта ујутро непријатељ продужава напад јаким снагама са правца Зрмањског кланца и од Отрића. После вишечасовне борбе, неколико узастопних напада и противнапада, непријатељ је овладао брдом Вијојла и Дебелим брдом након чега је одбацио наше снаге на Церовачку косу где је заустављено његово даље напредовање. Седмог марта у поподневним часовима чети је наређено да напусти положаје на Церовачкој коси и да се пребаци на Српски кланац. Увече тога дана чета је стигла на одредиште, где је заједно са једним водом 1. чете и Бротинским водом запосела положаје на Српском кланцу очекујући напад Италијана из правца Отрића. Истог дана (7. март) једна јача италијанска извиђачка група покушала је да преко Јелових тавана заобиђе положај на Српском кланцу, где се у јакој сумаглици сударила са једним водом 1. чете и присиљена на повлачење ка Отрићу. Борба је трајала око пола часа. Италијани су успели извући мртве и рањене. Заплењена је једна тромблонска пушка и нешто опреме. Чета није имала губитака.

После успешног ометања прикупљања италијанских снага на простору Зрмања — Отрић за престотећи напад у правцу Срба, у времену од 5. до 8. марта 1942. године батаљон је груписао све своје снаге на Српском кланцу и на Љубиној пољани. Седмог марта увече на тим положајима батаљон је располагао са 150 бораца, 8 пушкомитраљеза, 135 пушака и одређеном количином ручних бомби.

На нападе Италијана није требало дуго чекати, јер су већ 8. марта ујутро груписали јаче снаге око 500—600 војника и кренули у напад на Српски кланац. Главнина од око 450—500 војника наступала је у захвату комуникације Отрић — Српски кланац, а мањи део снага од око 100 до 150 војника упућен је преко Јелових тавана кроз међупростор између прве и друге чете према селу Куновци ради лакшег овладавања са Српским кланцем. Време је било веома лоше, дувала је снажна бура са јаком леденом кишом, што је ограничавало и онако слабу видљивост. Наступање главне колоне откриле су извиђачке патроле на око 2 км испред положаја, па је командант батаљона наредио да се Италијани пусте на блиско одстојање и тек на његов сигнал да се на њих отвори сасрећена ватра једновремено из свих оружја. Дочекан изненадном ватром и обасут ручним бомбама непријатељ је поколебан и тек након извесног времена отпочео је пружати нешто организованији отпор. После једночасовне борбе друга чета је са првим водом прве чете и Бротинским водом извршила противнапад и одбацила непријатеља гонећи га према Отрићу. Заробљено је 20 италијанских војника док је у борби рањено или погинуло око 40 војника. Заплењена је 1 радио-станица, 3 пушкомитраљеза, 1 митраљез, више пушака и нешто опреме.¹ Истог дана у поподневним часо-

¹ Грачац у НОР-у 1941—1945. год. страна 716.

вима команда батаљона је обавештена да је већа група Италијана примећена на домак села Куновци које се налази позади Српског кланца. Одмах су у том правцу упућена два вода 2. чете, где се већ увелико разгарала борба. Наиме, део снага батаљона „Стојан Матић” које су држале Срб у блокади напао је Италијане који су од Отрића успели да се неопажено провуку у рејон села Куновац. Брзом интервенцијом непријатељ је разбијен и потиснут падом мрака у шуму. У тој акцији учествовали су и водови 2. чете бочним нападом, након чега су се после пада мрака повукли на Српски кланац. Учесници ових догађаја памте да су се у борбама у току 8. марта више од осталих истакли иницијативом, одлучношћу и испољеном храброшћу командири водова Богдан Миљуш и Мићо Кривошија, десетар Илија Маричић, пушкомитраљезац Илија Кртинић, помоћник пушкомитраљесца Петар Иванић, те борци Јово Плећаш, Јово Краиновић и Никола Војиновић.

Девог марта у свитање група од око 100 Италијана, који су претходног дана разбијени код Куновца, након лутања кроз шуму нашла се на Љубиној пољани. Ту их је изненада напала 1. чета и нанела им губитке од 14 мртвих и 12 заробљених војника међу којима и 2 официра. Заплећен је 1 пушкомитраљез, 2 пиштоља, више пушака и остале опреме. Истог дана увече једна десетина 1. чете спровела је заробљенике на Српски кланац где их је предала команди батаљона.

Ангажујући јаче извиђачке делове Италијани су 14. марта извршили извиђање на правцу Змијина драга и Јелови тавани. Испред Змијине драге сачекала их је у заседи 2. чета и након краће борбе натерала на повлачење ка Отрићу. Том приликом заплећен је један пушкомитраљез са 2 до 3 сандука муниције и неколико пушака. Након ове борбе непријатељ наредних 11 дана није покретао своје снаге, али је зато скоро свакодневно тукао артиљеријом и авијацијом наше положаје на Српском кланцу и Љубиној пољани. Очигледно је схватио да за следећи покушај пробоја до блокираног гарнизона у Србу мора ангажовати знатно таче снаге и боље их припремити.

За време затишја батаљон је упућивао мање снаге на жељезничку пругу Грачац — Отрић ради узнемиравања непријатеља. Тако је један вод 2. чете заједно са сеоским водом из села Лабуси ликвидирао италијанску посаду код водоводне пумпне станице у близини жељезничке станице Малован и порушио телефонско-телеграфске стубове између жељезничке станице Церовац и Малован. Јаче је оштећена пумпна станица и заробљено је 10 италијанских војника са оружјем.²

Пошто су на поостору Зрмања — Оштрић прикупили јаче снаге Италијани су кренули у одлучан напад на Српски кланац са намером да га коначно заузму и деблокирају своје снаге које су већ више од 20 дана биле блокиране у том гарнизону. Поред батаљона „Гаврило Принцип” кланац су бранили и делови батаљона „Стојан Матић”, Бротински и Мазински вод и још неке сеоске теренске јединице. Уз подршку артиљерије и минобацача а повремено и авијације Италијани су у току целог дана нападали наше снаге и тек увече 25. марта успело им је да овладају са Српским кланцем. Батаљон „Гаврило Принцип” одбачен је према Јеловим таванима и Љубиној пољани а делови

² Грачац у НОР-у 1941—1944, стр. 809.

батаљона „Стојан Матић“ према Маглају. Следећег дана Италијани су ушли у Срб, извршили деблокаду гапнизона и у току ноћи 26/27. марта повукли су се за Отрић. По завршетку борби на Српском кланцу батаљон је пребачен на простор Мазина и Брувна ради сређивања, лопуне и одмора где је остао до 4. априла 1942. године. Према подацима о бројном стању и наоружању Личке групе НОП одреда од 1. априла 1942. године, батаљон „Гаврило Принцип“ је имао у свом саставу 350 бораца наоружаних са 6 пушкомитраљеза, 330 пушака, 200 бомби и 15.000 метака.³ Ако се има у виду да је батаљон по доласку са Српског кланца могао имати највише око 160 бораца, мало је вероватно да је у Брувну и Мазину попуњен са још око 150 бораца за неколико дана колико се тамо налазио. Неке попуње је свакако било, о томе нема поузданих података али бројка од 350 бораца је сасвим сигурно претерана.

Ове прве борбе батаљона са италијанским окупаторским снагама биле су изузетно успешне. Вештим комбиновањем маневарске и одсудне одбране, постављањем заседа и убацивањем снага у циљу узнемиравања непријатеља, те применом брзих и одлучних напада, батаљон је успео да за читавих 20 дана онемогући вишеструко надмоћне италијанске снаге у деблокирању гарнизона у Србу. Ипак треба нагласити да су сналажљивост, иницијатива, одлучност, испољена лична храброст и висок морал командира чета, водова, десетина и бораца, унаточ изузетно неповољним временским приликама и другим недаћама, били главни чиниоци успеха и постигнутих резултата у протеклим борбама.

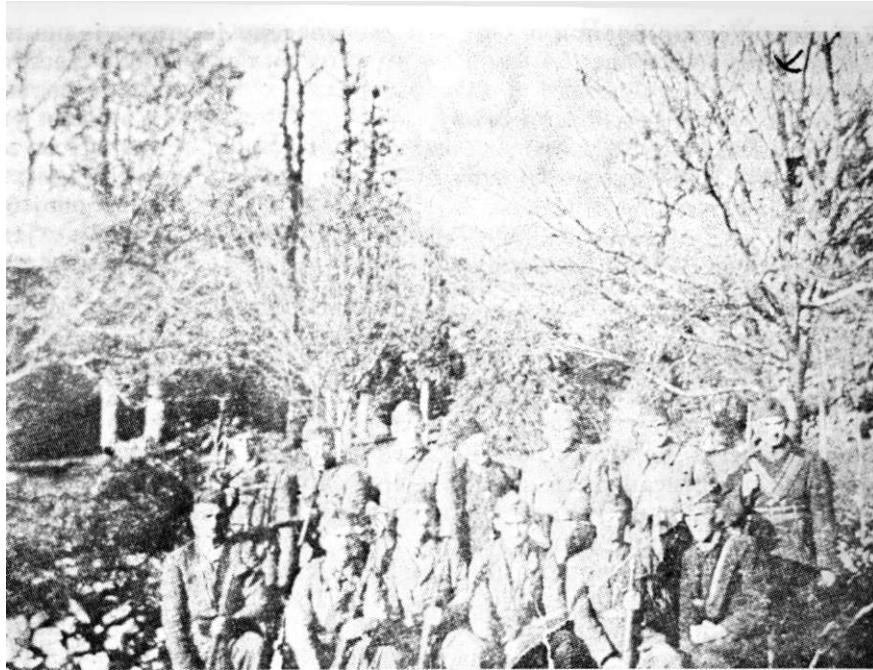
БОРБЕ БАТАЉОНА НА ПОДРУЧЈУ КОМИЋА И СРЕДЊЕ ГОРЕ И ПУЧ У 2. ЧЕТИ

После краћег одмора на подручју Брувно — Мазин батаљон је добио задатак да се до 4. априла пребаци на простор Комић — Ондић, да тамо поседне положаје и спречава испаде Италијана и усташа из Ловинца и Удбине према Ондићу и Комићу. На марш је кренуо 3. априли и до пада мрака је стигао на простор Комић — Ондић. Прва чета је размештена у рејону села Ондић за контролу праваца од Удбине и Плочанског кланца, а 2. чета у Комићком пољуцу за контролу праваца према Комићу од Ловинца. Чете су из рејона размештаја упућивале јаче патроле ка Комићу, Плочанском кланцу и Средњој гори ради контроле активности непријатеља на овим правцима.

У току 4. априла Италијани су мањим снагама покушали да упадну у Средњу гору. Са њима је ступила у борбу 1. чета. Након једночасовне борбе непријатељ је одбачен и принуђен на повлачење у правцу Ловинца. У току напада болничарка 1. чете Сава Радаковић, увек нрва у нападу а задња V повлачењу, заробила је једну мазгу натоварену тешким митраљезом са неколико сандука муниције. Након тога чета се повукла у Ондић.

На правцу 2. чете Италијани и усташе су 6. априла ујутру извршили напад на Комић из правца Ловинца и Тушића. Обавештена од својих патрола о овом нападу чета се брзо спремила за покрет и убр-

* Зборник НОР-а, том V, књига 3, стр. 219.

Прва чета батаљона „Бићо Кесић“, К и ј а н и, пролеће 1942. године

заним маршем кренула у сусрет непријатељу. По избијању на превој између Комићког пољица и Комића, примећено је да је непријатељ већ упао у западни део села које је почео да пали. Чета је одмах развијена у стрељачки строј, па је из покрета извршила напад па Италијане и усташе. Непријатељ је избачен из дела села Комић, које је претходно заузео, и присиљен на повлачење у правцу села Тушића. У току гоњења чета је овладала косом која дели Комић од Тушића и доминира делом комуникације Удбина — Ловинац, где је посела положај за одбрану на којима се задржала до 10. априла 1942. године.

У току 6. априла и наредних дана непријатељ је више пута покушавао да чету збаци са косе између Комића и Тушића и тиме обезбеди сигурнији пролаз цестом Плочански кланац — Удбина, али му то није успело. Ноћу 7/8. априла чета је извршила напад на Италијане који су заноћили у селу Тушицама и том приликом запленила један митраљез, 2 пушкомитраљеза и 10 пушака. Наредна два дана Италијани су у неколико наврата покушавали да чету одбаце од комуникације Плочански кланац — Удбина али без успеха.

У току ноћи 7/8. априла из 1. чете постављена је једна десетина⁴ у заседу на цести Ловинац — Удбина код Шимелине куће, јер су тих дана Италијани мањим снагама уз пратњу тенкова одржавали везу

⁴ У десетини су били: Љубо Кнежевић, командир чете, Чутурило Петар-Зебић, командир вода и борци: Момир и Никола Ракић, Ђуро Шербедија, Илија Сунајко, Душан Личина, Миле Петровић, Ићко Бабић, Душан Радаковић-Тешић и Божо Обрадовић — Бајгут.

са Удбином. Ујутро 8. априла око 10 сати у заседу је упала једна италијанска колона састава: 14 камиона, 1 мотоцикл и 2 тенка. Десетина је извршила напад бомбама и пушкомитраљеском ватром, а затим у енергичном јуришу разбила колону, запалила четири камиона и уништила један мотоцикл, док су се остали камиони под заштитом тенкова повукли. Избачено је из строја 50 непријатељских војника и заплењено је: 2 пушкомитраљеза, 8 пушака и 1.300 метака.⁵ У овој борби погинуо је Душан Радаковић—Тешић, по општем признању један од најхрабријих бораца у чети.

Након ове борбе батаљон је 10. априла пребачен на простор Брувно — Тупале јер се наводно очекивао напад Италијана из Грачаца према Брувну и Мазину. У ствари, повлачење батаљона „Гаврило Принцип” од Удбине према Грачацу извршено је по налогу КК КПХ за Грачац због појачане четничке активности у овом котару коју је требало сузбити. Четнички пуч 12. априла су у 2. чети извршили прочетнички оријентисани командири и комесар чете. Том приликом разоружан је командант и политички комесар батаљона кога су четници након зверског мучења неколико дана касније убили у селу Вучипољу. Брзом и енергичном акцијом дела снага 3. личног партизанског одреда и 1. чете батаљона „Гаврило Принцип” пуч је ликвидан, разоружани су сеоске чете и водови који су се солидарисали са пучистима, а 2. чета је 17. априла била опкољена и разоружана у селу Плећаши.

БОРБЕНА ДЕЈСТВА 1. ЧЕТЕ ОД 15. АПРИЛА ДО КОНЦА МАЈА 1942. ГОДИНЕ

По разоружању 2. чете у батаљону „Гаврило Принцип” је остала само 1. чета која је у наредна два месеца била непосредно потчињена штабу 3. личног партизанског одреда, а дејствовала је у саставу других партизанских јединица, комбинованог одреда Главног штаба Хрватске или самостално. После реорганизације команде концем маја 1942. године, чета поново долази под команду свог матичног батаљона.

Пошто је савладан пуч у 2. чети и разоружане неке сеоске јединице на подручју Брувна — Губавчевог поља, Омсице, Кијани и Глогова, остала су још доста јака четничка упоришта у селу Вучипољу и Великој Попини. Ноћу 25. априла чета је извршила напад на четничке снаге у селу Вучипоље. Било је облачно време са густом пролетњом кишом. Тамна ноћ је знатно отежавала покрет и подилажење положајима за напад. Пошто су очекивали напад четници су поужили изузетно снажан отпор, па су ојачани са Италијанима из Грачаца у јутарњим часовима одбацили чету ка Глогову где је са њима вођена борба до касних поподневних часова без неких већих резултата. На положајима код Глогова чета се задржала до 27. априла, када је извршила покрет ка селу Попини ради учешћа у нападу на четничке снаге у Великој Попини. Чета је нападала у саставу батаљона „Огњен Прица” који је добио задатак да са две чете изврши напад на четничке снаге на Градини и у сеоској школи а са једном четом да поседне Сучевића брдо и спречи повлачење четника ка Отрићу. За напад на Градину одређена је једна чета батаљона „Огњен Прица” а за

⁵ Грачац у НОР-у 1941—1945., страна 752.

напад на школу 1. чета батаљона „Гаврило Принцип“. Напад је почео 29. априла око 3 сата ујутро. Пошто је једна четничка патрола приметила наше снаге у подилажењу, четници су пружили снажан отпор на Градини и у школи који је савладан у свитање. Чета је заробила 7 четника са оружјем који су истог дана осуђени на смрт и стрељани у Драги Лабусовој. После напада на Попину чета је посела положаје на линији: Глогово — Велика Попина, обезбеђујући слободну територију од напада Италијана и четника из правца Зрмање. На овим положајима чета се налазила до 11. маја, када је од штаба 3. личног партизанског одреда добила наређење да се пребаци у Срб и уђе у састав комбинованог одреда Главног штаба Хрватске ради учешћа у рушењу вијадукта Бендер на жељезничкој прузи Книн — Отрић и разбијања четника на тремеђи Босне, Лике и Далмације. Чета је стигла у Плавно 13. маја где је одређена у резерву Комбинованог одреда.

Четрнаестог маја један вод 1. чете одређен је за пратњу и обезбеђење команданта главног штаба Хрватске Ивана Рукавине који се из Плавна враћао у Срб. На путу северно од Плавна вод је наишао на четничку заседу и одмах ступио у борбу са четницима. Брзом интервенцијом остала два вода 1. чете четници су разбијени и натерани у бежање према Стрмици. У овој борби погинули су командир вода Илија Јованић, познати јунак још из првих дана устанка и политички делегат Савица Јапунцић, оба пушкомитраљесца, а рањен је и борац Раде Војиновић.

До краја маја 1942. године 1. чета те остала у саставу Комбинованог одреда, а налазила се на положајима на Кобиљој глави код Савића колиба на тремеђи Босне, Лике и Далмације, где је имала неколико ситних чарки са четницима са тог подручја.

БОРБА ОКО ГРАЧАЦА У ТОКУ ЈУНА И ЈУЛСКА ОФАНЗИВА НА СЛОБODНУ ТЕРИТОРИЈУ

Почетком јуна 1942. године по наређењу штаба 3. личног партизанског одреда батаљон „Бићо Кесић“ груписан је на простору Мазин — Брувно — Тупале. Прва чета вратила се у састав батаљона са тремеђе Босна — Далмација — Лика, 2. чета налазила се још на обуци у Мазину, а новоформирана 3. чета држала је положаје на Реснику и Јасенару. Батаљон је имао задатак да заједно са деловима батаљона „Стојан Матић“ поседне положаје на линији Доњи Кијани — Дерингај — Тупала и да спречава упаде Италијана на слободну територију према Брувну и Мазину. Половином јуна око 350 Италијана и 50 четника из гарнизона Грачац извели су напад дуж комуникације Грачац — Брувно. Положаје код Дерингаја и Томингаја држао је батаљон „Бићо Кесић“ и део снага батаљона „Стојан Матић“. У току напада Италијани су успели да се пробиту до цокве у Дерингају када је на њих извршен координирани фронтални и бочни противнапад. Том приликом Италијани и четници су одбачени натраг у Грачац. У овој акцији погинуло је 12 Италијана и један четник, а заплена су 2 пушкомитраљеза и 8 пушака.⁶ Један борац из батаљона „Бићо Кесић“ је рањен.

* Лика у НОР-у 1942. године, страна 304.

После више неуспелих покушаја да нанесу озбиљније губитке партизанима и угрозе слободну територију, Италијани су отпочели са прикупљањем јачих снага на простору Зрмања — Отрић — Грачац ради извођења офанзиве на слободну територију североно Далмације и источне Лике. Док је окупатор припремао ту офанзиву батаљон „Бићо Кесић“ је по наређењу 3. личног партизанског одреда извео више акција у захвату пруге Отрић — Грачац и у северној Далмацији. Тако су 1. и 2. чета батаљона „Бићо Кесић“ напали ноћу 1/2. јула водоводну пумпну станицу у селу Штикади, одакле је водом снабдевана жељезничка станица и место Грачац. Водоводну станицу је бранило око 80 италијанских војника распоређених у бункерима који су били заштићени са два реда бодљикаве жице. Италијани су пружили жесток отпор а интервенисали су четници и усташе из села Ричица па напад није успео. Батаљон није имао губитака.

У току ноћи 6/7. јула батаљон је са 1. и 2. четом пребачен са подручја Брувна на Глогово, одакле је кренуо 7. јула увече и у току ноћи заједно са радном четом из Мазина темељно порушио жељезничку пругу између Малована и Отрића. Затим је у току 8. јула остао на положајима у захвату поуге ради спречавања њене оправке. У јутарњим часовима 8. јула Италијани су са око 200 војника покушали нападом из правца Отрића да одбаце наше снаге од пруге. Борба је вођена неколико часова након чега су Италијани одбачени натраг у Отрић. Ноћу 8/9. јула батаљон је посео положаје на висовима изнад Отрића и Малована, јер се претпостављало да ће Италијани покушати да најпре њих поседну, а затим да продуже напад ради деблокаде пруге. Прва чета је прије зоре 9. јула посела положаје на Дебелом брду, који су Италијани покушали заузети обиласком преко преседлине на левом крилу. Приметивши благовремено тај маневар једна десетина под командом командира чете извршила је изненадан и енергичан противнапад, разбила Италијане и гонила их до половине надине Дебелог брда где се задржала и прешла у одбрану.⁷ Борба на северним падинама Дебелог брда трајала је до поподневних часова када се десетина под заштитом магле, после изненадне летње олује, повукла у састав чете. Италијани су имали 8 мртвих, а заплењено је 2 пушкомитраљеза, 10 пушака, 2 лака минобацача 60 мм, око 40 ранаца са опремом, 4 сандука мина за минобацаче и око 2.000 метака. На нашој страни теже те рањен командир вода Јово Плећаш који се у свим дотадашњим борбама истицао смелошћу, храброшћу и иницијативом. Након борбе на Дебелом брду батаљон те у току 10. јула пребачен на Рујишта где је остао на одмору до 13. јула. У зору 14. јула са деловима Севернодалматинског партизанског одреда, батаљон је извршио напад на четнике V Мокром пољу. Напад је био изненадан па су се четници након незнатног отпора разбежали. Убијено је 5 а заробљено 19 четника са оружјем и муницијом.⁸

Непосредно после напада на четнике у Мокром пољу уследила је италијанска офанзива из правца Ервеника и Книна ка Руишти-

У десетини су били: Душан Ерцег, командир чете, Јово Плећаш, командир вода, Илија Кртинић и Божо Обрадовић пушкомитраљесци и борци: Илија Даутовић, Раде Суша, Марко Кртинић, Миле Петровић, Никола Ракић, Илија Драгосавац и Лука Зорић.

⁸ Лика у НОР-у, 1942, страна 305.

ма. Италијани су на овим правцима ангажовали доста јаке снаге, око 7 батаљона пешадије који су били подржани артиљеријом и минобацачима и око 2 ескадриле авијације. Батаљон „Бићо Кесић“ са деловима Севернодалматинског одреда бранио је правац који од Книна изводи ка Руиштима. После јачег отпора на узастопним положајима испред Рујишта, батаљон се са обе чете 16/17. јула повукао преко ируге Отрић — Малован на подручје Грачаца, ради затварања правца који од Грачаца и Глогова изводи ка Брувну и Мазину. Од 18. до 20. јула батаљон „Бићо Кесић“ са Дољанском и Омладинском четом (од којих је у току ове офанзиве формиран 3. ударни батаљон 3. личног партизанског одреда) је распоређен на положајима Доњи Кијани, Тупала и Јасенар. Лево од укључно Глогово до Српског кланца положај за одбрану организовали су два батаљона Севернодалматинског одреда. Са 9 батаљона пешадије, 2 четничка пука Динарске дивизије, 9 артиљеријских батерита 100 мм и две бомбардерске ескадриле авијације за подршку, Италијани су наставили напад са линије Јелови врх — Грачац усмеоаватући главне снаге правцима Малован — Глогово — Боувно и Грачац — Брувно. Од 20. до 24. јула непријатељ јаким снагама фокусирао напад на правцу Грачац — Брувно — Мазин где после упооних и жестоких борби са јединицама батаљона „Бићо Кесић“. Омладинске и Дољанске чете на узастопним положајима Кијани — Тупала, а затим Водена глава — Губавчево поље успева да потисне наше снаге на линију Пакларић — Клапавице — Мазинска превија — Урља[^]. Одатле су Италијани продужили наступање за Мазин. Међутим, сви њихови покушаји да савладају положаје на Мазинској поевииш и овладају Мазином остали су без успеха. Пошто је заустављен напад на Мазинскот превији 24. јула у поподневним часовима батаљон „Бићо Кесић“ и новоформирани 3. ударни батаљон 3. личног партизанског одреда прелазе V противнапад. Изненађен снажним противнападом ових батаљона, непријатељ је привремено прешао V одбоану а затим у повлачење према Брувну и Грачацу, остављајући делове четничких снага на висовима око Грачаца. Рачуна се да су Италијани у овим бообама са тединицама батаљона „Бићо Кесић“ и 3. ударног батаљона имали губитке око 150 мртвих и око 300 рањених војника.⁹ Батаљон „Бићо Кесић“ је у току ових седмодневних борби имао 3 мртва и 7 пањених бораца. Прва чета батаљона „Бићо Кесић“ 2. августа извршила те ноћни напад на четнике који су држали положат на Црном Впху изнад засеока Подкокирна. Четници су пружили слаб отпор и већ после првих испаљених рафала у паничном бежању напустили су положаје и повукли се према Грачацу. Чета је имала један минобацач 60 мм кол'и те заробљен у сукобу са Италијанима на Дебелом биду код Отрића непуних месец дана раније. У току напада нишанцита те из тог минобацача са тедном мином погодио тачно у ватуу око кол'е су се налазили четници, том приликом погинула су четири четника.

Наредних 15 до 20 дана батаљон се налазио на простооу Брувно држећи изванштан део снага на положашма Томингал — Тупале ради заштите слободне територије од Италијана и четника из гарнизона Грачац. На тим положашма те остао све до напада на усташко упориште Удбина.

* Лика у НОР-у 1942. године, страна 308.

НАПАД НА УДБИНУ

Удбина се налази на комуникацији Ловинац — Кореница и Грац — Кореница. Са те главне комуникације један њен крак одваја се од Удбине преко Кука за Доњи Лапац. Само место налази се на узвишењу са кога је могуће контролисати саобраћај на главним комуникацијама и на скоро целом подручју Крбавске долине. После ослобођења Коренице, Лапца и Крбавске долине са свим околним селима, усташки гарнизон на Удбини се налазио дубоко на ослобођеној територији и као такав представљао је сталну опасност за околно становништво, захтевао је ангажовање јачих снага за његову блокаду и значајно ометао маневар наших снага на том подручју. Непријатељ је у гарнизону Удбина имао посаду јачине од око 300—350 усташа, која је била добро снабдевена наоружањем, муницијом и храном, а имао је и редовну авионску везу преко аеродрома у подножју брда са својим гарнизонима ван окружења. Место је било добро утврђено са рововима пуног профила и системом бункера. Спољни појас утврђења заштићен је са дворедном жичаном препреком и минским пољима. Све куће особито на спољним ивицама места, биле су утврђене и припремљене за дуготрајну одбрану. Било је очигледно да су усташе, с обзиром на изузетан значај Удбине, имале намеру да се дуже задрже на том подручју и да је упорно бране. Полазећи од такве претпоставке, а имајући у виду значај ликвидације усташког гарнизона на Удбини за даљњи развој НОБ у Лици, донета је одлука да се он нападне и ликвидира. За напад је одређена 2. личка бригада ојачана батаљоном „Бићо Кесић”. Одлучено је да се напад изведе ноћу 21/22. августа 1942. године.

У току 20. августа батаљон је са подручја Брувна пребачен у Ондић где је цео дан 21. августа вршио припреме за напад. Батаљон је нападао из правца с. Мутилић дуж комуникације Ловинац — Удбина. Правац напада био је изузетно неповољан, то је равна узбрдица потпуно откривена и без заклона, што је захтевало врло пажљиво и споро подилажење на јуришне положаје за извршење напада. Напад је извршен 21. августа у пола ноћи једновременим јуришом свих снага. У првом јуришу батаљон је савладао жичане препреке и заузео прву линију ровова, али су га усташе противнападом одбациле. У току ноћи батаљон је извршио више напада на предњу линију ровова, који су у задњем нападу заузети, где га је затекао дан. Пошто није успео пробити преко Градине у само место то те Штаб друге бригаде донео одлуку да обустави напад, а све јединице које су учествовале у нападу повуче на полазне положаје. Ту наредбу батаљон „Бићо Кесић” до јутра 22. августа нити примио те је остао на достигнутом положајима. У току 22. августа батаљон је цео дан одбијао нападе усташа на заузете положаје. а 22/23 августа ноћу добио је наредбу да се повуче из борбе. а затим пребаци на територију котара Гоачац, пошто се одустало од даљег напада на Удбину. У борби на Удбини батаљон је имао велике губитке. Погинула су 24 а рањено је преко 45 бораца. Његово бројно стање са 220 бораца колико је имао пре напада на Удбину сведено је на света 150 бораца. Међу погинулима налазили су се и двојица пушкомитраљезаца, Милан Лисица и Милан Тојага, двојица нераздвојних другова признатих и познатих јунака у

батаљону „Бићо Кесић“. Заједно су истог дана у јануару 1942. године дошли у батаљон и заједно истог дана јуначки погинули.

После напада на Удбину батаљон је повучен на простор Брувна ради сређивања и попуне. Он је почетком септембра пребачен у Томингај где је заједно са 2. батаљоном 3. личког партизанског одреда припремао напад на четнике на Црном Врху и Седлановој коси, који није изведен. Ова два батаљона имали су до половине септембра неколико мањих сукоба са четницима око Грачаца, спречавајући њихове упаде на слободну територију.

Седамнаестог септембра 2. чета батаљона „Бићо Кесић“ и батаљона „Буде Рорјан“ напали су четнике на Црном Врху и Седлановој коси и одбацили их према Грачацу. Ово је била последња акција батаљона „Бићо Кесић“ у саставу 3. личког партизанског одреда, након чега је напустио подручје Грачаца и 20. септембра 1942. године стигао на подручје Комић — Плоча у састав 3. личке бригаде.

Раде Суша

БАТАЉОН „МИРКО ШТУЛИЋ“

Капитулацијом југословенске државе 1941. године дођоше окупатори и успоставише усташку „Независну државу Хрватску“, која је имала основни циљ уништење Срба, Јевреја и Цигана и стварање етнички чисте Хрватске. Најпре хапсе појединачно виђеније људе, а затим веће групе, одводе, бацају у шпиле, убијају по потоцима и урвинама, да би коначно, крајем тула и прва два дана августа 1941. године отпочели са тоталним геноцидом српског живља. Тридесетог јула и првог августа почињу редом са покољем у селу Горња Плоча. У једном дану усмртише 80 људи, жена и деце. Другог августа извршиће тотални геноцид над селом Ѓњатовића код Ловинца и село остаде пусто до 1945. године.

Е ту је било доста. Плочани се даље не дају убијати и бежати као зверад. Дигоше се на оружје. Усташе су се сутрадан вратиле из Ловинца у Плочу. Намера им је била да наставе са покољем народа. Народ је бежао ка Међедовачи и Пољицу, а усташе су их гониле, стизале старије и нејаке и убијали на лицу места. Када је већ било опасно да усташе угрозе већи збијег народа Раде Миљковић—Рацан нанишанио је усташу Бега из села Враника и опалио. Усташе ово нису очекивале и одмах су се повукле према Ловини. Ето тако, могло би се рећи, Рацан постаде први вошик будућег батаљона „Мирко Штулић“. Међутим, Рацан није био сам. На боду Међедовача, тога дана окупи се преко 100 људи. Дођоше људи са 28 војничких и 6 ловачких пушака и 7 пиштоља. Остали са секирама, вилама и рогуљама, сви једнако спремни за отпоро и борбу са усташама. Прискочише им у помоћ устаници из села Кика и Могорића, па је организована одбрана на Јусиповачи и Плочанском Кланцу.

Устаници наредна три—четири дана средише своје редове. Плочани, Кикчани и Могорићани договорилише се да 5. августа нападну ус-

ташки стан у Горњој Плочи и тако коначно ослободише цело село. Тако се успостави фронт према Ловинцу и Св. Року на линији: Гостуша—Букања—Копиљача—Радучки Липаћ. Могорићани држе положај према Медку и Билај-Рибнику, али су у сталној вези са Плочанима јер је највећа опасност претила од Ловинца.

Наредних дванаест дана наступило је затишје. Устаници по селима изабраше командире. У Плочи и Могорићу прогласише се четом, у Кику су се нагађали како ће се звати, а у Радучу и Крушковцу герилским одредом. Интересантно је било посматрати те мирне и релативно сиромашне сељаке. Носили су окрпане панталоне, маје, кожуне, гумене опанке и опутаре. Одједном су се неки појавили у војничким униформама донетим из бивше распаднуте војске. Други су облачили нова штофана одела и обували ципеле што је чувано само за свечане прилике, а вађена су из шкриња и одела чувана за недај-боже смрти. Сви су схватили да се нешто сасвим озбиљно дешава. И дешавало се што се ретко у историји народа дешава. Сви људи су се веома присно дружили. Нестадоше све комшијске размирице које су се догађале по биртијама и шжвеним зборовима. Нестало је и завидности оних сиромашних према богатијим. Сви су се бавили истим послом на истом задатку.

Устаници дођоше у озбиљније искушење када је 17. августа, из Ловинца, кренула оФанзива на устаничка села. Усташе су наивно веровале да ће са својих 1000 усташа и домобрана „прошетати“ устаничким селима, разјурити устанике и поново успоставити своју власт. На Плочанском Кланпу сукоб је био жесток. Овде се први пут остварила она песникова „десет на једнога“. Плочани, Могорићани и Киччани нису успели одбранити Плочански Кланац, али су одбили њихово продирање према Доњот Плочи и Могорићу. Усташе су прошле преко Кланца према Удбини, али ће их тамо у „Горњим селима“ сачекати устаници Котарева: Доњег Лапца, Удбине и Грачаца и потући, што се каже, до ногу.

Сада ће наићи дуже затишје. Успостављен је стари фронт. ОдрџУУ смене по засеоцима. Чете и одреди су још лабаве организације. Док су једни на положајима други обрађују љетину и баве се свакодневним кућевним пословима. Сада се активније појавише малобројни комунисти. По селима добијају све већи број присталица и симпатизера. Борба на Плочанском Кланцу дала им је за право да траже чвршћу војну организацију и да се набавља оружје из Далмације. Сви пристају да се купују пушке и муниција, али се јављају и први противници комуниста и њихових присталица. Плочански командир, резеовни поднаредник Ђурица Петковић хоће да се нападају хрватска села Ловинца, да се врши освета истим мерама како су усташе радиле српском наооду. Устаници то листом не прихватају, смењују га и за командира бирају Миока Штулића бившег жандарма. Чета се сада организује у четири вода. три из Плоче и један из Кика. Могоићани исто Формирају чету по водовима и десетинама, а код њих ће се јавити појединци поочетнички оојентисани много касније. Радучани ће касније формирати чету са два вода. Радучана и Крушковчана у ово време ће доста отићи у јуришну чету.

Сада су све чете сврстане у десетине и водове. Изабрани су десетари, водници и делегати водова, командири и комесари чета и њи-

хови заменици. Борци су сви добровољци, они су и власници оружја, али су прихватили своје старешине-комшије тако као да им је баш њих држава одредила. Ето ту се наша наша снага у устанку. Ту је генеза нашег батаљона, чији штаб ће ускоро бити формиран у Могорићу и који ће обједињавати команду над Плочанском, Могорићком и Радучком четом, али чете ће и даље остати у својим селима и мање-више деловаће самостално. Самостално и даље купују и набављају °РУ*Је, држе положаје, формирају своје кухиње и прикупљају храну свака у своме селу. Врше се интензивне политичке припреме за прелазак у акције и против Талијана, за које се говорило да су трећа сила на свету. Комунисти су били упорни, па је и то већина бораца прихватила, преузимајући на своја плећа тежак и дуготрајан рат, не само против усташа и четника који се изнедрише из крила устаника.

Чете добијају и своје бројеве у батаљону: Плочанска чета постаје прва, Могорићка друга, а Радучка трећа. Али, свеједно бораве у својим матичним селима.

Шестог јануара 1942. године коначно се креће у акцију против Талијана. Јуришна чета 1. личног одреда, прва и део друге чете постављају заседу на Плочанском Кланцу талијанској колони са десет камиона и 50 Талијана која се кретала од Медка ка Удбини. Када су стигли у Плочу неко им је лавио о заседи на Кланцу. Талијани су стали у Плочи и запосели куће и школу. Заседа је кренула у напад и за кратко време Талијани су савладани. Заробљено је 50 талијанских војника, 10 камиона са храном, новцем и опремом, 4 пушкомитраљеза, 40 пушака и 8 пиштоља. Два талијанска официра са опасачима и пиштољима и заробљени војници са камионом су враћени у Медак, а плен задржан. Од овог плена наоружано је 20 нових бораца из Плоче који су ушли у састав 1. чете.

Током јануара 1942. кренуће акција око пруге: напада се завезани воз код Крушковца, сачекуту се талијанске патроле које обезбеђују пругу; руши се пруга између Медка и Ловинца; напада се железничка станица Радуч; део 1. и 2. чете одлази на Љубово где су потучени Талијани; из чета одлазе смене на опсаду талијанског гарнизона у Кореници; Друга чета и Јуришна чета одбијају напад 2—3 батаљона Талијана који су имали намеру да заузму и спале село Могорић. Дакле све успешне акције једна за другом, али још никад батаљон не дејствује укупно, већ по деловима.

После низа ових успешних акција Талијани су се осетили значајно угрожени, па 24. марта 1942. године, са неколико својих и усташко-домобранских батаљона, подржани артиљеријом и тенковима, предузимају замашну акцију од Госпића и Ловинца преко Плочанског Кланца ка Удбини и даље ка Кореници. Опет ће на Плочанском Кланцу два дана трајати неравноправна битка партизанских чета и непријатељских батаљона. Колико смо били одлучни на грчевит отпор говори и број погинулих бораца. Због пијетета према њиховим жртвама не смемо им имена заборавити. За вјечност остали су на Плочанском Кланцу. Из Кика: Петар Б. Црнобрња, Исо Д. Платиша, Марко Г. Петковић, Јово М. Жегарац, Никола М. Личина, а Васо Личина је остао без очију. Из Плоче су погинули: Миле Кљаић, Илија Миљковић, Петар Милојевић, Станко Орловић, Миланко Бањеглав,

Миле Будимлија. Из Крушковца је погинуо Ђуро Врачар. Поред погинулих било је неколико рањених. Сем бораца Талијани су убили око 30 становника Плоче и запалили неколико кућа. После ових борби указала се потреба за чвршћом организацијом батаљона и 1. личког одреда „Велебит“ у коме ће овал батаљон и даље носити назив 1. батаљон 1. личког одреда „Велебит“, па све до уласка у састав 3. личке бригаде, када добија назив 3. батаљон 3. личке бригаде, батаљон „Мирко Штулић“.

После ове талијанске офанзиве у батаљон долазе нови борци. Он даље постаје чврста јединица способан да преноси акције шире од своје матичне територије. Организовано се снабдева, стално је на окупу, ускупно и дејствује, само мање акције око пруге чете самостално изводе, али увек руковођене од Штаба батаљона.

Први строј батаљона „Мирко Штулић“ сачињавали су:

Штаб батаљона: Лазо Радаковић — командант; Емил Антић — политички комесар; Мирко Штулић — заменик команданта; Марко Орловић заменик политичког комесара; Богдан Ђаковић интендант и Никица Будимлија референт санитета;

У саставу 1. чете били су: Мане Радаковић — Маница — командир; Ђуро Чалић — политички комесар; Миле С. Гајић — заменик командира; Никола М. Поповић — заменик политичког комесара; Миле Ј. Орловић — економ и Раде М. Штулић — кувар. У чети командири водова су били Лазо Поповић, Никола Ђалић и Душан Штулић. Делегати водова: Лазо Гајић, Милош Драганић и Миле Орловић. Борци: Дане Батинић, Дане Будимлија, Милорад Будимлија, Никола Бањеглав, Миле Бањеглав, Исо Бањеглав, Стево Бањеглав, Дане Бањеглав, Ђуро Бањеглав, Милош Бањеглав, Богдан Б. Бањеглав, Гојко Бањеглав, Душан Д. Бањеглав, Миле Ђалић, Јанко Ђалић, Јово Ђалић, Богдан Ђалић, Васо С. Ђалић, Драган Ђурувија, Јово Ђурувија, Раде Ђурувија, Милош Ђурувија, Урош Ђурувија, Дане Ј. Чутурило, Дане Д. Чутурило, Миле Чутурило, Дмитар Драганић, Стојан Н. Драганић, Милош М. Драганић, Миле Драганић, Ђуро Драганић, Дане Драганић, Јанко Драганић, Петар Драганић, Милош М. Драганић, Илија Драганић, Јово М. Дукић Баја, Милош Дукић, Јово М. Дукић, Дмитар Дукић, Петар Дукић, Никола Дукић, Јово С. Дукић, Шпиро М. Дукић, Никола Драгичевић, Душан К. Дешић, Миланко Ђукић, Дане Ђукић, Ђуро Гајић, Раде Гајић, Стево Кљаић, Михајло Кљаић, Стојан Кљаић, Симо Кљаић, Милан Ј. Кљаић, Милан С. Кљаић, Миланко Миљковић, Милан Миљковић, Никица Миљковић, Раде Миљковић, Петар Миљковић, Миле Миљковић, Ђуро Миљковић, Душан Миљковић, Драган Миљковић, Марко Малиновић, Миле В. Орловић Бећо, Миланко Орловић, Душан Орловић, Стево Орловић, Петар Орловић, Раде Ј. Орловић, Бранко Орловић, Васо Орловић, Раде Л. Орловић, Милан Орловић. Јово Орловић, Раде В. Орловић, Лазо Орловић, Милош Орловић, Коста Орловић, Никола Ј. Орловић, Илија Р. Орловић, Никола Б. Орловић, Божо Ђ. Орловић, Душан М. Орловић, Душан Н. Орловић, Саво Н. Орловић, Мане Д. Орловић, Миле П. Орловић, Дане Ј. Орловић, Ђуро И. Орловић, Ђуро Д. Орловић, Урош П. Орловић, Ђуро Ј. Орловић, Дане М. Орловић, Раде Петковић, Лазо Поповић, Јово М. Поповић, Јово Петковић, Тодор Поповић, Бранко Павлица, Јово П. Поповић, Петар М. Поповић, Ђорђика П. Поповић,

Душан Радека, Петар Радека, Миланко Радека, Раде Радаковић, Симо П. Радаковић, Дане Штулић, Божо Штулић, Мићо Штулић, Стево Штулић, Јовица Штулић, Владо Штулић, Бранко Штулић, Никола Штулић, Миле Вукобратовић, Марко Вукобратовић и Лазо Вујановић.

Оваква чета из Плоче кренула је на дуги пут ратовања наредне четири године. Многи од њих више никада се неће вратити у Плочу. Чета ће се током рата попуњавати и у њеном строју бориће се око 300 бораца. Задња њена попуна извршена је у Србији и на Сремском фронту, у њој су углавном били Србијанци.

У саставу 2. (могоричке) чете били су: Душан Маљковић командир чете, Бранко Ракић политички комесар, заменик командира. .. заменик политичког комесара Ђуро Борић, економ чете Ђуро Лазић и кувар Илија Кутуз. Командири водова били су: Мићкан Чанковић, Јанко Кравић и Пеко Басарић, а водни делегати: Никола Ђаковић, Богдан Вурдеља, и Милан Заклан. Десетари и борци ове чете били су: Бранко Бањеглав, Гојко Бањеглав, Ђуро Бањеглав, Мица Бањеглав, Душан Басарић, Никица Басарић, Ђурица Борковић, Душан М. Борић, Душан Б. Борић, Милан Борић — Мина, Никола Борић, Мане Борић, Петар Борић, Милош Борић, Милан М. Борић, Гојко Чанковић — Гојцан, Дане Чанковић, Илија Чанковић, Миле Чанковић, Ђуро Ђаковић — Црни, Дмитар Ђаковић — Ћић, Сава Т. Ђаковић, Милош Ђаковић, Раде Ђаковић, Сава С. Ђаковић, Марко Ђаковић, Миланко Ђаковић, Миле Ђаковић, Никола Р. Ђаковић, Мане Ђаковић, Дане Ђаковић, Илија Ђаковић, Никола Ђаковић, Јово Л. Ђаковић, Јово М. Ђаковић, Никола Илић — Папић, Милош Илић — Јоша, Сава Илић, Душан Илић, Дарија Илић — Дања, Ђуро Илић — Кокин, Ђуро Ђ. Илић, Дмитар Илић, Душан Иванчевић, Јанко Корица, Милан Корица, Ђуро Д. Корица, Ђуро Ј. Корица, Јово Корица, Јанко Корица, Милош Ч. Корица, Раде Корица, Душан Корица — Ћарац, Милица Корица, Саво Ђ. Корица, Марија Корица — Сеја, Миле М. Корица, Илија С. Корица, Јово Корица — Јорган, Јово Н. Корица, Лазо Корица, Мићо Корица, Милан Кравић, Ђукан Кораћ, Мићан Кораћ, Гојко Кричковић, Милош Крњајић, Саво Лазић, Никола Лазић, Душан Лазић, Бранко П. Маљковић. Душан Маљковић — Максим, Душан Маљковић — Аузец, Душан Маљковић — Стопоња, Раде Маљковић, Милан Маљковић. Дмитар Маљковић, Стојан Маљковић — Љољан, Мома Маљковић. Дане Маљковић, Станиша Маљковић, Никола Маљковић. Душан Маљковић, Момчило Милојевић — Момина, Мишко Маодуш, Петао Мркшић — Пеко, Јово Радаковић, Мићо Радаковић, Ђуро Радаковић — Бикан, Боато Радаковић — Шабан, Ђуро Радаковић, Војислав Радаковић — В010. Мане Радаковић — Манета, Никола Радаковић — Нића, Стеван Радаковић, Бранко Радаковић, Душан Радаковић, Дане Радаковић, Петар Радаковић. Ђуро Радаковић, Милош Радаковић, Милан Радаковић, Милош Стојисављевић — Самићан, Ђуро Стојисављевић, Душан Вурдеља — Мацуока, Јово Вурдеља, Нове Вучковић, Станко Вркић, Раде Вркић, Дане Заклан и Душан Загорац — Живо.

Један део устаника-бораца из села Могорић одмах је отишао у јуришну чету а касније у 1. личку бригаду, а један је део остао у 1. личком одреду „Велебит“. Након формирања 3. личке бригаде дошао је део бораца из села Могорић у ову чету, али нису били у строју при-

ликом формирања батаљона. Чета је током 1942. године попуњавана са шире територије Лике, али са таквим подацима не располажемо.

За разлику од Плочанске и Могорићке чете, које оу сачињавали борци из једног села (Плоче и Могорића), Радучка чета формирана је од бораца из села: Радуча, Кика, Крушковца и један број бораца из Медачких села, из села Гњатовића код Ловинца.

У саставу 3. (Радучке) чете били су: Илија Купрешанин — Ицан — командир; Марко Корица — политички комесар, заменик командира. .. Мирко Платиша, заменик политичког комесара; Марко Трбојевић — економ чете; Јанко Драшковић кувар. Командири водова били су: Милан Ј. Ђелић, Никола Узелац — Нико, Илија Петковић — Иц; а водни делегати: Јанко Пањаковић, Душан Глумац и Илија Мадодуш. Борци ове чете били су: Сава Ајдуковић, Шпиро Ајдуковић, Милан М. Ђелић, Исо Ђелић, Миле Ђурувија, Гојко Чубрило, Ђуро Чубрило, Миле Чубрило, Јован Чубрило, Вујо Дејановић, Дане Дејановић, Никица Дејановић, Јанко Дејановић „Дуго“, Миланко Дејановић, Душан Дејановић, Никола Дејановић, Никола Гајић — Принцип, Марко Гњатовић — Реља, Ђуро Гњатовић — Гука, Никола Гњатовић — Буре, Никола Д. Гњатовић, Дане Гњатовић, Миле Гњатовић, Драган Калинић, Димитар Калинић, Шпиро Калинић, Илија Калинић, Милан Калинић, Павле Калинић, Дане Коњевић, Марко Коњевић, Петар Коњевић, Дане Калинић, Миле Калинић, Дане Калинић — Даја, Бошко Коњевић, Душан М. Купрешанин, Душан Б. Купрешанин, Миле Купрешанин, Станко Купрешанин, Славко Купрешанин, Мирко Купрешанин, Саво Калинић, Драган Кљаић, Миле Катић, Стојан Левнајић — Ђоја, Драган Левнајић, Мирко Личина, Марко Личина, Лука Личина, Димитар Личина, Дане Личина, Павао Личина, Петар Личина, Дане Личина, Пајо Некић Пајина, Душан Милекић, Ђуро М. Милекић, Ђуро Мркаило, Марко Мркаило, Милан Марић, Славко Милић, Марко Милетић, Дане Пањаковић, Петар Покрајац, Ђани Покрајац, Илија Покрајац, Јанко Покрајац, Стево Покрајац, Миле Покрајац, Даде Пејиновић Дако, Милан Платиша, Гојко Платиша, Божо Павлица Боћура, Илија Тесла Ролац, Милан Тесла, Исо Тесла, Јово Тесла — Јовина, Душан Трбојевић Шикара, Илија Тркуља Ударни, Марко Тркуља, Дане Тркуља, Петар Тркуља Перица, Јово Тркуља, Мирко Тркуља, Душан Тркуља, Петар Узелац — Ђаћо, Милан Узелац — Црни, Бранко Узелац. Миле Врачар, Ђуро Врачар — Јоја, Богдан Врачар Богде, Илија Врачар — Иља, Илија Зељув, Илија Жегарац, Ђуро Жегарац, Милан Жегарац, Никола Жегарац, Тоде Жегарац, Јово Н. Жегарац, Јово Жегарац Јоја, Милош Жегарац, Дане Жегарац, Миланко Жегарац Шукела, Марко Жегарац, Никола Жегарац Брко, Никола П. Жегарац, Миладин Жегарац, Шпиро Жегарац и Јово Жегарац Јовиша.

У строју ове чете у време њеног формирања било је још бораца. Села Радуч и Крушковац, у пролеће 1942. године била су под јаким четничким утицајем, па се један број бораца поколебао и прешао на страну четника. Једино у селу Кик, одакле је 3. вод ове чете, није било четничког утицаја, нити колебања бораца. Остали су компактни и доследни. И у овој чети борило се два и по до три пута више бораца него што их је било када је формирана. И њена задња ратна попуна били су Србијанци.

Овај батаљон као 1. батаљон 1. личког партизанског одреда „Ве-лебит“, први пут ће ускупно да дејствује у пролеће 1942. у нападу на Подлапачу, одакле ће убрзо, за свега неколико дана, пренети борбена дејства у села западне Лике и око Госпића. У нападу да брдо Оштра погинуо је заменик команданта Мирко Штулић (посмртно проглашен за Народног хероја Југославије). После његове погибије батаљон ће по њему добити име „Мирко Штулић“, који почетком септембра 1942. године улази у састав новоформиране 9. хрватске (3. личке) бригаде као њен 3. батаљон.

Од тог времена, на дугом ратном путу од 12.000 километара, батаљон ће пронети славу личких јунака — храбрих бораца у Лици, Далмацији, Босни, Црној Гори, Санџаку, западној Србији, Београду, Срему, Славонији, до ослобођења Загреба мата месеца 1945. године, где је коначно престало његово дуго ратовање.

За многе гробове бораца првог строја овог батаљона се не зна, али се памте њихова дела. Ми преживели борци поносни смо на име овога батаљона.

Никола Гњатовић

БАТАЉОН „КРБАВА“

Одлуком Штаба НОП одреда за Лику и Окружног комитета КПХ за Лику током јануара 1942. године формиран је партизански батаљон „Крбава“, док је његов штаб био постављен још децембра 1941. године. Први командант батаљона био је Мићун Шакић из Удбине, иначе учитељ, резервни поручник и предратни члан Партије, који је до тада био командант свих партизанских јединица на подручју Удбинског котара. За политичког комесара постављен је Стево Цветићанин Чељун из Висућа, механичар, такође предратни члан Партије. Оперативни официр био је Станиша Вукмировић из Јошана, а обавештајни официр Рацо Кораћ, комуниста из Висућа. Прва седишта Штаба батаљона била су Пећани а затим Јошан.

Наредбом Штаба батаљона формиране су три чете од којих су 1. и 3. имале три вода, а 2. четири вода и један самостални вод који је након краћег времена ушао у састав 1. чете. Командир 1. чете био је Милан Шевер из Јошана, бивши подофицир а политички комесар Срђан Кораћ из Висућа. Командир 1. вода Мићо Саџак из Јошана погинуо је у првом нападу на Удбину, а вод је примио Петар Павковић из Јошана. Политички делегат вода је Ђуро Влатковић из Јошана. Командир 2. вода Бранко Радаковић Џапин из Јошана такође је погинуо у првом нападу на Удбину, а дужност командира преузео је Никола Узелац из Ондића. Делегат вода је био Гојко Цветићанин Чељунов из Висућа, а у лето га је заменио Мићо Ђгић из Јошана. Командир 3. вода до јула био је Мићо Тепавац који тада преузима дужност делегата тога вода од Јоце Радаковића, а дужност командира вода примио је Никица Узелац Лугаров из Ондића.

Са 2. четом су командовали командир Ђуро Радованац из Мекињара и политички комесар Смиршек, Словенац од Марибора депорто-

ван од стране Немаца V Лику, иначе машинист за парне млинове и предратни члан КПЈ. Командир 1. вода Миле Мане Момчиловић из Ребића, бивши морнарички подофицир, делегат вода Мане Радованац из Мекињара. Командир 2. вода Станко Шакић из Мекињара. Командир 3. вода Петар Цвијановић, а делегат вода Војкан Цвијановић обадвојица из Пишаћа. Командир 4. вода Лука Станић из Шврачкова Села погинуо марта 1942. године при нападу на Подлопачу, па је његову дужност преузео Исо Бараћ док је политички делегат био Ђуро Шајиновић обадвојица из Шврачкова Села.

У 3. чети командир је био Миле Дукић из Курјака, радник, а политички комесар Перица Баста из Средње Горе. Командири водова били су: Милош Чанковић (од марта 1942.) и Станиша Орловић ободвојица из Средње Горе и Миле Ђурчић из Комића. Политички делегати у овој чети били су: Јовица Грковић и Драгија Баста из Средње Горе и Симо Дукић из Курјака.

Наредбом Штаба батаљона тачно је прецизирано на којем подручју и од којих група треба да се формирају чете. Прва чета је формирана у Јошану од партизана из Јошана, Висућа, Мутилића, Кречане, Ондића и Клапавица. Друга чета је формирана у Мекињару, а у њен састав су ушли партизани из Ђојлука. Ребића, Мекињара, Толића, Пишаћа и Шврачкова Села. Трећа чета је формирана у Средњој Гори од бораца из Средње Горе, Курјака, Тушица, Комића и Пољица. Команде чета поставиле су десетаре од бораца који су се до тада нарочито истицали у борбама, а поседовали су извесна војна знања. Значајну помоћ командирима чета приликом формирања јединица пружили су Народноослободилачки одбори, како у организацији тако и у снабдевању одећом и обућом.

Приликом формирања чета било је појединачних противљења неких старијих бораца који су имали пушке, а нису желели да ступе у чету и да иду ван својих села. Најизразитији пример био је у Пишаћу, Штаб батаљона је био за то да им се одузме оружје и додели онима који су били спремни да се боре где год је било потребно. Команде чета су се стриктно придржавале овог става Штаба батаљона, тако да су одузимале пушке свима који су се супротстављали. Пушке су давале борцима из истог села претежно омладинцима који су врло радо примали пушке и ступали у чете.

Батаљон је приликом формирања бројао око 450 бораца наоружаних са 180 пушака, 5 пушкомитраљеза, 1 митраљезом и извесним бројем муниције и бомби. Више је било бораца него пушака, па су се борци наоружавали током борби запленом од непријатеља. У току фебруара извршена је једна промена у Штабу батаљона. Дужност комесара примио је Милан Баста из Курјака, а дотадашњи комесар Стево Цветићанин је отишао на рад у позадину. У то време политички рад се највише одвијао на тумачење и подвлачење важности братства и јединства наших народа и нужност борбе против Италијана.

Чим су се чете формирале, приступило се организованом извођењу наставе по водовима и десетинама. Борци су првенствено обучавапи у руковању оружјем и настави гађања. Овој обуци дат је приоритет јер су чете претежно биле попуњене омладинцима који раније нису служили војску.

Захваљујући несебичном залагању команди и старијих бораца, који су поседовали извесно војничко знање, млађи борци су врло брзо савладали основне војничке вештине и стално их усавршавали кроз борбе. У време кад је формиран, а и нешто касније, батаљон је углавном имао задатак да држи положаје око Удбине и према Подлопачи да се не дозволи усташама упад у околна српска села.

БОРБЕ НА ШИРЕМ ПОДРУЧЈУ УДБИНЕ И У ГРАЧАЧКОМ КОТАРУ

У првој половини марта 1942. године владало је извесно затишје на подручју удбинског котара. Било је мањих чарки, као и испада усташа према слободној територији. Према наређењу Штаба групе НОП одреда за Лику, Штаб батаљона је упутио 1. чету на опсаду Коренице као помоћ батаљону „Огњен Прица“. Чета је тамо остала све до повлачења Италијана 29. марта 1942. године. За време борби око Коренице из чете су погинули Богдан Узелац из Ондића и Душан Рапајић из Коренице.

У циљу продора ка Кореници неколико хиљада Италијана, уз подршку јаке артиљеријске и минобацачке ватре, као и тенкова 23. и 24. марта одбацили су јединице 1. личког одреда с Плочанског кланца и пробило се на Удбину. На правцу Тушице, Курјака и Ћојлука према Удбини. С њима су водили борбу 3. чета и 1. вод 2. чете батаљона „Крбава“ који су се налазили на правцу Курјак — Ћојлук, тукући бочно непријатеља. Пошто су преноћили у Удбини, Италијани су ујутро 25. марта кренули ка Кореници са задатком да ослободе и извуку своју посаду која је била опкољена од стране партизанских јединица. Успут су Италијани побили велик број неборачког становништва, запалили приличан број кућа и опљачкали села. На овом правцу највише је страдало село Јошан, које се није најбоље снашло приликом евакуације.

С обзиром на то да те непријатељ занеоћио на Удбини и да су биле познате његове намере учињен је велики пропуст што у току ноћи није пребачена 3. чета с простора Курјак — Ћојлук североисточно од Јошана ради спречавања ширења непријатеља од главне комуникације. Ова чета налазила се на окупу у резерви и била је спремна да интервенише. Када су Италијани 29. марта напустили Кореницу, повукли су се у Удбину где су остали неколико дана. Уједно се повукла и 1. чета која је успут све до Јошана тукла непријатеља с бочне стране. Губитака није имала, а губици непријатеља су непознати.

Јединице 1. личког одреда и батаљон „Огњен Прица“ напале су 30. марта у 4 сата усташки гарнизон у Подлопачи. У нападу је учествовао и 4. вод 2. чете батаљона „Крбава“, који је држао положаје према Подлопачи. Напад није успео због тога што је слабо био организован. У овој борби погинуо је Лука Станић командир 4. вода 2. чете батаљона „Крбава“, а рањени су Божо Вукмировић, Илија Бараћ и Илија Штетић сви из Шврачкова Села.

Док су се задражвали на Удбини, Италијани су извршили неколико напада на околна села. Једна група од 50 Италијана предвођена усташким водичима упала је 2. априла после подне у Ребић око два километра од Удбине. Међутим, село је већ било евакуисано и храна

уклоњена. Четворица Италијана су се одвојила од ове групе и продужила нешто више од једног километра до усамљене куће Милице Радованац, она их је приметила и дотрчала у команду чете да јави. Командир чете је дао задатак командиру 1. вода, који се налазио у Горњем Ребићу да ово провери. За ово су одређени: Душан Ћојевић, Мане Радованац и Миланко Момчиловић. Они су се поивукли Миличиној кући и кад су их Италијани приметили отворили су на њих ватру. Наши су узвратили ватром па су се тројица Италијана, користећи мрак покрај цесте повукли, а четврти је убијен. Наши борци су на брзину узели његов карабин и 20 метака и потом се вратили у састав вода, јер су у међувремену Италијани чим су чули пуцњаву одмах кренули из Удбине камионима под заштитом тенкова. Кад су стигли на 400 метара од куће, развили су се у стрелце, отворили жестоку ватру на кућу и затим је запалили. Узели су свог погинулог војника и повукли се у Удбину.

Под заштитом тенковске и минобацачке ватре Италијани су 3. априла с јаким снагама напали Висућ где су се налазили дјелови 1. чете батаљона „Крбава“, батаљон „Стојан Матић“ и батаљон „Марко Орешковић“. Батаљон „Стојан Матић“ повукао се без веће борбе у шуму и непријатељ је заузео засеок Подкрчану. Батаљон „Марко Орешковић“ и 1. чета батаљона „Крбава“, који су се налазили на положају, организовано су напали непоијатеља и након дуже борбе одбацили га према Удбини, наневши му губитке око 30 мртвих и рањених. Ову акцију искористио је 3. вод 1. чете у Мутилићу, напао је непријатеља с леђа, убио 3 и заробио 4 Италијана.

Око 6 сати 4. априла кренуло је из Удбине око хиљаду Италијана, црнокошуљаша и алпиниста, преко Ћојлука за Средњу Гору. На том правцу положај је држао 1. вод 2. чете који је отворио ватру на италијанске претходнице, али је био присиљен да се повуче с правца надирања и да се постави на његову бочну страну на правцу брдо Момчиловић — Пиштаница — Градина према Средњој Гори тукући га у покрету бочном ватром. Упооном дејством овај вод је спречио непријатеља да се шири десним крилом, да запали горњи део села Чанковића и Грковића куће. Истовремено, припуцавање сеоских стража Ћојлука, Курјака и Средње Горе на непријатељске претходнице успорио је њихово наступање што је омогућило 3. чети батаљона „Крбава“ (била је на задатку у Могорићу) и туришној чети батаљона „Пекиша Вуксан“ да на време стигну и организовано нападну непријатеља у Средњој Гори и нанесу му губитке од 50 мртвих и рањених војника. На нашој страни три борца су лакше рањена, а 12 их је озлеђено тзобијатући се по врло кршевитом терену према непријатељу. Заплењено је: 1 митраљез, 12 пушака, 1 камион, 3 мотоцикла и изврстан број пушчане муниције и неколико мина за мали минобацач. После ове борбе непријатељ се једним делом повукао према Удбини, а другим према Плочи.

У времену од 4. до 9. априла под заштитом Италијана стигло је у Удбину око 400 домобрана. Италијани су 9. априла напустили Удбину а у њој су оставили усташко-домобранску посаду. Усташе из Удбине и Подлопаче били су веома агресивни. Ометали су прољетну сетву, али ни сами нису могли да те обаве на својим њивама. Борци 1. вода 2. чете који су држали положат у Булића Гају и један и пол

Борци батаљона „Крбава“ у Врелцу октобра 1942. године

километар од Удбине, често су се преко ноћи дозивали и псовали с усташама који су на супротној страни држали стражу. Већина од њих су се добро познавали. Заједно су проводили детињство, ишли у школу, чували стоку, кумили се и пријатељовали, а сада су се дозивали преко пушчаних цеву. Једне ноћи око 20. априла усташе су позвали наше на већ уобичајени начин: „Онеслани Јоване што пуцате на наше ораче“. Одговор с наше стране је био: „А шта ви пуцате на наше, ви сте први почели да пуцате на наше“. Усташе су одговорили да неће више пуцати али да и ми не пуцамо. Пошто се тако споразумише, договоре се да о томе извести своје старешине, који ће одредити место и време преговора као и лица која треба да учествују у преговорима.

Још у току ноћи командир вода известио је команду 2. чете о овим разговорима са усташама. Одмах је обавештено више руководство које се сложило да се с усташама преговара, али само о прекиду затре док се поља не обраде и засију. Одлучено је да у преговорима учествује командир 2. чете, а мјесто и време да се одреди споразумно. Усташама је дат предлог да се преговори одрже у пољу између Доњег Ребића и Удбине, око 300 м удаљено од ребићког бунара. Усташе су прихватиле време и место преговора, затим број преговарача као и то чиме могу бити наоружани — карабинима ношеним о десном рамену са цевима окренутим ка земљи. Тако је следећег дана у 9 сати на уговорено место на растојању од 10 метара дошло до преговора командира 2. чете и једног борца из 1. вода с двојицом усташа. Разговор је први почео усташа с ритечима: „Што сте се ви одметнули и не признајете усташку државу“. Командио му је одговорио да су овлаштепи да преговарају само о поекиду ватре, а што се тиче усташке државе партизани је не признају. Ипак, на крају преговора постигнут

је споразум да усташе неће пуцати на наше ораче, а партизани на њихове. То је био први и последњи разговор са усташама на подручју удбинског котара. Усташе су овај споразум поштовале само десетак дана па су опет настављале с пуцњавом и ометањем пољских радова на Крбавском пољу.

Од половине априла до 15. маја 1942. године батаљон „Крбава“ учествовао је с 1. и 3. четом у чишћењу грачачког котара од четника после четничког пуча у батаљону „Гаврило Принцип“. Брзом и енергичном акцијом ових чета и још неких других јединица заустављен је разоран рад четника у грачачком котару. У овој акцији ухапшено је и разоружано 20 четника. Заплењено је 8 пушкомитраљеза и 300 пушака са већом количином муниције. Заплењено оружје и муниција остављени су већим делом новоформираном батаљону који је добио назив батаљон „Бићо Кесић“ по Петру Кесићу Бићи, политичком комесару батаљона „Гаврило Принцип“ кога су четници убили. Поред акције на четнике, чете батаљона „Крбава“ рушиле су и железничку пругу источно од Грачаца.

Почетком марта у батаљону „Крбава“ извршене су кадровске промене. За заменика команданта и вршиоца дужности оперативног официра батаљона постављен је Ђуро Радованац, командир 2. чете, а за командира 2. чете Милош Чанковић до тада командир 3. чете. Политички комесар 2. чете Иван Срмшек стављен је на расположење, а на његово место постављен те Никола Милошевић из Висућа. За командира 3. чете именован је Станиша Вукмировић до тада оперативни официр батаљона, а за политичког комесара ове чете Миле Ђукић, до тада командир исте чете. Бивши комесар чете Перица Баства стављен је на расположење Штабу батаљона. Ова чета добила је назив Јуришна чета. Истовремено политички комесар батаљона Милан Баства отишао је за политичког комесара 2. личног одреда, а место њега постављен Божина Мркобрада из Мекињара, предратни члан КПЈ.

НАПАД НА УДБИНУ И ПОДЛОПАЧУ

Прва и трећа чета вратиле су се из грачачког котара после 15. маја. Због честих покрета и борби борци су били заморени па им је био потребан одмор. Исто тако, и 2. чета која је за то војем држала положај према Удбини и Подлопачи била је преморена. Ова чета имала је на Крбавском пољу једну озбиљну борбу у којој је погинуо Илија Штећић из Шврачкова Села. Како је било предвиђено да батаљон „Крбава“ учествује у нападу на Удбину у њему су кратем маја извршене интензивне припреме.

Напад је извршен 3. јуна 1942. године у 2 сата после поноћи. Био је то први напад на ово веома добро утврђено усташко-домобранско упориште. У нападу су поред батаљона „Крбава“ још учествовали батаљон „Пекиша Вуксан“ и самостални вод са једним тенком. У првом налету батаљон „Крбава“ заузео је заселак Подудбину и на свом правцу избио на 200 метара од Удбине. Међутим, Удбина није заузета. Главни узроци неуспеха су: снажан отпор непријатеља, неостварено изненађење, неједновремен почетак напада и неимање искуства и средстава за овладавање солидно утврђеним местима какво је би-

ла Удбина. У овом нападу је убијено и рањено више усташа а један је заробљен. Заплењено је 8 пушака, 600 метака и неколико бомби. Ми смо имали 6 погинулих и 20 тзв. рањених бораца. Међу рањеним био је и Милан Шевер командир 1. чете.

После ове акције батаљон „Крбава“ задржан је око Удбине и према Подлопачи. Један број бораца упућен је у новоформирани батаљон „Мићо Радаковић“. Батаљон „Крбава“ редовно се попуњавао борцима из сеоских стража, тако да је још у ово време било више бораца у батаљону него што је било пушака. Командант батаљона Мићун Шакић почетком јуна отишао је за команданта другог личног одреда, а за команданта „Крбаве“ постављен је Перица Баста бивши комесар 3. чете, који је био на расположењу. Обавештајни сфицир Рацо Кораћ отишао је у батаљон „Мићо Радаковић“ а на његово место постављен је Миле Ђукић до тада комесар 3. чете. Стево Узелац из Ондића постављен је за комесара 3. чете а на место рањеног командира 1. чете Милана Шевера дошао је Миле Ђурчић из Комића, до тада командир вода у 3. чети. Командир 2. чете Милошевић отишао је на рад у позадину, а на његово место постављен је Ђуро Шајиновић делегат вода у истој чети.

Од устанка до средине 1942. године Подлопача је три пута нападана, али никада није потпуно заузета. То је постигнуто у четвртом нападу који је извршен ноћу између 2. и 3. јула 1942. године. Поред батаљона „Крбава“ у нападу су учествовали и батаљони: „Стојан Матић“, „Мићо Радаковић“ и 1. батаљон 1. личног одреда. Усташе су биле наоружане 1 митраљезом, 3 пушкомитраљеза и 350 пушака. Задатак батаљона „Крбава“ био је да напада са западне стране (полазни положај Крачица к. 971) једном четом заузме венац изнад Јагодње, другом Градину (к. 957), један вод те чете да прочисти зазелак Зрнића Пољану. По заузимању Подлопаче требало је да батаљон приступи чишћењу шуме западно од овог места.

И тако је од извршења задатка батаљона у многоме зависио успех читаве акције. Овај задатак није на време извршен. Батаљон је нешто касније кренуо са полазног положаја, па није стигао да у одређено време пређе у напад. Штаб батаљона чекао је да се боље смркне како би обезбедио да наступање батаљона открију чобани у шуми. Међутим, кад се кренуло кроз шуму, нешто због мрака, кршевитог терена, а и слабог водича, батаљон је закаснио више од једног сата у односу на време предвиђено за напад. Чим је отпочела борба на другим секторима, командант батаљона дао је знак командирима чета да се што хитније пробију ка непријатељу и да га нападају према издатој заповести. Чете су се у току наступања развијале у стрелце, па како је која стигла одмах је прелазила у напад.

Закашњење батаљона „Крбава“ негативно се одразило и на успех осталих батаљона. Непријатељ је спремно дочекао наш напад и чим су јединице батаљона дошле на пушчани дomet, отворио је јаку пушчану и митраљеску ватру из својих ровова, зауставио их и нанио им осетне губитке. Тога дана батаљон није извршио задатак. У току дана усташке снаге на Градини појачане су с усташама које су бежале из других сектора испред наших батаљона који су стезали обруч око Подлопаче. Тек следећег дана око 4 сата батаљон је на јуриш заузео Градину и Венац изнад Јагодње. У исто време, 1. бата-

љон 1. личног одреда заузео је Росандићев врх, чиме је ликвидирао и последње упориште око Подлопаче. У борби је убијено око 40 усташа, а знатно више их је рањено. Највећи број, користећи шуму извукао се из обруча и повукао се према Госпићу. Заплењено је: 1 митраљез, 2 пушкомитраљеза, око 6.000 метака и другог ратног материјала. Све наше снаге имале су губитке 4 мртва и 28 рањених бораца, од којих је из батаљона „Крбава“ 2 погинула и 10 рањених. Ликвидирањем усташке посаде у Подлопачи ослобођене су знатне партизанске снаге које су око ње биле ангажоване. Отпочео је интензиван политички рад с народом ослобођеног места, а неповерење према партизанима које је до тада владало полако је нестајало.

ДЕЈСТВА НА ПОДРУЧЈУ КОТАРА ОТОЧАЦ И УЛАЗАК У 3. БРИГАДУ

Почетком јула батаљон „Крбава“ добио је задатак да с још неким партизанским снагама приступи ликвидацији четника у котару Оточац, који су организовали пуч у батаљону „Божидар Аџија“. Покрет је извршен од 7. до 11. јула правцем: Бунић, Кореница, Бабин Поток, Врховине, где се преко пруге, коју су држали Италијани, пребацио у оточки котар. Батаљон се сместио у Главицама, где су се већ налазили батаљони „Ударни“ и „Божидар Аџија“, припремајући се за напад на четничка упоришта. Прва акција ова три батаљона била је напад на четнике у Дољанима. Батаљон „Крбава“ имао је задатак да поседне северозападну страну села и не дозволи четницима да се извуку према Оточцу у ком су се налазили Италијани. Напад на село с источне и западне стране имала су да изведу два батаљона. Чим су четничке снаге приметиле приближавање ових батаљона, отворили су на њих ватру и почели да се повлаче према селу, тако да су до 8 сати стерани у сеоску цркву. Када су ове четничке снаге отвориле ватру на наше батаљоне, четници који су били у селу приметили су батаљон „Крбаву“ који је већ заузео положај, отворили су на њега ватру и везали га за земљу све док се четници у цркви нису предали. Они су у току дана више пута покушавали да се пробију, али у томе нису успели и ако је положај према Оточцу био неподесан за одбрану.

Италијани из околних гарнизона покушали су да пруже помоћ опкољеним четницима тукући артиљеријом из Врховина. Четници су се грчевито држали у цркви. Оперативни штаб који је руководио нападом издао је наређење да се црква запали. Кад су четници приметили да се врше припреме за паљење цркве видели су да другог излаза нема и предали су се. У овој акцији убијена су два четника, 10 их је рањено а 60 се предало. На страни партизана погинула су два борца а 12 их је рањено, од чега 5 теже. Заплењена су 2 пушкомитраљеза, 54 пушке и 1.500 метака. Сви четници који су се предали пуштени су као заведени својим кућама.

На упориште Подум у којем је било 200 четника наоружаних једним митраљезом и четири пушкомитраљеза, напад је извршен 19. јула. У нападу су учествовали сви батаљони као и на Дољане. Напад је почео у 3,30 по киши и магли, па је наша веза врло лоше функционисала, посебно с једном четом батаљона „Крбава“. Чета је имала задатак да продре према подумској школи, али ју је одвео водич у

другом правцу, тако да су четници први запосели школу која је била јако утврђена. Италијани су и овог пута тукли артиљеријом наше положаје из Оточца. Четници су покушавали више пута да се пробију за Оточац али у томе нису успели. Борба је трајала до 19 сати али Подум није био заузет. Четници су у овој борби имали 10 мртвих и 15 заробљених, док су три заробљена четника пуштена својим кућама. Заплењено је 12 пушака и око 900 метака. На нашој страни имали смо два мртва и седам рањених бораца.

Четници су 23. јула сачекали у заседи 2. чету батаљона „Крбава“ у Дреновом кланцу, заселак Бабићи и ранили десетара Саву Јајића. Метак му је прошао кроз груди, но не повредивши му главни крвоток, за кратко време био је већ способан јза борбу. Шест дана касније четници су у Старом селу код Оточца сачекали један вод ове чете, али кад је вод добио помоћ, четници су побегли у Оточац, код својих савезника оставивши за собом 4 мртва.

Патрола батаљона „Крбава“ која је вршила реквизирање коња и кола за Штаб групе одреда за Лику, нападнута је ноћу између 26. и 27. јула код Дугог Дола код Врховина од стране четника. Након краће борбе патрола је успела прећи пругу без губитака те с коњима и колима стићи у Бабин Поток.

Кад је 1. ударна бригада Хрватске припремала напад на Италијане у Прокикама, батаљон „Крбава“ добио је задатак да напада Италијане у Рапајин Долу. Напад је извршен 31. јула у два сата. Пошто се неопажено привукао непријатељу на око 100 метара осуо га је јаком пушчаном и митраљеском ватром. Иако су били изненађени и збуњени, Италијани су се брзо средили и одговорили жестоком ватром. Борба се водила пуна два сата. У зору се батаљон повукао без губитака. Ударна бригада није те ноћи нападала Прокике, већ је то учинила 1. августа. Према плану батаљон је имао задатак да поново напада Италијане, али овог пута они су били опрезнији. На време су приметили батаљон и осули га јаком митраљеском и минобацачком ватром. И овог пута борба се водила до зоре, кад се батаљон повукао без губитака, а губици непријатеља су непознати. Ово је била последња акција коју те батаљон „Крбава“ водио у оточком котару.

Навео бих још тедањ детаљ који се десио у селу Главницама некако одмах после нашег доласка у оточки котар. Штаб 1. пролетерског батаљона Хрватске који се налазио у Главницама заказао је збор гра-

Рапајић Евица
удата Дивјак

Рајковић Олга
удата Мандарић

ђана, али је у међувремену добио задатак да се пребаци у Жумберк, тако да збор није одржан. У кући у којој је био смештен Штаб 1. пролетерског батаљона сместио се Штаб батаљона „Крбава“. Међутим, како су Италијани преко тајне службе дознали за дан и време кад је требало да се одржи збор, као и смештај Штаба батаљона то су јаком артиљеријском ватром осули ту кућу и терен око ње. Прва граната прошла је кроз прозор, експлодирала у соби, пробила патос и у подруму убила коње сељака Кукића. У кући су се налазили заменик команданта батаљона и обавештајни официо с неколико бораца. Одмах су изашли из собе, а друга граната је у њој експлодирала. Испаљено је 7 до 8 граната од којих нисмо имали губитака. Једино је неколико бораца било повређено од разних комада земље и дрвета, као и неколико потрешено од детонације међу којима и заменик команданта батаљона.

У времену од 2. до 8. августа батаљон „Крбава“ из оточког котара пребацио се у рејон Црна Власт, Бабин Поток, Прибој, Клокочевица, Заклопача, ЈБубово и Ребић, где је сменио батаљон „Огњен Прица“ који је отишао у састав 2. личке бригаде, тада управо формиране. После тога батаљон „Крбава“ и батаљон „Огњен Прица“ напали су 12. августа усташе на положајима Личког Петровога Села. Убијено је 5 а више усташа је рањено. Заплењено је: 1 пушкомитраљез, 3 пушке, 400 метака и неколико бомби. Погинуо је један наш борац. Будући да су ови положаји заузети, омогућено је народу који је раније избегао да извуче љетину.

Тих дана за команданта батаљона постављен је Милан Шевер бивши командир 1. чете, а за оперативног официра Милан Шаоац из Добросела, бивши официр. Једно митраљеско одељење батаљона „Крбава“ привукло се неопажено 20. августа у близини Личког Петрова Села и осуло митраљеском ватром гомилу усташа који су се окупили око вршилице и том приликом је убијено 10 до 15 усташа. На нашој страни није било губитака. Два дана касније 2. чета извршила је демонстративни напад на Италијане у Врховинама у вези с нападом 1. бригаде на четнике у Залужници. Том приликом један борац је био рањен. Користећи ноћ усташе из Личког Петрова Села извукле су се 2. септембра у Пљешевицу с намером да заобиђу делове батаљона који су држали положат на Клокочевици и да нападну на Прибој. Међутим, усташе су на време примећене и нападнуте па су, уз губитке 10 погинулих и 2 рањена, одбачена натраг у Личко Петрово Село. На нашој страни није било губитака. Ово су биле последње борбе које је батаљон „Крбава“ водио у саставу 2. личког партизанског одреда.

Батаљон се 15. септембра по наређењу Штаба групе НОП одреда за Лику повукао са положаја које је до тада држао и ушао у састав 3. личке (9. хрватске) бригаде која је формирана 9. септембра 1942. године у Могорићу.

Буро Радованац

ПРВИ ЗАРОВЉЕНИ ТЕНКОВИ У ХРВАТСКОЈ

Концем 1941. и првих неколико месеци 1942. године у Кореници се налазио у блокади један батаљон 1. пука италијанске дивизије РЕ, јачине око 700 војника и старешина. Међутим, због зимских услова (високог снега и ниских температура), као и све интензивнијег партизанских јединица, блокирани Италијани су се налазили у све тежој ситуацији. Поред осталог, било им је теже снабдевање муницијом, храном и другим потребама, па су Италијани били присиљени да га снабдевају ваздушним путем. Али, због близине наших и непријатељских снага, један део оружја и опреме падао је у руке партизанских јединица, које су држале Кореницу у блокади.

Почетком јануара 1942. године Италијани су отпочели припреме за деблокирање снага у Кореници. Примећено је појачано груписање јачих италијанских снага, италијански авиони су готово свакодневно зршили извиђање главних комуникација које воде у правцу Коренице, као и положаја наших снага које су држале Кореницу у блокади.

Упоредо са непријатељским припремама и наше јединице су предузимале одређене одбрамбене активности. У том периоду највећи део снага 1. ЛПО Велебит био је лоциран у селима господњег котара, обезбеђујући их од евентуалних напада Италијана и усташа. Поред осталог одред Велебит имао је задатак да делом снага организује одбрану, у циљу спречавања непријатељског продора на поавцу Госпић — Љубово — Кореница. Сем тога, део снага овог одреда налазио се на положајима око Коренице. Јединице су се повремено смењивале ради одмора и припреме за наредне борбе.

Вршене су и политичке поипоеме бораца и народа за борбу против италијанских окупатора. Ове припоеме су се одвијале у одређеним тешкоћама. Заправо, још увек је било појединаца у народу, посебно старијих, код којих је владао страх од репресалија окупатора. Ти људи су испољавали отворену сумњу у могућност успешног вођења борбе против италијанске регуларне армије. С тим у вези, у Врепцу је крајем 1941. године одржан састанак војног и политичког руководства на ком је сагледан значај предстојећих борби са Италијанима. После тога, заказан је шиои збор мештана са ширег подручја с основним циљем да се коначно разбије и последњи покушај четничке пропаганде и отупљивање борбе против италијанских окупатора.

ОДЛАЗАК У ЉУБОВО

Део снага 2. батаљона одређен за посудање положаја на Љубову кренуо је из Врепца 21. јануара 1942. године. На пут су кренула два вода 1. чете. Њима су се у Острвици прикључили островачки вод на челу са Дањешом Радмановићем, а у Ћуковцу вод на челу са Илијом Репцом Ићом. Следећег дана 22. јануара пут је настављен до Чубрића језера. Међутим, висок снег је утицао на брзину кретања.

Ујутро 23. јануара покрет је настављен по веома ниској температури. У току покрета наше извиђачке патроле приметиле су да је непријатељ извршио покрет са мањом колоном у правцу Љубова. У

саставу тих италијанских снага запажени су и тенкови. Било је јасно да се ради о извиђачкој јединици. Док се наша колона споро кретала по високом снегу, Италијани су већ били пристигли на Љубову у засеок Ракићи где су се зауставили. Пошто су се уверили да на Љубову нема наших снага, непријатељски војници су се дали у пљачку, јурећи за остатком живине у напуштеним засецима. Све се то могло и осматрати са достигнуте линије на којој смо се налазили. Али, требало је уложити још доста напора да се приближимо на одстојање које би нам омогућило да нападнемо непријатеља.

Док смо се приближавали, Италијани су завршавали пљачку и отпочели припреме за повратак у своју базу, у Широку Кулу, из које су дошли. Још увек нисмо били откривени. Али, велика хладноћа као да је пожуривала и Италијане на брже кретање.

Убрзаним кретањем успели смо се пооближити на доста блиско одстојање. Из покрета смо бочно напали њихове задње делове са којима су се кретала и два извиђачка тенка. Кад је непријатељ приметио наше приближавање с леве стране, тенкиста у задњем тенку дао је јак гас, па је тенк склизнуо са цесте у једну вртачу и неоштећен пао у наше руке. Тако смо тог дана без веће борбе заробили тенк са посадом у ком су била уграђена два тешка митраљеза „Фијат“ са доста великим количинама муниције.

Посада заробљеног тенка те на саслушању изјавила да је њихова јединица извиђала поавац преко Љубова, куда треба да следећег дана прођу јаче непријатељске снаге у правцу Коренице. Тај податак је наметао бољу организацију одбране.

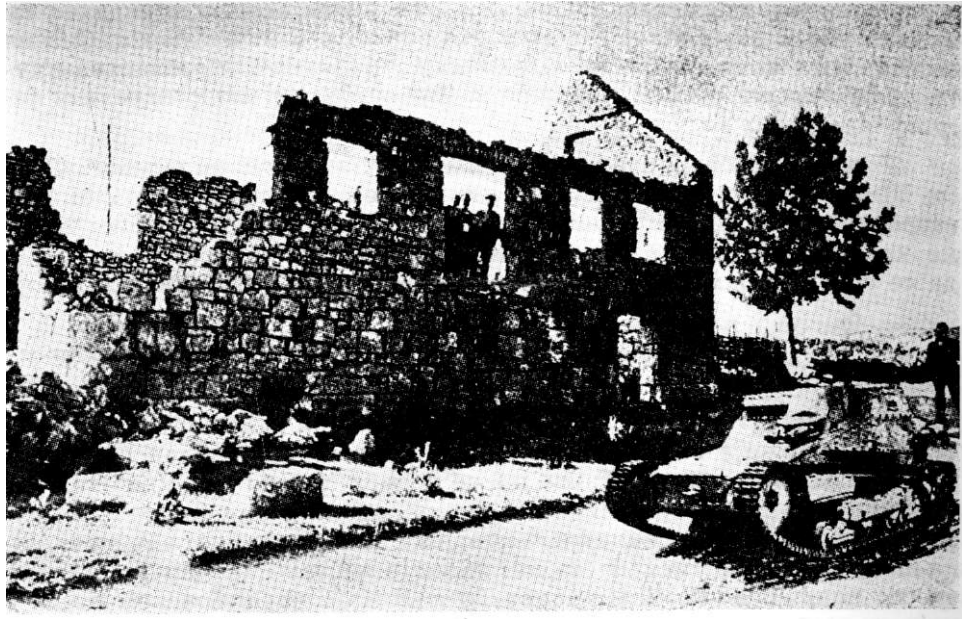
Због високог снега заробљени тенк нисмо могли користити ван комуникације, па смо демонтажирали митраљезе, а разоружан тенк са посадом упутили на слободну територију према Бунићу.

ОРГАНИЗАЦИЈА И ПОСЕДАЊЕ ПОЛОЖАЈА ЗА ОДБРАНУ

Штаб батаљона је закључио да су првобитни положаји на Љубовском превоју били познати Италијанима, јер су на њима већ рапије у више наврата вођене борбе, а снимани су из ваздуха. Уколико би се поселили ти положаји, батаљон би био изложен јакој артиљеријској и минобацачкој ватри као и авијацији.

Стога је одлучено да се организују и поседују нови положаји који су се налазили неколико стотина метара ближе непријатељу. Земљиште на ком су изабрани нови положаји пружало је више могућности за организацију одбране, а пре свега постизање изненађења. На њему је било довољно камених зидова погодних за заклоне бораца и већи брот вртача и удубљења у коту су ветрови нанели огромне количине снега. па су за непријатеља били непроходни. Све је ово упућивало на закључак да ће такав теоретски италијанске снаге каналисати одређеним правцима и то пре свега у захвату комуникације Широка Кула — Љубово — Бунић и даље према Кореници.

По завршеном извиђању, одлучено је да се положаји поседују по групном систему у виду потковице. У захвату комуникације ангажована су четири вода, док је лево и десно од њих распоређено по два вода као бочно обезбеђење.

К у ћ а Јована Ракића на Љубову из које су јануара 1942. године заробљени први тенкови у Хрватској

Како се очекивало да ће непријатељ сигурно у току напада употребити и тенкове формиране су две групе бомбаша. Прву су сачињавали: Владо Мандарић, Марко Зороја, Јово Павичић, Душан Драгосавац, Душан Томаћ — Дудо и Сава Саватовић. Ова група је посела недовршену камену кућу Јована Ракића. Другу групу су сачињавали Дмитар Рајшић — Дмици, Никица Басарић, Владо Томаш, Душан Зороја, Коста Жужић и неколико других. Друга група је запосела положај иза камених зидова поред пута. У недостатку других противтенковских средстава, бомбаша су имали задатак да запрече пут великим камењем и да са блиског одстојања свежењевима ручних бомби нападну тенкове и спрече им пролаз преко Љубова.

Место за ватрени положај тешког митраљеза одређено је на југозападним падинама узвишења Велоњ. Митраљеско одељење је добило задатак да дејствује по непријатељским снагама које буду кретале у захвату комуникације Широка Кула — Љубово. Како нико од бораца није био обучен за нишанцију, ту улогу је преузео Максим Драгосавац, командир 1. вода.

Осматрачница команданта батаљона постављена је у непосредној близини положаја тешког митраљеза који се налазио под његовом непосредном командом.

На брду Тепшановац постављен је посебан осматрач са задатком да осматра све правце који изводе према распореду наших снага. Уговорени сигнал за наилазак Италијана био је подизање капе три пута у вис. Осматрање овог сигнала били су дужни да прате сви борци и старешине.

По плану одбране одлучено је да се непријатељ пусти да челом колоне уђе у „потковицу“ и да у том моменту отпочне борба. Сигнал за отварање ватре на главном положају требао је бити испалени дуги рафал нашег тешког митраљеза. Тај сигнал је могао наредити једино командант батаљона.

У ноћи 23/24. јануара појачана је извиђачка делатност. Према Широкој Кули упућиване су извиђачке патроле са задатком благовременог откривања евентуалног наилазка непријатеља. Због велике хладноће наређено је да се остали борци повуку са положаја и да се огреју и одморе по сеоским кућама засеока на ЈБубову.

ТОК БОРБЕ

У раним јутарњим часовима 24. јануара сви делови батаљона посели су положаје за одбрану. Освануо је врло хладан дан са температуром од минус 28° Ц. Такво време онемогућавало је непријатељску авијацију да дејствује. Међутим, нешто после десет часова временске прилике су се донекле разбистриле и побољшале што се тиче видљивости, што је утицало да и авијација постане активнија. Авиони су све чешће извиђали и надлетали положаје на љубовском превоју које су раније држале наше снаге. Без задржавања авиони су повремено прелетали и преко наших положаја на којима су се налазили борци 2. батаљона. Нешто дуже авиони су се задржавали изнад региона прикупљања италијанских снага у Широкој Кули.

Око 11 часова осматрач са Тепшановца дао је знак да су Италијани кренули према ЈБубову. Наступио је онај најтежи период који обухвата време од почетка приближавања непријатеља до испалења првих метака на њега. У очекивању почетка борбе на нашој страни владала је потпуна тишина.

Видик испред засеока Ракићи у доброј мери заклањао је једно мало узвишење које намерно нисмо посели, јер смо желели да се борба води са што краћег одстојања. Међутим, Италијани су се све спорије кретали, као да су осећали опасност која их очекује. Иако још неразвијени за борбу, непријатељски војници су насумице отварали ватру. Слабије италијанске снаге, које су наступале на правцу Подова, прве су наишле на нашу одбрану на десном крилу.

Након извесног времена иза једне окуке појавили су се италијански тенкови. Били су на око 300 метара од наших положаја. Брујање мотора се све боље чуло. Издата је команда да се бомбаши припреме за борбу која је могла отпочети тек кад се огласи наш тешки митраљез. Тенкови су се доста брзо кретали и за кратко време ушли су у наш распоред где су се зауставили. „Бреда“ се није оглашавала. На моменат код нас је завладало извесно неспокојство. Почели смо размишљати да митраљез није случајно неутралисан непријатељском минобацачком и артиљеријском ватром. Тенковски мотори су на месту радили. Посаде су се између себе гласно дозивале кроз отворене куполе. Напетост код противтенковског одељења достигла је врхунац. У таквој ситуацији чули смо рафал наше „брее“ са узвишења Велоњ, који је представљао сигнал за почетак борбе. Покушај бомбаша да убаце бомбе у отворене тенкове није успео. Бомбе су експло-

дирале непосредно поред истих. Посаде тенкова отвориле су веома жестоку ватру из митраљеза по свим отворима куће у којој се налазило противтенковско одељење. Због опасности, бомбаши су се за тренутак морали склонити иза камених зидова у унутрашњости зграде.

Међутим, опасност за противтенковско одељење постојала је још већа кад су са западне стране избили мањи делови италијанске пешадије. Том делу непријатељских војника фалило је још који стотинак метара да потпуно окруже одељење бомбаша. Зато је ова група бораца за тренутак прекинула борбу са тенковима и оријентисала се на непријатељску пешадију.

Истовремено, развила се жестока борба на целом одбрамбеном положају. Сви делови батаљона одлучно су се и храбро супротстављали непријатељу и одбијали све његове нападе, који су углавном заустављени на достигнутој линији. Пошто Италијани нису ишли напред, закључили смо да код њих не иде све по плану. Противтенковско одељење је наставило борбу са тенковима.

Непријатељ је тежио да се извуче из заседе у коју је упао. Тенкови су се извлачили доста неорганизовано без ватрене помоћи. Заштиту им није могла пружити ни њихова пешадија која је била доста заостала иза тенкова. Један тенк је остао у нашим рукама. У тенку се налазио и командир тенковске јединице који је убијен у току борбе.

КАТАСТРОФА ИТАЛИЈАНА

У борби на Љубову вођеној 24. јануара са деловима 2. батаљона, Италијани су доживели праву катастрофу. Они су том приликом претрпили врло тешке губитке. Међу погинулим италијанским војницима налазио се и њихов командант.

После колебања непријатеља делови 2. батаљона који су држали положај у засеоку Ракићи прешли су у гоњење непријатеља преко једне чистине западно од цесте на непријатељске снаге које су раније покушавале да заобиђу противтенковско одељење. Борци су били изненађени кад се непосредно испред себе угледали залегнуте италијанске војнике како леже у стрељачком строју са упереним пушкама, али не отварају ватре.

Неколико наших бораца бацили су ручне бомбе на њих. Али, они се ни после тога ничим нису оглашавали. Били су мртви од смрзавања. Без застоја наш стрељачки строј кренуо је даље. У оближњем удубљењу наишли смо на један вод Италијана са погинулим командиром чете и прикупљеним рањеницима. Код њих је запажена потпуна апатија и неспремност за било какву борбу. Готово промрзли покушавали су да млитавим тапкањем у месту одрже телесну топлоту.

Убрзо смо избили на цесту западно од узвишења испред засеока Ракичи. Били смо изненађени призором који нам се показао на читавој дужини осмотреног пута. Наишли смо на велики број погинулих, рањених и смрзнутих италијанских војника, погинулих и рањених товарних и теглећих грла (коња и мазги), као и велике количине ратне технике. До ове борбе никад раније нисмо имали прилике да непри-

јатељу нанесемо тако велике губитке и заробимо толики ратни плен. Поред пута наишли смо на батерију топова 75 мм са услугом која се од наше ватре била склонила у једну удољицу и ту остала до нашег пристизања. Ближио се и мрак те је непријатељ прекинуо са пружањем сваког отпора. Италијани су ужурбано напуштали положаје бежећи према Широкој Кули, како би се спасили од потпуног уништења.

После повлачења Италијана на бојишту су остале огромне количине наоружања и опреме. Према извештају команданта V италијанског корпуса који је достављен Штабу II армије, истиче се да су Италијани у љубовској борби имали следеће губитке: погинуло је 8 официра, 8 подофицира и 120 војника. Рањено 5 официра, 1 подофицир и 45 војника. Због велике хладноће промрзло је 300 војника. Изгубљена су 4 топа, 2 тенка, 1 митраљез, 20 пушкомитраљеза и разни други материјал. Убијено је 38 грла товарне и теглеће стоке док је рањено 10 грла.¹ Поред губитака у извештају команданта V корпуса, **ЈОШ** је заробљено 8 тешких митраљеза, више минобацача, 200 пушачка, преко 100.000 метака различитих калибара за пешадијско наоружање, одговарајуће количине минобацачких мина и артиљеријских граната и 500 војничких ђебади. Не треба посебно наглашавати колико су ове количине ратног плена значиле за даљи развој НОП-а на територији Лике и шире на територији Хрватске.

%

Упоредо са скупљањем ратног плена прикупљани су и рањени италијански војници. Рањеници су смештени у засеке Ракићи, Кнежевићи где им је указивана прва медицинска помоћ. Идућег дана преко везе понуђено је италијанској команди да може преузети своје рањене војнике. У одређено време под белом заставом и црвеним крстом на Љубово су стигле италијанске санитетске екипе са потребним транспортним средствима којим су евакуисали мртве и рањене војнике и старешине.

Губици 2. батаљона су били минимални. Погинуо је борац Никола Новковић из Павлоца. Четворица бораца су рањена, док их је десетак због ниске температуре промрзло.

Кад је у Штаб 2. армије стигао извештај о поразу италијанских снага на Љубову и на правцу Врховине — Бабин Поток у Штабу армије је завладала велика паника и узнемиреност. То је најбоље изразио начелник армије генерал Зануси кад је сумирајући италијанске губитке констатовао: „Све у свему, изгледа да је из строја избачено око 1.000 људи, укључујући овде и велики број смрзнутих. Једном речју, црн дан, најцрњи од почетка рата са Југославијом”.²

Поразом италијанских снага на Љубову пропао је још те дан њихов покушај да ослободе свој гарнизон у Кореници. Та победа је по много чему остала у трајном сећању свих његових учесника. Она је имала изузетно велики значај како у војном тако и моралном погледу. У тој борби припадници 2. батаљона доказали су да се могу успешно борити и против десетоструко тачег и технички супериорнијег противника.

Владимир Мандарић

¹ Зборник НОР-а том XIII, књига 2, стр. 179.

² Рат и катастрофа Италије, Рим, издање 1946. године, стр. 98.

ЗДРУЖЕНА ДЕЈСТВА У ЗАПАДНОЈ ЛИЦИ

У пролеће 1942. године, војно-политичка ситуација на територији Лике карактерисала су два момента: прво, борба против окупатора попримила је широке размере и друго, четнички покрет у том периоду достигао је врхунац издајничке делатности, стављајући се руку под руку са усташама у отвореној борби против сопственог народа, под непосредним окриљем италијанског окупатора. Највеће четничко упориште у котару Госпић формирано је концем 1941. године у Медку. Из њега су покушавали ширити утицај четништва на околна српска села, где су у почетку делимично имали успеха у Почитељу и Радучу.

Постигнути успеси јединица на територији Лике крунисани су значајним војничким и политичким победама над окупатором и домаћим издајницима. Тако је у другој половини јануара, део снага 1. одреда Велебит задао до тада највећи ударац италијанском окупатору у познатој борби на Љубову, у којој је потпуно разбијена једна јача непријатељска колона, око 2.000 војника са четом лаких тенкова, у покушају да ослободи свој окружени гарнизон у Кореници. Још једна значајна победа остварена је априла месеца, када су разбијене вишеструко јаче италијанске снаге у нападу из Медка на слободну територију Могорића. Тим и многим другим значајним победама на војном плану, остварени су и значајни политички успеси у бржем ширењу и јачању НОБ-а, организацији народне власти на новоослобођеној, и њеном јачању на слободној територији Лике. Непрекидна активност наших јединица држала је под непрекидним ударом главне непријатељске комуникације на релацији Лички Осик — Ловинац, што је у оквиру општих дејстава групе одреда за Лику, створило критичну ситуацију за непријатељски саобраћај преко те територије.

Створена ситуација потпуно је разобличила четничку сарадњу са усташама, под окриљем окупатора, у борби против НОБ-а, који су још увек настојали да по сваку цену пред српским масама прикрију своју издају. На другој страни, усташки терор над присталицама НОБ-а из редова хрватског народа и утицај ХСС-а, још увек је представљало озбиљну препреку за брже ширење слободне територије на села са хрватским живљем, западно од Госпића. Иако је од самог устанка Смиљан постао жариште НОБ-а у западној Лици, у коме је формирана прва борбена јединица и органи народне власти, још увек је представљало полуослобођену територију, коју је често контролисао непријатељ, што је онемогућавало стварање чврсте слободне територије и ефикаснијег деловања органа народне власти. Посебно у то време слаб утицај НОБ је још увек био на територији Личког Новог, Брушана, Трновца и бивше општине Пазариште. Због тога су били потребни већи успеси НОБ на подручју западне Лике, с циљем да се, стварањем на том подручју слободне територије, створе и повољни услови за организацију народне власти и бржи развој и јачање НОБ-а на још неослобођеним рејонима Лике. То је представљало основни задатак у том периоду на територији котара Госпић.

У том периоду на територији Госпића налази се само 1. одред Велебит и мањи делови 2. одреда, који су привремено учествовали у акцијама на овој територији. Дејства 1. одреда углавном су се одви-

јала на простору: Широка Кула, Подлапача, Медак, Ловинац и Диво-село. У недостатку тежег наоружања, основни облици борбених дејстава 1. одреда били су: заседе, диверзантске акције, онеспособљавање комуникација, напади на слабије утврђене тачке непријатеља, уништење усташке и четничке власти и друго, с циљем да се непријатељу нанесу што већи губици и заплени неопходно наоружање, а при томе сачувају сопствене снаге. Међутим, остати само на томе значило би успоравање ширења борбе на још неослобођене рејоне Лике и препуштање иницијативе непријатељу, посебно да шири утицај на хрватске масе. Другим речима, братоубилачку борбу до истребљења.

Најважнији објекат за окупатора на територији Лике представљала је жељезничка пруга, јер је била једина веза између Италије, преко Огулина, са Далмацијом, коју је окупатор сматрао саставним делом Италије. Због тога је настојао да ту комуникацију пошто-пото сачува. Уз помоћ домаћих издајника, организовао је њену одбрану по систему низа већих или мањих посада на свим важнијим жељезничким објектима, који су били добро утврђени бункерима и жичаним препрекама. Остале снаге непријатеља на територији котара Госпић биле су распоређене у више одвојених упоришта, која су била исто тако добро утврђена. Минске препреке непријатељ није примењивао.

Главно непријатељско упориште налазило се у Госпићу, јачине око 5.000—6.500 војника, од чега око 5.000 Италијана, а остало усташа. Од тежег наоружања, у том упоришту непријатељ је располагао до дивизиона артиљерије средњег калибра, батеријом тешких минобацача, око 30 тешких митраљеза и око 100 пушкомитраљеза.

Друго по величини непријатељско упориште налазило се у Медку, јачине око 600—800 Италијана и око 300 четника. Од тежег наоружања непријатељ је располагао са батеријом брдских топова од 75 мм, два тешка минобацача, око 20 пушкомитраљеза и 10 тешких митраљеза. То упориште представљало те центар четничког покрета у котару Госпић и ослонац окупатору у систему обезбеђења железничке пруге Госпић — Ловинац.

Следеће по величини непријатељско упориште налазило се у Личком Осику, јачине око 400 Италијана и око 60 усташа и домобрана. По свом положају, то упориште је било непосредан ослонац усташком упоришту у Широкој Кули. На њега се наслањала италијанска посада на железничком мосту код Саставака, која је, због изложеног положаја, била мета наших напада од Островице и Рујнице. У упоришту Лички Осик, непријатељ је располагао са батеријом брдских топова 75 мм, водом минобацача, око 4 тешка митраљеза и 10 пушкомитраљеза.

Непријатељско упориште у Широкој Кули било је јачине око 100 домаћих усташа и жандара и 10ш толико усташа из састава сатније из Глине. Од наоружања непријатељ те, поред осталог, располагао са 6 пушкомитраљеза и одељењем лаких минобацача.

У Билају су постојале две италијанске посаде: једна на железничком мосту јачине око 60 војника и друга на обезбеђењу каменог моста јачине око 30 војника, наоружане одељењем минобацача и 4 тешка митраљеза. Поред Италијана, био је и вод усташа и 50 наоружаних цивила из самог места.

Никола Драгосавац командир и Милорад Мишчевић комесар са групом б о р а ц а
3. омладинске чете 2. батаљона одреда „Велебит“

У Рибнику, на железничкој станици, постојала је италијанска посада јачине вода, а у самом месту вод усташа и 40 наоружаних цивила, мештана.

Против наведених упоришта биле су ангажоване снаге одреда Велебит, јачине два батаљона и једне самосталне омладинске чете распоређене овако: 1. батаљон на територији Медак, Радуш и Ловинац, 2. батаљон на територији Широка Кула, Островица и Рибника, самостална омладинска чета, формирана претежно од омладинаца испод 20 година са територије Почитељ, Читлук, Орнице и Дивосело, преузела је обезбеђење Дивосела, Орница и Почитеља.

За дејства у западној Лици формиран је Комбиновани одред, састава: одред Велебит, ојачан батаљоном Стојан Матић из 3. одреда — укупно три батаљона и једна самостална омладинска чета или око 800 бораца. Батаљон Мићо Радаковић из 2. одреда привремено је стављен под команду 1. одреда, али је преорјентисан на самостална дејства у рејону Широке Куле.

План дејства Комбинованог одреда састојао се из две етапе. Прва — уништење непријатељских снага у Личком Новом, на Оштри и Стрелишту, Дебелом Брду и Брушанима чиме би се створила основица за развој дејства ка Смиљану и Пазаришту, наслањајући се на новоослобођене рејоне и слободну територију Дивосела. Друга етапа — ослобођење ширих рејона Смиљана, Бужима и Пазаришта, у којима су била јака усташка упоришта. За снабдевање непријатеља била је веома значајна комуникација Госпић — Карлобаг, јер се главно упориште у Госпићу снабдевало водом за пиће из водовода у Брушанима.

Било је реално очекивати да ће непријатељ по сваку цену настојати да осујети план дејстава Комбинованог одреда. Истина, наш план је у почетку био ризичан, јер је базирао на оцени да се италијанске снаге из Госпића неће директно ангажовати у борби ван свог упоришта, изузев артиљеријом и авијацијом, ради подршке усташама. Уколико би дошло до интервенције италијанских снага, предвиђало се да би то било са закашњешем. С друге стране, није придаван већи значај усташким снагама у самом Госпићу, полазећи од претпоставке да ће се брзо и изненадно овладати, још у току ноћи, простором Новог и Оштре, и на тај начин предухитрити интервенција усташких снага из Госпића. Према расположивим подацима, уочи нашег напада, у Личком Новом налазило се око једног вода усташа, на Стрелишту код Оштре око десетина домобрана и исто толико на Оштри, са око 30 наоружаних мештана у Подоштри и 50 наоружаних мештана у Дебелом Брду. Међутим, на домаку самог упоришта у Госпићу, те снаге биле су довољне да нам се за одређено време супроставе и на тај начин створе услове за интервенцију јачих снага непријатеља у року од свега једног сата.

По таквом плану, распоред Комбинованог одреда извршен је по следећем: 1. батаљон добио је задатак да заузме Подоштру и Дебело Брдо и разоружа домобранску посаду на Стрелишту код Оштре; 2. батаљон да изненадним нападом из правца Клисе и јужније, заузме караулу, у Личком Новом, са оближњим висовима према Оштри, обезбеђујући се делом снага од Госпића; батаљон Стојан Матић да заузме Брушане, у којима се налазило око 40 домобрана и 20 жандара, затим да уништи водовод и спречи евентуалну интервенцију непријатеља од Карлобага; и омладинска чета да заузме врх Оштре и са тог доминантног положаја дејствује у међупростору 1. и 2. батаљона.

Команда Одреда преместила се из Врепца у Дивосело. Међутим, постојећа средства веза нису јој обезбеђивала непрекидно праћење ситуације и ефикасно руковођење јединицама у току борбе, што ће касније довести до погрешних закључака о развоју ситуације, и до погрешне одлуке да се по првобитном плану продужи дејство дању, после претрпљеног неуспеха у току претходне ноћи.

За извршење друге етапе дејстава Комбинованог одреда, јединицама је дат оријентирни задатак. У задацима јединицама јаче је наглашена упорност при извршењу задатка, а првобитним планом предвиђен је апсолутни успех, без варијанте по којој би требало деловати у случају неуспеха. Тако је планом било предвиђено да се прва етапа у основи заврши у току ноћи 13/14. јула.

После пада мрака, 13/14. јула, јединице су из својих полазних рејона кренуле на извршење задатка. Због велике помрчине и кише, кретање се одвијало врло споро, тако да су многе јединице стигле до својих објеката напада тек око 2 часа, 14. јула. У току приближавања наших јединица, непријатељ је често осветљавао терен, што нас је упозоравало на могућност да је непријатељ већ сазнао за прикупљање наших снага на сектору Дивосело и на тај начин повећао будност. То се касније потврдило и фактор изненађења је овог пута изостао.

Према подацима о непријатељу, задатак 1. батаљона изгледао је лакши. Међутим, иако је без тешкоћа заузео Дебело Брдо, његова 1.

чета наишла је на јак отпор знатно јачих снага на Стрелишту код Оштре. Касније је установљено да је домобранску посаду на Стрелишту, уочи самог напада, сменило 50 усташа.

Од самог почетка напада развила се жестока борба код 1. и 2. батаљона. Уз осветљавање терена и добро организовану ватру, непријатељ је убитачном и блиском ватром из аутоматског оружја и ручним бомбама, обасуо наше јединице испред својих утврђених положаја. Због тога, у току ноћи, на караули Стрелишту код Оштре, 1. и 2. батаљон нису постигли успех. Упорно продужавајући напад, неки њихови делови затекли су се после сванућа, 14. јула, непосредно испред непријатељских положаја и за неколико часова снаге на Караули и Стрелишту доживеле су потпун неуспех. У таквом положају, ујутро 14. јула, непријатељ је 1. чети 1. батаљона на Стрелишту напео губитке од преко 20 мртвих и више рањених. Међу погинулима био је и заменик команданта батаљона, Мирко Штулић, који је непосредно руководио нападом те чете.

Код 2. батаљона на Караули створена је слична ситуација. Сачекан јаком ватром непријатеља, напад 1. чете одбијен је у току ноћи, уз осетне губитке. Међу погинулима су командир 3. вода Стево Новковић и обавештајни официр Јово Новковић, а командир 1. вода Максим Добросавец теже рањен. Неки делови тог батаљона су се још у току ноћи повукли пиема Клиси, а део 2. чете сачекао је дан код гробља на обезбеђењу према Госпићу и део 3. чете између Карауле и Оштре. Није тешко сагледати последице које ће настати из таквог положаја 2. батаљона.

Око 8 часова 14. јула, из Госпића су интервенисале јаке усташке снаге, које су у рејону гообља буквално масакрирале делове 2. чете, који су до последњег пружали огорчен отпор и сви до једног херојски изгинули. Том приликом те погинуло 15 бораца, махом из села Островице, међу којима је свима остао у сећању Симић Димић, који је по годинама био знатно старији од осталих, а по храбрости међу најхрабријима.

Слаба веза између 2. батаљона и самосталне омладинске чете, која је без борбе заузела Оштпу, јер на њој није било непријатеља, довела је неке делове 3. чете 2. батаљона да падне под ватру омладинске чете, коју је она отворила по усташким снагама у току интервенције из Госпића. Посебно те остао у сећању борац 3. чете Нове Попозић (Миканин) који је смртно рањен у стомак и евакуисан у В. Крај — Дивосело, али му се ниле могло помоћи. Међутим, самостална омладинска чета одиграла је значајну улогу, јер је успорила јуриш усташа и олакшала 3. чети повлачење. Посебно је пружила драгоцену помоћ 1. чети 1. батаљона у рејону Стрелишта, дејствујући убитачном ватром по непријатељу који је на њу туришао.

Батаљон Стојан Матић успео је без већих напора да разбије непријатеља у Брушанима и уништи водовод, захваљујући бољој припреми и постигнутом изненађењу.

После свега теднодневнoг одмора Комбиновани одред је већ 15. јула пренео своја дејства на рејон Смиљана и Пазаришта и у току друге половине јула, разбио сва непријатељска упоришта у западној Лици. У току дејства, непријатељу су нанети осетни губици.

Извршавајући успешно постављени циљ дејстава у оквиру друге етапе, на подручју западне Лике, Комбиновани одред се, концем јула, затекао на новоослобођеним рејонима, са истовремено погоршаним ситуацијом на територији источне Лике, на којој је био 3. одред. Због тога је добио задатак да, са два батаљона, крене у правцу Брувна, а да само 1. батаљон остане на новоослобођеним територијама западне Лике. Непријатељ је правовремено открио нашу намеру, па је одмах предузео напад на новоослобођено подручје у западној Лици. У току ноћи, 1. батаљон је потиснут у правцу Дивосела. Због непосредне опасности од непријатељских напада на слободну територију Дивосела, у њему је привремено задржан 2. батаљон, заједно са самосталном омладинском четом, да би се организовала одбрана према Госпићу и Личком Новом, на којима је прихваћен 1. батаљон при извлачењу са новоослобођених подручја. Са овим су била завошена дејства Комбинованог одреда у западној Лици.

Владимир Мандарић

НЕУСПЕЛИ НАПАД НА ЛИЧКИ НОВИ (

Након успешно вођених борби на подручју Широке Куле, половином јуна 1942. године, 2. батаљон 1. ЛПО „Велебит“ пребачен је у подвелебитска села тзв. јужни део госпићског котара. Првих дана јула батаљон се налазио у Дивоселу одакле смо често одлазили у мање препаде и извођење према Личком Новом, Жабици, Брушанима, Ризвануши и другим непријатељским упориштима у рколини Госпића. Те активности су биле слабијег интензитета и обима. Предузимање су у циљу прикупљања података о тачини и распореду непријатељских снага у овим местима. Према подацима до којих смо дошли у Личком Новом и околним засецима налазиле су се слабије усташко-домобранске снаге првенствено паспорене на Градини, Караули, Оштри и другим узвишењима која се протежу кроз Лички Нови и непосредно око њега.

До 14. јула 1942. године, извршене су све потребне извиђачко-обавештајне активности у вези планираног напада на Лички Нови, Оштру и Подоштру, које је 2. батаљон требао заузети и на тај начин се још више приближити Госпићу. Први батаљон је имао задатак да заузме Стрелиште и Дебело Брдо и да спречи непријатељске снаге уколико би, евентуално, покушале да интервенишу из Госпића у правцу Личког Новог.

Непосредно уочи поласка у напад 14. тула, свака тединица је добила конкретан задатак, ког те тобала да изврши. Међутим, у моменту нашег покрета шзема објектима напада, отпочела је да пада снажна киша, тако да смо још на полазним положајима били мокри до голе коже. У то време налазио сам се као борац у 3. воду 1. чете, 2. батаљона. Командир нашег вода био је Стево Новковић син солунског добровољца, иначе активни подофицир бивше југословенске војске. Делегат вода нам је био Ђуро Кричковић Ђурица. Наш вод је имао задатак да изврши напад на Лички Нови из правца с. Жабице.

Док смо се приближавали и пузили до јуришног положаја, усташе су са Карауле и Градине онако насумице пуцали и бацали ракете, псујући нас и дозивајући речима: „Дођи, дођи, неслани Јоване. Боме ћеш ноћас да платиш оно што тражиш“.

Све ово нам је било још чудније, када смо дошли до првих кућа и почели са јуришем. Нисмо наишли на озбиљнији отпор непријатеља. Биле су то мање групе усташа и домобрана које су се после кратке пуцњаве повукле на Караулу и Градину. Међутим, по јачини и жестини ватре која је долазила са тих узвишења оценили смо да се ради о знатно јачим снагама него што смо о њима имали податке пред напад. Наш вод је дејствовао из кућа које смо прве заузели. Наше приближавање њиховим бункерима било је немогуће, јер су се налазили на таквом положају да су нас могли гађати не само бомбама већ и камењем. Са достигнуте линије наш вод је отварао ватру по њиховим положајима и ватреним тачкама. Али, и усташе су још жешће узвраћале.

Што се у истом времену догађало код осталих водова наше чете о томе смо мало знали. По жестини борбе могли смо закључити да се на свим правцима води тешка борба. Пред свануће на наш положај дошли су Ђука Сладић командир и Душан Драгосавац комесар чете. Командир Стево Новковић их је упознао са ситуацијом у нашем воду. Док је командир чете из поткровља куће код које смо се налазили посматрао, усташке положаје на Градини и Караули и он је био рањен. Из развоја ситуације до пред зору, било је очигледно да наш напад на Лички Нови неће успети. И уместо да команда чете нареди да се повучемо под заштитом мрака, командир и комесар су нам рекли да останемо до даљњег на достигнутој линији.

Кад се разданило за наш вод су настали тешки и драматични тренуци. Једноставно били смо приковани за земљу где смо се затекли. Сваки наш покрет или мењање положаја усташе су кажњавале тачном и прецизном ватром са Градине и Карауле. Док се обострано водила борба у једном моменту приметисмо, како једна жена из куће где се налазио наш положат трчи према Градини. Отворили смо ватру и на њу али је нисмо успели погодити. Вероватно је и она усташама дала податке о нашој јачини и распореду. Јер, одмах иза тога, усташе су кренуле са Карауле и Градине на јуриш. Истовремено, јаке непријатељске снаге извршиле су снажан притисак на 1. батаљон. Осетивши да им долази помоћ добили су још већу храброст. Јуришали су на наше положате као звери. Ситуација је за нас била све сложенија и критичнија. Командир вода Стево Новковић је покушавао да среди наш борбени поредак. У делу насеља у ком се налазио наш вод био је и соколски дом, који нам је привремено послужио као погодан објект за одбрану.

За тили час већи број бораца 3. вода нашао се у дому. Из њега смо отвараоали ватру по усташама кош су наступали према нама. Док смо се побацивали до дома погинула су нам два борца и то: Миле Ђурчић и Никола Његомир. Усташе су се све више приближавали дому тако нам је поитетила опасност да у њему будемо уништени бомбама. Да несрећа буде још већа тат обтекат у ком смо се налазили, није имао ни један излаз позади, већ су сви прозори и врата „гледали“ према Градини. Стога је командир вода оценио да би даље оста-

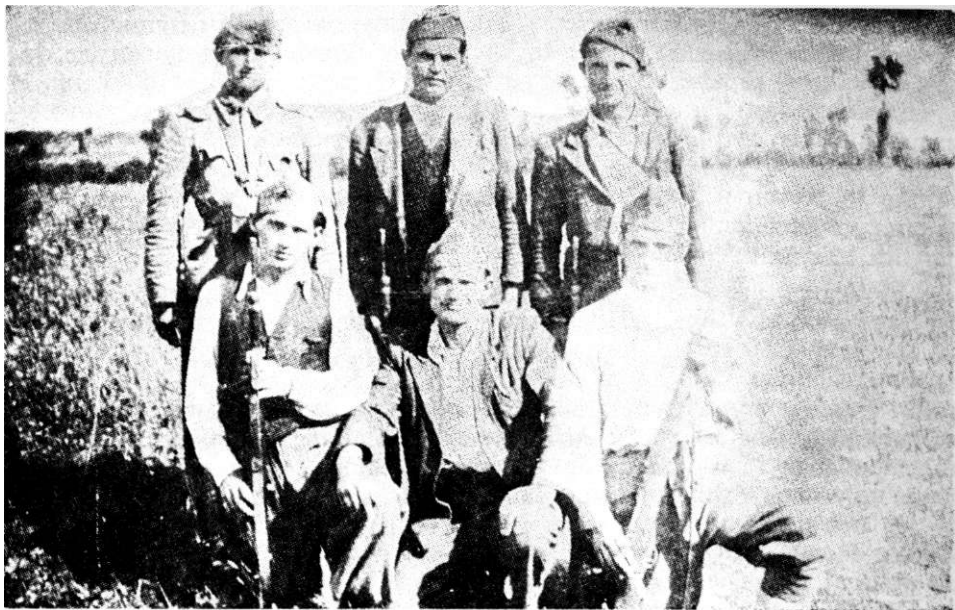
јање у дому било погубно. Зато је наредио да борци један по један искачу из дома и да се склањају иза њега. Док су једни искакали други су их штитили ватром. Дом и читави простор испред њега налазили су се под снажном пушчаном и митраљеском ватром усташа. Међу првим из дома је искочио командир вода Стево Новковић. Али, он је на самом углу зграде пао смртно рањен. Чули смо га како дозива: „Другови, спасавајте ме, пањен сам“. Први му је у помоћ потрчао десетар Коста Жужић. Међутим, чим је поишао командиру вода и Коста је рањен — пребијена му је рука. Но без обзира на опасност која их је вребала, борци су и даље искакали из дома. Међу њима је био и десетар Душан Тодорић који је одмах погинуо чим је изишао из зграде. После Душана погинуо је још један борац чијег се имена не сећам. То значи, да је у кратком времену погинуло пет бораца док их је више рањено. Што је мање бораца остајало у дому, то је све опасније било из њега излазити. Јер, усташе су били врло близу, тако да смо чули њихове гласове: „Држите, да их живе похватамо“. Задњи у дому смо били остали ја, Душан Тодорић и Мићо Чачић.¹ Иако је имао пушку са 50 метака Дујина је већ био изгубио наду да се можемо спасити. И уместо да отвара ватру[^] почео је да виче: „Ја ћу се убити. Жив им не смем пасти у руке“. Чак је узео пушку и ставио је под браду. Таман кад је покушао ставити прст на обарач ударио сам га по руци тако да му је пушка испала, рекавши му: „Зашто да се убијеш кад још имаш шансе да останеш жив“. Чачић је испаливао по, који метак. Видео сам по њему да размишља о пред[^]ји.

Док смо искакали из дома, иза једног зида тукао нас је прецизном ватром један усташки пушкомитраљез. Ока нам није дао отворити. Видећи опасност која нам долази од овог пушкомитраљеза, на нишаним и погодим нишанцију, који се одмах скљокао иза зида. Тај моменат искористише Дутина и Мићо Чачић и искочише из дома. Чим је погинуо нишанција његов помоћник је покушао да узме пушкомитраљез, али и он је узбозо био погођен.

Пошто сам био остао сам у дому, одлучио сам да и ја искочим. Нисам хтео да излазим Куд и остали борци. Одлучих да прескочим један зид висок око два метра. Вероватно га у другим приликама не би могао прескочити ни са мотком. Скочио сам до врха зида и нашао се иза дома где су ме чекали Душан Тодорић и Мићо Чачић. Требало је у таквој ситуацији брзо реаговати. Одлучивале су минуте па и секунде. Од осталих бораца из вода у близини нисмо видели никога. Већ су се били разбежали по ливадама око Личког Новог и Подоштре. Свако се сналазио како је знао и умео. Вод је остао без командира и једног десетара док је други десетар био тешко рањен.

Након кратког размишљања нас тројица се одвајамо и излазимо на брисани простор. Одступали смо (бежали) у правцу насеља Жабица. Почела је права потеря за нама. Усташе су нас тукле из свих врста оружја којим су располагали. Али, на нашу срећу њихова ватра није била довољно прецизна. Једног момента Чачић се одвојио од нас двојице. Видимо он дигао руке и предаје се. Нас двојица продужавамо кретање према Жабици не размишљајући на предају. Док

¹ Мићо Чачић је пре месец дана био заробљен као домобран у Широкој Кули и као такав изразио је жељу да остане у партизанима.

Г р у п а б о р а ц а 2. б а т а љ о н а о д р е д а „ В е л е б и т ”, Д и в о с е л о, Ј у и 1942. г о д и н е

смо се приближавали насељу Дулина повика: „Дане, мене ранише. Пребише ми руку”. Морао је бацити пушку јер је није могао носити. Кад смо се приближили до првих кућа, на тедном путу угледасмо групу наоружаних војника. Како нисмо знали да ли су наши или усташе на моменат застанемо и упитамо: „Ко је тамо? Они нам не одговорише ко су већ упиташе нас „А ко сте ви”? Кад смо им рекли да смо партизани, они нам додадоше: „Овде су усташе, мајку вам партизанску”.

Налазећи се у готово безизлазној ситуацији, одлучисмо да кренемо у правцу с. Подоштра. Усташе су се дале у потеру за нама. Бјезимо, а не знамо што нас чека у Подоштри. Све се ускомешало и узмешало. Више не знамо ко је ко. Видимо на све стране појединце и групице људи како бјеже. Пуца се са свих праваца. Готово се већ и не зна ко на кога пуца. И у Подоштрој смо наишли на усташе који су на нас отворили ватру. Упутили смо се између гробља и насеља Подоштра. Усташе су нас гађале снажном бочном ватром, тако да су зрна испод и испред нас бацали и команде земље. Коначно смо наишли на борце 3. чете нашег батаљона кош су одступали са Оштре. Најпре смо ступили у контакт са Ђуцом Мандарићем Шимцем који је водио тешко рањеног Нову Поповића. Нове је био рањен у пределу стомака, па је након два дана умро и сахрањен у Дивоселу.

У Дивоселу смо се окупљали скоро цео следећи дан. Сумирали смо биланс преживелих, погинулих и пањених бораца. Сваки појединац је на свој начин доживео драматичне тренутке при нападу на Лички Нови и повлачењу из истог. Приче потединих бораца биле су скоро невероватне. Тако је на пример Миле Мишчевић као пушкомитраљезац, био је тешко рањен у бутину. Рана те била толико велика да би у њу шака могла стати. Али он је уз крајње напоре, крварећи на

читавом путу до Дивосела успео да се извуче са својим пушкомитраљезом. Од око 30 бораца, колико је бројао 3. вод, пет је погинуло, један заробљен (предао се), а најмање их 15 лакше и теже рањено. И 1. вод наше чете претрпио је осетне губитке. Из овог вода животе су изгубили Јово Рајшић из Барлета и Јово Новковић из Завођа. Неколико бораца 1. вода је такође лакше и теже рањено. Том приликом тешко је рањен и Максим Драгосавац командир вода. Њега је непосредно испред непријатељског бункера готово сам изнео Милан Наранчић „Тешки“.

Међутим, најтеже губитке у 2. батаљону претрпила је 2. чета. У сеоском гробљу Личког Новог изгинула је цела једна десетина бораца ове чете. Сви су они били Остревчани. Била је то права драма ових храбрих бораца, који су се са усташама просто хрвали и за гуше хватали. У нападу на Лички Нови 2. батаљон је имао 25 погинулих и неколико десетина лакше и теже рањених бораца и старешина. Био је то прави шок за све нас. Посебно нам је тешко пала погибија толиког броја другова, који су готово сви остали на месту погибите. Усташе су их покупиле и натоварили на запијезна возила и провезли кроз Лички Нови, Жабицу и Госпић показујући их народу као доказ да су побили партизанске бандите.

Вероватно да за неуспех напада на Лички Нови постоји више разлога. Очигледно није добро процењена ситуација. Самим тим, нису иредвиђене све околности у којем се могу наћи поједине јединице. Непосредно пред напад, усташама те стигло појачање тако да их је било знатно више на појединим објектима него што се очекивало. Сем тога, морало се више водити рачуна да се Нови налази у непосредној близини Госпића, тада једног од најважнијих усташких гарнизона не само у Лици већ и на широј територији НДХ. Не искључује ни могућност, да је непријатељ преко своје обавештајне службе на време открио наше припреме за напад. Ни веза између штабова и потчињених јединица није најбоље функционисала. Тако сви ови моменти и друге околности су допринели да дође до овако тешког пораза и људских губитака наших јединица које су нападале на Лички Нови.

Дане Поповић

СМРТ ТРИНАЕСТ ХРАБРИХ ОСТРЕВЧАНА У ЛИЧКОМ НОВОМ

Батаљон „Велебит“ имао је задатак да нападне усташко упориште Лички Нови, да уништи или протера непријатеља и да пресече важну комуникацију Госпић — Карлобаг. Главни правац напада био је Главица — Караула, а Караула је представљала кичму ватреног система непријатељске одбране у Личком Новом. На њу је нападала прва чета (Врепчани и Павловчани).

Трећа, омладинска, чета (без једног вода) имала је задатак да узме коту „Оштру“ и у садејству са првом четом обезбеди везу и ватрену подршку јединицама у нападу на Лички Нови и места испод саме Оштре, те да садејствује првом батаљону у нападу на војно стрелиште код Оштре.

Други вод омладинске чете издвојен је из њеног састава и упућен да запоседне положај у шуми Јасиковац у непосредној близини (на свега 200 м од жичане оgrade) гарнизона Госпић. Задатак овог вода је био да обезбеди десно крило и позадину нашој другој чети.

Друга чета нападала је на доста шиооком фронту, десно од „Карауле“. Други вод који је нападао између А'арауле и прве чете имао је мање бројно стање од осталих вода. Командир вода био је Стево Петковић — Бојинов, а делегат вода Бранко Радмановић — Бране. Свај вод је 13/14. јула пре сванућа успио у првом налету заузети део насеља у Личком Новом. Команда чете налазила се на десном крилу код првог и трећег вода. Прва чета није успела да заузме „Караулу“ на којој је било тежиште непријатељске одбране.

Први батаљон је имао задатак да нападне непријатеља у ширем рејону Оштре и заузме војно стрелиште, а потом да садејствује Другом батаљону у заузимању Личког Новог. Међутим, приликом његовог пскушаја да на препад заузме ретон војног стрелишта, које се налазило између Личког Новог и Оштре, Батаљон је у колони наишао на усташку заседу где је претрпео осетне губитке (око 22 борца су избачена из строја).

Поред успеха првог батаљона дошло је и до неспоразума између јединица Првог батаљона и омладинске чете, па су борци ове чете отварали ватру на борце батаљона мислећи да су усташе.

После неуспеха у извршењу задатака већине јединица, усташке снаге са Карауле стручиле су се на наш 2. вод.

Командир друге чете Дане Радмановић — Дањеш. са два вода био је у заседи ради обезбеђења десног бока јединица које су нападале Нови. Када је уочио да Караула ниле заузета, а већ је почело да свиће, одлучио је да се повуче. Он је покушао да на време обавести водника 2. вода Стеву да се повуче. Упутио је курира Николу Радмановића Нину. Међутим, курир се није успио пробити до тог вода.

Драма вода је почела када су јединице после неуспеха почеле да се повлаче, а вод, необавештен, остао на достигнутом положају.

Развила се неравноправна борба у самом насељу око сеоских кућа. Уз губитке на обе стране, поготово наше, остатак вода је био присиљен да напусти насеље и повуче се у рејон бара — ливаде, испод самог насеља Лички Нови, рачунајући да ће се ипак некако успети повући ка с. Дивоселу.

Тако су дан 14. јули бопци дочекали у врбацама и потоку где су их усташе потпуно опколиле и сабиле на узак простор и једног по једног почеле ликвидирати. Дакле нашли су се у једној заиста безизлазној ситуацији без муниције и ручних бомби.

Ту је на барама погинуо и командир вода Стево, а команду преузео Симо Димић — Симић Биканов, који је са преосталим друговима часно завршио свој животни пут, остављајући супругу и петоро малолетне деце.

У тој неравноправној борби 13/14. јула 1942. године, погинуло је 13 другова:

- Петковић Боже Стево — командир вода,
- Радмановић Петра Бранко — Бране,
- Димић Бикана Симо — Симић — десетар,
- Димић Миле Петар — Петрина,
- Димић Ђуре Петар — Пекиша,
- Димић Исе Никола,
- Половина Душана Момир,
- Панцић Маркана Марко — Маркан,
- Богдан Гавре Милан,
- Богдан Боже Макица,
- Радмановић Дмитра Миле — Вајин,
- Судар Јандре Милан, и
- Сердар Стеве Петар (оодом из Шиооке Куле, а живео у Островици код рођака).

Био је то први озбиљан неуспех наших јединица од почетка устанка на овој територији. Извршена је анализа неуспеха. Извучене су потребне поуке из овог напада. Одлучено је да у што је могуће краћем року припремимо нова офанзивна дејства у том делу западне Лике.

То се управо и остварило, тео смо после малог предаха и припрема кренули са групом наших батаљона према Ризвануши, Брушанима, Бужиму, Оштаријама. Смиљану, Трновцу и Пазариштима, која смо у снажном налету заузеле и ослободили.

Перица Радмановић

БОРБА НА МОГОРИЋУ

Штаб Првог ЛПО је 10. априла добио неке податке од наших обавештајаца из Медка да ће Талијани уз подршку четника извршити напад на Могорић, а вјеројатно и Павловац и Плочу. Сутрадан су ови иодаци потврђени, па су извршене припреме за предстојећу борбу: објашњен значај сутрашње борбе, очишћено и подмазано оружје.

Сутрадан, 12. априла, око шест часова, изашла је на положаје на десној обали р. Јадова 2. чета 1. батаљона под командом командира Душана Маљковића и комесара Марка Корице (која је била састављена искључиво од бораца из села Могорића) и јуришна чета 1. ЛПО под командом Петра Клеута и комесара Иљуша Узелца. Укупно 142 партизана.

Друга чета 1. батаљона (без једног одељења 2. вода, које је обезбјеђивало збијег у Међугорју) је групно, по водовима и одјељењима, посјела положаје на десној обали р. Јадове, јужно од цркве и школе у селу Могорић. Десно од 2. чете, на десној обали р. Јадова, положаје је организовала јуришна чета, такођер у групном систему. Други

батаљон је дијелом снага затварао правац Медак — Павловац, а дијелом организовао одбрану села Вребац са сјевернозападне стране „с тим да онемогући обухват села Вребац са западне стране, као и паљење са те стране”.¹ Прва чета 1. батаљона је на положајима испред села Плоча.²

На основу таквог распореда да се закључити да су главне снаге (2. чета 1. батаљона и јуришна чета) под командом команданта 1. батаљона Лазе Радаковића, постављене на тежишту одбране, на затварању правца Медак — Могорић, а помоћне снаге на затварању правца Медак — Плоча, Медак — Павловац и Рибник — Вребац.

„Непријатељ јачине око 5.000 војника, са 4. батерије топова 150 м/м, 4. батерије минобацача и тенковском четом, јачине 12 тенкова, отпочео је напад у 8,35 часова са линије Билај — Рибник — Медак. Намјера непријатеља била је паљење села Могорић, Павловац и Вребац”.³

По другој варијанти, у књизи Петра Клеута „Партизанска тактика и организација” на стр. 201 се каже: „Окупаторско упориште у Медку послужило је као база за ову акцију. У Медак и Дадуч допремљена су око два пука италијанске дивизије РЕ, дивизијска артиљерија и једна тенковска чета. Четници су послужили као помоћне снаге. План команде ових снага био је да брзим упадом са три правца опколе Могорић, партизанске јединице и установе униште, народ отпreme у логоре, куће спале, а стоку и остала добра поделе између Талијана и четника. План акције је делимично обухватио и суседна села Павловац и Плочу”.

На основу та два извора, а и на основу личних сјећања и консултовања бројних учесника ове борбе, очигледно је да се радило о веома јаким непријатељским снагама (око 5.000 људи савремено наоружаних, подржаних артиљеријом великог калибра и тенковима).

Напад је отпочео јаким артиљеријском ватром по рејону цркве, школе и безимених висова изнад цркве и школе у селу Могорић. Вјероватно је непријатељ претпостављао да је у том рејону главнина наших снага и да је у школи штаб Одред. Јер „ове податке је непријатељ добио од четничких издајца у Метку”.⁴ Непријатељ је тукао и по осталим засеоцима с. Могорић и Павловац, а повремено је преносио ватру на пјешачке стазе које из с. Могорића воде ка сјеверу у планину, јер је примјетио да се тим путевцима повлачи народ са стоком и оним што је могао понијети на леђима.

Артиљеријска припрема напада трајала је око 2 сата. Непријатељ је опрезно подилазио нашим положајима, покушавајући да дејством пешадијског наоружања испровоцира наша дејства и да открије наше положаје. Али у томе ни^е успио. Борци су стрпљиво и храбро чекали у засједи док не дође на блиско одстојање. „Кад је подишао на блиско одстојање, на појединим мјестима и до 50 метара, на њега је отворена ватра”.⁵

¹ VII извјештај Штаба групе Одред за Лику бр. 127. од 18. 04. 1942. г.

² Исто.

³ Исто.

⁴ Исто.

⁵ Исто.

До првог судара је дошло на Јовић мосту, а затим је дошло до жестоке борбе са главнином друге и јуришне чете. Први вод друге чете, који се налазио на лијевом крилу нашег борбеног поретка био је ван контакта са непријатељем. Непријатељ у неколико наврата покушава да пређе Јадову, али никако не успјева. Као да се боји ћуди непознате ријеке, која је услјед прољетних вода нарасла таман толико да код непријатеља ствара несигурност, а и извјесну препреку коју ипак треба савладати. И даље се води веома тешка борба. Наши не одступају ни корака, а непријатељ је веома упоран, јер осјећа огромну надмоћност над нашим снагама у броју људи, а посебно у артиљерији и минобацачима. Директним артиљеријским поготком уништио је наш митраљез, који је до тада веома ефикасно дејствовао преко наших глава и наносио непријатељу велике губитке. Послуга митраљеза: Јово Ђаковић, Дмитар Илић и Ђуро Радаковић су погинули. Погинули су и Бранко Бањеглав и Душан Басарић послужоци пушкомитраљеза, а пушкомитраљез уништен. Гину Милан Маљковић и Стево Корица. Борба се приближава пресудном тренутку. Настаје најкритичнији период борбе. По свему судећи у кратком временском интервалу десили су се пресудни догађаји. Неко из трећег вода друге чете, највјероватније Бранко Ракић, политички делегат вода, је убио талијанског мајора, а 1. вод 2. чете и један вод Јуришне чете су самоиницијативно прешли у противнапад на бокове непријатељског распореда. Исто је урадила и једна чета 2. батаљона, али на већу дубину непријатељских снага, угрожавајући му лијеви бок.

Противнапади наших снага су унијели пометњу, а касније и панику у редове непријатеља, па је настало опште бјежање према Медку. Нешто после је борба завршена. Непријатељ се уз осјетне губитке повукао, а наше снаге су поново посјеле раније положаје, очекујући евентуално нови напад непријатеља. Непријатељске тенкове, који су имали задатак да наступалу заобилазним правцем преко с. Плоча и да нападну са бока наше снаге у селу Могорић, одбила је 1. чета 1. батаљона, те су око 16 часова пристигли у распоред јединица које су фронтално нападале на Могоорић. Тада је непријатељ извршио испад тенковском четом, ојачаном пјешадијом, са циљем да извуче батерију топова која је остала у једној вртаци, коју наши борци у жару борбе нису примијетили, као и један број мртвих и рањених. После је кратке борбе и тај напад је одбијен.

Тако је завршена борба на Могорићу уз осјетне губитке непријатеља: око 100 мртвих и рањених, а између осталих погинуо је и један мајор Црних кошуља. И наше снаге су имале тешке губитке: 8 мртвих и 3 рањена — сви из друге чете, сви из села Могорић. Изгореле су 3 куће и црква, неколико кућа и школа су оштећени.

Борбом на Могорићу је очувана и проширена слободна територија, која се простире од пруге Госпић — Грачац на исток до Уне, гдје се повезује са слободном територијом Боеанске крајине, а на сјеверу преко Плитвица са слободном територијом Кордуна и Баније.

Војислав Радаковић

РУШЕЊЕ ПРУГЕ

У гролеће 1942. године, већи део партизанских јединица у котару Госпић изводио је борбене акције на железничкој прузи преко Личког поља, онеспособљавајући је за саобраћај. Истовремено, нападне су непријатељске посаде које су чувале пругу на најосетљивијим местрша као што су вактарнице, тунели и мостови.

Један такав задатак имала је и 1. чета 2. батаљона Одрета Велебит. Заправо, половином априла 1942. године, чета је требала да обезбеђује омладину и мештане Врепца, Завођа и Павловца на рушењу пруге на деоници између Рибника и Медка. С тим у вези, командир вода Стево Новковић и делегат Ђурица Кричковић позвали су мене и Душана Тодорића и наредили нам да одемо на пругу и да извидимо има ли у оближњим вактарницама непријатељских војника.

Чим се почело смркавати кренули смо на извршење задатка. Ишли смо од Врепца путем преко поља. Опрезно смо се приближавали прузи. Најпре смо кренули ка вактарници у близини Рибника. Извиђањем и ослушкивањем установили смо да нема непријатељских војника. Потом смо се поред пруге упутили према вактарници у правцу Медка. У току нашег покрета на нас је наишла мања група мештана из Почитеља који су ишли у Вребац. Иначе, на овој деоници пруге, најчешће су прелазили курири и партизанске јединице из Врепца за подвелебитска села и обрнуто.

Што смо се више приближавали вактарници, учинило нам се да нешто звецка на правцу нашег коетања. Јужни ветар је те вечери дубао великом снагом. Изнад Велебита ковитлали су се густе облаци што је условљавало још већу помрчину. Идући даље, све разговетпије смо чули звоњаву металних предмета. Добро смо осматрали пругу и пољски пут поред ње. Тек, кад смо се сасвим приближили, установили смо да је то звекет лима срушене локомотиве коју су помоћу мине избацили из саобраћаја борци јуришне чете неколико дана раније. Прошли смо поред локомотиве и продужили даље до медачке вактарнице у којој такође није било италијанских војника. Запосели смо насип пута испред вактаонице са северне стране како би могли лакше осматрати пругу.

На том месту смо очекивали да сваког часа наиђе наша чета са омладином и другим мештанима, кош су имали задатак да изврше рушење пруге. Лежали смо дуже на једном месту па смо мало и придремали. Кад смо се тргли, чули смо да се пругом нешто креће. Погледали смо мало боље и установили да испред нас пролази колона војника. За тренутак смо помислили да су то борци наше чете. Истовремено, чули смо неразумљиве гласове. Колона се кретала од Медка према Рибнику. На главама војника све боље смо разликовали шлемове што нам те био поуздан знак да поред нас пролазе Италијани, чије је чело већ увелико прошло поред нас.

Шапатом смо се договарали што да радимо. Бат корака је одзвонавао по железничким праговима. Договорили смо се да отворимо ватру на колону и да се повучемо што даље од пруге. Међутим, у истом моменту чули смо са супротне стране насипа да се неко пење. Била је то италијанска патрола побочница која се кретала паралелно

са колоном. Један од чланова патроле попео се на насип. Мало се кретао напред и назад. У том „шеткању“ за тренутак је стао тачно испред нас на свега неколико корака. Вероватно је размишљао куда да се спусти низ насип како би могао да настави извршавање свог задатка.

Нас двојица смо се додирнули ногама, што је био знак да гађамо Италијана. Оба смо испалили по један метак. Потом смо се хитно одмакли од пруге и ужурбано се кретали пољем у правцу оближње плантаже. Очигледно, Италијани су били изненађени нашим пуцњима. Залегли су на пругу очекујући јачу ватру наших снага. Док смо се повлачили Италијани су бацали ракете и осветљавали околину. На нас нису отварали ватру. У моменту испаливања ракета ми би прилегали на земљу. Кад се ракета гасила продужавали би даље кретање. У једном моменту смо се чак и раздвојили један од другог. Али, уз помоћ светла ракета поново смо се приближили. Пошто смо се већ били сасвим удаљили од пруге, сели смо да се договоримо шта да радимо даље. Пре свега, размишљали смо да ли је чета са народом кренула из села. Закључили смо да је најбоље да се вратимо у Вребац.

И док се све ово са нама догађало, чета и мештани већ су били дошли у близину пруге. Налазили су се нешто западније од нас тако да се нисмо срели. Кад смо дошли до првих кућа у засеоку Поповићи обавештени смо да су борци 1. чете и омладина отишли на рушење пруге. Брзо смо кренули назад, како би нашли чету и известили командира вода што смо учинили. Приближавајући се поново пруги чули смо лупу крамова, чекића и другог алата. Било нам је тасно да то омладина и други мештани Врепца руше пругу.

После инцидента са нама, Италијани су се повукли назад према Медку, мислећи да више нема у близини наших снага. Тако је пруга била слободна па се на њој могао одвијати планирани задатак. Борци 1. чете поставили су борбено обезбеђење према Рибнику и Медку. Те ноћи срушено је неколико стотина метара пруге. По извршеном задатку, пред зору, чета са учесницима рушења пруге вратила се у Вребац. Сви су били задовољни оним што је у току ноћи учињено.

Марко Тодорић

НА ЉУБИНОЈ ПОЉАНИ

Марта месеца 1942. године ево нас опет на Љубиној Пољани. Овде смо били десетак дана у току јануара, када смо се после једне акције на рушењу пруге Отрић—Прибудућ пребацили за село Руиште, а затим на подручје Општине Грачац, Високи снег, вејавица, ниске температуре и изузетно слаба исхрана, учинили су своје тако да нико од нас није пожелео да се поново нађе на Љубиној Пољани. Међутим, није прошло много времена, а ми смо опет ту, где смо стигли 4. марта увече. Планирано је да наш батаљон „Гаврило Принцип“ обезбеђује напад главних партизанских снага на Срб из правца Отрића, одакле је постојала могућност за деблокаду окруженог италијанског гарнизона Срб.

Четвртог марта увече наша чета стигла је на Љубину Пољану, остављајући један вод на положајима на Српском кланцу. Наш задатак је био да не дозволимо Италијанима напад преко Љубине Пољане у Српску долину. Тог дана време је било јако лоше. У првој половини марта 1942. године зима је била изузетно сурова. Снег, вејавица, ледене кише са јаким северцем и сумаглицом смењивали су се из дана у дан. Влажност са ниским температурама продирала је до сржи костију и пленила хладноћом до неиздржљивости. Због таквих временских услова чета је смештена у Бурсаћеве колибе, одакле је дању вршена смена водова на положајима, а ноћу су упућиване патроле за контролу праваца према Отрићу.

Седмог марта око 7 часова ујутру, под заштитом јаке сумаглице, једна извиђачка италијанска патрола покушала је да се преко Јелових тавана убаца према Куновцу у правцу Срба. Ту је наишла на положаје једног вода 1. чете, који је на њу отворио снажну и изненадну ватру, а затим прешао у енергичан напад. Дошло је до судара у коме су Италијани оптерећени зимском опремом, прво почели одбацивати опрему са себе, а затим се повлачити. Борба је трајала око иола часа након чега су се Италијани, покупивши мртве и рањене, повукли према Отрићу. Заплењено је нешто опреме, оружја и муниције, а између осталог и једна тромблонска пушка са сандуком бомби. До краја дана Италијани су јаком артиљеријском ватром тукли наше положаје на Српском кланцу, Љубиној Пољани и простор око Бурсаћевих колиба. Осмог марта ујутру настављено је бомбардовање положаја артиљерије и авијацијом, а затим извршен напад на нашу 2. чету, која је држала положаје на Српском кланцу. Борба је трајала око 2 часа, након чега су се Италијани повукли према Отрићу. Према нашој чети у току тога дана Италијани нису испољавали никакву активност, али је цела чета за сваки случај била на својим положајима са којих се повукла по паду мрака, остављајући на њима ноћне патроле за контролу праваца од Отрића према Љубиној пољани.

У једној таквој патроли, пред зору 9. априла, налазили смо се мој нераздвојни ратни друг Никола Ракић — Момак и ја. После извршене смене у цик зоре, враћали смо се кроз шуму кога се од врха Поштака спушта ка Љубиној пољани у правцу Бурсаћевих колиба, где се одмарала главнина наше чете. Онако промрзли, одједном из доста јаке сумаглице, чули смо неки људски жагор који је долазио негде са средине Љубине пољане. Нисмо по жагору могли оценити о чему и о коме се ради, па смо кроз шуму покушали да приђемо ближе и боље осмотримо терен. Најједном смо, са ивице шуме на око 200 до 250 метара, кроз сумаглицу, угледали групу око 80—100 људи за које смо, по униформи и разговору, утврдили да се ради о Италијанима. По понашању те групе било је јасно да су залутали и да покушавају да утврде где се налазе. Радило се о групи Италијана који су се претходног дана убацили кроз међупростор између 1. и 2. чете у иравцу Куновца. Ту групу по избијању у село Куновац напао је батаљон „Стојан Матић" и делови 2. чете нашег батаљона, ту су је у сумрак разбили и натерали на повлачење у шуму. Целу ноћ група је лутала по шуми и ујутру, 9. марта, нашла се на Љубиној пољани. Онако промрзли, окупљени по групицама, гледали су околу, не знајући куда да крену и шта да раде. Пошто смо утврдили да се ради о

Италијанима, убрзаним корацима, кренули смо ка Бурсаћевим колибама. Стражар је мирно шетао испред колиба, не примећујући ништа.

Пробудили смо командира чете и обавестили га да се група Италијана налази на Јбуиној пољани око 800 до 1.000 метара од колиба и да тамо стоје разбијени по мањим групама. Не часећи ни секунда, командир је дао узбуну и за тили час саопштио командирима водова план напада. У највећој тишини, чета је журно напустила колибе и под заштитом сумаглице и шуме брзо и неопажено заузела положаје за напад. На сигнал командира, чета је једновремено отворила унакрсну ватру на Италијане, а одмах иза тога је извршила јуриш. Напад је био изненадан и силовит. Настала је ужасна пометња, паника у кукњава код Италијана. Једни су одмах покошени ватром, други су залегли у снегу не дајући никаквог отпора, док су трећи у паничном бегу настојали да се што пре докопају шуме бацајући при томе са себе све што им је сметало при бежању. Борба је са гоњењем трајала око пола часа. У овој ванредно успелој акцији убијено је 14 а заробљено 12 непријатељских војника, међу којима и два официра. Једног од њих заробио је борац Душан Радковић — Тешић, који се посебно истакао у овој борби и дуго се поносио пиштољем типа „Берета“ који је узео од заробљеног италијанског официра. Заплењен је један пушкомитраљез, два пиштоља, неколико цушака и више комада остале опреме.

Са овом борбом завршио је наш двадесетодневни боравак на Јбуиној пољани у марту 1942. године. Напуштајући је у предвечерје, 26. марта, многи од нас нису ни слутили да ће прихујати скоро цели сат, а да неће бити више прилике да се нађемо на овом месту.

Раде Суша

ЛОВАЧКОМ, ДО ВОЈНИЧКЕ ПУШКЕ

Стварањем тзв. Независне Државе Хрватске априла 1941. године, један од првих корака нове усташке власти био је одузимање оружја од српског становништва. Усташе су одузимале, пре свега, оно оружје које су људи поседовали пре рата (ловачке пушке, пиштоље, штуцове и слично), као и оно које су појединци успели донети после капитулације бивше тугословенске војске. У остваривању акције одузимања наоружања усташе су имале доста успеха. Покупили су веће количине ловачких пушака и пиштоља, као и неколико војничких пушака, за које су на неки њима познат начин сазнали.

Овај први корак усташама је био потребан, како би лакше могли приступити остваривању свог сулудог плана потпуне физичке ликвидације и истребљења српског живља у НДХ. Одузимање веће количине оружја у великој мери је довело до тога да су људи у српским селима, тако рећи голоруки, кренули у оружану борбу. Тако, на пример, само у Врепцу, Завођу и Павловцу првог дана устанка било је свега 7 војничких, 12 ловачких пушака и нешто пиштоља различи-

тих типова и калибра. Сви остали устаници били су голоруки или су послали рогуље, виле, разне бодеже и друге сличне пољопривредне алатке.

Међу оним устаницима који су повог дана кренули у оружану борбу против усташког терора и насиља налазио се и Душан Зороја. Душан је био наоружан ловачком пушком са неколико метака. Са својом „дуплицом“ учествовао је у више борбених окршаја са усташким зликовцима и паликућама. Већ је био формиран и Герилски одред за Вребац и околину, а Душан је још носио своју ловачку пушку, а размишљао о томе како би се домогао правога војничког карабина.

Првих дана септембра сам се, без икога, запутио на железничку пругу Госпић — Медак — Грачац. На погодном месту направио је заседу. Није дуго чекао. Од правца Рибника ка Медку, пругом се кретала патрола од два жандарма. Ишли су полако и разговарали. Нису ни слутили каква их опасност вреба из непосредне близине. Кад су се жандарми приближили на сасвим блиско одстојање, Душан је једног погодио, а други је успео побећи према Рибнику,

Са убијеног жандарма Душан је скинуо пушку, опасач и фишек-лије са муницијом и тако наоружан се вратио у Вребац међу своје другове.

Саво Тодорић

„АВАНТИ ПОПОЛО“

Дани су већ отоплили, па је најлепше кад је човек уморан и неиспаван лећи под крошњу неког дрвета. Тако, и наша чета после акције на пругу између Медка и Радуча се одмара у ладовини храстова поред цркве у Могорићу. Тишина је, сунце нас милује, не чује се ни лавез паса, само се повремено чуле песма цврчака и дозивање чобана. Прошле ноћи чета (2. чета 1. батаљона 1. ЛПО) је била на рушењу пруге. Са акције смо се вратили око 8 сати ујутру, јели и легли да се одморимо. Осећамо се безбедно, па уморни борци спавају дубоким сном.

Одједном чује се неко неозумљиво дозивање, нека узнемиреност. Дозивање је све јаче. Неки борци се буде, мешкоље и послушкују што се догађа. Видимо од кућа Јовића трче двије девојке. Трче и нешто вичу. Ми не разумијемо о чему се ради. Уморне и задихане долазе до нас и саопштавају нам да долазе Талијани. Командир чете даје узбуну и наређује да чета посједне положаје на чукама изнад цркве. Изненађени смо. Нисмо очекивали да ће Талијани кренули у акцију око подне. На усташе и не рачунамо, јер су још увијек преплашени од наших удараца, те им је главни задатак да чувају своју јазбину. Четници, та биједа која се продала за шаку риже и макарона и не помишљају на неку самосталну акцију. Не пада им ни на памет да се одвоје од скута својих господара — талијанских фашиста.

Командир чете издаје кратка и прецизна наређења командирима водова, а ови десетарима. Борци су заузели положаје. Прошло је десетак минута. Приметили смо групу Талијана. Долазе, али не у стрелачком строју како су нам најчешће долазили. Ишли су у колони по два. Старешине нас упозоравају да су још далеко и да не треба отварасти ватру. Треба их пустити што ближе на Јаругу. Колона се приближава. Чело колоне је већ на мостићу. Чује се и нека песма. Све нам је то некако чудно. Не примећујемо долазак нових непријатељских снага. И даље добивамо наређења да не отварамо ватру и да их пустимо што ближе. Већ су пришли на стотињак метара од школе. Осматрамо и не верујемо својим очима. Испред колоне иде наш признати јунак Мацуока (Душан Вурдеља) са штапом подигнутим у вис и као неки капелник диригује „хором“.

Са десне стране колоне са аутоматима на готово иде Гојцан (Гојко Чанковић), такођер један од наших најпризнатијих бораца, а на зачељу Бранцел (Бранко Радаковић) који једва корача под теретом ранца у кога је ставио све затвараче од пушака. Сада нам је све јасно. Наша чувена тројка Мацуока, Бранцел и Готцан је остала на прузи и поставила заседу, рачунајући да ће Талијани у току дана обилазити пругу да виде да ли се нешто десило у току ноћи. Нису се преварили. Талијани су умјесто патроле од неколико људи упутили ојачани вод — тридесетак војника.

Наша тројка их је сачекала у једном камењару на свега неколико метара са оштрафљеним бомбама у рукама и позвала Талијане на предају. Они су изненађени и преплашени то и учинили. Док су Мацуока и Гојцан држали Талијане под оком Бранцел им је извукао затвараче из пушака и одузео бомбе, које је потрпао у ранац. Са пушкама без затварача повели су их V Могорић.

Успут, Мацуока несташан младић, увијек спреман за неку шалу усијекао је љесков колац, огулио га, стао испред колоне и наредио Талијанима да пјевају. Они су пјевали, а он им је „дириговао“. Од пруге до Могорића пјевали су: „Аванти Пополо. . .“ Тако је наша чета први пут изворно чула ту лијепу пјесму талитанских револуционара, а Мацуока се окитио новим опасачем и пиштољем талијанског официра.

Војислав Радаковић

ДЕБЕЛО БРДО

После акције на водоводну пумпу (сисаљку) у с. Штикади, која је изведена почетком јула, батаљон Бићо Кесић је држао неколико дана положај према Грачацу. Досађивали смо се на положајима, пошто непријатељ није предузимао никакву активност. Управо тих дана говоркало се у чети да ћемо ускоро кренули у нове акције на прузи Малован — Отрић и у северној Далмацији. Показало се да су та говоркања имала основа, јер смо 7. јула ујутру добили наређење да

кренемо за село Глогово. Упоаво тога дана добили смо новог политичког комесара чете Славка Глумца, који је код нас дошао из батаљона Огњен Прица. Био је то крупан, лепо развијен младић и скоро глобрад. Већ на првом маршу осећало се његово присуство у чети. Често је од зачеља ка челу колоне пролазио V току марша и успут нешто разговарао са борцима. Пролазећи тако поред колоне, застао је код једног борца који је од најближег друга затоажио да му понесе пушкомитраљез, што овај није прихватио. Комесар је то приметио, узео пушкомитраљез, и наставио марш. Овим гестом, већ у почетку, освојио је наклоност бораца у чети који су га изузетно ценили и поштовали све до одласка из наше тединице.

По доласку у село Глогово, наша чета добила је задатак да до пола ноћи, 7. јула, поседне положаје на прузи Малован — Отрић и да обезбеди радну јединицу из села Мазина, која је одређена да поруши пругу између Отрића и Малована, а затим да поседне положаје на Дебелом брду и не дозволи Италијанима оправку порушеног дела пруге. Из села Глогово коенули смо 7. пула увече. Време је било лепо. Небо су покривали, ту и тамо, разбијени паперјасти облаци кроз које се пробијао пун месец. Уским стазама, у колони по један, кретали смо се од села Глогова, поред четничког села Вучипоље, ка прузи. Предузете су мере опреза да не будемо пре времена примећени. Кроз ноћну тишину повремено су се чули кратки митраљески рафали са железничке станице Малован. Италијани су, вероватно, осећали наше присуство, па су се оглашавали. После рушења пруге чета је посела положаје на Дебелом боду, које се налази западно од железничке станице Отрић, непосредно УЗ поугу. То је заобљено каменито брдо и ту и тамо покривено ретким жбуњем ситногорице од белог и црног граба. Западно, на око један до два километра, налази се безимена ката, коју од Дебелог бода дели доста изражена преседлина, покривена такође разређеном ситногорицом. С друге стране пруге, наспрам Дебелог брда, пружа се паралелно са пругом тедна доста издужена коса, знатно нижа од положата на Дебелом брду на удаљењу око 2 км ваздушне линије.

Главнина чете посела је положате на северним падинама Дебелог брда, а једну десетину са десетаром Божом Обрадовићем — Бајгутом је упутила на безимену кату, са задатком да осматра пругу од Отрића, северне падине Дебелог брда и преседлину. У случају да Италијани покушају обилазак положаја преко преседлине, десетини је наређено да напусти положат на безименој коси и о томе одмах обавести командира чете. Положаји су поседнути под заштитом мрака у саму зору. У ретким жбуновима израђени су заклони од камена, тако да је чета, а посебно наша десетина била добро заклоњена и маскирана. У јутарњим часовима дошло је до појачане облачности, а ипак се, ту и тамо, пробијало сунце, што је обећавало тежак и спаран дан.

Око 8 часова Италијани су отпочели бомбардовање положаја на Дебелом брду јаком минобацачком ватром, која је са временом добијала све више на интензитету. Негде око 9 часова десетина са безимене косе приметила је да група од око 40—50 Италијана посела положај на коси преко пруге, где је поставила тешки митраљез и отворила ватру на положаје на Дебелом брду. Истовремено примећен је покрет једне групе од око 60—70 Италијана, која се из подножја Де-

белог брда упутила ка преседлини. Десетина је одмах након тога напустила положај на безименој коси и кренула у састав чете, где је обавестила командира чете Душана Ерцега о покретима Италијана. Командир је хладнокрвно саслушао извештај, као да је већ знао о чему се ради. Нешто је довикнуо комесару чете, а затим наредио да се развијемо у стрељачки строј и заједно са нама кренуо према преседлини у сусрет Италијанима. Ишао је убрзаним корацама испред стрељачког строја пожурујући нас. Након пређених око 150—200 метара, пред нашим стрељачким стројем се одједном, на одстојању 20—30 метара појавила група Италијана у густо збијеном поретку. Били су то берсаљери са крупним букетима перја на шлемовима. Изгледало је да још нису очекивали овај сусрет, па су за разлику од нас били потпуно изненађени. Први смо отворили ватру из пушкомитраљеза и пушака, након чега је дошло до паничног бекства Италијана низ падину Дебелог брда. На месту судара остало је 8 мртвих Италијана, док су се остали бацајући са себе опрему и теже наоружање безглаво јурили према Отрићу. Понешени успехом наставили смо гоњење Италијана до половине падине Дебелог брда, где смо изложени јакој и доста прецизној стрељачкој ватри са косе преко пруге застали и прешли у одбрану. Повлачење назад уз падине Дебелог брда у току дана било је немогуће, те смо решили да сачекамо ноћ и да се повучемо по паду мрака. До пада мрака остало је још више од осам часова, па нас је мучила неизвесност шта ће бити са положајима на Дебелом брду, које су Италијани једнако бомбардовали минобацачима. На срећу, Италијани до пада мрака нису предузимали никакве активности.

У току судара са Италијанима нападу се прикључио и командир вода Јово Плећаш, крупна и снажна људина, увек први у свим акцијама и јуришима. Био је тешко рањен у ногу недалеко од заклона на падини брда где сам се налазио. Користећи ретко жбуње и заклоне од камена, некако сам допузао до њега. Успут сам наишао на један одбачен италијански ранац у коме је, поред осталог, било хлеба, конзерви, чутурица воде, цигаоета и завоја. После превијања, ту смо заклоњени једним густим жбуном и одличним каменим заклоном остали све до повлачења.

Време је споро одмицало а спарина те постојала све неподношљивија. Негде око 15 часова дошло те до гомилања великих црних облака, грмљавине и олује. Ниски облаци прекрили су Дебело брдо, што смо искористили за повлачење. Успут смо купили нешто оружја које су Италијани V бежању побацали и повукли се у састав чете, где смо остали на положајима до краја дана. По паду мрака покупљен је остатак плена, а затим те чета кренула у правцу села Руиште. Плен је био богат. Између осталог, 2 пушкомитраљеза, 10 цушака, 2 лака минобацача 60 мм, око 40 ранаца са опремом, 4 сандука мина за минобацаче и око 2.000 метака.

Раде Сугиа

УСТАШКА ЗАСЈЕДА ПОД ОШТРОМ

Руководство НОП-а госпићког котара, половином мјесеца јула 1942. године, одлучило је да народни устанак пренесе и на хрватска села западне Лике (углавном госпићки котао). прошири слободну територију и покрене хрватско становништво на општи устанак народа Лике. За такав задатак одређене су доста јаке партизанске снаге: 1. одред Велебит и батаљон Стојан Матић, које су прикупљене 14. јула у шуми села Дивосело, одакле су ноћу кренуле на извршење задатка.

Доласком ових снага у рејон села Дивосела, италијанска и усташко-домобранска артиљерија непрестано те, у току дана, гађала рејоне прикупљања, а у току ноћи правце покрета ка вероватним објектима напада, што је био сигуран знак да је непријатељ дознао наше намјере. Руководство здруженог одпеда (тако су назване укупне снаге) дошло је до реалног закључка, да су Италијани и усташе, преко својих агената и сарадника, дознали наше намјере, али није одлучило од првобитног плана, већ је наредило да се приступи извршењу задатка.

У склопу општег задатка и напада на села Брушане, Дебело брдо, Лички Нови, Подоштра, Смиљан, Бужим, Растока и друга, ојачани 1. вод 2. чете 1. батаљона одреда Велебит добио је задатак да ликвидира домобранску посаду V селу Подоштра (на стрелишту гарнизона Госпић). Према подацима, стрелиште је обезбеђивало 10—12 домобрана, смјештених у једној дрвеној бараци, који су, наводно, имали намјеру, ако буду нападнути, да се предату партизанима.

У први сумрак 14. јула 1. вод 2. чете из Великог Краја у Дивоселу, кренуо је на извршење постављеног задатка — да разоружа домобране на стрелишту. Покрет је био јако тежак: тамна ноћ, непрестана јака киша, велике мочваре без мостова и пропуста, трула брвна преко којих се прелазило и још несигуран водич, несигуран коњ који је носио тешки митраљез често би се заглибио у бару. плашио се од експлозије граната — све је то знатно успорило покрет и условило извршење задатка.

У саму зору стигли смо до прве куће са источне стране у селу Подоштра. Из куће излази тедан човек соединских година, и рече замјенику команданта 1. батаљона Мшжу Штулићу: људи не идите на стрелиште, синоћ те на стрелиште дошло 120 усташа и поставили су вам засједу. Друг Мирко, уздаћи се у своју храброст и храброст својих бораца коте води, а у жељи да изврши постављени задатак, није уважио обавештење сељака, већ му је рекао: „Улази у кућу, нико те ништа ните питао". Мирко је нешто изменио план напада и распоред снага, али од напада није одустајао. Појачао је обезбеђење према Госпићу, са осталим снагама продужили смо на извршење задатка. Иако је са овим водом био командир чете и командир вода, Мирко је преузео команду, наредио даљи покрет и напад на бару на стрелишту. На његов знак бомбаши су имали задатак да баце бомбе на бару и позову домобране на педалу. Покрет је продужен још за 200—300 метара, бомбаши су се поред једне живице привукли до саме бару, очекивао се знак за јуриш којег је требао дати Мирко Штулић. Од једном су дата два знака — један је дао Мирко, да се изврши јуриш на бару, а други усташе за отварање ватре из засједи коју су врло

вешто поставили. Усташе и домобрани су напустили бараку у којој су били домобрани, а запосјели ровове које су припремили у току ноћи. Наш јуриш био је у празно. Ворба је трајала врло кратко. Усташки плотуни из засједе били су прецизни и убитачни. На стрелишту је остало 15 другова, 13 погинулих и 2 заробљена. Између осталих погинули су: Мирко Штулић замјеник команданта 1. батаљона (проглашен касније за народног хероја), Радица Поповић командир 2. чете, Миле Чанковић Мићкан командир 1. вода, Илија Чанковић десетар, заробљени су Ђуро Ђаковић (Ђука) Манишин и Мићо Радаковић (Полдин), обојица су били тешко рањени. Ђука је крајем године замјењен за италијанске заробљенике, а Мићо је умро у госпићкој болници.

Бомбаши који су се привукли до саме бараке успјели су поред једне живице да се непримјетно извуку. Главну пажњу усташе су обратиле на главнину вода и на руководиоце које су препознали па старешинским ознакама и одећи, то су могли примјетити пошто је већ сунце сасвим било огрануло. Остатак вода, међу њима половина рањених, прикупило се у село Трновац, организовао положаје и водио борбу са усташама, које су покушале да се пробију према Брушанима и укажу помоћ тамошњој опкољеној посади.

Наше мртве другове са стрелишта усташе су покупили, натоварили на сељачка кола, а њихове партизанске капе натакли на ступце од кола и гонили улицама кроз Госпић да их народ гледа. Никада им није успјело да живе партизане гоне као заробљенике.

Ђуро Ђаковић

ОМЛАДИНКЕ — БОРЦИ БРИГАДЕ

Од првих дана ослободилачке борбе у редове устаника ступале су девојке и млађе жене. Тиме су испољавале патриотизам, одважност, самопожртвовање и безграничну љубав према свом народу. Током ослободилачког рата оне су се храбро бориле и подносиле све физичке и психичке напоре, као и њихови другови партизани.

На борбеном путу Бригаде, дугом више хиљада километара, другарице су маршевале, носећи на леђима велике и тешке ранце, носила, збрињавале рањенике. После сваког марша или борбе, уместо одмора оне су настављале рад око смештаја, превијања рањеника, прања завоја, купања...

У току борби већина другарица — бораца испољила је изузетну храброст и јунаштво, како са пушком у руци, тако и у извлачењу рањених бораца и под наттежим условима, пружајући им прву медицинску помоћ. Девојке борци су се истицале и као стрелци, пушкотраљесци и бомбаши. У том погледу типичан је пример Милица Бјелобаба.

Партизанке наше бригаде ступале су у борбу добровољно. Већина од почетка, од 1941. Али, ко зна због чега, мало их је носилаца Пар-

тизанске споменице 1941. године, мање су одликоване, а за народног хероја није проглашена ни једна девојка — борац наше бригаде.

Мада су прошле кроз најтежа искушења и физичке напоре међу њима није било издајника и дезертера. Због тога заслужују већу пажњу и признања него што им је у послератном периоду поклоњено. Немогуће је описати све њихове подвиге и сва жртвовања. Но, поменимо бар неке:

Омладинке — бо-
рци 3. личке бри-
гаде

Мица Бјелобаба, Мица Бањеглав, Милка Богдан, Мара Бубало, Даница Цветићанин, Милка Чулајевић, Дара Ћук, Мара Чудић, Јелена Драгосавац, Мара Дошен, Невенка Дејановић, Милка Дракулић, Нада Ерор, Мара Францетић, Луја Францетић, Софија Корица Тета, Босиљка Корица, Милка Корица, Јага Калинић, Милка Калинић, Анка Лазић, Мица Момчиловић, Олга Мандарић, Мара Невајда, Милка Орлић, Десанка Обрадовић, Анка Перић, Пепа Прпић, Анка Прпић, Ката Радаковић, Ковиљка Рајић, Мара Рајић, Милица Суша, Љуба

Шупут, Мара Шикић, Анка Тесла, Ђулка Тадић, Анка Томљеновић, Милка Угарак, Маша Вејиновић, Анка Опачић, Евица Жигић, Авица Рапајић Дивјак, Марија Корица, Милка Зец, Милица Судар, Зорка Бањеглав Лончар, Милка Ћујић Кокот, Савка од Лапца, Милица Мајсторовић Милошевић, Нада Чанковић, Стоја Чанковић, Јованка Мандарић, Милица Наранчић Мица, Драга Драгосавац, Даница Мајсторовић.

Списак је прављен на основу личног сећања, није искључено да их је извештан број изостављен, што није намерно.

Многе од њих су лакше или теже рањене. Седамнаест их је дало свој живот за слободу. Њихови гробови су разасути широм наше земље, куд се кретала и борила 3. личка бригада. Погинуле су: Душица Таталовић из Дрежнице, Марија Рајић из Босанских Штрбаца, Софија Половина из Островице, Љубица Милетић из Трстеника, Милена Лазић из Бјељине, Драгића Крговић из Доњег Лајковца, Милка Корица из Могорића, Марија Јелача из Заклопца, Драга Грубић из Коренице, Јага Димић из Островице, Мара Дукић из Деригаја, Стоја Чанковић из Средње Горе, Смиља Чутурило из Брувна, Драгија Бурсаћ из Днопоља, Маша Баста из Брувна, Милица Наранчић из Врепца и Савка Мандарић са Велебита.

Ђуро Бековић

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ПРУЗИ
ГОСПИЋ — КНИИ И ОКО
БОСАНСКОГГРАХОВА

ФОРМИРАЊЕ И ДЕЈСТВА БРИГАДЕ ДО IV НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

Друга половина 1942. године била је преломна у другом свјетском рату. Хитлер је почео губити стратегијску иницијативу. Доктрина мугвевитог рата (блицкрига) пала је у воду. Све је било јасније да треба водити дуготрајни и исцрпљујући рат, за који су по свом економском потенцијалу, наоружању и бројности живе силе — земље антифашистичке коалиције биле далеко спремније. Постепеним губљењем иницијативе, вријеме је радило против фашистичких агресора.

Захваљујући ширини антисвашистичког фронта и спровођењу широке платформе окупљања свих снага који су били за борбу против окупатора и њихових слугу, захваљујући избегавању већих грешака тзв. лијевог скретања и вођењу директне класне борбе, НОП у Б. Крајини и Хрватској стално се развијао. Четничка издаја није га могла озбиљније уздрмати и ослабити. Створена је велика слободна територија, организована народна власт. Области Баније, Кордуна, Горског котара, Лике, Далмације и Босанске крајине постале су прави партизански бастион.

НОВ је у тим крајевима нарасла бројно и квалитативно. Са те територије, тзв. Титове државе у центру Југославије, могао се пламен борбе даље ширити.

Истовремено се учвршћује народна власт, да би 26. и 27. новембра 1942. године, у Бихаћу било одржано I засједање АВНОЈ-а, на коме је створена прва партизанска влада Југославије, односно ударни темељи нове Југославије.

Сви ти огромни војни и политички успјеси народноослободилачке борбе у Југославији изазвали су изненађење не само окупатора него и наших савезника. Водећи борбу за национално и социјално ослобођење, наши народи дали су свој велики допринос ослобођењу човјечанства од фашистичке тираније и мрака.

Партизанске снаге нарасле су у току 1942. године на преко 150.000 наоружаних бораца. Услијед таквог развоја ситуације, фашистички окупатори нису могли са југословенског ратишта одвојити за друге фронтове ни једну дивизију. Напротив, били су присиљени да довлаче нове снаге. Тако је бројно стање непријатеља (укључујући и квислинге) износило крајем 1942. године око 800.000 војника.

Постојање Бихаћке републике или Титове партизанске државе (како се то тада звало чак и у непријатељским документима) у срцу окупиране Европе, натјерало је Хитлера и Мусолинија да скидају са других фронта и доводе из својих резерви нове снаге у нашу земљу.

У другој половини 1942. године фашисти су изгубили стратегијску иницијативу и на Источном фронту и у Африци. Са трупама Југозападнoг, Данског и Стаљинградског фронта. Црвена армија прелази у противофанзиву. Ускоро, затим, у Стаљинградској бици, Црвена армија наноси хитлеровским снагама одлучујући пораз.

Да би, колико-толико, подигли свој пољуљани углед и поправили своје положаје, Хитлер и Мусолини организују IV, а одмах затим V непријатељску офанзиву, у нади да ће разбити Титову партизанску државу и задати одлучујући ударац НОВ и ПОЈ и онеспособити их за крупније операције за један дуљи период. Познато је да су сви ти планови пропали, ма колико су борбе биле крваве и тешке, а жртве велике.

ПОЛЕТ УСТАНКА У ЛИЦИ

Средшом 1941. године, скоро двије трећине територије Лике било је ослобођено. Лапачки и коренички срез били су потпуно ослобођени а удбински, осим Удбине, такођер. Ослобођен је добар дио територије грачачког, госпићког и перушићког среза и нешто мањи дио оточког и брињског среза.

Политичка организација наше слободне територије тзв. позадине, остварена је у највећем могућем степену.

Постојао је у Лици добро организован систем војне организације позадине. Од разних магазина, складишта и радионица, до команди мјеста, обједињавала је команда Личког војног подручја. Постојале су затим омладинске радне бригаде, разни курсеви (од аналфабетских до стручних), радиле су основне школе, штампали су се листови и разна гласила на шапирографу, одржавале приредбе итд. То све говори о високом степену организовања позадине и јединству позадине и војске. Све се тада радило под геслом „све за фронт, све за побједу!"

У таквим условима нарастања унутрашњих снага и јединства НОП-а, створили су се и у Лици потребни услови за стварање три партизанске бригаде и VI личке дивизије. Како је број партизана рапидно растао, говори податак да је средином 1942. године у Лици дејствовало близу 3.000 бораца, а на крају године, тај број се попео на преко 5.000. Насупрот нама, стајала те непријатељска војска од око 27.000 Италијана, усташа и четника.

ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

Послије формирања партизанске бригаде хрватске (јуна 1942.), која је касније постала 1. личка бригада, и 2. личке бригаде (средином августа 1942), по наредби Главног штаба НОВ и ПО Хрватске, од 4 личка партизанска батаљона формирана је 3. личка бригада под

именом „9. партизанска бригада Хрватске”,¹ у селу Могорићу, удаљеном петнаестак километара сјевероисточно од Госпића. Сједиште штаба бригаде било је у почетку у селу Могорићу, засеоку Буљмизана. Највећи број јединица које су ушле у састав Бригаде и нашле се одмах при руци, налазиле су се у Могорићу, Врепцу и ближој околици.

Иако тачан датум није утврђен, као дан формирања Бригаде рачуна се 9. септембар 1942. године.

Народ је, одмах по формирању, Бригаду назвао Трећом личком, иако је она званично носила назив 9. хрватска, све до маја 1943. године, када је наредбом ГШ Хрватске добила назив „3. партизанска бригада VI дивизије”. Касније се тај назив мјењао у „Ударну бригаду”, да би још нешто касније добила назив „Пролетерска бригада”.

Трећа бригада није се могла прикупити одмах по формирању. Требало је десетак дана да се батаљони одлијепе од непријатеља, пређу и прикупе ради скупног дејства на новом подручју.

Сјећам се да сам у засеоку Буљмизана, у селу Могорићу, пред постројена непуна два батаљона, у својству првог политкомесара бригаде, са новим командантом бригаде Миланом Купрешанином, посла је смотре, говорио о значају формирања Бригаде, о тадашњим карактеристичним моментима у развоју НОБ и о нашим задацима. Наравно као политкомесар неизбежно сам морао говорити о политичкој ситуацији у свијету и код нас, о стању на источном фронту и на Заиаду (односно у Африци) и о четничкој издаји и лондонској избјегличкој југословенској влади итд. Један дио батаљона Велебит налазио се у селу Врепцу, гдје смо такође вршили смотру и одржали говор.

То је био мој први наступ пред борцима који су припадали батаљонима Мирко Штулић и Велебит који потичу из села Горња Плоча, Могорић, Вребац, Барлете, Острвица и др. Имао сам тада 21 годину. Командант бригаде био је у повољнијем положају од мене, јер је дошао са дужности команданта I личког одреда Велебит, у чијем саставу су дуже времена била оба ова батаљона. Борци тих батаљона су га добро познавали. Мене су добро познавали само борци батаљона Крбава (чији сам био политкомесар из првих дана његовог формирања) који је нешто касније пристигао на ово подручје.

Милан Купрешанин звани Шмањак, родом из села Папуче (Медак), од мене је старији десетак година. То је био већ зрео човјек, резервни официр бивше војске, искусан командант, веома опрезан, хладнокрван и са посебним смислом за процјену војне ситуације. План за напад или одбрану врло смишљено и детаљно је разрађивао и правовремено доносио одлуке. Иако је мирне и тихе нарави, никад, у ствари, није мировао. Увијек је прикупљао податке о непријатељу. У томе му је сигурно помогло и то што је наслиједио теренску обавјештајну мрежу и одређене канале информисања од одреда Велебит. Познавао је добро терен око Госпића и Личког међугорја. Све му је то помогло да се поред његових командантских особина, одмах у почетку, добро снађе. Врло добро ме је прихватио и није му нимало

¹ У чланку ће се бригада од почетка називати Трећом личком бригадом, без обзира на други службени назив којег је носила у првим мјесецима њеног постојања: 9. партизанска бригада Хрватске.

сметала моја младост да се консултује и договара по сваком, иоле важнијем, питању.

За замјеника команданта Бригаде био је најприје постављен Јово Драгосавац из Врепца, раније командант батаљона Велебит. Убрзо, такорекућ послје неколико дана, био је премјештен и постављен на дужност команданта I личног партизанског одреда, који је био формиран послје формирања бригада, са задатком да дужи одређене положаје према непријатељу и затвара важније правце тамо гдје се налазе бригаде.

На дужност замјеника команданта Бригаде дошао је умјесто Драгосавца, Момчило Новковић дотадашњи командант батаљона Пекиша Вуксан, храбар борац још из првих дана устанка и неустрашиви командант који се није плашио жртава. Њега су борци из батаљона Велебит и Мирко Штулић од раније добро познавали и радовали се његовом доласку у Бригаду. Ускоро је због своје личне храбрости импоновао и осталим батаљонима, који су ушли у састав Бригаде. Родом је из села Врепца. Као замјеник команданта Бригаде, тај бивши морнарички подофицир често је предлагао и инсистирао на предузимању најсмелијих подухвата и акција у непријатељској позадини.

За замјеника политкомесара Бригаде постављен је Јосип Хаделман, стари комуниста, радник из Загреба. То је био искусан партијац и импоновао је својом блискошћу људима, благошћу и хладнокрвношћу. Али због недовољног ратног искуства и специфичности рада у партизанским јединицама у Лици, није се најбоље сналазио, што је I сам уочио и предлагао да иде на партијски рад на терену. У томе захтјеву, изашло му се у сусрет и на његову дужност дошао је Богдан Вујновић, учитељ из Дивосела, врло упоран политички радник, са довољно искуства и знања за тај посао.

На дужност оперативног осјицира постављен је Раде Бубало, такођер бивши југословенски подофицир, хладнокрван и сталожен војник. Убрзо је отишао за замјеника команданта Прве личке бригаде и након краћег времена погинуо у борби са усташама у Св. Року (код Ловињца).

Први интендант Бригаде био је Ранко Гаћеша из Грачаца, сналажљив и агилан интендант. Њега је, нешто касније, успјешно замјенио и дуго водио бригадну интендантуру Никола Борић из Могорића.

САСТАВ, ФОРМАЦИЈА И НАОРУЖАЊЕ

Сви батаљони Треће бригаде формиран су крајем 1941. године (за неке од њих довршавана је организација почетком 1942.). Командни кадар и већина борачког састава имали су знатно борбено искуство. Међутим, командни кадар је могао рјешавати сложеније проблеме око планирања и обезбјеђења већих нападних и одбрамбених борби, проблеме Координације и садејства, затим веза и снабдевања.

Постојала је бојазан да се Бригада неће брзо оформити у једну компактну војну цјелину и борбени колектив и да се у круцијим операцијама неће показати како треба. Навјерно, да су батаљони који су отишли у Прву и Другу личку бригаду боље организовани, да имају

већи број чланова КП и Скојеваца, итд. Иеки су предсказивали да ће бити тешкоћа око напуштања села и краја одакле су борци потекли, односно батаљони формирани.

Наравно, такве бојазни биле су сасвим безразложне. Истина, у неким батаљонима било је нешто мање чланова КП и СКОЈ-а, а идеолошко-политички рад био је нешто мало у заостајању. Појачаним организованим политичко-васпитним радом и на самом старту постигнутим великим резултатима у борбама против Италијана, усташа и четника, Трећа бригада брзо је омасовила своју партијску и скојевску организацију најхрабријим борцима и старјешинама.

Врло брзо Бригада се показала као једна од најбољих бригада не само Шесте личке дивизије. Истакла се великим успјесима у првим борбама на Радучу, Рибнику, Грачацу и наставила низати борбене успјехе у разбијању четврте непријатељске офанзиве на Плочанском кланцу и Сулешевици, у Оточачкој долини и борбама око Госпића. У другој фази рата, Трећа бригада Шесте дивизије истакла се у свим борбама у саставу Првог пролетерског корпуса: у VI непријатељској офанзиви код Пецке, у нападу на Бањалуку на аеродрому Залужане. У Дрвару је Трећа личка бригада одиграла главну улогу у разбијању немачког ваздушног десанта и спасавању врховног команданта друга Тита и Врховног штаба, у продору у Србију, у операцији за ослобођење Београда, на Сремском фронту, па све до краја рата.

Трећа личка бригада била је састављена од четири батаљона.

Први батаљон Велебит формиран је још у јесен 1941. године и налазио се у саставу Првог личког партизанског одреда, као његов 2. батаљон. Састављен је од бораца који потичу из села Вребца, Барлета, Острвице и других око Широке Куле. Сва се та села налазе у такозваном Средњем Личком Међугорју (планинском гребену између Велебита, Пљешевице и Капеле), удаљеном 10—20 км сјевероисточно од Госпића. Прије уласка у састав Бригаде батаљон Велебит најчешће је држао положаје у госпићком срезу према непријатељским упориштима у Рибнику, Билају, Широкој Кули и Госпићу.

Други батаљон Бићо Кесић, добио је име по своме првом политкомесару, народном хероју Бићи Кесићу, кога су у прољеће 1942. године, када је избио четнички пуч на територији Грачаца, четници ухватили и звјерски убили. Фомиран је на територији грачачког среза и у почетку, прије четничког пуча, носио пе назив Гаврило Принцип, и до уласка у Бригаду водио је успјешне борбе.

Трећи батаљон Мирко Штулић, добио је име по своме погинулом замјенику команданта, народном хероју Мирку Штулићу. У њега су регрутовани борци из с. Горње и Доње Плоче, Могопића. Кика и дијелом из Радуча и Крушковца. Прије уласка у састав Бригаде, батаљон је учествовао у борбама на Плочанском кланцу, Могорићу, око Госпића, на Оштрој, око Медка итд.

Четврти батаљон Крбава, регрутован је са територије ранијег удбинског среза. Највише је водио борбе око Удбине, Подлапаче, Коренице, против четника код Грачаца, у Гацкој долини, на Плочанском кланцу, Троури итд.

Сваки батаљон је имао по три чете, чета по 3 вода, а сваки вод, у принципу, по три десетине. Било је периода када су водови имали

по двије десетине. У сваком батаљону постојао је и један самостални митраљески вод (2—3 тешка митраљеза и понеки лаки бацач — 45 мм). Касније су батаљони располагали са 1—2 противтенковске пушке. Једно вријеме постојао је пети, митраљески, батаљон који је касније расформиран и подијељен на водове који су били распоређени по батаљонима.

При штабу Бригаде постојао је вод за везу са телефонистима и куририма и интендантура. Уласком Бригаде у састав VI дивизије, оформила се санитетска и обавјештајна служба. Бригада у почетку није имала праву љекарску службу. Санитетску службу су вршили болничари који су то раније били, служећи бившу југословенску војску. Рањенике смо слали у болнице које су биле организоване у нашој позадини на слободној територији, гдје је било љекара и нешто више љекова.

Бројно стање Треће бригаде износило је на дан формирања 883 борца, наоружаних са 810 пушака, 6 тешких митраљеза и 2 лака минобацача. Какав је у то вријеме био полет борбе, најбоље се види по томе што је након само два мјесеца дошло у њене редове 300 нових бораца.

По националном саставу борци су готово сви припадали српској националности. Свега неколико бораца били су Хрвати. Наравно, тај однос, послуже формирања, се постепено мјењао јер је све више бораца Хрвата долазило у редове Бригаде, иако се не може говорити о масовном приливу личких Хрвата у партизанске редове. Наравно, однос према НДХ се мијењао, али од хлађења према усташкој влади и све већој симпатији према НОБ, па до ступања у НОБ, био је велики корак који у личким условима није било лако направити.

По једном прегледу из првих дана формирања, слика социјалног састава бригаде била је сљедећа: 37 радника, 17 занатлија, 10 ђака и интелектуалаца, 37 војних лица (официра, подофицира и жандара). Сви остали — значи преко 85% били су земљорадници.

НАРОД ЈЕ БРИГАДУ ЗВАО „ГВОЗДЕНА БРИГАДА“

Издаја четника 1941/42. године изазвала је кризу устанка. У жељи да задрже своје класне позиције и стари поредак, уз помоћ избјегличке краљевске владе и западних савезника, један дио српске буржоазије извршио је, у сарадњи са окупатором, завјеру против НОБ наших народа.

У својој издајничкој работи четници су у почетку диференцијације имали успјеха тамо гдје је утјецај комуниста, као најдоследнијих антифашистичких бораца, био слабији, гдје их није било довољно, али и тамо гдје су комунисти правили грешке, одступајући од широке антифашистичке платформе борбе и окупљања свих слојева народа, без обзира на политичка одређења. ако су за борбу против окупатора.

Италијански окупатори су трпили од партизанске војске велике ударце и губитке живе силе и технике. Ширење устанка и НОБ никако нису могли сузбити војним средствима и ратним операцијама. Зато су и сами почели подстрекавати четнике и помагати их у њиховом настојању да створе четничке јединице и да их гурну у борбу

против партизана. Италијански Фашистички властодршци вјеровали су да ће преко четника успјети спријечити и разбити НОБ и успоставити своју власт на окупираној територији.

Уз свесрдну помоћ окупатора, повезани са четничком издајом у Книнској крајини, лички четници ушели су створити одређену кризу и привремено поколебати дио устаничких редова у дијелу лапачког, грачачког и оточког среза и ужем дијелу око Медка (недалеко од Госпића). Али захваљујући великим успјесима партизанских снага и наношењу великих губитака италијанском окупатору, усташама и четницима, захваљујући спровођењу широке платформе НОП и упорном политичком и организационом раду, успјело се у Лици већ у првој половини 1942. године, сузбити четничку издају. Ускоро су у поменутим срезovima четници сабијени на уже рејоне, нарочито око железничке пруге и италијанских гарнизона, јер су се само уз њих могли одржати.

Не штедећи Италијане и усташе, а цијенећи да су четници моментално војнички били најслабији, штаб Бригаде је планирао своју прву акцију на четнике у Радучу. Неколико дана послје Радуча, Бригада се бацила на усташе у Рибнику и тукла истовремено и Италијане, који су пожурили да својим слугама пруже помоћ.

Када год смо напали усташе или четнике или посебно неки гарнизон који су држали Италијани, увијек смо се морали тући прије или касније са све три врсте непријатеља, који су један другом хрлили у помоћ. Исто тако када су подузимане и офанзивне и казне експедиције на нашу слободну територију у Лици, увијек су против нас у прво вријеме рата заједно ишли Италијани, усташе и четници. Касније, послје капитулације Италије, Италијане су замјенили Нијемци.

Баш у вријеме формирања Бригаде, Италијани су гурали четнике у ватру, да упадају у наша села на периферији наше слободне територије, да врше пљачку и терор над партизанским породицама и свим онима који нису уз њих.

Постигавши велики успјех против четника око Медка и Грачаца, четнике је од Треће личке бригаде захватио самртни страх. Народ је бригаду назвао „гвозденом боигадом“ или често те називао „противчетничком бригадом“. Али ускоро, пар дана послје пораза четника у Радучу, и усташе и Италијани имали су прилику да на својој кожи осјете њену борбену способност и запамте Трећу бригаду.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИКА У РАДУЧУ

Прикупљајући се у петон Плоче — Могорић — Вребац, очекујући према неким подацима намтеравану непријатељску офанзиву на тај дио наше слободне територије, штаб Бригаде је предузео, не чекатући непријатеља да крене, свота офанзивна дејства. На простору између Медка и Ловинца, ноћу 23/24. септембра, покидана је жељезничка пруга и посечени телељонски стубови у дужини од 2 км. У међувремену планиран је напад на четнички гарнизон у селу Радучу.

У селу се налазило око 100 четника који су представљали 3. батаљон тзв. 2. личке четничке бригаде. Ослањали су се на италијанске снаге на жељезничкој станици Радуч, која је од села удаљена 3—4 км,

затим на усташе у Ловинцу и Светом Року и четничку сабраћу у Грачацу и Медку. Због близине окупатора и повољних географско-топографских услова за одбрану, радучки четници живјели су у увјерењу да су безбједни и да ће им њихови савезници, у случају веће опасности и напада јачих партизанских снага, већ у првим часовима борбе притећи у помоћ.

Основна идеја четничке одбране, у случају већег партизанског напада, била је да се повуку и што дуже одрже у добро утврђеној и од тврдог материјала саграђеног великој сеоској кафани Стојана Пејновића и да ту сачекају помоћ споља.

Замисао Треће бригаде била је једноставна: са три батаљона обезбједити напад од могућих интервенција са западне стране, од Медка и Госпића и са источне стране од Ловинца и Грачаца и оближњег италијанског гарнизона на жељезничкој станици Радуч, а са 3. батаљоном Мирко Штулић (у коме се налазило доста бораца из самог села Радуча) извршити напад на четнике у селу, сатјерати их у поменту биртију, опколити их у њој и у погодном тренутку јуришом је заузети.

Из своје полазне базе Могорић — Плоче у сумрак 25. септембра 1942. године, кренула је Трећа бригада на извршење задатка. Све је ишло по плану. Ноћу 25/26. септембра, стјерани са околних чука, четници су се повукли у утврђену зграду по већ раније скројеном плану. Око те зграде већ су били ископани ровови и између њих саобраћајнице. Сама зграда прављена је од камена, а пространо двориште било је такође ограђено високом каменом оградом погодном за одбрану. На прозорима зграде направљене су пушкарнице. Око зграде био је бризан простор.

Оцијенивши да нема смисла одмах јуришати на утврђено четничко упориште, излагати се непотребним жртвама, штаб Бригаде приступио је блокади утврђене зграде, рачунајући на психолошки ефекат, на губљење морала код четника када установе да интервенција и помоћ споља не успјева доћи тако брзо као што су они претпостављали.

Али и ми смо морали тачно оцјенити колико ћемо времена моћи одољети интервенцији споља и колико је потребно времена да непријатељ прикупи снаге и пође са јачим снагама из Госпића, Медка, Ловинца и Грачаца. Зато смо у почетку највише наде полагали на наше снаге на обезбеђењу. Уколико они одоле првим налетима споља и буду дуже времена издржали у одбрани, утолико ће пропорционално на ДРУГОЈ страни, расти неспокојство и расположење највећег броја за иредају. Опколени четници у Радучу стално су били под нашом ватром од које нису могли ока отворити. Чекала се само погодна прилика да се под заштитом ноћи упадне у непријатељско упориште са бомбашким одјељењима.

ПОБЈЕДА ЈЕ ИЗВОЈЕБАНА НА ОБЕЗБЈЕЂЕЊИМА

Сутрадан, 26. 09. изјутра, од правца Медка интервенисале су непријатељске снаге састављене од јуришне медачке четничке чете Гавре Станојевића и пар стотина Италијана. Уз подршку своје артиље-

рије напали су наш батаљон Велебит на положају источно од засе-ока Папуче, на падинама Богунице и другим погодним обронцима Ве-лебита који се спуштају према комуникацији и селу Крушковац.

Ту, на тим положајима, између села Дреноваче и Папуче, наш батаљон Велебит искористио је добре топографске положаје да орга-низује одбрану.

Четници и Италијани узалудно су, у више наврата, јуришали на наше положаје, али их је батаљон Велебит сваки пут одбио и упорно држао своје положаје пуна два дана. Није се макао са мјеста одбране. Непријатељ је трпио губитке.

Батаљон Велебит је свој задатак у потпуности извршио, имајући 6 погинулих и 7 рањених бораца.²

Батаљон Крбава задржао је Италијане и усташе који су крену-ли четницима у помоћ са источне стране, из правца Ловинца, одно-сно Грачаца. Непријатељ са те стране није ишао са јачим снагама и није толико био упоран као колона која је ишла од Медка, односно Госпића.

Батаљон Бићо Кесић добро је зарушио железничку пругу, опко-лио и блокирао италијанске снаге на железничкој станици Радуч.

ПОМОЋ ЈЕ УЗАЛУД ЧЕКАНА

Опкољени радучки четници слушали су пуцњаву са свих страна, али помоћ није долазила ниоткуда. После протекле двије ноћи и јед-ног дана потпуне неизвјесности, отпочело је у њиховим редовима ко-мешање и колебање. Понестало је хране и воде. Настао је и замор /след неспавања и сталне напрегнутости. Као и увијек у таквим и сличним приликама једни су хтјели да преговарају, други желе од-мах да се предају и спасу своје главе што поије, а трећи — дио оних који су загазили у злочине, хоће да се бране по сваку цијену.

Оцијенивши ситуацију да је дошао погодан тренутак за јуриш, штаб Бригаде је 27. септембра наредио батаљону Мирко Штулић да пређе у напад. Напад је био силовит и кратак.

Уз мјестимични отпор, непријатељ се предао. У наше руке пао је 101 четник. Међу њима је заробљен и командант четничког бата-љона у Радучу жандармеријски наредник Чубрило. Свега неколико њих успјело је да побјегне.

Заплијењено је око 90 пушака, један тешки митраљез и неколи-ко хиљада метака. Порушена је жељезничка пруга и уништене су те-лефонске линије у дужини око 6 км. Уништен је и водовод који је снабдевао водом непријатељске гарнизоне у жељезничким станица-ма Радуч и Медак.

У нападу на четничко упориште у Радучу батаљон Мирко Шту-лић имао је само једног рањеног борца, Богдана Ђалића, из Горње Плоче, који је подлегао ранама у партизанској болници у Бијелим Потоцима на Пљешевици.

² Погинули су: Миле Мандарић и Мане Црнокрак из Вребца, Богдан Поткоњак из Острвице, Стево Барлета, Софија Половина болничарка из Острвице, прва жена борац која је погинула у бригади и Дане Пејак из Косиња.

УСТАШКИ ДЕБАКЛ У РИБНИКУ

Ускоро после ликвидације радучких четника, Бригада је кренула у напад на усташко упориште Рибник. То је село удаљено неких десетак километара источно од Госпића, у коме се налазило око 100 добро наоружаних усташа, жандара и сељака. Усташе су се такође ослањале на италијански гарнизон у Госпићу, Билају и Медку. Исто тако, као и четници, рибничке усташе су биле само истурене италијанске предстраже.

За разлику од радучких четника, усташе су у Рибнику биле нешто боље организоване. Више је било оних који су се од самог почетка устанка борили против партизана и имали су више борбеног искуства. Имали су више официра. Њихов командни кадар у цјелини је био у војно-стручном погледу образованији. Рибничка усташка посада била је у нешто повољнијем положају од радучких четника, јер су били близу јаког италијанског и усташко-домобранског гарнизона у Госпићу. Утолико је наш напад на Рибник извођен под тежим условима.

У нападу на Рибник штаб Бригаде је примјенио у основи сличну тактику као у нападу на радучке четнике. Основна замисао је била да се јаке снаге истуре на обезбјеђења према спољним непријатељским гарнизонима: сјеверозападно према Билају и Госпићу и југоисточно ка Медку. На тај начин, док се не изврши ликвидација рибничке посаде, требало је ефикасно спријечити италијанско-домобранско-четничку интервенцију. Разлика од претходне акције огледала се највише у томе што, због велике близине јаких непријатељских гарнизона и већег броја комуникација и конфигурације земљишта, треба брзо, одлучно и изненадно напасти и дејствовати много брже него на Радучу.

ИЗНЕНАДНИ НАПАД БИО ЈЕ СИЛОВИТ

Уз нешто усташа, жандара и официра са стране, највећи део рибничке посаде били су сељаци, мјештани. Већини од тих наоружаних сељака главни циљ је био да сачувају своја имања и главе. Друго је иптање колико је била исправна њихова сељачка калкулација, да, бити на страни усташа и фашизма, значи и најсигурније спасавање глава и имања.

Двадесетак усташких зликоваца држали су остале на својој узди и сталном страху од одмазде за покоље и пљачку који су госпићке усташе, заједно са једним бројем мјесних усташа и пљачкашких разложених сељака, организовале и извршиле 1941. године над становништвом околних српских села.

Окупатору и усташкој команди у Госпићу и те како је било стало да одрже рибнички гарнизон као своју истурену предстражу према растућој партизанској опасности. Зато су им повремено слали јаче и слабије појачање и искуснији командни кадар.

Због свега тога, ситуација у Рибнику, у вријеме нашег напада, била је политички гледано, деликатна. Требало је јасно диференцирати загриженог и огрезлог усташу од колебљивих сељака. Зато је

било важно извршити добру политичку припрему свих батаљона и сваког борца. Сваки неразуман појединачни поступак или освета, ишла би само на руку усташама и спријечио би започету политичку диференцијацију у селу Рибник.

Половина борачког састава Треће личке бригаде била је из села испод личког средогорја. Многи од њих су 1941. године изгубили неког свог најближег или читаве фамилије. Претпостављао сам да ће у нападу на Рибник бити одређених проблема, тешкоћа и испада. Извршили смо добру политичку припрему. И заиста, наши борци су били свјесни тог нашег става и потребе политичке диференцијације и придобијања маса за НОБ-у. Ни један инцидент, или ма каква самовоља од стране бораца, за вријеме напада на Рибник није се десила.

План напада у опћим линијама био је слиједећи: батаљон Велебит имао је задатак да нападне Рибник од стране Медка. Директрија напада је била цеста Медак — Рибник. Од правца Личког Читлука чапао је, са западне стране, батаљон Бићо Кесић и то са лијеве стране ријеке Лике, обезбјеђујући се од с. Билаја. Батаљон Мирко Штулић добио је задатак да штити напад на Рибник од Медка и железничке станице Билај — Рибник. Батаљон Крбава нападао је из правца железничке станице Билај — Рибник, обезбјеђујући се с леђа и бокова.

Наше двије чете, по једна из првог и другог батаљона, брзо су се увукле у сам центар села и изненадно извршиле напад на усташку команду. Тако је 3. октобра 1942. године, око 2 часа, отпочео добро синхронизован, истовремени напад свих наших снага на рибничку непријатељску посаду. Изненађење је било тотално. То је условило брзи и потпун успјех акције.

На јуриш је заузета жандармерија, школа и попов стан који је био најјаче утврђен и припремљен за одбрану. Све је то постигнуто прије него што су усташе и схватиле о чему се заправо ради.

Међу првима бомбе су бацали познати бомбашии, храбри борци, Врепчани, Петар Цонокрак и Стево Ћурчић из прве чете батаљона Велебит. Непријатељ је почео искакати и предавати се без неког озбиљнијег отпора. Петар и Стево нису дочекали побједоносни крај борбе. Кад су у другом наврату бацили бомбе на утврђену зграду поповог стана, одакле су усташе у једном тренутку отпочеле давати отпор, једна бомба се вратила, одбивши се о тврди прозорски оквир и усмртила их обојицу.

До зоре отпор непријатеља био је савладан. Цио напад се толико муњевито одвијао да непријатељ из Билаја, Медка и Госпића није у току ноћи доспио да интервенише. Тек сутрадан, кад је све већ било готово, услиједила је интервенција.

Заробљена су 32 непријатељска војника, а у окршају било је убијено 22. Остатак је, користећи ноћ, побјегао главом без обзира. Заплијењено је око 40 пушака, 1 пушкомитраљез и доста муниције.

Непријатељ је сутрадан отпочео својом артиљеријом тући наше положаје у Рибнику и око њега. Тек послерије подне услиједила је, из правца Билаја, интервенција Италијана и усташа. Тада је Бригада могла истурити своје јаче снаге према непријатељу. Напад је одби-

јен и фашисти су на бојном пољу оставили један минобацач, четири пушке и нешто муниције.

У нападу на Рибник и у одбрани од италијанске и усташке интервенције погинуло је 7 бораца, а неколико их је било рањено.³

Успјеси Треће бригаде обрадовали су наше људе, а непријатеља запрепастиле. Бригада је постала за њега страх и трепет. То доказује слиједећи случај. Када се неколико дана после Рибника (6. октобра 1942. године) Бригада појавила у Брушанима и Личком Новом, усташе су се из свих села око Госпића разбјежале главом без обзира. Једни у Госпић, а други у Карлобаг.

Дознавши да Италијани припремају офанзиву на нашу слободну територију, Бригада се враћа у своју полазну базу на територију Личког Међугорја. Том приликом онеспособила је водовод у Брушанима, који је снабдјевао госпићки гарнизон водом.

При повратку срушили смо на више мјеста жељезничку пругу Госпић — Грачац.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИЧКОГ ПУКА ВОЖД КАРАЂОРЂЕ

Штаб I оперативне зоне Хрватске сагласио се са приједлогом штаба Треће бригаде о потреби да се нападну четници у рејону Грачаца. Тај рејон и сам град држали су сем четника и јаке италијанске групе. С времена на вријеме, заједно су вршили исподе на нашу слободну територију. Не могавши с партизанима изаћи на крај, њихови напади, походи и казнене експедиције на нашу слободну територију, сручивали би се на голорук народ.

Ослањајући се на италијанске окупаторске гарнизоне, книнске четнике попа Ђујића, на усташко-домобранске снаге стациониране у ширем рејону Грачаца, грачачке четничке главешине организоване су свој пук и назвали га Вожд Карађорђе.

Штаб пука Вожд Карађорђе, са мањим 1, јединицама, складиштем муниције и хране, које су добијали од Италијана, налазио се код куће Станисављевића у засеоку Дојића, на самој периферији Грачаца.

Четнички распоред био је око 7—8 км у пречнику. Удаљеност од центра града износила је свега неколико километара. Та групација од око 300 четника, налазила се, у ствари, на спољним обезбеђењима Грачаца, у засеоцима на периферији града, док се у самом центру града налазио јак италијански гарнизон.

Управо због непосредне близине центра града и јаког италијанског гарнизона, напад је требало врло смјело и вјешто извести и разбити испред носа Италијана грачачке четнике. Припреме и напад морали су се извршити у највећој тајности. Читав посао се требао извршити у току ноћи и до сванућа се вратити на свој полазни положај.

Поред поменуте двојице храбрих бомбаша и јунака, Стеве и Петра, погинули су Радучани: Ђуро Милекић и Дане Каленић, затим Богдан Црнокрак и Тодор Пањевић (обојица из с. Врепча). Као водич погинуо је Миле Јурјевић, стари комуниста и шпански борац, родом из Рибника.

При томе је требало спријечити бјекство четника у пл. Велебит, која се на пушкомет надвила над градом. Исто тако требало је спријечити бјекство у центар града ка Италијанима. Задатак није било нимало лак.

План нашег напада био је добро направљен. Главни задатак добио је батаљон Бићо Кесић, чији борци потичу из тога краја и који познају сваку стопу земље. Правац наступања Биће Кесића је био заиста неочекиван. Батаљон је наступао са западне стране града, неопажено прешао грачачке долове и доспио под Велебит, и са те велебитске стране подишао непријатељу, напао га. Четници су се најмање надали нападу са те стране. И једну и другу страну, личку и далматинску, тог дјела подвелебитског подручја, углавном су, до тада, контролисали четници.

Батаљон Мирко Штулић добио је задатак да ликвидира четнике у засеку Дукићима, а батаљон Велебит да их нападне на Буковом врху, Давидовићима и Подкорини. Батаљон Крбава одређен је за напад на четничку групу у с. Грабу. Овај батаљон је штитио напад са источне стране Грачаца, од Черовца и с. Вучипоља.

Погинуло је око 80, а заробљено 65 четника. Погинуо је и командант четничког батаљона Дане Станисављевић звани Цицвара, који се био прогласио за војводу Лике и Кордуна. Заробљен је био и капућер Саватије Мажибрада, иначе замјеник четничког војводе попа Момчила Ђујића. Заплијењено је преко 100 пушака, близу 30.000 метака, 400 бомби. Ускоро су се многи сељаци јављали у партизанске редове.

НАПАД НА ВЕЛИКУ ПОПИНУ — ПРВИ НАШ НЕУСПЈЕХ

Крајем октобра 1942. године. Врховни штаб НОБ и ПОЈ припремио је напад на Босанско Грахово, с циљем да у његовом ширем региону разбије четнике и Италијане и чвршће повеже ослобођена подручја Лике, Крајине и Далмације. За извршење тога задатка ВШ је сформирао оперативну групу коју су сачињавали око пет партизанских бригада (1. пролетерска, 2- далматинска и дијелови 4. крајишке, затим 3. личка бригада).

По плану ВШ, Трећа бригада имала је задатак да пресјече пут Книн — Стрмица и да блокира непријатеља у Стрмици. На жалост, Трећа бригада добила је то наређење сувише касно, те није стигла да у томе нападу учествује. Док се Граховска операција одвијала, Трећа бригада је по сопственој иницијативи извршила напад на четнике у Великој Попини у којој је било око 300 четника. На жељезничкој станици Зрмања и Отрићу, у непосредној близини В. Попине, налазило се око 300 Италијана. У с. Вучипољу било је око 100 добро наоружаних и окорелих четника. Све у свему, у в. Попини и у непосредној близини, налазило се око 700 непријатељских војника.

Неповољна околност за нас била је и у томе, што је тајност нашег покрета, то наше важно оружје, овог пута затајило. То је свакако био резултат већег утицаја четника на територији кроз коју смо се кретали. Њихови симпатизери и доушници тачно су и на вријеме јавили четничкој команди наш покрет и приближно су открили наше бројно стање.

Пошто је фактор изненађења овај пут сасвим изостао, четници су на вријеме запосјели врхове и чуке Маглај (1207), Коши (855), Шупље и Лабусово брдо, Мушичији врх, Подљуту и Градину, натјеравши нашу бригаду да раније него што је било предвиђено развије свој борбени поредак. Сем тога, на вријеме су тражили помоћ од Италијана са Зрмање и Отрића и вучипољских четника.

Када су осјетили нашу упорност и приближну јачину, четничка команда није дозволила да их изоловано и појединачно тучемо и ликвидирамо по појединим висовима и kotaма. На вријеме је своје снаге груписала и организовала у добро повезану одбрану у центру села и више њега на Градини, Подљуту и Мушичлем врху.

У нападу на те непријатељске положаје дошло је до изражаја неколико наших грешака и непредвидљивих околности. Пошто смо, тако рећи на непријатељским предстојама, били присиљени да развијемо свој борбени поеодак, требало је времена да се батаљони поново прикупе, у покрету престоје и припреме за напад на нове непријатељске положаје на Градини и околним висовима. Услијед велике помрчине, тешког и исшзесијецаног терена, кише и магле, дошло је до закашњења појединих наших батаљона. Због свега тога, напад је почео доста неорганизовано и несинхронизовано.

На главном положају у селу, са Градине и од школе, дочекани смо снажном митраљеском ватром и бомбама. Убрзо је свануо и дан, а главни положаји нису били заузети. Напад те ноћи 28/29. октобра није успио.

За разлику од раније пасивности Италијана, већ у само јутро они су из Отрића интервенисали. Њихови напади на наше обезбјеђење били су праћени јаком артиљеријском ватром. Услијед тога, Бригада је била принуђена да се повуче на нешто удаљеније околне висове, са намјером да сачека другу ноћ ради подузимања новог напада. Али, Италијани и четници нису сједили скрштених руку и нису чекали. Концентрисали су се и довукли своје свеже снаге и подузели енергичан заједнички противнапад на наше нове положаје. Тај напад непријатеља вјештим маневром и комбинацијом одбране и противнапада вјероватно би одбили, да нису, користећи маглу, нашим положајима неопажено подишли стотињак вучипољских четника и изненада нас напали с леђа. Бригада је била присиљена да се повуче у мјесто Срб.

У борбама у В. Попини и око ње имали смо 11 погинулих другова и 15 рањених. Из Срба и околине, и других крајева Лике, Бригада је попуњена са 150 нових бораца и ускоро кренула у правцу Босанског Грахова.

БОРБА ТРЕЋЕ БРИГАДЕ ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА

Трећег новембра 1942. године Трећа бригада кренула је из Срба у правцу Босанског Грахова. Неуспјех оперативне групе наших бригада у нападу на Босанско Грахово имао је за ту територију велике негативне посљедице. Сигурно је требало сачекати да се све наше снаге групишу и изврше бољу припему за напад. Изгледи на успјех би тада били далеко повољни-ји. Брзоплетост акције спријечила је да

се још крајем 1942. године и почетком 1943. године нанесе четницима у Книнској крајини одлучујући удар. То би довело до ликвидације превласти Ђујићевог утицаја, потпуног распада многих четничких јединица и масовне мобилизације народа у партизанске јединице. Италијански окупатор би већ тада био, највероватније, стјеран на приобални појас или би морао довлачити нове снаге.

По пристизању у рејон Босанског Грахова, наша бригада добила је задатак да врши блокаду италијанског гарнизона у самом граду и отежава комуницирање између њега и осталих гарнизона, у првом реду са Книном. У ширем ретону Босанског Грахова налазило се близу 3000 Италијана и четника.

На положају око Босанског Грахова замјенили смо Прву и Другу пролетерску бригаду. Тада те сформирана Прва и Друга пролетерска дивизија. Управо дан раније, из села Ресановца, гдје се налазио штаб Прве пролетерске бригаде, отишли с командант и политкомесар бригаде Коча Поповић и Филип Кљашћ да приме команду над новоформираном Првом дивизијом. Команданта бригаде Милана Курешанина и мене примили су замјеник политкомесара Прве бригаде Мијалко Тодоровић Плави и Радован Вукановић, који је тада заступао команданта бригаде. Ту, у Ресановцу, срео сам пролетерског pjesника Чедомира Миндеровића, хирурга и шпанског борца др Мештеровића и друге другове. У штабу су нам објаснили који дио положаја око Босанског Грахова треба од њих да преузмемо.

Сутрадан, заједно са Момчилом Новковићем, тадашњим замјеником команданта бригаде, у селу Тичеву (на планини Шатору) били смо примљени у штабу Друге пролетерске бригаде. Од њих смо требали преузети њихов сектор одбоане. На Тичеву смо били другарски примљени од команданта друге пролетерске бригаде Љубодоага Ђурића, политкомесара Алексе Дејановића, легендарног Лунета Миловановића, тадашњег замјеника команданта бригаде, замјеника политкомесара Слободана Пенезића Коцуна, и начелника штаба, мајора бивше југословенске војске Ђокића.

Кључни и доминантни положај у одбрани Босанског Грахова био је врх Цигељ (1075) и мало даље Билек (1087), који су у ствари представљали превој на комуникацији Босанско Грахово — Книн.

Око јако утврђеног рејона Цигељ дошло је до спољних борби по дубоком снијегу и великој хладноћи. Четници су се одржали на тим кључним положајима. Ускоро је дошло до смјене Бригаде која се вратила у Лику.

БРИГАДА У САСТАВУ VI ДИВИЗИЈЕ

Шеста личка дивизија формирана је наредбом Врховног штаба НОВ и ПОЈ број 95 од 22. новембра 1942. године. Први њен командант био је Срећко Манола дотадашњи командант I оперативне зоне Хрватске, иначе шпански борац и официр републиканске армије. За првог политкомесара дивизије постављен је Раде Жигић, дотадашњи политкомесар Групе партизанских одреда Лике. Поред Прве и Друге бригаде у састав дивизије ушла је и Девета партизанска бригада Хр-

ватске, која је својим уласком у састав Дивизије добила и званични назив Трећа личка бригада Шесте дивизије.

Трећа бригада је у вријеме уласка у састав дивизије бројала 1.122 бораца. Од тога су биле 23 жене. Располагала је са 966 пушака, 9 митраљеза, 31 пушкомитраљезом и 3 лака бацача. Из једног прегледа бројног стања, из нешто каснијег времена, види се да је социјални састав бригаде био: 975 сељака, 38 радника, 17 занатлија, 24 намјештеника, 35 војних лица и 10 интелектуалаца. У интелектуалце су сврстани и свршени гимназијалци, учитељи и студенти. Чланова КП било је 113.

Милан Баста

НАПАД НА КОМАНДУ ЧЕТНИЧКОГ ПУКА „ВОЖД КАРАЂОРЂЕ“

Прве борбене акције након формирања, 3. личка бригада успешно је изводила на релацији Госпић — Грачац. Најпре су нападнута усташко-четничка упоришта у Радучу и Рибнику, где су непријатељу нанесени велики губици у живој сили и матецијалним средствима. После ових борбених акција бригада се пребацила у рејон котара Грачац са циљем разбијања и уништења четничких снага на том подручју а који су имали јака упоришта.

Четничке снаге биле су размештене на периферији Грачаца и дуж комуникације Грачац — Граб — Вучипоље. Команда четничког пука „Вожд Карађорђе“ налазила се у с. Дојићи источно од Грачаца. Да би јединице бригаде успешно извршиле постављене задатке основна претпоставка била је: тајност, изненађење и ликвидација команде четника који су се налазили у с. Дојићи. За извршење овог задатка одређен је 2. батаљон „Бићо Кесић“. Пред извршење напада батаљон се налазио у Томин Гају — заселак Тупале. У извршењу овог задатка батаљон је требао извршити неколико радњи, као што су: извести ноћни марш у дужини око 20 километара, неопажено савладати комуникације које је држао непријатељ: цесту и ж. пругу Штикада — Грачац — Ловинац, цесту Грачац — Обровац, затим ж. пругу Грачац — Церовац и тек онда је могло доћи до изненађења и тајности напада.

По плану напад на непријатеља је требало извести 24. октобра 1942. године у 02,00 часа. Доласком батаљона у полазни рејон извршене су све припреме: издата заповест, одређени бомбаши — добровољци, водичи који су познавали терен и друго. Око 22,00 часа 23. октобра, батаљон је кренуо ка објекту напада. Колона је кренула уз брдо Ресник чија је висина 1.150 метара. На врху узвишења борци су се кратко одморили. Старешине су се са водичима договарали како што успешније савладати прву прешзеку. Потом те батаљон кренуо пиз западну падину Ресника. Како те земљиште стрмо и каменито, под ногама бораца камење се обрушавало, па је тешко било одржавати нечујност кретања.

Са чела колоне шапатам је преношено наређење — сви оорци који имају ципеле да их изују и иду у чарапама до преласка пруге и цесте. Наређење је извршено без икаквог поговора. Успешно смо савладали прву препреку. Колона батаљона је потом кренула преко штикадских мочвара. Стигли смо до друге препреке, цесте Грачац — Обровац коју такође неопажено прелазимо. Затим смо кренули уз стрме падине Велебита. Ниже од нашег правца кретања је железничка пруга на којој се налазило неколико вактарница у којима су Италијани имали своје страже и обезбеђење. У близини к. 740 цркве и пећине Св. Марко спустили смо се ка жељ. прузи коју смо успешно савладали. Даље смо се кретали кроз грачачко поље — долове, приближавајући се објектима напада.

На полазни положај батаљон је стигао на време и неопажено. Старешине јединица издали су допунска наређења и упутства борцима. Продужили смо даље покрет. На челу колоне су се кретали бомбаши које је предводио Момир Ракић. За њима је ишла 1. чета. Сасвим смо се приближили сеоским кућама у којима се налазила команда четничких снага.

Прва чета се развила у стрељачки строј. На десном крилу се налазио 1. вод са командиром Нином Совиљем, до њега 2. вод чији је командир био Илија Маричић, а на левом крилу кретао се 3. вод са командиром Илијом Обрадовићем. Испред нас налазило се доста камених ограда, што нам је омогућавало да се скривено приближимо непријатељу. Бомбаши су пришли у непосредну близину кућа. Виде стражара како се шета на стражарском месту. Чују га како певуши. Разумели су и песму коју је певао: „Стаљинград нам сузе лије, Стаљинграда више није. . ." У том певачком заносу и кретању приближава се близу зида где су били наши бомбаши. Скочилр су на њега и савладали га тако брзо да није успео ни пушку с рамена да скине. Бомбаши су сада несметано кренули првим кућама. Побацали су бомбе и отворили ватру и направили дар мар у Команди четничког пука.

Како је мој вод био на левом крилу према Грачацу, изненађени и дезоријентисани четници су бежали према граду тражећи спас код Италијана. Али, нашом ватром у том су били спречени. Овим правцем бежао је и четнички командант Дане Стојисављевић Цицвара. Том приликом је рањен. Није могао даље да бежи, па је, да не би пао жив у наше руке, извршио самоубиство. Наш вод је наишао на њега. Командир вода Обрадовић је скинуо са команданта четничког пука опасач са реденицима за муницију који је био израђен специјално за четничког команданта.

За разбијеним четницима настала 1е потеря. Неки су се одмах предавали. Други су се покушали сакрити у разна скровишта. Један од таквих је нађен у подруму једне куће. Био је то Ђујићев заменик, калуђер из манастира Крупа. Звао се Саватије Мужибрада.

У Дојићима је заробљено доста пушака, муниције и другог ратног материјала. Требало је брзо радити и што више овог материјала изнети на слободну територију. Сандуке муниције и друге теже предмете носили су заробљени четници уз пратњу наших бораца. Сад смо се кретали према Кокирни и Црном врху. Заробљени стражар

„певач“ жив и неозлеђен носио је сандук муниције. Био је из околине Грачаца. Цела његова породица била је на стпани НОБ. Пратио га је Буда Гњатовић. Уз пут га је терао да му пева ону песму која га је довела да буде заробљеник.

У току дана батаљон „Бићо Кесић“ се вратио у полазни реон Тупале. У току ове акције нисмо имали губитака. Народ и омладина Тупала и околних села у великом броју су дошли да виде те брадате и несретне издајнике — италијанске слуге. Тешко је било сачувати заробљене четнике од народног револта и гнева да их на лицу места не линчују. Пред вече, пред народ је изведен калуђер Саватије ког је чувало неколико бораца. Командант Мане Брека каже Саватији да гласно изговори да га народ чује, народе што сам ја заслужио, Саватије је понављао: „Народе што сам ја заслужио“? Присутни су му одговорили „Смрт, вешање“. Појединци су покушавали да га бију, али им то није било дозвољено. Заробљени четници предати су вишој команди и са њима је поступљено како је то ситуација захтевала.

Божо Тојагић

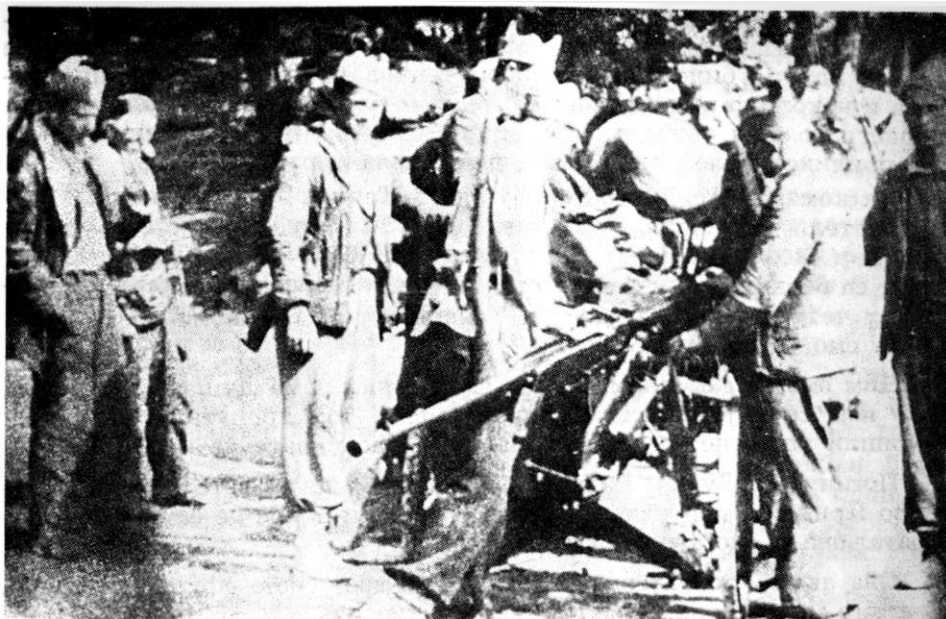
БОРБА КОД ШИМЕЛИНЕ КУЋЕ

Послије повратка са Србског кланца и Љубине пољане, где смо учествовали у ослобођењу устаничког места Срб, батаљон Гаврило Принцип, почетком априла 1942. године, запосео је цесту Удбина — Ловинац контролишући кретање непријатељских снага ова два усташко-италијанска гарнизона. Разлог запосједања овог положаја био је тај што се оправдано претпостављало да италијанско-усташке снаге из Госпића и Ловинца допремају храну и други потребан материјал опкољеном усташком гарнизону на Удбини.

Одмах по доласку на овај положај, једна група бораца 1. чете сачекала је у засједи моторизовану колону Италијана и усташа и нанела им осјетне губитке у људству и материјалу. О овој акцији постоји аутентичан извјештај који овако гласи:

„... Тако је дана 8. ашгла једна десетина батаљона Гаврило Принцип напала једну колону од 14 камиона, 2 тенка, једног мотоцикла и једног путничког аутомобила на путу Удбина — Тушице, код Шимелине куће. Том приликом успјело је тој десетини да поубија 50 непријатељских војника, спали 4 камиона који су били натоварени даокама и другим материјалом. Уништен 1е такође и мотоцикл. Остали камиони успели су да измакну под заштитом тенкова који су их пратили. У тој борби погинуо је један наш партизан који је 1'уришао на непријатељске камионе. Заплењено је 8 италијанских пушака, 2 пушкомитраљеца, једна торбица, 4 бомбе и 1.500 метака“. (Зборник V. 4. 45—46).

Припрема за ову акцију била је кратка и једноставна. Ноћ пре доласка, после добре вечере у селу Ондић, командант батаљона Милојко Ћук и комесар 1. чете Љубо Кнежевић одлуче да формирају

Г р у п а бораца одреда „Велебит“ разгледа заробљени тешки митраљез код Госпића
Ј у л а 1942. године

једну групу бораца за ноћно извиђање кретања непријатељских снага и евентуално изведу неку ефикасну акцију и заседе. Пред постројеном четом командант је затражио добровољце. Борци су одмах расули строј чете и сви се окупили око команданта са дигнута два прста изнад главе, као ђаци око учитељице. По стећању још живих бораца ове десетине, прва десетооца имала су срећу да уђу у састав ове групе. То су: Савица Јапунџић и Божо Бајгут, оба митраљесца, Никола и Момир Ракић, два брата, Никола Ћук „Бакулица“, Милош Опачић, Илија Бабић Ићко, Душан Радаковић Решић, Милош Даутовић, Ђуро Шербечија и Јубо Кнежевић — вођа групе.

Група је 8. априла, у раним јутарњим сатима, заузела погодан иоложај код Шимелине куће, у непосредној близини спаљеног села Курјак. Засједа је постављена на једном камењару изнад цесте, око 40 метара даље од пута. Одступница је планирана према Средњој Гори, у супротном правцу одакле је десетина дошла.

Мрачна и прохладна ноћ уступила је место прољетном магловитом јутру. Моторизована колона чула се из даљине. Почела је да се спушта вијугавим путем са Удбине у правцу заседе. Брујање камионских и тенковских мотора приближавало се све ближе и ближе.

Колона камиона и пратећих возила: 2 тенка, као претходница, путнички аутомобил у средини колоне и два моторбицикла од којих један на зачељу, а други на челу колоне, стиже на домет камена из руке, а нас је само десеторо.

Командир групе је у последњи час, одлучио да се пропусте тенкови и „одреже“ део колоне, 4 до 5 камиона и да се они униште.

Отворили смо пушкомитраљеску ватру на камионе. Они су застали. Из њих је поискакала војска и почела да бежи у правцу чела колоне, које је било под заштитом тенкова. Два наша пушкомитраљеза и неколико пушака обасипали су бегунце, око заустављених камиона, и то баш оружјем и муницијом италијанске војске, заплењеном приликом ослобођења Срба, десетак дана раније.

На команду Тешића „Ура, јуриш!“, Тешић, Ићко, Никола и Ђуро полетели су у правцу заустављених камиона. Ићко је био професионални шофер, а Ђуро машинбравар. Брзо су пронашли резервну канту са бензином и ова четири камиона, натоварена даскама претворили у четири велике буктиње. Тенкови су се окренули према зачелју па смо се повукли.

Чим смо се сакупили видели смо да нам нема Душана. На тозив, нико нам се није одазивао. Знали смо. У том тренутку тенкови су заобишли упаљене камионе и скоро да нас ухвате на нишан.

Погинуо је Душан Радаковић Тешић борац 1. чете батаљона Гаврило Принцип, партизан, пример за углед и понос не само чете, него и батаљона и свога родног села Брувна.

Ова акција је интересантна не само због своје ефикасности, већ због тога што је она била типично партизанска.

Братили смо се 9. априла у зору. Било је жалости и радости. Жалост и туга за погинулим другом, а радост што су остали борци дошли без и једне ране. Радост што смо нанели осетан губитак непријатељу у људству и материјалу.

Ђуро Шербеџија

МЛАДОСТ ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА“

Душан је имао дванаест, Бошко тринаест, Јоцо шеснаест и ниједан од њих четрнаесторице, колико их је било у чети није био старији од Јоце. Овде, дакле, није реч о омладинцима већ о дечацима. Били су још голобради, благог дечачког осмеха и погледа, решени да крену у борбу за слободу, за боље сутра. Већина од њих је била неухрањена, али кошчата и снажна деца. Поглед им је понекад лутао, као да траже топли родитељски дом. Али, се у том погледу могла сагледати сва одлучност да устрају у својим намерама, да постану и остану прави и храбри борци.

Нису ови дечаки заједно пристизали и нису се међусобно познавали, осим ако су били из истог села, али су сви били чврсто решени да остану. У овим тренуцима њихове одлучности нису помагала ни командирова уверавања и наговарања да се врате кући, да су премлади и недовољно јаки за ратнике и тешке задатке који су пред њима стајали. Јер, деци њихових година и узраста место је код родитеља.

Међутим, сва убеђивања, па и претње и застрашивања нису помогли да они промене своју одлуку. Остали су у јединици. Одмах по

доласку у чету нису обављали послове који би били примерени њиховом узрасту и снази, нису чак били ни курири. Постали су прави борци — ратници. Вољом и преданошћу су упијали војничко знање и вештину партизанског ратовања. Невероватно брзо постали су вижљастии, неустрашивии, храбри и сналажљивии борци. Како онда да их заборавимо? Сваки од њихових сабораца у сваком тренутку може лако да их наброји, то су: Баста Дане Душан, рођен 15. 04. 1925. год. у Средњој Гори; Цвијетићанин Раде Дмитар, рођен 10. маја 1925. године у Висућу; Цвијановић Буре Ђуро, рођен 14. априла 1925. године у Крбави; Чорак Дане Новак, рођен 14. јануара 1926. године у Крбави; Делић Стеве Стеван, рођен 2. априла 1926. године у Бјелопољу; Ђаковић Дане Никола, рођен 11. јуна 1925. године у Могорићу; Ђаковић Илије Ђуро, рођен 11. јуна 1925. године у Могорићу; Ђерић Буре Славко, рођен 27. јануара 1926. године у Врелу код Коренице; Мандић М. Јоцо, рођен 1. јануара 1925. године у Јошану; Перић Петра Бошко, рођен 1. марта 1927. године у Толићу, Смиљанић Николе Лука, рођен 19. октобра 1925. године у Крбави; Шајиновић Ђуре Душан, рођен 24. фебруара 1929. године у Шврачковом Селу; Жигић Ђуре Милан, рођен 15. септембра 1925. године у Бјелопољу и Вурдеља Миле Вујо, рођен 14. новембра 1925. године у Шврачковом Селу.

Како су се ти младићи оспособљавали, наоружавали и постајали партизани, показаће овај пример.

Почетком устанка 1941. године тринаестогодишњем гимназијалцу Бошку П. Перићу било је јасно да ако се не прикључи устаницима, може само доспети под опаки усташки нож, као и то да без оружја нема борбе. Знао је и то да његов комшија Јуре Стилина, већ регистрирани усташа има пушку. Одлучио је и он да се домогне те пушке рачунајући при томе да ће се изложити великој опасности, не само себе него и мајку и сестру. Након брижно извршене припреме успева у намери и с пушком у загрљају прелази у суседно село Меквињар, које је већ било укључено у устанак и створило свој партизански одред. Крађа и починилац били су ускоро откривени. Јурин син, такође усташа, за одмазду хоће да убије Бошкову мајку и сестру. Јуре им је спасао живот, не дозволивши сину да изврши своју намеру.

У седмом или осмом месецу 1942. године у чету је дошао Баста Д. Душан, младић ситан, слаб али одлучан. С обзиром на његову физичку развијеност, командир чете настоји да га наговори да се врати кући, што је он одлучно одбио. Првих дана одређиван на стражу са старијим друговима да се обучава. Та обука је кратко трајала. Он се брзо осамосталио. Већ у деветом месецу 1942. године наша чета, заједно са другим јединицама, нападала је усташе у селу Брушани код Госпића. На правцу нашег напада, усташка посада једног бункера, ограђеног бодљикавом жицом, давала је жесток отпор. По наређењу командира чете Милоша Чанковића, тешким митраљезом и са два пушкомитраљеза требало је неутралисати ватру из бункера, а два добровољца са бомбама ликвидирати отпор усташа. Јавили су се Грбић Милан и Смиљанић Мане, али са њима је кренуо и Баста Душан иако му је командир бранио да иде са бомбашима. Кад су се њих тројица допузила до жице прва двојица се нису могла провући кроз ограду

без алата за сечу жице кога нису имали, па се Душан онако слаб и танак провукао кроз жицу као змија, допузео до бункера, бацио бомбе и само ликвидирао отпор усташа.

У новембру 1942. године тражени су добровољци — бомбаши за напад на брдо Цигељ код Босанског Грахова на коме су се налазили Талијани и четници. Цигељ је био ограђен бодљикавом жицом. Међу првима су се пријавили Дмитар Цвијетићанин и Славко Ђерић — „Брацо“ који је био руководилац СКОЈ-а у чети. Славко је био рањен у овој борби ручном бомбом.

Септембра 1943. године у борби са усташама, у Широкој Кули код Госпића, Лука Смиљанић политички делегат вода, вратио се по рањеног друга да непријатељу не падне жив у руке. Извлачећи рањеног борца и сам је био теже рањен, те је након неколико дана подлегао ранама.

Неки од ових младића били су склони дечијим несташлукима. У томе се нарочито истицао Душан Шајиновић. Једног дана у лето 1943. године старешина га је пустио кући да посети породицу. Од куће се зратио љут и нерасположен, тако да неколико дана није хтео ни са ким да разговара. На питање другова што му се десило, одговорио је: „Код куће сам имао велике неприлике. Нашао сам непокошено жито. Питао сам тету зашто није тражила помоћ од МНОО. Рекла ми је да је помоћ тражила, али да су јој одговорили да они помажу само породицама бораца. Када им је тета рекла да и она има борца они су казали: какав је тај борац. Отишао сам у МНОО, и срећа је нисам могао открити тко је то рекао какав сам ја борац, јер тај сигурно не би добро прошао. Али, је сутрадан жито било покошено и слабом борцу. Враћајући се у јединицу, навратим у Команду места Подлопача ца се пожалим на МНОО, на њихов неправилан однос према мојој породици. Ту сам доживео другу неугодност. Стражари и други, видевши на мени леп, нов карабин, траже га у замену за стари. Ако карабин не дам добровољно, они ће ми га отети. Видевши да говорим озбиљно, измакнем се неколико корака, напуним карабин и упитам: „Ко би то носио мој карабин“? Нико се није јавио.“

Ови младићи, су у свим окршајима били међу првима. Јуришали су на непријатеља и без команде за јуриш. Многи од њих су убрзо постали командири и комесари у својим јединицама. Међу првима Новак Чорак, Стеван Делић, Бошко Перић, Славко Ђерић, Ђуро Цвијановић, затим храбри и поверљиви курири Милан Жигић и вешти извиђачи какав је био Никола Ђаковић.

Тројица од њих положило је своје животе за слободу отаџбине: Стеван Делић, Бошко Перић и Лука Смиљанић.

Дмитар Цвијетићанин, Ђуро Цвијетићанин, Новак Чорак и Славко Ђерић су носиоци „Партизанске споменице 1941. године“.

Једанаесторица преживелих су прешли ратни пут б. личке пролетерске дивизије „Никола Тесла“. Већина их је после рата остала у активном саставу ЈНА.

Мане Смиљанић

УСПЕШНА ОДБРАНА ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА“ КОД РИБНИКА

У септембру 1942. године 3. личка бригада била је у селима испод Вребачке стазе. Са тог простора поједини батаљони су изводили офанзивне акције на непријатељске посаде дуж железничке пруге Госпић — Грачац. Један од таквих напада, бригада је извела 3. октобра 1942. године на усташко упориште у Рибнику.

На насеље су нападали 1. батаљон „Велебит“ и делови 4. батаљона „Крбава“. Задатак је био да се ликвидира усташко-жандармеријска посада и ослободи Рибник.

У склопу ове акције, 2. чета батаљона „Крбава“ под командом Милоша Чанковића и комесара Дане Радаковића добила је задатак да поседне положаје између железничке пруге и реке Лике и да спречи евентуални продор непријатеља из Билаја и Госпића.

На извршење задатка јединице су кренуле после пада мрака. Батаљони су се кретали преко Личког поља које је било обрасло високом папрати и ретким жбуњем. Ноћ је била ведра, топла и тиха. Тишину су повремено реметили појединачни усташки пуцњи са оближњих положаја. Та пуцњава добро нам је долазила, јер се непријатељ на тај начин демаскирао, тако да смо тачно знали где се налази.

Наша Друга чета се кретала у колони по један. Са мном у десетини која се кретала на челу чете налазили су се Милош Бараћ, Милан Банић, Дане Зорица, Сава Бараћ, Ђуђа Јајић, Брато Вејиновић, Милан Вејиновић, Мане Смиљанић и Никола Чорак — Видовић.

Да би чета што успешније извршила задатак за водича је ангажован Милан Јурјевић — Шпанац родом из Рибника.¹ Чим смо стигли у непосредну близину пруге командир чете је наредио кратак застанак, док претходница не испита правац куда чета може неопажено проћи до одређеног положаја за одбрану. У извиђачку патролу је одређена група бораца са којом се кретао и Милан Јурјевић. Извидница се кретала плићим удубљењем. Испод пруге смо прошли кроз подвожњак који се налазио на правцу нашег кретања. Пошто смо неопажено прошли испод пруге, брижљиво смо испитали земљиште до десне обале р. Лике. Патрола је дала знак чети да може и она истим правцем проћи и запосести положај. Затим се патрола упутила на извиђање у правцу Рибника. Али, после пређених педесетак метара иза тедног грма патрола је наишла на усташке положаје који су из непосредне близине отворили ватру на наше борце. Један метак је погодио Милана Јурјевића. Покушали смо му указати прву помоћ, али све је било касно. Прострел кроз груди био те смотоносан. Крв му је ишла на уста и нос, тако да му није било спаса.

Убрзо после овог сукоба са усташком патролом отпочела је жестока борба у самом Рибнику. За кратко време батаљон „Велебит“ и

¹ Милан Јурјевић је по занимању био берберски радник. Пре другог светског рата је постао члан КПЈ. Учесник је шпанског грађанског рата. У време капитулације Краљевине Југославије вратио се у родну Лику. До дизања устанка 1941. године илегално је живео у свом родном селу. После дизања устанка прешао је на слободну територију Врепца, Завођа, Павловца и Могорића, учествујући у раду руководства устанка у овим селима.

делови батаљона „Крбава“ ликвидирали су непријатељске снаге које су се налазиле у овом месту. У руке наших бораца пао је богат ратни илен. Убијено је више усташа и жандарма. Заробљено их је 22, од којих су неки строго кажњени за злочине извршене над недужним српским народом.

У раним јутарњим часовима 4. октобра из Госпића су упућене јаче непријатељске снаге у правцу Рибника. Кретале су се доста слободно и самоуверено, иако нису знали да ли се у Рибнику налазе усташе или партизани.

Кад су непријатељски предњи делови дошли до испред положаја наше 2. чете, по команди Милоша Чанковића на њих је отворена изненадна и снажна пушчана и митраљеска ватра. У том првом сукобу непријатељ је претрпио осетне губитке и стао.

Око 12 часова јаче италијанске снаге и злогласна усташка бојна Делка Богданића, потпомогнуте оклопним возом и бацачима извршиле су нови снажан притисак на положај чете. Оклопни воз је стао на прузи у непосредној близини 3. вода који је штитио десни бок чете. Тако је непријатељ са фронта а оклопни воз са десног бока отворио ватру по борбеном распореду чете.

Међутим, и у таквом нападу борци чете јуначки су се држали и одолевали свим налетима усташа и Италијана. На такво њихово држање утицала је и чињеница што није било никаквих услова да се изврши повлачење преко брисаног и откривеног простора пред далеко јачим непријатељским снагама. Тако је чета била присиљена да организује одсудну одбрану. Како је 3. вод био наслоњен на железничку пругу, прихватио је борбу са оклопним возом и прецизним гађањем затворио му је све отворе — пушкарнице присиливши га на повлачење. У овако деликатној ситуацији дошла је до пуног изражаја правилна процена ситуације и хладнокрвност командира чете, који је одлучио да се одступи већ да пружи непријатељу одлучан и жилав отпор.

После повлачења оклопног воза, морал бораца 2. чете још више је порастао. Непријатељ је у току дана извршио неколико узастопних напада, али су сви одбијени.

Цело време усташе и Италијани су тукли положај чете минобацачима и тромблонима. Али, због врло блиског одстојања наших бораца и непријатеља, највећи број минобацачких мина није погађао циљ нити су постизале жељени ефекат.

Негде око 16 часова усташе и Италијани кренули су у нови напад. У њиховом стрељачком строју посебно се истицао један њихов старешина. Видећи да се ради о непријатељском официру, командир чете Милош Чанковић прецизно је нанишанио и убио усташког командира. Одмах затим усташе су залегле на линији на којој су се затекли.

У овој борби истакли су се сви борци 2. чете. Ипак, због своје улоге коју су одиграли посебно су се истакли нишанџија тешког митраљеза Дане Цветићанин Баук и пушкомитраљезац Дане Радованац и Илија Вејиновић. Поред командира чете Милоша Чанковића на висини задатка били су и сва три командира вода Милан Адамовић, Милан Вукмировић и Исо Бараћ.

Интересантно је да поред врло интензивне и маоовне ватре коју је непријатељ усмерио на 2. чету нико од бораца није погинуо. Само их је неколико лакше рањено. Команиру вода Милану Адамовићу, једно зрно је прошло кроз капу и огребло га по темену. После ове борбе борци су се шалили на рачун свог командира. Говорили су да Милану ни усташки меци не могу ништа, јер рикошетирају од његове главе. Милан Адамовић храбро је погинуо у јуришу на Италијане на Плочанском кланцу за време 4. непријатељске офанзиве јануара 1943. године.

Пред залазак сунца непријатељ је извео свој последњи јуриш, који такође није успео. Мада је код наших бопаца муниција била на измаку, командир чете Милош Чанковић је одлучио да се чета не повлачи већ да пређе у противнапад. Та одлука се показала исправном. Чета је извршила силовит противнапад и присилила много јачег непријатеља да се у паници и нередом повуче са бојишта. Доста непријатељских војника бежећи остављао је оружје и другу опрему. Чак су оставили и своје погинуле и рањене војнике. Чета је заробила доста оружја, чак и један минобацач 50 мм који је био прво „тешко“ сружје у нашем батаљону.

Након покупљеног ратног плена и успешно извршеног задатка чета се повукла са положаја. Са собом смо понели и погинулог Милана Јурјевића. Донели смо га до рибничке цркве где је сахрањен — Друга чета је потом отишла у с. Почитељ.

За успешно извршење овог задатка Штаб 3. бригаде одао је признање борцима и старешинама 2. чете похваљујући их за изванредну храброст и јунаштво ког су испољили.

Ђуро Бековић

САМОИНИЦИЈАТИВА КОМАНДИРА МИТРАЉЕСКОГ ОДЕЉЕЊА

У првој половини септембра 1942. године 1. чета 1. батаљона 3. личке бригаде бранила је положај у Доњим Барлетима на линији Црнкуша, мост на реци Јадови и засеок Рајшићи. Чета је спречавала продор Италијанима и усташама у правцу Врепца. Како је истовремено очекиван напад на Вребац и од Рибника, командир чете Симо Тодорић оставио је посаду тешког митраљеза „Бреда“ на Влашком брду, са задатком да штити село од евентуалног напада и са тог правца.

Командир митраљеског одељења Илија Новковић је послушкивао ехо борбе коју је чета водила у Доњим Барлетима. По густини ватре оценио је да чета води жестоку борбу. Како до напада од Рибника није дошло, самоиницијативно је одлучио да притекне у помоћ чети. У том циљу наредио је да се митраљез пребаци на Комњеновачу, узвишење у Личком пољу, које се налазило бочно и нешто позади у односу на непријатељске снаге које су нападале положат чете. Чим је одељење посело положај командир Илија је наредио да се отвори ватра по непријатељу.

Осетивши опасност са десног бока Италијани и усташе су се у нeredу почели повлачити према Билају и р. Лици. У овом нападу непријатељ је претрпио осетне губитке. После завршетка борбе командир чете Симо Тодорић је похвалио командира митраљеског одељења због самоиницијативе коју је испољио у борби. Поред осталог, он је том приликом рекао: „Лако је бити командир таквим борцима“.

Владо Божић

НАПАД НА ЛОВИНАЦ ✓

Штаб 6. личке дивизије је планирао напад на Ловинац и засеокe те општине на Божић, 25. децембра 1942. Преко двадесет села и заселака ловиначке општине насељено је хрватским живљем, не рачунајући устаничка српска села Плочу, Кик и село Гњатовићи. У свим хрватским селима те општине власт су држале усташе. Рачунало се да ће се разбијањем усташких упоришта створити услови за долазак нових бораца, хрвата, у партизанске јединице. пошто их је још увек било мало у партизанима, а људски потенциал општине био је велики (У време формирања 3. личке бригаде, која је бројала око 1100 бораца, било свега четири Хрвата).

У време напада Ловинац је бранила бојна (батаљон) од око 500 усташа и домобрана, село Смокрић сатнија (чета) од 150 усташа и домобрана, на железничкој станици у селу Ричице налазила се чета Талијана — око 180 војника, оружничка постаја (жандармеријска станица) са 14 оружника (жандарма) и око 30 до 40 наоружаних цивила, углавном, припадника усташа. Железничку станицу Ловинац поседала је чета Талијана, а брдо Цвитушу (непосредно поред железничке станице) браниле су усташе. У свим овим упориштима било је, укупно око 1100 до 1200 непријатељских војника, не рачунајући наоружане цивиле којих је било скоро у свим селима и засеоцима ловиначке општине.

Друга бригада је нападала Ловинац, Цвитушу и железничку станицу, а 3. бригада добила је задатак да ликвидира непријатељева упоришта у Смокрићу, на брду Височица, и селима Ричице, Матовновићи, Здунићи и у Гудури, да спречи интервенцију Талијана из Грачаца. Пре почетка 3. бригада се налазила на широком простору, али у полукружној основици у односу на објекте напада, размештена по батаљонима: 1. батаљон Велебит у селу Клапавице, 2. батаљон Бићо Кесић у Брувну, 3. батаљон Мирко Штулић у селу Комић и 4. батаљон Крбава у селу Ондић.

У току припреме за напад одржани су састанци са члановима КПЈ и СКОЈ-а, а одржавани су и четни састанци са свим бооцима. На свим састанцима говорило се о озбиљности акције. Ово је једна од значајнијих акција уласка у хрватска села ловиначке општине, од које се очекује, после разбијања непријатељевих упоришта, долазак нових бораца — Хрвата у партизане. Наглашено нам је да то становништво, до сада, није имало контакт с партизанима, па да се морамо

понашати како доликује правим партизанским борцима и да у контакту с тим становништвом сваки борац мора објашњавати циљеве наше борбе. У центру ловиначке општине налазило се село Гњатовићи. Ловиначке усташе су још пре устанка — почетком јуна 1941. године, ухапсиле 13 најугледнијих људи из села Гњатовића и исте ноћи их убили у селу Радуч. Другог августа 1941. године исте усташе извршиле су тотални покољ у овом селу. Врло мали број становника успео се спасити избегавши у села Брувно, Радуч, Кик и Плочу, а неколико њих је пребегло преко Велебита у Далмацију. Иза њих је остало мртво село — опљачкано и пусто.

Од избеглих становника, пред акцију, у строју 3. личке бригаде било је 14 Гњатовића: у батаљону Бићо Кесић Душан Магачин, браћа Дане, Буда и Душан Јове Црног; у батаљону Мирко Штулић Марко — Јоца, Ђуро — Гука, Никола — Буре, браћа Дане и Миле и сестра им Милка — Ицанови и Никола Дмитрешилов; у батаљону Крбава браћа Петар — Перац и Сава — Сакан и Ђуро — Ђуркан; без обзира што су сви Гњатовићи од првих дана у партизанима, политички комесари су били опрезни. Помишљали су да би неки од ових бораца могли посегнути за осветом када у току борбе наиђу на гробове својих мајки, очева, браће, сестара, жена и деце разбацане по двориштима и њивама, када виде своју имовину опљачкану. Ето, то је био разлог за политичке комесаре да по батаљонима сакупе Гњатовиће и са њима обаве посебне припреме. „Другови Гњатовићи. . . говорио је Марко Орловић помоћник комесара батаљона „Мирко Штулић. . . када почне напад и приметне се борба, а ви наиђете на гробове својих фамилија, може се изгубити мера па да страда неко од поштених Хрвата. . .” Од укупног броја Гњатовића половина те била у овом батаљону чији је део и прошао преко села Гњатовића.

Одређено је да напад отпочне 25. децембра 1942. године у 17.00 часова. Батаљони су кренули из својих рејона. Требало је прећи Ресник и планински венац између Рескина и Троуре (ТРОВРХ), преко кога није било ниједног колског пута. Батаљони су у селима из којих су полазили узели водиче који нису најбоље познавали стазе преко овог гребена, па је у току покрета било задржавања. Тако се догодило да су батаљони који су кренули из Клапавица и Комића истовремено напали брдо Височицу код Смокрића. Усташка посада на Височици осетила је напад па је побегла, а ова два батаљона с истовремено извршила јуриш са две стране. Брзо су се споразумели те међусобних жртава није било. Чувши пуцњаву на Височици, усташко-домобранске посаде у Смокрићу и другим околним засецима, побегле су према Ловинцу, а неки су бежали преко Јеловог Кланпа, Ракоје и Церја ка Св. Року. Они што су бежали у Ловинац налетели су на јединице 2. личке бригаде и лошије су се повели. Батаљон Мирко Штулић брзо је заузео села Смокрић, Здунићи и Пиплицу, што му је и био задатак. Било је спорадичне пуцњаве са заосталим и разбежалим усташама у сваком од тих села, али то није представљало озбиљнији отпор. Неколико усташа заупцало је из куће Дујкана Шарића у Смокрићу. Трећа чета је пурнула, а усташе су побегле у мрак. Стари Дујкан изашао је пред кућу збуњен и још не знајући која му је војска око куће. Када је угледао партизане, онако лоше и шаролико обучене, гласно је помислио. . . „какви су ово распасани. . .” Један

од партизана из мрака одговорио је „нисмо ми распасани, ми смо народна војска друже“. Дујкан изненађен што га је неко чуо, па је тако уплашен махијално поновио и додао. . . „народна војска — пругу рушите, а пешице идете, али ви то боље знате. . .“ и брзо се повукао у кућу, знајући да му је млаћи син усташа и злочинац, па је ваљало избећи даљи контакт са непознатим партизанима. Још исте ноћи у Смокрић је дошао штаб 3. бригаде и сместио се баш у кућу Дујкана Шарића, па је збијана шала на рачун првог Дујкановог упознавања са партизанима.

У исто време 1. и 2. батаљон заузели су села Матијевиће, Матовновиће и Ричице и железничку станицу у њему, избили на пругу и прекинули сваку везу између Грачаца и Ловинца. Сутрадан и наредних дана Талијани и усташе су покушавали да се пробију од Грачаца према Ловинцу, али су батаљони успешно одбили сваки њихов покушај пружања помоћи Талијанима и усташама у Ловинцу.

Поред усташко-домобранских посада, по кућама у селима налазило се доста домаћих усташа који су дошли да славе Божић. Један део се разбежао према прузи и Ловинцу, а добар део се склонио у својим селима рачунајући да ће ове борбе брзо проћи и партизани се повући. Били су сигурни да партизани немају ослоњаца у, овим селима а дужи боравак. Сутрадан је наређен претрес по селима ради хватања заосталих и скривених усташа. Село Здунић претресао је батаљон Мирко Штулић који га је и заузео претходне ноћи. Из овог села било је неколико злогласних усташа, међу којима Матешин Здунић, Иво Здунић, Фране Здунић и Иво Пеиновић. Последња двојица ухваћени су првог дана, а Матешин је у ноћи за време напада зграбио део божићне печенице, побегао у поље и сакрио се у стог сена. Два дана и две ноћи није знао, нити се могао обавестити, о партизанима. Трећи дан је ухваћен 1fd куће. Када је V штабу бригаде упитан зашто је дошао кући изјавио је . . . „када сам појео месо са плећке од печенице видео сам да је плеће „чисто“ и сматрао сам да ми се неће ништа догодити. . .“

Трећа бригада је наредних 5—6 дана успешно држала заузете положаје и одбијала све покушаје Талијана и усташа да дуж пруге продру од Грачаца према Ловинцу. Талијанска команда је вероватно закључила да су јој слабе снаге у Грачацу, па су из Госпића кренуле јаке снаге које су успеле да потисну 1. бригаду код Радуча и тако се споје са грачачким гарнизонам. На тај начин су 1. и 2. батаљон 3. бригаде били присиљени да се повуку од пруге преко Ресника ка Брувањским селима, а 3. и 4. батаљон су остали у Смокрићу.

Трећа бригада је успешно извршила задатак што јој је признао и штаб дивизије. Извесно разочарење доживели су политички комесари који су у припремама за напад на села ловиначке општине говорили како ћемо са подручја ове општине добити нове борце — Хрвате, који сада трпе под усташким режимом. Али, упркос, боравку партизанских јединица у овим селима од 5 до 15 дана, нико од месног становништва није дошао у партизане.

Никола Гњатовић

ПОВЛАЧЕЊЕ УЗ ПОМОЋ ДИМНЕ ЗАВЕСЕ

После успешно изведеног напада на снаге четничког пука „Вожд Карађорђе“ у околини Грачаца, 3. бригада 6. личке дивизије пребацила се у шири рејон Велике Попине. У нападу на ово место, са његове западне стране, учествовао је и 1. батаљон „Велебит“. Како су четници били благовремено обавештени да ће бити нападнути дочекали су нас са добро организованом одбраном. Борба је вођена 28. октобра 1942. године готово цео дан. И поред свих наших настојања, напад није успео, ради чега смо се морали повлачити. После подне јаче италијанско-четничке снаге покушале су да нападну 3. чету и 1. батаљон иза леђа и да јој одсеку одступницу.

Једини правац којим се чета могла повлачити био је брисани простор изложен јакој ватри непријатељског пешади!ског наоружања. Ситуација у којој се наша 3. чета била је доста критична, тако да је претила опасност да претрпи велике губитке. Међутим, неко од бораца, учесника ове акције снашао се тако што је запалио један стог сена. Од дима створена је доста велика и густа димна завеса између непријатеља и бораца 3. чете. Команда чете је искористила димну завесу и извукла борце без већих губитака.

Касније се сазнало од једног четника који је прешао у партизани да су четнички официри вршећи анализу и исход ове борбе, прекорили своје старешине који су командовали снагама које су нападале на 3. чету. Посебно им је било криво што су их партизани надмудрили и успешно се извукли без већих губитака. Сналажљивоет борца који је запалио сено и створио лимну завесу остала је у трајном сећању.

Владо Божић

ОДЛАЗАК БРИГАДЕ ИЗ ЛИКЕ И ДЕЈСТВА ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА

ОД ФОРМИРАЊА БРИГАДЕ ДО ПОЛАСКА ЗА ГРАХОВО¹

Трећа личка (9. хрватска) бригада имала је у свом саставу четири батаљона, од којих су први „Велебит“ и четврти „Крбава“ својим именом симболично означавали одакле су и чији су, а други „Бићо Кесић“ и трећи „Мирко Штулић“ именом су оживљавали успомену на борце и жртве које је народ Лике дао за слободу и правду. Од формирања 9. септембра до пред крај октобра 1942. године, Бригада је извела више успешних борбених акција на непријатељске објекте и упоришта у захвату железничке пруге од Госпића до Велике Попине и постигла запажене резултате. Само у акцијама на упоришту Ра-

¹ У недостатку изворних докумената, имена учесника и поједини детаљи утврђени су на основу сећања, при чему су ми помогли моји ратни другови Александар Зорица, Мане Смиљанић, Милан Жигић, Ђуро Бековић и Петар Бараћ, на чему им захваљујем. Користио сам и неке податке из Монографије 3. личке бригаде, чији је аутор командант бригаде Милан Шијан.

дуч, Рибник и око Грачаца из строја је избацила преко 400 Талијана, усташа и четника. У исто време запленила те велике количине оружја и друге ратне опреме. Овим успесима и својим присуством на том терену Бригада је окупаторе и њихове слуге натерала да се утврђују и чврсто држе својих гарнизона, тако да у том времену нису покушали направити ниједан јачи испад или офанзиву на слободну територију. Били су то почетни, али са становишта јачања борбених и моралних вредности својих бораца и старешина, те стицања искуства и самопоуздања за будуће ратне задатке, изузетно значајни успеси Бригаде. Величину и значај тих успеха потврђује и чињеница да је Бригада непун месец дана после сјормирања добила похвалу Главног штаба НОВ и ПО Хрватске у којој се између осталог истиче да је „... постигнутим успесима показала да има све услове да постане једна од најбољих бригада Хрватске“. Осим тога, као вид посебног признања stigло је крајем октобра 1942. године и наређење Врховног штаба, са потписом друга Тита, да се Бригада упути у пејон Босанског Грахова у састав Друге пролетерске дивизије, која је била под његовом непосредном командом.

ПОКРЕТ ОД БРУВНА ДО СРБА

Покрет у правцу Босанског Грахова извршен је 29. октобра 1942. године после подне са подручја Брувна. Бригада је преко планине Чермернице и села Добашнице и Ајдеровца stigла у Срб и то је била прва етапа на путу одласка бригаде из Лике. Маршевали смо планинским путем који води преко стрмих и врлетних кланаца, па је кретање било отежано и споро. Нарочито велике тешкоће настале су када је пао мрак. То је још више успорило кретање, те смо у Срб stigли истог дана касно увече. Ту смо остали пет дана на одмору, који је и те како био потребан, јер смо задњих шест-седам дана стално били у покрету и у акцијама од Врепца до Велике Попине и Срба. Колико смо били уморни и поспани видело се у току марша. Чим би се колона зауставила многи борци су се спуштали на земљу да мало прилегну и одмах би заспали. Зато смо морали пазити да неко не остане иза колоне. Било је случајева да неко заспи стојећи или у ходу и тек када се спотакне о неравнину и камен на путу или кад застане колона па се „нагази“ друг испред себе, а главом удари у цев његовог пушкомитраљеза или пушке, онда би се пробудио. Тада би тишину мркле ноћи, поред тупог удара, нарушила и понека псовка, која због околности у којима је изречена, није деловала банално и одбојно. Те су псовке у нашу уморну и поспану колону уносиле више ведрине и расположења.

НА ОДМОРУ У СРБУ

У устаничком Србу и његовој околини, као и у другим селима Лике у којима смо до тада бојавали, народ нас је дочекивао срдечно и прихватао као најрођеније. Када су борци батаљона „ЈКрбава“ смештени по кућама у селима Нетека, Сувала и Беглуци било је близу пола ноћи, али то није сметало нашим домаћинима да спреме вечеру и наложе ватру да бисмо могли осушити одећу и обућу. За све време

које смо ту провели били смо окружени пажњом и гостопримством. Све што је тај, материјално сиромашни али духом и добротом богат народ имао био је спреман да нам подари. Често смо поред наших редовних оброка хране код наших домаћина били гошћени личким специјалитетима: басом и полицама, сиром „шкрипавцем“ и хдебом испод пеке, а било је и пастрмке из бистре реке Уне. Омладинке су организовале прање и крпање одеће и обуће. Плеле су цокље, чарапе, рукавице и шалове или су их давале из свог девојачког руха.

У свим јединицама Бригаде, па тако и у 2. чети батаљона „Крбава“, било је организовано такмичење у савладавању војностручне и политичке наставе и у другим активностима. Командири водова Милан Адамовић, Милан Вукмировић и Исо Бараћ изводили су наставу из тактичких и стројевић радњи и обучавали борце у руковању и одржавању пешадијског наоружања. На часовима политичке наставе, коју су изводили комесар чете Дане Радаковић — Жућо и делегати водова Мане Радованац, Илија Вукмировић и Стево Бањеглав говорили се о циљевима наше борбе, братству и тединству, окупаторима и њиховим слугама, усташама и четницима, итд. Говорило се о пролетерским бригадама, које су из Србије, Црне Горе и Далмације дошле у Босанску крајину да се боре, као и о томе да и ми треба да следимо њихов пример, те ако затреба, да се боримо у свим кратевима Југославије. На састанцима партијске и сколевске организације, коју је организовао и водио заменик комесара чете Никица Ћосић, расправљало се о свим питањима живота и рада у чети, о потреби да се појача политички рад међу бопцима и народом, у чему комунисти морају служити личним примером и већим степеном одговорности. Извршен је пријем нових чланова у КПЈ (СКЈ), за кандидате и у СКОЈ.²

Појачана војностручна и политичка активност и атмосфера која је владала у јединицама, указивале су на то да се припрема нешто ново и значајно и то је био повод да се међу борцима и старешинама наших јединица, који још нису знали да идемо у Босну, јавила радозналост, која је расла све више што смо дуже били на одмору. Осим тога, они другови који су увек били „добро обавештени“ почели су у „поверењу“, шапатом, ширити вести да знату куда идемо и да можемо очекивати дуго маршевање. Око њих су се окупљали натрадозналији, а они би тајанствено и ауторитативно одговарали: „Не берите бригу, наређење је стигло са највишег места.“ У другим приликама они би једноставно казали „Зна се ко наређује“, али овога пута посебно су истицали оно „са највишег места“. Та је стварало још већу радозналост и напетост и свако је покушавао да дође до праве информације. Тада је Стеван Делић предложио да се обратимо Милану Жигићу, који је био курир командира чете и зато увек боље и пре нас о свему обавештен.³ Знали смо да те и он, као и сви курири, „тврди“ и строго конспиративан, те ако се од њих тражи какво обавештење

² Милан Адамовић, погинуо 1943. на Плочанском кланцу, Милан Вукмировић, живи у Љубљани, Исо Бараћ, погинуо 1943. код Висућа, Милош Чанковић, живи у Београду, Дане Радаковић, умро после рата у Славонској Пожеги, Мане Радованац, живи у Београду, Илија Вукмировић, погинуо 1944. код Врховина, Стево Бањеглав, погинуо 1943. на Плочанском кланцу, Никица Ћосић, погинуо 1944. код Кулен Вакуфа.

³ Стеван Делић, погинуо 1945. код Иланца као комесар чете, Милан Жигић, живи у Београду.

лаконски одговарају: „војна тајна“. Полазили смо од претпоставке да ће га „омешкати“ чињеница да је Стевин друг из детињства, као и наше заједничко дружење још из омладинске чете са Хомољца. Кренули смо да га тражимо и када смо га срели одмах смо почели да га обасипамо уобичајеним фразама: „Здраво буразеру, где си делијо — кућо стара... од када си постао курир заборавио си старе другаре..., и све у том стилу да бисмо припремили терен за главно питање. Жига, како смо га још звали, у почетку је био изненађен овим сусретом, али се по његовом држању могло закључити да је расположен и да је некуда кренуо. Руковали смо се, а он одмах, као гром из ведра неба, упита: „Јесте чули куд идемо?“ и на наш одговор да нисмо, брзо је наставио: „По наређењу Врховног штаба идемо у Босну у састав пролетерских бригада. Журим да обавестим тединице.“ Сада смо ми били не само изненађени него и збуњени. Брзо се поздрависмо са Жигом и крену смо трчећи да друговима први саопштимо ту неочекивану и радосну вест. Јер, све што смо до тада слушали о пролетерским бригадама у Босни, њиховој снази и подвизима пролетера личило је на легенду. А, ето, сада ћемо и ми имати прилику да их сретнемо и упознамо, да заједнички ратујемо и боримо се за слободу наше домовине. Након нашег незваничног. ускоро те стигло и званично обавештење, а тада је настало право весеље. Сви смо то примили као признање нашој бригади за постигнуте успехе на бошом пољу. као и за висок степен свести, дисциплине, храбрости и моралних вредности сваког борца и старешине. Тада је међу бопцима и јединицама настало такмичење у томе ко ће, не само споемнити, него и изгледниш кренути у сусрет пролетерима. Дотеривала се одећа и обућа, чистило и подмазивало наоружање. увежбавао војнички корак и партизанске песме, и са нестрпљењем очекивао дан поласка.

Међутим, за неке другове био те то у њиховом животу први одлазак ван родне Лике, и то у тешким ратним околностима. што је изазвало њихово појачано узбуђење и напетост, које они психички нису могли савладати. Углавном, били су то другови који су код куће оставили жене са нејаком децом или старе и болесне родитеље, чији су они били једини храниоци. Појединци су, у таквом депресивном стању, самовољно напустили јединицу и воатили се у свот крај, а било је и саморањавања. Такве другове смо ос^ћивали за дезертерство и кукавичлук и тиме им чинили неправду, тер они тоу стварности нису били. После повратка у свој крај они су ступали у тамошње партизанске јединице и настављали бообу поотив непријатеља, која се једнако водила у свим крајевима Југославије под јединственом командом Врховног штаба и друга Тита. Већина тих дпугова каспше су били рањавани у борби са непритатељем и постали су ратни војни инвалиди, а неки су и живот дали за нашу слободу.

ПОКРЕТ ЗА ГРАХОВО И СУСРЕТ СА ПРОЛЕТЕРИМА

Покрет из Срба ка Босанском Грахов^ настављен те 3. новембра 1942. године. На пут су кренули 1, 3. и 4. батаљон, а 2. је остао да дејствује и штити слободну териториту на сектооу Срба и Грачаца. Покрет је извршен правцем Срб — Осредци — Тпубар — Ресановци где смо се тога дана предвече састали са деловима 2. пролетерске бригаде.

Био је то срдчан и драг сусрет, који смо сви жељно очекивали. Дуго је трајало поздрављање, стисак руку и грљење, а упознавање и разговори настављени су до касно у ноћ. Борци су за успомену на овај сусрет размењивали предмете личних ствари и наоружања. Сутрадан је извршено постројавање и смотра присутних јединица обе бригаде, а затим и међусобни поздрав стројем. Након тога, извршена је смена јединица на положајима. Тако је 2. пролетерска помеоена на нове положаје јужно и југоисточно од Босанског Грахова, а јединице наше бригаде запоселе су њене дотадашње положаје. Истог дана, 5. новембра 1942. године, Врховни штаб, са потписом друга Тита, издао је директиву за рад штабу 2. пролетерске дивизије у којој су постављени задаци и извршен распоред и наше бригаде. У директиви се о задацима дивизије, између осталог, каже: „ . . . блокада Грахова и припрема за заузимање овога места пошто се добије муниција за тешка оруђа. *Испитајте услове за претходну ликвидацију непријатељских упоришта на Јелином Пољу и Цигељу*“. Даље је у тачки 2. директиве наглашено „ . . . За извршење добијених задатака расположете вашом дивизијом (II пролетерска, IV црногорска, II далматинска) и IX личком бригадом, чији се штаб налази V селу Ресановци, а њене снаге на сектору села Пећи — Ресановци — Малешевци. Распоред снага за извршење додељених задатака ви извршите. Ми предлажемо: IX (хрватска) — личка и II пролетерска за блокаду Грахова и дејство на стрмичку комуникацију“. Као закључак у директиви се истиче: „Успешна блокада Грахова постиже се најбоље успешним акцијама на стрмичкој комуникацији“.⁴

Првих 4—5 дана после доласка на овај терен активност бригаде, па и наше чете, била је усмерена углавном на контролу и извиђање непријатељских положаја и покрета његових јединица на прилазима Грахову, као и упознавање терена на коме смо били први пут. Ове, као и друге активности, обављали смо у веома тешким условима. Скоро сваки дан је падала ситна и хладна јесења киша или суснежица и снег. Хладноћа је продирала кроз нашу скромну зимску одећу и ледила незаштићене делове тела. Село Зебе, у којем се налазила наша чета, било је слабо насељено и сиромашно, делом спаљено и опљачкано од непријатеља, а становници се склонили на слободну територију, осим неколико стараца који су остали на својим огњиштима без обзира на опасности од Талијана и четника. У таквим условима било је тешко обезбедити повољан смештат и редовну исхрану. Било је дана када смо се морали сами сналазити за храну. А то је значило пробијати се што ближе Грахову на територију која је била под контролом непријатеља да бисмо, евентуално, пронашли њиву засађену кромпиром или купусом са које Талитани и четници још нису опљачкали плодове. На жалост, углавном бисмо нашли пуне њиве и били задовољни ако се нађе неки заостали кромпир са кога су кише спрале земљу и избациле га на површину, или остатак корена и који лист купуса. Колики је био проблем исхране и смештаја илуструје и следећи пример. У трошној сељачкој кући у колрј је био смештен наш вод, живео је самохрани старац и за цело време нашег боравка у његовој кући ми смо и њему обезбеђивали храну и огрев.

⁴ Јосип Броз ТИТО — Сабрана дјела, књ. 12, стр. 180.

Осим тешкоћа са исхраном настали су проблеми са одећом и обућом. Због сталних падавина и слабих услова за сушење, одећа и обућа стално су били влажни, а уз то, због неравног и каменитог терена по коме смо се кретали, обућа се брзо цепала и трошила. Нарочито су страдали другови, који су на ногама имали личке цокље или опанке, јер је та обућа у тим околностима брзо пропадала а другови остајали боси (често се уз шалу и смех чуло запиткивање „РАСКИСЕЛИШЕЛИ ТИ СЕ ОПАНЦИ). Такво стање са одећом и обућом имало је за последицу честе назебе и прехладе, а неколико другова из наше чете добило је упалу плућа, па су лечени у болници у Дрвару. Међу њима је био и Петар Бараћ — Анђукин, кога је у болницу отпратио Илија Вукмировић.⁵

Све је то допринело да се међу борцима почне јављати незадовољство и тихо гунђање, појачано и тиме што смо се налазили на тешком, а непознатом терену, а од времена када смо кренули из Брувна нисмо имали ни мањих ни већих акција и окршаја са непријатељем.

ОКРШАЈ НА ЦИГЕЉУ

Колико је борцима сметала таква неактивност најбоље се видело када је у 2. чету батаљона „Крбава“, 10. новембра 1942. године, стигло наређење да се спреми за покрет. Иако у том часу нисмо знали, а нико није ни питао, за циљ и правац тог покрета, а и ноћ се приближавала, међу борцима је настало незадовољства, лица су им опет била ведра и озарена, а шала, смех и песма испунили су околину.

Када смо тога дана увече стигли у село Пећи дознали смо да је наша чета додељена као појачање 3. батаљону наше бригаде са којим те ноћи крећемо у акцију на талијанске и четничке снаге које па брду Цигељ — кота 1073, штите стрмичку комуникацију са њене северне стране, као и прилазе Босанском Грахову са северне и западне стране. Истовремено смо дознали да ће и 2. пролетерска бригада вршити синхронизован напад на непријатељске снаге које са правца Јелиног Поља бране поменути комуникацију са јужне стране. (Била је то заједничка акција наше и 2. пролетерске бригаде изведена у духу поменуте директиве Врховног штаба).

Подаци који су нам саопштени указивали су на то да Цигељ брани око 150 Талијана и четника, с тим што се главнина тих снага, коју чине две трећине људства, налази у логору у селу Кнежевићи на падинама брда, а једна трећина на смену остаје на брду, у бункерима, као борбено обезбеђење. С обзиром на то да је брдо Цигељ представљало најзначајнији топографски објект и главни ослонац непријатељске одбране на том сектору, оно је било претворено у праву тврђаву, изграђену од бункера, који су били повезани рововима и саобраћајницама. Око тога била је постављена ограда од вишеструке бодљикаве жице на коју су извешане лимене кутије од талијанских конзерви и други метални предмети, који су правили буку и ширили звукове када се жица додирне и тако браниоце упозоравали на опасност.

⁵ Петар Бараћ — Анђукин, живи у Београду, Илија Вукмировић, живи у Новом Саду.

Међутим, и без изградње бункера и уређивања земљишта за одбрану, брдо је својим доминирајућим положајем у односу на околину и другим географским карактеристикама давало врло повољне услове за одбрану.

Напад на главнину непријатељских снага, које су се те ноћи налазиле у селу Кнежевићи, требало је да изврши 3. батаљон, а наша чета је добила задатак да са групом добровољаца — бомбаша, коју ће подржавати један пушкомитраљезац, нападне и разбије онај део њихових снага које су те ноћи браниле утврђења на брду Цигељ. На позив командира чете да се јаве добровољци за бомбаше, пред чету је изашло и постројило се 18 другова: Александар Зорица (23 године), Драган Бараћ (21), Сава Бараћ (21), Милош Бараћ (20), Милан Банић (20), Ђуро Беоковић (20), Дмитар Цвјетићанин (17), Стеван Делић (16), Ђорђе Делић (22), Славко Ђерић — Брацо (16), Душан Гавриловић (19), Стево Корица (18), Раде Момчиловић (22), Милан Веиновић (21) и Вујо Вурдеља (16), а за подршку са пушкомитраљезом јавио се пушкомитраљезац Илија Веиновић — Ићо (22) и њихови помоћници Мане Смиљанић (21) и Дако Цвјетичанин (30).⁶

За вођу бомбаша одређен је Александар Зорица, а затим су од других бораца чете покупљене ручне бомбе и додељене бомбашима, тако да је сваки добио 4—6 бомби, разних врста и модела, зависно од тога од којег су непријатеља заробљене. Међу њима је била и наша партизанска бомба коју смо звали „дрварка“ а која је по обиму и разорној моћи била знатно већа и лача од сваке друге бомбе које смо имали и зато је свако желео да те вечери добије бар једну, нарочито када смо чули какви нас бункери очекују на Цигељу. Једини недостатак наше „дрварке“ био је у томе што је на упаљачу уместо металног имала дрвени осигурач. То те захтевало већу опрезност приликом руковања и ношења, нарочито ноћу за време пребацивања и пуцања ка бункерима. Одложили смо и оставили све личне ствари и опрему која нам је могла сметати шшликом подилажења и приближавања утврђењима или која те могла лупом и звекетом да открије наш напад пре времена и тако непријатељу омогући да се правовремено припреми за одбрану. То би за нас била вола непријатна и неповољна околност, јер бисмо изгубили главни фактор од кога је зависио наш успех, а то је изненађење коте нам је увек давало преимућство над непријатељем и обезбеђивало успех.

Из села Пећи у правцу Цигеља кренули смо око 19,30 а напад је био планиран, и за нас и за 2. пролетерску бригаду, за 23 часа. Кретали смо се неравним и тешким планинским путем иза нашег 3. батаљона до изнад села Вукобратов До, где је наша група скренула

⁶ Илија Веиновић — Ићо, погинуо на Цигељу, Александар Зорица, живи у Београду, Драган Бараћ, погинуо 1943. на Сулешевици, Сава Бараћ, умро после рата у Апатину, Милош Бараћ, погинуо 1943. на Калатима код Лапца, Милан Банић, умро после рата у Загребу, Ђуро Беоковић, живи у Београду, Дмитар Цвјетичанин, живи у Београду, Стеван Делић, погинуо 1945. у Срему код Илинаца, Ђорђе Делић, живи у Београду, Славко Ђерић — Брацо, живи у Београду, Душан Гавриловић, живи у Михаљевцу, код Т. Коренице, Стево Корица, погинуо 1944. код Ливна, Раде Момчиловић, погинуо 1943. на Плочанском кланцу, Милан Веиновић, живи у Толићу код Удбине, Вујо Вурдеља, живи у Колуту код Сомбора, Мане Смиљанић, живи у Београду, Дако Цвјетичанин, погинуо 1943. на Сутјесци.

улево у правцу Цигеља. Када смо испред нас приметили бодљикаву жицу колона се зауставила, а вође групе и Раде Момчиловић отпузали су до жице и маказама је пресекли. Када су направили пролаз кроз жицу дали су знак да кренемо. Пузећи један за другим прошли смо кроз направљени пролаз и одмах се развијали у стрелце, десно и лево од пролаза, и тако се припремали за напад. Све је то урађено у тишини и опрезно и захваљујући томе, слабој видљивости и јакој бури, која нам је тада била савезник, нашли смо се неопажени у центру непријатељског утврђења окружени бодљикавом жицом, а од бункера удаљени 15—20 метара.

Пошто је до почетка напада остало још око 15 минута то време је требало искористити за осматрање како бисмо утврдили где се налазе и колико има бункера, да оценимо даљину и изаберемо правац и циљеве за напад бомбама. Међутим, изненада и пре времена одређеног за почетак напада, одјекнули су митраљески рафали и експлозија бомби на Јелином Пољу, где је нападала 2. пролетерска бригада. Иза тога, чуо се пуцањ и код бункера испред нас, што је био знак за њихову узбуну, а од правца села Кнежевићи, где је нападао наш 3. батаљон, у небо су полетеле талијанске светлеће ракете. Тада више нисмо смели чекати нити смо могли рачунати на изненађење. Сви смо то схватили и без команде, сложено као тедан, засули смо бункере бомбама. Међутим, пошто су бункери били од тврдог материјала учинак галијанских бомби, којих смо имали највише, био је слаб. Једино је наша „дрварка“ била ефикасна и када она погоди циљ на хоризонту су нестајале хумке од бункера и других заклона. На жалост, њих смо имали најмање, а осим тога пре почетка борбе нисмо стигли утврдити број и распоред бункера, па ни бомбе нису сваки пут падале на право место. Услед тога, као и због чињенице да су пре нашег напада осетили опасност и дали узбуну, те запосели ровове и бункере, Талијани и четници убрзо су одговорили ватром. Захваљујући томе што смо били близу бункера, њихова ватра је била усмерена преко нас у правцу жице и зато у почетку нисмо имали губитака. Али смо се нашли између три ватре: испред нас су експлодирале наше бомбе, иза нас њихове, а изнад наших глава фијукала су зрна њихових митраљеза и пушака. Био је то жесток двобој ручним бомбама који су Талијани, по обичају, употпунили пакленом митраљеском ватром и светлећим ракетама. Имао се утисак да све око нас гори и тресе се. Ваздух је био испуњен прашином и димом, а „зачињен“ мирисом барута који смо осећали дуго времена после борбе, као што смо осећали притисак и зујање у ушима од детонације. Другови из наше чете и 3. батаљона који су овај окршај пратили са стране причали су касније да је врх Цигеља за време борбе имао изглед узаврелог вулкана у коме неће бити преживелих.

После првог удара који смо им задали бомбама, њихова ватра и отпор испред нас почели су јењавати, али смо убрзо и неочекивано осетили јаку митраљеску и пушчану ватру са стране, нарочито на наше десно крило. По јачини и распореду ватре видело се да им је пристигла помоћ и да нас опкољавату, тако смо се одједном нашли у „ватреном цаку“. Каснијом анализом борбе, утврђено је да им је помоћ стигла из села Кнежевићи, где је била њихова главнина, а коју је требало да нападне наш 3. батаљон. Међутим, чим је отпочела бор-

ба на правцу напада 2. пролетерске, а пре уговореног времена, те су снаге напустиле село и истрчале на Цигељ да подрже и појачају његову одбрану, а батаљон је ушао у село без борбе. Пошто смо ми били у жици пре њиховог изласка на брдо они су покушали да нас ту опколе и униште. Тако смо се, стицајем неповољних и неочекиваних околности, одједном нашли у невероватном и изузетно тешком положају: ми у жици они око жице. Настао је критичан и одлучујући тренутак за нашу даљу акцију и судбину. Оценивши да се ситуација мења у корист непријатеља и да је немогуће даље нападати бункере и остати у жици, наш вођа Александар Зорица, брзо и смело доноси одлуку и наш напад усмерава удесно, на њихово лево крило. Успевамо да разбијемо њихов напад и да заузмемо један ров који се претегао у правцу жичане ограде. То је имало пресудан значај за спасавање рањеника и извлачење из жице, јер смо тада имали једног погинулог и осам рањених другова. Погинуо је изузетно добар и храбар друг, Скојевац, првоборац и неустрашиви пушкомитраљезац Илија Веиновић — Ићо, а рањени су његов помоћник Мане Смиљанић и бомбаши Драган Бараћ, Сава Бараћ, Милош Бараћ, Милан Банић, Димитар Цвјетићанин, Славко Ђерић — Брацо и Александар Зорица, који није ни казао да је рањен све док сви нисмо изашли из жице, а он је изашао међу последњима.

Међутим, и поред тога што смо их разбили и заузели њихов ров, они су и даље нападали и покушавали да нас опколе, а ми смо се бранили још жешће и упорније да бисмо обезбедили организовано извлачење рањених другова и погинулог Иће. Тада је до изражаја дошло другарство, солидарност и међусобно поверење које се развијало и неговало у нашим јединицама. Свако је више мислио о томе како помоћи теже рањеном другу него о томе што се њему може догодити. Захваљујући таквом другарству и великом међусобном поверењу, хладнокрвности и веровању да нема безизлазне ситуације, успели смо осујетити њихову намеру да нас опколе и затворе у жици, спасити све рањенике, изнети погинулог Ићу и све наоружање. О томе су тада писале бригадне новине „Партизан IX бригаде“ у броју 2 од 15. XI 1942. године. У чланку који је изашао под насловом „Борба на Цигељу“ између осталог је писало: „... друг Ићо Веиновић јуначки је погинуо показавши како се мрзи непријатељ и како се гине за слободу. Остали другови, иако је међу њима било рањених, нису се збунили, требало се је повлачити и баш у повлачењу догодило се нешто нечувено. Не само да су здрави извлачили мртве и рањене, већ су и рањени помагали у повлачењу теже рањеним друговима. Пример који су пружили наши другови у овој акцији доказ је високе свести наших другова, доказ пожртвованости и другарства. Само борци са овим врлинама су у стању да чине оваква дјела каква чини наша НОВ.“⁷

После изласка из жице, уз помоћ приручних средстава и понекиим завојем, пружена је помоћ рањеним друговима у заустављању крварења, а затим је настављено повлачење ка селу Триванов До где је Ићо сахрањен. Група у којој су били рањеници Мане Смиљанић, Драган и Сава Бараћ и Славко Ђерић — Брацо, те другови који су их пратили и помагали у кретању Стеван Делић, Дако Цвјетићанин,

⁷ АУН — К. Ш. — 33/1 — 2/3.

Душан Гавриловић и Стево Корица, спорије се кретала и због слабе видљивости и непознавања терена кренула је погрешним путем и залутала у шуму где је остала под једном литицом до сванућа. Те ноћи је ромињала ситна киша, а дувала је јака и хладна бура која је кишне капи претварала у иње и лед тако да се одећа, пошто је била на-топљена кишом и крвљу, ледила и више личила на средњевјековни ратнички оклоп. Хладноћа је била неподношљива, посебно за рањенике који су изгубили доста крви и трпели болове од рана. Пред зору када је хладноћа била најјача више се ни дрхтавица није могла зауставити. Зуби су неконтролисано цвотали, а тело се тресло толико да се није могло задржати на једном месту. Крв се ледила не само у отвореним ранама него и у венама.

Када се мало разданило кренули смо у правцу одакле се чуо лавез паса не размишљајући о томе да ли лавез долази са наше или непријатељске територије. Мало затим чули су се пуцњи на које нисмо одмах одговарали чекајући да се приближимо и боље оценимо одакле долазе и чији су. Када смо се приближили чули смо и дозивање и тада се сложили да то морају бити наши другови, и то више што смо то желели него што смо у то били уверени. Тада смо покушали да се јавимо пуцњима, али то нисмо успели јер су затварачи на иушкама били замрзнути, а ни глас нас више није служио. Ускоро смо се ипак срели са једном од више патрола које су из наше чете биле упућене да нас траже, пошто је прва група обавестила да смо сви изашли из жице. Другови из те патроле и осталих које су пристизале, били су изненађени када су нас видели, сви у белом од иња и леда. Захваљујући њиховом доласку није дошло до тежих последица. Они су нам дали своје капуте и шињеле, помогли нам да се разгибамо и загрејемо и тако нам вратили мало снаге, која је већ била на измаку. Уз њихову помоћ наставили смо кретање и у село Пећи, одакле смо кренули у акцију, стигли око 11 сати пре подне. Ту смо од наших болничара добили прву скромну медицинску помоћ, али је на наш организам најефикасније и најделотворније деловала „прва помоћ“ наших куvara. Они су нас дочекали са порцијом топле текућине за коју су нам рекли да је говеђа супа. Али та текућина — супа, осим што је била топла, није имала никаквих додатака ни прилога, једино је по површини пливала и светлукала понека скрама лоја од тек прокуваног говеђег меса. Међутим, та је супа имала такав укус и мирис да нам се чинило да укуснију супу и са већим апетитом никад нисмо сркали.

СУСРЕТ У БОЛНИЦИ

У селу Пећи смо преноћили, а сутрадан је организован превоз рањеника у Дрвар где се налазила партизанска болница. За превоз је ангажовано шесторо запрежних кола са воловском вучом. Била су то кола направљена и састављена искључиво од дрвета, без иједног ексера и других металних делова. Посматрајући та кола сетих се наше личке ојкалице „Аој Лико сиротињо клета. . .“ и помислих какве ли се овде песме певају, у овом још већем сиромаштву које се огледа и на овим колима.

Док се колона са рањеницима кретала „пужевом брзином“ сетих се наших болничара који су тражили да се рањеници што брже пребаце до болнице, јер би могло доћи до инфекције рана које они нису имали чиме очистити. Међутим, тешкоће и спорост у кретању тек су настали на путу између села Ресановци и Дрвара где је цеста на више места била прекопана или затрпана ради стварања запрека непријатељским моторизованим колонама. Нека од тих места морали смо заобилазити врлетним и тешко проходним путевима, а нека су пратиоци рашчишћавали да би направили пролаз за кола.

Када смо стигли у Дрвар већ је пао мрак, али су нас у болници спремно и изузетно срдечно дочекали и одмах предузели све мере, које су се тада могле предузети, да нам се укаже најпотребнија медицинска помоћ. С обзиром на то да смо тај цео дан провели на воловским таљигама по тешком путу, гладни, са боловима и стрепњом за судбину рана, такав однос и пажња којима смо били дочекани и окружени у болници били су не само притатни него, како народ каже, мелем за ране. Но, ипак, за нас је најпријатнији и најузбудљивији био сусрет са рањеницима које смо затекли у болници, а било их је доста после бихаћке операције. Ту су већ били рањеници из 2. пролетерске бригаде који су рањени на Јелином Пољу када и ми на Ци-Гиљу.⁸ Међу рањеницима било је и другова који су раније учествовали у нападима на Цигељ, те су знали да је то изузетно јако и тешко освојиво утврђење. И када се те вечери пронела вест да су у болницу стигли Личани који су рањени на Цигељу, међу рањеницима је настао жагор и дозивање. Иза тога чули су се узвици „Ура за Личане“, „Срећне вам ране јунаци“, а онда се чула и тиха песма „Кордун, Босна, Банија и Лика, то је друже чвршће од челика“ и „Састала се Далмација с Ликом, па се не да покорити ником“. Многи рањеници, па и они са штакама, устајали су из кревета да се са нама рукују и искажу признање и другарство. Све је то било спонтано и неочекивано, па је и тај доживљај оставио дубоке трагове које никаква временска дистанца не може избрисати. Ни болови од рана нису више били јаки као до тада, па ни онда када су нам те ноћи, уз светло лућерди и воштаних свећа, чистили и обрађивали ране без употребе средстава за анестезију или наркозу.

У болници је било рањеника из разних партизанских јединица и скоро из свих крајева Југославије. Било је другова из Босне, Далмације, Шумадије, Црне Горе, Херцеговине, Словеније, Кордуна, Баније, Лике и других крајева, тако да је ту вероватно било и припадника свих националности које живе у тим крајевима, али се то није примећивало ни испољавало. Припадност ужој завичајној средини или нацији манифестована је само кроз лепу песму, говор и дијалект. По социјалном саставу било је радника, сељака, рибара, ђака, студената и чиновника, а по старосној структури, све младићи од 16 до 23 го-

⁸ У депешу коју је друг ТИТО послао Коминтерни у Москву 14. новембра 1942. године у ставу три пише следеће:

„Јединице II српске и IX хрватске ударне бригаде, ноћу између 10. и 11. октобра водиле су жестоке борбе на сектору Грахово — Книн. Убијено је много непријатељских војника. Ми смо имали 7 мртвих и 20 рањених другова“. (Омашком је стављен октобар, јер тада наша бригада није била код Грахова — треба да пише НОВЕМБАР — С. Ђ.) Извор: ЈОСИП БРОЗ ТИТО — Сабрана дјела, књ. 13, стр. 8.

дине. Такав хетерогени социјални и национални састав рањеника, није био препрека међусобним односима и доужењу, који су били на највишем нивоу. Свако се осећао као свој међу својима и на својој земљи. Сви смо чинили чврст и јединствен колектив, састављен од бораца који су добили ране у заједничкој борби за исте циљеве и идеале, за братство и јединство, за Федеративну Републику Југославију, заједницу слободних, равноправних и хуманих људи, народа и народности, у којој ће мерило вредности сваког грађанина бити лични рад и резултати тога рада, њихова класна и интернационална опредељеност.

Све је то допринело да атмосфера у болници није била болесничка, какву срећемо у класичним болницама. Без обзира на то што је било и тешких рањеника, у болници је увек било ведро расположење које су стварали рањеници песмом, музиком и хумором. Често су се чуле мелодије завичајних песама, које смо сви брзо научили и певали, као на пример: „Ој Мораво, Ој Мораво моје село равно...“, „Дурмиторе, Дурмиторе висока планино...“, „У Босни се подигнула раја...“, „Коњух планино...“, „Марјане, Марјане ча барјак не вијеш...“, „Набрусимо косе же клас нам дозрева...“, а нису изостале ни наше личке партизанске и народне песме „Што је Лика породила света...“, „Лико наша жељна си слободе...“, „Аој Лико равнија од Срема...“ и друге песме из свих крајева Југославије, које су нам помогле да се боље упознамо и зближимо. Често се из просторије у којој су вршене теже хируршке интервенције, и то без употребе средстава за ублажавање болова, уместо јаука и плача чула песма, коју би затим прихватили остали рањеници. Тако се песмом исказивала солидарност, учвршћивало другарство и ковало братство и јединство, као што песник каже „у ранама и крви“.

Славко Ђерић — Брацо

БРИГАДНИ САНИТЕТ

У првим окршајима почетком устанка, санитет је имао пуно посла, али је био без стручног кадра и санитетског материјала. Тај посао обављали смо како смо знали и умели, али са великом вољом и пожртвовањем. Развојем устанка и формирањем јединица, развијао се и санитет. Санитетски материјал смо набављали отимањем од непријатеља. Тако смо децембра месеца, на Шијановом кланцу и Погледалу, после жестоке борбе заробили нешто санитетског материјала и инструмената. Инструменте смо предали др Славки Очко која је у то време била шеф санитета групе личких одреда, а она их је предала болницама које су се формирале у Крбавици и Трновцу. Почетком 1942. године формирана је амбуланта у селу Могорић (за управника амбуланта постављена је Јања Краиновић), а затим у селу Вребац којом је руководила Анка Матић. Амбуланта је формирао Јово Павичић који је у старој југословенској војској завршио војно-санитетску школу. Амбуланта је прихваћала све рањенике — теже су упућивале у болнице, а лакше задржавале на лечењу. Марта месеца 1942.

године Талијани су напали село Могорић из правца Медка. Борбе су се водиле целог дана, село је одбрашено, непријатељ се морао повући, али смо имали доста рањеника. Тешке рањенике морали смо носити директно у болницу. Сакупили смо људе, направили импровизирана носила и у току ноћи кренули за болницу у Крбавици. Ја сам била одређена да пратим те рањенике. Пробијали смо се два дана и две ноћи по беспућу кроз планине. Кад смо стигли у болницу ране су биле већ загнојене. Септембра месеца 1942. године након формирања бригаде приступило се организовању санитета. За референта санитета бригаде постављен је Јово Павичић, затим су одређени референти санитета батаљона, а касније и четни болничари. На те дужности одређиване су углавном другарице, које су несебично и савјесно обављале тај посао. За време борби одређивани су борци који су помагали око извлачења рањеника и њиховог збрињавања. Касније су били стални носиоци рањеника. Првог маја, приликом напада на Госпић, јако непријатељско упориште које је било утврђено и ограђено бодљикавом жицом, имали смо доста погинулих и рањених. Требало је извући рањенике и пружити им помоћ. Сећам се једног рањеног другара, Николе Мандарића Срђе, био му је повређен грудни кош, дисао је кроз рану. Нити сам знала, нити сам имала средстава да му укажем помоћ. Издахнуо ми је на рукама.

Софија Рајшић Тета

У другој половини 1943. године санитет бригаде био је сасвим оформљен: референти санитета бригаде и батаљона, четне болничарке, бригадна амбуланта са једним водом болничара и хигијенска екипа. Око половине октобра поново се припремао за напад на усташко упориште Госпић. Пре напада штаб бригаде упознао је санитет са планом напада и правцем евакуације рањеника. Санитет је извршио припреме, прикупио 40—50 сељачких кола за превоз рањеника. Све рањенике смо отпремали у Крбавицу и Оточац. После тих борби бригада се повлачи у Перушић. У периоду поипрема бригаде за одлазак у Босну одабирамо исцрпљене и болесне борце, који не би могли издржати тешки и далеки пут и остављамо их команди места, вршимо реорганизацију хигијенске екипе, правимо партизанску бурад.

Седмог новембра 1943. године напуштамо Лику и крећемо у правцу Босне. Правац кретања — Средња Гора, Лички Осретци, Срб, Трубар, Дрвар, Прекаја, Вагањ, Благањ — до Бугојна. За време преласка гшанине Чемернице прати нас страшно невреме, ветар, снег и ледена киша. Одећа на борцима је потпуно залеђена. Сећам се партизанке,

мале Зоре Карић, Хрватице из Перушића. Целе ноћи носила је пушкочитачки алат, падала и устајала, али га није оставила. Зора је била одважна, храбра и издржљива.

На овом путу било је још доста тешкоћа. Да споменем једну: прелазили смо планину Виторог. Имали смо рашенике на носилима и оне који су могли ходати. Водич нас је требао довести до села где су већ отишли коначари да обезбеде смештај. Међутим, водич је изгледа био непријатељски расположен према нашој војсци, одвео нас је у погрешном правцу. И побегао. Ми смо целе ноћи лутали носећи рањенике, били смо исцрпљени па су и они покретни морали да носе носила. Кад су наше јединице стигле у село где смо ми требали одавно стићи и видели да нас нема, послали су једну јединицу која нас је после доста трагања пронашла.

Пут до Бугојна трајао је 10—15 дана. Кад смо стигли, сачекало нас је пријатно изненађење: за све тединице било је припремљено купање које је организовао др Ник. После краћег одмора бригада креће у правцу Јајца, Мркоњић Града, Подрашнице и даље у село Благај.

У саставу нагце бригаде налази се дивизијска болница коју смо ми тада обезбеђивали. За напад на Бања Луку, бригада се креће правцем Кључ, Сански Мост и 31. децембра 1943. нападамо Бања Луку. Имали смо око 30 рањеника које смо после указане помоћи упућивали у Сански Мост. После тога наша бригада се повлачи у правцу Санског Моста и даље преко Подрашнице у Медну и Пецку где смо дуже времена држали положај и водили жестоке борбе. Из тих борби навешћу пример другарице Маре Рајић Босанке, која је вероватно свима остала у сећању. Налазила се у једном заклону са још два борца. Иако се на све стране пуцало, она је певушила „кад погинем закопај ме мајко у гробове међ моје другове“. Случај те хтео да је убрзо на њих пала бацачка мина, од које су погинули свих троје. Сахрањеници смо их заједно. Сећам се четне болничарке Милке Калинић, која је тешко рањеног командира своје чете Лазу Гајића извукла из пламена запаљених кућа, указала му помоћ и спасила га. Фебруара 1944. године бригада креће преко Гламочког поља у правцу Млиништа и Подрашнице. Амбуланту у Јасеновим Потоцима захвата страшна вејавица. Изгубили смо оријентацију и везу са колоном. Наишли смо на два стара полуразрушена млина, ушли смо у њих и наложили ватру да се мало одморимо и згритемо рањенике. Око пола ноћи тим правцем је наишао наш трећи батаљон који нас један спасао. Борци из батаљона, иако већ исцрпљени, нису оставили рањенике. Неке су носили, а неке водили. Стигли смо до села Подгадина, али је и код једног броја бораца батаљона било знакова смрзавања, тако да су и они задржани у амбуланти.

На једном задатку наш први батаљон, под командом Бранка Малковића (касније погинуо), готово се смрзео под Цинцаром. После напада на Ливно, који је извршен ноћу, захватила нас је снежна вејавица. По том невремену лутали смо целе ноћи. Смрзотина је било око 40. Ја сам такођер била са тим батаљоном, смрзла сам се тако да сам била потпуно укочена. Пошто сам знала да је боље да се крећем, вратила сам се у круг на једном малом простору ко зна колико сати. Негде после подне, приметили су ме другови (један се звао Гојко Панцић), направили носила и донели у зидине једне порушене куће на

хојој није било крова, врата ни прозора. Ту смо остали до јутра. Сећам се, један је скинуо са себе кошуљу, поцепао је и увијао ме. Што су знали то су и чинили. Сутрадан однели су ме у дивизијску болницу где сам остала на лечењу око месец дана.

Почетком априла 1944. године болница се пребазира у Дрвар. Превоз рањеника и болесника обављен је санкама, које су сакупљане по околним селима. Још је био велики снег и тога дана било је невреме, дуга колона кретала се по беспућу. У последњим санкама били смо смештени ја и још један врло тежак болесник који је цело време бунцао, лежали смо на слами покривени grubим ћебетом. На узбрдици смо нас двоје испали из санки и остали у снегу. Кад је сељак који нас је возио, после доста пређеног пута, приметио да нас нема јавио је преко везе. Вратили су се, пронашли нас и тек други дан смо стигли у Дрвар. Ја сам прездравила, али још сам тешко ходала. Упућена сам на виши санитетски курс који је био у Дрвару.

Штаб бригаде се налазио у Трубару са једним батаљоном док су други распоређени на положаје у правцу Личких Осредака и Ресановца. У саставу штаба бригаде налазила се прихватница бригадне амбуланте, састављена од неколико болничара. Кад је извршен десант на Дрвар, један број падобоанаца и једоилица пао је на сам Трњинић Брег, тако рећи на саму амбуланту. Помешали су се борци, цивили, рањеници и фашисти. Експлодирале су бомбе, гореле куће, чула се вриска и јаук, пуцало те — све V исто време. За време десанта налазила сам се на вишем санитетском курсу, који је био смештен поред наше амбуланте. Биле су још две другарице из моје бригаде — Анкица Лазић која је тога дана погинула (или заробљена) и Марија Корица Сеја, рањена и ухваћена. Истога дана наше јединице заузеле су Трњинић Брег и њу ослободиле. Ја сам се спасила тако што сам се бацила у ријеку Унан са намером да се удавим, да ме не би ухватио живу. Кад је прошла опасност да ће ме ухватити, променила сам одлуку и спасила се. Дошла сам у своју јединицу.

После дрварске операције бригада је прешла на сектор Купреса и водила борбе са непријатељем на сектору Ливно — Шуица — Купрес. Све рањенике упућивали смо у дивизијску болницу, која је била удаљена 8—10 сати хода. Евакуација рањеника вршена је само носилима по непроходним путевима. А било их све више, Носили су их и становници околних села. Добили смо помоћ — хируршку екипу др Ивице Павлетића. Са аеродрома код Гламоча евакуисали смо рањенике и болеснике за Италију. У сталним бојбама гинуло је и санитетско особље. Сећам се болничарке Милке Чулајевић која је погинула извлачећи рањеника. Метак те погодио у главу. У августу 1944. године 6. дивизија креће за Собићу — Санитет евакуише на Гламочки аеродром слабе и исцрпљене борце ради пребацивања за Италију, како би јединице биле способне за дуги, напорни пут, кош је трајао око 45 дана и ноћи. Тај марш 6. дивизије био је изузетно тежак, јер нас је стално пратила дивизија Принц Еуген. Глад и исцрпљеност, уз борбе сваки дан, су повећавали број изнемоглих и рањених, тако да су се јединице све више оптерећивале. Користили смо целе чете, а некада и батаљоне, за ношење рањеника и болесника. Пролазећи кроз насељена места, коистили смо омладину и жене које би водили са нама и по неколико дана. Када смо пролазили кроз ослобођени тери-

ториј изнемогле борце остављали смо командама мјеста или команда одреда. На томе путу од Лике до Србије имали смо и других тешкоћа. Морали смо прелазити неколико ријека: Босну, Врбас, Сутјеску, Пиву, Тару и Лим. Већина бораца није знала да плива, тако да нам је и то задавало тешкоће и повећавало губитке.

Најтеже борбе вођене су на Романији и Дурмитору. Кад смо стигли код Пивског манастира имали смо велики број рањеника и болесника. Шаљемо их на један мали аеродром на Жабљаку, одакле су отпремани за Италију. Евакуисано је око 900 људи из свих јединица. Док су се спуштали енглески авиони и односили рањенике, водили смо борбе бранећи аеродром и имали нове рањенике. Продужавамо пут за Златибору и даље према Ужичкој Пожеги, где водимо жестоке борбе. Рањенике евакуишемо у Краљеве Воде, где је био аеродром, одакле су опет отпремани у Италију.

У Мионици мобилишемо два лекара, Бранковића и Дамића, који остају у 6. дивизији до краја рата.

У Србији, сем попуне јединица, попуњавамо санитет са доста квалификованог кадра.

За време београдске опсаде санитет је, иако у сасвим другачијим условима, показао велику снажљивост, храброст и пожртвованост као и увек до тада.

Од Београда санитету је било лакше. Постојале су организоване болнице свих профила. евакуација рањеника била је редовна, помоћу превозних средстава.

Сока Рајић Тета

ВЕЗА У БРИГАДИ

Чим су се у устанку 1941. године почеле стварати војне формације: водови, чете, батаљони и одреди, била је потребна и веза, јер се без исте није могла успешно водити борба. У прво време, као средство везе, користили су се куоори. И касније, све већом применом техничких средстава, куори су били најсигурнији у одржавању везе између команди и јединица.

Средином 1942. године при Одреду Велебит формиран је сигнални вод за везу. У то време није се још располагало с телефонским средствима везе него су набављани сигнални барјачићи и нешто цепних батеријских лампи, помоћу којих су обучавани везисти — сигналисти. Приликом формирања Бригаде V њен састав је ушао и вод за везу, од кога је, 20. децембра исте године, формирана чета за везу. За командира чете постављен је Петар Гулан, а за политичког комесара Пећан Трулин Петар.

При формирању чете за везу првенствено су тражени борци који су служили у бившој југословенској војсци у јединицама везе и који су завршили телефонско-сигнални курс. Тако су у чету, поред осталих, дошли Милан Ковач, Спасо Басарић, Милан Корица, Ђуро Бањеглав, Тодор Поповић и Милан Мандарић. Ови борци су доста по-

Везисти 3. личке бригаде

могли при обучавању млађих доугова. Наставом је руководио командир чете за везу, све док није отишао у другу јединицу. Њега је после заменио Милан Ковач, који је командовао четом све до ослобођења Београда.

Заробљавањем телефонских апарата, каблова и других техничких средстава, стварана је солидна основа за одржавње везе између штаба Бригаде и потчињених јединица.

У четвртој непријатељској офанзиви бригада је водила борбу на Плочанском кланцу па све до Доњег Лапца. У противнападу на Сулешевци, Италијани и четници имали су врло тешке губитке. Сем наоружања и друге ратне опреме заробљено је и доста средстава везе. Самим тим, чета за везу постала је технички још оспособљенија за извршавање своје Љункције. Том приликом заробљено је и неколико радио-станица.

На путу према Гацкој долини, ослобођени су Рамљани, Личко Лешће, Синац, Прозор и друга места. Веза је доста добро и редовно организована. Током тих борби догодио се интересантан случај. У штабу Бригаде налазила се телефонска централа, којом је руковао Ђуро Бањеглав. Телефонисти чете за везу прикључили су се на сталну линију између Оточца и Госпића. У педном моменту на централите зазвонио телефон. Подигао сам слушалицу. Јавио се Госпић. Упитао сам „Тко је тамо“? Разумео сам да се тавља неко од усташа. Не прекидајући везу позвао сам комесара бригаде Милана Басту. Комесар је обавио разговор са усташким командантом у Госпићу.

Распосложива средства везе требало је одржавати у исправном стању. Због тога је у Врховинама основан куис за везу, на који је упу-

ћен и Ђуро Бањеглав. Након завршеног курса поново је враћен у чету за везу, где је, све до ослобођења Београда, обављао дужност телефонског механичара.

При сређивању јединица за покрет у Босну, један дио кадра упућен је у Истру, у јединице које су формиране после капитулације Италије. Међу онима ко-ји су ишли у Истру налазило се и неколико старешина из чете за везу. Пут у Босну био је и за везисте напоран, јер су борци морали највећи део средстава везе носити на леђима.

Прве борбе на територији Босне вођене су око Бусоваче и Крушице. Уз велике напоре везисти су успешно извршавали своје задатке. И овде се десио један сличан случај оном на релацији Оточац — Госпић. Наиме, телељонисти чете за везу успостављајући везу између батаљона укључили су се на сталну линију која је водила према Сарајеву. И овом приликом сам се налазио на централу. Телефон је зазвонио. Јавило се Сарајево. О томе сам обавестио комесара бригаде. Он се снашао и јавио саговорнику из Сарајева: „Напале су нас веће партизанске снаге. Пошаљите нам хитно помоћ“. Одмах је постављен задатак једном нашем батаљону да постави заседу на комуникацији која је водила од Сарајева према Травнику. Ту су сачекана два камиона усташа. Знали смо да и непријатељ тако ради, да се прикључује на наше линије. Стога су везисти били посебно опрезни на контроли и обезбеђењу наших телефонских линија и чувању војне тајне, нарочито кад су у питању телефонисти и телеграфисти.

У свим борбама које је водила наша бригада у току и после шесте непријатељске офанзиве, као и приликом напада на Бању Луку, чета за везу и њени везисти, где је год било потребно, са успехом су обављали своје задатке, што потврђује и следећи пример. Када се бригада, почетком фебруара 1944. године, пребацила с терена Подрашнице, Мркоњић Града и Јајца, на терен око Гламоча, а батаљони према Ливну, Драгнићу и Шутици, чета за везу је добила задатак да успостави везу између појединих делова Бригаде. Поред велике хладноће и снијега везисти су успешно извршавали своје задатке. У недостатку телефонског кабла, због велике удаљености, везисти су у оближњим селима проналазили бодљикаву жицу, коју су у недостатку телефонског кабла Сју 4. батаљона према Ливну), подигнуту на дрвеће и коље, обложене кожом или гумом настављали линију. Као чвор струје коришћени су суви елементи отети од непријатеља.

У свим борбама које су вођене на територији Лике и Босне, међу везистима предњачили су борци Вујо Детановић, Милан Ђаковић, Раде Совиљ, Петар Перић, Вељо Боријан, Никола Тојагић, Стево Клашња и други. А поред њих не треба заборавити допринос другарица у чети за везу. То су Анђа Глушица Сеја, Милка Глушица, Ивка Далматинка, Јага Димић, Марија Вукушић и Цука Вишњић, које су као болничарке и кухарице служиле за пример. Посебно бих истакао економом чете Спасу Басарића, који је дуго времена био у чети за везу.

Након борби око Шујице и Ливна, Бригада је дошла у ширу околину Дрвара и Трубара. У то време у Бригади је постојао и један радио-апарат и радио-станица. Тада смо ја и Дане Вујиновић Дени, обавештајни официр, укључивали радио-апарат и слушали вести. Једна од најзначајнијих вести из тог времена била је она о отварању дру-

гог фронта, коју су борци с великим одушевљењем примили. У то време у Бригади су паралелно функционисале курирска, телефонска и радио-веза.

Поновним доласком на територију Гламоча, од западних савезника добијали смо нешто одеће, обуће, хране и санитетског материјала. Јуна 1944. године Бригада се пребацила у рејон Цинцара и према Шујици. Батаљони су били усмерени према Купресу, Шујици, Ливањском пољу и Ливну. Чета за везу је имала задатак да успоставља везу са јединицама Бригаде. На том подручју смо остали све до поласка у Србију.

За време марша за Србију борци су испољили храброст и издржљивост. Испомогали су се у ношењу средстава везе. Није било случаја да је неко од бораца оставио неко средство везе. Приликом преласка Пиве код Пивског манастира, товарно грло које је носило радио-станицу и радио-апарат оклизнуло се и није могло даље. Командант Милан Шијан је наредио да се узме његов коњ и на њега стави опрема док се не добије ново товарно грло.

Везисти су у борбама у Србиш успостављали везу, али су учествовали и у борби као борци. У борбама око Мионице и Ваљева веза је добро функционисала. Ту је погинуо политички делегат вода из чете за везу Милан Димић — Јанко.

Приликом борби за ослобођење Београда, услови успостављања везе били су друкчији, а наши везисти су и ту показали своју стручност и храброст у извршавању свотих задатака.

После ослобођења Београда дошло је до попуне јединица бригаде, па самим тим и чете за везу, која је попуњена новим борцима и снабдевена средствима везе, углавном совјетске производње. За командира чете постављен је Петар Перић, а за политичког комесара Петар Бјеговић. Помоћник комесара чете је постао Вељко Боријан. Референт везе у бригади постао је Раде Совиљ. Дотадашњи командир чете за везу Милан Ковач отишао је за команданта батаљона за везу у 6. личку пролетерску дивизиту.

Тада су формиран водови за везу у батаљонима. За референта везе у 1. батаљону постављен је Милан Ђаковић, у 2. батаљону Вујо Дејановић, у 3. батаљону Ђуро Бањеглав. За командира вода за везу постављен је Првослав Драгојловић, док је у 4. батаљону постављен Стево Клашња.

У борбама на сремском фронту погинуло је много наших бораца. Међу њима се налазило и више везиста. Дана 18. априла 1945. године, у Сатнику, погинуо је Милош Чанковић млађи, омладински руководилац у 3. батаљону. С. Ђорђевић је погинуо код Кајгане 2. маја 1945. године, а 27. априла 1945. године код Гарешнице погинуо је командир чете за везу Петар Перић.

На крају треба истаћи да су везисти 3. бригаде током целог рата и под најтежим условима и поред многих тешкоћа материјалне и техничке природе успешно извршавали све постављене задатке.

Ђуро Бањеглав

IV

БРИГАДА У ЧЕТВРТОЈ
ОФАНЗИВИ И БОРБЕ
ДО ОДЛАСКА ИЗ ЛИКЕ

БРИГАДА У ЧЕТВРТОЈ ОФАНЗИВИ

У другој половини 1942. године снаге НОВ и ПОЈ су ослободиле иространу територију која је обухватала највећи део Босанске Крајине, Лике, Кордуна, Баније, североине Далмације, Горског котара, као и делове Славоније. То је време, када су наше оружане снаге бројно и организационо толико нарасле, да су могле бити формиране дивизије и корпуси, тачније 9 партизанских дивизија и два корпуса. На слободној територији функционисали су органи народне власти, од месних, преко општинских и средњих НОО-а до АВНОЈ-а, ослободени партијску и скојевску организацију, НОФ, организације антифашистичке омладине и Антифашистичког фронта жена. Стварају се војнопозадински органи од партизанских стража, команди места до команди војних подручја.

На подручју Лике V току 1942. године постигнути су значајни успеси: створена је компактна слободна територија на просторији између Уне и личке пруге. Извршени су успешни продори у западну Лику — упоришта усташког покрета (Пазариште, Косињ, Брушане, Нови), а разбијена упоришта Подлапача, Удбина, Рибник. Потпуно су разбијени четници у Радучу и око Грачаца.

Нарастањем и развојем НОП-а и његове оружане силе угрожени су најбитнији интереси окупатора, доведена је у питање ефикасност окупационог система и опстанак усташко-квислиншке творевине НДХ.

После многих договарања, спорова и неспоразума 2. и 3. јануара 1943. године у Риму је одлучено, а 9. јануара у Загребу, израђен план операције за уништење снага НОП. Основна идеја плана била је: са нолукружне основице: Сански Мост — Приједор — Босански Нови — Костајница — Петриња — Глина — Карловац — Огулин — Врховине — Госпић — Грачац — Книн, брзим продором јаким снага, испресецати слободну територију, а потом окружити и почасно уништати окружене партизанске снаге. На слободној територији налазиле су се снаге 4, 5, 6, 7. и 8. дивизије, 6. и 16. приморско-горанске, 10. крајишке бригаде и осам партизанских одреда. Са непријатељске стране ангажоване су следеће снаге: корпус „Цроатиа“ кога су Немци образовали за ову операцију, састава: 7. СС дивизија „Принц Еуген“, 369. легионарска дивизија, 187, 714. и 717. дивизија и 2, 3. и 5. горски домобрански здруг и 202. тенковски батаљон — укупно око 60.000 војника, око 40 тенкова, подржани јаким ватром артиљерије, минобаца-

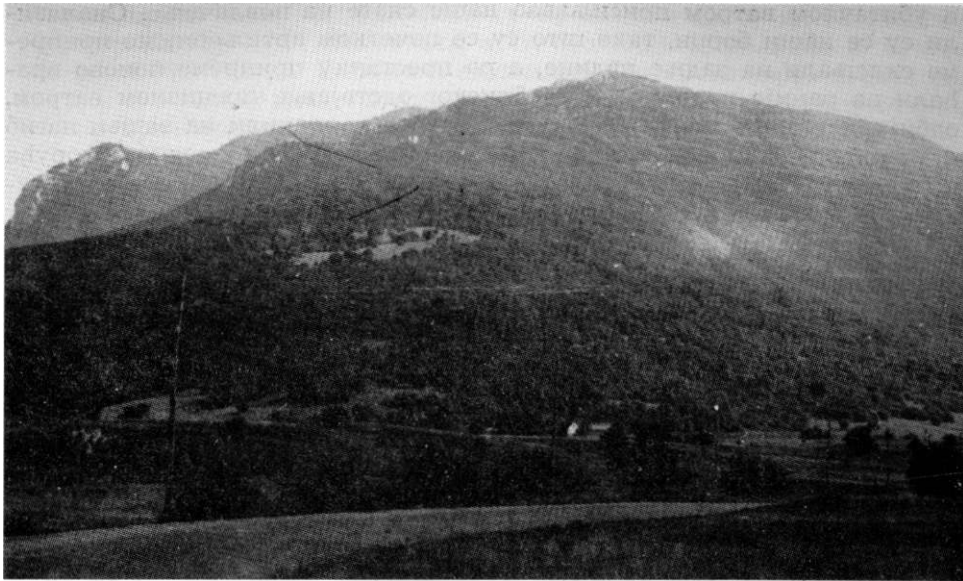
ча и око 100 авиона. Корпус „Цроатиа“ је наступао са североистока и севера. Са западне стране на територију Лике наступале су снаге 5. италијанског корпуса састава: група Фабри јачине око 5.000 људи, дивизије РЕ, јачине око 12.000 људи, дивизија Сасари, око 10.000 људи, усташко-домобранске снаге (31, 32. и 34. усташка бојна и 2. ловачка домобранска бојна), јачине око 3.000 људи и око 1.000 четника. Пети АК је подржавало 6 ескадрила авиона (око 50 авиона). Укупно је у IV офанзиви учествовало око 90.000 добро наоружаних војника, 340 артиљеријских оруђа, 900 минобацача, 80 тенкова и 150 авиона. Овде нису урачунате бројне посадне и полицијске снаге, усташко-домобранске снаге остављене у гарнизонима и за осигурање комуникација и других важних објеката.

Шеста личка дивизија отпочиње одбрану Лике против главних снага 5. АК и јаким усташко-домобранских и четничких снага.

Када је непријатељ кренуо у напад 20. јануара 1943. у Лици се налазила 6. личка дивизија и Лички партизански одред. Дивизија је у том моменту имала 1. бригаду у селима Тупале, Дерин Гај, Глогово, 2. бригада је била у рејону Мазин — Клапавице, а 3. бригада прилично развучена на просторији Курјак — Враник — Плоча — Могорић — Вребац.

ОДБРАНА ПРАВЦА ЛОВИНАЦ — ПЛОЧА — УДБИНА — ЛАПАЦ

Пред зору 20. јануара деснокрилна (јужна) колона дивизије РЕ, јачине пет батаљона са ојачањима, кренула је у напад у три правца, са намером да изманеврише одбрану Плочанског кланца и теснац Тушице. У том циљу, 31. усташка бојна се убацује тешкопроходним правцем с. Мунтање — Округла к. 969 — с. Комић са задатком да заузме село Комић и северне падине Троуре (тт — 1234), избије у засеок Опалићи на комуникацију Плоча — Удбина и тиме изманеврише одбрану Плочанског кланца и Тушица. Лево, правцем с. Ваган — с. Враник — Гостуша (к. 934) ка Плочанском кланцу (к. 733) напада 32. усташка бојна са задатком да изненадним дејством заузме и поседне Плочански кланац и тиме створи услове талијанским снагама да у захвату комуникације изврше брз продор кроз теснац Тушице и споје се у рејону засеока Опалић са 31. усташком бојном, а потом продуже продор ка Удбини. Леви бок према с. Могорић штитиле су четничке снаге јачине око 150 људи. Усташка 31. бојна је постигла пуно изненађење и без отпора, пре сванућа, заузела Комићку Превију — седло између к. 1028 и Комаче (к. 1180), Комић и делом засеок Опалић и избила на комуникацију Тушице — Удбина. Усташке снаге су у потпуности извршиле постављени задатак. Други батаљон Бићко-Кесић, који је те ноћи заноћио у селу Курјак, чим је добио обавештење о појави усташа, кренуо је у енергичан противнапад, одбацио усташе од комуникације и присилио их да се повуку на северне падине Миркаче (к. 1130) — Комаче (к. 1180). чиме се ситуација донекле поправила. Батаљону су упућена у помоћ два батаљона 2. бригаде из Клапавица, али су они пре употребе повучени и већ сутрадан, 21. јануара, упућени на Љубово и Чудин кланац. Иако је 31. усташка бојна задржала топографски јаке положате, северне падине Трврха, Комаче, Комића, Мркаче и Вршчића (Самограда), а 2. батаљон био се-

Т р о у р а — поприште т е ш к и х борби у IV неп-р. офапзиви јануара 1943. године

верније од усташких снага — на задњем нагибу — у веома неповољном положају. Са оваквим распоредом ипак 1е, бар донекле, побољшана ситуација, јер је непријатељ одбачен непосредно од комуникације, а талијанске снаге нису биле сигурне да им је правац Плочански кланац — Удбина отворен.

И 32. усташка бојна која је наступала према с. Враник је релативно касно откривена, тако да је 4. батаљон Крбава изненађен. Батаљон се ипак брзо снашао и на брзину посео јужне падине брда Кукавец (к. 984), где је сачекао непријатеља на блиско одстојање и присилио га на развој и борбу. Под притиском јачег и припремљенијег непријатеља, батаљон се повлачи на погодније положаје: Гостушу (к. 934) и Дебељак (тг 822). Успешном одбраном 4. батаљона спречен је маневар за брзо и изненадно заузимање Кланца.

Четници, који су требали штитити леви бок ка Могорићу нису тога дана ступали у борбу.

У међувремену мање снаге (1 чета) батаљона Мирко Штулић, чувши за борбу у Вранику, поселе су Међедачу (к. 728) и падине Липаћ врха (к. 794), одакле су успешно браниле надирање непријатеља ка кланцу. Главнина батаљона је била размештена на просторији Могорић — Плоча, да би се пред крај дана прикупила у с. Плоча. У току дана Талијани су заузели с. Горњу Плочу и Јусиповачу (к. 661), батаљон Велебит се у току дана прикупио у с. Могорић.

У току 21. јануара непријатељ главни удар усмерава на Гостушу (к. 934), ангажовањем два батаљона (око 1.600 људи) и уз снажну артиљеријско-минобацачку подршку, у веома оштрој борби, после уза-стопних напада пред крај дана је заузима. Наше снаге нису располагале средствима за подршку, па је непријатељ неометано довлачио своја средства подршке на блиско одстојање и неометан прецизном

и убитачном ватром присиљавао наше снаге на повлачење. Сналазили су се наши борци, тако што су се почетком артиљеријске припреме склањали на задње падине, а по престанку припреме поново враћали на раније положаје и са блиског одстојања, прецизном ватром, одбијали јурише непријатеља, и одмах се повлачили на задњи нагиб и природне заклоне, остављајући на положају само дежурна оруђа и извиђаче. То је изискивало велике напоре и негативно се одражавало на морал и борбеност јединице.

Сутрадан, 22. јануара, непријатељ је уз снажну артиљеријску и минобацачку подршку, дејством са фронта и бочним ударом са Гостуше заузео Кланац, а затим орјентисао јаке снаге на Међедовачу (к. 728) коју је упорно бранила 1. чета 3. батаљона. После веома жестоке борбе 32. усташка бојна је овладала Међедовачом. Падом Гостуше, Кланаца и Међедоваче, доведена је у питање одбрана правца Плоча — Удбина, посебно због тога што 2. батаљон, и поред великих напора, није успео да збаци непријатеља са Троврха (Троуре), Комаче иче и Миркаче. У тако тешкој и сложеној ситуацији штаб 3. бригаде доноси одлуку да са 1. и 3. батаљоном изведе одлучан ноћни противнапад по следећем: први батаљон са трећом четом трећег батаљона да заузме Међедачу, друга чета трећег и трећа чета првог батаљона да заузму Јусиповачу и тиме угрозе непријатељску артиљерију која је на ватреним положајима у с. Г. Плоча, а 1. батаљон без 3. чете да нападне и заузме Дебељак (т. 822). У енергичном и веома жестоком јуришу задатак је потпуно извршен. Први батаљон је заузео Међедачу. Непријатељ — 32. усташка бојна — је потпуно изненађен. Наши борци су их затекли око ватри како пеку прасад. Заробили су 16 усташа са наоружањем. И чете одређене да заузму Јусиповачу у неодољивом јуришу извршавају задатак, али услед дејства артиљерије морају да се повуку. И чете 1. батаљона су успешно извршиле задатак, заузеле Дебељак и заплениле 3 минобацача, 3 пиштоља, 2 аутомата и већи број интендантске опреме. У тим борбама непријатељу су нанети озбиљни губици, а поколебан му је морал.

У току 23. јануара 2. батаљон је успео заузети Вршчић (т. 860). Колико је борба за Вршчић била тешка најбоље говори и извештај заповедништва оперативног подручја за Лику (ЗАПОЛИ): „Вршчић (Самоград) наши два пута заузимали и на послетку га морали напустити“. Успеси на Међедачи, Дебељаку, Јусиповачи и Вршчићу су толико поколебали усташке бојне да су оне самовољно напустиле положај и повукле се у Ловинац. На интервенцију пуковника Вјекослава Сервација, команданта ЗАПОЛИ-а, командант 4. усташког здруга бојник Шулентић је смењен, а бојне су впаћене на раније положаје. Навече 23. јануара 1. и 3. батаљон, са распоредом као и претходне вечери, поново иду у напад на исте објекте — Јусиповачу, Међедовачу и Дебељак. Непријатељ је поново збачен са поменутих објеката, али за кратко. Наше снаге су се морале повући услед веома јаке и прецизне артиљеријске и минобацачке ватре. Ту ноћ је три пута Јусиповача прелазила из руке у руку. Приликом напада на Дебељак друга чета првог батаљона изгубила је свог храброг командира Николу Радмановића из Острвице, првог борца, кога је штаб 6. дивизије предложио за народног хероја. Поред њега погинули су и борци Димитар и Сава Новковић из Павловца. Тога дана је стигао у Ловинац ба-

таљон црних кошуља. Талијани су проценили да се на Плочанском кланцу налази 4.000 партизана, а те положаје је бранила 3. бригада са око 1.300 бораца. Упорност, активност и покретљивост наших снага као и тешкоће непријатеља у прикупљању података, допринели су да процена непријатеља буде погрешна.

Сутрадан, 24. јануара, после дуготрајне артиљеријске припреме, непријатељ око 16. часова креће у напад, усмеравајући своја дејства ка засеоку Тушице. Цестом је кренула колона од 7 тенкова. Први тенк је наишао на мину и остао оштећен. Остали су се вратили назад. Нешто касније кренули су ка оштећеном тенку, где их је сачекала бомбашка група и ручним бомбама оштетила други тенк. У групи су били Петар Радаковић Оцин, Гено Чанковић и командир чете Станиша Вукмановић. Тако су на месту остала оштећена 2 тенка, а остали су побегли натраг. Први батаљон је поново заузео Дебељак, нанео непријатељу губитке, а затим се повукао.

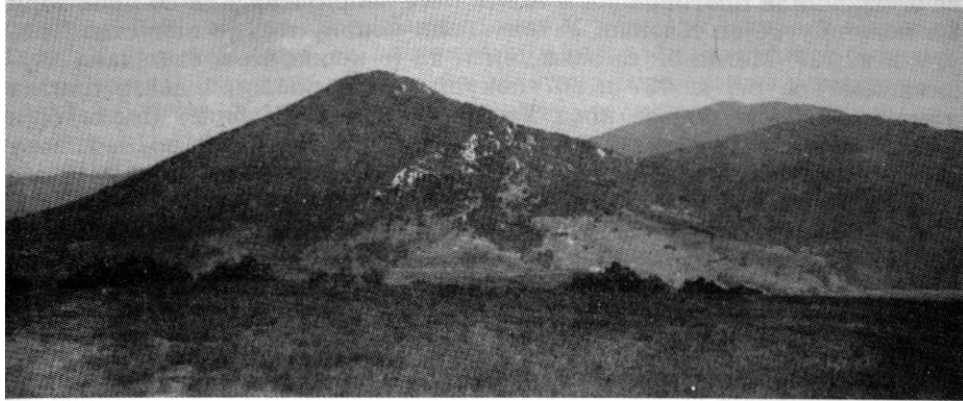
Прошло је 5 дана тешких борби у веома неповољним зимским условима. Непријатељ је у току петодневних борби овладао само са Дебељакком, Гостучом, с. Горња Плоча, Кланцем (к. 733), Троврхом. После потпуног изненађења и неоспорног успеха 31. и 32. усташке бојне, које су у првом налету заузеле Вршчић, Комић (к. 1028), Комачу, Троврх, с. Комић и засеок Опалић на комуникацији Тушице — Удбина, стање се крајем 24. погоршало за непријатеља, јер је наш 2. батаљон успео повратити засеок Опалић и спречити пресецање комуникације Тушице — Удбина, ослобођено је с. Комић и веома снажан објекат Вршчић. Према предвиђеном темпу напада непријатељ је 24. морао овладати Удбином, а он је још увек у веома неизвесној ситуацији на Плочанском кланцу, изложен сталним, неочекиваним и дрским противнападима наших јединица. До овог дана није успео нанети озбиљније губитке ни једној нашој тединици. Остваоила су се скептичка размишљања пуковника Ђакома Занусија: „Временске прилике (зима) и теренске прилике (планина), узете заједно смањиле још више могућност трупа. Ми и Немци кретаћемо се (час брже, час — и то чешће — полако) дуж путева, терајући пред собом непријатеља, који ће се извући на боковима, који ће нам се појавити за леђима. ..” Температуре су биле ниске: 21. јануара у Врховинама — 20° Ц. Дубок снег је отежавао покрет људи и технике. Забележени су први случајеви смрзавања талијанских вошика. Али, ради пуне истине, треба рећи да су сурови зимски услови отежавали и дејства наших снага. Наиме, непријатељ те извршио детаљне припреме за зимску офанзиву, а ми смо затечени; непријатељ врши продоре дуж комуникацијских праваца уз помоћ технике, а наше снаге врше покрет и маневар ван комуникација, преко проходног земљишта. У току петодневних борби дошле су до изражаја многе специфичности нашег начина извођења борбених дејстава. Правац Плоча — Удбина бране мале снаге гоупно распоређене. На погодним положајима се налазе групе војника са дежурним оружјем или осматрачи који осматрају и прихватају борбу или повремено узнемиравају непријатеља; главнина снага је у заклонима споемна да за најкраће време заузме положаје и упорно их брани или, што је био чешћи случај, да противнападом у бокове или из позадине нападају непријатеља. И још нешто: већи део бригаде је тзекo дана на одмору, а ноћу креће у про-

тивнападе. Примена ове тактике код непријатеља је стварала несигурност, неизвесност, негативно утицала на његов морал, стварала озбиљне тешкоће у реалној процени наших снага. С друге стране непријатељ се грчевито држи свог клишеа, упорно се ослања на технику у којој је несразмерно надмоћан, путеве и лакше пролазно земљиште, што нашем командовању олакшава посао.

Важан чинилац који је позитивно утицао на општи однос снага, је чињеница да партизани боане своја огњишта, породице, да познају сваки камен, сваки путељак и да су рођени у овим климатским условима, а спремни на највеће жртве и напоре да одбране свој народ. С друге стране, непријатељ је бојажљив, неодлучан, међу „савезницима“, Талијанима и усташама влада неповерење. Кад се све то има у виду, онда се у току петодневних борби нису ни могли очекивати другачији резултати. Наша ољанзивна тактика, заснована на противнападима и изненађењима по месту и времену, уз примену разноликих тактичких поступака, допуњена лукавством и бесприменом храброшћу бораца, дала је добре резултате.

У току 25. јануара владало је релативно затишје. Само је 2. батаљон око 19 часова безуспешно нападао непријатеља на Округлој (к. 969). Усташе и даље држе Миркачу, Комић, Комачу, Кукавец, Гостушу, Кланац, а Талијани Дебељак и к. 631. Талијани су за сваки случај испред својих снага упутили усташе које су на Гостуши ојачали са једним својим батаљоном.

Неактивност непријатеља користи штаб бригаде и ноћу 25/26. јануара упућује 3. батаљон у позадину непријатеља у рејон Папуча — Радуч. Батаљон је поставио заседу у рејону Шушњарица (к. 630). Око 8 часова наишла је патрола од четири четника, из правца Медка, који су заробљени. Потом је наишао камион из правца Радуча. Заменик команданта батаљона Дањеш Радмановић се, по одобрењу команданта батаљона Ђуке Сладића, спустио на цесту и присилио на предају 7 талијанских војника. После тога сматрајући да је заседа компромитована, командант батаљона доноси одлуку да се батаљон повуче у Радуч, да се одмори и нахрани, а потом да дејствује према развојој ситуације. У рејону Високо брдо (к. 688) наређује да на цести остане један вод из 2. чете. У заседи је остао 1. вод те чете и комесар чете — писац ових редова. Није прошло ни пола сата наишла је од Медка талијанска колона од седам камиона и зауставила се непосредно пред заседом. Војници су изашли из камиона и преко пута, на малом пропланку, се загрејавали на зубатом зимском сунцу. Температура је тога дана у Плочи била —12° Ц, а на Чудином кланцу —15° Ц. Ми смо се притајили и послали курира командиру 2. чете са захтевом да што пре дође, јер нам се пружала повољна прилика да непријатељу нанесемо озбиљне губитке. У међувремену, Талијани су нас вероватно открили. Настала је борба. Они нису могли напред, јер их је бочном ватром тукао наш пушкомитраљез у оукама Љољана Миловића, а ми нисмо имали снаге да их разбијемо. Тек после два часа пристигла је 2. чета и након договора са командиром чете извршен је обухват са оба бока и непријатељ те после кратке борбе разбијен и савладан. У том је пристигла помоћ Талијанима из Медка, тачине две пешадијске и две тенковске чете и нешто четника. Развила се оштра борба. Талијани су се повукли у Медак, а батаљон у Радуч. Заробљена су 4 Та-

Гостуша — место даноноћних јуриша у IV офанзиви

лијана и четири четника, а према њиховим подацима остало је 17 мртвих непријатељевих војника, међу којима два официра и четири четника. Рањено је девет талијанских војника. На нашој страни погинуо је један борац, а тешко је рањен командант батаљона Ђука Сладић. Командант батаљона постао је Јово Радаковић.

У току 27. јануара вођена је веома жестока борба за Липаћ врх (к. 794) кога је бранила 1. чета батаљона Крбава. Напад је вршио 73. батаљон црних кошуља. И поред снажне артиљеријске подршке и вишеструке надмоћности у живој сили, напад није успео. Црнокошуљаши су извршили три узастопна јуриша, али без резултата. И овог пута борци Крбаве су користили своје богато искуство стечено у ранијим борбама. Борба је трајала читав дан, а 73. батаљон, према званичним талијанским извештајима, имао је 5 мртвих и 22 рањена војника. Истовремено те 31. усташка бојна вршила снажан притисак на снаге 2. батаљона, које су одбраниле северозападни врх Троуре (к. 1033). Увече је 3. батаљон, после успешних дејстава у пејону Високо Брдо, упао у Ловинац, растерао тамошњу посаду, задџао се неколико часова у месту, а затим се повукао у састав Бригаде у Доњу Плочу. Дејства 3. батаљона су унела V редове непријатеља несигурност и неизвесност, па усташка команда за Лику доводи у Ловинац, као појачање, једну сатнију из 9. њсташке ботне из Оточца.

Двадесет осмог јануара поново је нападнут непојатељ на Међедачи, Јусуповачи, Гостушу, али без виднијих резултата. Нарочито су жестоке борбе вођене за Гостушу коју те нападао 4. батаљон. Тајани су је упорно бранили јер су знали да би губитком Гостуше дошло у питање држање Кланца, чиме би били доведени у питање сви раније постигнути резултати.

Следећег дана, 29. јануара 31. усташка бојна је геново овладала Троуром, пошто 2. чета 2. батаљона, није на време посела положаје на Троури и припремила се за одбрану. У први сутон истог дана, 2. батаљон врши противнапад на непријатеља на Троури и Округлици, али без успеха. Током дана непријатељ те освотио и к. 727 северно од Тушица, а 73. батаљон црних кошуља нападао је јужне падине Вршине према (к. 867), али је није заузео. Снаге батаљона Крбава су на-

вече извршиле противнапад и присиле непријатеља да се пред зору 30. повуче у рејон Кланац. У току ноћи непријатељ је напустио Троуру и к. 727. Могло би се закључити да је непријатељ овог дана заузимањем Троуре, к. 727 и 867 покушавао да прошири доста плитак клин и обезбеди пролаз кроз Тушице у правцу Удбине, али се боји наших ноћних дејстава и развлачења снага. Тог дана, по наређењу штаба 6. дивизије, упућен је на Љубово 1. батаљон да помогне снаге 2. бригаде на Љубову, где је ситуација постала критична. Тиме је одбрана Плочанског кланца знатно ослабљена, јер је управо 1. батаљон био основна снага бригаде у вршењу ноћних противдејстава.

Дакле, ни после десетодневних даноноћних борби, непријатељ и поред изразите надмоћности не успева да овлада теснацем Тушице. Непријатељ је још увек у неповољном положају. Изгубио је неке важне тактичко-топографске положаје, које је заузео првог дана борбе, као што су Вошчић, село Комић, засеок Опалић, Међедача, к. 727, к. 867. Јужна (десна) колона дивизите РЕ која је требала да буде носилац маневра и брзог продора ка Удбини и Кореници није извршила задатак, мада је уложила огромне напоре и жртве.

У току 30. и 31. јануара влада затишје. Непријатељ врши припреме за дефинитиван пробој кроз Тушице.

Првог фебруара, непријатељ по трећи пут осваја Троуру, а 2. фебруара, после снажне артиљеријске припреме, прелази у одлучан напад. Главни удар наноси на левом крилу преко к. 867, коју брани 3. батаљон. Излаз из теснаца брани 4. батаљон у рејону к. 654, а лево од њега је 2. батаљон. Захваљујући огромној надмоћности у снагама и средствима, непријатељ је тога дана овладао к. 867 и јужним падинама Вршине и дефинитивно овладао излазом из теснаца, а потом наставља наступање и навече 2. фебруара достиже Љесковац (т. 811). Истовремено приступа чишћењу мина, опоавци пута, порушеног моста (к. 659). Трећи батаљон је остао на левом боку, на положајима у рејону Вршине, 4. батаљон те успоравао надирање непријатеља, а 2. батаљон се повукао у село Ондић. Ујутро, 3. фебруара, непријатељ је без озбиљнијег отпора наших снага ушао у Удбину. Значи непријатељу је требало пуних 15 дана да у тешким и напорним борбама, у неповољним временским условима савлада отпор 3. бригаде. Тог дана се вратио 1. батаљон са Љубова у с. Мекињар. Одсуство 1. батаљона у последњим данима одбране правца Тушице — Удбина се и те како осетило. Бригада је у одсутном моменту остала без и најмање резерве, а батаљон те уз велике напоре поевалио велики пут, мада је на Љубову пала одлука пре пристизања 1. батаљона.

Заузимањем Удбине, на правцу одбране 3. бригаде, Коренице (2. V) на правцу одбране 2. бригаде и Мазина на правцу 1. бригаде (29. јануара) непријатељ је извршио повукању опеоације Вајс I. У току петнаестодневних борби снаге италијанског 5. АК. ојачане домобранима, усташама и четницима, су извршиле продор на одвотеним правцима на дубину од свега 15—20 км.

Пошто је дејства копнених снага везао искључиво за комуникације, непријатељ је дејства авијације усмерио на села. Сваки погодан дан користи за нападе на небрањена села. Нападали су на све што се креће, људе, стоку, стамбене и друге објекте. Нарочито су изражена дејства по селима Могорић, Средња Гора и Крбавица. Кад је

у питању овакав начин употребе авијације, остао ми је у сећању 5. фебруар 1943. године. Тога дана се наш 3. батаљон нашао у Средњој Гори. Команда 2. чете се налазила у засеоку Чанковићи. Командир чете Никола Драгосавац Ражовина и ја смо се сместили у једину нештошћену кућу. У кући смо нашли само старицу и њеног унука, дечака између две и три године. Упознали смо се са домаћицом. Хтела је одмах да нам да нешто за јело, али није имала ништа припремљено. Дала нам је кромпира и комад сланине. Били смо преморени, нисмо могли чекати да се кромпири испеку, прилегли смо и одмах заспали. Кад је свануло старица нас те упозорила да морамо што пре напустити кућу због опасности од непријатељских авиона. Ми смо довели одлуку да останемо у кући док се не испеку кромпири. Видевши нашу чврсту одлуку старица оече: „Е па кад нећете да напушта-те кућу, ево вам малог, што Бог да, биће му у кући топлије, а са вама ће нешто топло презалогатити“. Таман кад је кромпире требало вадити из ватре, ето авиона. Склупчали смо се у ћошак куће, ставили малишана између себе и чекали. . . Први налет, бомбе су пале близу куће. Други напад, чујемо злокобно шиштање бомби и онда, као смак света. Бомба је ударила у кућу и преполовила је. Половина куће је претворена у крш и прашину. Друга половина, у којој смо били нас тројица, је остала читава. Устали смо, обрисали се од прашине и малтера, извадили кромпире из ватре и сва тројица се добро најели, а касније пронашли баку и предали тог унука, сита, жива и здрава.

Избијањем на линију Мазив — Удбина — Кореница, иако са знатним закашњењем, скраћен је фронт 5. АК. Очекивало се да ће непријатељ, уз садејство немачких снага, покушати да на просторији Бихаћ — Лапац — Удбина разбије или уништи главнину наших снага. Уместо очекиваног концентричног напада на главнину наших снага у Лици, командант 5. АК се опредељује на потпуно чишћење територије на простору Врховине — Медак — Удбина — Кореница — Пријебој. За извршење овог задатка одређена је комплетна дивизија РЕ, ојачана са 74. пуком Ломбардија и усташко-домобранским и четничким снагама. Чишћење је требало извршити у 3 фазе. У првој и другој фази предвиђено је чишћење Крбавског поља и подручја око Коренице. У трећој фази је предвиђено чишћење зоне Вребац — Могорић.

Прегруписавање 5. АК те завршено 7. фебруара, упућивањем 151 пп дивизије Сасари и 73. батаљона црних кошуља из рејона Удбине у Мазин, где су стигли 8. фебруара. На правцу Мазин — Лапац, у додиру са нашим снагама су само три батаљона из дивизије Сасари, док се главнина њених снага налази на обезбеђењу комуникација и гарнизона или на одмору. Дакле, пуних 6 дана, од 5. до 11. фебруара, комплетна дивизија РЕ и већи део дивизије Сасари је пасиван.

ОДБРАНА ПРАВЦА УДБИНА — ЛАПАЦ

Шестог фебруара снаге 6. личке дивизије су биле у следећем распореду:

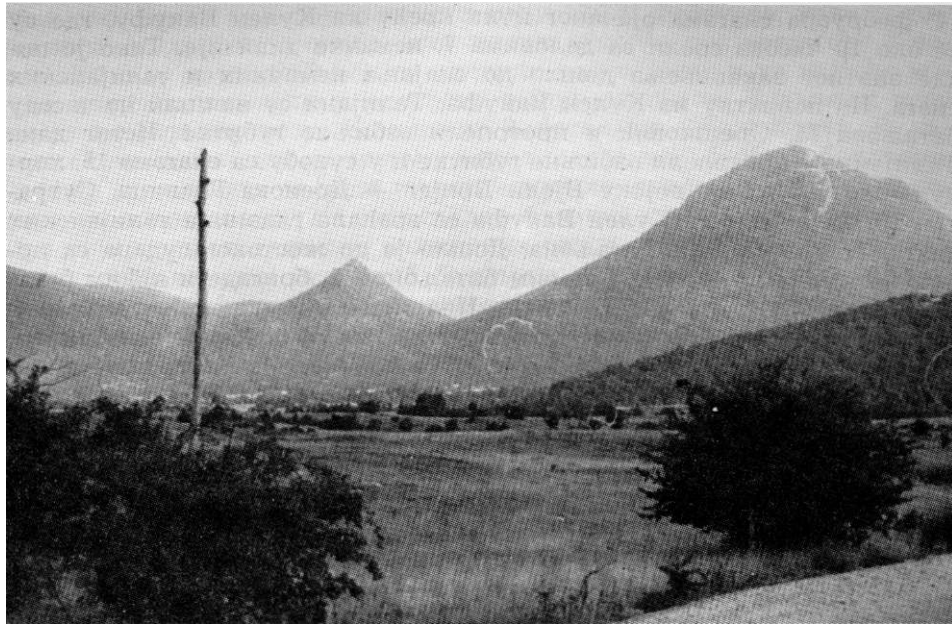
— 1. бригада на правцу Мазин — Горњи Лапац на положајима Завишића Вршина (к. 1265) — Јасенов Врх (т. 1279) — западне падине Мазинске планине (к. 1132).

— 2. бригада на простору Крбавица — Трновац — Турјански.

— 3. бригада прикупљена у Висућу и орјентисана на одбрану правца Удбина — Д. Лапац.

По наређењу штаба 3. бригаде, 6. фебруара 2. батаљон Бићо Кешић је посео положај на линији Козја Драга — Иванов Врх (к. 1093), са циљем да спречи брз продор непријатеља правцем Удбина — Висућ. Позади, у резерви је 4. батаљон Крбава, који је добио задатак да припреми за одбрану положаје на линији Лончарић — Пишталина. Први батаљон Велебит и 3. батаљон Мирко Штулић су ноћу 6/7. фебруара упућени на Сулешевицу, са задатком да смене батаљоне 1. бригаде и затворе правац Мазин — Г. Лапац, поседајући линију Завишића Вршине (к. 1265) — Рашетина Страна (1156) — Мандића Драга, источно од Мазина и узвишења северно од Мазина. Штаб бригаде се сместио у Висућу. Оваквим распоредом Бригада се нашла у ситуацији да брани два потпуно одвојена правца, против комплетне дивизије Сасари. Батаљони Велебит и М. Штулић су остали на положајима до 10. фебруара и за то време није било озбиљнијих борби; једино је непријатељ 8. фебруара тукао артиљеријом положаје та два Сатаљона. На правцу Удбина — Лапац непријатељ је био активнији. Покушао је да овлада положајима 2. батаљона, ангажујући 31. усташку бојну, затим делове 151. пп и на крају ангажовањем целог 151 пп, ојачаног батаљоном црних кошуља и четом лаких тенкова и после три дана овладао положајима 2. батаљона и пробио се у с. Ондић, где је попалио већи број кућа. Непријатељ је преноћио на простору Ондић — Клапавица, палио и пљачкао и сутрадан се повукао на Удбину. Настало је затишје које је трајало до 14. фебруара, када је кренула у напад италијанска борбена група Педерзани, састава 1. пп дивизије РЕ (без једног батаљона), 34. усташка бојна, чета тенкова и дивизиона артиљерије, тачине око 2.500 људи, правцем Удбина — Д. Лапац, који је бранио батаљон Крбава. Услед огромне надмоћности у живој сили, непријатељ те успео савладати отпор батаљона и 15. фебруара се пробити у Д. Лапац. У међувремену штаб 6. дивизије је наредио да се три батаљона Боигаде убаце у негријатељску позадину, ради постављања заседа на комуникацијама и уништавања живе силе непријатеља. Тако те само батаљон Крбава остао да брани правац — Удбина — Д. Лапац. Бићо је упућен на комуникацију Мазин — Грачац, а Велебит и Штулић, под командом заменика команданта бригаде Момчила Новковића, у рејон Средња Гора — Плоча, где су стигли 10/11. фебруара. Управо у то време (11. 02), непријатељ јаким снагама креће из Мазина ка Г. Лапцу, па штаб дивизије наређује да се батаљони Велебит, Бићо и Штулић пребаце у рејон Ораовац — Лапац и да успут на цести Мазин — Г. Лапац нападну непријатеља. То је успело само Бићи, кочи је 14/15. фебоуара, без довољно припрема, напао непријатеља код Лумбаоденика и том приликом убио 15, заробио 5 непријатељских војника и запленио 4 митраљеза, 50 мина, 2 пиштоља, 40 бомби, 6000 метака, постоље за митраљез и другу опрему.

Борбена група Педерзани, савладавши отпор Крбаве је, преко Кука, успела 15. фебруара ући у Д. Лапац. Шеснаестог фебруара пале и пљачкају Д. Лапац и села око њега. Истог дана око 14 часова мањи моторизовани делови те групе стижу у Г. Лапац и спајају се са сна-

Иванов врх изнад М у т и л и ћ а

гама дивизије Сасари. Сутрадан 17. фебруара група Педерзани се враћа на Удбину, док је један батаљон заноћио у Косановића Гају. Осамнаестог фебруара су на тај батаљон неорганизовано напали први батаљон 2. бригаде и један батаљон 6. приморско-горанске бригаде. Избачено је из строја до 20 талијанских војника. Опет се понавља случај да усташе без сагласности Талијана напуштају положаје. Наиме, 34. усташка бојна је имала задатак да обезбеди положаје у рејону Косановића Гаја, али их је напустила. Зато је командант дивизије РЕ ставио под суд заповедника 34. усташке бојне.

На правцу Мазин — Г. Лапац 11. фебруара Талијани крећу у напад, подржани снажном артиљеријском и минобацачком ватром и дејством авијације. Пред њима се налазе два преморена и истрошена батаљона 1. бригаде. У то време штаб 3. бригаде са 4. батаљоном је у Висућу, а 1. и 3. батаљон је у рејону Средња Гора — Плоча, док је 2. батаљон негде близу комуникације Брувно — Грачац. У тродневним веома оштрим борбама, по снегу дубине преко 1 метар и ниским температурама, уз тешке губитке Талијани су 13. фебруара заузели Г. Лапац. Истовремено погоршана је ситуација на правцу Срб — Лапац, пошто су Талијани уз свесрдну помоћ четника заузели Срб и Србски кланац. Уочавајући грешку штаб 6. дивизије наређује 12. 02. да се 1, 2. и 3. батаљон 3. бригаде хитно врате у рејон Ораовац — Д. Лапац. Истовремено ГШХ, ценећи да се приближава решавајући тренутак, наређује 15. бригади да се из Небљуса пребаци у Днопоље и стави под команду 6. дивизије, а осталим снагама 8. дивизије да се помере са Дреноваче ка Лапачкој котлини. Ноћу 13/14. фебруара 15. бригада је посела положаје између Г. и Д. Лапца. По заузећу Г. Лапца Талијани почињу са опоравком пута Мазин — Г. Лапац. Сутрадан

14. фебруара снагама ојачаног пука крећу ка Кулен Вакуфу, где су се око 10 часова срели са деловима 7. немачке дивизије. Тако је после знатног закашњења дошло до спајања немачких и талијанских снага. По повратку из Кулен Вакуфа, Талијани су наишли на заседу батаљона М. Орешковић и претрпели озбиљне губитке. Истог дана Талијани су претрпели озбиљне губитке и у сукобу са снагама 15. кордунашке бригаде у рејону Бјели Бријег — Дренова Главница. Сутрадан 15. фебруара из Кулен Вакуља се враћала главнина талијанских снага, јачине око три батаљона. Дошло је до жестоког судара са првим батаљоном 1. бригаде, првим батаљоном 5. бригаде и првим батаљоном 15. бригаде у с. Боричевац. Непријатељ је изненађен и присиљен да у веома неповољним условима прихвати борбу. Тек на интервенцију снага из Г. Лапаца успео је да се повуче у Г. Лапац, претрпевши тешке губитке.

ПРОТИВУДАР НА СУЛЕШЕВИЦИ

Освануо је 17. фебруар, дан суцбоносне одлуке. Ситуација око Срба је повољна, а остао је само цеп дуж комуникације Г. Лапац — Мазин. Више је него очигледно да је 5. АК у општем повлачењу. Предстоји повлачење снага дивизије Сасари у правцу Мазина и Грачаца. Услови за повлачење су веома неповољни. Пао је велики снег, дубине метар до метар и по. Температуоа се спустила до двадесетог подеока испод нуле. Непријатељ се великим снагама и техником заглавио на једној комуникацији, притиснут са свих страна нашим снагама. Главни штаб Хрватске и штаб 1. корпуса имају на расположењу потпуно неангажовану 3. бригаду и делимично ангажоване 1. 5. и 15. бригаду, које се налазе у непосредној близини непријатеља, а мање снаге у непосредном додиру. У целини оперативно-тактички положај главнине дивизије Сасари је веома неповољан. Она се налази у окружењу, са јединим уским отвором у правцу Мазина, на тешко проходном планинском земљишту, у суровим зимским условима, без изгледа на било какву помоћ са било које стране.

У таквим условима штаб 1. корпуса преузима непосредну команду над бригадама 6. и 8. дивизије и 17. 02. у 18,15 часова издаје борбену заповест у којој наређује општи напад, са циљем окружења и уништења непријатељских снага на просторији Логориште — Г. Лапац. Основна идеја штаба 1. корпуса те била да се дејством 15. бригаде на Г. Лапац, 1. бригаде са истока и 3. бригаде са запада пресече комуникација Г. Лапац — Мазин, окруже и униште снаге дивизије Сасари у ширем рејону Сулешевице. У духу такве идеје 3. бригада је добила задатак да са два батаљона из правца Црно Језеро разбије непријатељске делове на окукама Југозападно од Г. Лапаца, а потом да продужи напад према к. 671, где се налазила непријатељска артиљерија, са једним батаљоном да се попне на Сулешевицу, орјентишући се у правцу Вагана и поесече одступницу окруженим снагама у ширем рејону Сулешевице. Заповест команданта 1. корпуса је стигла у јединице тек око 22 часа, а у неке тош касније, тако да је јединицама остало веома мало времена за припрему и организацију покрета и напада. Дубок снег, ниске температуре, ноћ и тешко проходно и стрмо планинско земљиште још више су отежавали ситуацију.

Због тога напад није могао почети ноћу 17/18. фебруара, како је наредио командант 1. корпуса, него знатно касније, тек негде око 8 часова. Први и други батаљон су кренули касно увече и уз највеће могуће напрезање стигли у одређене рејоне за напад. Батаљони нису имали непосредну везу. Командант 2. батаљона, Мане Брека, је наредио командама чета да крену у напад пошто чују борбу 1. батаљона. Чете су се под маском снега и густе шуме привукле на 100 до 200 метара од непријатеља. Из непосредне близине смо посматрали Талијане који су цвокотали око наложених ватри. Четници су им држали стражу. Обавестили смо штаб батаљона где смо и што смо уочили, тражећи да одмах кренемо у напад, а командант нам је одговорио да морамо сачекати док 1. батаљон крене у напад. После једно пола сата поново смо од команданта тражили одобрење за напад. Добили смо исти одговор. Међутим, код Талијана те дошло до неког комешања. Почели су насумице пуцати. Од правца Г. Лапца појавила су се два тенка, окренула се ка нама и почела пуцати. Ми смо ћутали. Престала је пуцњава тенкова. Значи нису нас открили. Тек онда је стигло наређење да кренемо у напад, али са закашњењем, јер су се Талијани припремили за наш евентуални напад. Иако је прошао најповољнији тренутак за напад, батаљон је кренуо храбро и одлучно на јуриш. Дошло је до веома жестоке борбе. У оштром судуру, и борбом прса у прса, разбили смо Талитане, избии на окуку пута испод Логоришта и, заједно са 1. батаљоном коти 1е пресекао цесту испод Лумбарденика, убили око 40 непријатељских војника, уништили 23 камиона и запленили веће количине разне опреме, наоружања и муниције, значи нанели му озбиљне губитке и пресекали комуникацију Г. Лапца — Мазин, чиме смо спречили извлачење непритатеља од Лапца ка Мазину. Наш 4. батаљон који 1е требало да се попне на Сулешевицу и заједно са деловима 1. бригаде пресече комуникацију залутао је у шуми, вратио се у Ораовац и опет око 10 часова кренуо на задатак. То је прва борба у којој сам учествовао као борац Биће Кесића. Дошао сам из Штулића у којем те било много храбрих бораца: Мацуока (Душан Вурдеља), Аузец (Милош Маљковић), Гојко Чанковић, Стојан Милојевић — Љољан, Бранко Радаковић — Ибранко, Милош Илић — Јоша, Дмитар Ђаковић Ћић, Лазо Гајић, Илија Ударник, Никола Драгосавац — Ражовина и десетине других. Веровао сам да им је мало равних. Али већ у првој борби видео сам да ни Бићини борци не заостају за Штулићевцима. Шта рећи о Нини Совиљу, народном хероју, командиру 2. чете, Сими Грубишићу, Душану Дукићу, браћи Ракић и другима. Нарочито ме је импресионирао Симо Грубишић, командир 1. вода 1. чете. Распитивао сам се ко је тај неустрашиви младић, одакле је, да ли те члан Партије. Није био члан Партије. Сутрадан, 19. фебруара 1943. године смо га примили у Партију. Био је пресрећан и обећао да ће и живот дати за слободу, ако буде требало. Погинуо је 1944. шдине као командир чете.

Иако су временске прилике у току читаве IV офанзиве биле крајње неповољне. ноћ 18/19. фебруара остаће ми у вечитом сећању. Температура —29° Ц, снег 1,5 м, нигде коова над главом, слабо обучен. Дреће буквално пуца од хладноће. Наређење је да се не сме ложити ватра јер ће се тиме открити положај, што би изазвало дејство непријатељске артиљерије. Издржали смо сат, два, али се даље није могло. Почеле су се палити ватре. Талијани су одмах отворили же-

стоку артиљеријску паљбу. Гранате углавном експлодирају у крошњама дрвећа. Експлозије су стравичне, знатно јаче него кад експлодирају на земљи или снегу. Срећом нема губитака. Ватре и даље горе Талијани после једно два сата прекидају ватру. Вероватно су закључили да је у питању нека наша обмана. Не верују да је и за нас зима страшнија од њихових граната. Дрва има доста, не штедимо их, али већ после сат времена снег се топи испод ватре и она пропада све ниже — до земље. Правимо ново огњиште. Ватра поново дуби рупу у снегу и тако читава ноћ. Одећа је овлажила, она страна која је до ватре се суши, често и нагорева, а она друга, супротна страна се леди. Једној страни тела те чак превруће, а она друга се леди и тако целу ноћ, окретање према ватри час тедне, час доуге стране, као на ражњу.

Прва личка и 15. кордунашка бригада кренуле су у напад 18. фебруара под истим условима као и наша бригада. И оне нису имале времена за организацију напада, касниле су у нападу. Петнаеста је успела да се домогне првих кућа у Г. Лапцу, а са два батаљона да се са југоистока пробије на северне падине Лумбарденика и успостави непосредну везу са 1. батаљоном 3. бригаде. Први и други батаљон 1. бригаде су кренули у напад и после 12 часова тешког и исцрпљујућег марша избили негде у рејон Сулешевица, али без видљивијих резултата. Иако 1. и 15. бригада тог дана нису имале опипљивијих резултата, захваљујући успеху 3. бригаде италијанске снаге у захвату пута Г. Лапац — Логориште су окружене, одсечена им је одступница према Мазину, а претрпели су велике губитке.

У току 19. фебруара вођене су мање борбе на сектору 1. и 15. бригаде. Батаљони 3. бригаде су чврсто држали заузете положаје, запленивши још 2 камиона опреме, која те на време извучена, а камиони запаљени.

Штаб 6. дивизије је 20. 02. упутио позив окруженим талијанским снагама да се предају. Одбили су, очекујући помоћ која је пристизала.

Ноћу 20/21. фебруара други батаљон 1. бригаде и батаљон Крбава су напали на одсечену групу Талијана источно од друма испод Логоришта. Напад је почео после поноћи и трајао све до свитања 21. фебруара. Крбава је запленила 7 камиона разног материјала. Део материјала је извучен, поред осталог 12000 метака и око 1000 минобачачких мина и граната. Камиони и део опреме који нису могли бити изнешени су спаљени.

Уочавајући тежак положај у којем су се нашле његове снаге, командант 5. АК прикупио је V Мазину 1 пп дивизије РЕ (без једног батаљона), други батаљон 26. пп Бергамо, три чете тенкова и јаку артиљерију, између осталог и једну батерију 149, док је из Грачаца пристизао 16. батаљон црних кошуља и 2. ловачка домобранска бојна. Дакле, снагама пет свежих батаљона уз снажну тенковску, артиљеријску и авио-подршку кренуће 21. фебруара на деблокаду и извлачење окружених снага. Тако ће се на малом простору наћи укупно 12 пешадијских батаљона, пет тенковских чета, дивизијска и већи део корпусне артиљерије и авијације и кренути у одлучан напад. Свеже снаге из Мазина су 21. у раним јутарњим часовима кренуле у напад у три колоне: једна комуникацијом, друга преко Илића косе и

трећа преко Вагана. Колона преко Илића косе је одбацила први батаљон 1. бригаде и обезбедила десни бок средње колоне. Колона, упућена према Вагану је без отпора избила на Сулешевицу (к. 1106) и тиме обухватила батаљоне 3. бригаде у рејону Логоришта и окука ка Г. Лапцу. Батаљони бригаде су изненађени и присиљени на брзо и не баш организовано повлачење. Успешним дејством бочних колона створени су веома повољни услови средњој колони да несметано наступа ка Г. Лапцу, где је стигла око 15 часова и спојила се са тамошњим снагама. Не губећи време окружене снаге су одмах кренуле ка Мазину и даље ка Грачацу. Последњи делови дивизије Сасари су се повукли из Брувна 25. фебруара, а последњи војник ове дивизије је напустио Лику 4. марта.

Споменик на Су-
лешевици где су
Италијани претр-
пели тешки по-
раз 18. фебруара
1943. године

Приметивши да је непријатељ отпочео са повлачењем, 15. кордунашка бригада је појачала притисак на Г. Лапац и у предвечерје 21. ушла у Г. Лапац. Наишла је на ужасан призор: око ровова и саобраћајница су још тињале ватре. У снегу, укочени лежали су изгнули непријатељски војници, међу њима и неколико носила са рањеницима; скелети мазги са којих је скинута кожа и месо. Свуда пустош, смрад.

Злочини непријатеља су скупо наплаћени. По извештају команданта 5. АК од 9. 03. 1943. године под чијом 1е командом била, дивизија Сасари је 14. јануара до 22. фебруара имала 165 мртвих официра (14) и војника (155), 656 рањених, официра (37) и војника (619)^ 43 нестала, официра (1) и војника (42) и 43 смрзнута, официра (1) и војника (42).

ОДБРАНА РЕЈОНА МОГОРИЋ — ВРЕБАЦ

По извлачењу са Сулешевице бригада се одмарала до 1. марта. У међувремену (23. 02) један талијански батаљон и четири усташке сатније напали су са правца Враника на Д. Плочу. Овај правац је контролисала једна чета Личког партизанског одреда, коју су талијанско-усташке снаге натерале на повлачење у правцу Штулића Куле, у чијој се непосредној близини налазила друга чета 3. батаљона. Она је уз садејство 3. чете истог батаљона, прешла у противнапад и одбацила непријатеља на полазне положаје. У краткој и оштрој борби заробљен је 1 усташа и 16 их је рањено, а погинуо је један италијански официр и један је рањен. Непосредно после ове акције на простор Плоча — Могорић — Вребац пребачена је 3. бригада, јер се очекивало да ће непријатељ продужити дејства на ова села. То се и обистинило. Непријатељ је прикупио у рејону Г. Плоче 31. и 34. усташку бојну, а у Ловинцу 2. децембра ловачку бојну. У Медку су прикупљене знатне талијанске снаге, неутврђене јачине. Штаб 3. бригаде је дошао до података да непријатељ припрема напад на та три села. Првог марта је отпочео напад у три колоне: десна, правцем Кланац (к. 733) — Липач Врх (к. 794) и даље гребеном Средогорја изнад села Плоча и Могорић; средња колона је наступала у захвату пута Плоча — Могорић, а лева правцем Медак према цркви у Могорићу. И овога пута је непријатељ изненадио батаљон Личког партизанског одреда и без борбе заузео Липач Врх и продужио гребеном изнад Плоче. Средња и лева колона су успешно наступале на својим правцима. У резерви, на правцу наступања десне колоне, на линији засеок Орловићи — Ђурин Врх (к. 833) налазио се 3. батаљон, али је и он био одбачен у правцу Корита и Метле (071). Средњу колону у рејону Карауле (к. 640) сачекао је 4. батаљон, али због брзог надирања десне и леве колоне, да би избегао окружење, повукао се на линију к. 677 — к. 655 — к. 645. Ни покушаји 2. батаљона да противнападом између к. 600 и к. 601 поврати Караулу није успео. До краја дана непријатељ је овладао источним делом с. Могорић и у рејону цркве заноћио. Ноћ је прошла у ситним чаркама и ујутро 2. марта је непријатељ продужио дејства ка Вребачком Павловцу. Други и четврти батаљон су продужили отпор уз примену кратких и жестоких противнапада. О жестиној борбе најбоље говори пример када је командир прве чете 2. батаљона Душан Ђџатовић бацио бомбу на групу црнокошуљаша, један од њих је вратио бачену бомбу па је дошло до рвања у коме би наш командир лоше прошао да није прискочио у помоћ један борац и бајонетом спасио командира. И поред жестоког отпора, непријатељ, знатно надмоћнији успео је да потисне 2. и 4. батаљон и да заузме Рудине и Опаљеницу (к. 118) и отвори пут ка Врепцу. Истовремено је из Билаја кренула усташка колона у правцу Врепца, са намером да угрози позадину наших снага које су се повлачиле испред средње

непријатељске колоне. На овај правац је упућен 3. батаљон 1. бригаде, који је спречио њихов напад на овом правцу.

У тој ситуацији снаге Бригаде су се повлачиле у страну, на десни бок непријатеља, ослонивши се на јаке топографске положаје, чији су најјачи ослонци: к. 696, Томашев Врх (к. 932), Стражбеница (к. 671), Градина (634). Овим маневром је непријатељ упадао у клопку, јер су се по степену напредовања према Врпцу на десном боку нашли 2. и 4. батаљон и у позадини 3. батаљон. Такву ситуацију је искористио 3. батаљон и самоиницијативно прешао у напад на заштитне делове, изазвавши код њих пометњу и неред, гонећи их у стопу према Врпцу и наносећи им губитке. Успех 3. батаљона повукао је у напад остале батаљоне. Нарочито је значајан успех 1. батаљона који је заузео веома важно узвишење к. 595 код Вребачке цркве. Ударима са чела (1. батаљон), са десног бока (2. и 4. батаљон) и из позадине (3. батаљон) нагло се преокренула ситуација у нашу корист. Настала је пометња, бежање и паника према Медку и Билају. Велика је штета што штаб Бригаде није знао искористити иницијативу батаљона, чвршће их држати, ускладити и организовати њихова дејства. Пропуштена је прилика да се изненађеном и обезглављеном непријатељу панесе још тежи пораз. Али, и овако, Бригада је на крају IV офанзиве постигла значајан успех. Талитани су према њиховом извештају имали 18 мртвих, међу њима и један официр, 5 рањених официра и 68 војника, а нестао (заробљен) 1 официр и 25 вошика. Укупно 115 мртвих, рањених и заробљених). Усташе су имале 8 мртвих и 35 рањених — укупно 43 човека. Фашистичка коалиција је имала укупне губитке 158 људи. Трећа бригада је имала 5 мртвих, 20 рањених и тедног нестало. Поред губитака у живој сили, заплењена су 2 тенка, 7 митраљеза, 8 п.митраљеза, 35 пушака, 20300 метака, 80 ћебади и друге опреме.

Овом сјајном победом операција Вајс I је у Лици завршена. Непријатељске снаге су се повукле у полазне гарнизоне, остављајући иза себе згаришта и пустош.

Без обзира на то што чињенице и сећања које сам изнео довољно говоре, поменућу да је у знак признања за испољену храброст и одлучност, као и за постигнуте резултате у току четврте офанзиве, а нарочито на Плочанском кланцу и код Горњег Лапца (на Сулешевици), Главни штаб хрватске доделио је 9. (3) бригади назив ударна. То је најбоља потврда да је Бригада као целина допољила високе квалитете. Највећи број бораца и старешина показао је примерну личну храброст, издржљивост, упорност, иницијативу, дружељубље. У извештају 1. корпуса Главном штабу Хрватске од 28. фебруара 1943. се између осталог каже:

„У овим борбама нарочито се истакао друг Радмановић Никола, који је од првог дана борбе па до данас служио за пример храбрости и хладнокрвности, истичући се у више борби. Он се овом приликом нарочито истакао на положају вршиоца дужности командира 2. чете (1. батаљона), јер је на челу своје чете са бомбама у руци вршио јуриш подстрекавајући другове на што веће уништење непријатеља. У овој борби је јуначки пао. Члан је КП. Штаб 9. бригаде предлаже да се прогласи за народног хероја. Поред њега истакли су се командири 3. чете 4. батаљона Станиша Вукмановић, водник исте чете Ми-

ле Ђукић, десетар Петар Радаковић, делегат Гено Чанковић и партизани Данић Мирковић и Никола Угарковић. Сви ови другови истакли су се нарочито у вјештом нападу на бункере, чијом заслугом су и заробљена два тенка. Тако се истакао и командант 1. батаљона друг Ђуро Угарак „Цого“, који је рањен од непријатељске гранате и од велике експлозије заглашен, па ипак остао и даље да командује својим батаљоном. Истакао се и оперативни официр 3. батаљона друг Дањеш Радмановић, који је са 7 метака убио 7 непријатељских војника на Плочанском кланцу“.

У току четрдесет дводневног рвања са далеко надмоћнијим и непоредиво боље наоружаним непријатељем Бригада је имала озбиљне губитке. Вечно су остали на стражи слободе и јединства Југославије другови: Лука Кошутић — Рудопоље, Раде Момчиловић — Ребић, Лаза Поповић — Плоча, Миле Бањеглав — Плоча, Милан Драгосавац — Грачац, Никола Радмановић — Острвица, Дмитар Новковић — Павловац, Сава Новковић — Павловац, Милан Адамовић — Мекињар, Мане Гроздановић — Комић, Илија Врачар — Мекињар, Рацо Кнежевић — Удбина, Јанко Шакић — Мекињар, Ђука Сладић, Стево Штулић — Плоча, Алекса Јакшић — Глогово, Дане Радека — Плоча, Дмитар Дошен — Попина, Томо Лукић — Попина, Јанко Димић — Острвица, Илија Клиска, Никола Гутеша — Церовац, Јово Баства — Подурљај. Јово Плећаш — Плећаши, Илија Болтић — Мазин, Марко Трбојевић — Крушковац, Раде Орељ — Штикада, Душан Опачић — Дољани, Стево Опачић — Љубовик, Богдан Зороја — Вребац, Душан Ђукић — Сврачково Село, Срђо Егић — Удбина, Јово Милекић — Вребац, Илија Војновић — Мазин, Миле Плећаш — Брувно, Душан Радић — Бушевић, Ђуро Кртинић — Клапавице, Миле Мирковић — Пољице, Никола Саватовић — Острвица, Марко Момчиловић, Драган Барач — Сврачково Село, Милан Радаковић — Средња Гора, Никола Ћурчић — Комић, Дане Орловић — Плоча, Јово Цетина, Јоја Вребац, Илија Драганић — Плоча, Ђуро Болтић — Плоча, Ђуро Орловић — Плоча, Петар Радаковић — Средња Гора, Миле Делић — Бјелопоље, Мићо Узелац — Ондић.

Војислав Радаковић — Војо

САМОИНИЦИЈАТИВА СТАРЕШИНА И ХРАБРОСТ БОРАЦА БАТАЉОНА „МИРКО ШТУЛИЋ“

Било је то последњих дана фебруара 1943. године. Батаљон Мирко Штулић бранио је положаје: Плочански кланац — Јусуповача — Липач, очекујући напад Италијана и усташа на наше положаје и продор на слободну територију: Плоча, Могорић и друга устаничка села, са циљем уништења наших снага, и народа ових места, пљачке и паљења устаничких села, што им није успело у дотадашњим борбама.

Италијани су са бројним снагама напали на 3. батаљон, потиснули га са одбрамбених положаја Међедоваче, Јусуповаче и Липача и од првог до трећег марта извршили продор у Плочу и горње делове

Могорића. Заједно са Италијанима наступали су делови 14. усташке бригаде. У овом нападу нису учествовале четничке формације, изузев домаћих појединаца и група као водича, који су поред осталог имали задатак да обезбеде неке куће у Плочи и Могорићу од пљачке и паљења.

Као што је познато Плоча, Могорић и нека друга устаничка места били су поштеђена од озбиљнијих насртаја непријатеља скоро пуну годину дана. Посебно село Могорић, на које је 12. априла 1942. године извршен напад јаким непријатељских снага, према неким проценама било их је око 5.000 и то пре свега Италијана. Овај напад је завршен неуспехом. Том приликом Италијани су претрпели тежак пораз на пољима испред Могорића од наших малобројних, слабо наоружаних снага, које су се браниле под непосредним руководством Лазе Радаковића.

Тако, после годину дана од првог пораза Италијана на Могорићу, непријатељу је пошло за руком да потисне наше снаге, продре у ова села, да их скоро у потпуности попали и опљачка Плочу, Могорић, Павловац и део Вребца, побије старце и децу који нису успели утећи. Неке људе, жене и децу су запалили у кућама, после зверског мучења.

Колико се сећам штаб 3. бригаде је очекивао овај напад Италијана. Извршено је појачање пребацивањем батаљона Крбава у Међугорје. Из овог би се могло претпоставити да је штаб Бригаде имао целовите податке о јачини непријатељских снага, његовим намерама, па је проценио да Плочу, Могорић и друга села не треба бранити по сваку цену, како би се избегли велики губици бораца, с обзиром на бројност непријатеља, његову техничку и војну надмоћност. Међутим, развој догађаја на бојишту, снага и борбеност наших бораца, показали су да ова процена руководства није била реална и да се непријатељу могао нанети катастрофалан пораз, а вероватно зависно од конкретне ситуације у доброј мери спасити паљевина и пљачка тих устаничких села, увођењем у борбу свих снага из резерве.

Нападом Италијана, батаљон се повукао у брда више кућа Ђаковића, одакле смо посматрали паљевину, пљачку и зверства непријатеља у овим селима. На иницијативу команданта батаљона Јове Радаковића, командира чете и командира водова, као и већине бораца, сдлучено је да се нападну Италијани, да се пресеку њихове даљње акције и продор, као и да му се нанесу што већи губици. Отпочели су први борбени окршаји код кућа Илића у Могорићу. Пале су и прве жртве на страни непријатеља. Код Италијана и њихових штићеника настала је паника и бежање. Батаљон Мирко Штуј/шћ разврстан по групама наставио је да гони непријатеља, носећи му губитке. Италијани су покушали средити своје редове и организовати одбрану прво код Ковачице, а потом на Плочици — на реци Јадови, обезбеђујући главнину прелаз преко реке у правцу Вребца.

Борци 1. и 2. чете налетели су на велику групу Италијана у оближњим камењарима. Отпочела је борба прса у прса, радили су кундаци, ножеви. .. У тој ситуацији, брзином акција, сналажљивости и храбрости наших бораца, сломљен је отпор непријатеља и нанети му велики губици.

Поменућу само неке другове са којима сам се непосредно нашао у овом жестоком окршају и то: Душана Вурдељу Мацоку, који је испољио велику храброст, што је иначе била његова врлина, који је већ на почетку акције убио једног четника водича Италијанима и тако дошао до новог шињела. Затим Николу Ћалића из Плоче, командира вода, који је код могоришке Ковачице „средео“ пет усташа, који су штитили Италијане који су пљачкали и палили куће; Николу Илића Папића, који је у гоњењу убио неколико Италијана и усташа. Сећам се и Николе Ћаковића Томушилова, делегата вода, који је на Плочици бомбом уништио Италијанску посаду на тешком митраљезу и заробио митраљез; Јове Дукића Бојина из Плоче, који је у гоњењу Италијана прешао речицу, обрачунао се са Италијанима, Јубио двојицу, а са трећим талијанским подофициром, који се био притајио као мртв покушао сазути ципеле, а овај изненада скаче и обара Боју подасе. Захваљујући Душану Маљковићу Максиму, који је наишао, савладали су тог подофицира и још двојицу Италијана који су притекли у помоћ свом подофициру.

Поред осталих у тој борби су се нарочито истакли: Никола Драгосавац командир 2. чете, Лазо Гајић командир 1. чете, Ђуро Ћаковић Црни и Пеко Басаоић командири водова, те борци — бомбаши: Јовака Орловић, Јошо Илић, Гојдан Чанковић Бранцел, Ђуро Корица Дмитрин, Дмитар Дајовић Ћић, Милош Маљковић Аузец, Милош Крњајић, Дане Корица Пеканов, Душан Борић, Никица Басарић, Милан Вучковић, Нове Маљковић, Никола Ѓњатовић, Мишко Маодуш, Мићан Кораћ, Бранко Орловић, Јово Бајо Ђукић, Дане Заклан и други.

Према подацима из Хронологије (НОБ-е) у овим борбама непријатељ је имао 24 мртва, 108 рањених и 26 несталих војника и старешина. Међутим, ми смо само на Плочици пронашли и покопали 30 талијанских војника и старешина. Наш батаљон је имао следеће губитке: више кућа Борића погинуо те Ђукан Орловић из 1. чете, Раде Маљковић Лаћанац погинуо је код Ковачице. Њега су усташе убиле с бока приликом гоњења Италијана. Тешко је рањен Мића Заклан Бојин, такође код куће Борића. Мића ^е нешто касније умро од последица рањавања.

Непријатељ је иако, уз тешке губитке, попалио све куће изузев 5—6, опљачкао намирнице и живину. Италијани су бежали пред нама, бацали и оно што су опљачкали и опрему. После акције скоро свако домаћинство у Могорићу имало је италијански шешир.

Треба при том истаћи, да је ова самоиницијатива, односно смела акција руководства нашег батаљона, имала велики морални значај, нарочито за народ устаничких села.

Борци батаљона Мирко Штулић, наставили су са гоњењем непријатеља у току ноћи преко Павловца и Врепча, заједно са 1. батаљоном Велебит, носећи му губитке. Том приликом су заробљена и два тенка.

Митраљез „Фијат“, који је заробљен у тој борби, са великом количином муниције, остављен је на располагању народу у Могорићу. На њему су се обучавале сеоске страже, а служио је за одбрану Могорића све до завршетка рата.

НЕЗАБОРАВАН ДАН

Друга чета батаљона Крбава, 19. јануара 1943. године нашла се у оелу Враник.

Тог дана је било много послова које сам морала обавити као четна болничарка. Организовала сам прање веша и искувавање џемпера код два вода. Пошто је била зима, а борци нису имали дупли веш, то се морало радити на брзину. Иначе, одржавање хигијене и прање био је мој основни задатак. То се морало увек радити када су постојали бар минимални услови.

У послеподневним часовима одржан је партијски састанак, на коме сам примљена у Партију.

Била сам уморна. Пресретна што сам примљена у Партију. Признања за мој дотадашњи рад, пожртвовање и храброст, о чему је говорио секретар организације Никица Ћосић, образлажући предлог за мој пријем. Још похвалније те говорио о мом раду командир чете Милан Вукмировић. Све ме је то јако радовало.

Око 01 час, 20. јануара, узбуна. Усташе су продрле од правца Ловинца. Не схвативши да је ситуација толико опасна, са једном омладинком из куће у којој је била команда чете, раздвајала сам мокри веш од сувог, да би га сакрила.

У кућу је улетео комесар чете Дане Радаковић Жућа говорећи: „Ковиљка, бацај све, усташе су ту, иди поема Густоши“. Зграбила сам веша колико сам могла у нарамак и са омладинком излетела на врата. Усташки стрељачки спот зећ је био у воћњаку. Виде се силуете на снијегу, иако је мрак.

Усташе су нас примјетиле још на вратима. Омладинка, заклањајући ме својим телом, гурну ме ка углу куће.

Трчим што могу брже. Стално се обазирем. И помисао да могу улетети усташама у руке ствара страх који ме прати још од доласка у партизане. Спремна сам да се сама убијем, пре него да ме живу ухвате.

Сустигла сам Стеву Јакшића и Лазу Поповића. Лазо у чарапама. А снег. Лакше ми је. Нисам сама, а они ми помажу у ношењу веша. Стигли смо у јединицу која се распоређивала на положају.

Уморна сам од бежања и страха, а пресретна што сам умакла усташама. Остајем са првом групом бораца на коју смо наишли. Ту је Марко Момчиловић пушкомитраљезац (нешто касније погинуо на Сулешевици), Илија Вукмировић и један од бораца кога смо звали „Пујда“. Без доњег веша су. Поцепане им панталоне. Виде им се колена. Дрхте. Лево од „Пујде“ је борац кога смо звали „Баја“. Поскакује, загрева се. Поделила сам им оно веша што сам успела понети.

Испред положаја чистина. Види се непријатељ. Много их је. Навиру у колонама.

Наређено је, не отварати ватру док непријатељ не приђе на домет ручних бомби. Припремили смо оружје, са ручних бомби скинули осигураче. Чекамо као запете пушке. Пушке у ствари и јесу запете. Треба само повући обараче.

Непријатељ је стигао на домет бомби. Одјекнуле су експлозије ручних бомби. Грми из целокупног наоружања. Код непријатеља на-

стаде гужва и пометња. Ђуро Беуковић (Беук) и Момчиловић туку бомбама из стојећег става. Момчиловић погледа свој пушкомитраљез па мене. Бикну: „Шта чекаш, хватај тај пушкомитраљез и удри. Бар сад имаш циљева. Нећеш промашити“.

Прилегнем уз пушкомитраљез. Знам како то иде. Учила сам на курсу женске чете. Испразним реденик. Покушавам убацити други. Не иде. Прискочи Ђуро: „Ево, овако то иде мој Чаруга“.

Тако добих име Чаруга које сам носила цео рат. И данас се спомене при сусрету са ратницима.

Одбијали смо нападе и цео дан сачували положаје, које је не-ријатељ стално држао под јаком артиљеријском и минобацачком ватром. Имали смо неколико рањених другова. Међу најтеже рањеним био је „Баја“. Погођен у чело и сломљена десна рука од рафала. Однешен је са положаја у дубокој коми.

Тако је прошао мој први дан као члана Партије.

Ковиљка Рајић — Ковач

НАПАД НА ЖЕЛЕЗНИЧКУ СТАНИЦУ РАДУЧ И НА ЛОВИНАЦ

После жестоког обрачуна са Талијанима и усташама у Могорићу, усташка бојна борбом је одвојена од Талијана и у паничном бјекству, повукла се преко Трнове и Грабаре ка Зиру. На железничкој станици Радуч оставила је једну сатнију, а са главнином снага се повукла у Ловинац. Заповједник бојне бојник Баљак, огорчен због неуспјеха напада на Плочу и Могорић, и много мртвих и рањених усташа, одлучио је да изврши освету над девојкама — двома сестрама партизана Пајине Некића родом из Гаја Милетића и још тедном, Крпан, које су сарађивале са НОП, све три Хрватице. Уочи напада на Ловинац девојке су обешене на ловињачкој пијаци, а злочин је извршио усташки подофицир Рајковић родом са Удбине. За овај злочин добио је заповједништво над сатнијом, пошто је командир у претходним борбама избачен из строја. Девојке су висиле на вешалима у време напада на Ловинац, а и дан-два после тога нико их није смео скинути са вешала и сахранити, све док усташа Рајковић није одобрио. Неки становници Ловинца су ми говорили да је то био окрутан и лично храбар и одлучан усташа. Ни усташке поодице из Ловинца није бреновао.

Бојник Баљак, у доста паничној ситуацији, распоредио је своју бојну: једну сатнију оставио је на Радучкој железничкој станици, ДРУ¹У је са Рајковићем на челу поставио да брани место Ловинац, а ни Св. Рок није смео занемарити (у њему 1е рођен доглавник Анте Павелића, Миле Будак), па је тамо послао једну сатнију. Он је са остатком бојне, поставио на железничкој станици Ловинац. Пре почетка напада ове податке није имао штаб 3. личке бригаде.

У нашој општој противофанзиви значајно је било избацити из употребе личку пругу Госпић — Книн. Заузимањем усташких упоришта на железничкој станици Радуч, у Ловинцу и Св. Року овај задатак почео би се остваривати.

Прва од акција за остварење тога циља била је напад на железничку станицу Радуч и посаду у Св. Року. Прва бригада је добила задатак да нападне посаду у Св. Року, а трећа да ликвидира станицу Радуч и тиме створи услове за напад на Ловинац.

Железничка станица Радуч била је утврђена бетонским бункерима, повезаним рововима, а око целе утврде бодљикава жица у три реда. Све су то оставили Талијани, а усташка сатнија запосела за одбрану.

Штаб бригаде је одлучио да станицу Радуч нападне батаљон Крбава, а батаљони Мирко Штулић и Бићо Кесић да опседну Ловинац са севера и северозапада, док 1е батаљон Велебит задржан у резерви у селу Кик. Крбава је напад почео 15. 03. 1943. у зору. Бодљикаву жицу у току ноћи било је тешко савладати, а била је местимично и минирана, а када се разданило и под борбом то је још теже ишло. Батаљон је одустао од даљег напада, али је остао на положајима, сачекао идућу ноћ и предузео нови напад. Усташка сатнија је увидела да неће успети одбрани станицу, па је побегла преко Радуча ка Велебиту. У току наредног дана дошли су у састав своје бојне у Ловинцу. И она сатнија из Св. Рока повукла се ка Ловинцу. Тако је просто за одбрану Баљкове бојне сведен на жељезничку станицу Ловинац и место Ловинац.

Предстојао је напад на Ловинац. Прва бригада те имала задатак да поседне Св. Рок и Гај Милетића, 2. бригада да врши обезбеђење према Медку и Госпићу, а 3. бригада да нападне и ликвидира Ловинац. За овај напад бригада се нашла развучена од Радучке станице, преко Кика до Бркића Доца. Из тог распореда предузет је напад 18. 03. 1943. у вечерњим часовима. Усташе су осетиле напад. Док се бојник Баљак колебао са које ће стране уследити главни напад, његов подофицир Рајковић са 100—120 усташа кружно је организовао одбрану ужег дела Ловинца. Народу голе дао да излази из кружне одбране, а неке који су нерадо чекали партизане, је и наоружао, решен да до последњег брани Ловинце. Напад 3. бригаде огласила 1е артиљеријска паљба коју бојник Баљак није очекивао и одмах 1е одлучио да са главнином боше побегне преко Церја — Пилара — Плана Баленове — преко Велебита. Сутрадан се нашао у Стариграду. Ловинац је остао да брани усташки злочинац Рајковић са својом сатнијом. После артиљеријске паљбе наши батаљони су прешли у напад. Првим јуришом заузеле су периферне куће и пови ровови, али даље напредовање је заустављено таком ватром усташа. Јуриши су се понављали неколико пута, али се у сами центар и код цркве није могло продријети. Не знајући да 1е главнина усташке бојне побегла преко Велебита, Штаб 3. бригаде је одлучио да одустане од даљег напада и повуче батаљоне: Велебит у своте матично село Вребац, Бићо Кесић у Могорић. Мирко Штулић остао те на домак Ловинцу у селу Парчићи, док је Крбава размештена у Вранику и Смокрићу.

Да је штаб бригаде знао податак о бекству главнине Баљкове бојне преко Велебита, погодним маневром 2. и 3. батаљона, Ловинац би био заузет. Овако фронт је опет остао на линији: Копиљача — Букања — Враник, где је успостављен још почетком августа 1941. године.

Никола Гњатовић

ПЛАНИРАЛИ НАПАД НА ДОМОБРАНЕ, А ДОЧЕКАЛЕ НАС УСТАШЕ

После напада на Ловинац (18. марта) бригада је распоређена у селима: Вребац, Могорић и Плочу. У међувремену, 22/23. марта, батаљон Велебит напао је брдо Медак, недалеко од места Медак. Командант бригаде, иначе родом из Медка, хтео је да отклони даљи утицај четника у селима Папуча, Богуница, Крушковача, па и Радуч. Медачка главица била је веома погодна за одбрану, стране су јој јако стрме, а врх обал и погодан за коужну — вишеспратну одбрану. Батаљон Велебит је рачунао на изненађење у чему није успео. Четници су их открили, сачекали на блиско одстојање и снажном митраљеском и пушчаном ватром и бомбама одбили. Батаљон се још у току ноћи повукао у полазну базу — Вребац. Штаб бригаде је рачунао са нашим општом офанзивом на сва упоришта непријатеља у Лици и стезање обруча око Госпића. У тој општој замисли и Медак је био на реду. Четници Гавре Станојевића то су предосећали. Већина њих, почетком устанка били су са нама. Када се четнички покрет, у пролеће 1942. године, учвршћивао, многи припадници Гавриног одреда су нас напустили и сврстали се у четнике. Због тога се морало рачунати са њиховим огорченим отпором. Та деоба устаника у Лици почела је у зиму 1941/1942. године када смо и отпочели борбе са окупаторским снагама — Талијанима.

Нису били ретки примери да је један брат био у усташама или четницима, а други у партизанима. На пример браћа Левнајић из Радуча: Стојан — Тоја командовао је партизанском четом (погинуо у Језерцу код Јајца 1944. године), а његов брат Дане четничком четом у одреду Гавре Станојевића у Медку.

Зашто напад на Медчаку Главицу ните успео? Четници су били у бољој борбеној позицији, открили су на време наше припреме за напад, а на олаку предају се није могло рачунати.

Све ће се то, на овај или сличан начин, потврдити пет дана касније у нападу на Брушане. Тамо су се налазили усташе, опет земљаци и сународници, до фанатизма опредељени за фашистичке идеје, етнички чисте Независне државе Хрватске.

У припреми напада на Брушане бригада је 25/26. марта пребачена из Вребца у Дивосело. Покрет бригаде требало је извести тајно, преко пруге и цесте између два непријатељска гарнизона: усташког У Билај — Рибнику и четничког у Медку, удаљених свега 5—6 км.

Батаљони су осванули 26. марта у Дивоселу. Штаб бригаде је веровао да је покрет изведен тајно, па се одмах приступило планирању напада. Пошто су штабови батаљона поставили обезбеђење према усташама: Брушанима, Личком Новом, Билају — Рибнику и према четницима из Медка, команданти и командири отишли су на извиђање. Према подацима којима су располагали наши штабови, Брушане је бранила домобранска бојна са око 250 домобрана и оружничка постаја са око 30 оружника, а Полдину Главицу око 30 усташа. То је била нека врста обезбеђења пута између Госпића и Брушана. Дакле, све

у свему, преко 300 непријатељских војника. То је оно што је штабовима батаљона и штабу Бригаде било присутно у планирању напада. Рачунало се да домобрани неће пружити жешћи отпор, а са усташама на Полдиној Главици обрачунаће се батаљон Мирко Штулић. Он има добре бомбаше и добар је у нападу.

У току дана 26. марта план за напад је створен: батаљон Велебит нападаће са јужне стране од Ризвануше и Дивосела, батаљон Бићо Кесић треба да се провуче између Полдине Главице и Брушана, пребаци преко цесте и нападне са северне стране, батаљон Мирко Штулић заузме Полдину Главицу и поставити обезбеђење према Госпићу, док ће батаљон Крбава упутити једну чету према Оштаријама ради обезбеђења од Карлобага, а главнина батаљона остаће у резерви.

План је смишљен одлично, припреме бораца извршене оолидно, али. . . Четници из Медка, приметили су покрет Бригаде претходне ноћи из Вребца за Дивосело, па бољећи се напада на Медак, јавили су о овом покрету усташама у Госпић. Одбрана Брушана за усташе је имала двојак значење. То им је била сигурна веза са Приморјем, и емотивна веза са усташким нападом на жандармеријску станицу још 1932. године, чиме су доказивали своје присуство у Бановини Хрватској. Отуда је усташка команда V Госпићу одлучила да за одбрану Брушана пошаље једну бојну усташа, која ће из Госпића за Брушане кренула 26. марта предвече. Тако се догодило да се батаљон Бићо Кесић, провлачећи се између Полдине Главице и Брушана, сукобио са зачељем усташке бојне која је у томе тренутку улазила у Брушане. Батаљони нису одустали од свога задатка иако нису знали да сада Брушане бране две бојне — тедна домобранска и нова усташка. Напад су продужили према утврђеном плану. Група бомбаша батаљона Мирко Штулић привукла се врху Полдине Главице, збацила усташе и за пола сата нашла се на положајима према Госпићу. У Брушанима је почела жестока борба. Батаљони Велебит и Бићо Кесић жестоко су нападали. Већину села су заузели, осим неколико утврђених кућа у центру и око цркве. Одјекивале су експлозије бомби и митраљески рафали, заробљено је преко 20 домобрана, али усташе се нису предавале, сами су убили домобране који су хтели да се предају, а притешњени партизанима, легали су на активирани бомбе. Батаљон Мирко Штулић успешно је одбио покушате усташа из Госпића да пружи помоћ Брушанима, али Велебит и Бићо Кесић нису успели да заузму Брушане. У току ноћи батаљони су се повукли за Дивосело, а усташе су цело пре подне 27. марта евакуисали мртве и рањене за Госпић.

Бригаду су очекивали нови задаци и она се ноћу 27/28. марта поново пребацила за Вребац. Требало је избацити из строја 3. личку железничку бојну која је поседала и обезбеђивала пругу од Перушића до Врховина.

Већ следеће ноћи кренули смо према Гацкој долини.

Никола Ђатовић

БОРБЕ У ГАЦКОЈ ДОЛИНИ

Покрет из Вребца преко Воебачких стаза до Чанка, Кузмановаче и Козјака извршен је ноћу. У помрчини, по беспућу, борци су веома тешко маршевали. Спавало се на узгооу, а при сваком застанку су се сударали онако поспани.

У Чанку нас је чекало ново наређење: да првог априла у поноћ нападнемо и освојимо усташко-домобранска упоршта на железничким станицама: Рамљани, Лешће, Јањча, посаду код Малог тунела, на Градини, и у селу Лешће. Штабови батаљона су примили наређења још у Чанку. У припреми за покрет и предстојећи напад командири и командири у својим заповестима су говорили: Талијани се спремају за повлачење из Врховина за Оточац, а из Оточца ће вероватно за Сењ — у приморје. Наша бригада мора ликвидирати усташко-домобранска упоришта дуж пруге Перушић — Врховине, а онда помоћи кордунашким јединицама које гоне Талијане.

Храна је подељена у касним поподневним часовима и батаљони су из Чанка, Козјака и Кузмановаче кренули сваки ка свом објекту напада. Опет помрчина, беспутан, врлетан терен и уз све то киша и снег истовремено, како Личани кажу „бјелокапац". Батаљон Велебит примицао се брду Градина, Бићо Кесић железничкој станици Рамљани и Малом тунелу, а Мирко Штулић се провлачио између извора реке Гацке и брда Градине, ка селу Лешће. Свако од ових уроришта бранила је по једна сатнија 3. личке железничке бојне, а у селу Лешће била је још и позадина.

Тачно у поноћ чула се борба на свим објектима. Штектање митраљеза, експлозије мина и бомби, а онда, после пола сата, све се утишало — осим у селу Лешће. Тамо су Штулићеви борци појачали жестину напада. Отпор у школи је пред зору савладан, али су домобрани и усташе пружали жешћи отпор са моста који води преко р. Гацке за Оточац. Ту су била по два бетонска бункера са обе стране моста. Издвојила се група бомбаша међу којима Јованка Опловић и Боћа Орловић са својим пушкомитраљезом. И тај отпор је савладан. У Гацкој долини наступила је тишина.

Тога јутра, 2. априла 1943. године, цело пре подне у село Лешће пристизале су колоне заробљених домобрана. У школском дворишту нашло се око 450 заробљених домобрана, на челу са својим бојником (мајором) Иваном Бумбергом. То је скоро половина укупног бројног стања 3. личке бригаде. Оперативац и обавештајац бригаде постројавали су заробљене домобране, пребројавали их, а интенданци су „интервенисали" по заробљеним магацинима одеће, обуће и хране. Онда је наступио комесар бригаде Милан Баста и постројеним заробљеним домобранима одржао ватрени партизански и патриотски говор. Бригада је још увек била скоро једнонационална (формирана у устаничким српским селима), па је комесар Жарко желио да се што више ових заробљених домобрана, добровољно јави у партизане. Слушајући говор комесара неки борци присутниг Штулићевог батаљона говорили су: „Још ће њих комесар убедити да пођу са нама у партизане". И сам комесар је био уверен да ће се већи број добровољно јавити у партизане, али се разочарао. Када их је позвао да добровољно остану у

партизанима (ко неће биће пуштен кући), скоро сви су се изјаснили да желе ићи кућама. Било их је из скоро свих крајева Хрватске: из Загорја, Загреба, Подравине, Лике, Далмације, Горског котара и других крајева Хрватске и Босне. Знали су да не могу стићи кућама, да ће се морати опет сврстати у домобранске сатните и наставити рат против партизана. У строју је било таквих који су већ неколико пута заробљавани и пуштени. Један међу њима чак се хвалио да је ово пета пушка коју предаје партизанима, али да он није крив што га домобрани опет мобилишу.

Пала је команда да заробљени домобрани, који хоће кућама, свуку униформе, предају партизанима, да могу обући оно што скину партизани и да ће онда бити пуштени. Сваки од партизана је меркао домобрана своје висине и са њим „заменеивао“ одећу и обућу. Батаљон Штулић и чете из других батаљона које су довеле заробљенике, личили на домобранску бојну. Само су се капе разликовале. Домобрани су пуштени кућама.

Штулић батаљон је остао у Лешћу. Са једном четом је одбацио четнике са Прозорине и разместио се у селу Лешће, док су остали батаљони били оријентисани према Перушићу, откуда је уследио напад неколико усташких бојни, које су успешно одбацили према Перушићу. Док је 3. чета батаљона Мирко Штулић збацила четнике са Прозорине и држала положај према Оточцу, 1. и 2. чета са штабом батаљона одмарали су се по кућама у селу Лешће. Десетина Јоваке Орловића била је у једној хрватској кући. Са њима је био и скојевац Боћа Орловић. Видећи изобиље и нетакнуто домаћинство сетио се сопствене фамилије, која је остала под парчадима изгорелог лима, одлучио се да присвоји неке незначајне ствари које ће понети фамилији. Ставио је у торбицу неке од тих ствари не размишљајући о последицама. Домаћица је то пријавила штабу батаљона. Наређено те да се батаљон построји у школском дворишту. Жена те препознала „крадљивца“. Упрла је прстом на Јоваку Орловића и Боћу Орловића. Јовака је одмах признао и вратио „украчену“ робу. Боћа Орловић није ништа узео, али је био скојевац, а знао је шта је Јовака урадио.

Бригада је кренула на нове задатке: разбила је четнике на Прозорини, бочно садејствовала кордунашима при повлачењу Талијана са Врховина, а затим се пребацила северозападно од Оточца на Швићу, Гориће, Српско поље, бочно на комуникацију Оточац — Сењ. У Горићима и Српском пољу разјурили смо четнике, а онда се поставили бочно према Талијанима који су се повлачили из Оточца. Са десне стране комуникације Оточац — Вратник налазили се су Кордунаши, а ми са леве стране. Талијани су најпре извиђали положаје, а онда кренули главном колоном. Позадина се прва повлачила и наишла је на наше заседе. Грдне двоколице и товарне мазге лежале су на путу Оточац — Вратник. Борци су узимали муницију, пре свега, а на самарима је било много двопека и конзерви. Тако је завршено истеривање Талијана из Лике. За партизане остао те главни обрачун са усташама и четницима. Усташе су још дожале Госпић и околна села: Широку Кулу, Перушић, Лички Осик, Машалук, Пазариште, Смиљан, Лички Нови, Брушане и Билај Рибник, а четници Медак. Офанзиву је опет требало пренети у Личко поље. Зато је 3. личка бригада враћена из Гацке долине на сектор Госпића.

У повратку из Гацке долине вођене су борбе за Широку Кулу, око Перушића и Личког Осика, а након тога бригада се нашла на својој матичној територији: Вребцу, Павловцу и Барлетима. Припремао се напад на Билај Рибник и Медак. За све време, колико су трајале борбе око Оточца, Широке Куле, Перушића и Личког Осика, Јоваку Орловића и Боћу Орловића није напуштала мисао шта ће са њима бити, мада у борби нису попустили. Ни бригадни суд није заборавио Јовакине и Боћине „грехе“. Он је баш ту на матичној територији заседао и донео одлуку — стрељати! Батаљон Мирко Штулић постројен је у полукару на територији где је пре непуну годину дана формирана 9. хрватска (3. личка) бригада. И тада су у том строју стајали и Јовака и Боћа. Њихов батаљон је постројен. На отвореној страни само њих двојица поред ископаних рака. Председник суда излази и чита пресуду. Око 250 пари укочених очију бораца буљиле су у двојци својих другова осуђеника. Драма је наступила када је требало казну извршити. Прва — плочанска чета, из које су били осуђеници, одбила је да изврши пресуду. Драма се наставила када је и 2. могорићка чета одбила да казну изврши. Онда је позвана 3. радучко-кићка чета, командир је одредио десетину Милоша Жегарца — Васинова у којој су били бомбаши: Ђуоо Жегаицац, Дане Гњатовић и Илија Трукуља — Ударник. Јовака је са њима био у бомбашкој групи и они су одбили да изврше казну. Пред стогол су позвани чланови Партије и Скоја. Плотун је плануо, а тела Јоваке и Боће су се склупчала у ископане раке. Тако је окончана драма 3. личке бригаде.

Одбијање бораца да изврше казну не значи да су борци батаљона Мирко Штулић одобравали пљачку и неправилно присвајање туђе имовине, али су сигурно сматрали да је казна била и више него строга, тим пре што се то у овом батаљону за протеклу годину рата није догађало, а наравно ни касније.

Никола Гњатовић

ПОНОВО НА БРУШАНЕ

Враћајући се из Гацке долине, бригада је демонстративно напала Перушић и Лички Осик, чиме је помогла 2. личкој бригади да заузме Широку Кулу, а затим је прешла на свој главни задатак: Заузети усташко-домобранско упориште у Билају и Рибнику, а затим ликвидирати четнике у Медку. Ова акција имала је сличан успех као и она у Гацкој долини. Заробљено је и убијено преко 250 домобрана, усташа и четника и ликвидирана њихова упоришта.

После даноноћних борби и маршева борци су се порадовали одпуци штаба Боигаде да се одморе у новоослобођеним местима Рибнику, Билају и Медку, али је стигло наређење за покрет за Дивосело, ради припреме напада на Брушане.

Бригада се 26. априла поебацила V Дивосело. Ту је у њен састав дошла мешовита артиљеријска батерија и 2 тенка. Двадесет седмог су вршене припреме, а 28. априла у току ноћи планиран је напад.

Сада, за разлику од пре месец дана, Брушане, са околним положајима, браниле су јаче усташке снаге (2. ловачка и 34. усташка бојна).

Баталон Мирко Штулић иступоен је ближе Брушанима и разместио се у хрватско село Ризвануши из кога је већ било доста партизана. Полдина Главица је врло близу, усташе су током целог дана дозивале „... о неслани Јоване, о Шлепери, само пођите осушићемо вам кожу за опанке. . ." За то време командири и команданти су били на извиђању и стварали план за напад, а политички комесари и делегати су вршили припреме бораца за напад. Одржани су састанци партијских ћелија, скојевских актива и четни састанци. И борци су зршили личне припреме. Чистили су ооужје, крпали одећу и пришивали дугмад. Пребројавали су муницију у којој је увек била оскудица. Пушке, пушкомитраљези и митраљези били су различитог порекла: бивше југословенске војске, дуге и кратке талијанке, а била је још и понека манихерка Аустроугарске. За ове последње борци су емотивно били везани јер су са њима кренули у устанак 1941. године. За неке је било мање, а за неке више муниције, али поравњање се није могло извршити због различитог калибра.

Илија Тркуља Ударник, Ђуро Жегарац, Дане Гњатовић, Димитар Ђаковић Ђић, Бранко Радаковић Ибранко, Илија Тесла Ролац, Душан Трбојевић Шикара, Гојцан и други бомбаши Штулићевог батаљона претурају по торбицама и броје бомбе. Чули су од комесара да ће се тражити бомбаши. У њиховим торбицама била је читава колекција бомби: крагујевке, талијанске офанзивне, немачке хангранате, партизански „дуркаузи" (направљене од водоводних цеви). Ролац и Шикара имају пушкомитраљез „Брно".

Дотадашњи командант је отишао из батаљона. Чули смо да је дошао нови и одмах отишао на извиђање са командирима. Још га нисмо видели.

Ноћ се примицала и батаљон је за видела вечерао. Командант са командирима се вратио са извиђања. Напад на Брушане и Полдину Главицу се поклапао са упознавањем са новим командантом.

Борци батаљона Мирко Штулић окупљени по четама седе на ливади и чекају новог команданта. Из дворишта једне куће са њим долази комесар Стево Узелац и прилази батаљону. Борци посматрају. Милош Чанковић, тај нови командант испегланих чакшира, изгланцианих чизама, жути опасач са пиштољем, а преко груди талијански шмајсер. Неки од старешина чули су за њега, био је заменик команданта у батаљону Крбава, кажу да је храбар.

У доласку командант је приметио борца 2. чете који се осамио, седи на камену. Упитао је комесара ко је тај? То је Бранко Радаковић Ибранко, тако га зовемо због говорне мане, познати бомбаш у батаљону, а ни сам није знао одговорити зашто се осамио.

Одмах после представљања, нови командант Милош Чанковић је одлучно наступио: „другови и другарице, од данас ћемо заједно ратовати, упознат ћемо се у борби, другог времена иначе немамо, али мислим да ће ићи све добро"... Одмах затим је продужио са издавањем заповести. .. „вечерас идемо у напад на Полдину Главицу, а када њу

заузмено на Брушане. Чуо сам да сте већ тамо нападали пре месец дана, па вам је позната. Главицу брани око 30—40 усташа са три митраљеза у бункерима и два до три пушкомитраљеза. Требаће нам бомбаши са неколико пушкомитраљеза". .. Онда је уследила команда „бомбаши напред". Они што су, пре вечере, претуради по торбицама бомбе и оквире пушкомитраљеза изашли су испред батаљона. Ииибранко је још увек седио на своме камену. Командант га упита: „хоћеш ли и ти друже Бранко са бомбашима".. Ииибранко је доста лењо устао са камена и одговорио. . . . и и и оћу ако ћеш и ти". Чанковић се није дао збунити, одмах је одговорио „хоћу Бранко". И и и онда ћу и ја" одшворио је Ииибранко и прикључио се бомбашима. Цео батаљон се насмејао и весело смо кренули у акцију.

Напад је почео после поноћи, 28. априла 1943. године. Док су се бомбаши и стрељачки строј Штулићева батаљона приближавали Полдиној Главици, покренута су и наша два тенка путем кроз село Ризванушу ка Крушанима. Усташе су се између бункера дозивали . . . „Јуре чујеш ли тенкове"? Мате нису то тенкови. то Стипина прасица рокће у Ризвануши. Сутра ћемо је заклати и испећи она је бандитска". А онда су наставили дозивање „Ооо неслани Јоване, о шлеиери, сутра ћемо вам запалити Дивосело". Док су усташе галамиле, бомбаши су се примицали бункерима, а одмах иза њих стрељачки строј батаљона. Ииибранко и командант Чанковић пузили су један поред другога. Жбуње од трња било те густо и тешко се кроз њега провлачило. Неопажено су се привукли под бункере. Бомба команданта Чанковића прва је ударила у усташки бункер, а онда је настао љубичасти дим од експлозије разних бомби Штулићевих бомбаша. Бомбаше је сустигао и стрељачки строј батаљона и за пола сата Полдина Главица је опет заузета. Неколико усташа је погинуло, а остали су се разбежали.

Овладавањем Полдином Главицом отворен је пут за напад на Брушане. Без задржавања батаљон је, онако развијен за борбу, продужио у захвату пута који води од Госпића ка Брушанима. Кад је већ свануло био је испред бодљикаве жице. Одмах је прешао у напад, али кроз бодљикаву жицу се није могло. Још од ноћас на Брушане нападају батаљони Велебит са правца Дивосела, а Крбава од Башких Остарија. Ни један у жицу није ушао. Само су ликвидирали спољна обезбеђења.

Штаб бригаде је рачунао на изненађење, па артиљеријску батерију и тенкове није ни предвидео за ноћна дејства. Када се сагледало да усташе и домобрани дају жесток отпор, доведена је артиљерија и тенкови. Одмах је уништено неколико бункера, а тенкови су прегазили бодљикаву жицу и са све три стране уследио је силовит напад свих батаљона. Штулићев батаљон, иза тенкова, брзо се нашао са унутрашње стране жице. Отпор је био жилав, а напад 3. личке бригаде жесток. У Брушанима борба се водила за сваку кућу и трајала је до пред ноћ. Партизани су обично, када су нападали позивали на предају, али овом приликом тога није било. Од заробљених домобрана сазнали смо да се усташе пресвлаче у домобранске униформе како би избегле заслужену казну. На крају више је било мртвих него заробљених непријатељских војника. Међу заробљенима је био и бојник (мајор) Јосип Пихлер.

Пред вечер 28. априла Брушане су заузете. Покушаји усташа из Госпића и усташа и Талијана из Карлобага да пруже помоћ одбрани Брушана били су одбијени и дефинитивно је прекинута и последња одступница усташама из Госпића.

Сутрадан после заузимања Брушана одржана је батаљонска конференција, што је било уобичајено после сваке борбе. Борци, делегати, комесари и командири износили су своја запажања и мишљења о грешкама и успесима. И бомбаша су критиковани, ако нису бацили бомбе тамо где је било предвиђено. За реч се јавио Бранко Ђаковић Ииибранко. Обратио се Чанковићу: „и и ти команданте више не мораш ићи са бомбашима“. Опет је настао смех.

Никола Ђатовић

НЕЋЕ МУ БИТИ ХЛАДНО

Крајем јула и почетком августа 1943. године, територија Лике била је слободна, изузев Госпића и села Билаја, које су усташе држале као спољно обезбеђење гарнизона Госпић. Усташе су повремено вршиле испаде из добро утврђеног Госпића у циљу извиђања и оцјене јачине наших снага које су држале у блокади Госпић. Испаде су вршили већином у правцу села Будак и села Мушлук, али се никада нијесу удаљавали од својих утврђења, чим осјете јачи отпор наших снага одмах су се враћали у свој гарнизон на полазне положаје.

У том времену и у таквој ситуацији 3. батаљон 3. личке бригаде налазио се у селу Дивосело. одакле је вршио обезбеђење према Госпићу и селу Билај. Једног дана командант батаљона, друг Милош Чанковић, позвао је командире и комесаре чета на састанак и договор како ухватити — заробити живог усташу. пошто је штаб 6. дивизије објавио такмичење између чета, која прва ухвати живог усташу биће проглашена најбољом четом у дивизији.

После кратке дискусије и договора, чете су добиле следеће задатке:

1. чета, да у селу Медак постави неколико засједа, према Велебиту, како би ухватила живог четника, пошто смо имали податке да четници ноћу из Велебита долазе у село ради пљачке и прикупљања хране и одмах се у току ноћи враћају у своје базе.

2. чета, да у току ноћи, на погодним местима, постави засједу између Госпића и села Билај, у циљу хватања живог усташе.

3. чета, да исте ноћи постави неколико засједа, између Оштарија и села Брушане на Такалицама, пошто смо имали податке да туда усташки курири и илегалци саобраћају и преносе пошту између Карлобага и Госпића.

После краћих припрема у први сумрак 2. чета кренула је на извршење задатака. У току ноћи приближили смо се селу Билају и на најпогоднијим местима поставили засједе. Одмах сам упутио курира Мому Ђаковића у штаб батаљона да изјести на којим местима смо поставили засједе.

Чим се разданило, непажњом неких бораца, усташе су откриле наше положаје и отвориле ватру из минобацача и митраљеза. Команда чете је увидела да изненађења и успјеха неће бити, па је чети наређено да напусти положаје и повуче се према селу Рибник. Наше повлачење усташе су пратиле минобацачком и митраљеском ватром, а затим су кренуле за нама.

Када смо видели да су усташе напустиле своја утврђења и кренуле за нама, одлучили смо да не одступама већ да их на погодним ноложајима сачекама.

Рељеф земљишта омогућио нам је да се брзо одвојимо и изгубимо из видокруга усташа. На брзину, на погодним положајима, поставили смо засједу и спремно очекивали усташе.

Осматрајући покрет и наилазак усташа, примјетих курира Ђаковића да се враћа из штаба батаљона и иде тамо где нас је оставио. Примјетиле су га и усташе које су остале на положајима. Он се и даље кретао према њима. Помоћи му нијесмо могли, јер би се открили, а и њега би изложили још већој опасности. Пустили смо да се сналази како најбоље зна. Кад је видео да чете нема и да је све ближе и ближе усташама, смислио је најбоље. Кретао се и даље према усташама, али према неком грмљу, кад је пришао близу грмља, пантерски се бацио и дао се у бег. Усташе су отвориле ватру из пушака и пушкомитраљеза, али је срећа и сналажљивост спасла друга Мому.

Усташе које су наступале за нама, све више су се приближавале нашим положајима. Наредио сам да нико не отвара ватру док ја не дам знак. Усташе је предводио један цивил, средњих година, у личком кожуху и без капе. Кад је дошао на 50 метара испред наших положаја, попео се на један камен и викнуо: „Гдје си Јоване ја ћу тебе стићи до Ловинца“. Борци више нијесу имали стрпљења да чекају на мој сигнал, већ су самоиницијативно отворили ватру, тако убитачну да први плотун није имао промашаја. „Стари цивил“, како смо га кеније назвали, изговорио је последње речи да ће нас стићи до Ловинца. Неколико усташа успјело је да побегне, остали који нијесу погинули од првог плотуна, натерани у једну долину, одакле нијесу могли побјећи, сами су активирали своје ручне бомбе и стављали испод груди, неће ни један да се преда. Међутим, двојица лакше рањених потражили су спас скривајући се у грмљу. Један се сакрио у грм не знајући да је стално био на оку једног од бораца, који га је одмах пронашао и заробио. Други се завукао испод пропуста на цести, тога је држао на оку Дане Корица Ћорац, који је скочио до њега и за ноге га извукао. У оном узбуђењу и заносу пита га: „Јеси ли жив, мајко моја“. Када је видео да је лакше рањен, запитао га: „А где ти је 'У'“.

Борба је била кратка, изненађене усташе тако рећи нијесу ни давале отпор. Ко није погинуо од првог плотуна тај се спашавао како је знао и умео. Један од заробљених, иако на капи није имао слово „У“ признао је да припада 4. усташкој бригади и да је родом из Травника.

Пошто се борба завршила, приступило се прикупљању плена. Свако је узимао оно до чега је дошао. Јово Наранџић звани Турјански (добар друг и борац погинуо у Босни), дошао је до убијеног „ци-

вила" скинуо пушку и кожух који је одмах обукао. Каже: „ово сам ја одавно тражио, мени ово треба за хладне ноћи. ..", затим се вратио и све скинуо са њега. Кад сам видео шта је урадио, питао сам, зашто је све са њега скинуо. Одговорио је: „Мени ово треба, а њему неће бити хладно".

Ђуро Ђаковић

БОРБЕ НА ЖИТЊАКУ И БУДАЧКОМ МОСТУ

Усташе су изашле из Госпића и запоселе све важније коте око града. Прошли су се до Пазаришта. Први батаљон са штабом Бригаде налазио се у Смиљанском пољу. Четврти на Будачком мосту, а други и трећи између њих. Тек што смо стигли отпочела је борба. Пуца се са свих страна. Зора свиће. Остајемо на положају. Сунце се појављује на хоризонту. Нестаје јутарња измаглица. Борба се све више распламсава. Од Госпића туку топови и минобацачи. Стрељачки строј усташа иде на наше десно крило. Трећи батаљон га зауставља. Заробљава коња и чезу пуну минобацачких граната, митраљеских оквира, сигнални пиштољ са ракетама и ногометну лопту.

Око 10 часова непријатељ јуриша. Од Пазаришта повлачи се око 200 усташа, под притиском наше 2. бригаде. Усташе угрожавају наше лево крило. Дочекују их 2. батаљон и са њима води жестоку борбу. Притисак је све јачи.

Са Стевом Узелцом замеником комесара батаљона, доносимо одлуку: „Извршити пробој на реку Лику". Трећи батаљон спроводи ову одлуку. Штулићевци газе све пред собом. У трку косе усташе испред себе рафалима пушкомитраљеза, аутомата и пушака. Идем за стрељачким стројем рањен и посматрам како 3. батаљон јуриша. Храбри борци разгоне усташе и крче пут ка реци.

У току јуриша примети ме Војо Радаковић па ми каже: „Секретаре, заробили смо ногометну лопту па ћемо играти ногомет", Не задржавајући се Војо продужава јуриш. У то време био сам секретар СКОЈ-а у 3. батаљону.

У јуришу сам успео испалити свега неколико метака. Али убрзо ме рани непријатељски метак у ногу. Јако крварим али могу да идем. Како немам завоја, покушавам да зауставим крв једном крпом и не мислим на тровање. Притрча ми другарица из санитета батаљона и зави ми рану. Јако је стегла завој па нисам могао ићи. Бацам завој. Њено убеђивање да то не радим не прихватам. Седам на заробљену чезу пуну муниције, а зрна фијучу на све стране. По цомбастом путу чеза одскаче, тако да ни то нисам више могао издржати. Сиђем са чезе и продужим пешке. Видим Мирка Личину. Кажем му да сам рањен. Замолио сам га да ми помогне да дођем до реке. Са њим и још једним борцем, држећи се за опасаче примичемо се прелазу преко р. Лике. Али, и то место непрекидно туче непријатељска артиљерија. Командант батаљона Милош Чанковић испали три беле ракете. И усташка артиљерија тог момента престаде гађати. Прелазимо реку и

дођосмо у Машалук. Приметио сам десетак партизана како пролазе кроз село. Три италијанска авиона круже, извиђају наше кретање и прелаз преко Лике. Кружили су изнад нас и за време нашег јуриша на усташе. Нису нас бомбардовали јер смо били измешани са усташама. Ушао сам у једну сеоску кућу у чије је двориште један авион бацио бомбу. Жене и деца побегоше из куће. Авиони и даље круже. Преместим се до једне куће са подрумом у коме је било доста народа. У међувремену паде и друга бомба и погоди кућу у којој смо се налазили. Бомба је разрушила део куће са огњиштем, али у подруму није никог повредила. Од дима и прашине не видимо ни излазна врата. Народ који се налазио у подруму напустио га је. Изашао сам и ја. На четрдесетак метара у шљивару угледам заклон. Али је то за мене доста далеко јер се све теже крећем. Довучем се некако до заклона који је био пун жена и деце. Међу њима је и председник МНОО. Склониште је добро и чврсто. Само га директан погодак бомбе може разорити. Авиони из митраљеза туку по нама и кућама запаљивом муницијом. Куће које су покривене сламом почињу да горе. Ватра се преноси с једне на другу. Авиони напуштату подручје Машалука. Народ покушава да спасава ствари али ватра се брзо шири и сви покушаји остају без резултата.

Председник МНОО, чијег се имена не сећам, дотера фијакер да ме вози у дивизијску амбуланту у Перушић. На изласку из села видим 3. батаљон на ливади. Борба је завршена.

Из Перушића ме транспортују у партизанску болницу у Трновац. Возимо се ја и један тешко рањени друг, коњским колима кроз шуму. Ноћ, нас двојица и кочијаш. Крећемо се без икаквог обезбеђења. По доласку у Трновац, прима нас докторка Слава Блажевић. Пошто сам био покретни рањеник, после превијања упућен сам у болницу у Обрлапац.

Болница у Белим Потоцима откривена је и бомбардована. Транспорт рањеника се одвија по плану од села до села. Ново село нови кочијаш. Треба прећи два среза коњским колима. Последње село удбинског среза је Висућ. Опет нови кочијаш и кола. Путујемо у Доњи Лапац па у Обрлапац. Коначно стижемо на одредиште. Болница се налази у планини. Столетна букова стабла разграната, наткриљују болницу. Не види се ни небо. Болница је ограђена бодљикавом жицом. Око ње су ископани и ровови. Болницу обезбеђује вод партизана са два пушкомитраљеза. И покретни рањеници су планирани да учествују у одбрани болнице у случату четничког напада.

Италијански авиони често су долазили и митраљирали рејон у ком се налазила болница. Кад се најављивао авион особље болнице и тешки рањеници склањају се у подземна склоништа. Покретни и лакше рањени борци су се склањали око букава. За месец дана имао сам пет оваквих „вежби“. Како су авиони кружили, тако смо се и ми окретали око букава.

Једног дана су сви покретни рањеници позвани на омладинску конференцију. Пошао сам и ја, иако сам се тешко кретао. Били смо изненађени колико су омладинци били активни и ангажовани у раду народноослободилачког покрета.

Данило Кораћ

БОРБА НА МАРИНОЈ ГЛАВИ

У априлу 1943. године 2. чета батаљона Мирко Штулић запосела је и бранила положаје на Мариној глави код Перушића. То узвише-Ће доминира околином, а одликује се стрмим падинама и пошумље-ношћу, сем на месту где су положаји наше чете.

Тог јутра на Марину главу храна за борце је благовремено до-премљена. Ђуро Лазић и кувар Јово Бабић донели су нам доручак и ручак заједно. Храна је била сува и количински је било толико да смо је појели као један оброк. Чак нам је и било мало јер смо пер-манентно били гладни.

У близини мене на положату налазио се Никола Илић Папић, ко-мандир 3. вода. У једном моменту до нас је дотрчао командир наше чете Никола Совиљ Нина, показујући нам кретање војске у нашем правцу. Били су то делови 19. усташке бојне који су се кретали као руља са ненормалним понашањем.

Командир чете био је тога дана доста замишљен и нешто нерас-положен. Осматрао је покоет усташа двогледом. Обилазио је чету и давао конкретне задатке борцима. Није много инсистирао да копамо ровове или да правимо заклоне. Непријатеља смо очекивали по при-родним удубљењима или иза камења које се налазило на положају.

Десно од мене налазио се ЂУОО Корица Митаилов, нервозан без чувана, тражећи преко везе од Душана Маљковића Максима да му иошаље да повуче два дима. Наиме, био је обичај да једну цигарету пуши четири и више бораца.

Ујутро, око 9 часова, на нашим положајима почела је озбиљно комешање. Непријатељ се приближавао и кретао у четири колоне, са очигледном намером да нас заобиђе и нападне са бокова. Командир чете Никола Совиљ издаје команду да сви борци буду спремни за борбу. Десно од нас је 1. чета, док се 3. чета налазила у резерви, пре-ма Широкој Кули. Све је спремно. Како су се усташе приближавале са Личког Осика и Лукшића, почела је да туче артиљерија по нашим положајима. Из Перушића нас туче један противтенковски топ. Цела Марина глава се налази у диму од артиљеријских граната.

Усташе галаме и сваког часа очекутимо јуриш. Певају песме Анти Павелићу уз истовремено псовање мајке „несланом Јовану". У неко доба артиљерија се ућутала. Усташе су се примакле кроз мртав про-стор испред нашег положаја на одстојање за бацање ручних бомби. Кренули су на јуриш. Почела је права борба. Друга чета са команди-ром Нином Совиљем прихватила је судар са ус/гашама. Иако пијане, усташе су застале и борци су искористили своје бомбашке потенци-јале. Непријатељ је трпио губитке. И код нас те почело јављање пре-ко везе о рањеним борцима. Лево од мене тешко је рањен Душан Ко-рица, кога су износили Никола Папић и Милош Крњајић. У нашим редовима је настала нервоза. Број рањених је све већи. Бомби и му-ниције је све мање. Храбри Нина Совиљ, трчао је око рањених бора-ца. Поједини борци су скупљали бомбе и давали их командиру чете, који их је лично бацао на пијане усташе. Нина је био јунак ове бор-бе. Храбрио је своје борце и тукао по усташама.

Узастопним јуришима усташа, наша чета је тешко одолевала. Усташе су успеле да се уклоне на наше бокове. Чета је била десеткована. Рањено је 17 бораца. После пуних пет часова, одбрана Марине главе је напуштена.

Међу рањеним борцима 2. чете налазио сам се и ја. Том приликом тешко сам рањен у главу од усташке бомбе те се не сећам свих рањених бораца сем Душана Ћарца, Душана Маљковића, Максима и Јанкине Блебе.

Усташе су имале 9 погинулих и 17 рањених. Податке о губицима непријатеља дознали смо од заробљених двојице усташа приликом борбе на Рибнику и Билају јуна 1943. године. Они су изјавили да су учествовали у борби на Мариној глави. Усташе је заробила наша чета. По наређењу команданта батаљона Милоша Чанковића поверени су мени и Мани Борићу да их спроведемо у штаб Бригаде у Личком Осику. Један од усташа презивао се Жафран. Био је родом из Гацке долине. Приликом саслушања у штабу батаљона, обећавао је много. Изјавио је да је његов рођак у партизанима на високој дужности. При поласку, командант батаљона Чанковић нам је рекао: „Немојте их убити. Дајмо им шансу. Иако носе „У“ можда нису кољачи“. Предали смо заробљене усташе обавештајном официру 3. бригаде.

Миле Маљковић

СТРАВИЧНОЈАДОВНО

Приликом држања положаја око усташког осипа Госпић 1943. године, одређен сам са групом бораца батаљона Бићо Кесић у обезбеђење теренског радника Никола Будо из села Леденик код Карлобага, који је имао задатак да неопажено пређе преко Велебита и да прикупи податке о намерама непријатеља из гарнизона Карлобаг. Био је крупан и зрео човек и добро је познавао терен. Упозорени смо да се из Карлобага преко Велебита за Госпић кришом пребацују и усташе и да су опасни злочинци.

Добро смо наоружани и припремљени за изненадни сусрет са усташама, уколико до њега дође. Требало је пазити да се не сретнемо ни са усташама, нити са другим лицима, ради чега смо ишли страницицом. Кретали смо се тихо и нечујно са великом будношћу и осматрањем. Јер, ако нас открију, задатак не би могли извршити. Теренски радник је био сталожен и паметан човек. На погодним местима смо кратко застајали и договарали се на које правце треба више осматрати и како заобићи опасна места и непошумљене терене.

Маршујући по задатку, наишли смо на мањи пропланак у шуми и на том пропланку простор ограђен високом жичаном оградом у облику круга. У том кругу се налазила стражарница. Била је подигнута високо изнад жичане ограде. На ограђеном простору било је пуно малих дрвених кориташаца. Спаља, око ограде, налазио се шљунак.

Ту нас је тихо, али са пуно података, теренски радник упознао о мучењу и убијању људи које су ту усташе доводиле.

Са овог мучилишта кренули смо даље у шуму и наишли на јаму у коју су ти људи бацани, претходно измучени и измрцварени. Наишли смо на још видљиве трагове тих злочина. Пошто је човек кога смо пратили имао податке, он нам их је, неким стравичним тихим гласом, износио и причао под којим су околностима ту људи умирали. Док је то причао, ненормално му је подиграла јабучица, а глас му нека туга и бол прекидали. Ово је на све нас оставило снажан утисак о нечовечанству и зверству усташких злочинаца. Овај ненадни чак код још свежих трагова зверства у шуми Велебита и тишини, да нас зери не приметете, не може се никако заборавити.

Кренули смо даље кроз велебитско стење и подешавали долазак изнад Карлобага у сумрак. Кад смо стигли на одређено место, борци су се добро маскирали, а теренски радник се привукао до куће у којој је имао сараднике. Преко ноћи прикупљао је податке о намерама усташа и Италијана на подручју Карлобага.

После обављеног посла, још у току ноћи наставили смо покрет преко Велебита до наше команде која нас је на овај задатак упутила. Ни воде, ни хране није било.

Павле Новаковић Пајо

НАПАД НА ГОСПИЋ

Сламањем усташко-домобранских снага у Брушанима, 3. личка бригада је потпуно загосподарила комуникацијом Госпић — Карлобаг и успела овладати спољним положајима око Госпића на линији: Лички Нови — Оштра — Растовача — Будачки мост. Са ових положаја приступило се потпуној блокади Госпића са југозапада. Истовремено, убрзане су припреме за напад на то усташко упориште. За обезбеђење од Карлобага ангажован је батаљон Крбава, који је посео положај на Башким Оштаријама. Иако је напустио Лиду и више се у њу никад није вратио, италијански окупатор је продужио да подржава усташе. Италијани су јаком ватром бродске артиљерије из Пашког залива засипали положаје 4. батаљона. Чак је било занимљиво посматрати распрскавање артиљеријских граната по велебитском кршу. На нашу срећу, стрме литице и мртви углови супротних падина поседнутих висова заштитили су батаљон од већих људских губитака.

Крајем априла и почетком маја 1943. године, 6. личка дивизија била је концентрисана на подручје северозападно од Госпића, спремна за напад на овај град. У исто време делови 8. кордунашке дивизије стигли су на простор Дивосела. По плану штаба Дивизије, напад на Госпић је требало извести 3. маја 1943. године у 19,00 часова. До тог времена завршене су и последње припреме. Извршено је допунско извиђање на Оштри на којој је 2. маја командант 3. бригаде Момчило Новковић издао заповест за напад. У току извиђања штабови батаљона су били откривени од непријатељске авијације па је на Оштру

један „дорнијер“ сручио товар бомби које су се разлетеле низ стрме падине овог узвишења.

Предвече 2. маја постројеним борцима Бригаде у Смиљану одржали су говоре Милан Баста комесар бригаде и Раде Жигић политички комесар дивизије. Они су надахнуто говорили о значају заузимања Госпића и задацима сваког борца у извршавању тог деликатног задатка. Не може се заборавити одушевљење које је том приликом обузимало сваког борца. Сваки припадник бригаде био је спреман и одлучан да да свој пуни допринос у ослобођењу Госпића и кажњавању усташких зликоваца за све злочине које су до тог времена извршили над српским народом.

Напад је отпочео у одређено време. Претходила му је краћа артиљеријска припрема. На правцу напада 3. бригаде ангажована су два лакша тенка италијанске производње. Већ у самом почетку напада показале су се све слабости наше артиљеријске припреме. Јер, ни једна ватрена тачка прве линије непријатељске одбране није била неутралисана. У исто време, већ на самом почетку борбе непријатељ је пружио веома жесток отпор, што је потврђивало да је наша артиљерија само огласила почетак напада без правог ефекта. Непрецизно је испалена већа количина граната, а, иначе, смо их мало имали. Гранате су падале по граду, доста далеко иза прве линије одбране и иза ватрених тачака које је прво требало неутралисати. Сем тога, изостало је наше најубојитије оружје — изненађење. Није успело ни убацивање мањих делова у град у циљу дејства из позадине.

Међутим, објективно гледано то није било ни могуће. Јер, за то није било непосредних међупростора на спољној линији одбране. То је требало постићи почетком напада, сламањем појединих ватрених тачака непријатеља, непосредним гађањем из придодатих оруђа.

На правцу напада 3. бригаде кретала су се и два тенка. Уствари, они су били и најподеснији за стварање бреше за напад у систем непријатељског одбрамбеног положаја. Међутим, тенкови су упућени на правцу касарне, која је, сама по себи, представљала врло јак и утврђен одбрамбени чвор. Поготово за ондашње услове кад наше јединице нису располагале са довољно тешког наоружања. То је требао да буде помоћни правац за везивање непријатеља. Но без обзира на замисао, која је сигурно водила таквом циљу упада у центар града, она није материјално обезбеђена, па се у самом почетку наш напад претворио у линијски притисак на јак обруч спољне одбране непријатеља, који је због тога успешно одолео нашем нападу.

Тако, од самог почетка напада, створена је ситуација да смо водили борбу у месту и трпели губитке, уз уклињавање појединих мањих борбених група у распоред непријатељске одбране, које су на крају десетковане, или су биле потпуно уништене. Убрзо се показало да је то био наш потпуни неуспех. Ради тога је донета одлука да се обустави даљи напад на Госпић. Издато је наређење да се све јединице повуку на полазне положаје.

У нападу на Госпић Бригада је претрпила озбиљне губитке. Погинуо је већи број бораца, командног кадра, а највише командира вођа и чета. Неколико десетина их је лакше или теже рањено. Међу

погинулим налазио се и Душан Ћурчић из Врепца. Био је командир 2. чете 1. батаљона Велебит. Дужност је примио непун месец дана пре погибије.

Пре Душана су, као командири 2. чете, погинули Никица Саватовић из Острвице, омладинац, храбар борац и изнад свега способан и даровит командир, затим Никица Радмановић, такође из Острвице, па Јанко Радмановић из Горњих Барлета.

У овој борби погинуо је и Никола Мандарић Срђо из Врепца. Налазио се на дужности обавештајног официра митраљеског батаљона 3. бригаде. Срђо се кретао непосредно иза једног од наших тенкова који је нападао у правцу касарне. Желео је да помогне посади тенка и да је усмери на поједине ватрене тачке, јер је мрак отежавао осматрање из тенкова. Међутим, тенк је убрзо погођен и запален од непријатељског противтенковског топа. Срђо те покушао помоћи посади да се спаси, али је при том смртно рањен.

И после неуспелог напада на Госпић овај непријатељски гарнизон налазио се у потпуној блокади. Због тога је усташка команда из Загреба била присиљена да своје опкољене снаге снабдева ваздушним путем. Међутим, ни усташе V опкољеном граду се нису мириле са таквом ситуацијом. Кад год би им се пружила прилика, вршили су нападе на положаје појединих наших јединица и на слободну територију. Најчешће су вршили испаде према Личком Новом, Смиљану, Личком Осика и Будаку. Током мата, Јуна и Јула таквих испада је било више. Наравно, сви ти њихови покушаји завршавали су се неуспехом. Снаге Бригаде и других партизанских јединица које су држале Госпић у блокади наносиле су им мање или веће губитке. Стога се слободно може рећи да у том тромесечном периоду нијр било већих и обимнијих борби око Госпића.

Карактеристичан је усташки напад према Смиљану и Растовачи, где је положај држао батаљон Мирко Штулић. Ти положаји су неколико пута прелазили у наше и непријатељске руке. Заправо, усташе су у току дана успели да потисну Штулићевце са положаја, а ови би их вратили у току ноћи. Из ових борби интересантан је догађај везан за једног изузетно храброг борца из Могорића, Бранка Радаковића — Бранцела. Наиме, те ноћи, кад се смркло, батаљон је кренуо у противнапад, с циљем да се поврате претходно изгубљени положаји на Растовачи. Испред стрељачког строја кретао се Бранцел са групом бомбаша. Кад су се бомбашаи подвукли под сами гребен усташе су их опазили и отпочели са бацањем бомби. Али како су се Боанкови бомбашаи налазили сасвим близу и у мртвом углу, бомбе су падале преко њих.

Мислећи да су све претворили у прах и пепео усташе су се огласиле: „Еј неслани Јоване, јесмо ли те осолили?" На то им је Бранко који је иначе мало замуцкивао рекао: „А а а јесте ви го-го-тови?" Потом је своју ручну бомбу бацао међу усташе. То су исто учинили и његови другови, што је код усташа изазвало панику. Без борбе су се дали у бекство низ супротну падину Растоваче.

Половином јуна 1943. године усташе су изненада избиле до Машалука и Личког Осика у ком се налазио штаб Бригаде који се нашао у врло тешкој ситуацији. Запретила је непосредна опасност да

буде ликвидиран. Све се добро завршило. Да су предузете боље мере обезбеђења и већа будност, или да је штаб на време премештен на сигурније место, сигурно да до овако критичне ситуације не би дошло.

Владимир Мандарић

АКЦИЈЕ САМОЗВАНЕ „ЖУТЕ ГАРДЕ“

Након четврте непријатељске офанзиве од марта до јуна 1943. године ослобођена је готово цела Лика од Огулина до Книна. У том времену јединице 6. личке дивизије држале су положаје око Госпића, тако да се ово усташко упориште налазило у потпуној блокади.

Мада су изгубили територију, усташе су настојали да задрже утицај у западној Лици, у хрватским селима, која су им била наклонена. Тако су наоружали своје симпатизере у неким селима који су илегално боравили на слободној територији. Дању су обављали свакодневне сељачке послове, а ноћу су изводили борбене акције. Објекти њиховог напада били су партизански курири, теренски политички радници и мање групе бораца НОР-а.

У то време Главни штаб Хрватске налазио се у Оточцу, а штаб 6. личке дивизије у Перушићу. Због доста велике удаљености, наређено је 3. личкој бригади да у селу Јанча постави телефонску међустаницу са послугом 6 до 7 бораца — везиста. Међустаница је била постављена у једној већој сељачкој кући, поред самог пута Оточац — Перушић. Кућа је зидана од тесаног камена, а око ње је било доста крупног камења, више зидова и великог дрвећа.

По један везиста је стално дежурао на централу, други је преко дана осматрао ближу околину око зграде. Ноћу је постављено стражарско место испред објекта.

Једне ноћи, јула месеца између 23,00 и 01,00 на стражи се налазио Милан Пејић. Кретао се стазом испод куће у дужини око 30 метара. Пушку је држао на рамену напуњену и откочену. Ноћ је била доста видна и тиха. Ипак, Милан није приметио да му се приближавају припадници „жуте гарде“. У једном моменту кад се Милан окренуо према кући, на леђа му је скочио и преко руку га ухватио један од припадника „жуте гарде“.

У таквој ситуацији Пејић је имао леву руку на леђима и држао палац на обарачу. Гушајући се са усташом повукао је обарач и испалио метак у вис. Затим се снажно окренуо!, збацио бандита и скочио у јарак поред пута. У исти мах други припадник „жуте гарде“ бацио је бомбу на кућу. Бомба је погодила оквир прозора, одбила се и експлодирала испред куће. Остали борци — везисти одмах су истрчали на поље и заузели положаје који су били предвиђени за одбрану. Припадници „жуте гарде“ су се убрзо разбежали.

Касније смо сазнали да је ова врста усташа у цивилу сама себе назвала „жутом гардом“ што је асоцирало на усташке жуте униформе.

Вујо Дејановић

У другој половини 1943. године Италија је била на издисају, па се сваки дан очекивала њена капитулација. Исто тако било је нормално очекивати да ће немачке трупе настојати да попуне вакуум на територији коју су држале италијанске окупаторске снаге. Да би се осујетио план Немаца 3. личка бригада је добила задатак почетком августа 1943. године да се пребаци у Лапачку котлину и да затвори правце који из Босанске крајине воде ка северној Далмацији. Положаје код Госпића које је до тог времена држала, преузела је 13. приморско-горанска дивизија.

Доласком у Лапачку котлину бригада је затворила два основна правца: Босански Петровац — Кулен Вакуф — Обрлапац и Срб и Бишаћ — Лапац преко Дреноваче. Штаб бригаде и приштапске јединице лоцирале су се у Лапцу. Код бораца и старешина владало је посебно расположење и узбуђеност, и то не због страха што ћемо се по први пут сукобити са немачким окупаторима, већ више због осећања одговорности да се што спремније и одлучније ухватимо са њима укоштац. Стога смо у овом погледу користили искуства која су имали борци крајишких јединица. Сем тога, сви наши закључци су се темељили на претпоставци да се Немци неће упуштати у шире борбе са нашим јединицама ван комуникација, што им у том времену није био најважнији циљ.

Извиђањем је убрзо утврђено да Немци интензивно довлаче у Кулен Вакуф своје јединице и ратну опрему. Било је очигледно да непријатељ врши припреме за напад на наше положаје на којима је очекивао одлучнији отпор.

Међутим, ни ми нисмо чекали скрштених руку. Појачано је праћење свих покрета непријатеља. Предузимане су и мање борбене акције. Први озбиљнији сукоб са Немцима имао је батаљон Крбава. Штаб батаљона, са командантом Дањешом Радмановићем и комесаром Стевом Узелцом, донео је одлуку да се у току ноћи 7/8. августа упути јача борбена група на цесту између Кулен Вакуфа у рејону Човке са задатком да постави заседу и да непријатељу нанесе што веће губитке. Успех је био ван очекивања. Убијено је више немачких војника, подофицира и официра. Заробљене су и веће количине наоружања и ратне опреме. Чак су борци ове групе имали прилично тешкоћа да заробљену опрему и наоружање пребаце на нашу слободну територију. Том приликом заобљен је и један диван дресирани коњ — дорат.

Неколико дана касније сличну заседу између Кулен Вакуфа и Пркоса организовао је батаљон Мирко Штулић. Ни батаљон Бићо Кесић није мировао. Борци овог батаљона извели су 26. августа успешан напад на немачку колону код Горијевца. Само дан касније у ноћи 27/28. августа 1. и 2. батаљон организовали су врло успешну заседу на комуникацији Босански Петровац — Бишаћ. Заседа је организована у рејону Горијевца и Босанских Дољана. Том приликом немачка колона, од десетак камиона са војницима, скоро је потпуно уништена и разбијена. Заробљено је неколико камиона, наоружања и друге ратне опреме. Међу оатним пленом налазило се више бицикала и средстава везе.

Штаб IV батаљона „Крбава“ код Л а п ц а августа 1943. године

Ближио се и крај августа кад је непријатељ прешао у напад са јачим снагама на положаје Бригаде. Батаљон Крбава држао је положај у рејону села Калати и на левој обали Уне. Немцима је успело да се неопажено провуку кроз непокривени међупростор, између 1. и 3. чете. Крећући се кроз распоред батаљона изненада су избили пред положај 2. чете која се налазила у батаљонској резерви. Са овом четом се налазио и штаб батаљона. Између бораца 2. чете и Немаца развила се жестока борба са врло блиског растојања. Немци су за момент устукнули назад. Тад се командант батаљона Дањеш Радмановић ставио на чело 2. чете и повео је на јуриш. За њим се непосредно кретао заменик политичког комесара батаљона Мирко Платиша. Обојица су натрчали на рањеног аутоматичара који је имао снаге да их заспе смртоносним рафалом из свог аутомата. Погибија команданта батаљона за тренутак је изазвала пометњу међу борцима 2. чете. То је било довољно да се Немци среде и поново крену у напад и да се домогну тела Дањеша и Мирка. Сва настојања бораца 4. батаљона да се по сваку цену спречи да и мртви падну у руке непријатеља нису успели.

Био је то тежак ударац и губитак за батаљон Крбава у првим борбама са немачким снагама у Лапачкој котлини.

После ове борбе батаљон Крбава се брзо регруписао и 3. бригада као целина успешно је одолевала немачким нападима. Успорено је наступање немачких снага преко источне Лике према северној Далмацији. Борбе Бригаде омогућиле су партизанским снагама у Далмацији да разоружају јаке итали-јанске гарнизоне и заплене огромне количине наоружања и друге војне опреме. На подручју Лапачког поља Бригаду је затекла вест о капитулацији фашистичке Италије. То сазнање код свих бораца је изазвало невиђено одушевљење и радост.

Прве борбе са Немцима у Лапачкој котлини биле су успешне. У њима су Немцима нанети значајни губици у живој сили и борбеној техници. Због испољене храбрости, одлучности и самоиницијативе бораца и старешина, Главни штаб НОВ и партизанских одреда Хрватске пахвалио је 3. личку бригаду.

Владимир Мандарић

МАЛО ЈЕ ШВАБА ПОГИНУЛО

Крајем августа 1943. године јединице Бригаде налазиле су се на положајима у Лапачкој долини. Батаљон Мирко Штулић држао је положаје у Калатима са правцем дејства према Кулен Вакуфу, где су се налазиле јаке немачке снаге.

У то време командант батаљона је био Милош Чанковић, политички комесар Стево Узелац Гатаричинин. Командир моје чете је био Ђуро Ђаковић Тодорчов. Команда бригаде, са Миланом Шијаном на челу, налазила се у Гајинама.

Првих дана на овим положајима било је чак и интересантно. Време љетно. Смештај бораца и команди био је под ведрим небом. Спавали смо под стоговима тек покупљеног сена. И лешници су били родили па смо их брали, док смо се налазили на положајима. Неки делови наших јединица, мање групе, помагали су народу у кошењу и скупљању летине, укључујући и помоћ у транспорту.

Поред осталог, наш задатак је био да заштитимо овај устанички народ и да спречимо продор непријатеља на слободну територију. Географски гледано Калате су биле неповољне за држање положаја. Доста је пошумљено, непрегледно, због чега су стално истуране патроле према Кулен Вакуфу, како нас непријатељ не би изненадио. Једног јутра настало је пушкаоање између наше и немачке патроле, које су се биле сасвим приближиле једна другој. На срећу на нашој страни није било губитака. Нове Вучковић и Душан Маљковић Максим убили су једног Немца док је брао лешнике, а остали су побегли. Немци нису ни покушавали да однесу погинулог, па су га наше патроле сутрадан нашле на месту погибите.

Наш батаљон није био сасвим пасиван у Калатима. Повремено је вршио акције преко Уне, на босанској страни. Једног дана, у подне, батаљон је постројен. Командант Милош Чанковић је издао заповест. Дао је задатке четама. Циљ је био: прећи Уну и у највећој тајности, посетити положаје на Човки, са горње стране, између Кулен Вакуфа и Врточа, сачекати Немце на окукама Човке и уништити, а потом се повући у истом правцу на Калате. Батаљон је успешно прешао реку на сплавовима и мањим чамцима у ре^ону Бушевића. Око 01 час. батаљон је избио на Човку, која те удаљена 5 до 6 километара од непријатељског гарнизона у Кулен Вакуфу.

Као курир, пратио сам команданта батаљона који је обилазио борце у заседи. Давао је конкретне задатке на лицу места командирима чета и водова. Посебно им је скретао пажњу на опасност да нас

непријатељ са бокова не заобиђе и пресече нам одступницу. Око 5 часова ујутру, из Кулен Вакуфа, кренула је велика колона Немаца, дугачка преко једног километра. Међутим, војника је било релативно мало у тој колони. Највише је било запрежних кола и коња. Радило се о транспорту материјала и опреме из Кулен Вакуфа и Петровца. Колона је била осигурана. Немачке патроле пролазиле су поред нас у бочној заседи на свега неколико метара. Ми на њих нисмо смели пуцати, да не би упропастили читаву акцију. Једна патрола је била у непосредној близини команданта Милоша Чанковића. Али, ни он пије реаговао.

Колона је већ дубоко била зашла у нашу заседу. На десном крилу заседе налазио се комесар батаљона Стево Узелац. Он је испалио ракету, као знак за отварање ватре. Борба је отпочела. Цео батаљон се сручио на непријатељску колону. Ипак, командант је био незадовољан укупним резултатом. Мало је Немаца погинуло. Вероватно је рано дат знак за почетак борбе. Пала је команда о извлачењу коња и опреме. Немци су немилосрдно тукли наш положај артиљеријом и минобацачима. Извукли смо 20 до 30 коња. Немци су се средили и отпочели страشان притисак на наше јединице које су већ почеле одступати. Командант је остао међу последњима на Човки. Напустио је тек кад се уверио да се сви коњи и опрема не могу извући. Зато је наређено да све што не можемо понети да уништимо. Колико се сећам том приликом је убијено око 50 коња и уништене велике количине ратне опреме непријатеља.

Нисмо успели да утврдимо колико је непријатељ имао погинулих војника. На нашој страни, и поред артиљеријске паљбе, захваљујући брзини акције и доброј организацiji повлачења, борба је завршена без губитака. Била су само два рањена борца и то Милан Клеут делегат вода и Један борац из 1. чете чијег се имена не сећам.

Миле Маљковић

ПОНОВО КОД ГОСПИЋА ПА У БОСНУ

Због погоршане ситуације код јединица 13. приморско-горанске дивизије, првих дана септембра, Бригада је поново враћена на територију Госпића. Усташе су из овог свог упоришта све дрскије и све успешније овладавале појединим ближним засецима и доминантним узвишењима око Госпића. Долазак Бригаде на ову територију на усташе је деловало као гром из ведре неба. Она је скоро свакодневно предузимала мање или веће акције да непријатеља сатера у Госпић, изолује од спољних веза и спречи му се снабдевање из ближе околине. На тај начин поново је дошло до изнуравања усташко-домобранског гарнизона у Госпићу који је и даље био присиљен да се снабдева ваздушним путем.

Колико год су наше снаге настојале да држе Госпић у потпуној блокади, ипак усташе су у ноћи 13/14. септембра извеле један од својих најдрскијих и, по последицама, најтежи испад на нашу слободну

територију. Наиме, те ноћи, усташка бојна злогласног Делка Богданића неопажено се извукла из Госпића и прошла преко велебитског крша и беспућа до Гацке долине. Изненада је упала у Оточац, у ком су се у то време налазиле установе Главног штаба Хрватске, ЗАВНОХ-а, руководства политичких организација и мањи делови војних јединица. У Оточцу је била и болница са великим бројем рањеника. По упаду у Оточац, усташе су извршиле изненадни напад на већи број најважнијих објеката и установа. И болница је за њих била посебно привлачан циљ. Уз помоћ часних сестара, усташе су идентификовале рањене партизане, које су на лицу места убијали. Они су на тај начин извршили још један у низу злочина над овим немоћним и голоруким нашим борцима. После обављеног „посла“ бојна Делка Богданића се повукла из Оточца и истим путем се вратила у Госпић. Са њима су као њихови помагачи отишле и часне сестре и један број другог особља болнице. Покушај делова Бригаде да их пресретне изпад Косиња и да их казни за злочин ког су починили ните успео.

После краћег борава на територији Оточца и Брлога и повратка на подручје Госпића, Бригада је, у саставу 6. личке дивизије кренула у првој половини новембра 1943. године, у Босну, у састав Првог пролетерског корпуса.

На челу бригаде био је командант Милан Шијан из Срба и политички комесар Милан Баста из Курјака. Командант 1. батаљона био је Бранко Маљковић из Могорића, политички комесар Јово Бабић из Мазина; командант 2. батаљона Ђуро Угарак Цого из Врепца, политички комесар Раде Гутеша из Церовца; командант 3. батаљона Душан Чујић од Плитвичких језера, политички комесар Милан Грубић из Врепца и командант 4. батаљона Владимир Мандарић из Врепца и комесар Стево Узелац из Андрића.

Владимир Мандарић

V

**ОДЛАЗАК У БОСНУ, БОРБЕ
ПРОТИВ ДЕСАНТА НА ДРВАР
И МАРШ ЗА СРБИЈУ**

ДОМОБРАНИ НИСУ ОДРЖАЛИ РЕЧ

Новембра 1943. године Бригада је у саставу 6. дивизије кренула у Босну. Имајући у виду доста висок снег и ниске температуре пут је био врло тежак и напоран. Од Средње Горе до Бугојна преплешачили смо око 270 километара. Након одмора од неколико дана у околини Бугојна продужили смо према Травнику. Стигли смо у рејон Крушчице, Хан Кумпаније и Бусоваче и одмах ступили у борбу са јаким немачким и усташко-домобранским снагама.

Док је батаљон Велебит дејствовао на правцу Зеница — Хан Кумпанија, добили смо податке од наших обавештајаца да се у железничкој станици Лашва налази посада од око двадесетак домобрана Личана. Штаб батаљона је одлучио да се с домобранима ступи у контакт и да их покуша приволети на предају. Трећи вод 1. чете, у ком сам био делегат, под командом Ђуое Угарка, добио је задатак да успостави контакт са домобранима. Након упознавања бораца са задатком кренули смо из Хан Кумпаније у правцу железничке станице Лашва. Вод се кретао у две упоедне колоне: једна с једне, а друга с друге стране пута. На правцу кретања приближавали смо се једној усамљеној кући поред цесте. Кад смо се приближили на неких 400 - 500 метара, из куће су изашла два домобрана. Погледали су нашу колону и убрзаним кораком продужили у правцу железничке станице Лашва.

Чим смо их угледали, борци су били спремни да отворе ватру на њих. Али, командир вода и 1а наоедили смо да нико не пуца без нашег наређења. Дошли смо у кућу из које су изашли домобрани. У кући смо затекли млађу жену. За домобране нам је рекла да су из посаде на железничкот станици Лашва и да су родом из Лике. Командир вода и ја смо одлучили да напишемо писмо домобранској посади и да га пошаљемо по жени која је пристала да нам учини ту услугу. У писму смо позвали домобране да се предату нашим јединицама. Нагласили смо да им гарантујемо сигурност. Посебно смо нагласили, како смо могли убити двојицу њихових колега, али нисмо хтели, те да смо и ми из Лике као и они. На крају смо тражили да нам одговоре на наше писмо.

После извесног времена, жена се вратила са писменим одговором. Домобрани су нам најпре захвалили што нисмо убили њихове војнике. Затим су нас обавестили да су у њиховој јединици претежно домобрани из Лике. Навели су да би се они нама радо предали али

да се боје последица од усташа, наводно да ће им попалити куће и побити фамилије. О нашем контакту са домобранима обавестили смо командира чете Марка Зороју. После краћег времена дошао је командир чете и заменик команданта батаљона Ђуђе Покрајац.

Њих двојица су саставили ново писмо и по истој жени га упутили домобранској посади. У писму им је, између осталог, предложено да се на одређеном месту и у одређено време састане њихов најодговорнији старешина са нашим командиром[^] уз гаранцију безбедности и личне сигурности. И овај одговор је врло брзо стигао. Домобрани су предложили место сусрета са нашим старешинама. Њихови представници су се састали са нашим командиром и замеником команданта батаљона. На састанку је договорено како да се организује и изведе њихова предаја нашим јединицама. Приликом преговора они су стално упозоравали на страх од усташа. На крају је ипак постигнут следећи договор: Да наша јединица у 20,00 часова изврши јуриш на њихову носаду с тим да ми и они пуцамо у ваздух, како би они имали „покриће“ код усташа које су се налазиле недалеко у Бусовачи. Наиме, усташе су према пуцњави требале стећи утисак да су се домобрани добро борили и давали отпор, али нису могли да се супротставе нашим снагама. Према договору, након нашег јуриша они би нас дочекали и предали се. Тачно у 20,00 часова 1. чета је кренула са јуришног положаја. Пуцали смо у ваздух, како смо се и договорили.

Међутим, док смо ми наступали и онако насумице пуцали са њихове стране није опаљен ни један метак. Дошли смо у непосредну близину њихових положаја, али на њима није било ни једног домобрана. Кад смо већ заузели њихове положаје, утврдили смо да су они сви до једног побегли. У станици смо пронашли нешто муниције и неколико пушака, што вероватно нису стигли да понесу са собом. Било је очигледно да су се колебали, да ли да се предају, или не. На крају је превладала одлука да побегну без борбе. О њиховом колебању сазнали смо нешто касније од неколико домобрана које смо заробили у наредним борбама, а који су били у саставу посаде на железничкој станици Лашва.

Дане Поповић

НЕЗВАНИ ГОСТИ НА СЛАВИ

Децембра мјесеца 1943. године, након напорног марша по хладном времену, стигосмо у једно село недалеко од Мркоњић Града. По плану је било да ту преконачимо, одморимо се, осушимо одећу и обућу, како би сутрадан били спремни за извршење предстојећег задатка.

Пре него што нас је сеоски одборник распоредио по кућама, били смо упознати да у дотичном селу постоји изванредан број домаћинстава која су била заведена од четника. Десило се је да 1е део првог вода митраљеске чете био распоређен у једну од поменутих кућа, тако да смо ми добили непожељног домаћина, а домаћин непозване и непожељне госте. И то баш на славу, св. Николу. .!.

Били смо пажљиви, коректни и достојанствени, како према домаћину, тако и према његовој родбини која се затекла у гостима, баш онако како доликује борцима НОБ-а, а посебно пролетерима. У првом моменту однос домаћина према нама био је хладан и резервисан, али након једне скромне вечере коју је спремио, дошло је на одређен начин до приснијих разговора. Било је уочљиво да деда Остоја, како му је било име, обраћа нарочиту пажњу на наша имена при нашим међусобним разговорима и да се интересује из којег смо краја. Рекао нам је да он данас слави крсну славу св. Николу. Ми смо му честитали славу, пожелели му добро здравље и дуг живот и да наредне године слаavimo слободу и нашу победу. Био је то старији човек, око својих 65 година живота. Извинили смо му се што смо ми на овај начин испали незвани гости, али ратно је стање па тако мора да буде; потрудићемо се да му што мање реметимо његов план.

Почастили смо домаћина и његове госте са дуваном у чему у то време нисмо оскудевали. Том приликом домаћин рече да није видео поштеније нити богатије војске, наредивши домаћици да нас још мало са ракијом почасте, додавши при томе да му је драго да смо „наши људи“. Схватили смо на шта је он том приликом мислио иако је већ био прилично конзумирао ракије. Објаснили смо му да ми у наше редове примамо све поштене и патриотски опредељене људе, без обзира на веру и нацију, али било је приметно да је и даље задржао нека своја убеђења.

Када смо решили да пођемо на спавање, јер смо били уморни, наш командир вода Маниша Новковић (био је то један снажан момак и храбар борац из села Вребац) запевао је једну стару јуначку борбену пјесму, која је домаћина Остоју дубоко дирнула, након чега је викнуо: „Останите још мало“, а домаћици наредио да донесе ракију коју је спремио за друге прилике, да је заједно попије са својим Лицијанима. На томе му је наш командир захвалио, рекавши да он то остави за своје потребе, а ми смо задовољни и са оним што је досад учинио.

Сутрадан смо се пријатељски растали.

Јово С. Ђурчић

„СНАШЛЕ ТЕ МОЈЕ РАНЕ“

У склопу бањалучке операције наша бригада је нападала аеродром Залужани. Напад је изведен уочи саме Нове 1944. године. Маршевали смо неколико дана и ноћи. У току кретања често су нас надлетали и бомбардовали непријатељски авиони. У току напада авиона, борци су се склањали поред пута где би ко стигао. После одласка авиона колона је продужавала кретање.

У току марша ишла сам са Николом Његомиром замеником командира 3. чете 1. батаљона. Разговарали смо о нашем партизанском животу. У једном адоменту започео је и разговор о предстојећој борби. Тврдио ми је да има некакав чудан осећај. Рекао ми је да ће поги-

нути или биТи тешко рањен. Наравно, нисам му давала за право. Око тога смо се дуже убеђивали. На крају је тражио од мене, кад му не верујем, да му обећам, ако буде тешко рањен, да ћу га убити. На његово упорно инсистирање обећала сам да ћу извршити његову жељу. Он је затим из цепа извадио један мали нож и поклонио ми га за успомену. Узела сам ножић који и данас чувам.

Четну прихватну станицу смо успоставили на периферији Залу-жана. Тек што је отпочела борба, почели су пристизати рањеници. Било их је доста. После указане прве медицинске помоћи, рањеници су упућивани даље у дивизијску болницу. Донесоше и тешко рањеног Николу Његомира. Био је такорећи искасапљен. Повремено је долазио свести. Чим би ме угледао, говорио је да га убијем. Покушала сам да му укажем помоћ. Али, кад је видео да нећу да извршим обећање рекао је: „Да бог да те снашле моје ране. Обећала си да ћеш ме убити, а сад нећеш“. Биле су то последње речи тешко рањеног Николе Његомира. После тога је издахнуо.

Након дводневних борби, бригада се морала повући. Приликом повлачења, нисам се на време успела извући из куће у којој се налазила наша прихватна станица. Непријатељски војници су вршили претрес по кућама. Жене, код којих смо били, на брзину су на мене навукле њихове хаљине.

Пошто су Немци напустили кућу, жене су ме провеле између кућа и показале правац куд су отишле наше јединице. Тако сам успела да се спасем.

Сока – Софија Рајшић Тета

ПОСЛЕ ВЕЧЕРЕ ДОМАЋИН ЈЕ КЛАЊАО

По доласку у Босну новембра 1943. године, прве борбе Бригада водила је око Крушчице, Витеза и Бусоваче. Батаљон Велебит достигао је до изнад саме Зенице. Са околних узвишења борци су посматрали највећи металуршки град у нашој земљи. Они који тако нешто раније нису видели, чудили су се великом броју високих димњака из којих је куљао густ и беличаст дим. Мада је била зима и хладно време, вођене су борбе готово свакодневно. Са тог терена, крајем новембра, Бригада се требала пребацити ближе Травнику, а одатле Мркоњић граду и Јајцу.

Некако пред сам покрет на овај пут, 2. чета 1. батаљона била је размештена у једном муслиманском селу изнад Витеза. Ту су се борци требали мало одморити и припремити за даљи покрет. Већ је била пала ноћ кад је колона 2. чете улазила у село. Куће су се примећивале тек кад се долазило пред њихове капије.

Уз помоћ сеоског одборника или старешине села у сваку кућу је распоређивано 2 до 3 борца. Ја и Јурај Гуштин, борац из Истре, који је ступио у нашу бригаду после капитулације Италије, распоређени смо у кућу која се налазила са леве стране пута. Хтели смо ући, али чапија је била закључана. Залупали смо. Међутим, нико нам се није јављао. Залупали смо мало јаче и тад се на вратима чуо женски глас.

Домаћица нас је упитала што хоћемо. Рекли смо јој да смо распоређени у њену кућу да се мало одморимо и нешто вечерамо. Рекла нам те да јој није муж код куће и да нас не сме пустити. Објаснили смо јој да морамо ући, јер немамо куд пошто су и по осталим кућама распоређени други борци. Видевши да смо упорни и да мора отворити, то је и учинила. Али, одмах затим се негде склонила, тако да је нисмо ни видели.

Ушли смо у топлу кухињу. Поред шпорета седела су два мушкарчића од око 5 до 7 година. Пушке смо прислонили уз један угао кухиње. Тек после извесног времена у кућу је ушао човек од 35 до 40 година старости. Представио се да је он домаћин куће. Рекао је да је био на послу, у оближњем руднику. После њега ушла је и жена, такође млађих година. Чак нам се и извињавала што је морала тако поступити. Њен муж нам је објаснио да по муслиманском обичају жене не смеју бити саме у друштву са људима других националности.

За вечеру су домаћини скували паленту коју су полили неком врстом киселог млека, које до тада нисам јео. Није то било право кисело млеко, које се на уобичајен начин спрема. Није био ни јогурт, већ нешто између.

Пошто нам је предстојао ноћни покрет, Јурај је после вечере отишао у команду чете да види колико ћемо се још задржати у овом селу. Остао сам са домаћином и његовом породицом. У једном моменту он је устао и скинуо овчију мешину са зида и простро је на под. Потом је клекнуо и почео да се клања. Деца су седела око њега и опонашала га. За време клањања изговарао је мени непознате речи. Како овако нешто дотле нисам видео, није ми било јасно шта ради. Кроз главу су ми летеле разне мисли. Док се он клањао, помишљао сам у појединим моментима да он то нешто ради против мене. Погледао сам час пушку, час у домаћина.

Клањање је трајало како ми се учинило прилично душ. У међувремену вратио се и Гуштин. Кад је завршио клањање, домаћин нам је објаснио да је то исламски начин молења Алаху. Поседали смо још мало у овој кући. Потом смо се у заказано време прикључили нашој чети и кренули од овог села у хладну новембарску ноћ.

Саво Тодорић

НОВОГОДИШЊА „ЧЕСТИТКА“

Напад на Бања Луку изведен је уочи Нове 1944. године. Бригада је имала задатак да са јединицама 5. корпуса нападне и заузме аеродром Залужани. Један батаљон Бригаде био је на осигурању према Приједору. Док смо ишли на одредиште за напад, пролазили смо кроз много села на прилазу Бања Луци. По селима се управо дочекивала Нова година и у кућама смо затицали много слављеника, међу којима и доста војника (усташа и домобрана), који су за ту прилику добили одсуство. Столови су били пуни печења, колача, вина и других намирница. Многи су већ били доста пијани. Не може се ни замисли-

ти њихово изненађење и запрепашћење када су видели како у собе улазе наоружани партизани. Било је том приликом и врло смешних сцена. Многи од усташа и домобрана су мислили да је све то шала па су чак дизали чаше и наздрављали партизанима. Наравно, сви су такви били заробљеници.

Штаб бригаде се сместио близу аеродрома у Залужанима у рејону Црквеног брда. Бригадни санитет је нашао једну кућу где смо све били организовали и припремили за дочек рањеника. Са нама је била и хируршка екипа др Ивана Павлетића. Евакуацију рањеника организовао је Крешо Мајер, референт санитета Дивизије. Имали смо доста кола за евакуацију, која су се налазила у близини, скривена и маскирана.

Другог дана предвече, када смо имали доста рањеника за евакуацију, формирали смо колону кола испред амбуланте. Рањеници су се већ били укрцали. Али, изненада се појавио један мањи авион наоружан митраљезом и лакшим бомбама, које је већ био делимично избацио бомбардујући наше положаје. Рањеници су, видевши што се спрема, као по команди искакали из кола, без обзира на ране и завоје. Свако од њих је потражио заклон даље од кола. Настао је хаос. Бомбе су праскале. Коњи су се отимали из запрега. Кола су се превртала. Свак је покушао пронаћи сигуран заклон.

На срећу, нисмо имали ни једног јединог рањеника. Кад се авион удаљио, одахнули смо. Рањенике смо опет натоварили и колона је кренула према Санском Мосту.

Др Иван Лесић

НЕ ИТАЛИЈАНИ, ВЕЋ ДРУГОВИ

Непосредно после капитулације фашистичке Италије 9. септембра 1943. године, један број италијанских војника прешао је у партизанске јединице на територији Лике. Седморица њих је распоређена у пратећу чету батаљона Крбава. Сви су били добри људи и борци. Потицали су углавном из радничких и занатлијских породица. Међу њима су се налазила и два подофицира бивше италијанске армије.

У почетку смо нове борце називали Талијани и од њих зазирали, гледајући их с извесном дозом неповерења. Међутим, њима се није свиђало такво ословљавање. Стога су нас замолили да их зовемо другови, онако како смо се и ми међусобно ословљавали. Прихватили смо њихов захтев, па смо их све чешће звали другови. Иначе, Италијани су се доста брзо уклапали у нашу средину. Прихватили су партизански начин живота, тешкоће и тактику ратовања.

У нашој пратећој чети било је доста наоружања италијанске производње (минобацачи 81 и 50 мм, тешки митраљези „Фијат“ и „Бреда“, аутомати и слично). Истовремено, у чети се налазило више младих бораца који нису били обучени да рукују тим оружјем. Пошто су Италијани били одлични познаваоци тог оружја, несебично су преносили своје знање на остале борце. Њихова помоћ у овом погледу била је драгоцене. Повремено су Италијанима додељиване и одговор-

није дужности као што су нишанције и на тешким митраљезима и минобацачима. Они су такво поверење заслуживали својим држањем у борби и испољеном храброшћу.

Врло је илустративан пример Курти Ливија. Он је рафалима из свог тешког митраљеза Бреда, код Ивањске, децембра 1943. године, при нападу наших снага на Бању Луку, нанео осетне губитке усташама. Прецизни рафали Ливијеве Бреде натерали су у панично бекство Црну легију, која је надирала од Приједора, као помоћ опкољеним непријатељским јединицама у Бањој Луци.

Након повлачења Бригаде од Бање Луке, 20. јануара 1944. године, теже сам рањен у борби са Немцима на Штрбини, која се налази на комуникацији Мркоњић Град — Млиништа и Гламоч. У мојој непосредној близини налазио се Шпањоло Ђидио, један од подофицира у италијанској армији. Он је изложио свој живот великој опасности да би ме спасио. Први ми је притрчао, изнео ме са положаја и спасио ме сигурне смрти.

Исто тако, кад је истакнути и храбри борац Милан Кекић смртно рањен на једној чуки изнад Шујице, јуна 1944. године, Ђидио Шпањоло је опет поступио како је најбоље могао. Изнео је Милана са места рањавања, испољавајући на тај начин још једном праву војничку храброст и људску хуманост. Због таквог држања у борби прихватили смо Италијане као праве борце и другове.

Нажалост, само је један од њих дочекао ослобођење Београда, где је и он теже рањен. Сви остали су у претходним борбама изгинули или су нестали на четрдесетодневном маршу 6. личке дивизије преко Босне, Црне Горе, Санцака у Србију.

За такав однос Италијана треба истаћи тадашњег командира пратеће чете, Милана Калања, рођеног у Курјаку крај Удбине. Његова је заслуга пре свега у томе, што је умео да распореди и укомпонује ову групу Италијана у нашу средину. Наиме, Милан је увек нашао времена да са њима поразговара и охрабри их у највећим тешкоћама и искушењима. Командир Калањ је био заиста једна изузетна личност. Он је својим понашањем, бригом за људе и павилним односом према њима, уживао је велико поверење свих бораца пратеће чете. Сваког је познавао у душу. Знао је да оцени праве могућности. Али, нажалост, ни Милан није дочекао слободу. Јуначки је погинуо, половином маја 1944. године, у борби са Немцима код Босанских Оредака.

Јован Ђугчић

ПОЛА ЦИГАРЕТЕ ЗА РОЂЕНДАН

Зима је. Јануар 1944. године. Колона Бригаде креће из Подрашнице према Гламочу. У даљини се чују топови. Немци су нам за леђима.

Др. Ернест Кремзир и ја смо газили у колони скупа са лакшим рањеницима. Обојица смо скоро боси и у неким кратким блузама, слабирим чарапама и без шињела. Хођајући тако, сјетим се да је 11. јануар и да ми је управо рођендан.

„Енцо, кажем, данас су ми управо 24 године“.

„Е, па добро Иване, честитам ти рођендан и желим ти све најбоље“.

Извадим из џепа кутију „РАМЕ“ и задњу цигарету преполовим и почастим Енца. Обојица запалимо и кренемо за колоном.

Др. Кремзира нема више међу нама. Али, тог рођендана ћу се сјећати док сам жив.

Др *Иван Лесић*

СВА ЗЛА У ЈЕДНОМ ДАНУ

У марту 1944. године батаљон Велебит био је у селу Драганић, које се налази у крајњем југоисточном делу Гламочног поља. Из села је батаљон у неколико наврата одлазио у борбене акције према Ливну и у Ливањско поље, у „економске“ акције. Јер, народ је на нашој слободној територији већ био економски тотално исцрпљен. Све мање је било хране, како за становништво, тако и за јединице које су се у то време налазиле на територији Гламоча, Дрвара и ширег подручја Босанске крајине.

У једну од таквих акција кренуо је батаљон 27. марта 1944. године. Циљ је био Ливањско поље. Да би се стигло до одређеног циља, требало је заобићи Ливно, у коме се налазио јак немачко-усташки гарнизон. Прелазак преко комуникације Шујица — Ливно обезбеђивао је батаљон Бићо Кесић. Дан је био изванредно леп за ово доба године, мада се још задржао доста виоок снег. Марш је протекао по плану. Батаљон је комуникацију прешао у рејону Поточани. Акцију је требало извести у селима Видоши, Гргурићи, Смрчани и у млиновима на реци Струби. На задатак су поведени и сви товарни коњи батаљона.

По доласку у одређени рејон, приступило се извршењу планираног задатка. Из једне од воденица реквирирано је неколико врећа брашна. По сеоским кућама прикупљено је још нешто других намирница. Похватао је нешто усташа и њихових симпатизера. По плану акције батаљон је требало извршити свој задатак у току ноћи и пре зоре се пребацити на слободну територију. Али, тако није урађено. Непосредно пред зору, батаљон је стигао у селу Подгреда, где се задржао неко време. Борци су се размилели по сеоским кућама. Уморни и озебли у току ноћи брзо су савладани сном.

У свитање испред села, на цести, зауставила се немачка моторизована колона. Немци су отворили ватру по сеоским кућама у којима су се налазили борци батаљона. Ситуација у којој се батаљон изненада нашао, била је утолико тежа, што се непосредно изнад села уздизала врло стрма, готово окомита и каменита страна, коју је требало савладати. Уз страну се могло кретати само једном уском стазом, која је била изложена убитачној ватри непријатеља.

Док се батаљон извлачио из Подгреде разданило се. И сунце се појавило изнад висова планина Старетине и Велике Голије, али је

Штаб 3. личке бригаде, Млиништа, фебруара 1944. године

тог јутра било нешто другачије од онога из претходног дана. У таквој ситуацији жеља свих бораца је била да се што пре успну на зараван изнад Подгреде и извуку из опасности.

У току извлачења батаљона из Подгреде, немци су гађали топовима и митраљезима са оклопних возила. По изласку на први плато Круг планине, делови батаљона су се кретали у растреситом строју и по мањим групама. На неких 10 до 15 метара испред мене, и нешто у лево, кретао се командир радног вода Сава Саватовић. Једна од граната које су падале око нас директно је погодила командира Саву. Како сам се налазио доста близу експлозије пао сам. Након неколико тренутака сам устао и видео да нема командира вода. Граната га је разнела. У непосредној близини наишао сам на његову командирску торбицу. Иначе, Сава Саватовић је био борац од првих дана устанка у госпићком котару. Рођен у Кулици 1917. године. Био је храбар и истакнути борац батаљона Велебит. Али, као нешто старије године, прекомандован је за командира радног вода у батаљону.

Продужили смо кретање према нашој бази у Драгнић. Али, како често у животу бива, једно зло никада не долази само. Наиме, колико је претходног дана било лепо и угодно време следећег је био ирави временски пакао. Заправо, борце батаљона захватила је незапамћена мећава са ветром орканске снаге. На борцима се све ледило.

Батаљон је изгубио десетак бораца и старешина. Међу њима су били Милан Бобић заменик комесара 3. чете, родом из Почитеља и Милош Рајшић делегат вода родом из Барлета. Остали смрзнути борци су углавном били Приморци и Италијани који нису могли издржати хладноћу.

Каква је то била природна непогода, довољно илуструје чињеница, да се борци у колони нису међусобно видели. Ветар је завејавао трагове оних који су ишли напред. То је, у великој мери, утицало да су многи залутали и изгубили се у снежној вејавшњи, па су борци у Драгнић пристизали у току ноћи и наредног дана. Организована је потрага за изгубљеним. Сви који су стигли у село били су промрзли.

Запамтио сам тај дан као један од најтежих у четворогодишњем ратовању.

Сава Тодорић Савица

ХВАЛА КУВАРУ

Нешто прије десанта на Дрвар, Бригада се налазила на одмору и обезбеђењу појединих праваца који воде на слободну територију. Штаб Бригаде је био у Трубару, а баталлиони у Личким Осредцима и Ресановцима. Непријатељ се налазио у Србу, Босанском Грахову и Бихаћу. Из Срба Немци су често тешким хаубицама гађали наше положаје. Гранате су падале и у близини штаба Бригаде. Али, то никада нарочито није узнемиравало.

При штабу Бригаде имали смо куvara Радика Штулића. Био је то врло симпатичан старији човек којега смо сви јако вољели. Не само ради тога што је одлично кувао, већ пре свега због тога што је био врло приступачан, сналажљив и весео човек. Намирнице је просто изналазио и кад је то било најтеже.

Када је било релативно мирно, ја сам често знао да читам неке стручне књиге мало подаље од куће у којој се налазио штаб Бригаде и кухиња. Изабрао бих погодно место испод неког стабла у хладовини. Када је ручак био готов чуо бих Радиков глас: „Докторе, дођи брзо да се не охлади“. Свакако, није ми требало два пута говорити. Књигу сам заклопио и упутио се на ручак.

Једног дана, када сам се после ручка вратио на мјесто где сам читао, скаменио сам се. Уместо стабла била те велика рупа. Јасно ми је било да је ту, док сам ручао експлодирала граната.

Кувар Радика ми је спасио живот.

Др Иван Лесић

БОРБА СА ВАЗДУШНИМ ДЕСАНТОМ У ДРВАРУ

Трећа бригада стигла те у Дрвар 2. априла 1944. године, са сектора Ливна. Међутим, већ 6. априла, бригада је размештена на ширем простору око Дрвара, ради затварања праваца према Србу и Книну. У Дрвару је остао само 1. батаљон, али је и он 21. априла, после борби Бригаде са непријатељским снагама у Личким Осредцима повучен. Бригада је, поново, 26. и 27. априла имала тешке борбе са неприја-

тељским снагама из Срба, на положајима у Личким Осредцима, али јој је успело да заустави непријатељски продор према Дпвару. У тим борбама, бригада је имала 30 погинулих и 75 рањених бораца, што најбоље говори о жестини тих борби.

Када је, 29. априла, замењена на тим положајима, Бригада се једно време одмарала и сређивала. Већ 12. маја, штаб Бригаде са приштапским јединицама, 3. и 4. батаљона и по једним батаљоном из Прве и Друге бригаде, добија наређење да пређе на леву страну реке Уне и да са простора села Калати, Кестеновац, Штрбци, дејствује на комуникацији Бихаћ — Срб. Ту је остала до 23. маја, када добија наређење да се врати на простор Трубар — Подвучјак. За то време 2. батаљон Бригаде, налазио се на положајима код Ресановца, а први је осигуравао неке транспорте из Лике, за рачун Дивизије и моментално се налазио у Трубару. Оба батаљона била су у то време под командом Дивизије.

После преласка преко Уне настављен је марш у правцу Трубара, цео дан. То је био дуг, тежак и заморан марш, који се завршио касно увече 24. маја. Штаб Бригаде, са четом за везу, четом пратећих оружја и другим приштапским деловима, сместио се у Трубаре. Трећи батаљон у Подвучјак, а 4. у Горње и Доње Балиће. Први батаљон већ се налазио у Трубару, други на положајима у Ресановцима. Током 24. маја други батаљон је био у акцији на четнике према Стрмици, па се вратио касно увече, доста заморен.

Рано ујутро 25. маја, чуло се зујање авиона и бомбардовање са правца Дрвара. Пошто је тога било и пре, нико на то није обраћао посебну пажњу. Из Трубара, који је био заклоњен планином Бобара, није се могло видети шта се дешава над Дрваром. Око 7 сати зазвонио је телефон у штабу Бригаде и тавио се командант дивизије. Он је команданта Бригаде обавестио да непријатељ спушта падобранце на Дрвар. Одмах је наредио да се у Дрвап упути те дан батаљон. Одређен је начелник штаба Дмитап Заклан, да оде код 1. батаљона, и да са њим крене за Дрвар. Након тога, предузете су потребне мере да се и остале јединице Бригаде ставе у приправно стање, како би биле спремне да и оне крену у случају потпебе. Тек што је први батаљон кренуо у правцу Дрвара, стигло је ново наређење Дивизије, да и остале јединице Бригаде крену за Дрвар. Приштапске јединице Бригаде убрзо су кренуле у правцу Дрвара. Њима се прикључио и трећи батаљон, који је кренуо из Подвучјака. Са колоном је кренуо и командант бригаде. Јашући на коњу он те убрзо измакао напред, у жељи да се што пре повеже са првим батаљоном и упозна са ситуацијом око Дрвара. Око 11 сати стигао те до Г. Врточа, на брдо изнад Дрвара, одакле се пружао поглед на Дрвар и Дрварску долину. Авиони су надлетали град и околину. бомбардовали и митраљирали наше положаје и прилазне путеве.

Први контакти и борбе јединица Бригаде са непријатељским десантним снагама у Дрвару, почео је први батаљон око 10 сати. Нешто касније, у Дрвар је стигао и други батаљон са правца Ресановаца и укључио се у борбу десно од 1. батаљона. У то време у Дрвару се, изнад пећине, на својим положајима, држао пратећи батаљон, а лево даље од њега, официрска школа. И једни и други били су у одбрани.

Официрска школа била је слабо наоружана, па није ни била способна за неке офанзивне подухвате. Долазак јединица Бригаде и њихов одлучни напад, био је од пресудног значаја. Тиме је непријатељ био присиљен на одбрану и на борбу за властити опстанак.

Непријатељ је још оаније био обавештен о доласку наших јединица, па је упутио део својих снага западно од Дрвара, настојећи да поседне положаје на коти 750 и 743 и да спречи силазак наших бораца у Дрварску долину. Први батаљон који се кретао у томе правцу, прелази у одлучан напад на непријатеља и успева да га потисне према Дрвару. Након тога, непријатељ добија појачање и поново покушава да овлада поменутиим положајима. Вођене су тешке и упорне борбе, нарочито око коте 601, код железничке пруге. На крају 1. батаљон успева да потисне непријатеља и да овлада овим положајима, прогонећи непријатеља све до села Шњавора, где је задржан јаком ватром са главних непријатељских положаја на Шобића брду.

Други батаљон, под командом Јрве Радаковића и политичког комесара Јове Бабића, чим је поиметио падобранце у ваздуху, изнад Дрвара, решио је да на положаје у Ресановцима остави само једну чету, а да са осталим снагама крене за Дрвар. Кратко време, после 1. батаљона он креће у напад на падобранце у Дрвару, десно од 1. батаљона.

За кратко време батаљон, са своје две чете, успева да очисти терен од непријатеља, до фабрике целулозе, да је заузме и да се постави према главним непријатељским снагама на Шобића Брду са јужне стране. Ту на положајима, батаљон се налазио у непосредном контакту са главним снагама непријатеља. Непријатељ је концентрисао своје главне снаге на Шобића брду.

Стигавши на узвишења изнад Дрвара, око 11 сати, командант бригаде се упознао са ситуацијом, што му је омогућило да донесе потребне одлуке и план за даљи рад. Одатле он креће на положаје 1. батаљона, који се налазио на простору села Прњавор. У штабу батаљона, код цркве у Г. Врточама, био је тош само помоћник политичког комесара Ђуро Шаиновић. Остали чланови штаба, командант Бранко Маљковић, политички комесар Јуре Брмболић и заменик команданта Нина Совиљ, били су рањени у првим борбама.

У тим првим борбама батаљон је разбио непријатељске снаге које су биле поселе узвишења према Каменици и потиснуо их је преко железничке пруге према центру Дрвара. Испред овог батаљона, на Шобића брду, већ су биле концентрисане јаке непријатељске снаге и даљи напад није био могућ, пошто је батаљон у тим борбама претрпео и знатне губитке. Тако је батаљон застао на положајима код села Прњавора, доњих Саблића и Шобића и Г. Врточа. Борци су лежали у својим заклонима, приковани јаком непријатељском ватром са положаја на Шобића брду.

Слична ситуација била је и на положају 2. батаљона, који се налазио на јужној страни Дрвара и са којим још увек није било могуће успоставити везу. И према овом батаљону непријатељ је дејствовао јаком ватром са Шобића брда и батаљон није био у могућности да настави напад.

У таквој ситуацији командант Бригаде доноси одлуку да задржи те снаге на достигнутом положајима, а осталим снагама Бригаде, које су још биле у покрету према Дрвару, изврши нови напад са северне стране.

Након спуштања последњег непријатељског таласа на Дрвар, град се још увек налазио у рукама падобранаца. Требало је, извођењем иовог напада са северне стране Довара, рашчистити ситуацију и заузети град. Напад, међутим, није могао отпочети док не пристигну остале јединице Бригаде, које су још биле у покрету. Нешто доцније, са правца села Каменица, почела је да пристиже колона бораца, на узвишења изнад Дрвара. У колони је био само 3. батаљон са приштапским јединицама Бригаде. Четврти батаљон још није стигао. Он је био најудаљенији и последњи је кренуо. Одлучено је да се он не чека већ да се почне са планираним нападом. Пристигле јединице су почеле да се спуштају низ стрмину у Д. Врточе и прикупљају на одређеном месту. Командант Бригаде одређује задатке четама и издаје наређење за напад: прва чета, под командом Илије Жегаоца, креће у правцу Унца, са циљем да поеђе реку и настави покрет ка пећини; друга чета, под командом Готка Борића, напада лево од пута који води за Дрвар, а трећа, под командом Милоша Турувије, десно од пута. На истом правцу, између чета, крећу се курири са Џон Булом и делови чете за везу. Два одељења тешких минобацача, чете пратећих оружја, постављају се на узвишења изнад Д. Врточа, са задатком да гађају непријатељске положаје на Шобића брду.

Након извршеног распореда и постављених задатака, све јединице брзо и одлучно крећу одређеним правцима у напад, који је отпочео око 14 часова. Тиме су у борбу против немачког десанта у Довару биле укључене све јединице бригаде, сем четвртог батаљона који је задржан у Каменици као резерва Дивизије.

Да би се утицало на ток борбе, било је потребно бити у директном контакту са јединицама које нападају на главном правцу. Пошто те одредио задатке и тешким бацачима, командант бригаде креће напред, правцем куда је отишла 3. чета. Сустиже чету десно од раскрснице путева, западно од команде подручја, на Боснића Бријегу. Ту је 3. чета заустављена, јаком ватпом из кућа око раскрснице. Следи напад на те куће. Погођене Џон Булом курира Милана Жигића и Јове Шаиновића куће су у прабини. Непритатељ их напушта и бежи. Следи јуриш 2. и 3. чете. Још неколико мањих окршаја кроз град и чете стижу под Шобића гробље. Падобранци беже уз брдо, према гробљу. Већи део града је слободан и пећина деблокирана. Непријатељска ватра са гробља се појачава. Нема услова да се напад на главни непријатељски положај настави. Чете су прилично растројене. Имају и губитака. Потребан је предах и сређивање. Командант бригаде је на лицу места. Издаје потребна наређења командирима чета, очекујући 4. батаљон. Ноћ је сасвим близу. Рафал непријатељског митраљеза, из гробља, погађа команданта бригаде у леву руку и раме. Пошто је превијен, напушта Дрвар. На путу за Каменицу, сусреће се са четвртим батаљоном.

Тако су текле борбе јединица Бригаде пре него што је наступила ноћ. Непријатељски положаји, на уласку у Дрвар, са северне стране, заузети су око 17 часова. После тога су очишћена и остала неприја-

тељска упоришта у граду све до Шобића гробља. Преостале непријатељске снаге биле су концентрисане у гробљу на Шобића брду. У борбама које су вођене учествовале су све снаге Бригаде, без 4. батаљона и 1. чете 2. батаљона.

Током ноћи предузимани су нови напади са циљем да се непријатељ уништи или присили на предају. По доласку 4. батаљона предузет је напад на непријатељске положаје. Батаљон је продро до самих непријатељских ровова, али је наишао на таку ватру и морао је одступити, уз губитке од 3 погинула борца и већи број рањених.

Око 23 часа напад је поновљен уз суделовање делова трећег батаљона. Непријатељ је и овом приликом пружио јак отпор и напад није успео. Касно ноћу у Дрвар те стигао и 1. батаљон 1. бригаде 6. дивизије. Предузет је још један напад на непријатељске положаје у Гробљу, са југоисточне стране брда. Ни овим нападом није се успело истерати непријатеља из његових ровова и натерати га на предају. У борбама које те бригада водила 25. маја у Дрвару погинуло је 25 бораца, а већи број је рањен.

Милан Шијан

БОРБЕ ОКО ДРВАРА

Првих дана априла 1944. године Бригада је поебачена из рејона Гламочког поља у Дрвар, да би се после краћег времена, по наређењу Врховног штаба, пребацила на правац: Трубар — Лички Осредци — Срб, са задатком да спречи продор немачким снагама из Срба ка планини Бобари и Дрвару. Једино је у Дрвару и даље остао батаљон Велебит и бригадна амбуланта, која је била смештена на Трнинић брегу. Међутим, пошто су делови бригаде тешко одолевали нападима немачких снага из правца Срба, и батаљон Велебит је око 20. априла 1944. године, повучен из Дрвара и пребачен у састав Бригаде.

Били смо гладни, али је озбиљниш проблем био недостатак муниције, што је знатно умањивало борбену готовост батаљона и Бригаде као целине. Пошто су заузели Личке Осредке и присилили наше снаге на повлачење, увођењем својих свежих делова, Немци су од 26. до 29. априла 1944. године потпомогнути и тенковима успели потиснути Бригаду под саму планину Бобару, заузевши Трубар, Вучијак и Градину. Самим тим, претила је опасност да овладају доминирајућим висовима Бобаре и тако створе ослонац за даље дејство у правцу Дрвара.

Борбе на тим положајима су биле врло жестоке. Неки положаји су по неколико пута у току дана прелазили у посјед наших и немачких снага. Губици и на једној и на другој страни били су осетни. Ипак, захваљујући храбрости и јунаштву наших бораца, успели смо не само спречити непријатељу да се домогне планине Бобаре, него смо га снажним противнападом успели потиснути до Личких Осредака и Срба. Дана 29. априла, кад је Бригада заузела Трубар и избила пред Личке Осредке, догодио се интересантан случај. Наиме, де-

лови 1. батаљона задржани су у тек ослобођеном Трубару да би мало предахнули након исцрпљујућих борби. У Трубару се налазио и штаб Бригаде са командантом Миланом Шијаном. Изненада се чуо пуцањ у пашој непосредној близини. Нисмо у први мах знали о чему се ради. Помислили смо да је неки од бораца нехотице испалио метак. А погинуо је Војин Граовац, политички делегат вода. Нешто касније, уследио је други па и трећи пуцањ, од којих те још један борац погинуо, а један рањен. Нисмо одмах могли оценити одакле пуца. Један од бораца је приметио немачког снајперисту у једном цбуну. Ухватили смо га живог захваљујући у првом реду храбрости Исе Лазића, командира вода.

За време тог краткотрајног „затишја“, 8. маја 1944. године батаљон је на кратко ишао по храну у Лику. Заправо, Команда места Грачац која се налазила у Пакларићу, прикупила је знатне количине хране, муниције, соли и других артикала за 6. личку пролетерску дивизију. Борци су се радовали што иду у Лику, па бар и на кратко, јер је то био први сусрет бораца нашег батаљона са родним крајем од новембра 1943. године, кад смо коенули у Босну.

За време нашег боравка у Лици, народ нас је срдечно и са одушевљењем примио. Међутим, при повратку из околине Грачаца, са каравном коња и мула, били смо стално изложени дејству непријатеља.

Први покушај да се батаљон ноћу пребаци преко цесте Срб — Купирово није успео, јер смо наишли на јаку засједу непријатеља, после чега смо морали мењати правац и место прелаза. Следеће ноћи, кренули смо преко Попинског поља, да би прешли цесту између Велике Попине и Срба. Али, смо и на том правцу наишли на засједу непријатеља. После жестоке борбе са четницима, батаљон је успео прећи комуникацију и наставити пут преко Љубине Пољане за Трубар. Међутим, иако нисмо имали губитака у људству, осим што је неколико бораца рањено, имали смо знатне губитке V материталу. За време борбе товарна грла су се уплашила, па су се нека од њих отела из руку коњоводаца и онако са товарима разбежала.

По повратку из Лике, батаљон је размештен у селу Ваган, око 15 км од Дрвара.

У раним јутарњим часовима 25. маја 1944. године из правца Дрвара чула се снажна тутњава. Мислили смо да Немци бомбардују Дрвар као што су повремено и раније радили. Јединице батаљона су се прикупиле на зборно место, да би примиле доручак, у том моменту дошао је курир из штаба Бригаде. Командант батаљона је позвао командире чета којима је наредио да се поекине са поделом хране и да се чете хитно припреме за ПУТ. Постротили смо се и формирали маршевску колону. Кренули смо уз планину Бобару у правцу Каменице и Дрвара. Али, још нико од бораца није знао због чега се тако журимо.

Кад смо се спуштали низ Бобару према Каменици, борци су упознавани онако у ходу, да су Немци извршили ваздушни десант на Дрвар. Уз пут смо сретали групе жена и деце који су бежали из Дрвара. Од њих смо сазнали доста појединости о десанту. Посматрали смо овај градић са каменичког платоа који је био сав у диму од запаљених објеката. Авиони су непрекидно кружили над дрварском котлином, бом-

бардујући и митраљирајући положаје наших јединица. Чула се паклена пуцњава из свих врста наоружања. Није било времена за издавање дужих заповести за напад. Командант батаљона Бранко Маљковић био је врло кратак. Он нам је између осталог рекао: „Немци су јутрос извршили ваздушни десант на Дрвар. Друг Тито и Врховни штаб су угрожени. Наш је задатак да их спасемо". Те речи биле су довољне да сваки борац схвати свој задатак. Иако смо из села Вагана до Каменице просто дотрчали, кад смо чули да је Тито угрожен, нестало је умора. На глад више нико није помишљао.

Немачки авиони штуке у бришућем лету, уз снажне звуке сирена, митраљирали су и бомбардовали наш правац кретања. Око 10 часова јединице батаљона Велебит сукобиле су се са Немцима. Развила се жестока борба прса у прса. Док смо водили борбу са деловима десанта који су први спуштени, око 10,30 часова, над Дрваром се појавила већа формација транспортних авиона. Они су у својим труповима носили други талас десанта. Ситуација је постајала све тежа и сложенија.

Батаљон Велебит је нападао у правцу засеока Прњавор, изложен снажној ватри немачких Шараца и другог аутоматског оружја. И од авиона смо трпили велике губитке. Оценивши каква опасност прети батаљону, уколико би се дуже задржао на достигнутиим положајима, командант батаљона је наредио да се јединице припреме за јуриш. Али, претходно је требало ликвидирати два Шарца који су просто ириковали батаљон за земљу. Тај задатак је преузео на себе Нина Совиљ, заменик команданта батаљона. Он је, са три борца, успео да им се, с леђа, приближи на блиско одстојање и да их ликвидира. Након тога, уследио је јуриш у ком су падобранци потиснути.

Борба је постојала све жешћа. Немци су грчевито давали отпор. У јуришу батаљона нико није заостајао. У стрељачком строју налазили су се и сви чланови штаба батаљона на челу са командантом. Сви су они том приликом рањени осим прмоћника политичког комесара батаљона Ђуре Шаиновића. Иако рањени настављали су борбу и командовали батаљоном.

На правцу нашег наступања наишли смо у једном шумарку на неколико Енглеза, који су били при Врховном штабу. У последодневним часовима кроз стрељачки строј пронео се глас да је друг Тито жив и да је ван непосредне опасности. Међу борцима је настало весеље.

Пред пад мрака остатак немачких снага се повукао у Шобића гробље, где је организовао кружну одбрану. очекујући да ће им стићи помоћ њихових снага из правца Срба, Бихаћа и Босанског Грахова. Покушали смо да их у току ноћи ликвидирамо. Но и поред неколико јуриша у томе нисмо успели.

У свитање идућег дана повукли смо се из Дрвара. У повлачењу наилазили смо на језиве призоре злочина које су Немци починили над народом Дрвара.

Дане Поповић

„ЦОН БУЛОМ" НА ПАДОБРАНЦЕ

Средином маја 1944. године, Бригада је као и остале јединице, попуњавана опремом и наоружањем од савезника. Тада смо добили и ново средство, до тада непознато у бригади — бацач мине звани „ЦОН БУЛ”.

Командант бригаде, Милан Шијан, поверио је то ново борбено средство куририма штаба Бригаде. Као командир курира одређен сам за нишанцију, а Јово Шајиновић за помоћника. Истовремено, задужени смо са два товарна коња за ношење „Цон Була” и мина. Слободно време користили смо за обучавање у руковању и гађању са тим новим и непознатим оружјем. Повремено смо упућивани за подршку нашим батаљонима у саставу пратеће чете или самостално.

Након дугог и напорног марша 24/25. маја око 03,00 часа стигли смо у Трубар, нама већ познато место. Размештамо се за одмор у близини штаба Бригаде. Време одмора није дуго трајало. Спавање прекида снажна бука авиона. У први мах нисмо схватили да ли су немачки или савезнички. Експлозија бомби, која се чула из планине Бобаре, показала је чији су. Курири Бригаде су трчали у батаљоне који су такође у рану зору пристигли са марша у шири реон засеока Трубара. Дало се наслутити да се нешто озбиљно дешава у Дрвару. Наређење долази и у пратећу чету, да усиљеним маршем крене за Дрвар, преко Бобаре и села Каменице. Чета се брзо нашла у колони и брзо хитала одређеном циљу. Ишли смо усиљено, тако да су товарна грла притиснута теретом оружја и муниције посртала.

СТИЖЕМО У КАМЕНИЦУ. Колону сачекује командант Бригаде Милан Шијан. Позива командира и комесара чете. Упућује чету у правцу Дрвара и даје јој основне задатке за дејство. У истом часу, стиже батаљон Мирко Штулић. Командант бригаде у ходу издаје наређење и њему, одређује му правац дејства и објекат напада. Истовремено, позива мене са „Цон Булом” и наређује да се укључим у састав 3. батаљона.

Сручили смо се у Дрварску котлину. Батаљон се расчланио по четним колонама, затим по водовима и одељењима. Друга и трећа чета усмериле су своје дејство у захвату комуникације Бастаси — Дрвар. Прва чета је дејствовала у захвату р. Унац — Мандић мост — пила на. Митраљеска чета батаљона и пратећа чета бригаде поселе су положаје источно од села Врточе, спремне за дејство.

На прилазима Дрвару имали смо прилике да видимо много побијене деце, девојака, жена и старијих људи, што је на нас оставило страشان приказ и дало нам снажан подстрек да се свим снагама бацимо на окротног непријатеља. Ми смо се са „Цон Булом” кретали на споју између 2. и 3. чете, које су своје дејство усмериле у центар града. Јуриш је отпочео са одстојања 150 до 200 метара. Снажна ватра отворана је с једне и с друге стране. Видели смо како Швабама стижу појачања која су им упућена прије него што смо ми стигли. Друга и 3. чета су заустављене снажном ватром. Било је то прилика да се искаже дејство нашег „Цон Була”, чије дејство борци и старешине батаљона до тада нису виделе. Тражимо погодан положај и спремамо оружје за дејство. Починемо гађати. Мине додаје Јово Шајиновић.

Пуним, нишаним. Чује се пуцањ. Осећам страхан удар у десном рамену. Прва испалена мина погађа у прозор, одакле дејствује немачки пушкомитраљез. Чује се снажна експлозија у кући. Настављамо гађање. Тучемо друге ватрене тачке које такође уништавамо. Код Шваба настаје паника. Напуштају куће. Повлаче се ка центру и раскрсници путева. Друга и трећа чета крећу силовитим јуришем. Друга чета заузима прве куће. Једна послуга непријатељског митраљеза повлачи се у колони дуж канала поред пута ка раскрсници. Гађамо и ту колону. Испалена мина, као да је руком спуштена, пада међу падобранце. Швабе које се повлаче, обузима још већа паника. Бежећи повлаче се ка Шобића главици.

Чете Штулићеваца незадрживо продиру. Воде борбу за сваку кућу. Трећа чета, под командом Милоша Ђурувије, овладала је падинном благе косе. Падобранци пружају организован отпор. Ми са „Дон Булом“ и даље гађамо зграде. Јуриш се наставља. Немци се повлаче ка Шобића главици и гробљу. Непријатељ са раскрснице путева пружа нарочито жесток отпор. Друга чета је поново заустављена. Командир Гојко Борић тражи нашу подршку. Пузимо напред. Користимо заклоне и долазимо на 40 до 50 метара од објекта напада. Гађамо заклон, одакле дејствује митраљез. Друга мина погађа у циљ. Митраљез је ућутао. Друга чета креће на јуриш. Заузима раскрсницу путева, која води ка пећини, Шобић главици и центру града. Трећа чета заузима северне падине Шобић главице и гробља.

Командант бригаде Милан Шијан, усмерава дејство 2. и 3. чете па гробље, а делом снага ка центру града ради ликвидације непријатеља на цркви и упоришта у центру Дрвара. Наше чете узастопно нападају заузимајући кућу по кућу. Командир 2. чете поново тражи нашу помоћ, да гађамо цркву, јер са торња падобранци туку све прилазе центру града, северним и источним падинама Шобић главице. Чета је поново заустављена. Под заштитом сопствене ватре приближавамо се цркви. Прилазимо на 30 до 40 метара. Гађамо цркву у жељи да погодимо мало прозорче, одакле туче пушкомитраљез. Погађамо цркву првом и другом мином. Али прозорче не успевамо погодити. Ипак, Немци напуштају цркву и двориште. Делови 2. чете снажно продиру и заузимају и црквено двориште. Командири и даље траже нашу подршку, али ми више немамо мина.

Борба се наставља за Шобић главицу. Обе чете Штулићевог батаљона упорно нападају непријатеља који се налази пред њима. Шалџем свог помоћника Шајиновића са једним борцем из 2. чете да донесу мине. Брзо су се вратили. Пребацујемо се ка Шобић главици. Међу борцима се преносе гласови да на гробље напада цела бригада. У исто време, чујемо да је тешко рањен и командант бригаде Милан Шијан.

Команду преузима заменик команданта, Дмитар Заклан. Борбе су настављене. Туку и наши минобацачи из пратеће чете Бригаде. Али, нажалост, брзо понестаје мина па тако изостаје њихова подршка на Шобића главицу и гробље. Поново се налазимо на споју 2. и 3. чете.

Псчињем са гађањем из непосредне близине по рововима, одакле падобранци дају жесток отпор. Чују се снажне експлозије мина нашег „Фон Була“. Мине падају у ровове и гробље. Код Немаца настаје

комешање. Чује се кукњава и јаук. Стрељачки строј полази на јуриш. Чују се узвици „ура“, напред пролетери. Непријатељ се сређује. Отвара снажну ватру из аутоматског оружја. Бацају падобранци бомбе и заустављају наш стрељачки строј. Немци врше противнапад. Наш стрељачки строј се повија назад. Мрак пада. Поново се јуриши настављају са свих страна. Губици расту и са једне и са друге стране. Све се више повећава број погинулих и рањених. Командири чета траже предах, да се под заштитом ватре и мрака извуку рањени и погинули борци. Гађање настављамо, али са великим тешкоћама и ризиком, због ограничене видљивости. Стрељачки се строј подиже и поново јуриша. Швабе се очајнички бране, иако су претрпиле тешке губитке.

Са проређеним редовима поново се кретало на јуриш, али без већег резултата. Очито је било да су наше снаге исцрпљене. У исто време, и проређени редови противника грчевито су се бранили очекујући помоћ.

По паду мрака Шобић главица и гробље, личили су на ужарену лопту или велики ватромет.

Милан Жигић

„ШАРАЦ" И РАНАЦ НЕМАЧКОГ ПАДОБРАНЦА

За време немачког десанта на Дрвар, 25. маја 1944, године, налазио сам се у 2. чети, батаљона Велебит. Носио сам енглески пушкотрицалез, који је по конструкцији и изгледу био врло сличан чехословачком Брну. У мојој десетини су били: Бранко Радмановић, Марко Јајић, Ђуро Басарић Ђуђа, Никола Узелац и још неколико других бораца. Командир десетине био је Милорад Димић Шпица.

После убрзаног и напорног марша из Трубара, где се наладио наш батаљон непосредно пред спуштање десанта, преко Бобаре и Каменице ступили смо у борбу са падобранцима. Баш у тренутку нашег доласка у близину Дрвара, наишао је последњи талас авиона, који су долазили источно од Дрвара преко Мокронога и Прекаје. Њиховим доласком над дрварску котлину наша чета се спустила низ падине каменичког платоа.

Пошто су стигли на одређени циљ, авиони су истресли свој „товар“ над градом и његовом непосредном околином. Пред нама су се у ваздуху појавили отворени падобрани разноврсне боје, који су ка земљи спутали до зуба наоружане падобранце. Био је то у једном тренутку за нас импресиван приказ. Тим пре, што до тада нисмо имали прилике да видимо толико падобранаца. Падобрани су им били различите боје: жути, зелени, црвени, наранџасти и других боја. Тек касније смо сазнали да се по боји падобрана одређивала припадност падобранаца појединим одељењима и водовима. Још док су се падобранци налазили у ваздуху, гађали смо их.

Крећући се према Дрвару све боље смо разазнавали пуцњаву и ехо борбе која се водила пуним интензитетом. Дрварска котлина је

тутњала и просто врела од експлозија ручних бомби, минобацачких мина, авионских бомби и свих врста пешадијског наоружања. Долазећи на ивицу каменичког платоа на појединим деловима града и његовој ближој околини видели смо доста велики број једрилица које су Немци спустили у првом таласу свог ваздушног десанта.

Батаљон Велебит нападао је на падобранце правцем Дражица — Нрњавор. Десно је наступао батаљон Бићо Кесић а лево Мирко Штулић. На првом нападу 2. чете наишли смо на једну крашку долину ограђену каменим зидом висине око једног метра. Са њене друге стране налазила се група падобранаца. Раздаљина између нас и њих није била већа од 50 до 80 метара. Развила се жестока наизменична паљба са обе стране. Падобранци су нас врло прецизно гађали из пушкомитраљеза и другог аутоматског оружја. На том месту рањено је неколико бораца и чланова штаба 1. батаљона.

После краћег задржавања, командир чете Гено Ђукић наредио је да наша десетина крене напред на падобранце. Пошли смо једном вододерином. На челу је пузио десетар Милорад Димић. Удубљење којим смо се кретали било је обрасло трњем и другим шибљем карактеристичним за ово подручје. То растиње нас је маскирало и омогућило да се што ближе примакнемо Немцима. Док смо се пузећи приближавали падобранцима, штитили су нас други делови чете који су остали иза зида.

Успели смо се приближити непријатељу на врло кратко одстојање. На команду десетара Шпице, на Немце смо бацили неколико ручних бомби и отворили бочну ватру. Падобранци су очигледно били изненађени нашом близином. Брзо су се почели повлачити у правцу Трњака и Шобић главице са истоименим гробљем. Од наших бомби и ватре убијен је нишанџија пушкомитраљеза и рањено неколико других падобранаца. Група Немаца на коју је нападала наша десетина држала је положај на месту некадашњег гробља где се налазило неколико старих надгробних споменика. Од убијеног падобранца узели смо пушкомитраљез „Шарац“ и ранац „Телећак“. Разбијањем ове групе Немаца омогућили смо брже наступање осталим деловима 2. чете.

Због важности задатка пред којим смо се налазили, ни тренутка се нисмо задржавали. Продужили смо енергично гоњење преосталих падобранаца. На правцу наступања прошли смо кроз воћњак (шљивар) у ком смо наишли на неколико сандука муниције и друге војне опреме. Нешто даље из једне увале чули су се неразумњиви гласови. На моменат смо помислили да нису Немци. Али, пред нас је изашла група од неколико људи у енглеским униформама. Разумели смо да су они чланови америчке војне мисије која се налази при Врховном штабу. Међу њима је био и новенар Стојан Прибичевић, иначе југословен. Упутили смо Американце у команду чете и батаљона, а ми смо наставили гоњење падобранаца на правцу нашег наступања.

Цело време размишљао сам што има у ранцу ког сам носио на леђима и који је био прилично пун и тежак. У гоњењу падобранаца стигли смо пред Шобић главицу. Они су се ту утврђивали и били спремни за вођење одсудне борбе, пошто су на том месту опкољени са свих страна нашим снагама. Већ је био пао мрак. У краткој паузи отворили смо ранац. У њему је било за нас доста интересантних пред-

мета и суве хране. Пре свега, у ранцу се налазила једна мања свињска шунка, тегла од килограм меда, велика конзерва роловане сланине и два војничка хлеба. Од докумената нашли смо карту Дрвара са тачно уцртаним распоредом команди и установа НОВЈ, органа власти, локације страних војних мисија при Врховном штабу, затим фотографија маршала Тита и више других ситница и личних предмета који су припадали убијеном немачком војнику. Храну смо задржали за себе, а документа смо предали комесару чете Михајилу Кораћу.

Како тог јутра ни доручак нисмо добили, заробљена храна у ранцу нам је дошла као поручена. Међусобно смо је делили.

Заробљени „Шарац“ у Дрвару, носио сам преко Босне, Црне Горе и Санџака. Са њим сам учествовао у свим борбама које је водила наша чета на четрдесетодневном путу за Србију. Растао сам се од „Шарца“ на Златибору 1944. шдине.

Сава Тодорић Савицић

МАРИЈУ СУ РАНИЛИ И ПРЕВИЛИ ПАДОБРАНЦИ

У другој половини априла 1944. године упућена сам са дужности референта санитета 1. батаљона на једномесечни санитарски курс при Штабу 1. пролетерског корпуса у Дрвар. Пре одласка на курс у батаљонској радионици прекројено ми је једна немачка униформа, тако да сам била добро обучена. Курс 1е био смештен у засеоку Трнинић Брег, нешто даље од центра Дрвара. Настава се одвијала по предвиђеном програму. Сви смо се трудили да стекнемо што више теоретског и практичног знања из пружања прве медицинске помоћи. Ближио се и крај курса. Планирано је да се испит полаже 25. маја.

Дошао је и тај дан. Сви смо са извесном дозом страха очекивали сусрет са испитном комисијом. Јер, требало је показати што смо научили у протеклих месец дана. Јутро те освануло лепо и без једног облачка. Сви смо умивања и доручка поделили смо се по групама да се непосредно пред испит преслишамо и боље утврдимо стечена знања. Са мном је била Марија Корица Сеја из Могорића. Шетајући, отишле смо нешто даље од зграда у којима смо били смештени.

Док смо ишле и разговарале зачули су се авиони изнад Дрвара. Марија рече: „Боме ће данас неком мајка закукати“. Као да је предосећала што ће се догодити. Одговорила сам: „Ко зна, можда ће и нама“. У први мах смо помислиле да авиони иду некуд даље, јер су у то време често пролазили. Али, авиони су почели бомбардовати Дрвар и његову околину. Нешто касније приметиле смо да се спуштају једрилице. Што су биле ближе земљи на њима смо разазнавале кукасте крстове. Било нам је јасно, да је ситуација врло озбиљна, па смо почеле размишљати где да се склонимо.

Предложила сам да бежимо према оближњој шумици и поточићу који је иза ње протицао. Како сам имала на себи војну униформу

скинула сам Титовку с главе. Сеја је била гологлава. На себи је имала цивилну сукњу и енглеску војну блузу. Она није прихватила мој предлог. За кратко је остала на једном брдашцу, говорећи да ће се склонити у некој од оближњих кућа. Тако смо се растале. Ја сам се упутила кроз шумицу према потоку. На правцу мог кретања наишла сам на једну немачку једрилицу. На брзину сам се склонила у један већи цбун и осматрала куда ћу даље. Падобранци су отварали ватру на наше борце који су на њих нападали. Неколико падобранаца је из једрилице износило сандуке са муницијом и другу ратну опрему.

Крећући се према кући у коју се намеравала склонити, Марија је тешко рањена. Метак јој је прошао кроз плућа. Падобранци су дошли до ње, превили је и склонили у кућу. Пошто је имала на себи енглеску блузу била им је сумњива. Али, су вероватно рачунали да имају времена да касније провере што је и одакле је. Марија је у тој кући остала до доласка наших бораца који су је ослободили и однели у бригадну амбуланту.

Ја сам искористила погодан тренутак и преко једне мање чистипе спустила сам се у увалу која се налазила у близини. Ту сам наишла на неколико партизана из пратећег батаљона. Са њима су били чланови енглеске војне мисије који су се налазили при Врховном штабу. Са њима сам изашла из дрварског пакла. У току ноћи дошла сам у састав своје бригаде, где се већ налазила у амбуланти моја другарица Марија Корица Сеја.

Евица Рапајић – Дивјак

САНИТЕТСКА СЛУЖБА БРИГАДЕ

Када је, у лето 1943. године, за команданта дивизије постављен Ђоко Јованић, а за команданта 3. бригаде Милан Шијан, за комесара бригаде Милан Баста, а за помоћника комесара Дане Ћујић, референт санитета био је члан штаба Бригаде и на тај начин је имао великог удјела и утицаја у потребама и раду санитета. Чланови штаба Бригаде били су млади и способни људи који су велику пажњу обраћали рањеницима, њиховом лијечењу и збрињавању. Брига за рањенике је била прва ствар на коју се миљило код сваке акције. Референт санитета је увек био праводобно извештаван о војничкој ситуацији, а у свакој акцији је заједнички доношен план за евакуацију, прихватишта и смештај рањеника. У то време је при бригадном санитету формиран вод бораца, за спровођење рањеника и болесника до санитета дивизије. Том воду у свакој прилици су одржавани часови и пружана основна знања из хигијене, заразних болести, превијања, евакуација и слично да би се бар донекле оспособили за дунжост која им је намијењена.

Рањенике нисмо задржавали у бригади, већ смо их евакуисали за дивизијски санитет, или према договору, у неку болницу у позадини. Тада је на слободној територији Лике био већи број болница (Крбавица, Турјански, Оточац и друге). Евакуација се вршила пот-

пуно слободним цестама и под нашом контролом. У бригадном санитету биле су још две болничарке за превијање и помоћ. То су биле Сокица Рапајић и Ката Радаковић. Исто тако, у саставу санитета била је и једна хигијеничарка која је имала чак и дезинфектор на точковима са коњем и коњоводцем. То је била Сока Корациа — Рајшић звана Тета, која је редовито обилазила чете и баталне да би борце ослободила вашију и ради тога је била веома популарна и вољена, тер је борце спашавала од великог зла.

У то време санитетског материјала имали смо веома мало. Завоје смо правили од плахта, а од лекова смо имали само оно што смо заробљавали од Италијана, с којим смо често водили борбе. У снабдевању нас је помагала и централна аптека у Оточцу, али и она је у томе била оскудна. Капитулација Италија донела је велике олакшице, како у храни, одјећи и људству, тако и у санитетском материјалу. Добивали смо већ готове комплете, у сандуцима са завојним материјалом и свим могућим лијековима којима су они били савршено опремљени.

У томе периоду пада и наша офанзива на усташке и домобранске снаге у Госпићу и околним местима. У тој операцији судјеловала је читава 6. личка дивизија. Трећа бригада имала је задатак да заузме неколико села и територију сјеверно од Госпића, а по могућности и сам Госпић. Прије напада одржан је у штабу Бригаде састанак, на којему је детаљно проанализирана војна ситуација и одређени пунктови за прихватање рањеника, правци, средства и места за евакуацију. За евакуацију је одређено око 40 кола, која су размештена дуж гдесте, камуфлирана под дрвећем. На располагању је био и један камион. Правац евакуације био те Оточац. До бригадне амбуланте рањеници су стизали већ за 1—2 часа, а до болнице у Оточцу за 4—5 часова. Тако је читава евакуација трајала око 6 часова. Завоје смо могли ревидирати у прихватним превијалиштима, где смо припремали топле чајеве, покриваче, пратиоце и тако рањенике одмах отпремили даље. Тада смо имали око 50 рањеника. Сви су били примљени, евидентирани и њихов пријем у болницу потврђен. Вод за евакуацију је добро обавио свој посао. Имали смо могућност и тријажирање, јер смо лакше случајеве могли слати у дивизијску болницу која је била смештена по кућама у Крбавици. Госпић нисмо заузели, јер је тамошњој посади дошла већа помоћ немачке моторизације из Грачаца, али је Госпић остао опкољен са јединим приступом из ваздуха и цестом из Грачаца, која је стално била под ударцима наших јединица.

Почетком новембра 1943. године предстојао је читавој дивизији велики марш од око 300 километара. Заправо, 6. личка дивизија улазила је V састав 1. пролетерског корпуса и ради тога је требало прећи пут од Лике до Бугојна, где је био штаб Првог пролетерског корпуса. За то је требало извршити велике припреме. Личка дивизија постале пролетерска, што значи да гоп'е везана за одређену територију, већ наступа на сваком терену где се за то укаже потреба. За личане је то значило одвајање од фамиљаша, свога коала, тешка исхрана, потреба за максималном покретљивошћу. Веће напоре и оскудица у свему. Ради тога су одржани састанци у штабу Бригаде, а затим предавања и конференције по четата и водовима где су се прорађивала упутства виших штабова.

И у санитету су се морале извршити велике припреме. Кола се избацују из употребе, а све што се носи товари се на коње. Добили смо две најјаче мазге које су носиле партизанску бурад за раскужавање, неколико коња за санитарски материјал и за евентуално рањене и болесне борце. Борцима су одржана предавања и давана упутства о заштити од заразних болести, о хигијени, употреби воде и о свему што их може снаћи при пролазу кроз непријатељску територију. Предавачи су били референти санитета батаљона и комесари чета. У току путовања нисмо имали рањенике, јер смо избегавали борбе, а све борце који нису могли поднети такав пут, оставили смо у Лици командама мијеста и територијалним јединицама. Приликом путовања треба споменути као значајне коначарске екипе. Свака чета или вод формирали су своју коначарску екипу, која је ишла испред чете или батаљона и на уговореном простору припремила мјесто за коначење. Куће би се испразниле, очистиле, унијела слама, евентуално припремила храна, тако да би борци могли одмах да се одмарају, како би су-традан били способни за даље путовање.

Пут је трајао 15 дана и завршио се у Бугојну. Ту нас је дочекало угодно изненађење. За читаву дивизију већ је било спремно купање и запрашивање које је организовао др. Ник. По доласку у Бугојно, референт санитета корпуса др. Војо Ђукановић сазвао је читав санитарет дивизије и изнео проблеме, потребе и задатке који се постављају пред санитарет. То је било углавном оно што смо већ знали, а о чему смо сада добијали детаљнија и опширнија упутства: рањеници се евакуишу на носилима или на коњима до бригадне амбуланте или дивизијске болнице. За носиоце се користе борци или становништво околних села. Са овим упутствима био је упознат и задњи коњоводац, тако да послје тога нисмо имали заразних болести, иако смо пролазили и борили се на терену у ком је било и трбушног и пјегавог тифуса.

Од операција које је Бригада извела у Босни у 1943. години треба свакако споменути бањалучку, која је трајала 4 дана, а почела је 31. децембра 1943. године. Тога дана 1е Врховни штаб одлучио да се заузме Бања Лука и околна непријатељска упоришта. Операцију је водио Пети корпус коме су придодате неке јединице, између којих и 3. личка бригада. Она је придодата 4. крајишкој дивизији, у којој је референт санитета био Крешо Мајер. Читавом санитарету корпуса био је на челу др. Алфред Ржехак.

Бригада је усиљеним маршем кренула преко Кључа, Санског Моста и Бронзаног Мајдана и имала је задатак да заузме аеродром у Залужанима и пресече цесту према Приједору. Један батаљон је осигуравао пут према Ивањској, два батаљона су нападала аеродром, а део бригаде налазио се у резерви. Штаб Бригаде, са санитаретом, сместио се у рејону Црквеног брда. Ту је било и превијалиште којему је придодата хируршка екипа др. Иве Павлетића. Било је још једно превијалиште ближе Ивањској. Евакуација се одвијала цестом у правцу Санског Моста и била је веома добро организована. Међутим, падао је снег, па смо морали бити опрезни ради авијације и евакуисати рањене ноћу. Екипа др. Павлетића радила је такође веома добро. Око 30 рањеника је прошло кроз бригадно превијалиште и према потреби интервенисала хируршка екипа. За евакуацију смо имали довољан број кола и пратиоца. Читава операција је текла организовано и ни-

шта није препуштено случају. Како је познато, Бања Лука није заузета. Бригада је у борби успела да зароби веће количине хране, наоружања, санитетског материјала, што је било од великог значаја за даље борбе.

Следећа операција био је познати десант на Дрвар. Бригадна амбуланта била је у Дрвару, на Трнинић брегу, тачно на средокраћу између батаљона. У близини нас се налазио др. Лавослав Краус са својим болничаркама — курсисткињама. Живот у Дрвару је био тежак ради велике оскудице у храни. Дневни оброк од комадића непосољеног меса није био довољан за било какав опоравак болесних и рањених бораца.

Лекари са дрварског подручја састајали су се на санитетском курсу који је организовао др Гојко Николиш. У амбуланту и на лечење смо примили лакше рањене и болесне, углавном само покретне, док смо непокретне и теже болесне борце слали у дивизијску болницу коју је водио др. Дајч и која је била смештена у Мокроногама, око 8 километара од Дрвара. Осим тога, на Трнинић брегу се налазила и хируршка екипа др. Кремзира, тако да смо имали идеалне услове за координацију рада. Ради велике оскудице у исхрани борци 6. дивизије су били и лоцирани на немачке комуникације око Срба, како би се борбеним акцијама догодили наоружања и хране у чему је било великог успеха. У тим акцијама било те рањеника, тако да смо 23. маја 1944. године имали у амбуланти око 25 рањеника који нису били тешки, али су ради локализације рана били тешко покретни. Тога дана сам скупих десетак кола и све те рањенике лично отпремио у дивизијску болницу, др. Дајчу, а 24. маја вратио сам се у Дрвар. То је била велика срећа за рањенике и наш санитет, јер је 25. маја ујутро уследио познати десант на Дрвар у којем би сви ти рањеници сигурно страдали. Овако је у амбуланти остало само неколико рањеника. Сви су они углавном били покретни.

На тај начин смо по систему лечења и принципима рехабилитације, већ тада створили од бригадне амбуланта, болнице за лакше рањенике, које смо под тим именом и званично оформили тек на Сремском фронту и које су у другом светском рату одиграле значајну улогу. Задржавали смо све лакше и покретне рањенике који ће се излечити за 10 до 15 дана, а којима су физички напори приликом маршовања били најбољи стимуланс и активна терапија за брзу и успешну рехабилитацију. Уз то је постојала и велика воља бораца за што брже враћање у јединицу где су се најбоље и најсигурније осећали.

За време десанта на Дрвар, санитет, односно бригадна амбуланта, био је у 6 сати на ногама. Звоно на цркви је по обичају звонило, али још нисмо били свесни што ће се догодити. Бомбардовање, које је и раније било често, провели смо по заклонима, а тек кад су се почеле спуштати једрилице и падати падобранци, знали смо о чему се ради. Једна једрилица, коју су кочила на репу два велика падобрана, ради бржег и краћег атерирања, спустила се код саме амбуланта. Нијемци су излазили и гађали на све живо око себе, а ми смо морали да се што брже евакуишемо. Свако се индивидуално извлачио из обруча под директном непритатељском ватром и сви смо у томе успели, скупа са лаким рањеницима, осим једног доуга коњоводца и болничарке Стоје Чанковић које су Немци убили. Већ после два сата нашли смо

се у шуми на брежуљцима периферије Дрвара, одакле смо могли видјети шта се догађа у граду и његовој околини. Апотекарица Ловорка Јурас — Зајић, остала је на Трнинић брегу у једном заклону. У амбуланти смо оставили сав санитетски материјал. Међутим, и тај материјал смо спасили, јер је наш 2. батаљон, који је наступао од Ресановаца, успио да разбије Нијемце на Трнинић брегу, тако да смо ми последије тога могли све покупити а истовремено и спасити другарицу Ловорку. Када смо успоставили контакт са штабом Бригаде, у току ноћи смо се повукли према Видовом Селу. Наш санитет је био опет комплетан и спреман да пружа помоћ новим рањеницима. Успоставили смо да смо имали контакт и са дивизијском болницом, која је такођер евакуисала у правцу Тичева.

После дрварске операције Бригада је прешла на сектор Купреса и водила борбе са непријатељем на комуникацији Ливно — Шујица — Купрес — Бугојно. Санитет 6. дивизије показао је своју велику вредност приликом тешког марша преко Босне, Зеленгоре, Сутјеске. Пиве и Таре на путу у Србију, где је судјеловао и у ослобођењу Београда.

На Сремском фронту санитет је имао болницу за лаке рањенике. Иосле пробоја сремског фронта, болница лакших рањеника 6. личке дивизије је преузела улогу болнице I армије, која је била стационарана у Славонској Пожеги. Тада се у болници налазило 3 до 4.000 рањеника, који су одатле тријажирани према позадинским болницама у правцу Београда или задржавани у Славонској Пожеги где су успешно обављали посао др. Свешко, др. Стамболовић и други. Болница је радила и после ослобођења док није збринула све рањенике, ангажујући на том послу и сва грађанска лица која су се ту нашла. Тек концем маја санитет 6. личке се придружио својој дивизији.

Др *Иван Лесић*

БОРБЕ ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА ПОСЛИЈЕ ДЕСАНТА НА ДРВАР

Од петог до десетог јуна, трећи батаљон се налазио на подручју Лике. Шестог јуна, у зору, Бригада је напала четнике на Великој Попини и околним селима и након жестоких борби разбила их. У тој борби је заплењен већи број крупне и ситне стоке, коју су четници опљачкали претходних дана од партизанских породица. Стока је, већином, враћена породицама чија је и била, а један део Бригада је задржала за себе.

Ноћу између деветог и десетог јуна, Бригада је код Купирова прешла цесту Срб — Зрмања и увече стигла у Трубар. Након одмора, ноћу између 11. и 12. јуна, Бригада прелази комуникацију Босанско Грахово — Дрвар и ујутро стиже у Тичево. Затим продужава у рејон Гламочког поља. Трећи батаљон четрнаестог јуна стиже у рејон Млиништа, са задатком да спречи продор непријатеља комуникацијом Млиниште — Гламоч.

Ноћу између шеснаестог и седамнаестог јуна, трећи батаљон је стигао у Јасенове потоке и напао четнике. Захваљујући водичима ко-

ји су добро позивавали терен и распоред четничког обезбјеђења, не примјетно смо пришли селу и свака јединица приступила је извршењу задатка. Изненађени, четници су се разбјежали. Неколико четника било је убијено и рањено. Ми нисмо имали губитака. Батаљон је одмах продужио ка Пецкој и из покрета напао четнике, који су ггослије неколико пушкомитраљеских рафала побјегли.

Њемачке снаге, плашећи се да изгубе комуникацију Ливно — Шујица — Купрес, другог јула, нападе су први батаљон на Малом Козјаку (к. 1673) и Осин-глави (т. 1720). Након вишесатне жестоке борбе, успјели су заузети Осин-главу, због чега је угрожен штаб Бригаде и јединице које су се налазиле у В. Дрежници и шире.

У таквој ситуацији, командант бригаде Лазо Радаковић уводи у борбу трећи батаљон и неке дјелове четвртог батаљона и врши противудар. Прва чета трећег батаљона, која се налазила на левом крилу, напада Осин-главицу, прилази непријатељу на дomet ручних бомби и настаје прави бомбашки рат. Бомбашка одјељења прве чете успијевају ухватити неколико непријатељских бомби и вратити их на траг. Од једне, коју нису успели да врате, тешко су рањени вођа групе Мане Бооић и још два друга. Тешко те рањен и командир прве чете. Илија Жегарац. Из осталих чета батаљона сакупљене су ручне бомбе и послате првој чети. Борба се, затим наставила несмањеном жестином.

У тој ситуацији непријатељ врши притисак на положај 3. и 2. чете и успјева заузети неке доминирајуће положаје. Командант батаљона, Ђуро Угарак, наређује командиру треће чете, Милошу Ђурувији, да изврши протунапад. Под заштитом митраљеске и пушкомитраљеске ватре 2. и 3. чета, подилазе непријатељу на блиско одстојање и јуришају. Непријатељ те почео да одступа. Прва чета заузима Осин-главицу. У тој борби непријатељ је имао велике губитке. На пашој страни било је 7 рањених, 2 теже и 5 лакше.

Ноћу, између осмог и деветог тула, Боигада је напала Шуицу. Напад је почео око пола ноћи. Трећи батаљон, који је нападао са сјевероистока, брзо је продро у источни део мјеста и стјерао непријатеља у неколико зиданих зграда. Борба се водила за сваку кућу. Ипак, непријатељски отпор је сломљен. У међувремену непријатељу стижу нојачања — четири тенка. Десетина Дане Корице, у чшем се саставу налазио „дон-бул" отвара ватру и један тенк остаје оштећен, а други се повлачи за једну зидану зграду. Иза оштећеног тенка, који се вратио на мјесту, налазила се група непријатељских вотника која је бранила прилаз к њему. Услјед недостатка и неиспоавности противтенковских граната, тенк није уништен. У другој чети још су се налазиле двије противтенковске бомбе са запаљивом материјом, тежине око 1—2 кг. Прву баца пушкомитраљезац Душан Божић и она пада испред тенка, и не успијева да га запали. Свима је било јасно, кад Божић није успио добацити бомбу до тенка, неће ни доуги моћи. Десетар Дане Корица узима другу бомбу, прескаче зид и трчи ка тенку. Када је замахнуо да баца бомбу, покошен је рафалом. Под заштитом пушкомитраљеске ватре, пушкомитраљезац Душан Божић прескаче зид и извлачи мртво тијело свог храброг десетара. Приликом повлачења, на једној пољани изнад Шуице, сахранили смо храброг борца

Дану Корицу, родом из Могорића, и одали му посљедњу почаст. У тој борби погинуо је и водник Миле Орловић родом из Плоче.

Дванаестог јула послје подне, друга чета је добила задатак да се у току ноћи пребаци на комуникацију Дувно — Шуица, да сачека непријатеља и да му нанесе што веће губитке. Чети је придато одјељење противтенковских пушака, одјељење „дон-була“, одјељење митраљеза и одјељење за снабдијевање. Укупно бројно стање, 65 бораца. Наоружање: девет пушкомитраљеза, тои противтенковске пушке, два „дон-була“ и један тешки митраљез. До ноћи извршили смо све потребне припреме за покрет. Послје вечере, кренули смо на одређено мјесто. Простор са обје стране комуникације био је прегледан и погодан за борбу. Падала је ситна киша. Земља је била топла, тако да се у свануће, почела испаравати и за кратко вријеме створио се слој магле, која се није разилазила до 9,00 часова. Осматрање је било ограничено на 40—50 метара. Око 8,00 часова из правца Дувна чула се моторизована непријатељска колона, која се приближавала нашем положају. У међувремену, непријатељска побочница наилази на засједу 2. и 3. вода и одмах се повлачи натраг. Моторизована колона није стигла на мјесто, гдје јој је био припремљен „дочек“. Око 9,00 часова магла се почела разилазити. Главнина непријатељских снага развила се за борбу и настојала је да нас заобиђе. Командир Дане Пејновић, један вод упућује на наше лијево крило да спријечи намјере непријатеља. Остала два вода, с придодатим одјељењима, помјера улијево, куд те непријатељ усмјерио јаче снаге. Отпочела је борба, која ое наставила у току читавог дана. Око 11,00 часова мање непријатељске снаге су упућене из правца Шуице, да нам пресјеку одступницу. Упутили смо један вод да спритечи непријатеља у тој намјери. Пред надмоћнијим снагама Њемаца и усташа, морали смо се повући. Сваки вод оставља по једно одјељење у засједи са пушкомитраљезом, а два одјељења су се повлачила наслиједећи положај. Када би непријатељ пришао на блиско одстојање, засједа је отварала ватру, а потом, под заштитом остала два одјељења, повлачила се. На такав начин одвијала се борба читавог дана, а имали смо само четири рањена друга. За то су највише заслужни командири водова Дмитар Ђаковић, Јово Дукић и Јуре Јелић, који су умјешно водили своје јединице. Пред вече смо се успјели одлијепити од непријатеља, пребацили преко комуникације Купрес — Шуица и у току ноћи вратити у састав батаљона. Већ у току наредног дана, исте снаге с којима смо водили борбу, нападају Бригаду из рејона Шуица — Доњи и Горњи Малован. Међутим, трећи батаљон се пребацује у позадину непријатеља на сектор Дувно — Шуица, на исти теоен гдје те била друга чета. Осамнаестог јула батаљон 1е стигао у састав бригаде и остале на положају према селу Маловану, док га нису смијенили дјелови 7. крајишке бригаде.

Ми смо кренули за село Блага1, гдте СУ се већ окупиле све јединице Бригаде. Послје краћих припрема, 20. ^ла 1944. године, кренемо за Србију.

Од Благаја до ријеке Босне трећи батал»он није водио значајније борбе, изузев 24. јула, када су јединице 7. СС дивизије Принц Еуген нападе Бригаду код Коричана са правца Турбета.

Бранко Крњић

ДРУГА ЧЕТА ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА НА ПОСЕБНОМ ЗАДАТКУ

После дрварске операције налазили смо се у Трубару на одмору. Увјети за одмор били су добри за оно вријеме и оне прилике. Петог јуна освануо је топли и сунчани дан. Владало је затишје.

Послије доручка заказана је батаљонска конференција, на којој смо критички анализирали дотадашње успјехе и неуспјехе, како на војном, тако на политичком и културном пољу. На крају смо констатовали да је батаљон, за вријеме десанта на Дрвар, у борбама које су претходиле десанту, нанио непријатељу веће губитке, сигурно највеће од његова формирања. Али у тим борбама батаљон је претрпио осјетне губитке и његово бројно стање знатно је смањено, али је борбени морал и даље на висини и батаљон је спреман за још веће подвиге.

После конференције припремали смо се за покрет. Куда, није се знало. Позван сам у штаб батаљона и јавио сам се команданту батаљона Ђури Угарку, Цоги. Он ми је рекао да пођем у штаб Бригаде са замеником комесара батаљона другом Марком Орловићем. Кад смо стигли у штаб Бригаде, друг Марко Орловић се јавио команданту Лазу Радаковићу

Заменик комесара бригаде, друг Ђујић ме је питао за бројно стање чете, колико имам чланова Партије, колико Скоја, да ли имам болесних и изнемоглих. Није ми било тешко да одговорим на постављена питања, пошто сам у душу познавао сваког борца и руководиоца у чети.

Затим је командант бригаде рекао: „На предлог штаба батаљона, ми смо дошли до закључка да вашу чету пошаљемо на подручје Лике у она села из којих је фоомиран трећи батаљон. У посљедим борбама батаљон је претрпио осјетне губитке и његово бројно стање знатно се смањило. Прошле године припадали батаљону налазио се на боловању, један број бораца који су припадали батаљону налазио се на боловању, један број самовољно остао, а понеки су дезертирели у оне јединице које су остале на том подручју. Све те борце требате прикупити и довести ради попуне батаљона. Кад стигнете на то подручје јавите се мјесним НОО и командама мјеста оади помоћи. Водите рачуна да вам се бројно стање не смањи, уколико не успијете да се повећа. Прелаз преко реке Уне и комуникације Срб — Лапац обезбедиће дјелови другог батаљона Прве бригаде. Конкретније задатке добијате од штаба батаљона.”

Комесар бригаде, друг Гојко Милекић је рекао: „Овај задатак је више политичког него војног карактера. Ваша чета при извршавању задатка неће дјеловати као цјелина, већ по водовима и десетинама. Ту треба да дође до изражаја политичка и пролетерска свијест сваког борца и руководиоца у контакту са народом. Уколико се брзо повежете са НОО и политичким организацијама, позадинским органима, објасните разлог вашег доласка, уз њихову помоћ резултати неће изостати.”

Од штаба батаљона примили смо конкретне задатке. Прелаз преко ријеке Уне и комуникације Срб — Лапац обезбедиће друга чета другог батаљона 1. бригаде, која се налази у Великом Цвјетнићу. За-

тим смо одржали састанак са паотијском и скојевском организацијом и упознали их са задатком. Послије извршених припрема за покрет, чета је постројена и упозната са задатком уз присуство команданта батаљона Ђуре Угарка и комесара батаљона Милана Грубића. Око 16 часова чета је кренула. Били смо одушевљени због повјерења које нам је указано и ми смо га схватили као награду за успјехе које смо постигли у току протеклих седам мјесеци, од када се налазимо на територији Босне. Учествовали смо у најтежим борбама у вријеме шесте и седме непријатељске офанзиве, а нарочито у вријеме десанта на Дрвар. У том времену постали смо и пролетери. На нашој петокраки звијезди сијао се срп и чекић. У том времену посјетити свој родни крај, своју породицу, своје сусједи, своје другове, био је изузетак. На другој страни носили смо тугу и жалост. Како се поставити према оним породицама чији су синови погинули или нестали и више нису у нашим редовима. Овде се тражила храброст од сваког борца и руководиоца. Али, нема побједе без жртава. Рат није завршен, жртава ће и даље бити.

Десетог новембра 1943. године када смо били постројени у селу Ондићу и одатле кренули за Босну у састав Првог пролетерског Корпуса било нас је у строју око 80, а сада нас има 42. Наравио, нису сви погинули и нестали, неки су рањени и налазе се у болницама, неки су самовољно напустили чету и прикључили се оним јединицама на територији Лике.

Навече смо стигли до реке, око 22 часа прегазили реку Уну, а затим прешли комуникацију Срб — Лапац. Целу ноћ смо марширали и сутрадан, шестог Јула после подне, стигли у село Плочу, гдје смо ручали и мало се одморили. Одржали смо састанак са четом, на којем су командири водова добили задатке. Вријеме прикупљања и зборно мјесто заказано је у Плочи. Вијест о нашем доласку брзо се проширила на оближња села још у току вечери. Неки другови који су се у то вријеме налазили код својих кућа, а раније су били у трећем батаљону, већ у току наредног дана отишли су у оближње јединице које су се налазиле на том терену, да би избјегли полазак са нама. Неки су се скривали у близини својих кућа, све до нашег одласка. Неки од њих имали су искуство из прошле године када смо кретали за Босну, како избјећи полазак и остати у родном крају.

Међутим, већи број није тако мислио. Они су били одушевљени, када им се пружио прилика да на своту петокраку звијезду извезу срп и чекић и постану пролетери. Знали су за наше успјехе у току седмомјесечних бопби, од како смо напустили Лику; Знали су да без слободе Босне, Србије и осталих дијелова Југославије, нема ни слободне Лике.

Нашим доласком у та села повезали смо се са мјесним НОО, командама мјеста и политичким организацијама, гдје је то било могуће. Објаснили смо разлоге, због којих смо дошли. Другови су нас размјели и излазили су нам у сусрет колико је то било могуће.

Трећег дана боравка у тим селима нашли смо се у одређено вријеме на заказаном зборном мјесту. Кад смо се постројили осамнаест другова са тог терена пошло је са нама, али у строју није било једног десетара из првог вода. Дмитар Ђаковић, командир тога вода испри-

чао нам је тај случај: „Десетар се налазио са мном и отишли смо његовој кући. Док смо нас двојица вечерали, мати му те спремала храну за пут. Кад је било вријеме за полазак, он је ушао у собу да узме пушку и шињел, али га није било дуже вријеме. Устао сам и позвао га да пожури, али нисам добио одговор. Отворио сам врата од себе. пије га било унутра. Прозор собе био је отворен. Одмах ми је било јасно да је побјегао, али куда, нисам знао. Размишљао сам: ако се склонио док ми одемо, добро је. Ако је отишао код четника, могао бих да паднем у клопку. А још тројица су требали поћи са нама. Када сам наишао, њих није било код куће. Десетар и њих тројица нису отишли код четника, већ су се прикључили јединицама које су биле на том терену. Касније сам сазнао да је мој десетар и даље био добар борац и да је ускоро постао оуководилац.“

Око 5,00 часова 10. јуна кренули смо натраг за Босну. Када смо се приближавали селу Комићу сусрео нас те један политички радник и обавјестио нас да су се савезници искрцали у Нормандији. Борци су на ту вијест отворили ватру из аутоматског оружја. Били смо радосни што смо посјетили свој оодни крај, своју породицу, а отварањем другог фронта у Европи рат се приближавао свом завршетку. Послије малог предаха и расположења наставили смо пут. Марширали смо цео дан натраг за Босну и у току ноћи успјели смо се пребацити преко комуникације Срб — Лапац, а затим преко ријеке Уне. Око 8,00 часова 11. јуна стигли смо у Трубар гдје је претходног дана стигла Трећа. Јавили смо се у штаб Батаљона и поднијели извјештај.

Бранко Крњић

ОД ЦИНЦАРА ДО ЗЛАТИБОРА

ПРИПРЕМЕ И МАРШ ДО ИЗА ВРБАСА

Након завршетка дрварске операције, Врховни командант је упутио 6. личку на шире подручје Гламочног поља, са задатком да обезбјеђује аеродром преко кога су савезници допремали ратни материјал и евакуисали рањенике V Италије, те да врши притисак на непријатељеве снаге на линији Ливно — Шујица — Купрес. Поред осталог, 3. бригада је 8/9. јула безуспјешно. нашала Шујицу. Да би се ослободили сталног неугодног притиска, одбацили што даље 6. дивизију од поменутих мјеста, осигурали комуникацију Бугојно — Купрес — Ливно — Сплит и онеспособили аеродром на Гламочком пољу, Нијемци су 13. јула, дијеловима 7. СС и 118. ловачке дивизије, предузели операцију „Блицлихт“ („Блитзлицхт“ — „Свјетлост муње“) на подручју Ливно, Гламоч. Шујица, Купрес. Поред 6. личке пролетерске, операција је касније захватила и дијелове 10. и 39. дивизије НОВЈ.

Не миривши се неуспјехом у нападу на Шујицу, штаб 3. личке бригаде предложио је штабу Дивизије да је поново нападне, али га је у томе предухитрио непријатељ својом операцијом. Наиме, дијелови 7. СС дивизије напали су, ујутро 14. јула, Бригаду из рејона

Шујице преко Доњег и Горњег Малована и до краја слиједећег дана избили на Цинцар (тг 2006). Пред бројно и технички надмоћнијим непријатељем Бригада је одступила на сјевер.

Случај је хтио да је баш у вријеме када је непријатељ прешао у напад, штаб 6. дивизије примио (14. јула) депешу од Врховног штаба, који је наредио да прикупи снаге и припреми се за покрет у Србију (у саставу 1. пролетерског корпуса¹ чији се штаб са 1. пролетерском дивизијом тада налазио у сјеверозападном Санцаку). Правац покрета тада још није био одређен, а у обзир су долазила два: први за 1. пролетерском дивизијом јужно од Сарајева према Фочи и Чајничу, и други, преко средње и источне Босне, сјеверно од Травника, такође према Фочи. С обзиром да је већ била уплетена у борбе и да је обезбеђење аеродрома и читав сектор требало да преда јединицама 5. и 8. корпуса НОВЈ, Врховни штаб јој је три дана касније, 17. јула, депешом наредио да остане још дан-два на свом сектору, с тим да избјегава борбе.² Међутим, већ слиједећег дана, 18. јула, штаб Дивизије примио је нову депешу од Врховног штаба, којом га је обавијестио да је дивизија стављена под његову непосредну команду, да стално одржава радио-везу с Врховним штабом и да одмах крене за Србију преко централне Босне.³ У вези с тим Врховни штаб је, истог дана, упутио депешу и Штабу 1. пролетерског корпуса и наредио: „Са 6. дивизијом ћемо такође ми одржавати директну везу, а ви не смијете давати никаква наређења дивизији“.⁴ Чим је добила наређење, отпочела је припреме за марш. Иако ангажована у борбама, постепено се повлачила на сјевероисток, успјела да се одвоји од непријатеља, а затим да организовано одступи према најсјевернијем дијелу Купрешког поља, одређеном за концентрацијску просторију са које ће кренути у Србију.

Штаб Бригаде, који су сачињавали командант мајор Лазо Радаковић, политички комесар мајор Гојко Милекић, замјеник команданта капетан Дмитар Заклан и помоћник политичког комесара капетан Дане Ђуић, добио је у жеку борби на сектору Цинцара, 15. јула, директиву од штаба Дивизије да Бригаду припреми за покрет у Србију. Слиједећег дана Бригада се одвојила од непријатеља, прикупила се на подручју Хрбљина — Шкадимовац, сјевероисточно од Цинцара и око 12—18 км југозападно од Купреса. Недостајао је 3. батаљон, који 1е претходних дана био упућен на подручје између Дувна и Шујице ради извођења акција на томе сектору. Њему је наређено да се хитно врати у састав Бригаде.

Ту је Бригада остала и 17. јула, припремајући се за покрет. Сви тежи рањеници из Бригаде евакуисани су у дивизијску болницу.

По наређењу штаба Дивизије, Бригада се премјестила 18. јула у села Стражбеница, Благај, Ново Село, на крајњем сјевероистоку Купрешког поља, гдје је остала и сљедећег дана, не прекидајући припреме за покрет и обезбјеђујући главнину дивизије од евентуалног

¹ Архив Војноисторијског института (даље АУП), НОР, к. 28, бр. рег. 12-2/5: Књига депеша Врховног штаба НОВ и ПОЈ упућених Штабу 6. личке пролетерске дивизије „Никола Тесла“, стр. 1.

² Исто.

³ Исто.

⁴ АУН, НОР, к. 372, бр. рег. 33-2/1.

напада непријатеља из Купреса. За то вријеме, нешто сјеверније од ње, у рејон Шеменоваца, са подручја Гламоча, стигао је штаб Дивизије са приштапским јединицама и 1. личком пролетерском бригадом, док је 2. личка пролетерска бригада, маршујући од Гламоча преко Дубраве, стигла 19. јула увече тек у рејон Кнежића Кошара, око 13 км сјевероисточно од Гламоча.

Пошто се са главнином снага прикупила у сјеверном дијелу Купрешког поља, Дивизија је кренула 20. јула, по ешелонима, на сјевероисток, са задатком да најпогоднијим правцем и за што краће вријеме стигне у Србију, избјегавајући борбе с непријатељем кад год је то могуће, како би у што већој мјери сачувала људство и ударну снагу за дејства у Србији. Први ешелон образовала је 1. личка пролетерска бригада, која је заједно са штабом дивизије, пратећом четом и болницом кренула из рејона Шеменоваца и након марша преко села Прибељци, у току ноћи, прешла Врбас мало сјеверније од Догановаца, а затим продужила према Петровом пољу, сјеверно од Влашић-планине.⁵ Напустивши подручје Гламоча, 2. личка пролетерска бригада прешла је током 20. јула планину Виторог и избила у рејон Кошара сјеверно од Шеменоваца, гдје је преноћила. Наредног дана она је, као други ешелон Дивизите, наставила марш и преко села Ваган и Љбуша, до ноћи, избила на Врбас и код Старог Села прешла ријеку и продужила за 1. личком бригадом.⁶

Ујутро 20. јула, на концентрацијској просторији, дијелове 3. бригаде бомбардовала је непријатељева авијација у Благају и Новом Селу, којом приликом су погинула два борца — Душан Божић и Јага Димић.⁷ Биле су то прве жртве Бригаде на путу за Србију. Након бомбардовања, пошто је у међувремену стигао и 3. батаљон, Бригада се прикупила у Шеменовцима и Новом Селу и после подне, као трећи ешелон Дивизије, кренула на пут за Србију. Маршујући на зачељу Дивизије, Бригада је до пада мрака стигла у села Ваган и Љбушу, гдје је преноћила и провела сљедећи дан. Увече, 21. јула, наставила је покрет, прегазила Врбас код Старог Села и, без ометања, прешла комуникацију Јајце — Доњи Вакуф, а затим, после једнодневног марша, избила у Гостиљ, око 10 км сјеверозападно од Турбета и ту провела ноћ.

Наредног дана, 23. јула, прегазила 1е ријеку Угар и увече стигла у села Сажихе и Кричане, преспавала у њима и задржала се наредног дана ради одмора и снабдијевања храном.

ПОКРЕТ КРОЗ СРЕДЊУ БОСНУ И НЕУСПИО ПОКУШАЈ НЕПРИЈАТЕЉА ДА СПРИЈЕЧИ ПРЕЛАЗ ПРЕКО РИЈЕКЕ БОСНЕ

За задатак 6. личке пролетерске дивизије непријатељ је, највјероватније, дознао истог дана када јој је Врховни штаб наредио да крене у Србију, јер је пратио радио-саобраћај између Врховног штаба и потчињених јединица и успијевао да дешифрује њихове депеше.

⁵ Јово Поповић, Прва личка пролетерска бригада, Војноиздавачки и новински центар, Београд 1988, стр. 403.

⁶ Ђорђе Ј. Орловић, друга личка пролетерска бригада, Војноиздавачки завод, Београд 1983, стр. 279—280.

⁷ Милан Шијан, Трећа личка бригада Војноиздавачки завод, Београд 1970, стр. 260.

Њемачко командовање будно је пратило њен покрет, не само дешифровањем депеша између Врховног штаба и штаба Дивизије, него и авио-извиђањем, прикупљањем података од својих обавјештајца на терену, усташко-домобранских и четничких јединица, муслиманске милиције по селима, оружника и разних органа и установа Независне Државе Хрватске. Предузимало је све могуће мјере да јој нанесе што веће губитке и онемогући јој покрет за Србију. У том циљу њене колоне у покрету и на мјестима логоровања бомбардоване су из ваздуха, нападане у бокове, с чела и из позадине, а на правце покрета постављане јаке снаге у намјери да је зауставе, разбију и униште. За те задатке највише су ангажовани дијелови 7. СС дивизије Принц Еуген, усташко-домобранске јединице из гарнизона поред којих је пролазила, као и четничке снаге с гтодручја преко којих је маршевала. Због свега тога, Дивизија је, а у њеном саставу и 3. бригада, била присиљена да у току покрета одбија ударе и насртаје непријатеља, ломи отпор и силом отвара пролазе, трпећи при томе ојетне губитке.

Први напад на маршу Бригада је доживјела у Коричанима. Наиме, око подне њу су од Шишаве и Витовља напали дијелови 13. пука СС дивизије, јачине батаљона. ојачани мањим дијеловима домобранског Брзог здруга у циљу насилног извиђања. Бригада је главним снагама брзо прешла у противнапад и одбацила непријатеља према Гостиљу. У борби је погинуо борац Вјекослав Бакотић, а један је рањен, док су 2 непријатељска војника (Нијемца) заробљена, а према процјени штаба Бригаде, 40 их је убијено, од којих је 25 остало на положају. Заплијењена је радио-станица, пушкомитраљез, аугомат,⁸ 13 пушака, 2.500 пушчаних метака и мања количина разне опреме.

Настављајући марш на сјевероисток Бригада се пребацила 25. јула у село Крушево Брдо, док је 2. бригада претходног дана стигла на Петрово поље. Тако се, 25. јула, Дивизија наша у рејону Петрово поље — Крушево Брдо. Ту су јој савезнички авиони дотурили мању количину муниције и хране. Од тамошњих партизанских јединица, Дивизија је имала непосредну везу с Вашићким партизанским одредом. Тога дана штаб Дивизије добио је депешу од Врховног штаба којом му је наређено да саопшти Штабу 11. дивизије да мора одмах са 6. дивизијом да крене у Србију, с тим да се успут не упуштају у борбе, јер их чека други задатак. Истом депешом штаб Дивизије обавјештен је да су 2. и 3. личка бригада одликоване Орденом народног ослобођења.

На даљој марш-рути Дивизији је, као јака препрека, стајала ријека Босна. Због дубине и ширине ријеке, која је с обзиром на годишње доба имала низак водостај и доста газова, она не би била толико велика препрека, да није цесте и жељезничке пруге уз њене обале које су повезивале долину Саве са Сарајевом и Јадранским морем, што је за окупатора било од изузетног значаја па их је добро обезбеђивао и непрекидно контролисао. Штаб Дивизије је располагао подацима да на прузи између Зенице и Жепча нема јаким непријатељ-

⁸ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа (даље Зборник), том IV, књ. 27, Војноисторијски институт, Београд 1967, стр. 457—458; Оперативни извештај Штаба 3. личке пролетерске бригаде Штабу 6. личке пролетерске дивизије од 24. јула 1944. године.

ских снага, да у селима на лијевој обали има нешто муслиманске и усташке милиције, а на десној обали мањих четничких група и милиције.

Стога је, 25. јула, издао заповијест, којом је било предвиђено да се Дивизија у три ешелона, 26. јула, из рејона Крушево Брдо пребаци на југоисток, на подручје Равна буква (к. 1346) — Веља (к. 1113), око 6—10 км од ријеке Босне, наспрам Немили, да ту преноћи, а да бригада покупе податке о непријатељу, извиде одсјеке прелаза и што боље организују пребацивање. Наредено је да покрет ка ријечи отпочне у току дана, а затим да је у ноћи између 27. и 28. јула једновремено пређу на широком сектору у три ешелона и то: 1. бригада на одсјеку к. 554 (2 км сјевероисточно од Врандука) — Немила, 3. бригада између Немиле и Топчић Поља и 2. бригада између Топчић Поља и Голубиње. По преласку ријеке, планирано је да се брикаде прикупе и одморе у селима Бијела Бода и Шаговићи, а затим, 29. јула, крену према селу Пепелари.⁹

Да би олакшао пребацивање преко ријеке Босне, Врховни штаб 1е наредио Штабу 12. војвођанског ударног корпуса (16. и 36. дивизија) да упути једну дивизију према ријечи и на њеној десној обали, на одсјеку Бегов Хан — Врандук, прихвати 6. и 11. дивизију. Штаб 12. ударног корпуса упутио је из Бирча 16. дивизију чији је штаб одлучио да са једном бригадом, у рејону брда Чолан (к. 687), недалеко од Врандука, затвори правац од Зенице, са једном бригадом да се обезбједи од Беговог Хана, код села Коранићи, а са једном бригадом нападне и заузме Немилу. Бригадама је наређено да на одређена мјеста избију у 22 сата 28. јула, када је требало да почне и напад на Немилу. Очито планови пребацивања преко ријеке и прихвата нијесу били усклађени. Трeбало је да 6. дивизија прегазу ријеку Босну између 27. и 28. јула, а ради њеног прихвата, 16. дивизија ноћ касније да избије на ријеку, а 11. дивизија да се пребаци тек треће ноћи (између 29. и 30).

Пошто је, дешифровањем депеша, непријатељ тачно знао предвиђени одсјек прелаза, 5. СС брдски армијски корпус појачао је посаде у долини ријеке Босне и предузео операцију под шифрованим називом „Фoјервер" (Фeуервехр — „Гашење пожара") у којој је ангажовао 2. козачку бригаду, 13. пук 7. СС дивизије Принц Еуген и дијелове 3. и 4. домобранског здруга.¹⁰ Једини циљ операције је био да спрјечи прелаз 6. и 11. дивизије преко ријеке Босне и тако им онемогући прикључивање снагама одређеним за продор у Србију.

Како је и било планирано, 6. дивизија наставила је 26. јула покрет у једној колони с подручја Петрово поље — Крушево Брдо и преко Вучје планине и Оборишћа стигли у одређени рејон — равна Буква, Шерићи, Веља и ту преноћила. Трећа бригада маршевала је као други дивизијски ешелон између 1. и 2. бригаде. Са њом се кретао и штаб Дивизије са штабном четом. По завршеним припремама бригада су, предвече 27. јула, кренуле ка ријечи Босни у намјери да

⁹ Зборник, том IV, књ. 27, стр. 461—463; Заповијед Штаба 6. пролетерске дивизије потчињеним јединицама од 25. јула 1944. године.

¹⁰ Зборник, том XII, књ. 4, стр. 453—457; Дневни извјештај команданта Југоистока (командант Групе армија „Е") Команди копнене војске од 27. јула 1944. године.

1e у току ноћи прегазе на одређеним одсјецима. У томе је, уз мање борбе с непријатељем, једино успјела 1. бригада, која је потом продужила према Шаговићима, гдје је успоставила везу с дијеловима 16. војвођанске дивизије. Друга и 3. бригада с приштапским дивизијским јединицама, крећући се веома споро, по мраку, кроз шуму без пута или стазе стигле су, ујутро 28. јула, у рејон села Старина, око 2 км западно од ријеке Босне, умјесто да су је прегазиле, како је било планирано.

Полазећи од тога да би прелазак ријеке, и комуникација уз њу, био веома ризикант, због могућег дејства авијације и брзе интервенције из сусједних гарнизона, што би довело до тешких борби и жртава, штаб Дивизије обуставио је даље покрет и прелаз одгодио за наредну ноћ. Да би преданиле, јединице су размјештене по шуми око села Старине. Међутим, непријатељ је брзо сазнао за њих и почео да их напада од Немиле и са цесте из долине ријеке. Супроставила му се 3. бригада која 1e с њим водила жестоке борбе скоро читав дан, претрпивши губитке (око 30 бораца избачених из строја). Пред вече непријатељ је одбачен према Немили и главнина Дивизије почела је код села Топчић Поље да се пребацује преко ријеке, без ометања од непријатеља.

Трећа бригада поставила је обезбјеђења према непријатељу у Немили и Беговом хану, а штаб Дивизије, његове приштапске јединице и 2. бригада, прегазили су ријеку у току ноћи. У свитање отпочела је да прелази и 3. бригада и до 6 сати све њене јединице нашле су се на десној обали Босне, осим 3. батаљона, који се налазио у заштитници, а са њим је био и штаб Бригаде. Значајну помоћ главнини Дивизије ириликком преласка ријеке пружила је 16. војвођанска дивизија, чије су јединице притиском на Немилу и Бегов Хан везивале непријатеља у овим мјестима и онемогућиле га да интервенише, а истовремено прихватиле личке јединице на десној обали Босне. И кад се очекивало да ће се прелаз ријеке успјешно завршити, пошто се и једна чета (заштитница) из 3. батаљона, већ пребацила преко ријеке, наишла је моторизована колона (вјероватно ојачаног 2. батаљона 13. пука 7. СС дивизије) и одбацила главнину 3. батаљона од ријеке и одсјекла га од Бригаде. Трећи батаљон са штабом Бригаде је тек након два мјесеца (24. септембра) стигао у Србију у састав Бригаде.

ОД РИЈЕКЕ БОСНЕ ДО ПОДРУЧЈА ЈУЖНО ОД ОЛОВА

Након преласка ријеке Босне, ослабљена 3. бригада прикупила се до краја 29. јула, заједно са 2. бригадом, у рејону села Шаговићи, гдје су преноћиле, док је 1. бригада претходног дана стигла у село Бијеле Воде. Када је, ујутро 30. јула, требало наставити покрет, услједио је напад дијелова 7. СС дивизије од села Пепелари у бок 6. и 16. дивизије. Против њих, као најодморнија ангажована је 1. личка бригада и једна бригада 16. дивизије, које су се, у шуми јужно од поменутог села, скоро читав дан тукле с непријатељем и успјеле да га одбаце према Беговом Хану. За то вријеме главнина Дивизије наставила је покрет на југоисток и до краја дана, с 2. бригадом, избила у рејон Сеоца, а с 3. бригадом у села Брњиц и Варалићи, док је 1.

бригада последице 31. јула стигла у рејон Понора у близини 3. бригаде. На овој просторији Дивизија је остала до 2. августа. Вријеме је искориштено за одмор јединица и попуну муницијом и храном.

Ујутро, 2. августа, Дивизија је кренула према предјелу сјевероисточно од Вареша. Трећа бригада маршевала је правцем Брњиц — катун Понори — к. 996 — Рудељак — Хан Копалиште и, крајем дана, стигла у села Стрица и Заруђе, око 5 км сјевероисточно од Вареша. Истог дана, нешто јужније од ње (село Јаворник), стигла је 2. бригада, док је 1. бригада избила у села Вијака и Крчевине. Ту је Дивизија заноћила. Трећа бригада је са 2. и 4. батаљоном, ослоном на Обљај-главу (т. 120), обезбједила главнину Дивизије од непријатеља у Варешу. Ујутро сљедећег дана дијелови 4. бојне 8. посадног здруга (домобрани) и нешто усташке милиције из Вареша напали су батаљоне са линије Обрежје — Погари, али су били одбачени и задржани на линији Обрежје — Побрин Хан — Сјенокос. Пошто ју је наредног дана очекивао напоран и дуг марш, Бригада се, да би га скратила, предвече 3. августа помтерила 5— 6 км на југоисток и рејон села Звијезда у долини речеице Поникве, а испод сјеверних падина планине Звијезде, гдје је преспавала. Остале бригаде нијесу се помјерале.

Из рејона Крчевине — Звијезда — Јаворник, Дивизија је, ујутро 4. августа, наставила покрет у двије колоне ка просторији јужно од Олова. Лијева колона, коју су сачињавале 1. и 2. личка бригада, стигла је током дана с 1. бригадом у Крушево, око 6 км тугоисточно од Олова, с 2. бригадом у Медојевиће, још 4 км јужније. Као десна маршевска колона дивизије, 3. бригада је преко планине Звијезде и преко Зубете и Каменице избила у Судиће, око 10 км југозападно од Олова. У току марша 2. батаљон је разјурно четнике у селу Округлица. Бригада је у Судићима и Раковој Нози преноћила и задржала се слиједећи дан.

Избијањем на подручје јужно од Олова 6. дивизија дубоко је загазила у источну Босну у којој је тог љета њемачки 5. СС брдски армијски корпус изводио операције против 3. и 12. корпуса НОВЈ како би им нанио губитке, одбацио што даље од Дрине и спријечио 12. корпус да се пребаци у западну Србиту. И 6. дивизија била је ппилично исцрпљена од дугог мапша и слабе исхране. На терену. јединице су се слабо могле снабдјети храном, а помоћ од савезника допремана авионима била је недовољна и нередовна, али ипак веома значајна. Догађало се да авиони дођу, али због разних неспоразума и ометања оду, а да ништа не баце. У све оштриој <З>рми постављало се питање рањеника, којих је било све више, а нијесу се могли повјерити на бригу и лијечење јачим партизанским јединицама, јер их није ни било у зони кретања Дивизије, па су се морали носити. Свака бригада водила је бригу о својим рањеницима и за њихово ношење и обезбеђење ангажовала би наизмјенично по један батаљон. Сви борци и старјешине односили су се с највећом пажњом према рањеним саборцима, чинећи све да им у тешким условима олакшају болове и допринесу оздрављењу. Када је било услова, бригаде би за њихово ношење, повремено, од мјесног становништва мобилисале мушкарце, а кад њих није било онда, понекад, и жене.

За 3. бригаду, послје преласка ријеке Босне, проблем је био и командовање, пошто је остала без команданта и политичког комесара. Команду је преузео начелник штаба, капетан Дмитар Заклан. Међутим, вјероватно 5. августа, у Бригаду се са лијечења из дивизијске болнице, вратио ранији командант мајор Милан Шијан и преузео команду, а за политичког комесара постављен је Мато Радуловић, до тада руководиоца политодјела 6. дивизије, чиме је питање командовања било ријешено.

Прихвативши дијелом снага 6. дивизију и успоставивши с њом непосредну везу на маршу од ријеке Босне, а полазећи од чињеница да се 11. дивизија није успјела пребацити у источну Босну и да ни Корпус нема услова да се код Слапа пребаци преко Дрине у западну Србију, како је било планирано, пошто је тај одсек непријатељ запосјео јаким снагама, штаб 12. војвођанског ударног корпуса предложио је Врховном штабу да Корпус, заједно са 6. дивизијом крене њеним правцем, преко Санџака, за Србију. Врховни штаб се 4. августа сложио с тим приједлогом, с тим што ће под његову команду, до даљњег, ставио и 6. дивизију, захтјевајући од њега да покрет буде „чим бржи“ и у највећој тајности. Истовремено Врховни штаб је тога дана, пожурјујући покрет, наредио штабу 6. дивизије да заједно с 12. корпусом хитно крене одређеним правцем и обавијестио га да ће Дивизија бити привремено под командом Данила Лекића, команданта 12. корпуса.

Знајући за планове Врховног штаба НОВ и ПОЈ, а настојећи да онемогући њихово остварење, њемачки командант Југоистока након тек завршене операције „Резлајн“ („Рбслеин“ — „Ружица“ почела је 18. јула) у источној Босни, одлучио је 3. августа да поедузме нову операцију, којој је дат шифровани назив „Хакфлајш“ („Хацкфлеисцх“ — „Сецкано месо“), на подручју Рибница, Вареш, Олово, Власеница, Кладањ, с циљем да разбите 3. и 12. корпус и 6. дивизију. Руководјење операцијом повјерено те команди 5. СС брдског армијског корпуса, а за њено извођење ангажовани су дијелови 7. СС дивизије Принц Еуген и 13. СС брдске дивизије Ханџар, као и усташко-домобранске (1. усташки и 8. посебни здруг) и четничке јединице под њиховом командом.

На основу задатка добијеног од Врховног штаба, а не знајући за намјере непријатеља, штаб 12. ударног корпуса наредио је 5. августа потчињеним дивизијама да у току наредне ноћи изврше покрет и смјесте се у рејонима: 6. дивизија — Кнежина, 16. дивизија — Д. Бабине, Врбаци и 36. дивизија — Шашевци, Врутци, Иројевићи, Пихлице. Штабу 6. дивизије још је наређено да сутра, по завршеном покрету, дође у штаб Корпуса у д. Бабине (заселак Ивасовићи) ради договора.

Трећа бригада је из рејона Ракова Нога — Студићи, увече 5. августа, кренула по киши на исток како би преко Медојевића стигла у шуму Палеж, око 2—3 км сјеверно од Кнежине. Пошто у току ноћи није стигла на одредиште, кад је свануло, непријатељ је са правца Соколца почео да туче њену колону артиљеријом (рањено неколико бораца). Нешто прије подне она је избила у шуму Палеж и размјестила се ради одмора и припреме хране. Штаб Бригаде смјестио се под шатор направљен од падобрана, а у његовој близини амбуланта

и приштаиске јединице. Неисправни и уморни борци су брзо заспали. Будност је сасвим попустила. У таквој ситуацији изненада је њемачки „труп“ напао на амбуланту. Дата је узбуна и након краћег пуш-карања „труп“ се повукао у шуму. Никог није убио ни ранио, али су јединице узбуном лишене неопходног одмора.

ОД ЦЕСТЕ СОКОЛАЦ — ХАН ПИЈЕСАК, ПРЕКО ПРАЧЕ, ЈАХОРИНЕ
И ТРЕСКАВИЦЕ ДО ЗЕЛЕНГОРЕ

Из рејона Кнежина — Палеж, 6. дивизија кренула је, ноћу између 6. и 7. августа, према селу Кошутници, гдје је требало да пређе цесту Соколац — Хан Пијесак за коју се знало да је непријатељ контролише и да ће се требати пробијати преко ње. Лијево од Дивизије кретао се 12. корпус. Трећа бригада образовала је дивизијску заштитницу и, крећући се иза 1. и 2. бригаде, правцем Палеж — Врбаца, стигла је у Прељубовиће када се раздањивало, гдје је дошла у непосредни додир с дијеловима 16. војвођанске дивизије. Баш у то вријеме дијелови 13. СС пука напали су у том рејону с чела и у лијеви бок дијелове 16. дивизије и зауставили је. Први батаљон 3. бригаде, који се кретао као бригадна побочница, заједно с дијеловима ове дивизије извршио је енергичан јуриш и непријатељ је протјеран, па је покрет настављен према Кошутници.

Кад је Бригада избила у Кошутници, главнина 6. дивизије већ је била разбила непријатељево осигурање цесте у том рејону, прешла цесту и наставила покрет на југоисток источним ободом Гласинца испод косе Копито. И кад су неки дијелови Бригаде већ били прешли цесту наишао је од Хан Пијеска батаљон 13. СС пука, ојачан тенковима, због чега је покрет привремено заустављен, док непријатељ није одбачен натраг. Након тога је Бригада прешла цесту, па иако уморна и гладна, наставила покрет и преко села Сијерци, Долови, Шенковићи избила на цесту Сарајево — Соколац, код села Обртићи. Због могућности интервенције непријатеља са више праваца није се смјело остати на подручју Гласинца. Пошто је 2. бригада одбила напад непријатеља са правца Соколца, 3. бригада је без тешкоћа прешла цесту. Непријатељ је једино успио да припуца на њену заштитницу и да рани једног борца. Крећући се за главнином Дивизије, Бригада је избила у село Понор.

Иако су борци били гладни и уморни покрет је настављен на југ, у намјери да се у току ноћи, између 7. и 8. августа, пређу ријека Прача, цеста и жељезничка пруга Сарајево — Вишеград, на одсјеку између Прача и Реновице, а затим што прије напусти кањон Праче и крене према билу Јахорина. Пругу и цесту обезбјеђивали су дијелови 1. усташког и домобранског 8. посадног здруга. У претходници Дивизије кретала се 1. бригада. Она је рано ујутро, 8. августа, избила на жељезничку пругу и ријеку код развалине Павловац, разбила непријатељеве снаге у том рејону, а затим поставила обезбјеђење према Прачи и спријечила интервенцију непријатеља са тог правца. Источно од 6. дивизије кретао се 12. корпус поема Реновице. Његове јединице ликвидирале су домобранске посаде у селима Питовићу и Странама, а затим напала Реновицу, запалиле жељезничку станицу и поставиле обезбјеђење према Горажду.

Акцијом 1. личке бригаде и дијелова 12. корпуса онеспособљена је жељезничка пруга на 4 мјеста, уништен један оклопни и два теретна воза и створена бреша на прузи и цести од око 5 км између Праче и Реновице. Туда су у току дана прешле све јединице па и 3. бригада. Даљи њен покрет од ријеке Праче уз стрме сјеверне падине планине Јахорине био је веома напоран. Падала је киша, а стазе су биле веома клизаве. Преко села комрани она је, кад је већ пала ноћ, избила у рејон између Ораховице и Бара, гдје се размјестила ради одмора и преноћишта. Кад је прошла главнина Дивизије, за њом је као заштитница кренула 1. бригада и стигла у рејон Крње јеле (к. 1359). У рејон Ораховица — Баре стигао је и 12. корпус.

Након пређених 50 км, од шуме Палеж до Јахорине, за двије ноћи и два дана, уз веома оскудну исхрану, Бригади је био, више него нужен предах. Било је планирано да Дивизија и Корпус у поменутом рејону, у току ноћи, добију авио-пошиљку хране и муниције, али од тога није било ништа, авиони нијесу дошли. Није било ништа ни од одмора. Наиме, чим су 6. дивизита и 12. корпус из рејона јужно од Олова кренули на југ, Команда 5. СС брдског армијског корпуса у оквиру операције „Хакфлајш“ орјентисала је 13. СС дивизију Ханцар према јединицама 3. корпуса, а 7. СС дивизија Принц Еуген према 6. дивизији и 12. корпусу, са задатком да им спријечи продор преко Дрине, с тим што су јој придаване све расположиве усташке, домобранске и четничке снаге затечене у зони борбених дејстава. Користећи огромну предност за боз маневар трупама по комуникацијама, командант 7. СС дивизије Ото Кум (Отто Кумм), чим су 6. дивизија и 12. корпус почели да прелазе ријеку Прачу и пошто је сазнао да имају намјеру да се код Устиколине пребаце преко Дрине, груписао је јаке снаге у рејону Рогатице, подијелио их у двије групе и јачу групу коју су сачињавали 2. батаљон 13. пука, 3. батаљон 14. пука, дивизијски мјешовити батаљон, дијелови домобранског 8. посадног здруга и Фочанска бригада, хитно упутио ка Горажду и Фочи са задатком да претекну 12. корпус и 6. дивизију, посједну све мостове и прелазе на Дрини од Устиколине до Фоче и дио комуникације Фоча — Калиновик и онемогуће им продор у Санкак и Црну Гору.

Другом групом. састава 7. СС извиђачки батаљон и 1. батаљон 13. СС пука, ујутро 9. августа из долине ријеке Праче напао је у леђа 6. дивизију и 12. корпус настотећи да их дијелом снага обухвати с истока и преко вуса Комут (к. 1154) и коте 1297. Група је имала задатак да Дивизију и Корпус стално напада у леђа. Њој су се најприје супоотставили 1. личка бригада и дителови 12. корпуса. Непријатељ је дрско нападао и постепено их потискивао на југ. Дивизијска болтшца била је доведена у опасност али те она брзо отклоњена. А кад се 12. корпус повукао на југ у борбу 1е из рејона Бара. гдје се затекла. ступила и 3. боигада ,сукобивши се са снагама коте су нападале од Комута. Судар је био веома жесток. У тим окршајима, поред осталих, погинули су народни херол Никола Совиљ Нина, замјеник команданта 1. батаљона, Милан Грбић, командир чете, Лазо Грујанић, политички комесар чете и Миле Рашета, политички делегат вода. Жестоке борбе вођене су скоро цио дан. Штитећи литеви бок Дивизије, 3. бригада се заједно с 1. бригадом постепено повлачила на југ. У тим

борбама погинуо је још и Марко Орловић, помоћник политичког комесара батаљона. Оне су омогућиле да се 2. бригада и штаб дивизије с приштапским јединицама безбједно повуку преко источних падина Јахорине у рејон Боговићи — Колаковићи. Предвече су и 1. и 3. бригада успјеле да се одвоје од непријатеља и да се повуку у тај рејон.

У ноћи између 9. и 10. августа штаб 12. корпуса помјерио је све три дивизије нешто јужније у рејон између Кратиина и Јабуке (у другој Јабуци 5 км сјеверно од Горажда тада се налазио Штаб 7. СС дивизије) око 10 до 15 км западно од Дрине, у намјери да се с њим наредне ноћи пребаца преко ријеке у Санџак код Устиколине. Међутим, у међувремену је прва група 7. СС дивизије посјела Устиколину и Дрину до Фоче и друм Фоча — Калиновик. Као појачање мање снаге довучене су и из Вишеграда. Поред тога непријатељ је почео да туче артиљеријом по рејонима размјештаја јединица 6. дивизије и 12. корпуса и да им наноси губитке. Видјевши да Нијемци чврсто држе рејон Устиколине, штаб 12. корпуса одстао је од претходне намјере, па је 10. августа наоудио 6. личкој и 16. и 36. вотвођанској дивизији да се наредне ноћи (10/11. августа) пребаце преко Дрине у рејон Фоче. Предвече штаб Корпуса је покушао да се са све три дивизије приближи Миљевини како би се у једном скоку пребациле преко цесте Калиновик — Фоча и са запада и југозапада избиле у шири рејон Фоче. Међутим, у томе се ните успјело тер су на поилазима селу дијелови 13. СС пука снажном ватром дочекали јединице које су се након тога повукле сјеверније од комуникације ка Јабуци и ту преноћиле.

Сљедећег дана, 11. августа, све јединице су се припремале за продор преко цесте Калиновик — Фоча на просторију југозападно од Фоче како би одатле покушале да се пребаце преко Дрине. У вези с тим штаб 12. корпуса је предложио Воховном штабу да извјесне снаге 1. пролетерске дивизије из Санџака притиском на Фочу олакшају прелазак ријеке кроз 2 до 3 дана, а с обзиром да је непријатељ спријечио прелазак његових јединица преко цесте, замолио је да авијација хитно бомбардује сектор Калиновик — Фоча. Како је планирао 12. корпус се под борбом у ноћи између 11. и 12. августа пробио преко цесте Калиновик — Фоча на Зеленгоп^, а затим се помјерио у Врбницу. Са Зеленгоре штаб Корпуса послао те Врховном штабу депешу: „По цијену великих губитака наш 1е корпус успио да се синоћ пробије преко Борије на Зеленгору. Шеста се још није пребацила.¹¹

Истовремено са 12. корпусом и 6. дивизија покушала је да се на подручје Миљевине, код Оцркавља, око 7 км источније од мјеста про» боја 12. корпуса, пробије преко цесте, али у томе није успјела, јер је била дочекана снажном ватром ди^елова 7. СС дивизије. Вративши се још у току ноћи у рејон Јабука — Колинско брдо (тт 1405}, штаб Дивизије одлучио је да са јединицама коене на запад и маневром преко планине Трескавице и западно од Калиновика избије на Зеленгору и успостави везу са 12. корпусом. У духу ове одлуке Дивизија је, ујутро 12. августа, из поменутог рејона кренула према Трескавици. Крећући се по беспутном земљишту, а оптерећона великим бројем ра-

¹¹ Зборник, Том IV, књ. 28, стр. 511.

њеника, она је преко села Глушаца и Мушића и предјела Игрише, избила на цесту Сарајево — Калиновик код катуна Катуништа, 2 км југоисточно од Доброг Поља, одакле је протјерала дијелове четничког Романијског корпуса и заплијенила им комору, а затим је продужила у село Крбљине гдје је 3. бригада разбила дијелове тога корпуса. Да би се удаљила од цесте Сарајево — Калиновик и избјегла евентуални напад непријатеља, Дивизија се из Крбљина помјерила мало на запад (око 5 км) у поедио Гвозно поље, на гребену Трескавице на надморској висини око 1400 метара, и око 8 км сјеверозападно од Калиновика.

На Гвозном пољу Дивизија је провела 13. август одмаратући се и упућујући официрске патроле у правцу даљег покрета, ради извиђања земљишта и непријатеља. Послије продора 12. корпуса на Зеленгору, команда 7. СС дивизије Ппинц Еуген упутила је у напад за њим 3. батаљон 13. СС пука и 7. извиђачки батаљон, а 2. батаљон тога пука из Фоче на југ, да би Корпусу препречио пут преко Дрине, док је из Калиновика усмјерила 1. батаљон овог пука према Обљу и Улогу са задатком да напада 6. дивизију и онемогући јој пребацивање преко цесте Невесиње — Калиновик. пошто је од четника дознала да се чалази на Трескавици. Ујутро 14. августа, Дивизија је с гребена Трескавице наставила марш у двије колоне: главнином коју су сачињавале 1. и 3. бригада и приштапске јединице и 2. бригадом као побочницом, која се кретала паралелно и источно од главнине, са задатком обезбјеђења од Калиновика. У улози заштитнице главне колоне 3. бригада је маршевала правцем Гвозно поље — катун Лукавац — Честаљево — Хотовље. Због немогућности да се брже креће она је с падом мрака избила тек пред дубоки и стрми кањон рјечице Језерице, недалеко од њеног ушћа у Неретву, док је 1. бригада до тог времена успјела да је пређе, разбије слабије њемачке снаге и четнике код Обљаја на цести Невесиње — Калиновик и да продужи на југоисток према Зеленгори у рејон Марчинково врело — Слатина бара. гдје је требало да се прикупи и преноћи читава Дивизија.

Трећој бригади била је потребна скоро читава ноћ, која је била тамна, да савлада кањон и да у зору стигне у предии одрећен за коначиште.

Иако јој је био потребан одмор Дивизија је ујутро 15. августа наставила покрет на југоисток. Мада је посљедња стигла у поменути рејон 3. бригада је сада кренула на челу Дивизије. Њени интенданци и кувари нијесу ни стигли да подијеле нешто мало хране. Свима је то тешко пало, али се није имало куд, морало се напријед, јер се није смјело задржавати на голој поосторити без икаквог дрвета и заклона. Поред тога, откада се одвојила од 12. корпуса, Дивизија ни са ким није имала везе — нити са његовим штабом, нити са Врховним штабом, јер је њена радио-станица била неисправна.

Крећући се стазом од Марчинкова врела, поред Штиринског језера, Дивизија је избила у катун Под Орловача. Ту се Бригада сукобила с дијеловима 1. батаљона 13. СС пука који су били упућени у „паралелно гоњење с претицањем". Одбивши непријатеља Бригада је обезбједила лијеви бок главним снагама Дивизије, који су прешавши

гребен Зеленгоре, поред Љубина гроба, након 20 км дуге дневне маршруте, увече избиле у рејон Ружин-поље — Лучке колибе. За њима се у тај рејон свила и 3. бригада оставивши 2. батаљон на Орловачи (к. 1960) ради обезбјеђења дивизије на преноћишту.

ОД ЗЕЛЕНГОРЕ ПРЕКО СУТЈЕСКЕ ДО ПИВЕ

Избијањем на Зеленгору 6. дивизија нашла се на подручју гдје је јуна 1943. године Оперативна група дивизија, под непосредном командом Врховног штаба, водила жестоке борбе у току пете непријатељске офанзиве. Трагови тих борби били су видљиви скоро на сваком кораку. Најтеже су се доимали огољели људски костуои обрасли у траву. Наилазило се и на костуое обучене у сељачка вунена одијела, која за годину дана нијесу иструлила. И 6. дивизија^а избијањем на Зеленгору, након 25. тодневнoг изузетно напорног и другог марша, углавном по беспућу, поаћеног честим и тешким борбама, уз слабу, недовољну и нередовну исхоану, нашла се у тешкој ситуацији. Успутне борбе односиле су најбоље борце и доносиле бројне рањенике које је требало збрињавати и носити, а људства способног за ношење бивало је све мање. Јединице су трпеле велике губитке и од глади и умора. Многи борци су на маршу малаксавали, из строја испадали. Напори и изнемоглост били су јачи од њихове физичке моћи и воље.

У трајном сјећању остао ми је призор са застанка поред Штиринског језера на Зеленгори, када је поред мене почео да плаче курир Војко (нажалост презиме сам му заборавио). Дванаестогодишње дијете из Прилуке код Ливна, коме су усташе побиле родитеље па се прикључио Бригади. Био је бистро дитете и веома сналажљив курир. На моје питање зашто плаче одговорио је да му је жао што ће ту остати, јер не може даље да иде. Рекао сам му да се не плаши јер га нећемо оставити. Имали смо V чети босанско коњче, које нам је служило за ношење оружја и муниције, бацили смо то оружје и Војка поставили на самар. На првом већем застанку добио је нешто хране, а и одморио се што му је повратило снагу. Наставио је марш и издржао до краја рата.

Због великих губитака бројно стање јединица је знатно опало, чак толико да аутоматско ооужје ни^а имао ко да носи. Највећи проблем представљали су тешки оањеници, првенствено они на носилима за чије је ношење ангажован велики број бораца што их је онако већ исцрпљене још више исцрпљивало и онеспособљавало за напоре и борбе. Код Лучких колиба закопан је дио митраљеза и пушкомитраљеза и два дивизијска брдска топа, јер за њих није било муниције нити товарних коња да их носе. Ту на Ружин-пољу и код спаљених Врбничких колиба требало је да савезнички авиони између 15. и 16. августа дотуре храну и муницију за Дивизију. Паљене су ватре ио уговореним знацима. ослушкиван наилазак авиона, али све узалуд. Те ноћи нијесу стигли. Но и поред тога, у том ретону није се смјело дуже задржавати, нарочито послје борбе код катуна Под Орловача, а нарочито на самој Орловачи (к. 1960) са које су есесовци успјели да потисну 2. батаљон према Љубином гробу и да угрозе Дивизију. Због тога је око пола ноћи, Дивизија на челу с 2. бригадом, кренула стазом низ врло стрму страну кањона рјечице Хрчавке, затим низ њу

ка Милинкладама, да би одатле скренула према спаљеном селу Крекови и Тјентишту у долини Сутјеске. Међутим, шој се на брду Кошур (к. 787) и десној обали Сутјеске препријечио 3. батаљон 13. СС пука, а са леђа за њом је наступао 1. батаљон тога пука. Тек кад је 2. бригада у жестоком окршају збацила непријатеља с Кошура и одбила његове нападе долином Сутјеске од Попова Моста, покрет главнине Дивизије настављен је према Тјентишту и стазом уз Сутјеску иреко Сухе за Изгоре гдје је стигла увече 16. августа.

Због опасности да 1. батаљон 13. СС пука од Орловаче гребеном Зеленгоре преко Горњих и Доњих Бара избије у долину Сутјеске прије него њен кањон напусти главнина Дивизије, штаб Дивизије упутио је 3. бригаду као побочницу од катуна Хрчава ка Г. Барама са задатком да на њима спријечи продор непријатеља у долину Сутјеске код Сухе. Она је од катуна Хрчавка, одвојивши се од главнине Дивизије, кренула уз Хрчавку до ушћа потока Котач, а затим, крећући се његовом уском клисуром, прије подне 16. августа, избила на Горње Баре, гдје, такође, наилази на видљиве трагове жестоких борби у петој непријатељској ошанзиви. Да би ефикасно затворила правац преко Горњих Бара, требало је да постедне Угљешин врх (тг 1858) на гребену Товарнице, сјеверозападно од Г. Бара. али како борци због умора нитесу могли да се попну уз његове стрме стране, Бригада је посјела косе источно од њега како би на њима сачекала непријатеља. Чим су распоређени на положај борци су заспали од умора и неспазања. Будни су остали само осматпачи који су се често смјењивали како и они не би заспали. Срећна околност је била што 1. батаљон 13. СС пука није наступао овим правцем, већ за главнином Дивизије, и код Тјентишта спојио се с 3. батаљоном истог пука и ту застао. Захваљујући томе, Бригада је мирно предахнула на Горњим Барама што јој је добро дошло.

Послије проласка главнине Дивизије кооз кањон Сутјеске Бригада је наставила покрет према Сутјесци преко Доњих Бара и Гусног пута стазом која је ви^угала низ готово окомиту страну кањона Сутјеске којом је нарочито тешко било носити рањенике. Сутјеску, која је тада на томе м^есту била плитка, прешла је код Сухе, најмавег села у Југославији од свега двије куће коте су биле спаљене. Настављајући стазом уз оијеку за главнином Дивизије она је касно у ноћи стигла у Изгоре, гдје је преноћила читава Дивизија.

Ујутро 17. августа Дивизита је кренула коњском стазом према долини Врбнице и Пивској жупи. Био је то 10ш један исцрпљујући марш преко високопланинског, јако волетног и изломљеног земљишта са успоном кроз стилешњени просјек између с једне стране преко 2.000 метара високих планина Волујка и Биоча, а са друге стране нешто нижег Лебршника. Стаза је водила поред Великог језера. поавог планинског ока на надморској висини од 1319 метара, на ком су се многи борци умили и расхладили уморне ноге. До краја дана Дивизија је с 1. бригадом стигла у Брљево, 2. у Милошевиће и 3. у Стабну — села испод јужних падина Биоча. Напредног дана 2. бригада је упућена на десну обалу Пиве у село Пишће гдје је требало да 19. августа прихвати авио-пошиљку хране и муниције за 12. корпус и Дивизију.

Села у којима се нашао била су иначе пасивна и у рату до краја **БИХ** граница исцрпљена. Борцима је био неопходан предах од другог и напорног марша, а посебно храна, да би им се повратила и побољшала физичка кондиција. Глад је била страшна. Код појединих бораца почеле су да се јављају халуцинације. Према свједочењу Милана Шшана, тада команданта 3. бригаде, група бораца постројила се с порцијама пред једним дрветом и чекала да прими храну. Четири бораца појела су експлозив, који су савезници заједно с муницијом спуштали падобранима, и отровали се. Упакован у ваљкасте фишке или четвртасте пакетиће, а жут као кукуоузно брашно, мамио је глатне. Страшно их је било гледати како им на уста излази жута пјена и како умиру у мукама.

Након продора преко цесте Калиновик — Фоча, 12. корпус задржао се два дана у Врбници очекујући 6. дивизију, са којом је била прекинута радио-веза. Њему је 13. августа Врховни штаб наредио да се између Фоче и Бастаса, код ушћа Сутјеске у Дрину, пребаци преко Дрине, али покушај да се приближи ријеци није успио због јаког отпора непријатеља који је посјео Дрину. Нападнут од дијелова 13. СС пука од Зеленгоре, Миљевине и Дрине он се под борбом пребацио преко Сутјеске на Вучево, а затим код Мратиња прешао ријеку Пиву и 15. августа избио на Пивску планину на подручју Црквица. Три дана касније, 18. августа, успоставио је везу са 6. дивизијом.

У вези са доласком 12. корпуса и 6. дивизије у Црну Гору, врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Југославије Јосип Броз Тито депешом је, 15. августа, обавијестио Штаб 2. корпуса НОВЈ у Црној Гори да Данило Лекић са три дивизије преко Вучева долази на сектор Пиве — Жабљак, да су те дивизије водиле борбе, имале губитке и да су врло исцрпљене. У депеши је даље писало: „Прихватите их и предузмите одмах све да се нахране и попуне материјалом. Ове јединице се не смеју уводити у борбу. Треба им дужи одмор. Од њих примите све рањенике и болеснике. Настојте да их евакуишете у Италију. У противном задржите их у вашим болницама”.¹² Пошто се тадашњи аеродром код Негобуђа због непријатељске офанзиве више није могао користити, штаб Корпуса организовао је хитну изградњу новог аеродрома код села Горња Брезна, око 16 км сјеверозападно од Шавника, гдје је већ до 18. августа прикупљено око 800 рањеника из свих јединица које су се тада затекле на подручју Црне Горе.

БОРБЕ НА СЕКТОРУ ПИВСКЕ ПЛАНИНЕ РАДИ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ЕВАКУАЦИЈЕ РАЊЕНИКА У ИТАЛИЈУ

Избијањем на подручју Пиве, 6. дивизија успоставила је везу са 29. херцеговачком дивизијом, а 18. августа добила је нову радио-станицу са шифром и попред штаба 12. корпус^а, под чијом те командом и даље задржана, успоставила те везу са Врховним штабом, а узбозо и са штабом 1. поолетерског корпуса. Иако тог те био потребан одмор, планиран и од Врховног штаба, ситуација то није дозволила. Тих дана, 19. и 20. августа 2. и 12. корпус водили су жестоке борбе у об-

¹² Зборник, том II, књ. 13, стр. 712.

ласти Дурмитора. Нијемци су 20. августа заузели Жабљак и Шавник, а по посједању Вучева почели да се спуштају у Мратиње. Да би им спријечили даљи продор из Мратиња на југ, штаб 6. дивизије упутио је 3. бригаду на југоисточне падине планине Биоч изнад Брљева, са задатком да затвори стазе које од Мратиња изводе на југ, и спријечи непријатељу продор између Биоча и ријеке Пиве. Међутим, чим је Бригада избила на одређене положаје стигла је 1. бригада и преузела њене положаје, а она је упућена у Плужине ради одмора. За вријеме задржавања Дивизије у том рејону, сви тешки рањеници из бригадних амбуланти и из дивизијске болнице упућени су уз помоћ тединица 29. дивизије, на аеродром код села Горња Брезна ради евакуације у Италију. Из амбуланта 3. бригаде упућена су око 32 рањеника. Било је то велико олакшање за јединице и велика брига мање, а изузетна помоћ нападеним рањеним саборцима.

Ради обезбеђења евакуације рањеника штаб 12. корпуса је, увече 20. августа, наредио противнапад и разбијање непријатеља на сектору између кањона Шујице и Пиве.

Штаб 6. дивизије добио је задатак да са једном бригадом напада на споју између 16. и 36. дивизије, са линије Јаблан врх (к. 1611) — Трештено брдо (тт 1772) правцем Вучје селиште — Караула — Г. Поље, једну бригаду да постави у рејон села Трса, као корпусну резерву, и једну у рејону Плужина, оади држања мостобрана на лијевој обали Пиве и спречавања продора непријатеља уз ријеку ка Крстацу. Противнапад је требало да почне у 5 сати 21. августа, а за командовање образован је оперативни штаб у који су одређени политички комесар 12. корпуса, командант 6. дивизије и начелник штаба 12. корпуса. Штаб 6. дивизије одредио је 2. бригаду да учествује у противнападу одређеним правцем, 3. бригаду је упутио у рејон Трсе, а 1. бригаду у Плужине.

Због промјене ситуације противнапад није изведен. Наиме, пошто су Нијемци 20. августа заузели Шавник и на 16 км приближили се Горњим Брезнама и тиме угрозили аеродром. 12. корпусу је Врховни штаб наредио да се хитно пребаци ка Гоњим Брезнама и Голији ради обезбеђења аеродрома заједно са јединицама 3. дивизије. Он је 21. августа прешао ријеку Пиву код Крстаца и упутио се одређеним правцем. На Пивској планини остала је сама 2. личка бригада до доласка 3. личке бригаде, која је према првобитном плану требало да се пребаци у рејон села Трса. Крећући се из Плужина, гдје ће стићи и 1. бригада, 3. бригада је прешла Пиву преко висећег моста код Крстаца и последице напорног успона стазом уз врло стрму источну страну пивског кањона, којом је истовремено из супротног правца ка ријеци силазио 12. корпус, око 11 сати, 21. августа, избила на плато Пивске планине у село Пишће. У то вријеме је 2. бригада сама водила борбе на линији Личански Урљај (тт 1773) — Суводо. Убрзо њој се на десном крилу прикључила и 3. бригада. Тог дана Врховни штаб је, поред осталог, депешом обавијестио штаб Дивизије: „Сутра 22. или 23. најкасније, долазиће цео дан авиони за рањене и донеће вам храну. Дајемо вам одрешене руке за покрет за Васом" (Васо Јовановић командант 1. пролетерске дивизије).¹³

¹³ Зборник, том II, књ. 13, стр. 795.

Како се и очекивало дијелови 13. СС пука продужили су 22. августа напад на 2. и 3. личку бригаду. Трећа бригада ослањала се десним крилом на западне падине Дурмитора, гдје је успоставила везу с дијеловима 3. дивизије, а 2. бригада лијевим крилом на кањон Пиве. Судар је био веома жесток. Бригаде су се водећи задржавајућу одбрану, у којој су се смјењивали напади и противнапади, постепено новлачиле и то 3. бригада ка Козјем врху (к. 1900), а 2. бригада ка Божуру (к. 1596). На тој линији оне су прешле у одсудну одбрану. Даље се није могло нити смјело повлачити. Морало се издржати да би се преко 1.000 рањеника авионима евакуисало. И бригаде су издржале. У једном противнападу код Козјег врха погинуо је командант 1. батаљона 3. бригаде капетан Бранко Маљковић.

Док су вођене жестоке борбе на подручју Дурмитора, Пивске планине и Шавника, савезнички транспортни авиони слијетали су на аеродром код Горњих Брезана, укрцавали рањенике, одвозили их у Италију и враћали се поново цео дан 22. августа. Ангажовањем 36 транспортних авиона и 50 ловаца укупно је пребачено у Италију 1.078 људи, од чега 1.059 партизана, 16 савезничких пилота и 3 члана савезничке војне мисије.¹⁴

Чим је завршена евакуација рањеника престала је потреба за даљом одбраном на Пивској планини. Убрзо је стигло наређење штаба дивизије да се бригаде одвоје од непријатеља и повуку на лијеву обалу Пиве у рејон Горанско — Плужине. С падом мрака 3. бригада се ирикупила у катунима Николин до и Драшков до, гдје је борцима подијељена оскудна вечера, а затим је кренула ка селу Дубљевићи, одакле се спустила у кањон Комарнице, прегазила ријеку и обилазећи снажни извор Пиве и Пивоки манастир, 23. августа избила у Горанско кад је већ сунце било високо одскочило изнад врхова Дурмитора. У међувремену стигла је и 2. бригада, тако да се Дивизија нашла у рејону Плужине — Горанско.

ОД ПИВЕ, ПРЕКО ТАРЕ И САНЦАКА, ДО ЗЛАТИБОРА

Избијањем у поменути рејон поставило се питање куда даље? Према плану Штаба 12. корпуса требало је, последице неопходног одмора, да са јединицама крене према Санцаку преко Зеленгоре и Фоче уколико се ситуација не измјени. За 6. дивизију било је планирано да последице предаха, 24. августа, крене на сектор Стабна — Равно — Чемерно, да ту сачека 12. корпус а затим заједно да крену према Дрини. Међутим, пошто је од Врховног штаба добио одрешене руке, да слободно одлучује и дејствује, штаб 6. дивизије, на основу процјене да су главне њемачке снаге продирући између Пиве и Таре на југ вјероватно већ напустиле сјеверни дио Пивске планине, одлучује да се маневром низ Пиву, преко Мратиња, поново попне на пивски плато и избије у рејон Горњег Поља, изманеврише непријатеља и забаци му се за леђа, а затим се преко ријеке Таре и Санцака пробије у Србију. Била је то веома смјела, али и целисходна, одлука да се најкраћим правцем и за најкраће вријеме стигне у Србију и прикључи

¹⁴ Група аутора, Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945, друга књига, друго издање, Војноисторијски институт, Београд 1965, стр. 271.

1. пролетерској дивизији, која је тога дана, 23. августа, избила на гробен Златибора.

Дивизија је, ослобођена рањеника, ујутро 24. августа кренула из Плужина кроз дубоки кањон, низ саму ријеку Пиву. Трећа бригада марширала је на зачељу Дивизије, као заштитница. У Мратињу прикључила јој се већа група избјеглица и руководилица из Санцака, са предстојником Антифашистичког вијећа народног ослобођења Санцака, Душаном Ивићем и Санџачки теренски батаљон. Сви су они напустили Санџак кад је почела непријатељска операција „Рибецал“ и сада је требало да се врате натраг. Прегазивши Пиву, Бригада је почела да се пење уз веома стрму источну страну пивског кањона према Барном долу.

Након још једног напорног дневног марша, иако маршевска рута није била дуга, Бригада је, падом мрака, уз велике напоре, изашла из кањона и стигла и предио Барни до (к. 1881) — село Барни До гдје су се већ налазиле главне снаге Дивизије. У том рејону заноћила је читава Дивизија, уз јака обезбјеђења у све стране. Ситуација је била потпуно нејасна. Није се знало гдје се налази непријатељ, какве су му намјере и на што ће се у покрету ка Тари и даље кроз Санџак наићи. Секретари батаљонских партијских комитета одржали су кратке састанке са свим комунистима по батаљонима и указали на нејасноћу и драматичност ситуације, као и на то да се Дивизија мора пробити у Србију, у првом реду преко Пивске планине, јер се претпостављало да непријатељ од Шћепан-Поља саобраћа средином платоа према Трси и Пишћу и да је на том правцу вјероватно оставио обезбјеђења. Од комуниста је захтијевано да високим моралом служе за примјер борцима у извршавању наредних задатака и савлађивању свих тешкоћа.

Послије оскудне вечере и краћег одмора Дивизија је кренула око пола ноћи у три маршевске колоне на сјевероисток преко Доњих Црквица и села Горњег и Доњег Поља према ријечи Тари. Десну маршевску побочницу чинила је 3. бригада, у средини се кретала 2. бригада, а лијево од ње 1. бригада. У току ноћи марш се одвијао без ометања. Али кад је свануло и кад се Бригада примакла брду Коло (к. 1454), нападнута је најприје са зачеља, а затим и са чела, са Кола, чиме се наша између двије ватпе. Зачеље Бригаде супротставило се нападачу који је нападао из позадине, а са главним снагама нападнут је непријатељ на Колу и разбијен. Заробљено је неколико њемачких војника и заплијењена радио-станица и нешто другог ратног материјала. За то вријеме су 1. и 2. бригада из покрета, на свом правцу, разбиле слабије снаге непријатеља на прилазима Горњем Пољу, а затим наставиле покрет ка Доњем Пољу и Тари, односно сеоцу Ђемска Лука, гдје су почеле да прелазе ријеку. Десни бок обезбјеђивала им је 3. бригада, која је морала застати да би прикупила избјеглице из Санцака са женама и дјецом, које су се разбјежале и посакривале по вртачама кад је почео напад. Иако то задржавање код Кола није дуго трајало, Нијемци су га искористили и појачали притисак на зачеље Бригаде, а главнину почели да туку артиљеријом. Други батаљон који се налазио на зачељу почео је да се повлачи јер није био у стању да задржи нападача. Погинуло је неколико бораца, а међу њима и замјеник команданта батаљона Милан Ђукић Мајки.

Ситуација за бригаду посталала је све тежа јер је непријатељ запријетио да је набаци на Тару и доведе у питање њено организовано пребацивање преко ријеке. У таквој ситуацији штаб Бригаде је упутио 4. батаљон ка Ђемској Луци, са задатком да ту пређе Тару и успостави мостобран на њеној десној обали, у рејону Варде и Градине. Ангажовањем 1. и Санџачког батаљона, под командом начелника штаба бригаде капетана Дмитра Заклана, непријатељ је задржан на висовима јужно од Доњег Поља. У том окршату погинуло је неколико бораца, а мањи број их је рањен. Теже је рањен Дмитар Заклан, тако да није могао да се креће. Њега је, да не би пао непријатељу у руке, из борбе изнио Црника Миљковић, обавјештајни официр 1. батаљона.

Зауставивши нападача штаб Бригаде је, сјевероисточно од Доњег Поља, оставио 1. батаљон ради заштите осталих снага које су се свиле у колону и стазом низ стрми кањон кретале ка Ђемској Луци. Око 16 сати за њима је кренуо и 1. батаљон. До тог времена 4. батаљон је већ био прешао Тару и након мањег пушкарања с четницима код Кољена и Градине, који су се разбјежали, образовао мостобран изнад Варде, ради обезбјеђења газа. У сутон и главнина је почела да прелази ријеку. Била је то највећа и најопаснија водена препрека од свих пређених ријека на маршу, која се испријечила Бригади, и читавој Дивизији, на њеном путу од Цинцара до Златибора. Иако је било лето, Тара је била дубока, хладна и веома брза. Нијесу се знале њене ћуди. Борци су у ријеку улазили у групама држећи се за руке и опасаче, а појединци и коњима за репове. Било је заносења, посртања и падања у ријеку али и другарског помагања.

Касно у ноћ главнина Бригаде дохватила се десне обале. Они који су били у заштитници и који су водили бригу о рањеницима прешли су знатно касније тако да су тек ујутро стизали у рејон прикупљања. Нико се није утопио нити те кога однијела ријека. Једино из кањона није изишао рањени командир извиђачког вода Обрад Грубишић. Он је негде у мраку скренуо са стазе и заувјек остао изгубљен. Тара је однијела два магарца, натоварена празним пољским казанима за кување хране. Они су их као какви докови подигли од дна ријеке и она их је однијела.

По преласку Таре и изласку из кањона, Дивизија се прикупила прије подне, 26. августа, у селима — Влепновићи, Уништа, Веленићи. Ту су се борци пар сати одморили и осушили мокра одијела, а онда се послије подне дивизија помјерила 2—3 км ка сјевероистоку, на подручје села Сухо Поље и Радоњићи, у непосредној близини Челебића, гдје је преноћила. Предах те добро дошао и због тога што су борци након дугог времена гладовања добили пристојне оброке хране. Већ на првом кораку у Санџаку, показало се да је народ прихватио личке борце.

Избијањем на подручје Челебића Дивизија се нашла у Санџаку у много бољој ситуацији. Њемачка СС дивизита Принц Еуген, која ју је на скоро читавом маршу пратила, нападала и покушавала да јој спријечи продор у Србију, остала је за леђима.

Пошто, према захтјеву ситуације није било времена за дужи одмор, иако је за то у Санџаку било услова, Дивизија је, а у њеном са-

ставу и 3. бригада, ујутро 27. августа кренула на сјевероисток правцем: Челебић — Витине — Петине — Нанге — Мрчево, одакле је скренула на сјевер и код Бадовине прегазила Тихотину, а затим преко Страхова Дола стигла у Зориловиће и Ђуровиће гдје је преноћила. Ту јој је у току ноћи бачено нешто хране из авиона. Сљедећег дана она је без сметњи прешла цесту Пљевља — Чајниче, сјеверно од Бољанића, и после краћег марша размјестила се на просторији Заостро, Буковик, Социце, гдје је успоставила везу с 37. санџачком дивизијом.

Трећа бригада се смјестила у селу Заостро, 4 км сјевероисточно од Бољанића и ту провела остатак дана и наредну ноћ. Ујутро 29. августа она је кренула на сјевероисток, правцем Заостро — Забрњица — Прибојска Голеша и у току ноћи, уз обезбеђење дијелова 37. санџачке дивизије, без тешкоћа прегазила Лим код Калафатовића. Ту су се од ње одвојили Санџачки батаљон и избјеглице из Санџака. Настављајући марш она је 30. августа стигла у село Брезна и у њему преноћила. Пошто се мало одморила, наставила те покрет гребеном косе Комун (к. 1044) — Кожал (т. 1049) — к. 925, прегазила Увац код коте 684 и, 31. августа, стигла у Доброселицу испод Златибора, прво село у које је приспјела на територију Србије. Тога дана су и 1. и 2. бригада стигле у Доброселицу, тако да се ту наша читава дивизија. Народ ју је отворена срца и са радошћу дочекао. Након одмора од двије ноћи и дана дивизија је, 2. септембра, помјерена на Златибор у рејон Алин Поток — Рудине — Краљеве Воде (сада Партизанске Воде), јужно и југоисточно од Чајетине.

Избијањем на плато Златибора 6. дивизија, а у њеном саставу и 3. бригада, чврсто је закорачила у Србију. Након изузетних напора и великих жртава циљ марша је достигнут, а задатак извршен. Ако се рачуна од 20. јула па до 2. септембра марш је трајао 45 дана.

Тај марш представља најтежи период у ратној историји 6. пролетерске дивизије, па и 3. бригаде, која се борила и кретала у њеном саставу. Бригада је на овом путу избила око 200 бораца, тако да је стигла у Србију са свега око 600 исцрпљених бораца, рачунајући и 3. батаљон, који јој се ускоро прикључио. Њене проријеђене редове ускоро су попунили нови борци из Србије.

Тодор Радошевић

VI
БОРБЕ У СРБИЈИ
И ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА

ОД ЗЛАТИБОРА ДО БЕОГРАДА

Чим је прешла ријеку Тару и закорачила на санџачко тло, Бригада се нашла у далеко повољнијој ситуацији. Нијемци и четници, који су 45 дана нападали и трпили губитке, код Таре су стали.

Наш најљући непријатељ, четрдесет петодневна глад, престао је „дејствовати“. По санџачким кућама и кућицама, углавном празним, налазило се помало сланог сира, а и интенданци су почели снабдијевати. Али наши прегладњели стомаци тешко су прихватили слани сир. Стомаци су проређивали строј Бригаде.

На тим просторима, од Таре до Златибора, од 26. до 31. августа, Бригада није оштрије ратовала са живим непријатељем, већ са стомацима. Нови борци све су масовније пристизали у наше редове, али није било лако попуњавати упражњена мјеста искусних пролетера.

БОРБЕ ОКО УЖИЧКЕ ПОЖЕГЕ И ЗЛАТИБОРА

Послије одмарања и удаљавања од глади, прикупљања података о четницима и сагледавања нових задатака, Трећа је кренула са Златибора према Ужицу. Повлачењем Бугара са Златибора, ослобођени Палисад и Чајетина постали су наша слободна територија. Прва бригада, као дивизијска резерва, наступала је према Овчарско-кабларској клисури 4/5. септембра. водећи мање борбе са четницима. Крећући се за Првом и скрећући према селу Средњој Добрињи и Трећа је припуцавала, јер се четници нису дали лако смирити. Маневрисали су, припуцавали и изазивали. Трећа бригада, са два батаљона (први је остао да штити дивизијску болницу, а трећи 1е још ратовао по Босни), сукобљавала се са четничким групама и мањим јединицама.

Према изјавама заробљеника, четници су на просторима Ужица, Чачка, Суворора, Кадињаче и Јелове горе имали четири или пет својих корпуса, за дејства на правцима гдје запријети већа опасност од партизана, а првенствено да не дозволе наш продор према Ваљеву и Шумадији.

Око 9. сати, 5. септембра, четници су јаким снагама напали Прву бригаду Шесте дивизије. Трећа је са два батаљона била у близини и после подне прихватила борбу као да је била сва на окупу. Највећи окршаји су вођени око села Папришта и Табановаца. Развој борбе и процјене како ће се ситуација даље одвијати, говориле су да наш леви бок и крило стоје као одшкринута врата према Ужичкој Пожеги, гдје је четничка маса највише насртала.

Око 14 сати Трећа је врашки заратила. На правцу села Средња Добриња, она је покушавала зауставити четнике у продору према Пожеги. Јаком ватром и противнападом, одолевала је кратко вријеме. Челни батаљон (четврти) сукобио се са четничком претходницом на улазу у село Добрињу и још неразвијен за борбу морао се грчевито борити. У ништа повољнијој ситуацији није био ни други батаљон, који се кретао за четвртим. Село Средња Добриња купало се у диму и прашини. Чуло се само узвикивање „јуриш-ура“, па детонације мипа, бомби и одјек митраљеских рафала. Код с. Табановаца, четници су јуришима присилили Прву бригаду на повлачење, за око 3 километра јужније од Пожеге. Тиме је десни бок Треће бригаде био незаштићен. Међутим, на вријеме је стигао први батаљон, којим сам командовао. Релативно одморан, нахрањен и попуњен муницијом, он је успјешно прихватио одступање другог и четвртог батаљона. У тим жестоким борбама погинуло је 9 бораца и руководиоца и више их је рањено. Међу рањеним налазили су се и командант првог и другог батаљона, Илија Рашета и Јово Радаковић, који је касније подлегао ранама у Италији. Кад сам покушао, сјеверно од Ужичке Пожеге, прећи преко цесте, између прве и друге чете, захватио ме је четнички рафал и ранио у оба двије ноге. Пао сам. Курир је притрчао да ми помогне, али је и он пао рањен. Све то није сметало комесару батаљона Јури Брмболићу да притрчи и да ме извуче. Неколико минута касније стигле су болничарке Драгица Петковић и Милица Судар, натсвариле ме на коња и одвукле у бригадну амбуланту, која се још налазила у Ужичкој Пожеги.

Користећи ноћ, четници су се привукли сасвим близу команде Бригаде и рањеника, па изненада отворили ватру по нама. Још је мало недостајало да упадну међу нас са својим камама. Начелник штаба Друге бригаде ЈБубомир Медић Брзица викао је из свега гласа „рањенике на коње и носила, па горе у брдо“. Нетко ме је натоварио на коња и коњ је поведен у ноћ. Пуцало се на све стране, а са коња нисам могао. Једно пушчано зрно прошло ми је кроз лијево стопало. Заустављања није било нити је то коме падало на памет. Осјећао сам да ми крв цури. Коњоводац је био нервознији од мене и само је коња теглио за поводац и шаптао „ајде зекане ако за бога знадеш“. Послије сат или још толико времена, заустављени смо у некој шуми и ту сам добио болничку помоћ. Сутрадан сам дознао да је команду над првим батаљоном преузео Бошко Ћопић, а над другим Ђуро Ђаковић Црни.

Преноћивши са рањеницима негдје испод букава, сутрадан сам некуда вожен на воловским колима, подалеко иза борбеног поретка. колима поред мене лежао је рањени Ђука Сладић.

Навече, 6. септембра, четници су насрнули са јаким снагама на Трећу бригаду код села Рупељева, а чете и батаљони, као и обично, оскудјевали су са муницијом. Зато су четници пуштани на блиско одстојање. Касније сам дознао од Соке Корице Тете да се Трећој бригади предала једна комплетна четничка чета од 200 четника, на челу са командиром.

Кад је Прва пролетерска дивизија, уз помоћ Шесте и Тридесет седме заузела Ужице, четничка борбеност и морал знатно су опали.

НАДМУДРЕНИ ЧЕТНИЦИ

Са положаја које је припремала Шеста дивизија на линији село Горобиље, Расна, Висибаба и Радовци могла је више дана одолијети четничким нападима. Међутим, дивизијско руководство је одлучило другачије.

Трећа бригада искористила је ноћ, одвојила се од четника, јужно од Пожеге, и кратко предахнула у селу Зарићи. Прије сванућа је напустила положаје које је претходног дана бранила. Заобишла је Ужице са југозапада, окрећући се према Кадињачи, Зглавку и Косјерићу, гдје је стигла 8. септембра. Ту је привремено стављена под команду Прве пролетерске дивизије. Ојачавајући одбрану Прве дивизије, запосјела је положаје око пута Јелова гора — село Околиште, на простору Зглавак. Четници су били надмудрени. Умјесто да чврсто држе комуникацију Ужице — Косјерић — Ваљево, морали су је препустити нама.

Јелова гора је бучала од експлозија на земљи, али и од авионских мотора који су нам доносили оружје и муницију, а одвозили рањенике. За нашим колонама ишле су дуге колоне воловских кола, всзећи рањенике и ратну опрему.

Возио сам се у колима са Ђуком Сладићем. Негдје сјеверозападно од Ужица, кола су ишла преко неке стране гдје није било пута. У једном тренутку кола су се изненада занијела и преврнула. Нас два рањеника откотрљали смо се низбрдо, у неки поток. Мало смо јаукали, мало се смијали. Болничари и болничарке које су нас пратиле, изнијели су нас до кола.

Бригада је са Јелове горе, од села Околиште, кренула према Косјерићу и Ваљеву. Борби је и даље било, али више са онима који се нису могли склонити.

ШИЈАНУ СТИЖУ ЧЕТНИЧКИ ИЗВЈЕШТАЈИ

Журило нам се у варошицу Мионицу, а кад су наше чете и батаљони опколили, савладали и заробили Дражину архиву и позадину, код четника је настала збрка, пометња и бјежање. Међутим, њихови извјештаји са терена стизали су у Мионицу — команданту наше бригаде Милану Шијану. Њихови команданти и командири нису знали каква је ситуација у Мионици и око ње, а курири који су извјештаје доносили, дрхтали су од страха.

Иако су савезнички авиони свакодневно одвозили рањенике, Димитар Заклан, начелник штаба Бригаде, који је рањен на Дурмитору, никако није пристајао да иде из Југославије. У Мионици сам лежао са Закланом у једној сељачкој кући, уређеној и чистој. Иако рањен у ноге, помало сам искорачивао по који корак. Димитар ми је, пошто није могао говорити, написао цедуљу, на којот је писало „ја не идем никуда из Југославије". Тога дана посјетио нас је командант дивизије Ђоко Јованић и покушавао да нас убједи да је нужан наш одлазак у Италију на лијечење. Заклан је одговорио команданту што и мени.

ВАЉЕВО СЕ БРАНИЛО ПЕТ ДАНА

Кад је савладана Јелова гора, Маљен и Сувибор, Кадињача и Ко-сјерић, Нијемци и четници више нису имали избора, осим бранити се.

Наше снаге стежући обруч око Ваљева, приближиле су се Ваљеву и Колубари на 10 до 15 километара. Први батаљон Бригаде истурен је према Лајковцу, четврти према Дивцима и мосту на Колубари, а остале снаге Бригаде занотиле су 11. септембра у Мионици.

Да би сузбили опасност која се надносила на Ваљево, повећа група Нијемаца, са стотињак недићеваца и нешто више дражиноваца, покушали су 13. септембра да поправе своју све неповољнију ситуацију. Засули су наше положаје густом артиљеријском ватром, посебно Мионицу, у којој је била команда Бригаде, а потом крећу у напад. Кренули су жестоко и без предаха, али пролетере нису успјевали значајније покренути. Напад им је до ноћи заустављен. Враћени су на полазне положаје. Град су упорно бранили, да би се што дуже задржали у Србији, док се њихове снаге не извуку из Грчке.

Кад је, 13. септембра, напад Нијемаца и четника одбијен, према нашем положају, од Диваца, чуло се брујање мотора. Дошао је један аутомобил са 4 путника. Били су то чланови Недићеве владе.

Команда Бригаде није имала навику да се вози аутомобилима. али Шијан је брзо сјахао са живог и зајахао на жељезног коња. Шофер Милисав није возио стабилно, али мерцедес је ишао према селу Брежђу, гдје се налазила команда Шесте дивизије, која је на коњима кренула према команди Бригаде у Мионици. Ишли су у сусрет једни другима и кад су коњаници утледали аутомобил брзо су поскакали са коња и похватили заклоне. Настао је кратки тајац, а онда је смијех почео одавати тајне. Ратнике то није превише изненадило, али је командант бригаде Шијан рекао команданту Шесте дивизије Ђоки Јованићу да ће и њему ускоро набавити још бољи ауто.

Основу ваљевске одбране чинили су Крушик, артиљеритска касарна, Официрски дом, хотел Бтнковина, те Опћински и Котарски суд. Дијелови њемачке дивизије Бранденбург, уз помоћ 4. и 5. четничког корпуса, бранили су Ваљево. а у помоћ им је прискакала и група Јунгенсфелд.

Бригада је кренула из Мионице и у Дивцима посјела мост преко Колубаре.

У Дивцима се морао осигурати сигуран прелаз преко ријеке. Знало се да ће њемачки напад (интервенција) ићи преко Диваца, дуж комуникације према Ваљеву.

Њемачко-четничка одбрана чекала је спремна, кад је 14. септембра почео одлучујући напад. Наши борци и јединице брзо су упали у град и повели уличне борбе. Тај пакао трајао је од 13. до 18. септембра, и за нас се успјешно завршио.

Официрски дом и касарна „Пети пук“ једва су савладани, а и касарна у Крушику дуго се одупирала.

Њемачко и четничко командовање, ако је ово друго имало каквог утицаја, нису пуштали Ваљево. У три наврата интервенција споља покушавала је повратити изгубљено и сва три пута Нијемци су успјевали доћи до својих у Ваљеву, али њихово извлачење према Београду није било могуће.

Послије петодневних борби за Ваљево, бригаде Прве и Шесте дивизије су га ослободиле.

По ослобођењу Ваљева, Бригада је ссигуравала Ваљево од Уба. Она је по четама и батаљонима била распоређена на сјеверном и сјевероисточном предграђу Ваљева, обављајући истовремено припреме за даље продирање према Београду.

Бригада је чврсто држала те положаје и чекала наређења да крене према Београду. Од 19. до 27. септембра она се примицала од села Причевци и Митровића до Текериша и Горње Сипуље, на југоисточним падинама Цера, гдје је већ господарио Дванаести корпус. На тим поприштима је бригадом поново командовао Лазо Радаковић, са комесаром Гојком Милекићем и замјеником комесара Даном Ђујићем, којима се прикључио нови начелник штаба Милан Танкосић. Милан Шијан и Мато Радуловић отишли су на нове дужности. Под тим старим руководством Бригада је продужила примицање Београду. Око 30. септембра она се нашла у селу Мраково и Каона, а у Бригаду је 7. октобра стигло 600 нових бораца.

Боравећи и попуњавајући се од Степојевца до Београда, Бригада је имала бораца и преко формације.

На село Мељак су упућена два батаљона Бригаде, први и трећи, са задатком да савладају одбрану Мељака и осигурају несметани излаз на полазни положај за напад. Четврти је био задужен да истовремено очисти село Бачевац, а други је остао у бригадној резерви. Око поноћи напад је почео, са свих праваца. Први батаљон, којим сам командовао, брзо је заузео село Вранић и избио до Мељака, нападајући насеље са југозапада. Иако без треће чете (додате трећем батаљону) први је без губитака и већих напора извршио задатак у одређеном времену.

Трећи ојачани батаљон, чинећи максималне напоре да изврши задатак није успио. Командант батаљона Ђуро Угарак Цого, крећући се од чете до чете, пред једном кућом је смртно погођен. Та вијест брзо је допрла са источног у јужни дио Мељака. Кренуо сам у трећ батаљон и рањеника нашао пред једном кућом гдје је издисао. Јоп: је био при свијести и кад је чуо мој глас, прошаптао је: „Илија, убише ме“.

Борба је грчевито настављена и два батаљона су сутрадан до 8 сати заузела Мељак. Команду над трећим батаљоном је преузео Александар Зорица. Борба за Београд могла је да почне.

Илија Рашетс

ЗАРОБЉАВАЊЕ КОМОРЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА

Једанаестог рујна освануо је топли љетни сунчани дан. На све стране владала је тишина. Тога јутра нису се чуле детонације минобацачких и топовских граната и одједи митраљеских рафала. Јединице Бригаде припремале су се за покрет, који је уследио послједоручка. Бригада је маршевала преко Маљена у правцу Мионице. Зг

вријеме марша Бригада није наилазила на организовани отпор непријатеља осим на разбијене четничке формације које су се у нeredу повлачиле према Равној Гори и Ваљево и иза којих су остајале мање групе четника, по шумама и селима. Од заробљених, неки су се прикључили нашој колони, а неки су молили да се пусте кућама, те да би се накнадно јавили у партизане у својим мјестима. Око 11,00 сати када смо се спустили низ падине Маљена према Брежђу, 4. батаљон који се налазио у претходници зауставио се на једном платоу лијево од Јелић — Раствоваче. У том тренутку дотрчао је дежурни официр 4. батаљона с чела колоне и обавијестио команданта Бригаде, друга Милана Шијана да је примјећена нека колона воловских запрега која се креће према Брежђу, а да се позади колоне креће група од 30—40 војника у шароликој униформи. Командант је узео двоглед и осмотрио колону. Закључио је да је то нека четничка комора, која бјежи са Равне Горе према Мионици испред дијелова 1. пролетерске дивизије. Командант бригаде позвао је команданта 4. батаљона да му се јави, а затим је наредио командиру чете 3. батаљона другу Милошу Ђурувији, који се налазио уз њега, да са четом одмах крене десно од Брежђа и избије на косу Лисник, заобилазећи четничку колону, са задатком да пресјече цесту Брежђе — Мионица и спријечи повлачење колоне која се креће у том правцу. Одмах смо кренули на извршење задатка.

Чета је кренула трчећим кораком. Спуштајући се низ валовити терен изнад села Горњи Лајковац, на нас је отворена ватра. Маршевска колона Бригаде, која се кретала иза нас, помислила је да четници бјеже испред њих па је отворила ватру. На срећу, неспоразум је брзо решен и нико није погођен.

Крећући се лијево од цесте према Брежђу стигли смо у засеок Доњи Ковачићи и пристигли четничку колону., Баш у том моменту стигао нас је вршиоц дужности комесара Бригаде друг Мате Радуловић. Из једног воћара, са 50—70 метара, проматрали смо колону са воловским запрегама која се полако кретала испред нас. Позади колоне кретала се једна група од 30—40 људи разнобојно одјевених. Неки су у војничком, а неки у цивилном одијелу. Поред два пушкомитраљеза сваки пети наоружан је пушком.

Командир чете, после консултације са комесаром Бригаде, наредио је да се не отвара ватра по заштитници колоне, да не би страдали сељаци које су четници мобилисали да им превозе опрему. Наредено је једном командиру вода да остане са 10 бораца и једним пушкомитраљезом, који ће нас штитити у случају да будемо нападнути када будемо прелазили на десну обалу ријеке Пакашњице. Поред тога наређено је да сви борци ставе титовке за опасаче, а официри са чиновима блузе преко руку. Кренули смо у колони по један прелазећи цесту, а затим ријеку. Зачеље четничке колоне нас је посматрало, и није отварало ватру, иако удаљеност од нас није износила више од 100 метара. Ми смо по преласку ријеке нестајали на десној и стрмој шумљеној обали, којом је пролазио шумски путељак. Трчали смо како је ко могао. Они који су имали бољу кондицију, пре су истрчали на косу Лисник. Зауоставили смо се у једном воћару који је доминирао тереном. Међу првима стигли смо Дмитар Ђаковић, Душан Борић, Мате Радуловић и ја. Осматрајући четничку колону са комором, при-

мјетили смо групу кошаника како се губи преко једног платоа на окуци пута. Наслонивши пушкомитраљез на један рашљасти орах са нишаном на 2.000 метара, пуштамо један рафал и један јахач је пао са коња, а остали су се изгубили иза окуке. Другим рафалом обасипамо једну групу четника која је пратила воловску запрегу, а која се налазила на челу колоне. Међу четницима, било је и сељака, па је био рањен и власник воловске запреге и једно теглеће грло. Колона је стала и пролаз путем био је блокиран. Четничка пратња која се налазила уз кола није се могла кретати напред, пошто је била изложена нашој ватри, а лијево од цесте постоји велика узбрдица па је немогуће кретање уз њу. Једино им је преостало да бјеже низ стрми терен десно од пута у корито ријеке Рибнице, па су неки успјели и побјећи пошто је наша чета тога часа излазила на положај. Неки су четници приликом бијега покушали собом понијети нешто од опреме, али када им је почело прашити под петама брзо су је бацили. Неки су бацали и оружје. Послије два дана један сељак из Брежђа нашао је двије вреће новца, које су четници бацили приликом бијега.

Јединице 4. батаљона које су избиле на цесту Дивчибаре — Брежђе у долини ријеке Манастирице, јуриле су да што прије избију на раскрсницу путева у Брежђу. Једна чета наступала је лијево изнад Брежђа, са задатком да овлада доминирајућим тереном и тако спријечи покушај четника да протунападом ослободе комору.

Чета 4. батаљона која је избила на раскрсницу путева у Брежђу најурила је четничку заштитницу која је (ујезала низводно, преко моста на ријеци Рибници. Чета 3. батаљона избивши на косу Лисник, под руководством командира Милоша Ћурувије, трчећим кораком спустила се у долину ријеке Рибнице и сусрела се са четничком колоном, која је бјежала испред 4. батаљона. Ми смо отворили ватру, а четници су одмах почели дизати бијеле барлачиће. Борба је престала а сви четници, који раније нису успјели побјећи, су се предали. Поред разне војне опреме, наоружања, муниције, новца, намирница за исхрану, заробљена је читава архива Врховне команде, Централног националног комитета, материјали са Светосавског конгреса одржаног у селу Ба и многа друга документа.

Бјежећи из свога Равногорског брлога, Дража Михаиловић је овога пута успио побјећи, али његових пет чланова националног комитета пали су нама у руке.

Бранко Крњић

ПРВО ГАЂАЊЕ „ЦОН БУЛОМ“

Након четрдесетодневних борби и марша кроз Босну, Црну Гору и Санцак, крајем септембра 1944. године Бригада је стигла на Златибор и Партизанске Воде. Ту су нам енглески авиони бацили извесну количину оружја, муниције, санитетског материјала и друге војне опреме. Поред осталог, батаљону Велебит додељен је један минобацач 81 мм, противтенковска пушка и један „Цон Бул“. Уствари, ово је ору-

жје слично савременом ручном баачу, са сличном наменом, али далеко једноставније по конструкцији и начину руковања са њим.

Командант батаљона Бошко Њопић постројио је батаљон и питао да ли би се неко од бораца јавио добровољно да прими ово оружје. Уједно, објаснио је неке основне карактеристике „Дон Була“, његову намену и начин употребе. Јавио сам се ја. Командант ме је најпре мало погледао са одређеном дозом неверице, а затим ме је питао да ли знам руковати са тим оружјем? Наравно, да знам, одговорио сам. Уствари тад сам „Дон Бул“ први пут видео. Али, како смо ми партизани врло брзо савлађивали руковање различитијим оружјем, кога смо заробљавали од непријатеља, веровао сам да ћу брзо научити како се рукује и са „Дон Булом“.

Пошто сам примио то ново оружје, одмах сам пребачен из 2. чете у пратећи вод батаљона. Добио сам коња, помоћника и кошоводца. Тако је у пратећем воду формирано „Донбулско“ одељење.

Следећих дана Бригада је водила борбе у ужичком крају. Посебно је значајан окршај са четницима на Јеловој гори, где им те нанесен врло тежак пораз. После те борбе, наставили смо продирање према Ражани, Косјерићу, Дивчибарима и Ваљеву. Како су четничке снаге на Јеловој гори претрпеле катастрофалан пораз, на правцу нашег одступања нисмо наилазили на тачи и организованији отпор непријатеља. Било је то гоњење разбијених четничких, недићевских и других квислиншких војних формација, које су ту и тамо покушавале да нам спрече даље продирање на нашем правцу наступања. Али, под налетом наших јединица, личких пролетера, сви ти покушаји остали су без икаквог успеха. Четничке, немачке и Недићеве снаге ујурбано су се повлачиле ка већим и утврђенијим местима. Како на овом правцу нашег наступања није било тенковских и оклопних колона нити јаче утврђених бункера, ни за мој „Дон Бул“ није било „посла“.

Међутим, кад је Бригада ослободила Мионицу и продужила наступање према Дивцима и Ваљеву, на ивици села Радобић сачекале су нас јаче снаге Немаца и Недићеве српске страже. Стрељачки строј батаљона Велебит застао је на достигнутој линији, на доста блиском одстојању од непријатеља. Током овог наступања наше „Донбулско“ одељење кретало се иза стрељачког строја. Развила се жестока борба између непријатељских снага и првог батаљона.

У једном моменту чујемо како се преноси команда: „Дон Бул напред“. Дошли смо иза једне куће где се већ налазио са командиром 1. чете и делегат пратећег вода Милош Граовац Миле родом из Врепца. Делегат вода ми је наредио да из једног удубљења у дворишту куће, које се налазило ближе путу гађам непријатеља који се утврдио у групи кућа испред нас. Заправо, била је то доста уска четвртаста јама у којој је домаћин гасио креч. Одстојање између нас и непријатеља није било веће од стотину метара.

Пошто је јама из које је требало гађати била доста уска и мала кренуо сам у њу сам. Помоћник је остао иза куће заједно са осталим који су се ту налазили. У једној руци носио сам „Дон Бул“ а у другој три мине. Врло брзо сам претрчао од куће до удубљења из ког сам требао гађати. Чим сам ускочио у таму на брзину сам погледао према групи кућа са намером да изаберем циљ. Истовремено приме-

тио сам како се шлем једног непријатељског војника склони за грудобран рова у ком се налазио. Инстинктивно сам се у том истом тренутку склонио дубље у удубљење у ком сам се налазио. Одмах потом изнад мене су профијукали меци непријатељског пушкомитраљеза. Чуо сам команду делегата вода Граовца, да гађам. Али, ја то нисам учинио. Био сам свестан да ме непријатељски војник држи на нишану. Јер, уколико бих у том моменту и прст подигао сигурно би ми и он био однешен. Због положаја у ком сам се налазио нисам одмах смео гађати.

Нешто касније, други делови батаљона бочно су извршили притисак на Немце и Недићевце. Тако је пушкомитраљезац и остали непријатељски војници отварали ватру на ове наше снаге. Искористио сам ову ситуацију. Ставио сам прву мину у њено лежиште у „Дон Булу“. На брзину сам се донекле подигао из заклона и онако више насумице испалио прву мину. Међутим, како нисам био узео потребан елевациони угао, мина је пала испред мене на двадесетак метара. Чак сам успео да је видим како лети кроз ваздух. Друга и трећа мина, пале су у воћњак и групу кућа где су се налазили нешзипатељски војници.

Било је то моје прво гађање „Дон Булом“. У каснијим борбама, а нарочито за време београдске операције, употреба нашег „Дон Була“ била је успешнија.

Саво Тодорић

СРБИЈАНЦИ СА ЛИЧКИМ ПРОЛЕТЕРИМА

У наступању од Ваљева и Степојеваца према Београду, Бригада је 9. октобра 1944. године нападала и ослободила Мељак, једно од боље брањених упоришта у систему спољне одбране главног града Југославије. Следећег дана, делови ове јединице ослободиле су и Велику Моштаницу, чији су мештани врло срдечно дочекали своје ослободиоце. Частили су борце разним понудама, а девојке су их китиле јесењим цвећем.

Међутим, долазак Бригаде у Велику Моштаницу није се завршио само срдачном добродошлицом и гостопримством. Мештани тог села изразили су спремност да се укључе у наше редове.

По ослобођењу Велике Моштанице. 10. октобра 1944. године, у редове Бригаде ступило је 75 нових бораца — Добривоје П. Благојевић, Добривоје Б. Благојевић, Живан М. Ђурђевић, Витомир Ђурђевић, Младен Ђурђевић, Негослав Ђорђевић, Милија Д. Живковић, Илија Д. Живковић, Пантелија Д. Живковић, Илија Јаковљевић, Ђорђе Јаковљевић. Миодраг Р. Јанићитевић, Радоје П. Јанићијевић, Живко П. Јеремић, Милутин Јеремић, Боривоје Јовановић, Радисав Јовановић, Бранислав Јовановић, Петар М. Кузмановић, Милош Д. Лукић, Радомир С. Маринковић Рака, Радован Марковић, Милован Марковић, Драгутин Д. Максимовић, Милутин Милојевић, Радомир Младеновић, Петроније Остојић, Петар Павловић, Драгољуб Павловић, Живан Радо-

сављевић, Милија Радосављевић, Радован М. Станошевић, Милош Табаковић, Миодраг Табаковић, Михајло Табаковић, Павле Чолић, Стеван Шарчевић, Радомир Шарчевић, Милан Дамјановић, Вукосав Јовановић, Негован Д. Благојевић, Добривоје Влајковић, Миливоје Влајковић, Драгољуб Дамњановић, Петар Ђорђевић, Миливоје Ђорђевић, Милован Живковић, Милован Миленковић, Велибор Шарчевић, Жарко Митровић, Алекса Арсенић, Драгољуб Бојић, Милорад Р. Благојевић, Петар Благојевић, Живко Благојевић, Милорад Бранковић, Витомир Ђорђевић, Петар Ђорђевић, Радоје С. Јанићијевић, Данило Јеремић, Негослав Јовановић, Драгољуб Јовановић, Велимир Јовановић, Драгомир Јаковљевић, Чедомир Маринковић, Живан Радосављевић, Миодраг Симић, Драгољуб Суботић, Миливоје Табаковић, Милорад Р. Маринковић и Милосав Р. Маринковић.

На прво ватрено крштење Моштаничани нису дуго чекали. Већ наредног дана Бригада је водила борбу са Немцима у Сремчици, затим Рушњу, Кијеву и Кнежевцу. У тим борбама пале су и нове жртве. У нападу на Кијево погинуо је Добривоје Влајковић из Велике Моштанице, који је само пре неколико дана ступио у Бригаду.

Прве борбе, које су водили борци из Велике Моштанице, показале су да су они врло добри и поуздани ратници. Не зарстајући ни корака иза старијих бораца, Моштаничани су раме уз раме, заједно са старијим борцима. незадрживо јуришали на непријатељске положаје, утврђене зграде и бункере.

После ослобођења Београда, Бригада се, заједно са осталим јединицама које су учествовале у београдској операцији, пребацила у Земун и продужила покрет до Сремског Љбронта. Пред њом су се налазиле врло јаке и технички супериорније непријатељске снаге. С друге стране, Сремски фронт је за све наше борце и старешине био нешто ново. Мада недовољно обучени за вођење борбе у фронталним условима, без довољно тешког наоружања, авијације и других средстава подршке, наши борци су се врло брзо привикавали и на такве услове борбених дејстава. Посебно тежак проблем за све учеснике у борби на сремском фронту били су изузетно тешки климатски услови са веома хладном и оштром зимом. Иако слабо одевени и обувени, без одговарајућих униформи за такве услове, заједно са осталим, и борци из Велике Моштанице су храбро и пожртвовано издржали све физичке и психолошке напоре.

Због испољене храбрости, одважности и сналажљивости у борби, само неколико месеци после ступања у Бригаду, један број бораца из Велике Моштанице унапређиван је и распоређиван на одговарајуће војне и политичке дужности. Тако су већ крајем 1944. и у првим месецима 1945. године за командире водова постављени Добривоје Благојевић, Вукосав Јовановић, Милош Лукић и Сава Марковић, а за политичке делегате водова Негован Благојевић и Миливоје Влајковић. ^ исто време, већи број их се налазио на дужностима четних старешина и командира одељења. Међу тим борцима су се налазили Радован Марковић Раца, Милован Живковић, Драгољуб Новаковић и други.

Борци Србијанци у IV батаљону

264

Бројни су примери мањих и већих подвига које су извели поједини борци из Велике Моштанице. Тешко је и незахвално некога од њих посебно издвајати. Ипак, нека ми буде дозвољено да истакнем храброг пушкомитраљесца 2. чете 1. батаљона Милована Марковића. Он је свој пушкомитраљез носио у свим борбама које је водила његова чета на Сремском фронту. Милован је на свком месту био постојан и сигуран. Својим пушкомитраљезом нанео је непријатељу доста губитака, и тако у потпуности оправдао поверење својих старшина кад су му додељивали пушкомитраљез.

Исто тако, било би неоправдано не истаћи Драгољуба Суботића, који је као вођа патроле у рејону Чалме и Манђелоса успео да зароби немачког војника. Тај заробљеник је обавештајном официриу Бригаде дао доста драгоценх података.

Десеторица Моштаничана, који су се налазили у 3. личкој бригади, дали су своје животе за ослобођење наше земље. Драгољуб Влајковић је погинуо у нападу на Кијево, само неколико дана по ступању у борбу. На Сремском фронту погинули су: Негован Благојевић, Миливоје Влајковић, Драгољуб Дамњановић, Петар Ђорђевић, Миливоје Ђорђевић, Милован Живковић, Велибор Сарчевић, Жарко Митровић и Милован Миленковић.

Интересантно је истаћи и чињеницу, да је неколико Моштаничана у 3. бригаду дошло са властитим коњским запрегама. То су: Илија Јаковљевић, Ђорђе Јаковљевић, Милорад Благојевић, Милосав Маринковић и Илија Живковић. Они су прошли борбени пут 3. бригаде од Велике Моштанице до Загреба, превозећи за борце храну, оружје, муницију, вршили су и евакуацију рањеника до бригадног превеја-

лишта, дивизијске и армијске болнице. Таквом својом улогом они су много помогли борцима који су се налазили у првим борбеним редовима.

У целини гледано, може се слободно рећи да су борци из Велике Моштанице дали значајан допринос укупном успеху кога је постигла 3. бригада од њиховог ступања у њене редове до коначног завршетка рата.

Сава Тодорић Савица

БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА

На основу замисли Врховног штаба НОВ, командант Првог пролетерског корпуса наредио је штабу 6. пролетерске дивизије да прикупи своје снаге у току 27. септембра и да изврши што брже покрете општим правцем: с. Вукочине, Криваја, Тројан, планина Цер, повезујући се са јединицама 12. корпуса у рејону Иверак, Лешница, ради садејства са њима на правцу Коцељево — Шабац, затварајући правце који изводе од Шапца и тиме омогућујући 12. корпусу даље продирање у Мачву.

Шеста пролетерска дивизија је 27. септембра кренула са шире просторије Ваљева према Коцељеву, 30 км сјеверно од Ваљева. Дан касније, 28. септембра Дивизија се повезала са 12. корпусом, након чега се оријентисала према Шапцу.

Четвртог октобра дивизија је преко Владимираца почела рокирање ка Београду. Петог октобра заноћила је у ширем рејону Словца, а 6. октобра у рејону Лазаревца и Лајковца. Два дана касније продужила је покрет ка Београду, преноћивши у рејону Соколово — Степојевац — Вреоци.

Наредбом Врховног штаба од 8. октобра у састав 6. дивизије ушла је Космајска бригада (22. српска) са око 850 бораца, што је представљало значајно ојачање Дивизије за предстојећа дејства, тако да је Дивизија у борбама за Београд имала у свом саставу четири бригаде. Нешто раније, 24. септембра, у састав Бригаде стигао је дио штаба и њен 3. батаљон, који су били одсечени приликом преласка р. Босне на путу за Србију. Дивизија је попуњена са око 1.400 рових бораца.

Трећа бригада је водила борбу у с. Мељак где је њен 1. и 3. батаљон 9/10. октобра разбио и ликвидирао непријатеља. У борбама за Мељак погинуо је командант 3. батаљона Ђуро Угарак Цого и неколико бораца из 3. батаљона Мирко Штулић.

Непосредне припреме за извођење Београдске операције биле су у току. Десетог октобра снаге 6. дивизије продужиле су покрет према Београду. Тога дана 1. бригада кренула је из с. Велики Црљени за Соколово и задржала се на просторији Соколово — Арнајево. Друга бригада пребацила се с просторије Бељина на просторију Лисовић — Бождаревац. Трећа бригада, након ликвидације непршатеља у Ме-

љаку, налазила се по околним селима на положајима и у самом Мељаку. Космајска бригада извршила је покрет из Вреоца — Велики Црљени у Губеревац. Дивизија је продужила покрет ка Београду, 11. октобра избила на линију Барајево — Сремчица, водећи борбе с мањим непријатељским снагама, оријентишући се према Авали и Риплву. Истога дана 2. бригада је заузела Ресник, а 3. бригада је избила у рејон Рушањ.

У наступању ка Београду. 13. октобра, наше јединице први пут су се састале са јединицама Црвене армије.

НАПАД НА БЕОГРАД

У складу са заповјешћу штаба 1. пролетерског корпуса 6. дивизија нападала је правцем: Топчидер — Топчидерски венац — Војна болница — Ул. Краља Милутина — Ул. Краља Милана (сада М. Тита) — Кнез Михајлова улица — Горњи Град (тврђава), у следећем распореду: у првом ешелону 2. и 3. бригада, а у другом 1. и Космајска бригада. Друга бригада нападала је правцем: Миљаковац — Дедиње — Топчидерски венац — Главна војна болница — ул. Краљице Наталије (данас ул. Народног фронта) — Кнез Михајлова — Калемегдан — Горњи Град (тврђава). Трећа бригада нападала је правцем: железничка станица Топчидер — Топчидерско брдо — Ресавска улица — ул. Царице Милице — ул. Цара Лазара. Прва и Космајска бригада кретале су се за 2. и 3. бригадом у готовости за увођење у борбу.

У борбама за Београд 2. и 3. бригада заузеле су 14. октобра Кијево, затим у садејству једног пјешадијског батаљона и нешто артиљерије Црвене армије, сломили отпор непријатеља на Миљаковцу и Великом Забрану и протјерале га на Кошутњак и Топчидер.

Напад на Београд почео је 14. октобра после подне. Напад 6. дивизије почео је око 18 часова и после двосатне борбе Дивизија је сломила отпор Нијемаца код железничке станице Топчидер и присилила их да одступе ка Чукарици.

Борба на топчидерској железничкој станици била је веома жестока. Терен на прилазима одбрамбеним положајима био је миниран, те су наше јединице морале савладавати минска поља. Ако се има у виду да нисмо располагали техничким средствима и стручно обученим људством, може се закључити, колико је био опасан и тежак тај задатак. Време се није смело губити. После борби, које су трајале неколико сати 2. и 3. бригада заузеле СУ железничку станицу Топчидер. При повлачењу Нијемци су спалили већи број вагона крцатих муницијом. Јаке експлозије и дејство граната успоравало је наше наступање. Но без обзира на то, наше јединице релативно брзо су заузеле Топчидер којег Нијемци нису тако упорно бранили. Борба је настављена и ноћу.

Сутрадан 15. октобра снаге Дивизије продужавају дејства преко Топчидерског брда, спуштајући се на Мостар и тако су избиле на р. Саву. Тиме су биле одсечене немачке снаге које су браниле Чукарицу. Упркос појачаном отпору Нијемаца, наше снаге су продрле до Немањине улице, где су заустављене јаким ватром непријатеља. Понегде су се борбе са улица преносиле у куће. Заузимана је кућа по ку-

ћа, спрат по спрат. Било је доста случајева да наше јединице заузму групу кућа, а да тек послије неколико сати наши борци наиђу на групе Нијемаца на неком тавану или у подруму. Таквих група је остало и послије ослобођења града.¹ Било је и супротних ситуација. Код мистарстава, један наш вод био је одсечен од наших снага 10 до 15 часова, јер су Нијемци противнападом заузели зграде које смо ми претходно освојили. Нијемци су често прелазили у противнапад с намјером да одбаце наше снаге. Иако смо и у ранијим борбама имали прилике да судјелујемо у уличним борбама (у Бањој Луци, затим у неким мањим мјестима, те у Ваљевоу), ипак нисмо имали довољно искуства за такве борбе. Осим тога већи дио наших бораца који су ступили у Дивизију после ослобођења Ваљева и касније, први су пут водили уличне борбе, али уз прекаљене борце и руководиоце јуришала је та омладина Србије.

У таквој ситуацији штаб Дивизије увео је 15. октобра, у борбу 1. бригаду на правцу од „Мостара“ ка Чукарици. У току ноћи 15/16. октобра и целог идућег дана 1. бригада је водила жестоке борбе на Чукарици. Бригада је вршила неколико узостопних напада на Фабрику шећера, али се непријатељ упорно бранио, те није успела заузети шећерану. Један од разлога што Бригада није успела да ликвидира непријатеља је у томе што су Нијемци прибегли најсрамнијој методи коју су некада и Турци примјењивали. Испред својих ровова натјерали су жене, дјецу и старце и преко њихових глава отварали ватру на наше борце онемогућавајући нам да под снажном ватром јуришамо. То су нарочито примењивали у одбрани тунела код Чукарице.

У овим борбама гинуле су старешине и борци, али бројчано стање јединица као да се није мијењало. Чак је у неким јединицама и расло. Често се догађало да у равноправној борби између неке наше јединице и немачке групе, која је трајала сатима, одједном дође до преокрета. Изненада, иза леђа Нијемаца одјекнуло би пуцњи. Отпор Нијемаца био је савладан, а из подрума или кућа излазила би тројка скојеваца наоружана пушкама, аутоматима, па чак и митраљезима. Истога часа би се сврстали у јединицу којој би помогли да лакше сломи отпор непријатеља. Чак их нико није ни пописивао. Кратко упознавање и одмах настављање борбе. Често се догађало да скојевац или скојевка искоче пред предње делове наших јединица говорећи: „Не тамо, другови, тамо су се утврдили, имају митраљез, идемо са ове стране па ћемо их напасти с леђа“.

Улога чланова Партије, скојеваца, омладине и већине Београђана у борби за ослобођење Београда била је веома велика и значајна. Показивали су где се крију Нијемци, били су нам водичи, носили су рањенике, доносили муницију, укључивали се у борбене редове наших јединица. Помогли су у уништавању група Нијемаца које су остале скривене по подрумима, таванима и у разним другим склоништима. Било их је који су истог дана погинули, па нека се зна да су за тих десетак сати борбе припадали јединицама 6. пролетерске дивизије.

¹ Штаб дивизије сместио се послије ослобођења Београда поред земунског моста. Касније се открило да ту постоји група немачких војника. Неко време смо се проматрали, а онда је почела борба. Убрзо затим је ова група ликвидирана.

У наредна три дана, 16, 17. и 18. октобра, 3. и Космајска бригада водиле су даноноћне борбе и уз помоћ омладине и народа ослобађале стопу по стопу територије Београд, зграду по зграду, кат по кат. Што су се борбена дејства више усмеравала у град, то су борбе постајале све жешће, наши јуриши све силнији, а отпор Нијемаца све огорченији. Тек тада је дошло до свеопштег садејства свих Јзодова, а које ми до тада нисмо имали прилике да видимо. Поред минобацача и артиљерије мањег калибра, које смо познавали, тукла је и тешка артиљерија, и то не по Београду, већ по Бежанијској коси и дубоко у позадини непријатељских снага, према Земуну.

У току ноћи 19/20. октобра све јединице 6. дивизије, осим 2. бригаде, чистиле су делове града од остатака непријатеља, који се у три часа ујутру почео повлачити према земунском мосту. Немачке групе пружале су огорчени отпор на Калемегдану и Чукарици. Трећа бригада је добила задатак да у садејству са једним совјетским пуком, ликвидира немачко упориште на Чукарици. Борба је била оштра и тешка зато што је немачка артиљерија са Бежанијске косе тукла наше снаге јаком ватром. Уз осетне губитке наше и совјетске снаге заузеле су Чукарицу, тако да је на тај начин ликвидано и последње упориште непријатеља у Београду.

По ослобођењу Београда 6. дивизија је добила задатак да са 13. пролетерском бригадом 1. дивизије, а без своје 3. бригаде, и дијеловима 4. механизованог корпуса Црвене армије, пређе р. Саву преко земунског моста и ослободи Земун.

Лазо Радаковић

КАКО САМ РАЂЕН У БЕОГРАДУ

У борби за ослобођење Београда налазио сам се на дужности помоћника комесара 2. чете батаљона Крбава. Моја чета је учествовала 14. и 15. октобра 1944. године у борбама за ослобођење Ресника, Раковице и Топчидера, да би ноћу 15/16. октобра избила у рејон Мостар и Сарајевску улицу. У борбама на том правцу рањено је 10—15 бораца, који су привремено били смештени у четно превијалиште, а које се налазило у једној приземној кући у почетку Сарајевске улице, посматрано од Мостара.

Пред зору 16. октобра обишао сам четно превијалиште, као члан команде чете, с циљем да организујем евакуацију рањеника из рејона борбених дејстава на безбедније место, где су се налазиле болнице, бригадна и дивизијска. Са сваким од рањеника разговарао сам упућујући им топле људске речи, како би их охрабрио и колико-толико олакшао болове.

Једног момента испод прозора експлодирала је топовска граната која је испалена из правца Немањине улице. Пошто сам био леђима окренут ка прозору, рањен сам са пет парчади (два у леђа и три у обе ноге). Пао сам на под и моментално остао без даха, али сам био при свести. После пар секунди осетио сам циновску снагу и кренуо ка излазним вратима, али видевши да сам остао без аутомата вратио

сам се да га узмем. Поново сам се стропоштао на патос. Однешен сам у подрумску просторију где ми је указана прва помоћ. Кад су ме превијали чуло се крклање у леђима, које се оглашавало у ритму мога дисања, јер је ваздух улазио и излазио у шупљину грудног коша.

У моменту рањавања осетио сам страховит бол у леђима и по ногама. Топла крв ми је облила цело тело. Схватио сам да је дошао крај мом животу. Пресек дотадашњег живота ми је синую у главу. Био сам млад и нисам још осетио све чари живота, па је логично да ми је било жао умрети. Нарочито сам се тих дана радовао, заједно са мојим ратним друговима, коначној слободи, која је била на домаку. Посебно смо се радовали скором ослобођењу Београда, главног града нове Југославије, у чијем ослобођењу смо имали част да учествујемо. Жељели смо да што пре слободно прошетамо београдским улицама и да се придружимо хиљадама Београђана, који су једва чекали да се ослободе четворогодишњег робовања фашистичким окупаторима и њиховим сарадницима. Тешким и неочекиваним рањавањем све моје наде и маште о животу у слободи биле су почеле да се гасе.

После указане прве помоћи цивили — Београђани, понели су ме на носилима преко Мостарског трга у болницу. Једног момента су говорили: „Ево Немаца. . .“ спустили носила и мене на сред трга и почели да беже. Немоћан и непомичан сваког момента сам очекивао увод непријатељског бајонета. Одједном чујем команду на руском језику: „Јоп вашу маћ. . .“ „Не остављајте рањеника, носите га у болницу. . .“ Чувши спасоносну команду на братском руском језику, био сам најсрећнији човек на свету. Престали су сви болови. Нажалост, радост и срећу мојим спасиоцима нисам могао изразити речима, већ само пријатељским погледом и климањем главе, јер сам због рањавања занемео.

Прва лекарска помоћ ми је пружена у раним јутарњим часовима 1. октобра у болници Београдске трговачке омладине, у једној од зграда које данас припадају болничком блоку у Вишеградској улици.

Пошто се болница налазила у непосредној близини борбених дејстава, претила је опасност да паднемо у непријатељске руке, јер, како сам чуо од болничког особља, у истој згради је још било и немачких рањеника. Страх да би болница поново могла бити заузета од Немаца злокобно се још више повећавала прскањем стакла на прозорима болнице од непријатељских куршума. По мом захтеву пренешен сам у дивизијску болницу, која се налазила у насељу Ресник.

Одмах по ослобођењу Београда, игром случаја, поново сам смештен у болницу где ми је пружена прва лекарска помоћ. Но, ја то нисам примећивао, јер сам премештан увек на носилима. То сам дознао на првој лекарској визити. Заправо, један лекар обратио се свом колеги речима: „Колега ово је први партизан којем сам пружио лекарску помоћ док је још вођена борба у непосредној близини болнице. . .“ Чувши његов разговор схватио сам да ми је у тој болници задржана униформа. Замолио сам дотичног лекара да ми је пронађу и донесу, јер сам већ био убеђен да ћу бити излечен и да ћу се поново прикључити својој јединици. Униформа ми је донешена, али је ја у првом моменту нисам препознао. Кад сам рањен, на мени је била нова енглеска униформа, коју сам поменио код Мионице, када смо заробили комору Врховне команде Драже Михаиловића и његовог На-

ционалног комитета. Сада је та униформа јадно изгледала. Сва је изрешетана парчадима топовске гранате, крвава и изгужвана. Пошто нисам имао друге на моју молбу болничарка је опрала, окрпила и испеглала па сам био задовољан.

Моје лечење трајало је пуних пет месеци. Лечен сам у болницама у Београду, Смедереву, Ковину и у **РУМИ**, а касније, приликом поновног рањавања у борби код Гарешнице, у Вуковару.

Илија Радаковић

ПОЗДРАВ КОМАНДИРУ ОД „ПОГИНУЛОГ" БОРЦА

Село Комић налази се испод брда Троура (троврх), удаљено од Удбине око 10, а од Ловинца око 15 километара. Капитулацијом Југославије и образовањем такозване Независне државе Хрватске, на Удбини и у Ловинцу власт су преузеле усташе. По преузимању власти, хапсиле су виђеније људе, одводили их у затворе и ликвидирали. У лето 1941. године усташки зликовци су масовно клали и убијали недужно становништво околних села око Удбине, Ловинца и Подлопаче. То су чинили и у родном селу Петра Лаврнића, у Комићу.

На позив КПЈ на устанак одазвао се и Петар заједно са стотинама његових вршњака из Комића и осталих села око Удбине. Ступио је у први герилски одред августа 1941. шдине, који је формиран у његовом селу.

Формирањем батаљона Крбава, почетком 1942. године, Петар је распоређен у трећу чету тог батаљона. Иако миран, скроман, друштвен и весео, као борац био је веома храбар, те због тога веома омиљен међу борцима и поштован од старешина.

Примљен је у СКОЈ 1942. године, а у КПЈ 1943. године. У борбама је био неустрашив, хладнокрван и сналажљив, а уз то један од најбољих стрелаца. У борби је веома рационално трошио муницију.

Као храбар борац и комуниста постао је митраљезац, јер су митраљеви давани у руке само храбрим борцима. Истицао се у свим борбама у којима је учествовао батаљон Крбава. Лаврња — како смо га од миља звали, нарочито се истицао у нападима на усташки гарнизон на Удбини, почетком 1942. године, у борбама са Талијанима на Плочанском кланцу и планини Сулешевици почетком 1943. године, у борбама са усташама при нападу на Госпић и у ослобађању Гацке долине, лета 1943. године, у борби против ваздушног десанта у Дрвару маја 1944. године. Мушки је издржао усиљени марш од Гламоча до Ужичке Пожеге, који је непрекидно трајао 45 дана, августа и септембра 1944. године. Тамо где је Лаврња посео борбени положај са својим митраљезом, непријатељ није могао проћи некажњено. У борби са четницима на Јеловој гори, разоружао је сам неколико десетина четника септембра 1944. године.

У походу према Београду, од Ужичке Пожеге, наша јединица је наилазила на врло јак отпор Немаца и четника у рејонима Ивањице, Мионице, Диваца, Ваљева и осталих насеља на прилазима Београду. Петар је својим митраљезом успешно крчио пут својој јединици.

У нападу на Београд, Лаврња је био у саставу трећег вода треће чете батаљона Крбава. Командир вода био је Раде Ђукић звани Рацо. Евоцирајући успомене на битку за Београд, Рацо сатима прича о свом најбољем митраљесцу Лаврњи, који је „погинуо“ у његовој непосредној близини у Кошутњаку, у близини жељезничке станице Топчидер. Петар је наишао на минско поље, ноћу 14/15. октобра, које су Нијемци поставили да би успорили напредовање наших снага. Мина је одбацила Лаврњу неколико метара. Командир Рацо је наредио да се погинули митраљезац сахрани са свим војничким почастима. У том моменту је пала команда командира чете „напред“. Пружање помоћи рањеним и сахрану погинулих бораца преузеле су екипе цивила, Београђана.

О погибији најбољег митпаљесца Лаврње у нашој чети се дуго причало. Борци су се сећали његовог другарства, храбрости и издржљивости.

Сви смо жалили што је погинуо пред крај рата и што није доживео да се прошета слободним Београдом, а што је жарко желео.

Кад се рат завршио један борац пренео је поздрав командиру Ђукићу од Лаврње, који се још лечио у болници у Београду. Командир је то примио са неверицом рекавши: „Нека тебе поздрави. Па Лаврња је погинуо у Београду на моје очи“. Међутим, једног дана, лета 1945. године, Лаврња је ушао у канцеларију и јавио се своме командиру. Командир га у први мах није препознао јер му је лице било деформисано, био је потпуно глув и стално неспособан за службу у ЈНА. Затражио је службена документа од свог командира и вратио се у своје родно село.

У Марићу се Перица није предавао очају. Оженио се, засновао породицу. Умро је 1987. године у 65. години живота.

*Илија Радаковић
Раде Ђукић Рацо*

ПРВИ СУСПРЕТ СА „КАЋУШОМ“

У току борби за ослобођење Београда октобра 1944. године на платоу код Ауто-команде видео сам један необичан руски камион. На његовом задњем делу биле су смештене неке шине. Својом необичношћу „камион“ је привукао пажњу и других наших бораца који су се ту затекли. Видевши наше загледање у то возило пришао нам је један руски официр и рекао нам да се удаљимо. Нешто касније са оних шина полетеле су ракете уз страховите звуке. Одмах ми је пролетело кроз главу да је то легендарна „КАЋУША“ о којој сам раније нешто чуо, а која је уливала страх у кости Немцима и њиховим сателитима на источном фронту.

Истовремено, обузела ме је нека топлина у души и вера у снагу таквог оружја које се налази на нашој страни и уништава заједничког непријатеља.

Др Александар Николић

ПОСЛЕДЊИ ЈУРИШ НА ЧУКАРИЦИ

Након вишедневних тешких борби за ослобођења Београда, под притиском јединица НОВЈ и снага Црвене армије, непријатељ се почео повлачити према Савском мосту. Борци и грађани Београда очекивали су сваког часа да прославе победу над окупатором и да заједно доживе први дан у слободи. У таквом очекивању и расположењу, ујутро 20. октобра позвани су командири и комесари чета у штаб 3. батаљона. Јавили смо се команданту Александру Зорици. Као команданте чета очекивали смо да ћемо добити задатке како да с народом ирославимо ослобођење главног града Југославије.

Међутим, командант Зорипа почео је смирено да нам издаје задатак за напад на последње упориште непријатеља у рејону Чукарице. Сви смо били помало збуњени просто не верујући о чему он то сад говори. Међусобно смо се погледали, вероватно мислећи у том моменту исто. Командири чета су почели бележити задатке свако за своју јединицу. Командант нам је говорио да нам треба бити част што ће баш 3. личка пролетерска бригада учествовати у сламању последњег непријатељског упоришта у Београду. Посебно нам је нагласио да ћемо тај задатак извршавати заједно са јединицама Црвене армије и да нас то обавезује још више. Рекао нам је и то, да су већ до сада официри Црвене армије честитали нашим борцима на храбрости, а старешинама на умешности у командовању својим јединицама.

После примљеног задатка отишли смо у своје чете. Објаснили смо борцима и старешинама задатак и значај његовог извршења. Рекли смо им да Чукарица мора што пре бити ослобођена. Трећи батаљон је имао задатак да напада од немачког гробља на Бановом брду у правцу католичке цркве и школе на Чукарици. Остали батаљони 3. бригаде заједно са јединицама Црвене армије налазили су се лево и деено од 3. батаљона. Њихов задатак је био одсецање непријатеља од р. Саве, његово окружење и уништење у објектима у којим су се налазили.

Чете 3. батаљона дошле су свака у свој рејон и биле спремне за напад 20. октобра у 14,00 часова. То је било време одређено за напад свих јединица. Долазак јединица из Сарајевске и Савске улице до Чукарице извршено је доста бозо и организовано, јер смо у четама имали више бораца који су добро познавали терен којим је требало проћи. И грађани Београда су се у овом погледу трудили да нам покажу куда се најлакше, најбезбедније и најбрже може проћи опкољеним непријатељским снагама.

Напад на непријатеља је отпочео у одређено време и организовано. Најпре је извршена артиљеријска припрема. Наше јединице и јединице Црвене армије кренуле су у напад на своје објекте. Али, непријатељ се упорно бранио, те је наш први напад одбијен. Затим се све поновило истим редом. Развила се жестока борба која је вођена до пола ноћи, кад је Чукарица потпуно ослобођена.

Борбе за школу и део насеља око ње свима су нам остале у сећању по много чему. Школа и простор око ње била је јако утврђена и добро припремљена за одбрану. Поред тога, око школе налазио се брисани простор преко ког је било тешко проћи. Немци су били све-

сни значаја школе и других објеката у њеној близини. Јер, губитком школе, непријатељ је губио Чукариду. Стога је требало бранити те објекте по сваку цену све до пада ноћи кад су се преостали Немци под заштитом мрака повукли преко Саве. Нападали смо заједно са Русима. Али, наши напади су одбијани. Онда су Руси изгубили стрпљење и сами су кренули на јуриш. Међутим, то их је коштало великих жртава, јер су доста неорганизовано и у већим групама нападали. После њиховог неуспеха, препуштали су нашим јединицама да изврше напад уз њихову артиљеријску припрему. После више узастопних напада, извршили смо овај заиста сложен борбени задатак. Са заузимањем Чукарице, завршене су седмодневне борбе за ослобођење Београда.

Страшан је био приказ после ове последње борбе у Београду. Кад смо ослободили Чукарицу на улицама и парковима се налазило доста погинулих војника. Највише их је било у близини чукарчке школе. Касније смо сазнали да је један вод из јединице Црвене армије пре напада држао на том правцу блокаду школе. Преморени вишедневним борбама војници Црвене армије су заспали. То су Немци искористили. Извршили су испад и покладали цео вод црвеноармејаца.

Док је вођена последња борба 3. бригаде на Чукарици, остали део Београда славио је ослобођење. Небо над градом се светлело од ракете и светлећих метака. За све нас је то био величанствен приказ. Ватромет над Београдом уливао је још већи борбени морал свим борцима, који су неодољиво јуришали док није ослобођена и Чукарица и последњи Немац протеран преко Саве.

Новак Маљковић Нове

VII
ОД БЕОГРАДА ДО КРАЈА РАТА

БОРБЕ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

По ослобођењу Београда, Бригада је у саставу 6. пролетерске дивизије продужила наступање правцем Батајница — Нова Пазова — Пећинци — Рума — Манђелос. У рејону Манђелоса посела је положај, који је одмах почела утврђивати.

Доласком Бригаде на сремски фронт знатно су се променили услови борбених дејстава. До тада су борци и старешине Бригаде користили природне заклоне у борби, јер је то земљиште омогућавало по планинама Лике, Босне, Црне Горе и Србије. Сад су се нашли у Сремској равници, очи у очи са непријатељем, који је у четворогодишњем рату по Европи увежбан у ратничким вештинама у свим условима и на сваком земљишту. Зато је укопавање у земљу био основни услов очувања живе силе и технике од непријатељског уништења, јер су наши положаји на неким местима били удаљени од непријатељских свега неколико десетина метара. Укопавање у земљу и рововски рат за наше борце и старешине није био ни мало лак. За старе борце Личане склањање у заклон био је кукавичлук. Тако схватање требало је разбити и привикнути се на нове услове ратовања које је диктирала Сремска равница. Док се то схватање разбило и док су се борци па и старешине навикли на нове услове ратовања, пало је много живота. Испред борбеног поретка Бригаде налазио се врло лукав непријатељ. Поред Немаца, против наших снага бориле су се квислиншке снаге Павелића, које су сачињавале усташе и домобрани.

Бригада је у рејону Манђелоса, током целог новембра, водила веома тешке борбе у одбрани и нападу. Услови за борбена дејства били су тешки. Јака зима, снег, киша, подземне воде, блатњав терен, отежавали су борбена дејства. Па и поред тога мање тединице, водови и чете, а нарочито извиђачке јединице, водиле су активна борбена дејства. Вршена су насилна извиђања и узнемиравања непршатеља у циљу његовог изнуравања и наношења му губитака. У борбама у рејону Манђелоса и Ирига, Бригада је нанела непријатељу велике губитке. Убијено је 129 непријатељских војника, а много више их је рањено. Уништена су 4 немачка тенка и заробљено много ратног материјала. Али, и Бригада је имала доста губитака. Погинуло је 15 бораца и старешина, 54 су рањена, а неколико је нестало. Између осталих погинули су комесар 3. батаљона Илија Баста из Средње Горе, Савка Мандарић четна болничарка из Врепца и борци Бранислав Јанковић из Поповца, Стеван Јабричевић из Постурице, Војислав Вујић из Београда и други. То су прве жртве Бригаде на Сремском фронту.

После исцрпљујућих борби на Сремском фронту, Бригада је, почетком децембра, повучена на одмор у Београд. Одмор је искоришћен за попуњу и преоружање јединица, реорганизацију и војно-стручну и политичку обуку и припрему за предстојећа дејства.

У Београду је попуњена новим борцима из Ниша, Сврљига, Врања и Крушевца, а прије тога су у "Бригаду ступили добровољци из места која је Бригада ослобађала од Ужичке Пожеге до Београда. Добровољно су ступали у наше јединице голобради младићи стари од 18—20 година, а било их је и млађих. Било је много примера где су младићи долазили у јединице и молили старешине да их приме, јер су желели да и они дају свој допринос борби за слободу свог народа. Тако је један младић дошао у 4. батаљон и молио да буде примљен у јединицу, али да се каже његовој мајци да је мобилисан, пошто је био млад и јединац — родитељи га нису пуштали у партизане. Примљен је у Бригаду. Врло брзо се показао као храбар бопац, а на Сремском фронту је постао Скојевац. Брошо стање Бригаде је у Београду нарастало на око 2.500 војника и старешина. Попуњена је са 90 одсто младих војника, који нису имали никакво искуство у борбама. Чак нису знали ни руковати оружјем.

Бригада је у Београду добила нову, руску ратну технику — топове, минобацаче, тешке митраљезе, пушкомитраљезе, аутомате и друго. Ново наоружање је захтевало и нову организацију. Поред четири пешадијска батаљона, формиране су самосталне чете и то: чета аутоматичара, инжињеријска чета, извиђачка чета, чета за везу, транспортна чета, батерија минобацача, батерија противавионских топова и чета противтенковских пушака. Тако су у Бригади први пут образовани родови војске. Формиране су и службе: интендантска, санитетска, саобраћајна. По бројном стању, наоружању и ватреној моћи, Бригада се приближила јачини јединица тога ранга армија учесница II светског рата.

Дошло је и до извесних кадровских промена. За команданта Бригаде постављен је Љубомир Медић Брзица, а Јуре Брмболић за помоћника комесара. Замењени су и неки команданти и комесари батаљона.

Одмор у Београду искоришћен је за интензивну војностручну обуку. Поред наставе гађања, стројеве обуке, војници и старешине су интензивно изучавали борбена дејства (напада и одбране) упознавали се са новом ратном техником. Учили су да рукују оружјем и гађају, затим да минирају и разминирају минска поља, да се утврђују. Са старешинама је извођена обука из командовања, читања карата, решавања тактичких задатака, вођење штапске ратне документације и администрације. Са војницима и старешинама извођена је и политичка настава, на којој су се упознавали са војно-политичком ситуацијом у нашој земљи и у свету, са посебним освртом на ситуацију на фронту.

Бригада је за месец дана одмора у Београду извршила свестране припреме за даља борбена дејства. Борбено се оспособила за фронтална дејства.

Посада МБ — 120

Сремском

ф р о н т у

ПО НОВО НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ И БОРБЕ ДО ПОЧЕТКА ПРОБОЈА

Почетком јануара 1945. године Бригада је стигла у рејон Илинаца (5. јануара), где је образовала дивизијску резерву. Прва и Друга бригада смениле су 21. дивизију. Једанаестог јануара Трећа бригада је распоређена у рејон Доње Ново село према Комлетинцима. Десно је распоређена наша 1. бригада, а лево 22. космајска. Наша бригада је на тај начин заузела централни положај у борбеном поретку 6. дивизије. Растојање између борбеног поретка дивизије и немачких положаја износило је 700—1000 метара. Пред фронтом дивизије налазио се 34. немачки армијски корпус.

По доласку на фронт јединице Бригаде приступиле су уређењу ровова и саобраћајница, који су делимично већ били ископани. Веома хладно време, снег и подземне воде отежавали су инжињеријске радове.

И поред радова на утврђивању положаја јединице су изводиле и активна борбена дејства. Борбене групе су вршиле насилна извиђања у циљу откривања распореда непријатељских снага. Та дејства су изводиле, углавном, ноћу. Користећи мрак приближавале су се непријатељском положају и ватале „живе језике“. Наши штабови добијали су драгоцене податке од „живих језика“, о јачини, саставу, распореду и намерама непријатеља. У тим нападима наше јединице грпеле су и губитке. Тако је 12/13. јануара 1945. године прва чета другог батаљона напала непријатељске положаје у рејону села Комлетинци, где је 8 бораца рањено. Четврти батаљон напао је село Ком-

летинци ноћу 14/15. јануара и такође претрпео велике губитке: 6 погинулих и 12 рањених бораца, а 16. јануара један вод 4. батаљона, приликом наеилног извиђања, ликвидирао је 7. непријатељских војника.

Јединице 34. немачког корпуса 17. јануара кренуле су у офанзиву и присиле нашу дивизију на повлачење. По наређењу штаба 6. дивизије, Бригада је повучена у рејон Илинаца. Добила је задатак да дејствује бочно по непријатељским снагама на комуникацији Товарник — Шид. Батаљон Крбава водио је нарочито тешке борбе 17./18. јануара према Товарнику, одакле је непријатељ нападао. У тој борби батаљон је нанео Немцима тешке губитке. Убијено је 120 непријатељских војника, а много више их је рањено, а батаљон је имао 7 мртвих и 18 рањених бораца. Те борбе на Сремском фронту, после одмора у Београду, биле су прво ратно „крштење“ младих бораца са којима је Бригада попуњена. Нови борци су у тим борбама испољили велику храброст и самопожртвовање. Нарочито су се истакли борци 1. и 2. вода 1. чете 4. батаљона предвођени водницима Миланом Жићићем и Николом Шепом.

Због напредовања непријатељских снага и пада Шида у његове руке, Бригада је, по наређењу штаба 6. дивизије, пребачена на положај северно од Илинаца где је сменила Прву бригаду. Она је 22. јануара напала непријатеља у Товарнику, са тежиштем напада на железничку станицу, и претрпела велике губитке — 11 погинулих и 28 рањених. Због јаког отпора непријатеља, напад Бригаде на Товарник је обустављен. Од 23. до караја јануара, Бригада је водила нападно-одбрамбена дејства са много надмоћнијим непријатељем у рејону Илинци — Товарник, претрпевши велике губитке — 39 погинулих и 126 рањених бораца и старешина.

Крајем јануара 1945. године 6. пролетерска дивизија добила је задатак да затвори правац Немци — Адашевци. У оквиру тога задатка 3. бригада је посела положај западно од Шида и Мале Вашице, где је приступила уређењу положаја и организацији одбране. Непрекидни напади непријатеља, киша, снег и велика хладноћа отежавали су радове на уређењу положаја. Читав борбени пооједак Бригаде био је укопан у земљу, јер се једино на тај начин могло заштитити људство од зиме и непријатељских дел'става. Нарочито су били опасни немачки снајперисти. Они су непрекидно вребали и гађали сваког ко би се помолио изнад нивоа земље. Сваку непажњу наших бораца непријатељ је кажњавао смрћу. И наше јединице су такође имале снајпере. Наши снајперисти уништили су много непријатељских војника и старешина. У времену од 4. II до 8. III 1945. године снајперисти су убили 17 немачких војника, патроле су убиле 12 војника, а 4 су убијена из заседе.

Десно од наше бригаде налазиле су се јединице 1. пролетерске дивизије, а лево 1. бригада наше дивизије.

Живот у бункерима и рововски рат био је веома тежак. Земљиште расквашено. киша, снег и јака зима отежавали су живот бораца У првим борбеним линијама.

Делови бригаде који су били у другој борбеној линији били су у много повољнијем положају. У тим јединицама извођен[^] је војнострук-

Борци литраљеске чете 1. батаљона „Велебит“ на положају код Илинача мари
1945. године

280
чна обука и политичка настава. Борци су обучавани у руковању ору-
жјем, гађању и другим војним вештинама. Читава војностручна обу-
ка била је подређена непосредним борбеним задацима на фронту.

На простору између положаја Бригаде и борбеног распореда не-
пријатеља Немци су поставили минска поља и бодљикаву жицу. Зате
су напади наших група вршени ноћу уз претходно рашчићавање те-

рена и уклањања нагазних мина. То рашчишћавање вршили су у почетку инжињерци, док се нису обучили сви војници.

Рачуна се да су јединице Шесте дивизије, од почетка 1945. до почетка пробоја Сремског фронта, имале губитке само од нагазних мина око 150 погинулих бораца. Наша бригада је имала 86 погинулих и 307 рањених бораца. У истом том времену убијено је 322 непријатељска војника и заробљено много ратног материјала.

После тешких борби, успеха и неуспеха, Бригада је повучена у Адашевце у дивизијску резерву. Одмор од свега 7 дана искоришћен је за реорганизацију и обуку јединица у циљу припреме за даља борбена дејства. Пошто је 6. дивизија прешла на тројну формацију у бригади је расформиран 2. батаљон Бићо Кесић, а 4. батаљон Крбава преименован је у други батаљон. Од тада Бригаду су сачињавали 1. батаљон Велебит, командант Бошко Ћопић, комесар Раде Суша, 2. батаљон, командант Милош Ћурувића, комесар Божо Сурла, и 3. батаљон — командант Александар Зорица, комесар Тодор Жегарац. Приштапске јединице остале су без промене.

НЕПОСРЕДНЕ ПРИПРЕМЕ ЗА ПРОБОЈ СРЕМСКОГ ФРОНТА

Шеста пролетерска дивизија у прољетној офанзиви (1945. године) Прве армије, сврстана је у такозвану Босутску групу, коју су сачињавале још 11. дивизија и коњичка бригада. Дивизија је добила задатак да наступа општим правцем: Моровић — Строшинци — Врбања — Оток, са основним задатком да овлада Босутским шумама, изманеврише утврђену зону и на линији Врбања — Жупања успостави везу са јужном групом, коју су сачињавале Друга пролетерска, 5. и 17. дивизија.

Трећа бригада по пристизању у село Моровић добила је задатак да овлада местом Врбања, које су бранили Немци, усташе и домобрани. Према неким подацима тада се у Врбањи налазило око 2.000 непријатељских војника.

Још у Моровићу јединице су погуњене потребним количинама хране и муниције. Са штабовима батаљона и командирима чета одржани су састанци, на којима су упознати са борбеним задацима својих јединица. Одржани су партијски и скојевски састанци, а затим конференције чета и на тај начин је сваки борац и старешина упознат са конкретним борбеним задацима.

Пошумљен и мочваран терен испред нашег борбеног поретка омогућавао је непријатељу, да ослањајући се на упоришта по селима, лако затвори и контролише излазе из шуме и мочваре са мањим снагама.

БОРБЕ БРИГАДЕ ЗА ВРБАЊУ И СОЉАНЕ

По завршеним припремама Бригада је кренула из Моровића у правцу Врбање и ујутро 6. априла 1945. године избила у рејон Шпољарића стана, источно од места Врбања. Бригада је са два батаљона напала Врбању. Други батаљон, ојачан противтенковским топовима и тешким митралезима, напао је Врбању са севера, а трећи батаљон, са

истим ојачањима, са југоистока. Први батаљон је делом снага (једном четом) напао непријатељске снаге у Сољанима, садејствујући деловима 11. дивизије, а две чете су задржане у бригадној резерви.

Напад батаљона подржавала је авијација и артиљерија. Пред муњевитим нападом наших снага непријатељ, збуњен и изненађен, после трочасовне борбе, повлачи се у правцу жељезничке станице Врбања. Тако је 6. априла 1945. године већ око 11 часова Врбања била ослобођена. У тој борби убијено је 30 непријатељских војника и старешина, а 29 их је заробљено. Заплењена су 3 тешка митраљеза, 14 пушкомитраљеза, 115 пушака и на десетине хиљада разноврсне муниције. На нашој страни су погинула 2 борца, а 4 су рањена.

Поседањем Врбање са нашим снагама угрожено је извлачење Немачких снага из правца Брчког ка Винковцима. Да би осигурали повлачење својих снага из Босне, Немци су 6. априла увече напали наше снаге у Врбањи са 16. пуком из састава своје 22. дивизије, која се налазила у Брчком. Тако је Трећа бригада била присиљена да пређе у одбрану, истуривши 2. батаљон према Комлетинцима и Отоку где се налазио непријатељ. Трећи батаљон затварао је правац од Дреновца и Сољана.

Бригада није успела да утврди своје одбрамбене положаје, јер је непријатељ журио да поново освоји Врбању. У нападу на Врбању Немци су употребили и тенкове. Употреба тенкова збунила је наше старешине, пошто су ценили да се на том делу фронта не могу употребљавати тенкови, с обзиром на карактер земљишта. Немци су извршили жесток напад на наше положаје са много надмоћнијим снагама. Бригада је одбијала 5 јуриша Немаца 7. априла. Због надмоћности непријатеља у живој сили и техници, ипак се повукла из Врбање у правцу Бранићева и Гвоздића стана.

У одбрамбеним борбама за Врбању претрпела је велике губитке. Погинуло је 49 бораца и старешина, а 100 их је рањено. Само у трећем батаљону погинула су 44 борца, међу њима и командир 3. чете Дане Заклан и помоћник комесара Раде Вутовић. Из те чете избачен је из строја цео командни кадар. Док се 2. и 3. батаљон борио за Врбању, 1. батаљон је са деловима 11. дивизије нападао Сољане. Непријатељ је жилаво бранио то место, где те био добро утврђен. Због јаког утврђења непријатељских положата и закашњења неких делова 11. дивизије, Сољане нису заузеле, а батаљон је претрпио велике губитке. Погинуло је 20 и рањено 47 бораца и старешина.

По поновном паду Врбање у непријатељске руке, 3. бригада је по наређењу штаба 6. дивизије, 8. априла преоријентисала своја дејства на Сољане. Сољане су напали 1. и 2. батаљон. Непријатељ је пружио жилав отпор, али је под снажним налетом наших снага био присиљен да 9. априла напусти Сољане и да се повуче у Врбању. У том нападу нарочито се истакао 2. батаљон под командом храброг команданта Милоша Ћурувије. Према извештајима штабова батаљона у борби за Сољане убијено је око 100 непријатељских војника, а много више их је било рањено. У нашим батаљонима погинуло те 37 бораца, 148 је рањено. Поред осталих погинули су заменик командира чете Ђорђе Газибрадић, помоћник комесара чете Исо Смиљанић и војник Буро Узелац.

По заузимању Сољана, Бригада је добила задатак да нападне непријатеља у Врбањи, уз садејство наше друге бригаде и делова 11. дивизије. Други и трећи батаљон напали су опет Врбању, а 1. батаљон жељезничку станицу Врбања, 11. априла. Непријатељ се грчевито бранио. За Врбању су вођене огорчене борбе ноћу 11/12. априла. У тој борби Бригада је имала 10 погинулих и 70 рањених бораца и старешина.

Према извештају штаба 3. бригаде од 15. априла, упућеног штабу 6. пролетерске дивизије, од 6. априла када су почела дејства Бригаде за пробој Сремског фронта, до ослобођења Врбање и Сољана — до 15. априла 1945. године, погинуло је 104, рањено 309 и нестало 5 бораца.

ПОГИБИЈА КОМАНДАНТА БРИГАДЕ

У борби код Врбање Бригада је претрпела велики губитак. Пошнуо је командант, мајор Љубомир Медић Брзица. Њега је разнела топовска граната 7. априла 1945. године, у време када је издавао зацатке командантима батаљона. Вест о погибији команданта Брзице брзо се прочула у свим јединицама Бригаде. Она је тешко погодила све борце и старешине, јер су га много волели. Био је то стари, искусни борац и командант, неустрашив у борби, добар друг и старешина који је зрачио оптимизмом и људским особинама. Поседовао је изврсне командантске особине. У борби је увек био међу првима и својом храброшћу уливао поверење и оптимизам код потчињених.

Надимак Брзица добио је од својих другова још у првим данима борбе 1941. године. Тај надимак је одговарао његовом темпераменту: брзо је говорио, брзо доносио одлуке и још брже дејствовао. Као командант био је оштар и правичан, при издавању борбених задатака кратак и јасан. Пре доласка на дужност команданта Бригаде командовао је батаљоном. Као најбољи командант батаљона постављен је за команданта Бригаде, децембра месеца 1944. године. Успешно је воцио Бригаду, која је, под његовом командом, са великим успехом извршавала све борбене задатке.

Илија Радаковић

ДВОДНЕВНЕ БОРБЕ ЗА ВРБАЊУ

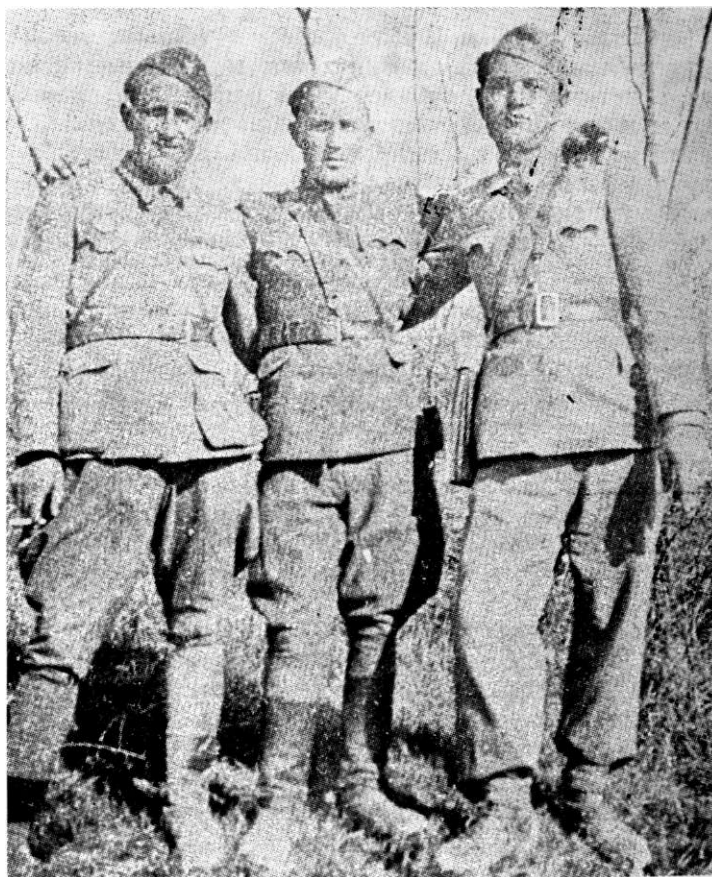
У поподневним часовима, 4. априла 1945. године, на положајима јужно од с. Илинци, 2. батаљон су сменили делови 42. македонске дивизије. По смењивању, батаљон је извршио покрет правцем Мала Вашица — Адашевци, где се разместио за одмор. Истог дана, око 14,00 часова, батаљон је продужио правцем Адашевци — Моровић, где је зановио.

Кад је свануло командири водова и чета су упознати са предстојећим задацима. Организовали смо чишћење и подмазивање оружја и попуну муницијом. Сећам се да је на сваки пушкомитраљез додељено по 3.000 метака, на аутомат по 300, као и за полуаутоматску пу-

шку, а на пушку по 100 метака. Сваки борац је добио по 5 ручних бомби. Одржани су четни и водни састанци, где је извршена анализа и критички осврт на дотадашње борбе. Истицани су најбољи појединци, одељења и водови. Најбољим борцима и десетарима подељена су одликовања, која је уручио командант батаљона Милош Ћурувија.

Батаљон је око 15,00 часова кренуо правцем Моровић — Врбања, Јужно од села Батровци и Липовац, прешао порушени мост на р. Босут и наставио покрет преко Босутских и Спачванских шума. Маршовало се целу ноћ, уз пратњу густе хладне кише и по великој помрчини.

Батаљон је, сутрадан око 07,00 часова, избио источно од с. Врбање у шири рејон Шољарића стана. Ту су извршене последње припреме за напад, прецизирани су задаци и правци напада.

С лева на десно:
Дане Радмано-
вић, Раде Суша и
Душан Дуклић на
Сремском фронту

Уз подршку бригадне артиљерије, око 10,00 часова, батаљон је кренуо у напад на с. Врбању. У садејству са 3. батаљоном Мирко Штулић, батаљон Крбава је из покрета, и без већег отпора непријатеља, заузео Врбању, а потом прешао у одбрану, затварајући правац Винковци — Бошњаци — Жупања. Део снага је био оријентисан према железничкој станици Врбања.

Прва чета ојачана са два тешка митраљеза и четири ПТ пушке, затварала је правац Врбања — Винковци. У току ноћи смо држали положаје и организовали одмор и сушење одеће и обуће у ближним кућама, јер се одбрана простирала испред ивице села на око 200 метара. Киша је и даље повремено падала и ноћ је била јако мрачна. Повремено сам, као командир вода, са делегатом Милом Кораћем обилазио борце на положају. Вративши се у кућу где су се борци одмарили по сменама, наишао сам на следећи случај. Неком од бораца испала је бомба и пала у ватру. Само захваљујући снажљивости пушкомитраљесца Милутина Миленковића Зеке, из Врњачке Бање, који је зграбио бомбу из ватре и бацио је преко моје главе, нико није страдао. Кад је бомба експлодирала, помислио сам да се непријатељ привукао. Повикао сам: „узбуна, узимајте оружје и излазите напоље“. Борци који су спавали, као и они који су били будни, поскакали су и појурили напоље. Убрзо се све разјаснило .

Седмог априла 1945. године у тутарњим часовима, непријатељ је упутио мање снаге од Винковаца и Жупање на положаје 2. батаљона, а истовремено, отпочео је са нападом са правца Брчког, Дреноваца и железничке станице Врбања на положај 3. батаљона, који се налазио источно од нашег батаљона. Командант батаљона Милош Ђурувија наредио је командиру 1. чете да мој вод ојача са једним тешким митраљезом и две ПТ пушке. Воду су придата и два пудшомитраљеза из састава 1. чете, те смо хитно упућени у састав 3. батаљона.

Јавио сам се команданту батаљона Александру Зорици и комесару Милану Ђурчићу. Они су ми наредили да што пре поседнем положај на левом крилу 3. чете, источно од Врбање, и да упоно браним положај. Вод те посео положај дуж једног канала, а непријатељ је већ био на свега 150—200 метара. Током целог дана непријатељ је, уз подршку тенкова и артиљерије, више пута, и по цену великих губитака, покушавао разбити одбрану батаљона. Организованом ватром и бочним ударом делова наше 2. бригаде, напад непријатеља је заустављен. Прије пада мрака позван сам да се хитно јавим команданту Зорици. Кад сам се Јавио, рече ми: „Где си мој Жига? Данас сте јуначки издржали ударе Немаца. Али ноћас очекујемо тош теже задатке и окршаје. Извуци вод и" затвоори правац према железничкој станици Врбања. Данас га те бранила 2. чета и претрпила тешке губитке. Положај упорно браните. Десно од вас брани се наша 1. чета, а лево, и у позадини, бране се делови 2. и 3. чете. Везу са командом батаљона одржавати куририма и телефоном". Под заштитом митраљеза брзо смо посели одређене положаје.

Са падом мрака почиње и киша. Са делегатом вода Милом Кораћем обилазим положај и дајем допунске задатке десетарима и борцима.

Немци су још пре упућивања наших патрола, упутили већу групу бомбаша, који су у једном моменту снажно засули ручним бомбама наш положај. Истовремено, немачки стрељачки строј, уз поклич „Ура“ (изненадило нас је да Немци нападају ноћу, а посебно да вичу „ура“), пошао је на јуриш. Јуриш непријатеља дочекасмо снажном ватром и бомбама. Непријатељ је био изненађен чврстином наше одбране и снажне ватре. Његов стрељачки строј је убрзо био заустављен на отвореном простору. Нама се пружио прилика да неприја-

теља тучемо наизменично, бадањем ручних бомби и отварањем снажне ватре. Честим осветљавањем терена приметили смо да испред нас на 20 до 30 метара лежи велики број изгнулих непријатељских војника.

Негде око 22,00 часа смо закључили да је напад непријатеља заустављен и да смо му нанели огромне губитке. Осветљавањем терена приметили смо да Немци извлаче своје погинуле војнике, а бомбаши непријатеља су лежали мртви испред наших ровова.

Једно време владало је затишје.

У овим борбама за Врбању истакло се много бораца, дивних другова чија имена треба истаћи, а посебно делегата вода Милу Кораћа, десетара Јову Шајиновића, пушкомитраљесца Милутина Пантелића, Милана Јанковића, Милутина Миљковића званог Зеку, Радојицу Коштићца, Раду Маринковића и друге.

Милан Жигић

ТРИ ЈУРИША НЕМАЦА

Четвртог априла 1945. године дијелови 42. дивизије смењују на положајима на Градини 3. батаљон Мирко Штулић, који одлази у састав Бригаде у с. Мала Вашица, одакле се, истог дана, цела бригада пребацује у с. Моровић. Тада сам командовао 1. водом 3. чете 3. батаљона. Моја чета је била попуњена више од 50 одсто младим борцима између 18 и 25 година, углавном Србијанаца. У току јесени и зиме, на фронту, свако слободно време коришћено је за обучавање бораца у руковању оружјем и гађању.

Петог априла увече, почело је пребацивање јединица преко порушеног жељезног моста на реци Босут, који је био провизорно оспособљен за прелаз јединица. Марш 1е почео преко Босутских шума поправљених водом, која је на местима достигала борцима до појаса.

У свануће 6. априла, јединице су избиле на ивицу шуме. Борци озебли, мокри и ненаспавани, очекивали су предах. Али, да непријатељ не би открио наше присуство у непосредној близини, јединице су из покрета заузимале положај и, према задатку, муњевитом брзином кренуле у напад. Непријатељ је био изненађен, што је омогућило нашим јединицама да за три часа заузму Врбању, уз мале губитке. Непријатељ се повукао у правцу жељезничке станице и даље.

По наређењу штаба 3. батаљона, 3. чета је заузела положај на сјеверозападном дијелу села, према путу који води од села Дреновци ка Врбањи. Други вод, под командом водника Перице Обрадовића, одређен је на предстражу према селу Дреновци. Ноћ је била тамна. Падала је ситна киша, а немачке снаге су се повлачиле од Брчког према Винковцима. Око 3 часа извидница је обавестила водника Обрадовића да наилазе Немци. Он их је пустио на блиско одстојање и покосио. Немци застају и туку из минобацача, од чије ватре многи гину. Ту је погинуо и водник Перица Обрадовић. Њему је притрчала

четна болничарка од 16 година, родом из Љига, али и њу погађа митраљески рафал, тако да и она остаје крај мртвог водника.

Немци су три пута јуришали на наше положаје. Али, су сваки пут били одбијени уз велике губитке. И наша чета има доста мртвих и рањених, али захваљујући борбености бораца положај није напуштен. Око 10 часова погинуо је и командир чете Дмитар Заклан и помоћник комесара Раде Војновић. Тада сам преузео команду над четом. Око 15 часова појавила су се два немачка тенка из правца железничке станице. Имали смо две противтенковске пушке, постављене на том правцу. Нишанције на њима су били млади борци, врло храбри и сигурни у своје оружје. Кад су тенкови пришли на блиско одстојање, отворили су ватру. Први тенк је оштећен, а другд се повукао. Цели дан се водила огорчена борба. Чета није попустила иако је остала скоро без половине људства. Око 19 часова смењује нас чета из резерве батаљона.

Повлачимо се у позадину. После пола ноћи чета је поново уведена у борбу и тек око 4,00 часа добили смо наређење за повлачење. Приликом повлачења комесар чете Мирослав Смиљанић, штитећи повлачење аутоматом, бива рањен у леву страну груди. Успели смо да га извучемо. Остао је жив.

У тој борби, из чете је погинуло осам бораца и руководиоца, девет је рањено.

Марко Баста

ПРВИ ХИТАЦ — ПУН ПОГОДАК

Село Сољани лежи у пространој Сремској равници, око 8 км југоисточно од села Врбања. Село је ушорено, уз главну комуникацију и сеоски пут, које се пресецају под углом од 90°. Окружено је сеоским пашњацима и обрадивим земљиштем, са ретким живицама и дрвећем дуж ораница, и са по неким каналом за одводњавање. Припремљено је за дужу одбрану. На улазима дуж главних путева постављени су бетонски бункери за контролу прилаза селу са све четири стране. У међупросторима израђени су изоловани стрељачки заклони пуног профила, повезани саобраћајницама са првим кућама у селу. На црквеном торњу постављено је митраљеско гнездо, одакле су контролисани ватром сви прилази селу. Село је бранио јак усташко-домбрански гарнизон. У систему одбране правца Брчко — Жупања, село Сољани и Врбања представљали су кључне објекте који нису смели пасти до повлачења непријатељских снага северно од Саве на прелазу код Брчког.

Наша бригада у пролећној офанзиви на Сремском фронту добила је задатак да овлада селима Сољани и Врбања, а затим да са другим нашим снагама продужи наступање правцем Жупања — Винковци. Напад на село Врбању извршен је главним снагама бригаде, 6. априла 1945. у 8 часова. Батаљон Велебит је првог дана борбе био у бригадној резерви, а следећег дана добио је задатак да изврши напад

Г р у п а б о р а ц а п а п о л о ж а ј у С р е м с к о г ф р о н т а п р о л е ће 1945. г о д и н е

на село Сољани. После неколико узастопних јуриша, и поред снажне артиљеријске подршке, батаљон није успео да упадне у село, претрпевши при томе осетне губитке. Непријатељ се очајно бранио. Нарочито ефикасно је тукао брисани простор на прилазима селу јаком митраљеском ватром из бункера и са торња сеоске цркве. Било је очигледно да у следећем нападу треба ефикасније неутралисати ватру из бункера.

Решено је да се митраљеско гнездо на нрквеном торњу неутралише ватром из 8 противтенковских пушака 20 мм, а бункер на улазу у село са топовима 45 мм, са којима смо били ојачани, непосредним гађањем, у предвечерје 8. априла. Командант батаљона Бошко Ђопић позвао је командира батерије Тому Кртинића да са њим утврди начин неутралисања бункера. Лежећи иза једне живице, на око 150—200 метара од бункера, осматрали смо простор и на глас размисљали како на најпогоднији начин уништити посаду бункера. Командир батерије, стари вук, који је цео рат, као борац и старешина, провео у батаљону Бићо Кесић, где је био цењен по храбрости и снажљивости, узео је двоглед и подуже осматрао бункер и простор око њега. Био је то човек који је научио читати и писати, а понешто и рачунати, у партизанима. На Сремском фронту примио је батерију 45 мм. Причало се да не верује много у нишанске справе и да најрадије гађа са блиског одстојања, нишанећи кроз цев оруђа. Било је у томе доста истине. Томо је предложио да повуче два топа 45 мм иза живице и да непосредним нишањењем кроз цев, покуша уништити посаду у бункеру.

Време напада одређено је за 18 часова. Топови су постављени на положај, и на дати знак за напад отворена је ватра. Прва граната погодила је отвор бункера и уништила посаду. Затим је извршен јуриш, а јединице су за неколико минута, савладавши простор од 150—200 метара, упале у село, које је у току ноћи очишћено од непријатеља.

Раде Суша

НОВИ БОРЦИ СРБИЈАНЦИ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ

Првих дана јануара 1945. године Бригада је прекинула одмор у Београду. Јединице су током ноћи пешке стигле до земунске железничке станице. Од Земуна до Сремске Митровице превезли смо се возом. Потом смо продужили покрет поавцем Лаћарак — Кузмин — Шид — Мала Вашица. Прикупили смо се у рејону с. Илинци као дивизијска резерва.

У том рејону Бригаде остаје 4—5 дана, уређујући положаје за одбрану са правца с. Немци и Товарник. Од 10—12. јануара Бригада се помера и прелази р. Босут, с. Немци и запоседа положаје за одбрану северозападно од с. Немци.

Батаљон Крбава, под командом Милоша Ћурувије и комесара Исе Поткоњака, организује одбрану према с. Комплетинцима и с. Оток. Чете прве и друге линије раде даноноћно на уређењу положаја. С обзиром да смо удаљени од насељених места, истовремено смо правили заклоне за заштиту и одмор људства. Снажни покривач је био 15 до 20 цм, температура минус 15 до 20° Ц. Борачки састав сачињавао је 95 одсто младих бораца, неискусних необучених у руковању и гађању из личног наосузања, које смо добили од јединица Црвене армије. Ново наоружање је захтевало комплетну преобуку, како бораца тако и командног кадра.

У међувремену. 4. батаљон организује борбено осигурање у које је одређен 2. вод 1. чете. Ватрена моћ водова и чете више је него удвостручена. Водови су бројали од 70 до 80 бораца, 8 до 12 пушкомитраљеза, 16 аутомата, 27 полуаутоматских пушака, 2 минобацача 50 мм, 1—2 пт пушке 14 мм. Остало наоружање сачињавале су пушке. Уз све то, водови су ојачавани једним тешким митраљезом Максим. Одлазак у предстражу — борбено осигурање није нам баш био по вољи, јер смо морали под хитно приступити изради заклона за сваког борца и ватрена средства. За повезивање ровова нисмо имали времена. У 3,00 часа 17. јануара 1945. године, истурене патроле и мртве страже откривају покрет и присуство Немаца испред предњег краја одбране нашег вода. Немци су се кретали право на наш одбрамбени ретон. Долази до пушкарања, ватра се углавном отвара из пушака са обје стране. Нисам дозволио отварање ватре из митраљеза и пушкомитраљеза ради прикривања њихових ватрених положаја и система одбране вода.

Кад су пришли на одстегјање 150 до 200 метара, Немци прелазе на јуриш. Командовао сам „брза паљба“. Ватра је отворена из свих

ватрених средстава. Немци су заустављени. О нападу сам обавестио команданта батаљона и командира чете. Курир се убрзо враћа и доноси наређење да упорно браним положај. Ватра се чула и на правцу одбране 3. чете нашег батаљона. Немци се постепено повлаче назад. Међутим, поседали су повољније положаје на одстојању од око 300 метара од нас. У насталом затишју, појачали смо мере будности и обезбедили бокове. Очекивали смо да ће Немци пред зору предузети нови напад јачим снагама.

Међутим, 17. јануара 1945. године у свануће, из правца Товарника и Шида, и на огранцима Фрушке горе, чула се грмљавина топова и бука мотора тенкова. На наше положаје у напад су прешле снаге јачине до две чете, уз подршку ватре минобацача. Решили смо да се упорно бранимо. Отварамо снажну ватру. Заустављамо непријатељски стрељачки stroj. И Немци узвраћају из свих оружја и доста прецизно гађату наше положаје минобацачима. Извештавам командира чете, али упућени курир ми се више не враћа. Практично остатемо без везе са командом чете. Истина, имамо визуелну везу. Али, не повлачимо се.

Немци су у току дана јуришали тош 4—5 пута. Сваки јуриш је био дочекан снажном ватром. Трпели су велике губитке. Негде око 15,00 часова непријатељ је успео да се снагама јачине једног вода пребаци на један салаш, који је био удаљен 150—200 метара од нашег положаја и тамо постави два митраљеза, са циљем да нам бочном ватром нанесе губитке. Намеру непријатеља смо брзо открили. Ватром пушкомитраљеза Милана Јанковића и Милутина Пантелића, брзо смо неутралисали непријатеља на салашу.

После тога, Немци отпочињу повлачење. На бојном пољу непријатељ је оставио седам мртвих. Наши губици били су један теже и три лакше рањена борца. Заробљена су два пушкомитраљеза Шарца, четири кутије муниције, 12 комада ћебади и неколико шаторских крила. Падом мрака стиже курир, који преноси наређење командира чете Ђуре Гајића, да хитно повучем вод правцем с. Немци преко р. Босуца у састав батаљона.

Са великим задовољством истичем да смо се ми старији ратници дивили и били изненађени одважношћу, храброшћу и издржљивости наших младих бораца са подручја Ваљева, Крушевца, Трстеника, Врњачке Бање, Ниша, Сврљига и из других крајева Србије.

Прелазимо преко моста на Босуту, који те био под снажном артиљеријском ватром, и стижемо у састав чете са којом настављамо повлачење. У дубоку ноћ долазимо у Илинце. Колона застаје. Очекујемо одмор, али од одмора нема ништа.

Командир чете Ђуро Гајић позива командире водова и командире средстава за подршку на притем новог задатка. Издавању задатка присуствовали су командант батаљона Милош Ђурувија и комесар батаљона Исо Поткоњак. Командант батаљона наређује да наш батаљон остаје на обезбеђењу и заштити левог бока 6. дивизије, која се повлачи правцем Шид — Адашевци — Мартинци. Поседамо већ раније уређене положаје североисточно од села Илинаца. Прва чета са два тешка митраљеза и сваки вод са по две пт пушке, посела је иоложај северно од с. Илинци, са задатком да обезбеђује бок са прав-

ца Товарника, и да прихвати делове 3. крајишке бригаде, која се извлачила од Товарника правцем с. Илинци — Мала Вашица.

Командант батаљона на крају додаје: „без мога наређења нико не сме напустити положај". По пријему наређења око 02,00 часа 18. јануара, по водовима, поседамо положаје који су били удаљени од с. Илинаца 1.500 до 2.000 метара. Ноћ је била доста видљива са снежним покривачем и врло ниском температуром. Од велике хладноће руке су се лепиле за оружје. По поседању положаја, поставили смо иотребна борбена обезбеђења у правцу Товарника и железничке пруге.

Распоред чете био је следећи: 1. вод на челу са Николом Шепом на десном крилу (десно од њега није било наших снага), 2. вод на челу са командиром Миланом Жигићем и делегатом Николом Кораћем у средини, 3. вод на челу са Ђорђем Клашњом посео је положај у другој линији позади 1. и 2. вода, на одстојању 200 до 300 метара. На левом крилу чете одбрану је организовала 2. чета са великим међупростором који је раздвајала блага коса покривена кукурузовином и живицом.

Ујутру, из правца Шида чује се снажна ватра артиљерије и хука мотора тенкова. Долази до судара у цик зоре. Још се униформе не распознају. На наш рејон одбране наступају три колоне, свака јачине око чете. Решили смо да их пустимо што ближе, да се уверимо да то нису борци 3. крајишке бригаде, које треба да прихватимо. Никола Шепа пита ко је тамо? Неко са чела колоне, која се већ приближила одговара — 2. батаљон 3. крајишке бригаде. Кад се колона приближила на 70 до 100 метара, тек смо онда видели да су немачке. Дао сам уговорени сигнал за отварање ватре. Први наши плотуни Немцима су нанели тешке губитке и натерали их на повлачење.

Међутим, примећујемо да непријатељу стижу појачања од Товарника и да усмеравају своје дејство на наше бокове. Нова колона која пристиже, усмерава своје дејство на десно крило првог вода. Око 10,00 часова, део снага непријатеља успева се докопати ровова на десном крилу одбране првог вода.

Непријатељ је и на нашем правцу појачавао своје јединице, покушавајући се убацити у међупростор између 1. и 2. чете.

Негде око 12,00 часова добио сам наређење да се повлачим. Питам делегата Николу Кораћа, зашто да се у сред дана на чистом терену повлачимо, а непријатељу смо нанели тешке губитке. Осећам да наша одбрана може издржати до пада мрака. Од командира чете Гајића сам добио одговор да смо сјајно извршили задатак, али, да уз организовани прихват 3. вода и заштитом сопствене ватре прихватимо 1. вод и да хитно предузмемо извлачење у правцу с. Илинци — Мала Вашица. Одвајање од непријатеља, а посебно 1. вода, ишло је споро. Ипак, успешно смо извршили одвајање од непријатеља.

У току ових борбених дејстава, посебно су се истакли борци пушкомитраљесци: Милан Јанковић, погинуо у с. Кидрево код Славонског Брода, Милутин Миленковић, из Врњачке Бање, умро 1978, Милутин Пантелић, Раде Марковић, рањен код Славонског Брода, Радојица Костињац живи у Новом Селу код Врњачке Бање и многи други.

НА ПРВОМ КОНГРЕСУ (МЛАДИНЕ СРБИЈЕ)

Првих дана новембра 1944. године, док је 3. личка пролетерска бригада водила борбе против Немаца у околини Манђелоса у Срему, стигла је обавест да треба изабрати делегате за Први конгрес УСАОС-а. На омладинским састанцима, по батаљонима, из 3. бригаде за делегате су изабрани: Ђуро Цвијановић делегат вода, Јово Бабић секретар СКОЈ-а Бригаде и Дане Поповић политички делегат вода. Након неколико дана кренули смо у Београд, где је било зборно место свих делегата из јединица 1. пролетерског корпуса.

Пошто није било организованог превоза од фронта до Београда, морали смо се сналазити. Ђуро Цвијановић и ја смо кренули пешкице, рачунајући да ће наићи неко возило. Стопирали смо прво возило које је наишло. Био је камион Црвене армије. Прилазећи кабини приметили смо да је возач тотално пијан. Једва је држао управљач у рукама. Други војник до њега, као сувозач, покушавао је да му узме волан. Али му то није полазило за руком. Но, без обзира на овакву ситуацију, ипак смо одлучили да нас повезу. Камион је кренуо пуном брзином правећи „осмице“ по путу. Ми смо се налазили у јако неугодној ситуацији. На једној раскрсници, камион се зауставио, јер шофер није био сигуран којим правцем да иде. Искористили смо то и продужили пешке.

У главном граду сусрели смо се са осталим делегатима из 6. личке дивизије, међу којима су се налазили Милан Павичић политички комесар 2. бригаде, Раде Потребих политички делегат вода и Гојко Узелац помоћник комесара чете.

БОРАВАК У МЛАДЕНОВЦУ

Делегати су се окупљали у Младеновцу. Од Београда до Младеновца превезли смо се железницом. Делегати из јединица 1. пролетерског корпуса, смештени су у једну школу у којој је организована заједничка исхрана. Омладина из околних села више пута нас је колективно посећивала, доносећи нам храну и дарове.

Поред делегата из борбених јединица у Младеновцу се налазило доста представника омладинских организација са терена. Заједно смо посећивали културно-уметничке приредбе, које је за нас организовала омладина Младеновца. Истовремено, смо се дружили и са војницима Црвене армије који су били у овом граду.

Боравак у Младеновцу био је кратак. За Београд смо кренули 12. или 13. новембра 1944. године. Претходно смо се окупили на младеновачкој железничкој станици. За превоз делегата формирана је посебна композиција. Вагони су украшени заставама, сликама и пароллама. Народ и омладина су нам приредили срдачан испраћај из Младеновца.

И на железничкој станици у Београду окупило се мноштво народа и омладине. Тако нешто нико од нас раније није доживео. Ту су држани говори добродошлице. Сви присутни су певали и играли. Посебно је било масовно козарачко коло. После свечаности, уз помоћ омладине, делегати су смештени по касарнама, школама и другим објектима.

Време до почетка рада Конгреса искористили смо за обилазак и упознавање града. Обилазили смо улице и квартове где смо прије непун месец дана водили жестоке борбе за ослобођење Београда.

У предвиђено време, 16. новембра, делегати су се окупили у великој дворани Коларчевог здања. Дворана је била испуњена до последњег места. Иза високих гостију, који су присуствовали Конгресу, седели су делегати из борбених јединица НОВЈ. Разгледали смо свечано украшену дворану: паролe, наше и савезничке заставе, слике Тита, Стаљина, Рузвелта и Черчила. Одједном, двораном се проломио аплауз. Добро расположен и насмејан, у маршалској униформи, ушао је друг Тито.

Двораном се проламало громко клицање 2.000 делегата: „Херој Тито“, „Херој Тито“. Имао се осећај да ће се дворана срушити од ерупције и одушевљења. Поред Тита, конгресу су присуствовали и други високи војни и политички руководиоци: А. Ранковић, Моша Пијаде, Едвард Кардељ, Иван Рибар, команданти и комесари прослављених јединица НОВ-е: Коча Поповић, Пеко Дапчевић, Мијалко Тодоровић, као и војни представници Црвене армије, САД, Велике Британије и Бугарске.

Пошто су се стишале овације и гости заузели своја места, за менат је у сали настао тајац. У муклој тишини за говорницу је изишао Драги Стаменковић, секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а Србије. Он је најпре поздравио све присутне делегате и госте, а посебно Врховног команданта НОВЈ и маршала Југославије Јосипа Броза Тита. Поново је уследио буран аплауз, коти дуго није престајао. Друг Тито је више пута устајао покушавајући да стиша одушевљење делегата. Иста слика се поновила и кад је Драги Стаменковић замолио Тита да узме реч.

За време говора друга Тита у дворани је била поново тишина. Очи свих биле су упрте у Врховног команданта. Присутни су сваку његову реч просто гутали. У свом говору Тито је у првом реду поздравио делегате конгреса, затим омладину Собите и Југославије, одајући јој пуно признање за све оно што је учинила у великој ослободилачкој борби народа Југославите. Потом је позвао све припаднике младе генерације да одлучно наставе борбу до коначног ослобођења наше земље, да негује и развија братство и јединство, да приступи обнови и изградњи порушених и попаљених села и градова, железничка пруга и других комуникација и индустријских објеката које је окупатор разорио.

Говор друга Тита често те прекидан бурним аплаузом и скандирањем Титу, Партији, слободи, братству и јединству и НОВЈ.

Пошто су Конгрес поздравили прецставници страних делегација, те представници омладине Хрватске, Македоније, Словеније и други, уводне реферате поднели су Драги Стаменковић и Радован Пантовић. За дискусију се јавио велики број делегата. Свако од њих на свој начин је настојао упознати Конгрес са активностима омладине из средина из којих су долазили. Дискутовали су борци НОВ, радници, сешаци, интелектуалци и делегати из других средина. Било је интересантно слушати поједине борце који су до у детаље описивали поједине борбе, уништавање непријатеља ручним бомбама и сличне појаве.

Другог дана рада Конгреса, делегати су упознати са поруком из војне болнице у Београду, где се налазио велики број рањених бораца, да је нестало крви за његово успешно лечење. С тим у вези, апеловало се на делегате да, који то желе, дају крв за рањене борце. Док се правио списак добровољних давалаца крви, настала је неописива гужва. За врло кратко време јавило се преко 800 делегата.

Делегати 1. кон-
греса у С А О С - а
Новембар 1944.
године у Београ-
ду

Задњи дан рада Конгреса био је посебни доживљај за сваког његовог учесника. Тог дана Рато Дугоњић, секретар ЦК СКОЈ-а, предао је Орден народног хероја Ивану Рибару за његовог покојног сина Лолу. Тренутак предаје ордена је био заиста дирљив, а посебно кад је друг Рибар у свом кратком говору са сузама у очима рекао: „Сви сте ви моја деца“. У том тренутку није било делегата којем нису потекле сузе.

Након усвајања Резолуције о даљим задацима омладине те Прогласа упућеног омладини Србије, Конгрес је завршио рад.

Напуштали смо Београд и одлазили сваки у своју средину, на нове задатке. Неко је ишао на фронт, неко у позадину, усмерени сви ка једном циљу — коначном истеривању окупатора из земље и њеном потпуном ослобођењу. Ми делегати из 6. личке дивизије вратили смо се у своје јединице на Сремски фронт, где смо борцима преносили своје утиске са Конгреса.

Дане Поповић

ЧИКА ВАСИНЕ СУЗЕ

Током фебруара и марта 1945. године једна група бораца из 2. чете батаљона Велебит у више наврата је боравила на одмору у кући чика Васе из Адашеваца. Пошто је фронт био близу Васена породица се налазила негде у позадини. Он је остао сам у кући, хранећи коње и остале домаће животиње. Кад год смо боравили код њега, помагали смо му у његовим пословима. А он, колико је могао, одуживао нам се на тај начин што нас је частио са оним што је имао у кући. Са њим смо спавали у истој соби.

Из Васине куће смо после краће припреме за пробој Сремског фронта кренули према Моровићу.

У његовом смо се дворишту постројили и припремили за покрет. Посматрао нас је, знајући да га заувек напуштамо. Сузних очију, пришао је сваком од нас и поздравио се.

Након 7—8 дана наша чета се налазила у Сољанима. Чика Васа је био ангажован да превози рањенике. Чуо је да се и ми ту налазимо и пронашао нас је. Оставио је своје коње негде на путу. Нашао нас је уморне и неиспаване. Био је срећан кад нас је видео. Поново је заплакао када смо му рекли да је погинуо Мирко Космајац.

На растанку нам је рекао: „Посетите ме кад се рат заврши, чекаћу вас као своје синове“.

Миодраг Гавриловић

ТРАЖИЛИ ДОБОШ — НАШЛИ ТОРБУ СА ОКВИРИМА

Једне мартовске ноћи 1945. године, 2. чета 1. батаљона налазила се у Босутским шумама. Ја и борац Васић смо упућени на извиђање. Ноћ је била тамна, без месечине. Крећући се блатњавим шумским путем, одмакли смо се од чете неких 150 до 200 метара, кад смо приметили да се неко дао у бекство. Закључили смо да се ту налазило неколико људи. Отворили смо обојица ватру у правцу одакле се чуло њихово бежање. Са супротне стране нико није пуцао.

Васић је приликом отварања ватре испразни добош руског аутомата. Хтео је да га замени новим — пуним. Приликом замене празни добош му је испао и негде се откотрљао. Тражио га је по мраку, али га није могао пронаћи. Пришао сам и ја да му помогнем. Уместо добоша нашли смо торбицу са три пуна оквира. Видело се да је торба са оквирима била дуже у води. Касније нам је корисно послужила.

Кад је следећег дана Васић очистио оквире и торбицу, приметили смо да је на каишу од торбе писало име његовог рођака који се налазио у извиђачкој чети. Погинуо је пре два месеца приликом извиђања на истом терену где смо му пронашли торбицу са оквирима.

Миодраг Гавриловић

КОМАНДИР МИ ЈЕ СПАСИО ЖИВОТ

После пробоја Сремског фронта даноноћно смо гонили непријатеља према северозападу. У нашем наступању стигли смо до Славонског Брода. Налазили смо се на тедној пошумљеној коси северно од града. Чим се добро разданило, Немци су нас тукли артиљеријом.

Нисмо се били закопали па смо се морали мало повући. Приликом повлачења, на једној вододерини, пришла су нам два борца из неке друге јединице. Позвали су ме да се склоним код њих. Гранате су падале тик поред нас.

На десетак метара од места где сам се налазио лежао је командир извиђачке чете Илија Растовић. Видећи у каквој се опасности налазим, позвао ме је по имену рекавши: „Прелази код мене ту ћеш погинути“. Само што сам дошао до њега, граната је пала на место где сам раније био. Оба борца који су остали, погинули су.

Тако, захваљујући командиру Илији Растовићу, остао сам жив.

Миодраг Гавриловић

СУКОБ СА НЕМАЧКОМ ПАТРОЛОМ

Први батаљон Велебит држао је положај на делу фронта према с. Немцима.

Немци су свакодневно тукли наш положај, а снајперисти су гађали сваког од наших бораца кога би уочили. Доста их је на тај начин убијено или рањено. Стога је штаб 1. батаљона наредио командиру 1. чете Петру Мандарићу да пошаље групу бораца, да ликвидира ту ватрену тачку.

Пред вече, 24. јануара, командир чете је позвао десетара Богдана Петровића и издао му задатак да са неколико бораца извиди и по могућности уништи немачке снајперисте. Одредио му је правац кретања и дао знаке за распознавање. Примивши задатак десетар Петро-

вић је окупио своје борце и тражио ко ће од њих добровољно кренути на извршење задатка. Поред неколицине других налазили су се Милан Лазић и Живојин Јефтић. По извршеној припреми група је кренула у правцу непријатељског положаја. Кад су дошли до нашег предстраже, која се налазила на 50 до 60 метара испред положаја батаљона, објаснили су командиру борбеног осигурања куда иду, рекавши му да ће се истим правцем вратити.

Опрезно и тихо група се кретала према непријатељском положају. Богдан је ишао на челу. Ишли су кроз необране кукурузе.

Кад су се приближили сасвим близу непријатељског положаја, чули су разговор Немаца. Застали су иза купа кукурузовине. Као вођа патроле, Богдан је наредио групи да крене још мало напред. Баш у том моменту испред њих се појавила немачка патрола у белим мантилима (огрточима), тако да су се једва примећивали на снегу. Само што је Богданова група кренула немци су је приметили и на њу запуцали из непосредне близине. Један метак је погодио Богдана у леву руку, нешто ниже од рамена. Видевши да им је рањен командир, Живојин и Милан, који су се налазили у његовој непосредној близини, отворили су ватру на немачку патролу, после чега се патрола повукла према свом положату.

Отворили су јаку ватру у правцу групе наших бораца. Пошто је рањен десетар Богдан Петровић, група је одустала од даљег извршења задатка.

По одласку у састав чете, рањеном десетару је пружена прва медицинска помоћ у четном превијалишту. Потом је упућен у бригадну амбуланту, а одатле у Сремску Митровицу, у армијску болницу на даље лечење.

Након излечења, Богдан Петровић се вратио у своју чету. Учествовао је у свим борбама у победоносном походу наших јединица кроз Славонију, према Загребу. У тим борбама, у близини Врбовца, Богдан је још једном рањен.

Миодраг Андрејић

НА ПРИЛАЗИМА СЛАВОНСКОМ БРОДУ

Баково Је ослобођено!

Непријатељ одступа. Наше га јединице у непрекидном гоњењу потискују ка Славонском Броду.

Маршујемо — већ 52 километра. Дознајемо да су се утврдили и Д^а Д^аЈУ отпор у селима Матковић Мала и Киндрево. Сви осећамо, ако будемо освојили та села, да ће Славонски Брод бити брзо ослобођен.

Валовити, леп предео, не одаје по својој лепоти да ће се ту одиграти једна од најтежих борби.

План је готов. — Крбава право на село, а 1. батаљон има да заобилази и тиме олакша заузимање села.

Болничарка Мица Бањеглав са тешко рањеним командантом батаљона Милошем Ђурувијом

Ноћ без месечине. И сувише је мрачно да би распознали где се непријатељ, отприлике, налази. Али, свако осећа да је ту близу... Треба још ближе прићи, још ближе. . .

Свањива. Трећа чета се толико примакла да види зелене униформе.

— Јуриш!

Непријатељ одступа низ косу. Наши аутомати добро дејствују. . .

Почиње њихова артиљерија да дејствује — да их штити.

Шрапнели експлодирају, бацачи рију земљу. Зрак испуњава мирис барута.

Трећа чета је у незгодном положају — можда ће се морати повући. Не! Стигао је 1. батаљон!

— Напред, другови!

Напредујемо даље ка Киндреву. Још само Киндрево па су врата за Славонски Брод отворена.

Терен одговара непријатељу. Његове добро утврђене позиције не пуштају нам да приђемо селу. Из њихових машинки бљује смртоносна ватра.

Овде се показало сјајно садејство нашег оружја. Артиљерија и бацачи туку по њиховим бункерима, али добро утврђена митраљеска гнезда и даље ометају прилаз ка селу.

„Противтенковске пушке напред!“ — чуле се команда. . . Пузећи, приближују се мало по мало бункеру. Три метка била су довољна да

униште бункере. Борба се води за сваку кућу. Непријатељ не може да одоли нашем силовитом налету. Киндрово је ослобођено.

Непријатељ се задржава јачим снагама на коту — Рашће брдо. Немци покушавају у току целе ноћи да нас изненаде. У зору нам се учинило да више нећемо издржати. Једна чета је опкољена, али се она лавовски бори.

„По сваку цену спасити другове!" — гласило је наређење.

Тада настаје огорчена борба прса у прса. Штектање митраљеза, гранате, бацачи, бомбе све се то претворило у тешко и заглушно брујање.

Командант Крбаве, друг Ћурувија, пада тешко рањен. Брзо се преноси та вест. Борци су огорчени!

„Зар нашег команданта? Ах, гадови! Сад ћете видети ко су пролетери."

Борци јуришају као лавови. Огорчење је сувише велико. За нашег омиљеног команданта пашће сто Немаца.

Непријатељ се колеба. Наши то примећују. Последњи најтежи јуриш одводи јунаке са Киндрова на саму коту. Непријатељ је разбијен. Није имао чак времена ни да закопа или однесе своје мртве. Погинули леже на сваком кораку!

Швабе су дезорганизоване и у бесу дижу мост који спаја Славонски Брод са Босанским Бродом, баш у тренутку када се на њему налазила густа колона њихових војника.

Трећи батаљон брзим маршем улази победоносно у Славонски Брод.

Милош Крњајић

СУСПРЕТ ПОСЛЕ ШЕСТ ГОДИНА

На путу у Србију, августа 1944. године, јединице 6. личке дивизије тешко су се кретале преко Зеленгоре и Сутјеске. Глад и умор до крајњих граница исцрпили су борце. Многи од њих су од изнемоглости остајали иза својих јединица, јер нису могли даље.

Баш у то време наишли смо на два млада партизана који су лежали поред стазе, којом се кретала колона Бригаде. Били су у врло тешком стању. Подигли смо их и повели са собом. Али, како нису могли ићи, тражили смо од коморе Бригаде коња, на кога смо обојицу натоварили.

Чак нисмо ни знали како се зову та два борца, нити из које су јединице. Циљ нам је био да их спасемо. Једно време смо их водше са собом, а потом смо их предали у болницу Дивизије. Интересовала сам се што је било даље са њима. Другови из болнице су ми рекли да су се опоравили и да су упућени у своје јединице.

Негде 1950. године налазила сам се на дужности на земунском војном аеродрому. Једног дана код мене су дошла два млада човека. Рекли су ми да су се интересовали за мене и кад су сазнали где радим дошли су да ме виде. У ствари, била су то она два млада партизана које смо спасили на Зеленгори. Звали су се Раде Јованић, правник и Милан Танкосић авио-механичар. Раде је био брат генерала Ђоке Јованића. Дуго смо разговарали и евоцирали успомене на оне тешке ратне августовске дане. Оба су касније погинула — Раде у аутомобилској, а Милан у авионској несрећи.

Сока Софија Рајић — Тета

ОСТАО ЈЕДИНИ ИЗ ПРВОГ СТРОЈА ЧЕТЕ

Друга (могоричка) чета, батаљона Мирко Штулић, настала је и формирана од устанка из села Могорић. Сви су се познавали: 18 Корица, 17 Радаковића, 16 Ђаковића, 13 Маљковића, 8 Борића, 8 Илића, 4 Чанковића и други из села Могорић. Неколико бораца било је из Медачких села. Дакле, преко стотину бораца. Током рата, чета је имала губитке и попуњавала се из свих крајева земље куда је пролазила. Ја сам цео рат провео у тој чети, од борца до командира.

Дужност командира чете примио сам 2. фебруара 1945. године у Шиду, у јеку наше офанзиве. Убрзо по пријему дужности сачинио сам списак чете кога чувам и данас. Прелиставајући свеску видео сам да се у чети тада налазило само нас тројица из Могорића и још неколико Личана из других личких села, па ми се и нехотице вратила мисао на другове који су кроз чету прошли и на борбе које смо заједно водили. Многи су погинули, умрли од тифуса, рањени, а неки су отишли у друге јединице за старешине.

Кад сам примио чету, поред нас неколико Личана, били су борци из Србије — од Ваљева, Пожеге, Лесковца, Сврљига, Крушевца и Београда, већином омладинци и без ратног искуства, али храбри и одлучни.

Србијанци су, и поред забране, крадом, долазили до самих траншеја на Сремском фронту, са пуним торбама хране и деловима топле одеће за своје синове.

Једне вечери, не сећам се датума, уместо јединице из наше бригаде, на смену је дошла чета Македонаца. По извлачењу у дубину, у команди батаљона нам је саопштено да напуштамо тај део фронта и да крећемо преко Босути ради напада на Врбању.

Напали смо Врбању и заузели је из покрета, а затим прешли у одбрану. Сутрадан, изјутра, непријатељ је, са надмоћним снагама, уз масовну подршку артиљерије, напао наше положаје. Борба је трајала читав дан. Колико је била оштра показује овај податак: у чети је било 18 пушкомитраљеза, са по 1.200 метака, а већ предвече муниција је била на измаку.

Како се вече приближавало тако су Швабе све јаче притискале. ГХробијале су панцер-фаустима куће и тако правиле пролазе. Ручне

бомбе праштале су на све стране. Доста је бораца из 2. чете погинуло и рањено. Међу рањенима је био и командир вода Миланко Ђаковић. И поред тога што је у наш рејон, падом мрака, пристигао један наш батаљон као појачање, непријатељ је успео да се пробије према Винковцима. У току ноћи и ујутро поновили смо напад на Врбању, али без успеха. После овога одступили смо, под јаком артиљеријском ватром на полазне положаје. За време повлачења погинуо је и наш командант бригаде Љубомир Медић Брзица.

Наредни окршај са непријатељем имали смо на Ђакову. Пре нашег пристизања Ђаково је било ослобођено, али су га Немци противнападом повратили. Поред још неких јединица и наш батаљон добио је задатак да га поново ослободи. Падом мрака, наш батаљон је са осталим јединицама, у једном налету ослободио Ђаково. Даљни наш покрет био је према Славонском Броду. Борбе код Брода, 2. чета, као и остале наше јединице, водила је за шумљене висове северно од града, где смо наишли на јак отпор непријатеља и на делимично миниране терене. У тим борбама чета те имала губитака. Поред осталих, рањен је и помоћник комесара 2. чете Бранко Крњајић, претпоследњи од Могорићана у 2. чети. Од тада до победе, из првог строја могоричке чете, остао сам само ја.

Главна одбрамбена линија непријатеља у Славонији била је на реци Илови. У вишедневним нападима и одступањима наша чета имала је знатне губитке. И поред упорности непријатеља, ослободили смо Гарешницу и продужили према западу.

Једног предвечерја, колико се сећам био је 8. мај, чета је избила на падине Загребачке Горе. Град се видео као на длану. Без задржавања и без отпора, сишли смо низ падину, прешли цесту и избили у предграђе Загреба, северно од Максимира. Због нејасне ситуације издата је команда да се на достигнутој линији стане. Деветог маја изјутра наређено је да се крене напред према центру града. Друга чета кренула је у колонама, од једне до друге капије. Јачег отпора није било. Народ је почео излазити из кућа, измешао се са борцима.

Наредне ноћи 1. батаљон је водио борбу са заосталим групама које су бежале према западу. Наша чета му је придата. Ту је и окончала свој ратни пут.

Дмитар Ђаковић Ђић

VIII
ХЕРОЈИ И ОСТАЛИ ЈУНАЦИ

ЗАСЛУЖИЛИ СУ МНОГО ВИШЕ

Поред низа података о борбама и борцима 3. личке пролетерске бригаде, који су изнети у овим садржајима, треба истаћи још неке.

Трећа личка бригада формирана је од бораца из 27 села, насељених српским живљем, са територије три котара (среза): Госпић, Грачац и Удбина. Само појединци ховатске националности нашли су се у овој бригади и то они који су били чланови КПЈ. У време формирања, Бригада је бројала 1.098 бооаца и старешина, од чега: 975 сељака; 38 радника; 18 занатлија; 24 чиновника; 35 војних лица и 10 ђака и интелектуалаца. У таквом социјалном саставу били су: 1094 Срба и само 4 Хрвата. Од целокупног бројног стања, у Бригади је било 113 чланова КПЈ, што је био и политички стуб Бригаде.

Зашто је баш таква социјална и национална структура бригаде, говоре и следеће чињенице: формирана је на територији сеоских подручја, па је и логично да је у њој било већине сељака. То што бројно стање сачињавали скоро 100 одсто Срби, разумљиво је, јер су усташе, успоставом НДХ, из тих 27 села, убили, заклали, спалили у кућама и на разне друге геноцидне начине ликвидирали 3.824 лица српске националности — само зато што су Срби. Међу тих 3.824 ликвидираних становника, велики је број оних који су могли бити борци, поготово ако се зна да су усташе у почетку (пре устанка) одводиле и ликвидирале најугледније људе. Све нам то даје за право да закључимо да је на територији ових 27 села могла бити формирана најмање још једна бригада.

Касније, током рата, није остало на само напред наведеним жртвама. Током четврте непријатељске офанзиве, на територији тих 27 села, умрло је од тифуса 1.093 лица. Чињеница да су ова лица умрла за време и непосредно после четврте осјанзиве, даје нам за право да сумњамо да су Италијани и усташе, током офанзиве, применили, против партизана и народа у устаничким селима, биолошка ратна средства. У потврду овакве сумње говори и чињеница да су од 1.093 лица умрла од тифуса у првом тромесечју 1943. године 99,9 одсто српске националности из устаничких села.

Поред тих жртава (из ових 27 српских села) у борбеном строју иартизанских јединица, у времену од 1941. до 1945. године, погинуло је 2.172 борца и руководиоца. То значи да је Бригада два пута изгинула пре њеног преласка у Србију, где су њени редови попуњени борцима — Србијанцима. Након ове попуне настала је песма: „Састала

се Србија са Ликом, па се не да покорити ником". Током борби у Босни, Херцеговини и Црној Гори, Бригада се није попуњавала, па је њено бројно стање пало на испод 800 бораца. Током борби у западној Србији и Шумадији, у њен састав ступали су нови борци — Србијанци, те је, пред напад на Београд, бројала 1.500 бораца. После београдске операције, одласком на сремски фронт, Бригада је попуњена и бројала је преко 2.500 бораца, а у исто време из њеног састава било је око 800 бораца на лечењу у разним болницама. Према непотпуним подацима, кроз Бригаду је, током рата, прошло између 6.000 и 7.000 бораца. Од тога погинуло је око 1.000, заробљено 15 до 20, нестало око 300, а око 2.700 бораца било је рањено. На крају рата 1945. године бригада је бројала 1.800 бораца и старешина у строју и око 800 на лечењу. Све то говори о жестини борби и окршаја на свом борбеном путу дугом 7.000 до 10.000 километара, што свакако није могуће прецизно установити, с обзиром на то да се више пута враћала на исте просторе, на којима је већ раније ратовала.

За борбене успехе у четворогодишњем рату, Бригада је одликована Орденом народног хероја. Орденом партизанске звезде I реда, Орденом ослобођења и Орденом братства и јединства са златним венцем.

За осведочену храброст и умешност у борби и руковођењу из бригаде је проглашено 10 народних хероја.

У току и поеле рата 17 бораца Бригаде постали су генерали наше армије, и то: Милан Купрушанин генерал-пуковник, Дане Ђуић генерал-пуковник, Раде Суша генерал-пуковник авијације, Стево Илић генерал-пуковник, Петар Бабић генерал-пуковник, Лазо Радаковић генерал-потпуковник, Дмитар Заклан, генерал-потпуковник, Момчило Новковић вице-адмирал, Стево Маодуш генерал-потпуковник, Душан Дотлић генерал-потпуковник, Ђурађ Покрајац генерал-потпуковник, Милан Мишковић генерал-потпуковник. Милан Баства генерал-мајор, Милан Шијан генерал-мајор, Никола Гњатовић генерал-мајор, Мане Брека генерал-мајор, Милан Танкосић генерал-мајор.

Није праведно да се не каже да су многи борци и руководиоци заслужили и Орден народног хероја и чин генерала. Али, нису добили. Зашто? То је друга, дуга прича.

Трећа личка пролетерска бригада била је и кадровска јединица. Скоро целокупан војни и политички кадар у Бригади изабран је од бораца са територије на којој те формирана. Један број кадрова одлазио је у 1. и 2. бригаду и приштапске јединице 6. личке дивизије „Никола Тесла". Мањи број добровољаца отишао је у 2. пролетерску (српску) бригаду 1942. године, када су се бригаде састале код Босанског Грахова. Знатан брот кадрова отишао је у новоформиране Далматинске јединице. По капитулацији Италије већи брот старешина отишао је у Истру у новоформиране јединице, као и у новоформиране јединице 35. личке дивизије. По преласку у Србију један број кадрова остао је у српским јединицама. На крају, мало који од старих бораца, који су остали у строју Бригаде до краја рата, да није постао старешина.

И још нешто. У књизи се помиње релативно мало имена. Мало у односу на оних 6—7.000 бораца и старешина. Зашто?

Прошло је много година од како је рат завршен. Многи нису међу живима, а многи живи нису се одазвали позиву да напишу своја сећања. Тако ће велики број јунака-бораца без премца, дивних људи, остати заборављено. Но, са жаљењем, морамо констатовати да су сви заслужили да им се барем име помене. На жалост, нисмо успели.

И још нешто. Преласком у Србију, као што рекосмо, Бригада је два пута попуњавана Србијанцима. Били су то дивни људи и храбри борци, који су, раме уз раме, са старим ратницима, војевали и извојевали многе победе. Многи од њих су, после кратког времена, постали руководиоци. На жалост, и њих је мало поменуто. И људи и њихових подвига.

Због незаборава, захвалимо свим борцима и руководиоцима Бригаде на свему што су учинили.

Никола Гњатовић

НАРОДНИ ХЕРОЈИ

БАБИЋ Тривуна ПЕТАР ПЕПА

Рођен је 1. новембра 1919. године у Личком Тишковцу, Доњи Лапац, Хрватска. Потиче из радничке породице. Поред основне школе, завршио је и три разреда Стручне занатске школе у Дрвару, где је учио и машинбраварски занат, а затим радио као машинбравар. У седамнаестој години ступио је у подружницу Уједињених радничких синдиката (УРС) у Дрвару, и постао активан борац за права радничке класе. Због учешћа у акцијама радничке омладине у Дрвару, отпуштен је 1939. с посла, и следеће године отишао је на одслужење војног рока. Капитулација Југославије затекла га је у војсци. Није дозволио да падне у заробљеништво. већ се вратио у родни крај.

Позив КПЈ на устанак прихватио је свим срцем. Већ у првим устаничким акцијама, јула 1941, на подручју Срба истиче се одлучношћу и храброшћу. Кад је, крајем новембра 1941. формиран батаљон „Марко Орешковић“, први у Хрватској, Пепа је постављен за политичког делегата вода. У борбама код Коренице јануара 1942, журиша на Италијане у стрељачком строту свога вода, а марта исте године, сада као политички комесар чете, напада Италијане у Србу. Јануара 1942. примљен је у КПЈ. Када је, априла 1942, формиран 3. лички НОП одред, постао је заменик политичког комесара одреда, односно руководилац партијске организације у одреду. Од августа 1942. до фебруара 1943. политички је комесар 2. личке бригаде. Нарочито се истакао у борбама за Удбину, код Пертасице, у Тушиловићу, Личком Петровом Селу, Слуњу, Двору на Уни, Грачацу, у четвртој не-нријатељској офанзиви. Пошто је кратко време провео у 3. личкој бригади, маја 1943. постављен је за политичког комесара новоформираног штаба книнског оперативног сектора, а јесен исте године за политичког комесара тада формиране 19. севернодалматинске дивизије, и на тој дужности остао до краја рата. Учествовао је у великим операцијама 19. дивизије за Книн, Мостар, Лику, Горски котар и Хрватско приморје.

Поред храбрости у борбама и скромности у приватском животу, као партијско-политички руководиоца истицао се умешношћу у политичком раду с јединицама и у народу. Умео је да у критичном тренутку, личним примером и речју, подстакне борце и јединице на извршење задатака. Такав, знатно је допринео учвршћивању морално-политичког јединства и борбене спремности бораца и јединица.

После рата обављао је високе војне и политичке дужности у ЈНА. Био је политички комесар дивизије и корпуса, наставник Више војне академије ЈНА, помоћник начелника Персоналне управе ЈНА, начелник Кабинета врховног команданта оружаних снага СФРЈ и секретар Савета народне одбране СФРЈ. С те дужности, као генерал-потпуковник, отишао је за амбасадора СФРЈ у Канади, а после повратка с те дужности био је начелник Заједнице индустрије наоружања и опреме ЈНА. Пензионисан је као генерал-пуковник.

Носилац је Партизанске споменице 1941. и више домаћих и страних одликовања.

Народним херојем проглашен је 27. новембра 1953. године.

КЕСИЋ Миле ПЕТАР БИЋО

Рођен је 2. октобра 1917. године у Вучипољу, Грачац, Хрватска. Одрастао је у многочлавној земљорадничкој породици. После завршене основне школе, бавио се земљорадшом и сточарством, а повремено је радио и на железничкој прузи и другим градилиштима. Физички снажан, радан, рано је био запажен у свом селу и околини. Још као младић, захваљујући очевим пословним везама, упознао је много људи у јужној Лици и северној Далмацији. С непуних двадесет година, Бићо напушта село и одлази у Београд, где се запошљава као обалски радник. Ту ое брзо укључује V раднички покрет и учествује у штрајковима и другим акцијама обалских радника. Овде се испољавају његова борбеност, одлучност и чврстина. У Београду је постао члан КПЈ, 1940. године.

Априлски рат затекао га је у војсци, у северној Далмацији. Тако се повезао с комунистима и доугим напредним људима из Шибеника, Кистања и Бенковца, од којих је добио упутства за деловање. Вратио се из војске кући, с пушком. Скрива се од усташа по оближњим шумама. Стално је у покрету. Обилази групе по збеговима, налази истомишљенике, разговара с њима и објашњава им потребу организовања оружаног отпора. У десетак таквих групаца, успео је да приволи за борбу два до три у свакој. Упоран је у трагању да се повеже с грачачким комунистима и њиховим руководством. Најзад, 25. јула, пронашао је, код Срба, секретара СК КПХ за Грачац. Гојка Половину, и добио упутства. Издаје упутства групама да се припреме за почетак оружане борбе. С једном и сам учествује, 27. јула, у хватању усташког шпијуна на железничкој прузи у Велебиту. Бићо се жюри поново у Срб, да извести Гојка Половину о акцији. Стигао је на Србски кланац 28. тула у зору, затедно с познатим грачачким комунистом Душаном Мунижабом. Чим је добио упутства, похитао је у Грачац. Времена за одмор нема иако је препешачио 25 километара. У току ноћи обавестио је све групе по збеговима да сутра крену у акције. Ујутро рано, 29. јула, Бићо са својих десетак најоданијих другова полази у борбу. Прекопали су цесту у непосредној близини Грачаца, и напали усташког таборника. Ови пуцњи као да су били сигнал. Већ до подне све што се осећало способним за борбу ступило је у акцију.

По храбрости испољеној у устанку, одважности, чврстине и смислу за организацију, Бићо је убрзо постао веома познат у целом сре-

зу. У јесен 1941. члан је СК КПХ за Грачац, и један од најзапаженијих и најактивнијих комуниста у организовашу устаничких снага за почињање борбе против италијанског окупатора. Сам или с учитељем и истакнутим руководиоцем из устанка Милојком Ћуком, обилази села, држи састанке и оснива омладинске и скојевске групе. Посебно се ангажује у обезбеђењу преласка далматинских партизана преко грачачког среза у средњу Лику.

Почетком децембра 1941, Бићо је упућен на партијски курс при Окружном комитету КПХ за Лику, у Трнавац код Коренице где, с истим еланом као и у борби, наставља да учи. Нашао се у првим редовима када се јуришало на Италијане на Шијановом кланцу, Погледалу и Кореници, почетком јануара 1942. године.

Средином јануара 1942. Бићо је постао комесар грачачког партизанског батаљона „Гаврило Принцип”. Под његовим и Ћуковим руководством, овај батаљон готово меец дана одбија свакодневне јурише много надмоћнијих италијанских снага коте покушавају да се пробију од Зрмање, преко Србског кланца, ка опкољеној посади у Србу.

У борбама, Бићо је израстао у неустрашивог јунака. Италијани су га уценили на сто хиљада лира. Добро је знао који људи се повезују с Италијанима; одлучно их је разоткривао на зборрвима и састанцима. Због тога му и постављају заседе, и настоје да га ухвате жива. Најзад су ти људи, уз помоћ Ћујићевић сарадника, успели да организују пуч у 2. чети батаљона „Гаврило Принцип”. Тада су Бићу подмукло разоружали и ухапсили. Уз помоћ неколико оданих људи из Омсице и Брувна, успео је да побегне. Истог дана, на путу за Далмацију, где је пошао да тражи помоћ за бообу против пучиста и четника, Бићо је заноћио код свог рођака Зекана Јелаче, у Грабу. Неко од сељана је приметио његов долазак, и известио италитанске агенте и четнике у Вучипољу. Брзо су се искупили, ухватили Бићу **НР** спавању и убили га, 12. априла 1942. године.

Вест о овом свирепом злочину брзо је пренета у свако село Лике. Народ је осудио четничку издају, а борци су батаљону „Гаврило Принцип” дали Бићино име, које је носио до краја рата.

Народним херојем проглашен је 27. новембра, 1953. године.

КУПРЕШАНИН Николе МИЛАН

Рођен је 2. октобра 1911. у селу Медак, Госпић, Хрватска. Потиче из земљорадничке породице. Основну школу завршио је у селу где је рођен, а гимназију у Госпићу. До априлског рата службовао је у Чазми и Вировитици, као државни чиновник финансијске струке. После капитулације Југославије, вратио се у родни крај.

Позив КПЈ на оружану борбу прихватио је с одушевљењем, и одмах се укључио у рад на припремама за оружани устанак на подручју госпићког среза. Почетком августа 1941. руководи нападом устаничких снага на усташко-жандармеријску посаду у селу Медак; тада се истиче као храбар борац и умешан командант. После тога, по задатку ОК КПХ за Лику, највише се ангажује у раду на стварању чврстих војних јединица од устаничких снага. И кад је од бораца с подручја госпићког котара, августа 1941. формиран герилски батаљон „Велебит“, Милан је постављен за његовог команданта. Као представник госпићког котара, учествовао је на саветовању војних делегата герилских одреда с подручја Лике и Босанске кратине, 31. августа 1941. у Дрвару, и на састанку војних делегата личких партизанских одреда, 21. септембра 1941. на Каменском, на Пљешевици, када су донесене значајне одлуке за развој оружане борбе у Лици и Босанској крајини.

Када је, у октобру 1941. на подручју госпићког котара формиран 1. лички НОП одред „Велебит“, јачине око 2.000 бораца, Милан је постављен за његовог команданта. У то време примљен је и за члана КПЈ. Под његовом командом, Одред је крајем 1941. и почетком 1942. успешно спречавао нападе Италијана, усташа и четника на ослобођену територију и рушио личку железничку пругу на делу између Госпића и Грачаца. У децембру 1941. упућен је на партијски курс при ОК КПХ за Лику, који се одржавао у Трнавцу; и кад су, крајем децембра те године, италијанске снаге продрле од Врховине ка Коре-

ници, дочекао их је с групом курсиста у Шијановом кланцу, и тада бива рањен. У току лета 1942. године командује привременом борбеном групом названом Комбиновани одред, који је дејствовао у западној Лици, с посебним војничким и политичким задатком: да јача ангажовање хрватског живља из тог дела Лике у НОБ.

Септембра 1942, када је главни штаб Хрватске формирао 9. партизанску бригаду Хрватске (3. личка), Милан је постављен за њеног команданта. Крајем тог месеца, он је с Бригадом разбио четнике у Радучу, а неколико дана касније и усташе у Рибнику, а затим заузео Брушане и Лички Нови. Били су то значајни успеси тек формиране бригаде и њеног команданта, на којима им је честитао Главни штаб Хрватске. После тога, Милан је наставио да ређа нове успехе с бригадом: разбио је четнички пук „Вожд Карађорђе” на подручју Грачаца, а затим се, по наређењу Врховног штаба, пребацио на сектор Босанског Грахова, где је Бригада у новембру дејствовала под командом Штаба 2. пролетерске дивизије. После повратка у Лику, у децембру 1942. успешно' напада непријатељске посаде између Грачаца и Ловинца. У четвртој непријатељској офанзиви води борбе с много надмоћнијим италијанским снагама на Плочанском кланцу и код Горњег Лапца. Упорном одбраном на фронту, повременим противнападима и забацивањем дела снага у позадину, непријатељу су нанесени озбиљни губици и онемогућен брз продор на ослобођену територију Лике. У свим тим борбама Милан се показао као веома вешт и неустрашив командант, а његова је заслуга и то што је Бригада од Главног штаба Хрватске тада добила назив ударна.

Крајем марта 1943, као искусан и вешт командант, Милан је постављен за начелника Штаба 1. корпуса НОВ Хрватске. У то време (крајем марта и почетком априла) командовао је привременом оперативном групом „Гацка”, и с њом постигао значајне успехе у гацкој долини. Као способан и вешт старешина, показао се и на дужности команданта Штаба книнског оперативног сектора и као командант новоформиране 19. севернодалматинске дивизије (11. октобра 1943), а затим и као начелник Штаба 8. далматинског корпуса, нарочито у борбама за ослобођење Далмације. Непосредно пре завршетка рата, отишао је у СССР, где је завршио деветомесечни курс у Вишој војној академији „Ворошилов”.

После рата, завршио је курс оператике при Вишој војној академији ЈНА. Био је шеф Војне мисије ЈНА у Албанији, командант армије, командант војне области, помоћник државног секретара за народну одбрану и начелник позадине ЈНА. Пензионисан је у чину генерал-пуковника. После тога, извесно време био је председник републичког одбора Савеза резервних старешина ЈНА Хрватске.

Носилац је партизанске споменице 1941. и других високих домаћих и страних одликовања.

Народним херојем проглашен је 23. јула 1952. године.

МАЈСТОРОВИЋ Луке ДАНЕ
ДАЦИН

Рођен је 15. априла 1924. године у селу Подудбина, Кореница, Хрватска. После завршетка основне школе на Удбини, Дацину су родитељи, сиромашни земљорадници, дали да учи обућарски занат у Удбини. Не завршивши занат, одлази у Београд, где као физички радник ради на грађевинама до почетка рата. После окупације земље, вратио се у родни крај; убрзо, у нејасној ситуацији и под притиском органа нове усташке власти, одлази на рад у Немачку, где остаје до децембра 1941. године, када се вратио у Лику.

Одмах после доласка у родни крај, Дацина је ступио у Јошанску партизанску чету, формирану од бораца из Јошана. Убрзо после тога, постао је борац новоформираног батаљона „Крбава“, састављеног од бораца с подручја удбинског котара. У борбама које је батаљон водио на подручју Удбине, скренуо је на себе пажњу храброшћу и одважношћу.

У групи одабраних бораца, која је, средином јуна 1942, из батаљона „Крбава“ упућена у Ударни батаљон Штаба Групе НОП одреда за Лику, налазио се и Дацина. Распоређен је у 2. чету, и у којој остао до погибије. У борбама које је батаљон водио у јулу 1942. око Оточца, Дацина је брзо постао познат као бомбаш. Ударни батаљон је, средином августа 1942, ушао у састав 2. личке бригаде; Дацина се истакао у борби за Ивчевића косу, опет као бомбаш, кад те његова бригада пападала железничку пругу између Врховина и Госпића. Ударни батаљон је сачекао и из заседе напао италијанску моторизовану колону између Личког Лешћа и Оточца, 16. септембра 1942, и уништио 11 камиона, двоја оклопна кола и убио око 40 Италијана. Дацина је био рањен, али је и даље остао у својој чети.

У борбама које је 2. личка бригада водила у јесен 1942. у Косињу и Пазаришту, Дацина се нарочито истакао као бомбаш у нападу на усташе у селима Вукелићи и Кланац. На Кордуну, октобра те године, смело јуриша на Италијане код Полоја, и на усташе и домо-

бране у Тушиловићу. Међу бомбашима Ударног батаљона који су надали на Опачића главицу, а затим на Брезову главу, изнад Тушиловића, предњачио је Дацина. У то време примљен је за члана КПЈ, и постављен за политичког делегата вода у 2. чети Ударног батаљона.

И као политички делегат вода, Дацина је и даље остао бомбаш, али је сад најчешће вођа бомбашких група. У 6. личкој дивизији сматран је, међу многима другим, за бомбаша који је бацио највећи број ручних бомби на непријатеља.

После борби на Кордуну и Банији, и повратка у Лику, 2. личка бригада је, у саставу 6. дивизије, 14/15. јануара 1943. напала Грачац. Док је главнина његовог батаљона била окружена у месту, Дацина је остао ван окружења и тада, и поред велике опасности, истакао се снасавањем и извлачењем рањеника из борбе. После борби у IV непријатељској офанзиви, и на комуникацији Госпић — Грачац, 2. бригада је, средином априла 1943, напала јако усташко упориште, Широку Кулу. Исход борбе решили су бомбаша, а међу њима је тада предњачио Дацина. Био је у овој борби рањен. У борбама које је 2. личка бригада, током лета 1943, водила у Далмацији против четника и Италијана, истиче се код Кијева, Врлике и Пађена, где је трећи пут рањен.

После борбе с Немцима на цести Доњи Лапац — Грачац, и с усташама око Госпића, Дацина је у саставу свог батаљона у јесен 1943. кад и цела 6. дивизија, кренуо за Босну. Неустрашив, служио је за пример другим борцима, а нарочито у борбама код Травника, Ливна и Шујице. Док се 6. дивизија, у пролеће 1944. налазила на положајима око Дрвара, Дацина је често предводио ударне и бомбашке групе у нападу на делове немачких јединица на цести Доњи Лапац — Отрић. Поред осталих подвига, његова група је смело упала у село Дољане, где се налазила јака немачка посада, уништила немачку патролу, ухватила немачког војника и жива га довела у штаб 2. бригаде. Значајан успех постигла је у Куновцу, где је бомбама уништила штаб једне немачке јединице.

Исцрпљен од честих борби и слабе исхране, уз то и оболео, Дацина је, маја 1944, упућен у болницу на Јандрином поду, недалеко од Дрвара. И кад су Немци, 25. маја, извршили ваздушни десант на Дрвар, брзо је схватио опасност која ће запретила Врховном команданту. Без ичијег одобрења, напушта болницу, још болестан и исцрпљен, и придружује се борцима 3. личке боикаде. С две бомбе уништио је посаду једног немачког „шарца“, и са заплећеним пушкомитраљезом наставио да се бори.

После борби у Дрвару, Дацина више није хтео натраг у болницу, већ се вратио међу своје другове, у Ударни батаљон. Од „шарца“ се више није одвајао. И кад те 2. личка бригада, на путу за Спбију, да би обезбедила пролаз главнини 6. личке пролетерске дивизије преко Сутјеске, напала немачке снаге на Тјентишту, Дацина је у јуришу на челу свога вода, 16. августа 1944. смртно рањен. Четири дана носили су га на носилима његови саборци, стазама између Маглића и Волујка, у нади да ће издржати — али је смрт била јача. Умро је 20. августа 1944. године. Његово тело, умотано у војнички шињел и ћебе, другови су сахранили између црногорских литица, далеко од родног краја.

Народним херојем проглашен је 20. децембра 1951. године.

НОВКОВИЋ Јована МОМЧИЛО

Рођен је 7. септембра 1916. у Павловцу, Госпић, Хрватска. Потиче из земљорадничке породице. После основне школе, завршио је Стручну подофицирску школу ратне морнарице. Априлски рат 1941. затекао га је у чину наредника. После априлског рата, вратио се у родно село, и на позив КПЈ укључио се у рад на припремама за устанак. Почетком августа 1941. у групи устаника која је нападала усташе у селу Медак налазио се и Момчило; тада се истакао својом храброшћу. Истог месеца ступио је у герилски батаљон „Велебит“, који је касније прерастао у 1. лички НОП одред „Велебит“. Као делегат госпићког котара, учествовао је у раду конференције војних делегата партизанских одреда Лике, одржаној 21. септембра 1941. на Каменском, на планини Пљешевици, где су разматрана питања од великог значаја за развој устанка у Лици.

Одлуком ОК КПХ за Лику, Момчило је крајем октобра 1941. постављен за командира чете у селу Смиљану; а кад је она убрзо расформирана, био је заменик командира, а затим и командир Јуришне чете 1. личког НОП одреда „Велебит“. Новембра 1941. примљен је за члана КПЈ.

Храброшћу и умешношћу у командовању посебно се истакао кад је, 12. априла 1942., с Јуришном четом и другим деловима 1. батаљона 1. личког НОП одреда одбио напад јаких италијанских снага на Могорић, и нанео им велике губитке.

Средином априла 1942. Момчило је постављен за команданта батаљона „Пекиша Вуксан“, који је тада формиран — смело и одлучно водио га је из окршаја у окршај око Госпића, Удбине, Плитвичких језера, на Кордуну, око Бриња и Перушића, до септембра те године, када је постављен за заменика команданта новоформиране 9. партизанске бригаде Хрватске (касније 3. личка). Због осведочене храбро-

сти, бриге о борцима и другарства, цешен је и вољен од свих бораца. У току IV непријатељске офанзиве вешто се убацује с два батаљона бригаде у позадину непријатеља, и код Ловинца сачекује два усташка батаљона и наноси им велике губитке.

Од марта 1943. командује 3. личком бригадом. Највећи успех с њом постигао је у априлу, у бојевима у Гацкој долини, када је бригада заробила велики број непријатељских војника и запленила велику количину оружја, због чега је похваљена. Као командант бригаде, испољио је високе војничке квалитете: умешност у командовању, упорност, самоиницијативу, храброст и одлучност.

Јануара 1944. постављен је на дужност оперативног официра у Оперативном штабу за Лику, а затим је био командант 1. боиगाде 35. личке дивизије, да би, у јуну те године, постао начелник Штаба 35. дивизије. У фебруару 1945. поемештен је на дужност заменика команданта дивизије народне одбране Хрватске, и на тој дужности, непосредно после рата, наставио борбу с остацима разбијених усташких и четничких јединица.

После рата, био је командант дивизије, војно-поморског подручја и ескадре Ратне морнарице, затим начелник војно-поморске академије и Школског центра Ратне морнарице. Завршио је Вишу војно-поморску академију ЈНА. Пензионисан 1е у чину вицеадмирала. Носилац је Партизанске споменице 1941. године и других високих одликовања.

Народним херојем проглашен је 27. новембра 1953. године.

РАДАКОВИЋ Стојана ЛАЗО

Рођен је 12. априла 1913. у Могорићу, Госпић, Хрватска. Потиче из земљорадничке породице. После основне школе, коју је похађао у селу, завршио је 1934. године, Артиљеријску подофицирску школу. Априлски рат 1941. затекао га је у чину наредника, у Смедереву. На путу за ратну јединицу, Немци су га заробили код Дугог Села, али је успео да побегне и пребаци се у родни Могорић.

На позив КПЈ, прикључује се организаторима устанка у селу и ради на организовању сеоске Могорићке чете, чији командир постаје од дана њеног формирања. Почетком августа 1941. с деловима чете учествује у нападима на усташке посаде у Плочи и Медку, и у одбрани села од напада усташа. У тим првим окршајима с непријатељем истиче се као храбар и одлучан борац за циљеве НОБ. Тиме је стекао и поверење Партије, па је, октобра те године, примљен за члана КПЈ.

Кад је, у јесен 1941, у саставу 1. личког НОП одреда „Велебит“, формиран његов 1. батаљон од устаничких чета из села Могорић, Плоча и Радуч, касније назван батаљон „Мирко Штулић“, Лазо је постављен за његовог команданта. Под његовом командом, батаљон је успешно штитио села од напада усташа и Италијана, и срушио железничку пругу између Госпића и Грачаца. Храброшћу, борбеношћу и вештим командовањем батаљоном истиче се у нападу на Италијане у Плочи, почетком јануара 1942, и упорном одбраном на Плочанском кланцу, у другој половини марта исте године, спречавајући продор надмоћнијих италијанских снага из Личког поља ка Удбини. Посебно се истакао као непоколебљиви борац и смео командант, спреман да се жртвује за родно село, 12. априла 1942, када су делови његовог батаљона, заједно с Јуришном четом 1. личког НОП одреда „Велебит“ (у ствари, само две чете), одбили напад више од 4.000 италијанских војника, подржаних снажном артиљеријом, и нанеле им осетне губитке. Седам дана касније, његов батаљон заузео је Враник; у

јулу те године, заједно с другим личким батаљонима водио је борбе с усташама за Подлапачу и на подручју северозападно од Госпића.

Средином августа 1942, када је формирана 2. партизанска бригада хрватске (2. личка), Лазо је постављен за заменика команданта. И на тој дужности увек је тежио да се нађе на одлучујућем месту у окршају, како би непосредним увидом у ток борбе, личним примером и командом утицао на њен исход. Тако те било у борбама на подручју Косиња и Пазаришта, нарочито код Перјасице. 17. октобра 1942, кад је разбијен ојачани италијански пук. Лазо је у тој борби рањен.

Почетком јануара 1943, постављен је за команданта 1. бригаде 6. личке дивизије. Под његовом командом, Бригада је у IV непријатељској офанзиви спречила продор јаким италијанских снага од Грачаца ка Кулен-Вакуфу, наневши им тешке губитке. Значајне успехе Бригада је постигла у пролеће 1943. године у Далмацији, у борбама с четницима и у току лета у борбама с усташама око Госпића.

Пошто је пола године био оперативни официр у Штабу 19. севернодалматинске дивизије, а затим кратко време на истој дужности у Штабу 6. личке пролетерске дивизије, Лазо је у јуну 1944. постављен за команданта 3. бригаде те дивизије. После успешних борби на сектору Ливно — Шујица, Бригада је под његовом командом кренула на велики марш за Србију. Приликом форсирања Босне, крајем јула 1944. сдсечен је с једним батаљоном Бригаде, и с њим се прикључио 11. дивизији, водио борбе на подручју источне Босне, прешао Дрину; после ослобођења Ваљева, стигао је 24. септембра 1944. у Бригаду, и њом командовао у борбама за ослобођење Београда.

Крајем 1944, постављен те за начелника Штаба 6. личке пролетерске дивизије, и на тој дужности остао до краја рата. Успешно је организовао рад Штаба дивизије у оуковођењу борбеним дејствима, а као искусан, способан и одлучан командант дао је значајну помоћ нижим штабовима у борбама на Сремском фронту и кроз Славонију. У борби код Славонског Брода био је тешко рањен.

После рата, завршио је Вишу војну академију и Ратну школу ЈНА. Био је командант дивизије, корпуса и војног подручја, и на дужности у Вишој војној академији ЈНА. Пензионисан је као генерал-потпуковник. Носилац је Партизанске споменице 1941. и других високих одликовања.

Народним херојем проглашен је 20. децембра 1951. године.

СОВИЉ Петра НИКОЛА
НИНА

Рођен је 23. октобра 1919. у селу Губавчево Поље, Грачац, Хрватска. До одласка на одслужење кадровског рока у Југословенској војсци, живео је у селу и бавио се земљорадњом. Априлски рат затекао га је у војсци, на југословенско-италијанској граници, одакле се, после капитулације војске, вратио у родно село. У устанку 1941. ступио је у сеоску устаничку чету, и до краја 1941. учествовао у свим борбама које су устаничке снаге водиле с усташама на подручју Грачаца.

Кад је, крајем 1941. и почетком 1942. од бораца с подручја грачачког котара био формиран партизански батаљон „Гаврило Принцип“, назван нешто касније батаљон „Бићо Кесић“, Нина је ступио у шесту 2. чету. Иако је у тој чети, априла 1942, био извршен четнички пуч, остао је на линији НОБ, прикључио се 1. чети у којој није било четника, а затим се одлучно ангажовао на рашчишћавању ситуације у батаљону и разоружању четника у грачачком котару.

У току лета 1942. године, у борбама које су 3. лички НОП одред, у којем се налазио и батаљон „Бићо Кесић“, и Севернодалматински одред водили на подручје Далмације и Грачаца у време италијанско-четничке офанзиве, Никола је служио за пример борбености, смелости и другарства. У нападу на Удбину, у другој половини августа 1942. године, када је батаљон „Бићо Кесић“ садејствовао 2. личкој бригади, Нина је, као командир вода, успео да смелим туришом упадне у прве ровове, али је тада вод претрпео велике губитке, па се морао повући.

Пошто је у септембру 1942, батаљон „Бићо Кесић“ ушао у састав 9. бригаде Хрватске (3. личка), Нина је брзо постао популаран и познат у Бригади због своје храбрости, нарочито после пових борби у саставу Бригаде, приликом оазбилања четника у Радучу, и усташа у Рибнику. Посебно се истакао кад је Бригада, октобра 1942. разбила

четнички пук „Вожд Карађорђе“ код Грачаца. Нина је са својим водом смело упао у кућу где је био четнички штаб и брзо га уништио. „Војвода Лике и Кордуна“ покушао је да се спасе бекством, али га је стигао рафал пушкомитраљеца, а четници који су дали отпор уништени су борбом прса у прса.

Новембра 1942. Нина је постављен за командира 2. чете у батаљону „Бићо Кеџић“. Под његовом командом чета је постигла значајан успех у четвртој непријатељској офанзиви, у противнападу на усташе код Комића и у борбама за Троврх, а нарочито на Сулешевици, код Горњег Лапца, где су личке снаге, у борбама 19—22. фебруара 1943. уништиле главнину италијанске дивизије „Сасари“. Значајан прилог тој победи дала је чета којом је командовао Нина, и он лично, овог пута као нишанџија на митраљезу.

После успешних борби у Гацкој долини, Нина је извесно време био на дужности у батаљону „Мирко Штулић“. Предводећи, као и обично у јуришу, једну чету у нападу на усташе, у Брушанима 28. априла 1943. био је тешко рањен. С недовољно залеченом раном, пошто је завршио кратки вошички курс у Личком Лешћу, постављен је те године за заменика команданта батаљона „Велебит“, и на тој дужности остао до погибије.

Као заменик команданта батаљона, Нина се у време борбе најчешће налазио у оној чети чији је борбени задатак био најтежи, да би помогао командире чете, па и вода, да охрабри борце и да их поведе у јуриш, или да покаже како издржати у одбрани. Својим храбрим држањем уливао је саборцима поверење и сигурност. Такав је био не само у борбама у Лици, већ и у Босни, око Травника и Бусоваче, у нападу на аеродром код Бања Луке (1. јануара 1944), затим у борбама код Менде, Пецке, Ливна и Шујице. Посебно се истакао у Дрвару, 25. маја 1944, када је с батаљоном, готово трчећи из Трубара, стигао у Дрвар и напао немачке падобранце. Био је рањен, али није напустио батаљон.

Погинуо је непосредно после преласка 3. личке бригаде преко реке Праче, на маршу за Србију. Пошто је Бригада, код села Горње Баре и Ораховица, била нападнута од делова немачке 7. СС дивизије, Нина је, да би обезбедио покрет Бригаде, с једном четом грешао у противнапад, северно од Ораховице. Смртно погођен у овом јуришу, издахнуо је 9. августа 1944. године.

Народним херојем проглашен је 13. марта 1947. године.

ШИЈАН Марка МИЛАН

Рођен је 1914. године у Купирову, Срб, Хрватска. Детињство је провео у сиромашној породици. Због тога је рано пошао да тражи зараду. Запослио се, 1931. године, у каменолому у Голупцу, Србија, радећи као сезонски радник. Године 1933. био је запослен на прузи Кучево, и у тунелу код Пожаревца, а крајем исте године прешао је у Београд, где је радио као обалски радник до рата. Поред тешких послова које је с времена на време обављао, упознаје беду живота по уцерицама, земуницама и на шлеповима, увек у оскудици, у сталном ишчекивању кад ће добити посла. Одсуствовао је из Београда једино током 1936. године, када је служио деветомесечни војни рок.

Када је Партија почела организованији рад међу обалским радницима у Београду, током 1937, Шијан се међу првима укључује у раднички покрет. Постаје активан члан УРС-ових синдиката, долази у додир с графичарима који су међу оадницима развијали културно-просветну делатност и са студентима-комунистима које је Партија слала на рад у радничке средине. Кандидат КПЈ постао је ујесен 1939. Учесник је радничких и студентских демонстрација у Београду. Због учешћа у револуционарном покрету, први пут је ухапшен 5. октобра 1939. и спроведен у Лику, до Грачаца. Али он се после неколико дана вратио у Београд, да би наставио револуционарни рад. Предводио је обалске раднике у великим демонстрацијама 14. децембра 1939, а нешто касније, због учешћа у дељењу летака, поново је ухапшен 29. јануара 1940. и на Суду за заштиту државе осуђен је на четрнаест месеци робије коју је издржао у казненом заводу V Нишу. После пуштања из затвора 29. марта 1941, спроведен је у Београд, а одатле у Загреб, и даље за Лику, на том путу га је затекао априлски рат 1941.

После капитулације Југославије, нашао се у родном крају. Као комунист-робијаш и као револуционар који је одмах почео да организује народ да да отпор насиљу, уживао је велики углед у селима Срб-

ске котлине. Отворено је говорио о борби КПЈ, о савезу радника и сељака и о револуцији. Повезивао се с комунистима и другим припадницима револуционарног покрета који су стизали у те крајеве, тежећи да и сам ухвати везу с Партијом. Када су почеле непосредне припреме за устанак у том крају, постаје један од главних организатора, најпре члан одбора за припреме устанка у селима, а као члан Штаба герилских одреда учествује у њиховом стварању. Нарочито се истиче у разрешавању најтежих ситуација на стварање братства и јединства хрватског и српског народа, и у борби против четничких елемената, који су распиривали шовинизам, користећи, при том, усташка зверства. Тих дана примљен је и за члана КПЈ.

Почетком устанка, 27. јула 1941, био је комесар устаничких снага које су разбиле непријатеља на Србском кланцу. Од септембра 1941, комесар је партизанског јуришног одреда „Чапајев“, а мало доцније постаје комесар батаљона „Марко Орешковић“. Истакао се у свим борбама тога одреда, односно батаљона, а нарочито у преласку преко реке Новчице, када ју је усред зиме, крајем децембра 1941, препливао, да би обезбедио чамац за пребацивање Одред; затим у уништењу усташких злочинаца у западној Лици; у разоружавању четника и онемогућавању њиховог издајничког деловања на сектору доњелапачког среза; у борбама за поновно ослобођење Срба од италијанских окупатора, када је, као командант батаљона, ишао у стрељачком строју, нападао и заузимао кућу по кућу.

У пролеће 1942, постаје командант Личког ударног батаљона; истиче се у борбама у Гацкој долини (у Дољанима, где је као бомбаш допринео разбијању четничког утврђења; затим у Косињу; у обе ове борбе је рањен). Децембра 1942, поново је командант батаљона „Марко Орешковић“ у 1. личкот бригади, а у пролеће 1943. постаје командант 3. личке бригаде. Предводио је, врло смело, маневарску борбу из заседе против немачких снага на Горитевцу, августа 1943, приликом продора Немаца на Јадран, када су непријатељу нанети велики губици. Затим је непосредно учествовао у борбама против Немаца код Боричевца и Доњег Лапца.

Одликовао се прибраношћу и хладнокрвношћу и у најтежим ситуацијама. Тако је, у пролеће 1944, када се његова бригада повлачила због продора надмоћних немачких снага од Срба ка Трубару, повео у борбу групу бораца, зауставио одступање Бригаде и повратио је у борбу. Посебно се истакао у јуришу, на челу своје бригаде, приликом десанта на Дрвар, 25. маја 1944. године. Храбрени херојским примером команданта, борци његове бригаде задали су непријатељу велике ударце: уништили су на стотине падобранаца, а у одбрани Врховног штаба имали су једну од одлучујућих улога. Тада те Шитан трећи пут тешко рањен. После оздрављења, извесно време налазио се у Штабу 6. личке дивизије, а на дужност команданта 3. личке бригаде вратио се крајем јула 1944. у време тешких борби у походу за Србију. У тим дуготрајним, исцрпљујућим и упорним борбама, Бригада се нарочито истакла у заштити евакуације тешких рањеника с Брезана у Пиви у Италију, у борбама за уништење четника Драже Михаиловића и разбијању његове Врховне команде (око Ужичке Пожеге и на Јеловој гори). Почетком октобра 1944. после ослобођења Ваљева, постављен је за заменика команданта Шумадијске дивизије у формирању.

После ослобођења Београда, одређен је на партијско-политички рад, новембра 1944. Убрзо постаје члан првог секретаријата Градског комитета КПЈ за Београд и председник Градског већа Јединствених синдиката за Београд. Почетком 1945, ради као инспектор Контролне комисије Београда, а затим врши одговорне дужности у органима унутрашњих послова Београда и Републике Србије. У периоду од 1948. до 1950. године завршио је двогодишњу Вишу партијску школу „Буро Ђаковић“ при ЦК КПЈ. Од 1965. године налазио се у пензији, као генерал-мајор милиције.

Народним херојем проглашен је 20. децембра 1951. године.

ШТУЛИЋ Vase МИРКО

Рођен је 5. фебруара 1914. у селу Плоча, Грачац, Хрватска. Дете је сиромашних земљорадника. После основне школе напустио је родитељску кућу и кренуо у свет. Радио је најтеже физичке послове широм земље, а извесно време и у кудељари и циглани у Вуковару, и упознао беду и горчину експлоатације. Непосредно пред рат, прихватио се службе у жандармерији. У току априлског рата и капитулације југословенске војске, није дозволио да оде у заробљеништво, већ се вратио у родно село.

Мирко је одмах, без колебања, прихватио позив КПЈ за оружани устанак. У оружаном борби против окупатора и домаћих издајника видео је једини пут ка правој слободи, па је упорно и одушевљено радио на припремама за устанак у свом селу. Објашњавао је потребу борбе против италијанских окупатора, који су на речима били „заштитници“ српског народа од усташког терора, а, у ствари, били главни кривци за све оно што је донела окупација. Таквим радом брзо је стекао углед и популарност не само у свом, већ и у околним селима. За рад и оданост народноослободилачкој борби и КПЈ му је одала признање, примивши га 1941. за свог члана.

Када је у селу, почетком августа 1941. формирана Плочанска чета (одред), борци су за њеног командира изабрали Мирка. У првој оружаном акцији у устанку, 5. августа 1941, приликом напада на усташку посаду у селу, он командуете четом и већ се тада истиче као храбар борац и умешан командир, што **МУ** још више подиже углед и популарност међу борцима и у народу. У наредним борбама чете, спречавајући нападе усташа и Италијана из Ловинца и са железничке станице Радуч на ослобођену територију, Мирко је стално у првим борбеним редовима. Постао је пример неустрашивости и револуционарности, због чега је изабран за члана Котаоског комитета КПХ за котар Госпић.

Кад је, ујесен 1941, формиран 1. лички НОП одред „Велебит“, Мирко је постао командир 1. чете 1. батаљона тог одреда. Као и у ранијим борбама против усташа, он се одлучношћу истиче и у нападу на Италијане, почетком јануара 1942, у родном селу, затим у спречавању њиховог продора преко Плочанског кланца ка Удбини, крајем марта те године, када су италијанске снаге имале губитке од око 50 мртвих и више десетина рањених. Априла 1942. године, Мирко с четом у незадрживом јуришу заузима село Враник, у коме се налазила Јака усташко-домобранска посада. У нападу четири партизанска батаљона на усташко-домобранску посаду у Подлапачи, почетком јула — вешто маневришући четом, а нарочито смелим јуришом и борбама — заузима најјаче утврђење изнад Подлапаче, и тиме даје одлучујући допринос општем успеху свих јединица које су тада заузеле то село.

Иако је у међувремену постао заменик команданта 1. батаљона 1. личког одреда, Мирко у нападу његовог батаљона, средином јула, на брдо Оштру и околна усташка упоришта у непосредној близини Госпића, руководи нападом једне чете на Стрелиште. И као руководилац волео је да се нађе уз ону чету или вод који су имали најтежи борбени задатак, да би у одсудним тренуцима улио самопоуздање борцима. Међутим, у овој борби, јуришајући у стрељачком строју, погођен митраљеским метком, пао је заједно с још седам својих сабораца, 14. јула 1942. године.

Да би сачували успомену на свог омиљеног саборца и старешину, борци су 1. батаљону 1. личког НОП одреда дали име „Мирко Штулић“.

Народним херојем проглашен је 27. новембра 1953. године.

ЗАКЛАН Јована ДМИТАР

Рођен је 11. јуна 1915. у Шаламунићу, Кореница, Хрватска. Потиче из земљорадничке породице. После завршетка основне школе, учио је обућарски занат, и до одласка на одслужење кадровског рока бавио се тим занатом. Непосредно пред апоилски рат, био је годину дана жандарм.

После окупације земље и стварања Независне Државе Хрватске, Дмитар је међу првима у Шаламунићу прихватио позив КПЈ на оружани устанак. Организује и припрема људе за оружану борбу, постаје један од најзапаженијих организатора устанка у буњићкој општини. Првих дана августа 1941. руководи делом устаничких снага из Шаламунића у нападу на усташе у Бунићу. Већ тада је, својом храброшћу и одлучношћу, постао запажен међу борцима и у народу. Тиме, као и радом на припремама устанка, добио је поверење Партије, па је у то време примљен за члана КПЈ.

Кад је, од устаника у Шаламунићу, септембра 1941. формиран јуришни вод, Дмитра су његови сељаци изабрали за командира. У веома тешким условима, два пута одлази у Далмацију и за стоку и новац купује неколико пушака, пушкомитраљез и нешто муниције, наоружава свој вод, и с њим у децембру 1941, заједно с другим устаничким снагама, учествује у нападу на усташку посаду на Плитвичким језерима.

Кад је, последњих дана 1941, завршено формирање батаљона „Огњен Прица“, и кад су почеле борбе с Италијанима код Коренице, Дмитар је постављен за командира 2. чете тог батаљона, а нешто касније обављао је и дужност политичког комесара те чете. Поред борби код Коренице, истиче се храброшћу и смелошћу, као и умешним руковођењем четом приликом ослобођења Доњег Лапца (27. фебруара 1942), и у борбама за ослобођење Срба.

Не само као храброг и вештог командира, већ и као политичког радника, ОК КПХ за Лику и Штаб Групе НОП одреда за Лику упућује га, крајем маја 1942, за команданта Оточачког батаљона „Божидар Аџија“, у којем су тих дана четници извршили пуч, што је довело до осипања бораца. Систематским и стрпљивим радом, не само у батаљону већ и на терену, нарочито на стварању братства и јединства између Срба и Хрвата, у сарадњи с партијским организацијама, Дмитар је брзо успео да ојача батаљон и среди ситуацију у њему и да политичким и војничким акцијама батаљона одлучујуће доприне се сређивању ситуације и у оточачком котару. Под његовом командом, батаљон постиже значајне успехе у борбама против четника у Подуму, Заложници, Дољанима и Брлогу; разоружава домобране у Личком Лешћу, одбија напад Италијана и четника на Шкаре; врши диверзије на железничкој прузи у Капели; заједно с 1. партизанском бригадом Хрватске, заузима Дабар и води успешне борбе на подручју Косиња и Перушића.

У току четврте непријатељске офанзиве, после борби на правцу Грацац — Доњи Лапац, Дмитар се с батаљоном, сада у саставу 1. личке бригаде, пребацује ка Мартин-Броду, где заједно с деловима Личког одреда спречава продор четника од Срба ка доњем Лапцу, а затим енергичним противнападом ослобађа Срб (16. фебруара 1943) и разбија четнике у Растичеву.

Пошто је извесно време био оперативни официр 1. личке бригаде, Дмитра је главни штаб Хрватске, ујесен 1943. поставио за заменика команданта 3. личке бригаде. Убрзо, Бригада је у саставу 6. личке дивизије отишла у Босну; у борбама које је тамо водила, Дмитар се налазио с оним јединицама које су биле у најјачем окршају, обично у првим борбеним лишпама. Приликом напада партизанских јединица на Бања Луку, на Нову 1944. годину, Дмитар је с два батаљона обезбеђивао снаге које су нападале на аеродром од Ивањске, и па извиђању непријатеља био тешко рањен. А кад су немачке снаге пзвршиле ваздушни десант на Врховни штаб у Дрвару, он је с 1. батаљоном 3. личке бригаде из Трубара готово трчећи кренуо у Дрвар, пе чекајући да се и други батаљони спреме за покрет, из покрета напао падобранце и у одлучујућем моменту дао помоћ Пратећем батаљону Врховног штаба, који је одбијао нападе Немаца ка пећини у којој се налазио Тито. После рањавања команданта бригаде у тој борби, Дмитар преузима командовање бригадом, и њоме командује до краја јула 1944. године.

Да би, на путу за Србију, обезбедио прелаз Бригаде преко Таре, код Ђемске Луке, 25. августа 1944. енергичним прротивнападом с два батаљона зауставио је немачке снаге код села Доње Поље, створио услове за прелаз Бригаде преко реке, али је тада веома тешко рањен.

После оздрављења, Врховни штаб је Дмитра, крајем 1944. поставио за команданта 1. бригаде 6. личке пролетерске дивизије. Под његовом командом, Бригада је постигла значајне успехе у борбама у Срему, нарочито у заустављању немачког продора јануара 1944. прили-

ком ослобођења Шида. Непосредно пре почетка пробоја Сремског фронта, Дмитар је с групом официра НОВЈ отишао на школовање у СССР, које је с успехом завршио. После рата, био је начелник штаба дивизије, командант дивизије, и на другим високим војним дужностима. Завршио је Вишу војну академију и Ратну школу ЈНА. Пензионисан је у чину генерал-потпуковника. Носилац је Партизанске споменице и других високих одликовања.

Народним херојем проглашен је 27. новембра 1953. године.

БОМБАШИ

Неко је рекао: „Историју не занимају људи без имена, ни битке без команданата. . . они безимени су донели победу, а онда после рата многи желе да се угурају у историју“. . . Команданте историја неће заборавити, али бомбаше, који су свој посао почели и завршили ратом, историја би могла заборавити. Зато ова сећања желим да посветим њима.

Дане Гњатовић и брат му Миле, са још петорицом сељана, избегли су испод усташког ножа и дуги пут бекства од сигурне смрти, из своје родне Расоје код Ловинца, водио их је преко кршевитог Велебита до Билишана у Далмацији. Тамо, у талијанској зони, склонили су се од усташа. Не дуго после њиховог бекства, у Лици се дигао устанак. Дане и другови, чим су сазнали за устанак, одлучили су да крену ближе завичају.

Тога 27. јула 1941. године и Кикчани су се дигли на устанак. Са њима у строју нашли су се браћа Дане и Миле Гњатовић. Од Брувна, кренули су преко удбинских села, стигли у Кик и укључили се у устаничку јединицу, коју су сачињавали само Кикчани. У строју су: Жегарци, Тркуље, Платише, Личине, Петковићи, Црнобрње и ево двојица Гњатовића.

На Букањи положај држе Плочани, на Липаћу Радучани, а на Копиљачи су Кикчани, сви окренути према Ловинцу. Тамо су усташе и Италијани.

Двадесет и седмог јануара 1942. године Кички вод се окупио код Жегарца. То је дефинитивно постала матична јединица Дане и Мила Гњатовића. Договара се напад на железничку станицу Радуч. Борци стоје, у не баш правом, војничком строју, пажљиво слушају задатак. Мраз штипа за лице, зебу им ноге. Многима је слаба одећа и дрхте. Напашћемо ноћас, говорио је командир Иц Петковић. Бомбашаи ће ићи први и кад они почну, кренућемо сви. Положај станице знате сви. Ми нападамо од Зира. Радучани и Крушковчани ће са оне њихове стране.

Са кућног прага, политички делегат Мирко Платиша говори о важности акције: — Ми смо кренули у одлучан бој са окупатором. Најпре да ликвидирамо ове под носом, а онда ћемо даље. . . само да не заборавимо, Италијани су организована и добро опремљена војска, а ми смо наоружани нашом одлучношћу, да се од њих ослободимо. Тре-

ба нам и њихово оружје, за нове борце. Сада пођите кућама, вечерајте и узмите плахте, ради маскирања, и у први сутон, зборно место је овде.

Борци су се разилазили по кућама Жегараца, Тркуља, Платиша, Петковића, Личина и Црнобрња. Дане и Миле остадоше за тренутак. Дане је утонуо у мисли. Пред његовим очима стоји железничка станица Ловинац, на којој су га сачекале усташе када се враћао са регрупације из Грачаца. Осећа бол свих оних усташких удараца од којих је падао и дизао се.

Трже се из дубоких мисли и спази како Миле дрхти.

Идемо код ујака Столе Личине, тамо ћемо вечерати, а за плахте ћемо видети. Јест ујак, али није њихов кревет. Вечерас ће сваки борац узети плахту са свога кревета. Они то не могу. Њихове кревете су опљачкале ловињачке усташе.

Рекоше ујаку да вечерас нападају станицу Радуч.

Дан полако тоне у мрачну ноћ, а Кикчани, умотани у плахте, у колони по један крећу испод Зира ка станици. Смрзнути снег пуцкета под ногама. Чује се команда тшне. Вод се развија у мање колоне. Бомбаши напред — пренесе се команда. Поред Данета су Тоде Жегарац, Ђуро Жегарац, Илија Тркуља — Ударни, Перица Тркуља, Јово Жегарац Јоја. И они се саплићу. Сви журе. Миле се одвојио са другом десетином. Стигоше до командира Ица. Он им показује талијански бункер, митраљеско гнездо и пушкарнице на згради железничке станице. Сваки је добио свој правац. Када чујемо бомбе, крећемо сви — рече командир и бомбаши пођоше.

Дану Гњатовића обузе врућина, а до малопре је дрхтао од студени. Примакоше се ближе. Талијански стражар шеће испред станице. Из зграде се чује песма. Нађе заклон, показа друговима да је спреман. Лизну љубичасти дим, запрашташе бомбе. Кикчани кренуше на јуриш. Око Дане промичу талијански војници. Он потрча ка згради, спотаче се на нешто меко и паде преко њега. Опипа мртвог Италијана. Из фишеклије му узе две бомбе и трчи даље, оглувео од праска бомби и пуцјаве митраљеза. Уз њега су Ђуро Жегарац и Илија Тркуља — Ударни. Стојећи баца оне бомбе што је нашао код мртвог Италијана, јури даље да се што пре докопа зграде. Политички делегат Мирко Платиша шчепа га за раме: Лези Дане! Видиш да бију митраљези из станице. Док су осматрали где су италијански митраљези, Платиша је Дани говорио: Овако се не сме, овако ћеш брзо погинути, ако не у овој акцији, у другој. Не смемо лудо гинути.

После зимских акција око пруге, од два радучка и кичког вода, формирана је радучка чета. Плочанска, могоричка и радучка чета чиниле су батаљон, који се окупио у Средњој гори. Пролетњи дани одисали су свежином и бујањем природе.

Усташко упориште Подлапача налази се усред устаничких српских села, као чир на здравом телу. На широком простору партизанске слободне територије, овде је још парче земље „Независне државе Хрватске“. Одавде, пре годину дана, усташе су господариле територијом општина Бунић, Кореница и Удбина. Чинили су зверства која хиљадугодишња историја не памти.

Командири, са командантом батаљона Лазом Радаковићем, касно су се вратили са извиђања и одмах издали заповест за напад. Крабавчани ће нападати брдо Орловачу, батаљон Миће Радаковића Подлапачу, а наш батаљон заузеће село Брештане и Градину. Орловача и Градина стајале су као нека предстража Подлапачи. Плочанска и радучка чета брзо су заузеле село Брештане, а могорићка чета имала је жешћи отпор са Градине, али до сванућа су је заузеле. Крабавчани нису успели заузети Орловачу, па је тако наш батаљон изложен бочној ватри митраљеза са Орловаче. Брзо смо се снашли и поидшли у мртви угао, под брдо Орловачу. Из чета су тражени добровољци — бомбаши.

Ноћ се спустила, командири чета стајали су испред чета. Последње реченице у њиховим заповестима биле су: ноћас ћемо заузети Орловачу. . . бомбаши ће ићи напред, а стрељачки строј за њима. Бомбаши напред!

Испред плочанске (прве) чете постројавали су се: Дане Будимлија Дмитрушков, Јово Дукић Баја, Дане Радека Божин, Миле Гајић Самелов, Ђуро Гајић Ркица, Миле Ћалић, Драган Ђурувија Мићин, Исо Бањеглав Ницелин, Миле Орловић Перин, Милош Орловић Ицин, Петар Орловић Пеја, Шпиро Дукић Милин, Симо Кљадоћ Симинов, Милош Драганић Јекин, Никола Ћалић Мимелин, Никола Миљковић Црника, Миле Вукобратовић Рајин. Јово Дукић Милин, Богдан Бањеглав Божин, Богдан Ћалић Штецин, Лазо Гајић Ћаћа, Стево Кљајић, Гојко Бањеглав, Јово Орловић Јовака и Раде Орловић Јадрин. Са њима је, испред строја, њихов комшија Мирко Штулић, заменик команданта батаљона.

Могорићка (друга) чета постројавала је своје јунаке. Напред су стајали: Ђуро Ђаковић Црни и делегат вода Богдан Вурдеља. До њега је стајао његов брат Душан Вурдеља Мацуока, стасити и лепо момци да су чету зачинили. До њих су се ређали: Илија Ђаковић Јоера, Стојан Милојевић Љољан, Никола Радаковић Нића, Гојко Чанковић Гојдан, Милош Илић Јоша, Момчило Милојевић Момина, Бранко Радаковић Ибранко, Дмитар Ђаковић Ћић, Милош Миљковић Аузец, Милош Маљковић Стопања, Дане Корица Ћарац, Душан Загорац Живо, Душан Лазић Савцанов, Ђуро Корица Дмитрин, Дане Заклан, Дане Радаковић Данелица, Никола Ђаковић Томушилов, Ђуро Борковић Ђурица, Душан Борић Мали, Милош Стојисављевић Самићан, Мане Радаковић Манола, Петар Басарић Пеко, Никола Радаковић Генчинов, Ђуро Радаковић Бикан, Миланко Ђаковић Мићајко, Мићо Радаковић, Никола Илић Папић и Илија Чанковић Ради[а].

И испред радучке (треће) чете излазили су њени бомбаши. На њихово чело ставио се Илија Петровић Иц, командир кичког вода. До њега су стајали све храбрији од храбријег: Илија Тркуља Ударни, Дане Ђатовић, Ђуро Жегарац, Петар Тркуља Перица, Тодор Жегарац Тоде, Душан Трбојевић Шикара, Илија Тесла Ролац, Илија Калинић Чича, Никола Ђатовић Буре, Дмитар Калинић, Јанко Дејановић Диго, Јово Жегарац Јоја, Станко Купрешанин Смиљин, Илија Жегарац, Мирко Личина, Ђуро — Јоја Врачар, Гојко Платиша, Милан Ћелић Јањин, Милан Ћалић Милканов, Милан Марић, Никола Дејановић Ићин, Душан Купрешанин Баучов и Дане Покрајац.

Помрчина је бомбашима стварала тешкоће у кретању. Једина оријентација им је била према хоризонту Орловаче. Бомбаши, као мачке пођоше уз камењар. Стигли су до под стену изнад које су камени ровови. Изнад бомбаша прелећу светлећи меци и гасе се доле на положајима чета. Усташе је узнемирила тишина и почеше обарати камење. Бомбаши не виде правац котрљања камења. Неки се узнемирише. Перица Тркуља се обрати првом до себе, Дани Гњатовићу. Крећимо, нећу да ме овде убију каменом као змију. Дане га смирује. Опет се притајише — осматрају и ослушкују. Треба тачно одредити где бомбу бацити и прићи ближе јер „Дуркаузи“ су тешки и ако не поведе у ров вратиће им се низбрдо. Пришли су близу, спремни су, чврсто држе одшрафљене бомбе, време споро пролази. Одједном, чу се детонација и виде љубичасти дим „крагујевке“ Мирка Штулића, а онда полети букет „Дурканза“ из руку бомбаша, а затим оно наше громогласно „урааа“. Неколико усташа је лежало у рововима, а неке је детонација избацила из ровова. Преживели су бежали.

Стрељачки строј чета пристиже бомбаше. Орловача је заузета и створен је пут ка Подлапачи.

Никола Гњатовић

КУРИРИ

МИЈЛЕ МАЉКОВИЋ

У првим годинама рата, од средстава везе, имали смо само курире.

Бити курир у току рата било је заиста тешко, јер се тај задатак обављао самостално. Осећај усамљености увек је тешко падао. Уз то, стално је претила опасност да се наиђе на непријатељске заседе. Али, уверење да наређење мора да стигне на време, било је оно што је превладало код свих курира. Критеријум за избор курира било је врло строг. Да неко буде одређен за курира морао је бити проверени борац у својој јединици (по борбеним и моралним квалитетима), млад, здрав, храбар, бистар, самосталан, сналажљив и писмен.

О смелости, високој моралној свести, сналажљивости, а поготово о одговорности и храбрости партизанских курира, могле би се испредати бескрајне приче, па и читаве легенде. Несумњиво, у такве, сигурно, спадају и курири наше бригаде: Мане Борић, Ђуро Борковић, Божо Вигњевић, Миле Маљковић, Милан Жигић, Милош Новковић, Јово Шајновић, Миле Баста, Никола Кљајић, Миле Допуђа, Ђорђе Клашња, Душан Борић, Тово Марчић, Мане Кесић, Дмитар Петковић, Ђуро Драгосавац, Никола Ђукић, Лука Мандић и многи други. Њихове обавезе никада нису остале неизвршене. Увек расположени за разговор и шалу, али истовремено и озбиљни у извршавању својих задатака, били су горди и поносни на свој позив.

Како је Бригада мењала свој састав током рата, тако се мењао и састав курира. Али, атмосфера и својересни борбени морал, којег су неговали курири, нису губили у својој вредности. Иако се, у просеку, сваке године мењао курирски састав у батаљону и штабу Бригаде, због одласка на нове дужности или избацивања из строја, смена генерација ни једног тренутка није се осећала у извршавању борбених задатака бораца — курира. Био је то резултат доброг избора, и високих борбених и моралних квалитета људи.

j-xjjj^jju! у паши™ штсиЈовима и Јединицама нису оили ооичне пи-
смоноше, које су преносиле само наређења. Они су преносили партиј-
ско-политичке материјале, штампу, писмене и усмене вести и друго.
То су, истовремено били врсни извиђачи, обавештајци, политички про-
пагатори, водичи, пратиоци и, једном речју, борци чија је дужност,
по својим задацима, била разноврсна, врло тешка и јако одговорна.
Курири у нашој бригади су учили и извлачили за себе искуства од
својих команданата као што су били Милан Шијан. Лазо Радаковић,
Бранко Маљковић, Ђуро Угарак, Владо Мандарић, Љубомир Медић
и Дмитар Заклан, који су својим херојством, способношћу и сналаж-
љивошћу и личним примером показивали својим потчињеним како
се треба борити против непријатеља и за слободу своје домовине. И
кад је командант прекоревао, курир је увек био присутан, све то слу-
шао и, користећи се с а тим искуством и примером својих команда-
ната, за себе извлачио искуства. Незнатан је био број курира који су
враћени у своје чете и батаљоне. Већина је одлазила на веће и од-
говорније дужности.

Своје курирске задатке они су обављали под врло неповољним
условима. У највише случајева кретали су се ноћу, преко беспутније
и њима непознатих терена, преко територије коју је непријатељ кон-
тролисао, пролазили кроз борбени поредак непријатељских снага, су-
сретали се са непознатим лицима, наилазили на непријатељске засе-
де. Услед честе промене борбене ситуације, тамо где је требало да
нађу јединицу налазили су непријатеља, а сусретали се и са многим
другим потешкоћама и опасностима. Дужност им је била таква да су
увек били у покрету, па и онда када су се други борци одмарали. Код
њих се никада није запажала криза и несигурност у извршавању бор-
беног задатка. Они су, управо због тога, стално бдили над својим оба-
везама, пажљиво пратили сваку промену у борбеном положају једи-
ница, сваку промену у расположењу својих старешина, запажали сва-
ки гест који би наговештавао да се нешто озбиљно догађа на борбе-
ном положају јединица и уопште на терену.

Храброст бораца — курира била је нормална појава. Једностав-
но, није ни могло бити другачије, јер плашљивим и неодлучним није
могло бити места међу њима. На њиховим партијским и скојевским
састанцима анализиране су курирске дужности, поготово у већим бор-
беним акцијама, подвргавани су строгој критици.

Треба истаћи да су курири били најмлађи пролетери, често са не-
пуних 18 година, а неки и млађи, који су ставили на капу срп и че-
кић. Иако су били млади, показали су се врло храбри, одлучни, сме-
ли и сналажљиви, у свим борбеним ситуацијама. Извршавајући ку-
рирске задатке, врло често су били приморани да ступају у отворену
пепосредну борбу против непријатеља, да би извршили свој борбени
— курирски задатак, поготово када су штабови и јединице биле у опа-
сности. Услед брзих покрета и честе промене борбене ситуације, ко-
мандант није био у могућности, због времена, да пише заповест и бор-
бена наређења потчињеним јединицама, па је често издавао усмено
наређење, које треба пренети потчињеним штабовима. Да би наређе-
ње доследно пренео, курир је морао бити писмен, бистар и имати до-
бро памћење.

Ретко лепа атмосфера, на пример, владала је међу куририма штаба Бригаде, чији је командир био Милш Бубаш, човек који је за курире штаба био више него старешина. Куририма је правио планове одласка у јединице и штаб дивизије, бринуо се о њиховој исхрани, вешу, одећи и обући, упознавао их са вестима, са њима певао песме, причао анегдоте и вицевице и од миља им давао надимке.

Пример курирске смелости и одговорности био је несумњиво Спасо Бркљач, младић из личног села Тсмин Гај, курир 2. батаљона. Иако врло млад борац, није било задатка кога он није тачно и на време извршио. Услед малог раста и дечијег изгледа, био је миљеник батаљона, па и читаве Бригаде. Међутим, курира Спасу Бркљача, посебно је ценио командант батаљона Ђуоо Угарак (Цого). Погинуо је у Босни извршавајући свој курирски задатак, јануара 1944. године, за време напада на Ливно.

Илија Петковић, курир 3. батаљона, тедан од храбрих курира у Бригаде погинуо је за време напада на Бања Луку.

К у р и р и Т р е ћ е б р и г а д е

Октобра 1944. године у Београду, када је Бригада водила борбе око жељезничке станице и улице Милоша Великог, њен штаб био је смештен у једној згради код Мостара. У тим борбама, групе и поједини немачки војници и официри, који су били одсечени и нису се могли извући, крили су се по подрумима у зградама, а затим изненада и мучки убијали наше усамљене борце и старешине. Сви смо на то обратили посебну пажњу и спречавали таква изненађења. Тако је и курир наше Бригаде Јово Марчић, прегледајући терен око места где је био смештен штаб Бригаде, набасао на немачког официра у подруму зграде у којој се налазио и штаб. Јово је Немца разоружао и извео у двориште зграде.

Када смо прешли реку Прачу, 9. августа 1944. године, у току ноћи по киши, уморни, гладни и исцрпљени од сталних борби и маршева, избили смо у рејон Ораховице. Ту смо се разместили да се ма-

ло одморимо. Примицао се дан. Док су се остали борци одмарали, ја сам се налазио на осматрању у близини штаба Бригаде. Мало сам се више, самовољно, удаљио од места за осматрање и приметио једну немачку извидницу, како се кроз шуму креће у правцу штаба Бригаде. Брзо сам се вратио натраг и о томе известио команданта Бригаде Милана Шијана. Он је одмах наредио куририма и борцима који су се ту затекли да нападну Немце. После нашег изненадног и одлучног напада, Немци су се брзо повукли. Курири су и овом приликом, као и многим другим приликама и у сличним ситуацијама, показали своју храброст и одлучност.

Испричаћу још један доживљај из мог курирског живота. На Јеловој Гори, септембра месеца 1944. године, водиле су се жестоке борбе са главним четничким снагама Драже Михаиловића. У тим борбама учествовала је и наша бригада. Носио сам пошту у батаљон, коју сам добио од команданта Бригаде Милана Шијана. Идући кроз шуму, у правцу где би требао бити батаљон, сусрео сам се на врло кратком одстојању са тројицом брадатих четника. Страшно су изгледали. Лица им нисам могао видети од огромних брадурина. Приметивши их пре него они мене, викнуо сам, и сам изненађен: Руке увис! Они се разбежаше. Припуцао сам, а они се дадоше још брже у бекство. Продужио сам даље и стигао у рејон где је требао бити батаљон. Али га нисам нашао. Враћајући се натраг, видим већу групу четника која иде према мени. Времена за размишљање нисам имао, а ни изгледа да поступим онако као са првом групом четника. Срећом, приметих огроман густ грм. Ту сам се увукао и прилепио за земљу. Одшрафио сам бомбу и чекао да је употребим, ако ме открију. Нису ме приметили. Враћајући се, налетео сам на једну јединицу 3. крајишке бригаде. Испао сам им сумњив. Мислили су да сам неки шпијун. Бадава сам им доказивао да сам курир 3. личке бригаде. Нису ми веровали него су ме разоружали и спровели у свог штаб бригаде, код команданта Карановића. Карановић је узео пошту, прочитао, а затим ме питао ко је командант 3. личке бригаде, 2. и 1. бригаде, а ко командант дивизије. Затим ме питао одакле сам родом. Кад сам му на ова питања одговорио, он је својим Крајишницима рекао: Уместо да сте заробили и довели ми неког четничког брадоњу, ви заробили и довели младог личног пролетера.

Душан Шиљуш

БОРЦИ — ЈУНАЦИ

ЂУРО БАСАРИЋ

У Трећој личкој бригади било је доста бораца и старешина који су више пута рањавани. Један од таквих је и Ђуро Басарић Ђуђа. Рођен је 1923. године у Барлетима — засеок Драга Басарић. Одмах после дизања устанка, у Врепцу и околним селима, ступио је у НОБ. Најпре је био борац 2. батаљона 1. ЛПО Велебит. Након формирања 3. личке бригаде постао је борац њеног првог батаљона. У Бригади је провео до јула 1944. године. Био је борац, пушкомитраљезац, бомбаш и командир десетине.

Од првог дана учешћа у НОБ Ђуђа се истицао неустрашивошћу. Убрајан је међу најхрабрије борце првог батаљона. В^роватно то потврђује и чињеница да је седам пута рањаван.

Први пут га је метак погодио у раме фебруара 1942. године, за време блокаде Италијана у Кореници. После непотпуног излечења, вратио се у свој батаљон и наставио да се бори. Други пут је рањен 14. јула 1942. године, за време напада делова 2. батаљона на Лички Нови крај Госпића. Том приликом пушчано зрно га је погодило у ногу. Како је ова рана била лакша, после кратког времена вратио се у чету.

Само десетак дана касније, при нападу на усташко упориште у Пазаришту, рањен је трећи пут. У непосредној близини ватреног положаја, на ком се Ђуђа налазио са својим пушкомитраљезом, експлодирала је минобацачка мина. Неколико парчади погодило га је у главу и врат. Опет је морао отићи на лечење. Али, након месец и по дана вратио се у своју јединицу.

За време борби у четвртој непријатељског офанзиве Ђуђа је рањен четврти пут. При јуришу батаљона Велебит на Италијане на Сулешевци, 18. фебруара 1943. године, једно зрно га је погодило у трбух. Још једном је морао отићи на лечење у партизанску болницу. У болници је остао двадесетак дана, после чега се вратио у чету.

Међутим, после непуна два месеца, приликом напада на усташко-италијански гарнизон у Госпићу, који је извршен 3. маја 1943. године, Ђуро Басарић је пети пут рањен. Како је рањавање било лакше, није напуштао чету.

Током борби које је Бригада водила око Срба и Личких Осредака, у пролеће 1944. године, Ђуђа је рањен шести пут. И то рањавање је било лакше, па је са завојем, заједно са осталим друговима, јуришао на немачке падобранце 25. маја 1944. године у Дрвару.

Последњи, седми пут, Ђуђа је рањен 4. јула 1944. године у ноћном нападу на Немце на Боровој глави изнад Шујице. Том приликом пребијена му је лева нога. С обзиром да ми је у то време био десетар, заједно са друговима Милорадом Димићем, Богданом Грујишићем и другим, изнели смо га из борбе. Као тешки рањеник, отпремљен је најпре у болницу на Тичеву, а одатле је пребачен савезничким војним авионима у Бари — Италија.

Ни после излечења Ђуђа није мировао. Као ратни војни инвалид вратио се у земљу. Крајем марта 1945. године, ступио је у 8. кордушку дивизију, са којом је учествовао у завршним операцијама за коначно ослобођење Југославије.

После завршетка рата, 1945. године, демобилисан је као војни инвалид.

Сава Тодорић

ДАНИЦА БАСТА (БАЈИЋ)

Рођена је у селу Курјак, бивши срез Удбина, 14. 10. 1924. године. Најстарије је дете од десеторо, колико су имали Раца и Боја (Сердар). Због бројности Рацине породице и олакшања ћеркиног положаја, бака је одвела Даницу код себе у село Мекињар, већ у другој години живота. Основну школу завршила је у том седу. Рано је стала и развила се у лепу девојку.

У првим устаничким данима 1941. године, међу првим девојкама Крбавске котлине примљена је у СКОЈ, а међу првима ступа у оперативну јединицу, као борац друге чете батаљона Крбава. Касније је политички делегат вода у батаљону Биће Кесића. Њена разборитост, примерно владање, одлучност и храброст, брзо су затожени и цењени. Даница је била узор другим партизанкама.

У пролеће 1943. године вођене су тешке и напорне борбе за спречавање деблокаде Госпића. У нападу на Билај-рибник, усташе су биле одсечене од Госпића. Под притиском делова Бригаде присиљене су да се повуку у Медак, у четничко упориште.

Удружени четници и усташе пружили су снажан отпор Кесићевом батаљону. Вршили су узастопне противнападе. Даница се са својим водом нашла у критичној ситуацији, али се брзо снашла и јуначки борила, ставивши се у улогу вође бомбашке групе. Кад је потрошила своје бомбе приметила је да су се многи повукли. Она није хтела да се повуче, већ је наредила борцима који имају бомбе да јој их дају, што су они без поговора и учинили. Кад је бацила и последњу бомбу, тек се онда повукла. У тој борби учествовао 1е и познати бомбаш Дмитар Његомир звани Побро. Он није припадао 2. батаљону, али по његовој већ устаљеној пракси самовољно је одлазио у јединицу која је водила најтежу борбу. Налазио се непосредно уз Даницу. Кад је борба завршена, Побро је дошао у чету у којој је Даница била делегат. Присуствовао је четној конференцији, где се анализирао протекла борба. Пред свим присутним изуо је ципеле и пружио их Даници. То је за све присутне било велико изненађење, па и за Даницу, која није хтела да прими ципеле. Побро је био упоран, рекавши јој: „Мораш то да примиш, јер немам ништа друго чим би ти одао признање за храброст, а видим да су ти ципеле дотрајале, па ће ти добро доћи. Уједно дајем часну партизанску реч пред свима да од данас мењам своје мишљење о женама борцима“.

Њен подвиг у борби код Перушића, на коти Марина глава, никад неће заборавити борци батаљона Бићо Кесић. Даница је из те борбе готово под немогућим околностима. изнела тешког рањеника, замепика комесара чете.

Своје успехе и подвиге којима су се други дивили, сматрала је нормалном обавезом. Кад би неко у њеном присуству поменуо њену храброст, знала је рећи: „Није то ништа. Свако би то урадило, кад би се нашао у сличној ситуацији“.

Као политички делегат вода свестрано је бринула о сваком борцу. Њен васпитни утицај био је за пример. Познавала је проблеме сваког борца. При појединачним разговорима посебно је водила рачуна да не повреди личност и достојанство. Бринула је о неписменим друговима, подстрекивала их да се описмене и пружала им свестрану помоћ.

Била је неуморна у свом личном уздицању. Њена делегатска торбица никада није била без материјала за читање, иако је до тога било тешко доћи.

Била је ведрог духа, увек споемна за шалу. Бодрила је борце у најтежим тренуцима. Може се рећи: узорна партизанка у сваком погледу.

Руководство из цивила тражило је за рад у позадину. Она се није слагала. Њен је отац био предратни комуниста и први секретар ћелије КП у селу Курјаку, па би се могло помислити да је штити.

О њеној скромности, поред осталог, говори и податак да је међу задњима добила Партизанску споменицу 1941. године.

Стево Сарач

ДУШАН БОЖИЋ

Трећег јануара 1944. године повлачили смо се од Бање Луке и пролазили кроз село Драгочај. Испред једне куће стајала је група дјечака и дјевојака. Један од младића, високог стаса, лијепо грађен, црних бркова, ведрих очију и насмијаног лица, прилази и рече: „Другови партизани, да ли би мене примили у вашу јединицу?" Одговорио сам: „Како да не". Колона је кренула, а ја сам сачекао младића док се поздравио са родбином и узео нешто од опреме.

Успут ми се представио и рекао да 1е септембра прошле године позван у домобранску војску на одсл^жење војног рока, да служи у Бања Луци у митраљеској јединици, да је пуштен кући тједан дана за божићне празнике, а да је и рашпе имао намјеру да оде у партизане.

У борбама за вријеме VI непријатељске офанзиве показао се храбар и издржљив борац. Примљен 1е у скојевску организацију почетком марта.

Од 12. маја до 1. јуна 3. батаљон водио је жестоке борбе на комуникацији Бихаћ — Книн на сектору Корита, с. Круга и Дреноваче, а затим у Дрварској операцији. У тим борбама нарочито се истицао пушкомитраљезац Душан Божић. У покрету, поред пушкомитраљеза посио је и по један сандук муниције.

Приликом напада на Шушцу батаљон је потиснуо непријатеља у центар мјеста, у тврде зидане објекте. У међувремену, из правца Дувна, непријатељу су стигла појачања, поред пјешадије и четири тенка. На правцу 2. чете кретала су се два тенка. Душан прескаче ограду и иза ћошка куће отвара ватру по пјешади-ји која се кретала позади тенкова. Десетина Дане Корице, у чијем је саставу било одељење „Цон-була", отвара ватру по тенковима, један тенк је оштећен и врти се на мјесту, а други се повлачи за тедну зграду. Муниције за „Цон-бул" није више било. Тенк се налазио на брисаном простору и сваки приступ к њему био је смртоносан. У чети се налази још две бомбе са запаљивом смјесом тежине од 1—2 кг. Тражи се пушкомитраљезац Душан Божић који је био најснажнији у чети да баци бомбу на тенк. Прву бомбу баца Божић, али она пада испред тенка. Десетар Дане Корица прескаче зид и, са другом бомбом, потрча ка тенку. Када је требао да је баци, био је покошен непријатељским рафалом.

Под заштитом митраљеске и пушчане ватре Душан прескаче зид и пузећи извлачи мртво тијело Корице.

Јутро 12. јула било је магловито. Око 9 часова непријатељска моторизација чула се из правца Дувна. Након краћег времена њихови извиђачки дијелови сусрели су се са патролом 2. и 3. вода и након краћег пушкарања колона је стала. Магле је убрзо нестало, непријатељске снаге почеле су нас заобилазити. Око 12 часова, непријатељска колона јачине 60—80 војника из правца Шујице покушала је да нам пресјече одступницу. Упутили смо један вод да заузме доминирајући положај. Душан је с помоћником први истрчао на доминирајућу косу и отворио ватру по непријатељу. На пољани је остало 7 убијених непријатељских војника.

Код села Благаја, 20. јула, непријатељска авијација надлијетала је колону и почела митраљирати и просипати бомбе. Једно парче распрснуте бомбе погодило Душана у главу. На мјесту је остао мртав.

Бранко Крњић

БОЖО ВИГЊЕВИЋ

Стигли смо у село Ондић. На коначишту, позваше у штаб батаљона командире и комесаре чета. Ту се налазила и група од пет-шест новопридошлих бораца — добровољаца. Приметим међу њима и једног дечака од 13—14 година. Не знајући ни сам зашто, замолио сам комесара батаљона да тог дечака распореди у 2. чету, у којој сам био комесар. Приђем дечаку и саопштим му да је распоређен у нашу чету. Дечак то мирно прихвати. Неколико пута ме одмери од главе до пете и крену за мном. Већ се добро било смрачило. Киша је и даље упорно падала. Уз пут смо се упознали. Рекао ми је да се зове Божо Вигњевић, да је из села Ваганац, да су му усташе побиле читаву породицу и да је дошао у партизана да освети своје погинуле. После вечере, Божо је поред мене. Посматра нове другове. Нас двојица смо се већ спријатељили и ја га упитам:

— Где би ти Божо волео спавати?

— С тобом.

Легли смо и продужили разговор:

— Ти рече Божо да си из Ваганца и да су ти усташе поклале читаву породицу?

— Да.

— Колико си имао чланова породице?

— Преко десетеро.

— И ти си дошао да их осветиш?

— Да, ко ће други, нема ко други.

— Али, ти си још нејак. Треба да ојачаш и порастеш, па тек онда да мислиш на освету.

— Нисам друже комесаре, ја ћу те ускоро у то уверити.

— Добро, Божо, бићеш ти прави партизан, јуначина.

Размишљајући шта ћу са Божом, закључим да је најбоље да га задужим да води рачуна о неколико оваца.

После доброг сна, уморни смо, нешто доручковали и спленили се за даљи покрет. Позивам Божу да му саопштим моју одлуку.

— Божо, ти немаш оружја, па би било најбоље да водиш рачуна о неколико оваца. Ти то сигурно знаш, а после ћемо већ нешто видети.

— Е, бога ми нећу. Ја нисам дошао у партизана да чувам овце, него да осветим породицу.

Што сам могао. Морао сам после тако одлучног одговора попустити, верујући да ћу га временом некако „обрадити“.

— Добро Божо, кад нећеш да ли би хтео бити курир у чети?

— То хоћу.

Тако Божо постаде курио, а без оружја, јер га у том моменту нисмо имали вишка.

За дан-два Божо се домогао пушке. А ево како. Захваљујући одличним водичима стигли смо неприметно и на време иза леђа непријатељу и одмах прешли у напад. Отпочела је жестока борба. Пуцало се са свих страна. Сетих се Боже, те послушнујем, да чујем где се он налази. Али, од Боже ни трага ни гласа. Зовем га, али не вреди. Од иуцњаве се ништа не чује. Судар ње био кратак али жесток. Пуцњава постепено јењава. Из мрака се у једном моменту појављује Божо. Грдим га како је могао отићи без мог знања. Међутим, он је миран и прибран као да се ништа шле догодило. Питам га где је био, а он ми одговори:

— Ту близу — показа руком у правцу неког зида.

— Што си радио — упитам га?

— Па видиш — показује ми пушку коју је крио иза леђа.

— Како си дошао до те пушке?

— Лепо, види где ти је бомба из торбе. Немој је тражити. Ја сам је узео и њоме ликвидирао једног непријатељског војника.

— Хајде Божо не претеруј.

— Ма не претерујем, хајде амо са мном, нека ни педесет метара, па ћев видети.

Отишао сам и на лицу места се осведочио. Божо ми је вратио бомбу, исту као моја, али другу.

Курир Божо је прешао са 3. бригадом Босанску крајину, Црну Гору, Србију, Београд, Срем. Славонију и остао жив!

Војислав Радаковић Војо

ДУШАН ВУРДЕЉА — МАЦУОКА

Од свих сећања, од свих ликова, има један који ме је опчинио, кога носим дубоко у себи, а то је лик Душана Вурдеље Мацуоке. По сјетним и мало искошеним очима, личио је на Јапанца, па смо га, због тога, назвали МАЦУОКА. Иначе, по ничем се није разликовао од својих вршњака.

Чим су заупцале прве устаничке пушке, тај непознати младић постао је име. Увијек први у јуришу, задњи у повлачењу, скроман, једноставан, али чврст као камен.

Рођен је 1924. године у Могорићу, у сиромашној сељачкој породици. Као дијете остао је без родитеља и издржавао га је његов старији брат Дмитар. Други његов брат Богдан, рођен 1922. године, познат као врло храбар борац, погинуо је 1942. године у борби на Подлопачи. Као младић са непуних 17 година ступио је у редове устаника и већ у првим борбама показао ванредну храброст. Крајем 1941. године ступио је добровољно у јуришну чету Перице Клеута, у којој су били најхрабрији и најоданији партизани — добровољци из котара Госпић. Чета га је оцијенила као натхрабријег. Постао те симбол јунаштва не само у својој чети него и у 3. личкој бригади. Примљен у СКОЈ 1942. године, а у КПЈ 1943. Био је способан командир чете. Умро од рана и тифуса, у Босни, 1944. године.

Наводим борбе у којима се посебно истакао: са Италијанима код Рибника, 1941. године; са усташама на Подлопачи 1941; са Италијанима на Плочи, 6. јануара 1942. године; у борби на Могорићу, 12. априла 1942. године, са Италијанима и четницима; у борбама у западној Лици, 1942. године; на Радучу, Грачацу, у IV непријатељској офанзиви, Гацкој долини, 1943. године; борбама око Госпића, Перушића, Босанског Грахова, Бањој Луци и све до смрти 1944. године.

Требало би много времена и про-стора да се бар дјелимично опишу његови подвизи, па ћу описати само један.

По разбијању непријатељских снага у IV офанзиви и побиједи на Сулешевици, наше снаге у Лици су кренуле у противофанзиву. Дошло се до података да се Талијани дефинитивно повлаче из Лике и из последњег упоришта, Оточца. Бригада се пребацила са простора централне Лике у Гацку долину и отпочела жестоке борбе са Италијанима. Штулићевци су разбили талијанско-четничку колону у Бракусовој Драги.

Италијани покушавају по сваку цијену да одрже у својим рукама висове сјеверно и јужно од комуникације Оточац — Сењ. Борба за висове се води са променљивом срећом. Моја чета је овладала узвишењима изнад Српског Поља, али су нас Талијани, уз јаку артиљеријску подршку, збацили са положаја. Поново нападамо. Борба је **ЈОШ** жешћа. Талијани упорно држе освојене висове. Уз озбиљне губитке, заузимамо непријатељске положаје. Настаје гоњење. Иако сам комесар чете, ни сам не знам како, нашао сам се усамљен. Са мном је једино пушкомитраљецац Душан Дукић. Јуримо ка путу. Непријатељ нас туче са свих страна. Чује се музика. Наилазимо на 2. чету Штулићевог батаљона. Срећем своје другове: Јошу, Нићу, Манелу, Љољана, Момину, Душка Борића, Ђуру Илића. . . Питам Душка: Каква је то музика? Душко ми објашњава да је пре три сата Мацуока са својим водом заробио домобранску музику и наредио јој да свира.

У том однекле бану Мацуока. Изљубисмо се последије дугог растанка и мало поразговарасмо. Мацуока увек исти. Додуше, на њему је нова талијанска официрска униформа и два нова официрска опасача и два пиштоља. Имао је обичај да у борби заплијењене опасаче и пиштоље носи на себи док траје борба, а онда их предаје команди чете. Два опасача су била знак да је данашњи дан био успешан. Одлучујемо се за напад. Мацуока води јуриш. Талијани су дигли руке у вис. Тражим Мацуоку. Жив је и здрав. На њему је још један опасач и пиштољ.

Војислав Радаковић

ЛАЗА ГАЈИЋ ЋАЋА

Рођен 1915. године у с. Плоча. Пре рата завршио обућарски занат. Служио је бившу југословенску војску. Капитулација Краљевине Југославије затекла га је код куће. Првог августа 1941. године, на позив КПЈ за дизање устанка, Лазо се ни једног тренутка није колебао. Међу првим Плочанима био је на зборном месту.

Уочи самог устанка учествовао је у договору у Драганића гају са Радом Грковићем чланом ОК КПХ за Лику, Марком Орловићем, јединим чланом КП у Плочи и другим борцима опредељеним за устанак. Узима пушку свога брата Саве коју је овај донео из бивше војске, са речима „ти имаш породицу, а ја идем да се борим“.

Од првог дана устанка Лазо се истицао својом храброшћу у борби. То је показао већ 5. августа 1941. године у нападу на усташе у Плочи, као и 17. августа у борби са здругом од 1.000 домобрана и усташа који су нападали устаничка села. Пошто су устаници из Плоче, Кика и Могорића одбили напад, настаје затишје. У том времену организује се Плочанска чета. Формирањем партијске организације, крајем августа 1941. године, Лазо постаје кандидат за члана Партије. Ради упорно на организовању омладине и СКОЈ-а, а посебно на обуци младих бораца у руковању оружјем.

Чета у октобру улази у састав 1. личког одреда Велебит. Кад је у одреду формиран јуришни вод, а потом чета, Лазо са још четири Сорца из Плоча одлази у њен састав.

Јуришна чета је одиграла веома важну улогу у развоју устанка и на територији западне Лике. Заузела је Смиљан, Јадовно и друга села око Госпића, где се Лазо истакао као добар и храбар борац.

Шестог јануара 1942. године дочекана је колона Италијана са 8 камиона у Плочи. Борци Плоче, Кика, Могорића и јуришна чета, у краткој борби, натерали су Италијане на предају. С групом бораца јуришне чете Лазо се налазио на мосту у Плочи, ради спречавања помоћи опкољеним Италијанима.

По узору на јуришну чету, у договору са Мирком Штулићем, Лазо Гајић је формирао летећи вод од 25 бораца. У састав вода су ушли: Лазо Гајић командир, Миле Миљковић пушкомитраљезац, Дмитар Дукић, Јово Дукић Баја, Пејо Орловић, Бранко Штулић, Владо Штулић, Ђукан Орловић, Јово Ђурувија, Урош Ђурувија, Јанко Драганић, Ђуро Гајић, Мане Орловић, Васо Орловић, Јово Поповић Јоцо,

Гојко Бањеглав. Ови борци су преживели НОБ. Погинули су: Дане Радека, Милош Драганић, Исо Бањеглав, Милош Орловић, Миле Чалић, Богдан Чалић, Драган Ћурувија, Станко Орловић и Миланко Орловић.

Марта 1942. године Лазо је постао члан КПЈ. У свим борбама Лазо се истакао као врстан борац и руководилац. Борци су га веома ценили због храбрости и сналажљивости у најтежим ситуацијама. Посебно се истакао 1. маја 1942. године у нападу на Широке баре, код Крушковца, када је заробљено 30 италијанских војника, затим у борби на Дебелом брду у Смиљану.

У познатој борби Бригаде на Сулешевици, Лазо је постао командир чете. На тој дужности се истакао 1. марта 1943. године у гоњењу непријатеља од Плоче преко Могорића до Врепца. У Буљмизама његова чета је заробила тешки митраљез бреда.

Када је, 18. марта 1943. године, заузет Враник, поједини мештани Плоче су кренули у пљачку кућа у Вранику. Због тога су Лазо и његов заменик Миланко Миљковић смењени са дужности и прекомандовани у 1. батаљон као обични борци.

Лазо је постао пушкомитраљезац, а његов дотадашњи заменик помоћник. Већ у првој борби, Лазо и Миленко су похваљени од команде батаљона. У нападу на Брушане, Лазо је лакше рањен у главу. После оздрављења и доласка у јединицу постао је командир вода у 2. чети, а убрзо затим и командир 2. чете 1. батаљона.

У једном јуришу на Станков врх, Лазо је тешко рањен у главу. Остао је без левог ока. Из борбе га је изнела четна болничарка Милка Калинић, родом из Радуча. После борбе, Милка је причала борцима како је Лазо откинуо властито око које му је висило низ лице.

Дуже време је провео у болници. Након опоравка, марта 1944. године, вратио се у Плочу и прихватио се партијског рада. У ЈНА остао је до 1956. године кад је пензионисан.

Миле Миљковић

[

НИКОЛА ЂАКОВИЋ

Рођен је у Могорићу 1922. године, у сиромашној сељачкој породици. Основну школу завршио је у месту рођења. После завршетка школе бави се земљорадњом.

Његов отац Томушило био је доста активан политичар у ондашње време. Под утицајем очеве политичке активности, опредељује се за редове напредне омладине и међу првима у селу Могорићу, када је основана организација СКОЈ-а, постаје њен члан 1940. године.

Устаничке дане дочекао је потпуно опредељен за НОП, одмах се прикључио устаницима и активно тумачио линију НОБ-а, нарочито међу младима. Првих дана устанка више је био ангажован у раду са омладином, него што је непосредно учествовао у борбама или на обезбеђењу села од упада усташа. Касније, крајем 1941. године, учествује у оружаним акцијама у 2. чети 1. батаљона одреда Велебит. као борац, делегат вода, а затим комесар чете. Никола је био храбар борац и руководилац. Нарочито се истиче у борбама у Широкој Кули, Медку, Радучу, у западној Лици и у борбама за време четврте непријатељске офанзиве.

За време борбе у западној Лици, поред политичког деловања у чети, знатно се ангажовао на тумачењу линије НОБ-а међу месним становништвом и на развијању братства и јединства између Срба и Хрвата.

На четним конференцијама, као комесар чете и члан КПЈ, био је оштар, али праведан, приликом указивања на слабости појединаца.

Прекомандован је у батаљон Бићо Кесић, на дужност командира чете, где је имао врло запажене успехе у борбама. На цести Ливно — Шуица погинуо је у жестокој борби са Немцима, јуришајући на челу чете.

Буро Ђаковић

ИЛИЈА ЈОВАНИЋ

После капитулације бивше југословенске војске, Илија је био један од најактивнијих у прикупљању наоружања и у његовом склоништу на скривита места. Одлучно се супротстављао усташким захтевима да им се оружје преда. И они малобројни појединци који су можда и помишљали да предају своје пушке, нису то смели учинити, бојећи се што ће то томе рећи Илија Јованић.

Први међу Попинцима је јуришао на усташке посаде 27/28. јула у Отрићу и 29. јула у Маловану. После протеривања усташа из тих упоришта, половином септембра, значајније борбе вођене су око Лапца. И у тим борбама Илија се истакао са својим пушкомитраљезом. Због неопрезности већа група бораца са Попине упала је у усташки распоред. Тако су се нашли у критичној ситуацији. Али, и ту је Илија одиграо значајну улогу у њиховом извлачењу. Том приликом погинуо је Мићо Лукић командир попинских бораца.

Током марта 1942. године, борци батаљона Гаврило Принцип водили су вишедневне борбе са италијанским снагама, које су покушавале да се пробију преко Српског кланца, ради деблокаде својих снага у Србу. И у тим борбама Илија је својим пушкомитраљезом, заједно са осталим борцима, наносио непријатељу велике губитке.

Уз свесрдну подршку италијанских окупатора и непосредно учешће попа Момчила Ђујића 27/28. априла 1942. године организовани су попински четници. Поред бораца НОР-а, на њиховом удару налазили су се активисти НОП и породице из којих се неко налазио у партизанима. Међу првима ухапшена је Илијина супруга и мајка Ђуја, као и мајка Игњатије Лабуса. Одвели су их у кнински затвор Вортицу.

Али, то Илију није могло поколебати. Он је свим својим бићем чврсто припадао покрету. Налазећи се на подручју Велике Попине Илија је развијао активност за одлазак људи у партизанске јединице, као и на раскринкавање четничке пропаганде.

Током пролећа 1942. године батаљон Гаврило Принцип, касниј Бићо Кесић, извео је више борбених акција у околини Грачаца и ширем подручју југоисточне Лике. У свим тим борбама Илија Јованић је неустрашиво јуришао.

У мају 1942. године батаљон Бићо Кесић је изводио борбене акције у северној Далмацији, кад је извошен напад на вијадукт Бендер код Плавна. После тог напада требало је обезбедити пребацивање команданта Главног штаба Хрватске из северне Далмације у Личку. Формиран је комбиновани вод добро наоружаних бораца, а за командира вода одређен је Илија Јованић. По изласку из Плавна према масиву Кучина коса, на једној заравни недалеко од Савића колибе, Ђујићеви четници су поставили заседу. Пустили су их на блиск одстојање.

Четничка заседа је отворила ураганску ватру. Илијин вод се нашао у врло тешком положају. Илија је и овом приликом брзо реаговао. Из свог брнца гађао је по непријатељу све док није погођен рафалом у груди. На исти начин погинуо је и Савица Јапунчић делегат вода. Како се недалеко од места вођења ове борбе налазио вод Ђуре Дропца и Стеве Грубишића, притекли су у помоћ. Четници се повукли према Стрмици. Илита је пренешен у једну кућу. Убрзано је престао да дише. Његова погибија тешко је пала свима који су га познавали.

Павле Новаковић

МИЛКА КАЛИНИЋ

Батаљони Бригаде водили су 14. јануара 1944. године борбу са јаким немачким снагама које су се кретале у захвату комуникације Мркоњић Град — Гламоч.

Први батаљон Велебит, држао је положај на Станковом врху, у близини села Берићи и Бараћи. Под притиском далеко јачих снага, батаљон се морао повлачити. У тој борби тешко је рањен командир 2. чете Лазо Гајић Ђаћа, како су га борци звали. Зрно му је прострелило главу и избило једно око. Рањеног командира је требало спасити и извући из борбе. Непријатељ је већ био стигао до првих сеоских кућа, које је запалио. Неколико бораца је покушало да извуче рањеног командира. Неки од њих су том приликом рањени или су погинули.

У таквој ситуацији неко је рекао да не вреди да борци и даље гину и да се излажу опасности. Чувши то храбра и снажна четна болничарка Милка Калинић из Радуча рекла је: „Нећемо ваљда оставити командира чете да га разбојници касапе, без обзира да ли је жив или мртав“. Кроз кишу пушчаних и митраљеских зрна кренула је у сусрет непријатељу, не размишљајући како ће и она проћи. Видевши одлучност њихове болничарке, за њом је кренуло и неколико бораца. Користећи природне заклоне и пажљивим кретањем, стигли су до рањеног командира. Успели су да га извуку онесвешћеног.

Као и у многим другим приликама болничарка Милка Калинић је и у овом случају испољила изванредну храброст и пожртвовање у пружању помоћи рањеним борцима.

Сока Софија Рајшић Тета

ИЛИЈА КУДУЗ

У другој половини 1942. године, кухар батаљона добио је пар дана одсуства, али се дуже времена није јавио у батаљон. Команда батаљона тражила је од команде друге чете да одреди једног борца за кухара. Команда чете одредила је Илију Кудуза, из два разлога — био је најстарији борац у чети, а још од младости морао је обављати сам све кућне послове, па и кухати.

Илија је отишао и јавио се команданту: „Друже команданте, по властитој жељи јављам вам се на рапорт“.

Рекао је да би он и даље желео да остане борац у чети. На командантово убеђивање да су потребни добри борци и у комори, одговорио је: „Друже команданте, ја не желим у неборце. Ја сам у војсци био међу најбољим војницима. . .“

Командант се мало насмешио: „Мој Илија, ово није југословенска војска, ово је народноослободилачка војска. Ми немамо складишта. Наши су извори оружја код непријатеља, а са исхраном нас снабдева народ. Због тога је задатак вас у комори да сарађујете са народом и органима народне власти, сакупљате животне намирнице на добровољној основи, размјештате јединице по селима и кућама ради исхране. Ви сте у комори набављачи, месари, кухари, али и политички радници. Због тога се за комору траже најбољи борци“.

Илија је пажљиво саслушао команданта и — пристао. На тој дужности остао је до краја рата. У најтежим ситуацијама био је одлучан и сналажљив.

Илија је рођен 1908. године у Могорићу, у сиромашној сељачкој породици. За вријеме служења војног рока, научио је да чита и пише. Остао је са слепом старом мајком и двоје братове нејаке дјеце. Морао је да обавља све кућне послове.

У судбоносној 1941. години, Илија са једном групом субораца одлази у Далмацију водећи краву, коју даје за пушку и 50 метака. Када је формирана могорићка чета, постао је њен борац.

По завршетку рата Илија се демобилисао. Умро је у 76-годишњем животу.

Бранко Крњајић

ЉУБОМИР ЛАБУС

До формирања 3. личке бригаде, Љубиша је већ имао богато ратно искуство. Са осталим устаницима и борцима са Велике Попине учествовао је у борбама на Отрићу, Маловану, Рипачком и Српском кланцу као и око Грачаца. У борбама на Рипачком кланцу је теже рањен. Љубишина храброст и снажљивост нарочито су дошле до изражаја у нападу на Удбину, августа 1942. године. Наиме, требало је, том приликом, под веома тешким условима, направити пролаз у жичаним препрекама и тако омогућити осталим борцима да се што више приближе непријатељским ватреним „тачкама. Без обзира на опасност, Љубиша је са својим борцима извршио тај задатак. Остало је у сећању и Љубишино јунаштво и храброст приликом напада на четнике у Дојићима код Грачаца, октобра 1942. године.

Љубишина способност је дошла до изражаја и на дужности команданта батаљона у 35. личкој дивизији. Његова неустрашивост је нарочито испољена приликом напада на немачке снаге у Дољанима, за време њиховог повлачења из Коренице. Његов батаљон је потукао Немце до ногу и на Чудином кланцу. Због тог успеха похваљен је од штаба 35. личке дивизије. Погинуо је 5. марта 1945. године у Чујића Крчевини, у нападу на усташе и Немце.

Павле Новаковић

БРАНКО МАЉКОВИЋ

Рођен је 1919. године у Могорићу. До другог светског рата живео је у свом родном селу, бавећи се земљорадњом. За време априлског рата 1941. године, налазио се на одслужењу војног рока. После капитулације Краљевине Југославије није дозволио да падне у заробљеништво. Почетком оружане борбе, августа 1941. године, међу првима, сврстао се у ред устаника свога села. Врло брзо су дошле до изражаја његове врлине као што су храброст, одлучност, хладнокрвност и другарство. Због тих особина убрзо су му повереване одговорне војне дужности. Најпре је био командир вода, а затим командир чете и заменик команданта батаљона.

У лето 1943. године постављен је на дужност команданта батаљона Велебит. Под Бранковом командом батаљон је извојевао низ победа како на територији Лике, тако и на територији Босне. Бранко је примењивао тактику непрекидног узнемиравања непријатеља. Организовао нападе на немачко-ушашке и домобранске посаде. Убацивао мање делове батаљона у непријатељску позадину, постављао заседе. . .

Уочи десанта на Дрвар, батаљон Велебит се налазио у засеоку Ваган, код Трубара. У време кад су борци примали доручак, курир из штаба Бригаде донео је наређење да батаљон одмах крене у правцу Дрвара. Одмах смо кренули. Дрварска котлина је тутњала од експлозија авионских бомби, минобацачких мина и ватре аутоматског наоружања. Тек по стицању у рејон Каменице, Бранко Маљковић је мздао наређење за напад на десант. Био је врло кратак.

Ступајући у борбени контакт са деловима десанта, развила се жестока борба. Борци су храбро и енергично јуришали на немачке падобранце. Поједини објекти и по неколико пута су прелазили у наше и непријатељске руке. За читаво време борбе са десантом, Бранко

Маљковић се налазио у стрељачком строју. Рањен је, као и сви чланови штаба, сем заменика политичког комесара Ђуре Шајиновића. Но, без обзира на то, сви су они и даље наставили борбу.

У току четрдесетодневног марша за Србију батаљон Велебит, као и остале јединице Бригаде, често се налазио у врло тешким и драматичним ситуацијама. Требало је испољити доста храбрости, одлучности, снажљивости и физичке издржљивости, како би се стигло на одређени циљ. Једна од озбиљнијих препрека на том путу била је и река Босна, коју је требало савладати.

Непознат терен, помрчина, жесток притисак непријатеља, чинили су ситуацију тешком. Међутим, и у таквим условима Бранко је нашао решење. Уз помоћ водича из оближњег села, пронашао је најпогодније место за прелаз реке. Био је на челу батаљона. За њим су ишли уморни, изнемогли и рањени борци. Како је матица реке била доста брза, Бранко се вратио на средину реке, стао на подводну стену и помогао борцима да пређу на другу обалу.

Други дан по преласку реке Босне, батаљон је по паду мрака изненада нападнут у једној густој шуми. Од помрчине није се видео ни прст пред оком. Имао сам осећај као да се налазимо у неком тунелу, дубоко под земљом. Бранко је и тада пронашао прави пут и извукао батаљон.

Бранкове командантске способности дошле су до изражаја и приликом борби у селу Баре, где се батаљон нашао после преласка р. Праче. На том месту јединице су заново да би се одмориле од напорног марша и свакодневних борби. Али, и ту су нас, 9. августа, напале јаке немачке снаге. Батаљон се, по ко зна који пут, нашао у врло тешком положају. Међутим, Бранко је поново био на висини задатка. Испољио је изванредну мирноћу и хладнокрвност. Без и најмање нервозе средио је борбени поредак батаљона и усмерио га на непријатељске снаге. Јуришајући на челу 2. чете, у тој борби погинуо је Бранков заменик Никола Совиљ Нина, који је после завршетка рата проглашен за народног херота.

Бранко је успешно провео свој батаљон преко Трескавице, Лучких колиба, Зеленгоре и Сутјеске. Доласком јединица Бригаде у долину р. Пиве, дат је краћи предах. Батаљон се одмороа у с. Плужинама. Освануо је и 20. август. На висовима Дурмитора чула се паклена пуцњава. Дванаести војвођански корпус водио је жестоку борбу са немачким снагама.

Кренуо је тамо и батаљон. Прешли смо преко висећег моста у близини Пивског манастира, пењали се козјом стазом на висораван горостасног Дурмитора. Чим смо се успели на дурмиторску висораван, прихватили смо борбу са јаким немачким снагама. Тукли смо се до касно у ноћ. Стигло је наређење да положаје моамо одржати и идућег дана, јер је на аеродрому Д. Брезна код Жабљака око 1.000 рањеника чекало евакуацију у Италију.

У свитање 21. августа Немци су наставили напад. Отпочела је борба за сваки метар земљишта. Измењивани су јуриши наших и не-

мачких снага. Дан се отегао. Као да је био дупло дужи од осталих. Једва смо дочекали да дође ноћ да бар мало одахнемо. Бранко је био целог дана у покрету. Обилазио је борце на положајима. Издавао им је допунска наоеђења и упутства. И сам је у појединим моментима дејствовао из свог аутомата по непријатељу.

У поподневним часовима, 21. августа, осматрајући непријатеља иза једног камена, командант Бранко Маљковић је смртно рањен.

Бранко Маљковић је био изузетна личност, дивних људских и хуманих особина. Свима нама, који смо имали срећу да будемо и да се боримо под његовом командом, остао је у трајном сећању.

Дане Поповић

ДУШАН МАНДИЋ

Након вишедневних и исцрпљујућих борби вођених око Дрвара, Тичева и Гламоча, Бригада се, средином јуна 1944. године, нашла на подручју Прибеље, Хрибљине и Цинцара. Са тог терена често су извођене офанзивне акције према комуникацији Купрес — Шујица — Ливно. Неретко су поједини батаљони одлазили и нападали непријатеља и у Ливањском пољу.

Међутим, ни непријатељ није седео скрштених руку. Повремено је нападао на поједине делове Бригаде. У једном од тих напада, јаче снаге 7. СС дивизије Принц Еуген кренуле су, 14. јула 1944. године, из рејона Шујице, преко Доњег и Горњег Малована. У то време батаљон Белебит је држао положат поема Боровој глави.

Пред бројно и технички надмоћнишм непријатељем батаљон је одступао на више делова Цинцара (тт 2006). У једном моменту 2. чета се нашла изложена бочној ватри Немаца. Група бораца ове чете кретала се ка једном благом удубљењу, да се заштити од све убитачније ватре непријатеља. У тој групи се налазио и Душан Мандић из Врепча. Вероватно је намеравао да потражи заклон иза оближње гомиле камења. Таман кад је прилазио заклону, приметио сам поврх камења црвенкасте варнице и беличаст дим. У исто време, Душан је изгубио равнотежу, кренуо је још неколико кооака напред и пао. Дотрчали смо до њега и видели да је смртно рањен. Врше зрна га је погодило у стомак и груди.

Иначе, Душан Мандић је био један од старијих бораца батаљона Велебит. У народноослободилачку борбу је ступио почетком 1942. године. Учествовао је у свим борбама које је дотле водио његов батаљон. Као борац храбро и дисциплиновано не извршавао све задатке. По природи је био тих, миран и дружељубив.

После Душанове погибије, продужили смо одступање уз голе падине Цинцара. Сви борци су желели да се што пре поседну виши положаји, са којих би били у повољниот ситуацији за пружање одлучујућег отпора Немцима. Али, та настојања се нису одвијала оним темпом како смо ми то желели. Запово, у то време већина бораца је имала енглеске ципеле без ексера (бруквица). А терен је био стрм и покривен високом травом, која те више од половине била сува. Због тога су се борци клизали, посртали и враћали натраг. Било је то кретање у правом смислу речи „корак напоед, два корака назад“.

Сем Душана Мандића, у борби је погинуло још неколико бораца, а већи број је лакше и теже рањено.

Сава Тодорић

МИЛЕ МАНДАРИЋ ПЕКАР

Рођен је у Врепцу 1907. године, где је завршио основну школу. Као бистар дечак, упућен је на изучавање пекарског заната, по чему је добио надимак Пекар. Занатом се никад није бавио. Вратио се у Вребац, на мали земљишни посед, на ком је живео са петочланом породицом. Да би донекле побољшао услове живота, повремено је одлазио у службу привремене жандаомерије. У време капитулације Југославије и стварања НДХ затекао се у селу. Период усташке владавине, до дизања устанка, преживео је, јер је, као и већина других мештана — избегавао да падне усташама у руке.

Међу првим Врепчанима сврстао се 1. августа 1941. године у угачичке редове. Иако ненаоружан, дошао је на положај за одбрану села у засеоку Сунајци према Барлетима. Око једанаест часова запутио се у Рудеже, где му се налазила кућа. Пошао је да поднађе оца и мајку, за које је претпостављао да су их усташе тог јутра убиле. На путу се сусрео са једним наоружаним усташом, који се кретао на бициклу у правцу Врепца.

Дошавши до Мила, усташа је зауставио бицикл. Између њих двојице дошло је до врло оштрог дијалога. Усташа је почео да скида пушку коју је носио на леђима. Видевши у каквој се опасности налази, Миле се бацио на наоружаног, физички јачег и млађег усташу. Настала је борба на живот и смрт, која је окончана наиласком неколицине Милиних мештана. Кад су се приближили месту борбе, Никола Мандарић Срђо је испалио метак. Усташа се отргнуо од Миле и дао у бекство у правцу Барлета. Миле је остала пушка са муницијом.

Пошто се наоружао, вратио се на положај са ког је кренуо. Изабрао је заклон иза једног већег камена, са леве стране пута, рекавши* најближим устаницима: „Усташки зликовци овуда могу проћи самс иреко мене мртвог“. И заиста нису прошли.

Како се и очекивало, истог дана, у послеподневним часовима, усташе су са две сатније кренуле у напад на Вребац. Једна од њих је нападала из правца Барлета. Миле је мирно и хладнокрвно држао заузети положај. Будно је осматрао простор испред себе. Након извесног времена приметио је трочлану патролу. Усташе су доста самоуверено ишле према положају бранитеља села. Један од њих је био у цивилном оделу. Миле их је пустио на блиско одстојање. Првим метком погодио је усташу цивила, а другим метком, осталу двојицу, који су се кретали јарком поред пута, један за другим. Био је го својеврстан подвиг овог храброг борца. Захваљујући Милиној прецизности у гађању, још три пушке су се нашле у рукама устаника Врепца.

И у свим каснијим борбама, у којима је учествовао, Миле је био храбар и неустрашив борац. Захваљујући својој храбрости и јунаштву брзо се развијао као војни старешина. Најпре је био командир вода и заменик командира чете у 2. батаљону 1. ЛПО Велебит. Пошто је рањен, једно време је био одсутан. После опорављања и одласка 6. личке дивизије у састав 1. пролетерског корпуса, ступио је у редове 35. личке дивизије. И у новитој јединици испољио је већ познате своје квалитете као борац и руководилац. Обављао је разне командне дужности. Током 1944. године био је заменик и командант 1. батаљона 1. бригаде 35. дивизије. На овој дужности је погинуо 11. фебруара 1945. године на Пољанку код Плитвичких језера.

Сава Тодорић

НИКОЛА МАНДАРИЋ СРЂО

Срђо је рођен 1920. године у Врепцу. После завршетка основне школе живео је у селу, бавећи се сеоским пословима. Године 1940. уписао се у подофицирску школу Бивше југословенске војске, али је рат прекинуо његово даље школовање. Након капитулације Краљевине Југославије вратио се у родни Вребац, избегавши заробљавање. За време краткотрајне усташке владавине у Врепцу није дозволио да падне усташама у руке.

Иначе, Срђо је био нешто нижи растом, али складне физичке грађе и конституције. Као младић припадао је сеоској соколској чети, где је развијао одређене витешке врлине које су га красиле: смелост, окретност, другарство и смисао за колективни живот.

Неке од тих његових особина користиле су му као борцу и војном руководиоцу током НОБ. Тако је, на пример, већ 1. августа 1941. године, у преподневним часовима, притекао у помоћ Мили Мандарићу док се голорук борио са наоружаним усташом.

Кад су, истог дана после подне, усташе биле присиљене да се, након неуспелог напада на Вребац, почну повлачити, у жељи да им нанесе што више губитака, Срђо се у заносу борбе умешао у њихове редове. По униформи бившег сокола, усташе су брзо препознале да није њихов, па су појуриле на њега, да га ухвате живог. Али, Никола се није хтео тако лако предати. Сагледавши ситуацију у којој се изненада нашао, пантерском брзином и снашм успео је да се истргне из усташких руку и тако спасе сигурне смрти. У рвању са усташама остао је без пушке, капе и горњег дела одеће. По повратку међу своје саборце говорио је да му је једино жао пушке.

Био је пример храбрости и јунаштва. Није се плашио смрти, којој је просто пркосио. Увек се налазио у првим борбеним редовима.

Познат је његов подвиг, у пролеће 1943. године, када се умешао у колону Италијана, који су се повлачили из Оточца према Сењу. Под заштитом мрака, Срђо се укључио међу Италијане и једно време се кретао са њима у колони. У погодном моменту отворио је на њих ватру из аутомата. После тога се изгубио у ноћи, остављајући Италијане да се чуде што им се то догодило тако брзо и изненада.

Обављајући одговорну дужност обавешташог официра митраљеског батаљона Бригаде често се налазио у тешким и критичним ситуацијама. Тако је приликом напада на Госпић 3. маја 1943. године Срђина храброст поново дошла до изражаја. Крећући се за једним од наших тенкова, у нападу на касарну, смртно је рањен. Пренет је у бригадно превијалиште где је ускоро умро.

Владо Мандарић

САВА МАТИЋ

Село Курјак налази се на јужним падинама Крбавског поља. Курјак је међу најкршевитијим и најпасивнијим селима личко-крбавске регије. У њему је рођен, 10. јануара 1921. године Сава, у имућној породици.

Похађао је основну школу у Средњој Гори, јер у Курјаку није било школе. Пешачио је до школе и назад свакодневно око 10 км.

Завршио је велику матуру у Кореници. Придружио се устаницима, али су га неки одговорни људи гледали са подозрењем и неповерењем, јер је једини Курјачанин са завршеном великом матуром, а и због тога што је Савино домаћинство било најбогатије.

Учествовао је у првим данима устанка у заседама на Таванцу, који је удаљен од Савине куће свега двеста до триста метара. Активно учествује, са пушком у руци, и у другим акцијама.

Прва партизанска чета у чији су састав ушли борци из села Средње Горе, Курјака, Комић и Пољице, формирана је 12. јануара 1942. године. Сава је нешто касније дошао у ту чету, која је ушла у састав батаљона Крбава. У њој је остао до последњег дана свог живота.

Батаљон Крбава окупио се, 19. децембра 1942. године, у селу Глогово. Ужурбано се ради, па не може остати тајна да се припрема акција. Одржавају се састанци. У сутон се окупила у воћњаку група скојеваца 3. чете. Међу њима ле и Сава. Траже се добровољци за бомбашко одељење. Какав би то био скојевац, који не би био добровољац. По повратку са састанка придружили смо се групи бораца која седи око ватре. Сава подстрекава борце да певају. Хоровођа Вујо Кугић из Средње Горе, нешто се устеже. Неће да пева. Погинуо му је брат Дане — шапућу остали борци. Сматрало се кукавички жалити чак и рођеног брата. Тешка срца Вуло започе песму: Ој другови јел вам жао. . . Нажалост песма се обистинила већ сутрадан. Никада се више сви нисмо састали и запевали у том саставу.

Вечерало се по мраку. После вечере није било ни одмора ни спавања. Маршовало се целу ноћ, по киши ношеној хладном буром. Помрчина је. Не види се друг испред себе. Наређена је строга тишина. Пролази се кроз непријатељску територију. Нема ни застанка ни одмора. Осећа се цик зоре. Застали смо. Пред нама се налази узвишење — гола, камена стена и непријатељ. Осуо је по нама ручним бомбама. Подвукли смо се под саме стене па нас бомбе пребацују и још не тр-

пимо губитке. Све ее више раздањује. Туку Италијани из тешких митраљеза, из рејона железничке станице Церје. Залегли смо на бриганом простору. Наносе нам губитке. Четници су нам, користећи маглу, зашли иза леђа и отворили ватру. Командир наређује јуриш. У том јуришу чуле се последње речи делегата Саве и „Напред другови, не дајте се да вас надвладату". Јуриш је успео и заузет је одређени положај. Чује се тихо дозивање Вује Кугића „другови, рањен сам и не могу се извући". Станиша је кренуо, а за њим група бораца. Међу њима су и браћа Дане и Лазо Ђукић (Гецини) из Курјака. Они су изнели мрвог делегата Саву, свог брата од тетке. Ту је поред Саве погинуо и његов комшија Спасе Ђукић (Мандушин). Погинуо је у овој борби и Петар Павлица (Секичин) из Комићског Пољица. Тешко рањен Вујо Кугић из Средње Горе је у болници подлегао ранама, а лакше је рањен Дане Баста (Бишић) из Средње Горе. Сви су били из Савиног вода.

Било је то 20. децембра 1942. године на Вучијем врху изнад села Вучији Дол код Грачаца.

Стево Сарач

ДМИТАР ЊЕГОМИР ПОБРО

Рођен је 1921. године у Вребачком Завођу. Већ као једанаестогодишњи дечак отишао је да служи код Милана Ајдуковића у Плочи. Чувао је стоку и радио у млину. У првој половини 1940. године отишао је у Београд, где је радио као физички радник.

Априлски рат 1941. године затекао га је у Београду. После неколико дана вратио се у свој родни крај. По доласку на госпићку железничку станицу усташе су га ухапсиле и одвеле у затвор, у коме је провео 15 дана. Био је изложен најтежим облицима злостављања и малтретирања. Пуким случајем, пошло му је за руком да се ишчупа из канџи усташких кољача.

Знатно пре дизања устанка набавио је пушку и пиштољ, тако да је наоружан дочекао почетак борбе против усташког насиља. Првог дана устанка, 1. августа 1941. године, сврстао се у редове устаника.

Најпре је био борац герилског одреда Врепца, Завођа и Павловца, затим 1. чете 2. батаљона 1. ЛПО Велебит. Формирањем Бригаде, са 2. батаљоном је ушао у њен састав. Био је и борац партизанског одреда Чапајев и батаљона Стојан Матић. Од првог дана ослободилачке борбе истицао се изузетном смелашћу и одлучношћу.

По свом карактеру и понашању Побро се доста разликовао од осталих бораца. Пре свега, често је мењао јединице. Самоиницијативно је оцењивао важност и значај неке борбе које је водила Бригада, и сам се тамо упућивао. Све до његове смрти, ни једна важнија борба Бригаде није прошла без Побре. Да је неко покушао да Побру уклови у постојеће организационе форме и постојећу формацију и веже га за неку десетину, вод или чету, не би у томе успио. Али, нама у штабу Бригаде то није сметало.

Но, Побро није правио никакве дисциплинске изгреде. За време затишја, војнички се увежбавао и спроводио обуку у јединици у ко-

јој би се затекао, слушао политичке часове и предавања. до највећег степена другарски се односио према борцима и руководиоцима и подносио све тегобе партизанског живота. Надимак Побро добио је по томе што је друге тако ословљавао. Борце и друге људе са „побро“, а руководиоце са „побро командире“, „побро комесаре“ и „побро команданте“.

У борби се посебно истицао као бомбаш. По томе је заиста представљао оригиналну и специфичну фигуру нашег рата у Лици. Између осталог, прикупљао је мање неексплодираних авионских бомби, преправљао их и технички припремао да експлодирају када их баца на непријатељске бункере. Често је говорио како носи своје „грове“ које је бацао на непријатељске бункере, без обзира да ли је његов батаљон био у нападу или не. Ради проналажења неексплодираних бомби и граната, Побро је по личким селима, на слободној територији, имао неку своју „организацију“ која му је редовно јављала где се налазе неексплодирани гранате. којима нас је непријатељ гађао.

Ишао је Побро на лице места, вадио те бомбе и гранате из земље, преправљао их за своју употребу.

После оспособљавања тих бомби и граната, Побро их носи у једној торби обешеној на раме. Обично се у торби налазила једна већа или двије мање бомбе или гранате. Оне су били и по неколико килограма. Када искрсне нека важнија борба или напад на непријатељско утврђено место, Побро би сам, на своју руку и иницијативу, дошао на то мјесто, без обзира која је јединица води. Прикрао би се и подишао непријатељском положају на блиско одстогање, те бацио или котрљао те тешке бомбе низбрдо ако је терен за то био погодан, или их је убацивао кроз прозор неке утврђене зграде.

Свим борцима Бригаде и код народа у местима у којима се бригада налазила, задржавала или кроз која је пролазила, познат је био лик партизана Побре, онако специфичног, накривљеног од сталног ношења тешких бомби. Јер, уколико се не би пружила нека повољна прилика за њихову ефикасну употребу, уколико не би било неких важнијих борби него само чарки, Побро би чувао своје „грове“ за бољу и важнију прилику. И због те своје рационалности знао би их каткада дуго времена носити у торби. Зато је Побро, што се тиче оптерећења, био сигурно најоптеоренији партизан у Бригади.

Друга карактеристика Побриног лика — изглед, по коме су га сви с којима се сретао запамтили, јесте ношење некаквог чудноватог мача, доста дугачког, са обе стране наоштреног. Пошто је оштрица мача била од квалитетног челика, Побро се нарочито старао да он буде увијек наоштрен као бритва.

Побро је био осредње корпуленције, кошчате конструкције. Био је врло жив, отпоран и дурашан. Овако наоружан, оптерећен, пошунут у леђима и нагнут на страну, увек је личио на неког хумористичког јунака из прошлости, на неког нашег Дон Кихота. Тај његов хумористички лик и изглед, али и јако изражен смисао за хумор и стварање веселих расположења и духовитих ситуација, та његова борба против неправди, зла и мрака, начин како је он ту борбу схватио и њој допринио, озбиљност држања и његов карактер, чинило га је заиста сличним, али и истовремено различитим, од Сервантесовог витеза.

Учествовао је у бројним оореним окршајима. У време напада, септембра 1942. године, на радучке четнике, срео сам Побру у једној уској стази којом је кренуо према утвођеној згради, у којој су се налазили опкољени четници. Поздравили смо се као стари знанци из одреда Чапајев, из 1941. године.

— Куда си наумио тако натоварен? — упитам га, иако сам знао где се упутио.

— Ето, носим ове моје „гровове“ друже комесаре. Мало да потпрашим ове ђикане — одговори отресити Побро, погледајући своју торбу.

— А, хоћеш ли ти то моћи учинити, Побро? Тешки су ти твоји „гровови“ — примјетих ја осмехујући се.

— Хоћу, хоћу друже комесаре. Не бери ти бригу за то. Запржићу ја њима већ чорбу. Добро зна Побро како се то ради.

Поздрависмо се срдачно. Оде Побро полако, гегајући се, онако накривљен, повијених леђа, према четничком утврђењу.

Нешто касније, Побро се заиста привукао утврђеној згради, заједно са истуреним борбеним одељењима чекао заповест за напад, али и на своју прилику да се шзимакне непријатељу и баци своје бомбе.

Ипак, није Побро истрчавао тек тако, без размишљања и вјештог прикрадања непријатељу. Вјешто је користио конфигурацију земљишта, ноћ, напад и јуриш наших снага, када непријатељ потиснут и притиснут не може нормално да води о свему рачуна. Такве погодне тренутке је знао непогрешиво пронаћи. Тако је и овај пут, у Радучу, искористио свој тренутак и, сам Бог зна како, зафрљачио свој „гром“ на четнике. Бомба је заиста одјекнула громовито.

И тако, ишао је Побро од бообе до борбе, све до 4. јула 1942. године. Изгубио је тада живот — од сопствене бомбе.

Милан Баста

ИЛИЈА ОБРАДОВИЋ

Браћу Илију и Васу Обрадовића из Добашнице, ошитина Срб, ратни вихор је усмерио на две супротне стране. Илија је био командир вода у 1. чети батаљона Бићо Кесић, а Васо командир вода код четника.

Батаљон Бићо Кесић је 27. октобра 1942. године, из рејона Томин Гај, преко села Омсица и Губавчевог поља, у касно поподне стигао у Глогово, заселак Грцало. Ту је заустављен. По наређењу команде батаљона, интендант Томо Бркић Жућо издао је задатак свим позадинским органима да се за борце припреми вечера. То је уједно био знак да ћемо се овде мало дуже задржати.

Јединице батаљона по одељењима, водовима и четама распоређене су у засеоку, где су се одмарале и чистиле оружје. Борци су у међусобном разговору коментарисали циљ нашег доласка на овај терен. Закључили смо да се ту нећемо дуго задржати и да нам, вероватно, предстоји нека борбена акција. То се ускоро и остварило.

Ноћ је већ била увелико пала. Вечера је била обављена. Док су борци још вечерали, стигло је наређење из батаљона да се јединице ностроје. Цео батаљон се нашао на окупу. Ту је и командант батаљона Мане Брека. Он издаје заповест четама. Задатак је у основи гласио: у току ноћи 28. октобра, око 04,00 часова, напасти четнике у рејону V. Попина.

До времена поласка на извршење задатка све јединице су отишле на своја већ раније одређена места на одмарање. У другој чети налазио се борац Тривун Гутеша, који је био прочетнички настројен. Он је у току ноћи, пре поласка јединица на извршење задатка, скривено и неопажено, напустио чету и отишао у Попину к четницима.

У одређено време све јединице су кренуле према објектима напада. Тек тада се открива да Тривуна нема у чети. Није се знало куда је нестао. То се сазнало касније. Наша чета је на време стигла на свој полазни положај за напад, где су издати допунски задаци водовима. Потом се развила у стрељачки строј и кренула у напад. Видљивост је била доста слаба. Приближавали смо се четничким положајима, али се на њиховој страни ништа није чуло. Чак смо помишљали да нису напустили положаје. Међутим, пошто су сазнали за наш напад, притајили су се, пустивши нас да им се приближимо на домет ручних бомби.

На тим положајима брано се четнички вод Васе Обрадовића, који је знао да се у нашој чети налази његов брат Илија. Васо је дозивао Илију, погрдно се изражавајући, говорећи му да неће својим водом заузети нападнуте положаје док их Васо буде бранио. Кад су четници истрошили ручне бомбе, онда су из својих заклона на нас бацали каменице. Овог пута нисмо успели извршити задатак, јер нисмо постигли изненађење.

Командир мога вода Илија Обрадовић касније је прекомандован у 1. личку бригаду и погинуо је у четвртот непријатељској офанзиви на Сулешевици у борби са Италијанима. Његов брат Ваоо борио се у четничким јединицама цело време рата, да би у завршним операцијама побегао на запад.

Божо Тојагић

МАРКО ОРЛОВИЋ

Рођен је 1916. године у Плочи. Учио је кројачки занат у Белој Цркви, али због малтретирања и лошег односа газде, прешао је у Вршац. Примео га је кројач, Личанин, Никола Опалић. Марко је био вредан и марљив ученик и завршио је занат 1933. године. Као калфа, остао је да ради код истог мајстора. Због мало посла у Вршцу, Никола је прешао у Београд. Са собом је повео и свог радника Марка Орловића.

Године 1936. отишао је на одслужење војног рока. Као непоуздан војник, премештен је у Билећу и по одслужењу војног рока, вратио се код газде на рад. После 1937. године КПЈ и СКОЈ организују честе штрајкове у којима и Марко редовно¹ учествује. Члан СКОЈ-а постао је 1938. године.

Због своје политичке активности, Марко је постао члан КПЈ у првој половини 1940. године. Режим Краљевине Југославије, у то време, вршио је све веће репресалије над члановима КПЈ, СКОЈ-а и напредним радницима. Нешто због такве ситуације, нешто због носталгије за родним крајем, Марков газда Никола сели се у Лику, на Удбину. Марко је све чешће одлазио кући у своје село. У контактима са мештанима говорио им је о опасности која је све више претила Југославији од напада фашистичких сила, Немачке и Италије. Радом на Удбини упознаје неке чланове КПЈ, повезује се са њима, али за кратко време. Већ у јулу 1940. године позван те у резерву. У фебруару 1941. године, поново је морао ићи у резерву, у састав 5. пешадијског пука, који се налазио у Книну. Ту га је затекла и капитулација Краљевине Југославије. Са својим пуком кренуо је у Босну. Међутим, код Босанског Грахова дошло је до општег расула и предаје сружја. Не желећи да оде у заробљеништво, пешице се вратио, 20. априла 1941. године, у Плочу.

Усташки злочини СУ постајали све интензивнији. Народ је теран на покрштавање. Хапшени су и одвођени угледнији људи из села. У једном налету, за непуна два сата, 31. јула, масакрирано је 98 лица у засеоку Г. Плоча. То је био вохунац злочиначке работе усташа. Марко се са окупљеним људима договара шта да се даље ради. Истог дана у село је дошао члан ОК КПХ за Лику Радован Грковић из Средње Горе. Радован налази Марка и остале мештане Плоче и са њима одрађва састанак у Драганића гају. Он их је том приликом упознао

о већ подигнутом устанку у »роу и другим крчевима Југославије. Договорено је да се изнесе све расположиво оружје и да се почне са устанком.

У рано јутро, 1. августа 1941. године, окупило се око 120 Плочана, са око 28 пушака и нешто другог оружја. Док их је већина била наоружана рогљама и сикирама. Радован Грковић, Марко Орловић и други одважнији људи, распоређивали су људе за дочек усташа. Запоседнута је Јусуповача, Међодовача и Кланац. У збегове су послати отреситији младићи. Тог дана поновни напад усташа није успео. Усташе су у повлачењу побиле неколико стаојих људи и жена и запалили неколико кућа у Горњој Плочи. Неколико дана касније, 5. августа, извршен је напад на усташки стан. Неколико их је побегло, док их је један број убијен у згради која је том приликом запаљена. Плоча је била ослобођена.

Са другим борцима, Марко организује куповину наоружања и ради на организовању чете за одбрану села. У Плочу су дошли другови из ОК КПХ за Лику, Радован Грковић, Кнежевић, Перица Клеут и други, као и члан ЦК КПХ Јаков Блажевић. На њихов предлог формирана је прва партијска ћелија у Плочи. За чланове Партије примљени су Мирко Штулић, Никица Поповић и неколико кандидата. За секретара је изабран Марко. У исто време од напреднијих и најактивнијих омладинаца и омладинки формирана је скојевска организација.

Већ у октобру, партијска ћелија у Плочи имала је 5 чланова, више кандидата и око 20 скојеваца.

Уз друге послове Марко те активно оадио на преформирању партизанске чете. За командира Плочанске чете постављен је Мирко Штулић.

Увођењем политичких комесара у чете, Марко Орловић је постао први комесар Плочанске чете. Док се чета налазила у селу, борци су радили на политичким и другим задацима. После формирања Бригаде, Марко и даље остате на дужности политичког комесара 1. чете батаљона Мирко Штулић. Увођењем помоћника комесара, Марко је постављен за помоћника политичког комесара батаљона Мирко Штулић. На овој дужности је остао све до погибије, августа 1944. године.

Вршећи искључиво партијску дужност, Марко показује умешност у новој организационој структури партијске организације у батаљону. Било је веома тешко партијски оадити у условима сталног покоета и борби. Састанци су одржавани у ходу и у време застанка и краћих одмора јединица.

При преласку реке Босне, 28. Јула 1944. године, налазио се са 3. четом, која је обезбеђивала десни бок Бригаде. Поред руководиоца чете и Марко се налазио у првим борбеним редовима. храбрећи борце да истрају, пред јуришима непријатеља.

По преласку Спраче, наше јединице су наишле на јаке непријатељске снаге. Обострани јуриши су били жестоки. У једном од јуриша кроз густу храстову шуму, Марко је смртно рањен. Ту је завршио свој борбени пут.

Миле Маљковић

ДМИТАР ПЕТКОВИЋ

Трећи батаљон Бригаде није успео да пређе реку Босну. Чекао је у шуми. Борци су поседали, дремајући од великог умора, глади и исцрпљености. Само је вод 1. чете, на челу са командиром Гојком Борићем, отишао да извиди да ли су Немци запосели обалу реке. Брзо су се вратили. Шапатом, од борца до борца, преносило се наређење да се батаљон повуче дубље у шуму. Курира Дмитра Петковића, који је спавао, нико није пробудио. Кад се, у зору, пробудио, нашао се сам на стази. Није знао где је батаљон. Мало ниже, код реке, чула се паљба митраљеца. Помислио је да је то његов батаљон прелази реку, па да Немци отварају ватру. И одлучио је да се спусти до реке и пута. Наишла је група Немаца. Збуњен, иза неког пања, упитао је ко иде? Уместо одговора испален је расхал према њему. Није био погођен. Бацио се позади пруге иза насипа, а затим се поново дочепало стазе и места где је остао у току ноћи. Покушао је да утврди, по траговима цокула и коњских копита, куда су кренули његови другови, али није успео. Кренуо је стазом којом су ноћу дошли. Опазио је једну колону Немаца. Легао је. Кад су Немци прошли, на неких тридесетак метара, запутио се у супротном правцу. Први дан провео је на једној коси. Поподне је почела однекуда да туче немачка артиљерија. Тукла је шуме западно од њега и прилично удаљено. По томе је оценио да тамо морају бити неке партизанске јединице. По паду мрака кренуо је у том правцу. Иако је већ за дана изабрао правац кретања, после два сата хода изгубио је оријентацију. Више није знао куда даље да иде. У шуми је преноћио. Кренуо је према врховима планине. Почела је борба по висовима Мањаче. Закључио је да се ту налазе веће партизанске снаге него што је део његовог батаљона. После подне се борба удаљавала, а предвече и сасвим престала. Кренуо је у правцу где се борба водила и поново наишао на Немце. Одлучио је да сачека и сутрашњи дан. Мокар и исцрпљен од умора и глади, у^{ра}јући непрегледном шумом, наилазио је повремено на расквашене коре хлеба које су Немци бацали. Појео је неколико и то му је дало мало снаге. Наишао је и на неколико погинулих партизана. Није их препознао, и по томе видео да нису из његовог батаљона. Лутајући бојиштем, наишао је на једног сељака, који је купио опрему. Сељак му је рекао да су партизанске јединице отишле у правцу села Језеро и да су његови сељани узети за водиче, па сигурно и знају где су. Они су му објаснили да су партизане одвели до Језера. Домаћин, који је Дмитра довео из шуме, понудио се да га доведе до Козјака и

покаже му пут до Језера. Сељак је Дмитра довео близу Козјака и рекао да га даље не сме водити од четника. Показао му је куда даље да се креће и како да избегне сусрет са четницима. Ипак, код прве куће на правцу свога пута, опазио је четника и побегао у правцу шуме. Преко неког потока, упутио се у правцу Језера. У сталном страху да опет не налети на четнике, стигао је у село Језеро. Близу прве куће горела је ватра. У њеном одсјају видео је силуету стражара. Није знао чији је стражар. Сачекао је следећи дан уз обалу неке речице, умивајући се што чешће да не би заспао. Тек кад је почело сванувати приметио је десетак партизана. Спуштали су се од куће према речици. Након три дана лутања нашао је своје другове. Већ су га били избрисали из списка живих.

Душан Миљуш

ИЛИЈА ПЕТКОВИЋ — ИЦ

Рођен је у селу Кик 1918. године. За време служења војног рока постао је каплар. Пред излазак из армије унапређен је у чин резервног поднаредника. После капитулације бивше југословенске војске вратио се у Кик. Већ у априлу су усташе упале у село. Злостављали су људе и тражили оружје.

Међутим, Илија се није дао заплашити. Народу је говорио да се у новонасталој ситуацији треба сачувати. Надао се да ће морати доћи до борбе и отпора усташком терору. Дружи се са напредним људима у Кику и Плочи. Бојкотовао је усташки позив српском народу за покрштавање. Говорио је да је то најобичнија обмана и да усташе имају намеру да изврше покољ. Најчешће се дружио са Марком Петковићем Мацолом, Стевом Павлицом, Даном Жегарцем, Илијом Жегарцем и другим. Са њима се договарао што треба урадити да се усташе онемогуће да остваре своје злочиначке планове.

Већ 1. августа 1941. године, причао је да је стигла директива да се иде у оружану борбу. Сви су се одазвали и похрлили на положаје да би сачували село и народ од усташког терора и покоља. Тог дана извршен је и покољ невиног становништва у Горњој Плочи. То је, у великој мери, допринело да се народ Кика и Плоче дигне на устанак. Агитовао је да се износи оружје без обзира какво је. Био је један од оних који се посебно ангажовао у избору и организацији положаја и постављању сеоских стража. Врло успешно је организовао положај за одбрану у Ћурувијиној Дрази. Учествовао је у уништењу усташке посаде у Горњој Плочи. Истакао се у борби, 17. августа 1941. године, вођеној против усташко-домобранских снага у њиховом нападу на Кик и Плочу. Са групом Кикчана учествовао је у борби против Италијана, 5/6. јануара 1942. године, у Горњој Плочи.

Почетком фебруара 1942. године изабран је за командира Кикчког вода. Водио је вод кроз све битке које су касније уследиле. Ипак, за њега као старешину, најтежа је била борба вођена 24. марта 1942. године, на Плочанском кланцу, кад су Италијани, потпомогнути усташама, нападали на нашу слободну територију. Та борба му је тешко пала, јер је изгубио 5 бораца, комшија. Тад су погинули: Пегар Црнобрња делегат вода. Марко Петковић Илијин најбољи друг,

ИСО Илатиша, пикола личипа *n oujo^j* -ЛЈС арац. Ј ИСНЈ иоЛЈЈа цсј цчи-
ју је остао Васо Личина, који је након 19 дана пронађен и спашен.

Све то није поколебало Илију. И даље је наставио да се бори. Во-
дио је свој вод из победе у победу.

После низа успеха дошло је и до напада на Житњак код Сми-
љана, у јуну 1942. године. Вођена је борба прса у прса са усташама.
У тој борби је погинуо.

Непосредно пред погибију, примљен је у Партију, што му је била
животна жеља.

Јово Жегарац Николин

ЈОВО РАДАКОВИЋ

Рођен је 1915. године у Могорићу. Потиче из нешто имућније сеоске породице. Основну школу је завршио у родном селу. Кад је мало стасао, постао је члан Сокола.

Капитулација Југославије затекла га је у Панчеву. У другој половини маја стигао је кући, у родни Могорић.

У припремама за устанак, повезао се са руководством и смело извршавао задатке. Нарочито се истицао у раду са омладином и младим људима који су се вратили из бивше тугословенске војске. На почетку устанка биран је у руководство, а касније кад је формиран 1. батаљон 1. ЛПО Велебит, постављен је на рад V штабу батаљона. Обављао је послове оперативног официра и врло успешно координирао дејства партизанских чета.

Јула 1942. године постао је оперативни официр батаљона Мирко Штулић. На тој дужности се истицао V борбама у западној Лици, око Босанског Грахова, а нарочито, почетком четврте непријатељске офанзиве, на Плочанском кланцу и на Сулешевици. Почетком фебруара 1943. године, после погибије команданта батаљона Ђуке Сладића Црног, постао је командант батаљона. Под његовом командом батаљон је постизао изванредне успехе. У јеку најтежих борби у четвртој офанзиви, кад су Италијани продрли до Удбине, Јово Радаковић се својим батаљоном забацује у непријатељску позадину и упада у Ловинац, где уништава складишта и магацине, развлачи снаге непријатеља и чини га несигурним свугде и на сваком месту. У тој акцији једна група бораца није на време обавештена да се повуче. Кад је за то дознао, Јово је наредио једнот чети да помогне тој групи у извлачењу. „Ми не смемо оставити ни мртвог борца на бојном пољу, а камоли живе другове да падну у руке непријатељу. ма каква ситуација била“.

Почетком марта 1943. године, непријатељ заузима Плочу, Могорић и Вребац. Јово извлачи свој батаљон на бок непријатеља и прелази у противнапад. У доњем Могорићу, на речици Плочица, наноси тешке губитке Италијанима и усташама. На челу батаљона, у јуришу, враћа активiranу ручну бомбу, коју те Италијан бацио на њега.

Батаљон Мирко Штулић, под командом Јове Радаковића, постигао је значајне успехе у борбама за ослобођење Гацке долине. Почетком маја 1943. године, батаљон долази до Брушана. Ту је Јово пре-

дао команду над батаљоном мшшшу чанковићу, а он је отишао за оперативног официра у Бригаду.

Априла 1944. године, постављен је за команданта батаљона Бић Кесић. У време ваздушног десанта на Дрвар са батаљоном се тукао без предаха.

Његова храброст и командантске особине нарочито су дошле до изражаја у борбама око Ливна, Дувна, Шујице, на реци Босни, Зеленогори, Дурмитору и по преласку преко ооке Таре.

Увек је био пример батаљону у упорности, храбрости и издржљивости, све док није из непријатељског митраљеза тешко рањен Ј обе ноге. Његови борци су га извукли, превили и евакуисали на помоћни аеродром у Чајетину. Истог дана, као тежак рањеник, пребачен је у Италију на лечење. Међутим, ране су биле таквог карактера да их Јовин исцрпљени организам није могао савладати. Након не колико дана умро је у болници у Италији.

Ђуро Ђаковић

МАНЕ РАДАКОВИЋ МАЊИЦА

Први дани августа 1941. године, лијепи и сунчани. Допиру вијести да је у Србу подигнут устанак. Осјећа се неко ишчекивање и неизвјесност. Пред подне долази у Могорић човек на коњу и јавља: „Дошло је пуно усташа, пљева и мраш, кољу, убијају, пале, нико жив у Плочи неће остати. Ајте браћо, помагајте колико можете". Вијест се у селу брзо пронела. Из сваког засеока, из сваке куће, долазе људи, а највише младићи од седамнаест до двадесет година, са вилама, рогуљама, сјекирама, кубурама, штупцевима, а нашло се и 6 војничких и 6 ловачких пушака. Крећу у помоћ браћи у Плочу. Већ тога првог дана устанка, један од најодлучнијих и најхрабријих из горњег краја села био је Мањица. Сачувао је пушку поражене војске. Међу првима је кренуо у Плочу. Од раније познат као одличан ловац и стрелац, а један од старијих по годинама, уливао је велико поверење, па су га изабрали за старјешину.

Стигли су у Плочу, посјели Јусуповачу и отпочели борбу, у којој је још једанпут потврђена стара изрека: „Храбре и срећа прати". Иако је непријатељ био несразмерно јачи — око 500 усташа и домобрана према 200—300 слабо наоружаних устаника — претрпио је озбиљан пораз. Између осталог, на бојном пољу остало је 6 непријатељских војника, а заплијењено је 6 пушака са неколико стотина метака.

Долазе борбе на Медку, паљење усташког стана, Подлопачи, личној прузи, а Мањица, као командир одјељења, увек је међу најхрабријима. После смрти његовог брата Ђуре, који је као командир вода погинуо јануара 1942. године у опсади Коренице, Мањица постаје командир вода. У свим борбама које су вођене у току зиме он се истиче као веома одговоран, савестан, праведан, строг и храбар старијешина. Један од најлепших примера за ово је позната борба на Могорићу.

Почела је око 8 сати. Мањичин вод је на лијевом крилу нашег борбеног поретка. Непријатељ је сручио страховиту ватру на школу и цркву. Црква је запаљена првим гранатама. Осјећамо по снажној ватри минобацача да се води тешка борба код нашег десног сусједа, са којим је прекинута веза. Немамо везе ни са командом чете. Настао је прави пакао. Не чује се ни дозивање најближих сабораца. Само експлозије граната, мина, штектање митраљеза. У таквој ситуацији човјек се осјећа усамљен и изгубљен. Погледам десно. Никола Илић, наш курир, даје знак и да дођем до њега. Одем и видим, вод је

иза стијене. Скупили смо се по наређењу командира Мањице. Објашњава нам ситуацију. „Наш вод је, изгледа, према интензитету ватре, у тешком положају. Тешки митраљез који нас је подржавао са оближњег узвишења више не дејствује. Прети опасност да се Италијани пробију у село, да нам спале куће ии побију чељад. Једини излаз је да их ударимо у бок. Што ви другови мислите о овоме?“ „Слажемо се“ — одговорисмо у један глас. Крећемо у јуриш. Опет нас је срећа пратила, јер у исто вријеме је прешла у противнапад и јуришна чета, а непосредно испред нашег вода[^] погинуо је један виши италијански официр, што је изазвало пометњу код непријатеља. Општи противнапад је донео успех. Непријатељски напад је разбијен уз велике губитке.

Нижу се борбе око пруге, Медка, Радуча, Билаја, Рибника, Оштре, Смиљана, Пазаришта, Босанског Грахова. .. Мањица и његов вод су увијек међу најбољима.

Почиње и IV непријатељска офанзива. Мањица је постао командир 2. чете у батаљону Велебит. Бригада води тешке борбе на Плочанском кланцу. Трпимо тешке губитке, а нарочито у командном кадру, јер су наши командири и комесари или у стрељачком строју или испред строја.

Друга чета батаљона Велебит изгубила је храбног командира Никицу Радмановића из Острвице. Трећу ноћ Мањица води на јуриш и бива тешко рањен. Одлази од болнице до болнице и најзад се прикључује Централној болници. Повлачи се са њом до Неретве. Већ је био мало прездравио и са још двојицом другова вратио се у Лику у своју бригаду. Пошто још увјек није био потпуно оздравио, одлази на терен и ради у партијском руководству и органима власти. После оздрављења, одлази за командира чете, у батаљон Личког партизанског одреда, која је углавном била састављена од реконвалесцената 3. бригаде. Поново је рањен почетком 1944. године и дефинитивно напушта борбене јединице и са успијехом ради у позадини.

Колонизиран је 1945. године у Пригревицу, где је умро 1984. године.

Војислав Радаковић

ДАНЕ РАДМАНОВИЋ

Рођен је 1914. године у Горњим Барлетима код Госпића. Потиче из нешто боље стојеће породице Јована Радмановића, који је имао укупно осморо деце. До другог светског рата Дане се бавио земљорадњом. Као здрав и кршан момак, одслужио је војни рок од 1934. до 1936. године. Непосредно пред напад на Југославију позван је у резерву. Капитулација бивше југословенске војске затекла га је у Оточцу, где су га заробили Италијани. Не желећи да постане роб, у погодном моменту, искочио је из камиона и вратио се кући.

Успостављањем усташке власти у Независној држави Хрватској, на време је оценио опасност која прети српском народу у тој новој држави. Да не би пао усташама у руке, избегавао је са њима сваки сусрет.

У предустанничким данима, јуна и јула 1941. године, са браћом Јовом и Николом, окупљао је своје мештане у планини и са њима правио планове како да се народ што успешније супротстави усташком терору. Посебно се ангажовао на стварању евиденције расположивог наоружања, које се још налазило код појединих мештана, а које усташе нису успеле одузети.

У време дизања устанка, првих дана августа 1941. године, Дане се ни једног тренутка није двоумио. На челу својих Барлећана, одлучно је стао у одбрану народа и његове имовине. Поред храбрости и вештине сналажења у борби, красиле су га и друге позитивне особине као што су: смисао за шалу, другарство и присан однос са људима. Све те његове особине позитивно су се одражавале на борце којим је командовао и јачање борбеног морала своје јединице.

Од октобра до краја децембра 1941. године, људи из личких устанничких села одлазили су у северну Далмацију, ради куповине оружја и муниције. И ту је Дане био веома активан. Организовао је сво-

је мештане да дају стоку и одређене количине прехранбених намирница за куповину пушака, пушкомитраљеза, ручних бомби и муниције. И сам је са групом Барлећана ишао у куповину наоружања.

Заједно са осталим борцима и старешинама 2. батаљона 1. ЛПО Велебит, 24. октобра 1941. године, положио је под вребачком Стражбеницом партизанску заклетву. Тад се обавезао да ће се одлучно борити против окупатора и домаћих издајника. До краја живота остао је веран речима које је том приликом свечано изрекао.

Као храбар и одважан борац, Дане Радмановић се доста брзо развијао као војни старшина. Већ у првим борбама са усташама, августа 1941. године, предводио је своје Барлећане. Потом је био командир вода и чете у 2. батаљону 1. ЛПО Велебит. Формирањем Бригаде, одређен је за интенданта 1. батаљона. На тој дужности налазио се готово две године.

По доласку Бригаде на Сремски фронт, постављен је за командира 3. чете батаљона Велебит. Као искусан ратник, Дане је успешно водио своје борце кроз бројне борбене окршаје сремским и славонским равницама.

Једна од његових битних особина била је брига за борце. Са њима је био врло близак и имао другарски однос. Свакодневно је борцима указивао на грешке, које су неки од њих правили у борби. Млађе и неискусније очински је упућивао и саветовао како да се крећу у нападу и како треба да поступају у другим борбеним ситуацијама. Врло тешко је подносио губитак сваког свог борца.

Подједнако храбро и неустрашиво је јуришао на усташе у Барлетима, Подлопачи, Широком Кули, Рибнику, Личком Новом, Брушанима, Билају, Госпићу, на Италијане на Љубову, четнике и Италијане у Радучу. Медку, Грачацу, Великој Попини и Брувну. У свим борбама била му је главна преокупација да се налази тамо где је најтеже и најопасније.

Успешно је Дане пребродио многе препреке, на које је наилазио од 1941. године, до пред сам завршетак рата. Погинуо је 5. маја 1945. године у нападу на Немце и усташе у Чазми. Погинуо је на домаку слободе за коју се пожртвовано и јуначки борио пуне четири године.

Богдан Басарић

МОМИР РАКИЋ

Одрастао тегобним сељачким животом, у селу Руиштима, које се, онако узано, усекло у сурову Личку врлет. Осећао је да припада људима који тако пркосно стадоше пред окупатора и домаће издајнике. Ишао је са друговима из окршаја у окршај. Због храбрости поставише га за десетара. Али, Партију му не помињу. Трудио се да његови борци испуне сваки задатак. Другови из Партије као да све то не виде. Мислио је Момир, понекад и забринуто, шта ли то другови намеравају са њим.

Време је пролазило. И друга, ратна 1942. година, се примицала крају. НОБ се све више разгоревала. Батаљон Бићо Кесић ишао је из акције у акцију. Децембра месеца, кренуше да ликвидирају непријатељско упориште у Ловинцу и околним положајима. Бићиновци добише задатак да ликвидирају непријатељске предстраже у селу Ричицама, а потом, како је гласило наређење, затворе правац Грачац — Ловинац.

Без већег отпора, уз проређену пуцњаву, скривени густом маглом, побегоше усташе према Ловинцу.

Нови дан се рађао тромо, пун влаге. Испред села у јаругама и камењару, обраслим ретким и закржљалим жбуњем, Момирова чета је заузела положај. Неиспавани и уморни борци су се тромо и безвољно спуштали на влажну земљу. Већ је увелико оданило, кад пролетеше прве гранате, отуд, од Штикаде. Прелетале су преко чете и засипале село.

Убрзо се чуло зујање мотора, које се начас губило, а онда се чуло још јаче и ближе.

Двадесетак италијанских камиона, у пратњи два тенка, крећу се према нашим положајима — гласио је извештај водника првог вода, који је био истурен. Бректање машина чуло се све ближе. Земља је под борцима подрхтавала. Иза прве окуке указаше се тенкови.

Чета отвори ватру. Тенкови застадоше и рафалима из митраље за почеше штитити Италијане, који су искакали из камиона и прихватили борбу.

На левом крилу, на педесетак метара испред положаја чете, усецала се дубока и узана јаруга. Командир оцени да би се управо том вододерином непријатељ могао привући положају чете и бочном ва-

тром угрозите њено крило. Требало јг послати посматрача који ће на време јавити приближавање непријатеља. Избор, и овом приликом, паде на десетара Момира.

„Он ће то добро обавити, сналажљив је и храбар" рече комесар.

Командир на брзину издаде Момиоу кратка упутства и он се у кратким скоковима, од заклона до заклона, упути на нови положај. Залеже иза стене, одкуд има преглед читаве јаруге.

Понека зелена униформа би провиоила и Италијан би стругнуо у заклон.

Припуцкавање је трајало до првог сумоака, а онда командир даде знак Момиру да се врати. Ватра као да је јењавала. Тенкови се нису усуђивали да крену даље.

Кроз сумрак, тамо даље, иза италијанских положаја, назирала се дуга колона која се провлачила према десном крилу чете.

„Спремају нам нешто" промрља комесар ^Него Илија, ја ћу узегти Момирову десетину и пребацићу се тамо испред њих". Командир се без речи сложи.

Кроз све гушћи мрак, пробијала се Момирова десетина. Заобилазили су у широком луку и примицали се тихо и опрезно. Прегазили су поток и залегли иза камењара, на правцу наиласка италијанске колоне. Чу се звекет оружја и рзање коња. Италијани су се приближавали.

Из мрака, пред десетину, изби чело колоне. Десетина их засу ватром. На комесареву команду десетина се подиже и, на челу са Момиром, устреми се на колону- Изненађени. Италијани нагоше у бекство. Борци су газили преко разбацаног ооужја и опреме и гонили чх док и последњи Италијан не шмугну у мрак.

„Друже комесаре, овде лутају неке мазге" — рапортира Момир.

„Ухватите их и покупите сву опрему" — одговори комесар.

Доведоше три мазге натоварене теретом прекривеним церадама.

„Шта нам носе?" нашали се комесар.

„Топ друже комесаре. Прави правцати топ. А на оној трећој су гранате".

„Браво Момире!"

Када су дошли до чете, секретар партијске организације приђе Момиру, честита му.

„Ти си данас положио испит и доказао да си заслужио да будеш члан Партије. На првом састанку ћеш бити примљен у њене редове".

И тако се Момиру испунише дуге жеље и надања.

Много је још пута до краја рата Момир полагао, и са успехом положио испит.

Славко Глумац

СЛАВОЉУБ СТЕВИЋ

Почетком марта 1945. године, батаљон Велебит држао је положај на Сремском фронту, испред села Илинци. За вре^{ме} затишја било је пракса да поједине јединице у току ноћи врше насилно извиђање непријатељских положаја. Мањи извиђачки састави убацивани су у непријатељску позадину ради хватања појединих војника (живог језика), напада на командна места и кидање телефонских веза.

Један од таквих напада извршен је ноћу 4/5. марта 1945. године. У близини положаја батаљона налазио се један салаш на коме је било неколико мањих објеката. Део борбеног поретка 1. чете налазио се у рејону салаша.

Док су наши делови изводили препад на непријатељске подстраже, Немци из свега расположивог наоружања тукли су по положају 1. батаљона. Минобацачке мине и артиљеријске гранате засипале су наш борбени поредак. Међутим, због слабе видљивости непријатељска минобацачка и артиљеријска ватра није била прецизна. Доста граната и мина падало је испред и иза положаја 1. чете. Неколико их је пало и на сам салаш. Једна граната је ударила у кош пун кукуруза и разнела га на све стране. Друга је пала позади бунара, где је експлодирала. У непосредној близини експлозије налазио Славољуб Стевић борац 1. чете, родом из Старог Трстеника. Погодило га је теданест гелера.

Указана му је прва помоћ, а потом је упућен у бригадну амбуланту. После оздрављења вратио се у своју чету, са којом је учествовао у борбама до коначног завршетка рата.

Богдан Петровић

МИЛИЦА СУША — ЗОРИЦА

Милица Суша — Зорица потиче из револуционарне радничке породице. Рођена је у Штикади, у непосредној близини Грачаца. Миличин отац је сву своју децу васпитавао V напредном духу. То је било одлучујућег значаја за њихову оријентацију у бурним временима другог светског рата. Од првих дана устанка, цела Миличина породица активно се укључила у НОП. Из њезине куће било де пет активних бораца — три брата и две сестре. Једна сестра и оба родитеља радили су на терену за НОБ.

Као млада девојка, Милица је 1941. године ступила у сеоску омладинску организацију. Пошто се истакла у раду на извршавању задатка, брзо је примљена и у СКОЈ. Активност омладинске и скојевске организације у њеном селу била је скопчана са много опасности, јер се Штикада налазила у непосредној близини италијанско-четничког гарнизона Грачац. Милицу су заједно са оцем ухватили и малтретирали четници у Грачацу. То је убрзало њену одлуку да што пре ступи у партизане. Крајем 1942. године, дошла је у пратећу чету Бригаде.

Оспособљена је за четну болничарку. У свим борбама у којима је учествовала, Милица је испољавала храброст и хуманост, пружајући несебичну помоћ рањеним друговима и другарицама. У том хуманом раду њен живот је често био изложен великим опасностима.

Међутим, кад је била тешко рањена, почетком јануара 1944. године, њој није на време пружена помоћ. Наиме, тог дана Бригада је водила тешку борбу против Немаца, кош су се кретали од Гламоча према Мркоњић Граду. Пред налетом непријатеља, 3. батаљон је био присиљен да се повуче на погодније положаје.

Приликом повлачења Милица је тешко рањена у обе ноге, од парчади топовске гранате. Непокретна и сва у крви остала је да лежи у снегу. Сваког момента очекивала је долазак Немаца.

Међутим, појавио се човек са брадом. Схватила је да је то четник. Пришао је до рањене Милице и почео да скида пушку, бомбу, муницију, блузу, опасач и болничку торбу. Није је мучио. Оставио је рањену да лежи у снегу. У чети су мислили да је погинула.

Тек кад се смркло, Милица је одлучила да дозивањем тражи помоћ. Чувши њен глас, борци су дошли до ње и изнели је.

Спасила је младост и јака воља за животом.

Илија Радаковић

ВЛАДО ТОМАШ

Рођен је 1919. године у Павловцу, где је похађао и основну школу. Као шеснаестогодишњи младић определио се за војни позив. У времену од 1935. до 1939. године, завршио је морнаричку подофицирску школу. Након краткотрајног априлског рата 1941. године и капитулације бивше југословенске војске, вратио се у Павловац. У време усташког терора избегавао је сусрете са њима, не дозволивши да им падне у руке.

Активно се укључио у припреме устанка на подручју Врепца, Завођа и Павловца. Као активни подофицир, одређен је за командира једне од борбених устаничких група. Већ у првим оружаним сукобима са усташама, исказао је изванредну храброст и сталоженост.

Својом непосредношћу у комуницирању са људима врло брзо је стицао њихове симпатије и поверење. Владино хладнокрвно понашање и разборитост, па и у најделикатнијим ситуацијама, у којима се често налазило, врло позитивно су се одражавали на остале борце са којима се борио и чији је био старшина. Личним примером је снажно утицао на јачање храбрости и самопоуздања својих сабораца. Због таквих особина и први пушкомитраљез, који је набављен августа 1941. године, додељен је Влади Томашу, као једном од најхрабријих и најискуснијих бораца.

Ради испољене храбрости и војног образовања брзо му је растао углед међу борцима. После неколико борби постао је командир вода. У великој борби са Италијанима, вођеној 23. и 24. јануара 1942. године, на Љубову, Вlado Томаш се налазио на дужности командира противтенковске групе. У тој борби су заробљени и први тенкови на територији Хрватске, за што велика заслуга припада Влади и његовим бомбашима. Убрзо затим постао је командир чете, да би крајем 1942. године био именован за команданта митраљеског батаљона Бригаде.

Последња Владаина битка била је кобна за њега. Гонећи Италијане из Оточца према Сењу, априла 1943. године, стигао је са својим митраљесцима на Швицко брдо. У стојећем ставу, кроз доглед, посматрао је непријатељске колоне у повлачењу кроз Компоље. На том месту и у таквом положају покосио га митраљески рафал. На тај начин из строја Бригаде нестао је неустрашиви јунак и храбри командант митраљеског батаљона.

Као знак захвалности и сећања на тог храброг борца и истакнутог војног руководиоца, мештани Павловца су његово име дали основној школи у свом селу.

Сава Тодорић

ИЛИЈА ТРКУЉА

Напад Немачке на Југославију затекао га је у војсци, у Марибору. После капитулације његове јединице, пешке се упутио у родни крај.

Првог дана оружане борбе у Кику, сврстао се у устаничке редове. Добровољно се јавио на положај за одбрану села од усташког напада са правца Ловинца. Већ у првим борбеним окршајима дошла је до изражаја Илијина храброст и одважност. Учествовао је у свим борбеним акцијама бораца Кика и Плоче, од ^дизања устанка, до формирања већих јединица.

Заједно са братом Стевом купио те војничку пушку, коју је углавном он носио. Учествовао је у нападу на италијанску колону у Плочи, која се, 5. јануара 1942. године, покушала пробити преко Плочанског кланца за Удбину. У тој борби заробио је италијанску пушку са већом количином муниције и ручних бомби. Од формирања Кичког вода налазио се у његовом саставу. У свакој борбеној акцији, где је требало бомбама решавати задатак, Илија се добровољно јављао. Нарочито се истакао у борби против Италитана у Плочанском кланцу 24. марта 1942. године. То исто је поновио и приликом напада на четнике и Италијане у Медку, 1. ма^а 1942. године. Тада добија надимак „Ударник“.

Током борбе, Илија се најчешће дружио са Даном Гњатовићем и Ђуром Жегарцем. Где год је било најтеже, они су први ишли да бомбама прокрче пролаз. Због бомбашких подвига остали су у сећању бораца батаљона Мирко Штулић, као незаборавна тројка бомбаша.

За време четврте непријатељске о^Ланзиве, нарочито у ноћним јуришима, Илија се истицао својом храброшћу и сналажљивошћу. Једне ноћи, јануара 1943. године, 3. чета батаљона Мирко Штулић је нападала коту Међедача, на којот се налазила утврђена усташка јединица. Својим бомбама, Илија је засуо непријатељске положаје. Не чекајући наређење, самоиницијативно је узвикнуо „јуриш“. Међу усташама је настао метеж и за кратко време Међедача је заузета.

Илијина војничка торбица увек је била пуна ручних бомби.

Није желео да се прихвати неке војничке или политичке дужности у јединици. Више је волео да буде слободан, бомбаш.

После капитулације Италије, из 6. личке дивизије требало је упутити један број истакнутијих бораца у Истру, у новоформиране је-

динице. Из Кикчког вода, у Истру су упућени Ђуро Жегарац, Миле Личина, Дане Гњатовић и Илија Тркуља.

Илија је постављен за командира чете у једној од новоформираних јединица. Али, након краћег времена на Истру се стручила јака немачка офанзива. У тешкој и неравноправној борби, у близини Учке, смртно је погођен и командир Илија. Скочио је на један тенк и уништио га. Али, је из другог тенка био погођен.

Јово Жегарац Николин

СТЕВО ЋУРЧИЋ И ПЕТАР ЦРНОКРАК

У нападу на усташко упориште у Рибнику, који је Бригада извела 3. октобра 1942. године, погинуло је неколико бораца. Међу погинулима налазили су се Стево Ћурчић и Петар Црнокоак, борци из Врепца. Још од ране младости њих двојица су били нераздвојни другови.

Кад је, 1. августа 1941. године, дигнут устанак у Врепцу, против усташа и њихове тираније, Стево и Петар нису се колебали. Сврстали су се у редове бораца НОП. Већ од првих борби, које су вођене са усташама. Италијанима и четницима, истакли су се као неустрашиви борци, бомбаши и пушкомитраљесци. Због своје храбрости и јунаштва постали су популарни, не само међу борцима него и међу народом њиховог родног Врепца и ближе околине.

Како је на почетку устанка било врло мало оружја, а прилив добровољаца био све већи, највећи број их је био наоружан разним пољопривредним алаткама и металним поедметима. У таквој ситуацији су се налазили и Стево и Петар. Њима није сметало што немају правог оружја. Увек су се налазили у првим борбеним рдовима. Због своје храбрости и јунаштва, имали су предност при додели првих заробљених пушака и пушкомитраљеза. Тако је и један од првих пушкомитраљеза „брно“, који је ушао у наоружање 1. чете 2. батаљона 1. ЛПО Велебит, додељен управо Стеви Ћурчићу и Петру Црнокраку. Од „брна“ се нису раздвајали до краја живота.

Као пушкомитраљесци постали су још популарнији међу својим друговима. Због тога су и добили надимак „Чилци“. У ствари не зна се тачно због чега су Петар и Стево добили такав надимак. Али, највероватније је то било кад су добили пушкомитраљез, новембра 1941. године. Наиме, обојица су били крупни, стасити, високи. Народ је за такве момке знао рећи да су чили, па је највероватније отуд и надимак „Чиле“. Како су обојица носили исти надимак, да би се лакше по нечем разликовали борци су им одредили нумерацију. Тако је Стево постао „Чиле-1“, а Петар „Чиле-2“.

За време вођења борбе код њих двојице није било строге поделе у том смислу ко ће бити нишанџија, а ко помоћник. Они су те улоге мењали на другарској бази и према тренутном расположењу. Дејство њиховог пушкомитраљеза у стрељачком строју, при јуришу или повлачењу, уливао је сигурност, снагу и поуздање осталим борцима. Јер, били су сигурни, да их њихови „Чилци“ неће изневерити. Од много-

бројних борбених акција, у којим су учествовали током 1941. и 1942. године, посебно треба истаћи одбијање усташких напада на Вребац, нападе на непријатељска упоришта у Кореници, Подлопачи, Широкој Кули, Личком Новом. У нападу на Лички Нови, 14. јула 1942. године, 2. батаљон одреда Велебит претрпио је осетне губитке. Међу погинулим борцима, налазио се и Стевин млађи брат Миле. Погибију брата Стево је тешко подносио, јер га је неизмерно волео. Од тог момента, заједно са Петром и осталим борцима, још смелије и храбрије је улазио у борбе и јурише на непријатеља. У жалости за братом, стално је носио црни флор на реверу војничке блузе, ког није скидао до погибије.

Кад је формирана 9. бригада НОВХ (3. личка бригада), 9. септембра 1942. године, Чиле-1 и Чиле-2 поносно су корачали на челу своје 1. чете 1. батаљона Велебит. Поносни су били и сви остали борци што су у својој средини имали тако храбре, неустрашиве и кршне пушкомитраљесце. Своју храброст су испољавали и у 3. личкој бригади. Једну од првих борби 3. бригада је водила 25/26. септембра 1942. године, са четницима у Радучу. За време те борбе, батаљон Велебит држао је положај према Медку, Папучи и Крушковцу, са задатком да не дозволи четницима и Италијанима продор према Радучу. Мада је непријатељ био далеко бројнији и неупоредиво боље наоружан, није успео пробити одбрану батаљона. Сви борци су у тој борби испољили потребну храброст и одлучност. Као и безброј пута раније, и у овој борби су се истакли Чиле-1 и Чиле-2, који су својим пушкомитраљезом сејали убитачну ватру по непријатељу.

Десетак дана након борбе у Радучу, 3. октобра 1942. године, Бригада је извршила напад на усташко упориште у Рибнику. Прва чета батаљона Велебит добила је задатак да се неприметно, у току ноћи, убаци у сам центар насеља и прва отпочне борбу, ради ликвидације усташке посаде у школи, цркви, жандармеријској станици и поповој кући. Око тих објеката усташе су имале ископане ровове и ојачане заклоне. На прозорима неких од ових објеката биле су изграђене пушкарнице.

Користећи ноћ и измаглицу, по утврђеном плану, чета је успела да се убаци у центар Рибника. Док смо пузали ка цркви и другим зградама које је требало напасти, узнемирили су се сеоски пси- што је усташама било симптоматично и сумњиво. Кад смо се приближавали рибничкој школи, пред њом се налазила група усташа. Један од њих је рекао: „Јуре, чујеш ли овај лавез паса. Неко има у селу". Јуре је нешто опсовао и испалио један метак у вис. У том моменту Никица Саватовић, један од најхрабријих бораца, бацио је бомбу међу усташе. Тад је и отпочела жестока борба. Усташе и жандари су се упорно бранили. Из поповог стана и жандармеријске станице тукла је убитачна ватра. Сваки метар простора био је тучен јаком митраљеском и пушчаном ватром. Главни тзавац удара 1. чете био је понов стан и жандармеријска станица. Као и у свим ранијим борбама, У првим редовима чете налазили су се Петар и Стево, са својим пушкомитраљезом. Док је чета стезала обруч око утврђених усташких утврђења и док су праштале бомбе, штектали митраљези и ређали се јуриши, зачуло се запомагање. Био је то Стевин глас. Тражио је помоћ, јер је био тешко рањен. Извукли смо га и унели у цркву, да му

пружимо помоћ. Међутим, рана је била врло тешка. Престало је да куца срце драгог нам друга Стеве Ђурчића. Док смо Стеву извлачили са положаја, нисмо ни слутили да је погинуо и Петар. Заправо, притиком јуриша на жандармеријску станицу, један од њих двојице, покушао је да убаца бомбу кроз прозор пушкарнице на прозору. Али, бомба се одбила и повратила међу њих. Петар је на месту погинуо, а Стево смртно рањен.

Тако је 1. чета изгубила своја два добра и храбра борца. Њихову судбину као да је унапред најављивала песма коју су често певали, како на маршу, тако и у борби. Њени почетни стихови су:

Док се сунце са истока креће
Чиле Чилу оставити неће.

Дане Поповић

МИЛОШ ЋУРУВИЈА

Милош Ћурувија је дошао за команданта батаљона Крбава почетком априла 1945. године. Пре тога био је један од најбољих командира чета у батаљону Мирко Штулић. Врло брзо се снашао у новој средини и на новој дужности. Непознати борац је после успешних борби, у којима је Ћурувија командовао батаљоном, написао у бригадном листу да је капетан Ћурувија не само командант већ и ИДОЛ КРБАВАША. Исти борац, поред осталог, пише како је командант хладнокрван у борби, па наводи пример, како га је неко обавестио, по ослобођењу Врбање, 7. априла 1945. године, да Немци врше противнапад са две дивизије, а он је одговорио: „Па шта, и ми смо батаљон. . .”

Командант Ћурувија те због своје храбрости и одлучности у борбама уживао неограничено поверење својих бораца. Прекаљен и искусни борац и старешина Бригаде, учествујући у свим борбама које је она водила по Лици, Босни и Србији, успешно је преносио своја ратничка искуства на млађе борце и старешине. Припадници батаљона су се поносили својим командантом, исто тако као што се и он поносио са својим Крбавашима. То узајамно поверење Ћурувија је обилато користио у подизању борбеног морала, развијању масовне храбрости, ратног другарства и борбеног оспособљавања јединица и батаљона у целини.

Обилазећи, рецимо, борбени положај у рејону села Киндрено, половином априла 1945. године, на прилазима Славонском Броду, наишао је на погинулог митраљесца, узео митраљез у намери да отвори ватру на Немце. У том моменту је експлодирала нагазна мина, која му је разнела ногу. Иако тешко рањен, опет је био наприсебнији. Он је у лежећем положају командовао: „Напред Крбаваша”, а потом позвао болничарку да му пружи прву помоћ. Батаљонска болничарка Мица Бањеглав брзо је интервенисала, зауставила крварење и завила рану, те уз помоћ другова, ставила рањеника на носила, а потом у кола и отпремила га у бригадно превијалиште.

Вест о тешком рањавању команданта батаљона брзо се пронела. Борци су коментарисали: „Осветићемо ми њега”. Храбро држање тешко рањеног Ћурувије дуго се поепричавало, не само међу борцима батаљона Крбаве, већ и целе Бригаде. Ратни другови Милоша Ћурувије и дан данас се сећају његове храбрости, а посебно његовог јуначког држања приликом рањавања.

Ампутирана му је нога, због чега је морао напустити армију. Враatio се у своје родно село Плочу. Посветио се својој породици и земљорадњи чиме се бавио и пре рата.

Илија Радаковић

ЂУРО УГАРАК ЦОГО

Родио се у селу Вребац 15. маја 1920. године, као прво дијете сиромашних земљорадника Јована и Марије Угарак. Као најстаријем, а уз то и мушком дјетету, било је предодређено да већ и у дјетињим годинама, као основношколац, буде родитељски ослонац у свим тешким пословима. По завршетку основне школе морао је радити све послове одраслог човјека, често замењујући оца, који се бавио изградњом сеоских кућа дрвењара. Трајало је тако све до 1937. године, када је морао да се помјера. Опстанка на малом посједу није било за све, а за замјену, стасали су млађи од њега. Није имао великог избора: или у шегрте или на било какав други посао.

Преко познаника, постаје помоћни радник у београдском хотелу „Империјал“. Након годину дана рада конкурисао је, и био примљен, у пјешадијску подофицирску школу, коју завршава са врло добрим успјехом и стијече чин поднаредника. Распоређен је у београдски гарнизон. Уочи априлског рата унапређен је у чин пјешадијског наредника.

Ропство је избјегао на лукав начин. Код постројавања и разврставања на Хрвате и Србе, определио се међу Хрвате, при чему му је помогло презиме. Вратио се у свој родни Вребац, где су усташе већ биле успоставиле своју власт.

Скривао се, јер су усташе тражиле активне припаднике бивше југословенске војске и дијелио суцбину свошх сусељана све до устаничких дана. У припреми устанка скојевска организација уврстила га је међу оне којима се та припрема могла повијерити.

У првим окршајима са усташама, испољио је храброст и одважност. У прољеће 1942. године примљен је у чланство КПЈ, а истовремено је постао командир вода у 2. батаљону 1. ЛПО Велебит.

У борби са Италијанима, на Љубову, 23. и 24. јануара 1942. године, био је десетар и истовремено пушкомитраљезац. Налазећи се у његовој десетини, био сам свједок његове храбрости и одважности.

У једном критичном тренутку сачувао је присебност и позвао на јуриш, са пушкама без муниције. Био је то вредан допринос побједи над Италијанима.

Приликом формирања Бригаде, Цого је постао командир чете. Истиче се у свим борбама Бригаде од Медка, Грачаца и Босанског Грахова. У тим борбама био је рањен. Уочи IV непријатељске офанзиве, постаје оперативни официр батаљона, да би касније постао командант батаљона Бићо Кесић. На оба двије дужности истакао се, поред храбрости, и вјештим командовањем батаљоном у обрачуна са италијанском дивизијом „Сасари“ на сектору Горњег Лапца — Сулешевце. Том приликом је био поново рањен. Као командант батаљона Бићо Кесић, отишао је са јединицама 6. личке дивизије, новембра 1943. године, у састав Првог пролетерског корпуса.

За команданта батаљона Мирко Штулић, постављен је 20. марта 1944. године, када је тај батаљон почео губити борбене вредности, због недораслог командовања. Дрвар 25. маја 1944. године затекао га је у официрској школи Врховног штаба. И у тој борби, против падобранаца, био је међу најодлучнијим. У току борбе вратио се међу своје „Штулићевце“.

На маршу за Србију, 28. јула 1944. године, приликом преласка преко реке Босне, Цого је још једном показао непоколебљивост и храброст. Са батаљоном у осигурању прелаза, од правца Зенице, код Немиле и Врандука, његов батаљон је водио жестоку борбу, трпио губитке и на крају, под цијену да буде разбијен, осигурао прелаз 2. и 4. батаљону 3. бригаде и дителова дивизије, на десну обалу ријеке Босне. Успјела је пријећи и десеткована половина Цогина батаљона, да би друга, са штабом Бригаде, позадинским дијеловима и рањеницима, остала на лијевој обали. Требало је издржати до мрака, одвојити се од непријатеља, прикупити и борбено средити остатак батаљона и дијелова Бригаде. Цого је и то успео и у саставу XI крајишке дивизије НОВЈ успешно превео преко Дрине, да би се након два мјесеца, 24. септембра 1944. године, код Крупња, састао са другим дијелом батаљона.

Једна од препрека на борбеном путу ка Београду било је немачко упориште у селу Мељак, са око 200 упорних Шваба. У садејству са батаљоном Велебит, напад на упориште почео је око 24,00 часа 10. октобра 1944. године и главни отпор непријатеља сломљен је релативно брзо. Остало је, међутим, неколико ватрених тачака које нијесу дале да се иде напријед. Цого је убацио 3. чету батаљона, под командом Милоша Ћурувије, да ликвидира преостале тачке и у јуришу чете издао своју последњу команду. Подигавши се иза импровизованог заклона и викнуо из свега гласа: „Напријед Ћурувија. . .“, да би у истом часу сјегнуо рески рафал „шарца“, бочно, са лијеве стране и са мале удаљености покосио Цогу.

Губитак Цоге доживио сам теже од многих других у току револуције. Жалио га је и наш родни Вребац, у коме школа носи његово име.

Нису га заборавили ни у селу Мељак, у Србији, за чије је ослобођење дао живот. У знак захвалности и сјећања на свог борца, а у поводу 40. годишњице ослобођења Мељака, 11. октобра 1984. године, откривена је спомен плоча на основној школи са именом Ћуре Угарка Цоге.

Милан Грубић

ЦВИЈАНОВИЋ МИЛАН — МИЋО

Крајем септембра 1942. године, батаљон Крбава водио је вишедневне борбе дуж пруге Медак — Ловинац. Непријатељу су нанесени осјетни губици, очишћен је дио Личког поља од непријатеља и проширена слободна територија. Ипак смо задовољство постигнутим успјехом дјелили с тугом за погинулим друговима. Међу њима био је и Милан Цвијановић, десетар у 2. чети. Предводећи своју десетину, у јуришу на четничке положаје недалеко од Медка, 15. октобра 1942. године, пао је искусни ратник, првоборац, омиљени друг Мићо, који се истицао у многим окршајима.

Услови у којима је ^астао и сазртевао Милан Цвијановић имали су снажан утицај на формирање његове личности. Рођен је 1919. године у с. Пишаћу (данас Крбава). Упућен те, 1940. године, на одслужење војног рока у Морнарицу.

Априлски рат га је затекао на ратном броду „Змај“. Разочаран и огорчен, кренуо је из околине Шибеника и пјешнице стигао у родни крај, у коме су усташе већ успоставиле своју власт и отпочеле малтретирање и терор.

Устанички одреди Лапца, Висућа, Крбаве и других села, под командом Мићуна Шакића. 2/3. септембра 1941. године, извршили су напад на усташко упориште Подлопача и у налету га заузели. У борбеном строју устаничког одреда Крбаве храбро је корачао и Милан. Заједно са Танасијом Смиљанићем. међу првима, упада у Подлопачу, носећи храбро свој „штуц“. Од тада, стално је на положајима према непријатељским упориштима у саставу одреда, у који су стизали нови борци.

На дан 1. јануара 1942. године, са гоупом бораца села Пишаћа, Курјака и Средње горе, учествоуе у борби на Погледалу (код Коренице) у којој је заробио пушкомитраљез и показао изузетну одважност и храброст ратника.

Формирањем батаљона Крбава, Милан је борац, а затим десетар у другом воду друге чете. Не само храбоошћу него и промишљеним поступцима, одговорношћу. истиче се у више борби, нарочито и нападу на Удбину, маја 1942. године.

Приликом ослобођења Подлопаче, 3. јуна 1942. године, друга чета, под командом Милоша Чанковића, нападала је најутврђенији дио одбране, Градину. Командир вода Петао Цвијановић, послије неколико

покушаја да се заузме Градина, позва Милана: „Мићо, можемо ли заузети Градину?“. Мићо је одговорио: „Можемо, ја ћу је заузети са мојом десетином“. И после краће припреме повео је своју десетину на јуриш и освојио Градину.

Идући из борбе у борбу, Милан је израстао у прекаљеног борца и перспективног војног руководиоца. Силно се обрадовао кад је чуо да се формира 3. личка бригада и да наш батаљон улази у њен састав. Уградио је свој живот у њезину прву побједу и остао примјер пожртвовања и одважности.

Мане Смиљанић

БОГДАН ШАКИЋ

Првих устаничких дана, а и касније у партизанским јединицама, по правилу, за пушкомитраљесце су одабирани најбољи, међу најбољим борцима.

Устанички одред села Мекињара, који је касније, формирањем батаљона Крбава, прерастао у 2. вод 2. чете, одабрао је за свог пушкомитраљесца Богдана Шакића.

Рођен је 1. септембра 1913. године у с. Мекињару. Основну школу није похађао. Мајку није запамтио.

Са оцем и старијим братом, као 12 годишњи дечак, почео да одлази на сезонске радове широм Југославије. Након одслужења војног рока, наставио је по старом.

Априлски рат, 1941. године, затекао га је, као обалског радника, на Дунаву у Београду. Другог дана после бомбардовања, упутио се за свој родни Мекињар, у који је стигао након вишедневног путовања.

Устанак је дочекао у Мекињаоу. Одмах се прикључио првим устаничким јединицама. Постао је те дан од организатора устанка у селу и истакнути борац. Тако је одабран за првог пушкомитраљесца своје јединице. У свим борбама које је водила његова чета, истицао се као храбар и одлучан борац. Кад је Боћа штитио својим пушкомитраљезом, наступање бораца било је сигурно и успешно. Тако је бивало и код одступања. За десет месеци, колико је био пушкомитраљезац, нанео је велике губитке непријатељу.

Поред тога, што је био хпабао и одважан, Боћа је био и велики другар.

Половином 1942. године, преузео је дужност десетара, а мало касније и командира вода у истој чети. Иако је добио командну функцију у борби се стално и даље налазио поред свог омиљеног оружја. Тако је 11. јула 1943. године, у боји са Немцима, код Кулен Вакуфа, теже рањен у ногу. Поред њега рањен је и пушкомитраљезац Милош Бараћ.

Као тежи рањеник остао је неколико месеци у болници. Кад су ране мало залечене, вратио се у Мекињар, где га народ бира у МНОО за заменика председника. У позадини наставља борбу све до краја рата.

Мане Смиљаник

ПОГИНУЛИ НА ШТРБИНИ

Половином јануара 1944. године, батаљон Крбава добио је задатак да спречи наступање непријатељских снага из Гламоча и Мркоњић Гоада. Трећа чета Крбаве посела је положај на превоју званом Штрбина, непосредно поред пута који спаја Гламоч и Мркоњић Град. Командир чете, поочник Јовина Медић, ноћу 19/20. јануара 1944. године, издао је борбену заповест, посебно наглашавајући да се у току ноћи сваки боац укопа и маскира, па када се Немци појаве треба им дозволити да се тжближе нашим положатима, а отварање ватре ће се извршити по његовој команди.

Утврђивање и маскирање борци су вршили под веома тешким условима: земља смрзла, тврда и каменита, без одговарајућих средстава за утврђивање, а владала је велика хладноћа (око минус 15° Ц). Маскирање је релативно лако извршено, пошто је снега било довољно. Користећи заштиту мрака, чета је ипак борбени положај добро припремила, захваљујући великим напорима свих бораца и старешина. Иначе, земљиште је у тактичком погледу, за нас као браниоце, било веома неповољно. Позади нашег положаја налазила се узбрдица и голет, док је испред нас земљиште било покривено, што је ишло у прилог непријатељу.

Подаци о непријатељским снагама нису били добро познати. Знали смо да из правца Гламоча треба да наступа непријатељска моторизација, али нисмо очекивали да Немци располажу и са оклопним аутомобилима и тенковима, па се нисмо ни припремили за сукоб са таквим борбеним средствима.

У раним јутарњим часовима, 20. јануара 1944. године, појавила се непријатељска мотомеханизована колона из правца Гламоча. Кад је колона пришла нашем положају на дomet ручних бомби, по команди командира чете, отворена је уоаганска ватра из свих оружја са којим смо располагали. Немци су се брзо развили у борбени поредак и одговорили жестоком паљбом, како из стрељачког наоружања, тако и из топова и минобацача.

Врло брзо су „прегазили" наш борбени положај. Наша одступница била је веома угрожена, јер су нам се и с леђа појавили Немци и четници, из правца Мркоњић Града, због тога што делови 1. батаљона наше бригаде нису на време посели задати положај према Мркоњић Граду.

На бојном пољу изгубио је животе шест бораца и болничарк
Они су жртвовали своје животе да би обезбедили одступање остал
делова чете. То су били најбољи борци:

Никола Чанковић – Кубуричин, командир 3. вода, 3. чете у ч
ну старијег водника. Рођен је у Средњој Гори, срез Удбина, стар о:
24 године. Ступио у НОБ-у првих дана устанка 1941. године, а у К1
је примљен првих дана јануара 1942. године. Пре тога био је Ској
вац. Као примеран борац и руководилац поверена му је команда в
дом. Као командир био је строг и правичан, а у односу са потчињ
ним другарски је приступао. Борци су га волели и са много воље
одговорности извршавали његова наређења.

Душан Станише Баста политички делегат 3. вода, 3. чете. Рођ
је у Курјаку, срез Удбина. Имао је 20 година. Ступио је у НОБ-у 19
године. Исте године постао је Скојевац, а 1942. године члан КПЈ. К
примеран борац и комуниста постао је политички делегат вода. Иа
млад и у животу недовољно искусан, успешно је борцима објашн
вао циљеве НОБ-е и политичку линију КПЈ. Био је физички ле
развијен, благе нарави, скроман и ненаметљив. Имао је изузетну сг
собност за стварање атмосфере другарства међу борцима, а и сам
био најбољи друг са свима. Због његових позитивних карактерн
особина, примећног лика комунисте и омладинца био је поштован
вољен од свих бораца и старешина не само чете већ и батаљона.

Никола Кљајић Кеча, нишанција на тешком митраљезу. Рођ
је у Курјаку, срез Удбина. Имао је 18 година. Ступио је у НОБ
године, када је постао и члан СКОЈ-а, док је у КПЈ примљен 19
године. Иако тако млад, као добар и храбар борац добио је част
буде нишанција на тешком митраљезу. Од старијих другова науч
је руковање митраљезом, с којим је сејао смрт у непријатељским]
довима. Својим митраљезом успешно је штитио одступницу борци
3. чете. Он је својим митраљезом осветио себе и погинуле друге
покосивши око десетину непријатељских војника.

Стево Илије Дукић Лемпић, нишанција на Шарцу. Рођен у К;
јаку, срез Удбина. Стар око 30 година. Пошто је служио бившу ју
словенску војску знао је добро руковати оружјем. То своје знање ;
пешно је преносио на млађе бооце. Ступио је у НОБ-у 1941. год*
иако је био ожењен и имао децу. Члан КПЈ постао је 1942. годи
Као најстарији по годинама V чети, као добар и храбар борац, п]
меран комуниста, миран и скроман био је много цењен и пошто
од свих припадника наше чете.

Душан Ђукић Виганов, митраљезац, рођен у с. Тушице срез "5
бина. Имао је 19 година. Ступио је у НОБ-у 1942. године. Као п]
меран омладинац, храбар борац, успешан митраљезац, убрзо по с
пању у НОБ-у постаје члан СКОЈ-а, а потом убрзо и члан КПЈ. Е
је висок, стасит, снажан и издржљив, како у бооби, тако и при д;
гим и тешким маршевима. И он је са својим „Шарцем" у борби
Штрбини уништио неколико фашистичких вошика. Није хтео на:
стити борбени положај док се ните повукао и последњи борац њеп
чете на безбедније место и све док се није угасио његов млади ЖИЕ

Петар Кораћ, борац бомбаш. Рођен у Висућу, срез Удбина. ИР
је 20 година. Ступио је у НОБ-у 1941. године. У СКОЈ је примл

1942. године. Био је примеран борац и Скојевац. аоог своде храорости испољене у борбама које је његова чета до тада водила и другарског односа према друговима као и уопште позитивних особина био је веома цењен, како од бораца тако и старешина чете.

Мара Рајић, четна болничарка Рођена је у селу Штрпци, срез Лапачки. Имала је 17 година. Одмах се 1941. године укључила у рад омладинске организације свог села. Као активна омладинка у помагању НОП примљена је у СКОЈ почетком 1942. године. Добровољно је ступила у женску Лапачку чету 1942. године у којој је завршила курс за болничаре. У нашу чету је дошла половином 1943. године. Њен долазак представљао је велико освежење за све нас, јер је у прекидима борбених дејстава за сваког борца и старешину нешто корисно учинила. Опрала би веш, истребила вашке, закрпила делове одеће, очистила би просторије где се чета одмарала. . . Најважније задатке болничарка Мара извршавала је за време борбених дејстава чете, пружајући прву помоћ рањеним борцима. Заустављала је крварење рана, упућивала рањенике у батаљонско превијалиште и на више степене лечења. Била је веома лепа као појава, складно развијена, живахна, симпатична, увек весела и расположена. Највећу радост јој је причињавао успех у пружању помоћи рањеним друговима. Била је неустрашива у извлачењу рањеника са борбеног положаја. Стално је пјевала, а најомиљенија њена песма је била:

„Кад погинем закопај ме мајко
у гробове међ моје другове. . .“

Та се њена жеља, нажалост, остварила. Погинула је извршавајући свој борбени задатак. Покушала је да пружи помоћ рањеним друговима. На том хуманом задатку угасио се и њен млади живот.

Илија Радаковић